

ALUE JAA YMPÄ RISTÖ

Saimaannorpan suojelu:
yhteistoimintaa ja intressiritiriitoja

Ahmapolitiikka ja saamelainen poronhoito

Kohtuus kulutuksen ohjauksena

Kansalaisnäkökulma ruokapakkausten kestävyys

Viestintää ilmastonmuutokseen sopeutumiseksi

Planetaarisen terveyden jalkauttaminen
kaupunkisuunnittelussa

Tuulivoiman sijoittelu ja oikeudenmukaisuus

Kun vastaanottokeskus tuli kaupunkiin

Kulttuuri ja hyvinvointi lähiössä

Suojeluhyvitys ekologisessa
kompensaatiossa

Pääkirjoitus

- I Uusia tuulia, ulappoja ja karikoita: suuntia tieteellisen julkaisemisen aalloilla luovintaan
Minna Santaoja & Ossi Ollinaho

Artikkelit

- 9 Saimaannorpan suojelun hyväksyttävyyttä: kansalaisten näkemykset suojelukeinojen kannatuksen taustalla
Annika Tienhaara, Pekka Salmi, Eija Pouta & Tuija Lankia
- 28 Yhteistoiminnallinen kapasiteetti kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittamisessa
Matias Sivonen & Lasse Peltonen
- 53 Ahmapolitiikan moraaliset muutospainheet saamelaisessa poronhoidossa Suomessa
Tapio Nykänen
- 76 Kohtuus esiin tehokkuuden varjosta – kuinka kohtuus sisältyy suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiin kestävän asumisen ohjauskeinoista?
Kaisa Matschoss, Laura Salmivaara, Eva Heiskanen, Minna Kanerva, Senja Laakso, Tina Nyfors & Tiia-Lotta Pekkanen
- 102 Ruokapakkauksen kestävyysmurros: kuluttajakansalaisen näkökulma
Nina Tynkkynen, Kirsi Sonck-Rautio & Taina Lahtinen
- 120 Merkitystä etsimässä: ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelevien viestien tulkitseminen fokusryhmissä
Annu Perälä
- 140 Planetaarinen terveys Lahden kaupunkisuunnittelussa – lähestymistavan operationalisointi lähiluonnon tarkastelussa
Seriina Posio, Riikka Puhakka & Riikka Paloniemi
- 160 ”Kyllähän se vähän yllätti” – Tiedontarpeet ja oikeudenmukaisuuden kokemukset tuulivoimasta kahdessa suomalaisessa kunnassa
Anni Niemi, Lassi Similä, Hanna Pihkola & Tiina Koljonen
- 181 Paikallisten asukkaiden turvapaikanhakijoita ulossulkeva ja hyväksyvä toimijuus vastaanottokeskuksen toiminnan aikana
Mira Välimaa & Kati Turtiainen
- 199 Kulttuurin rooli asukkaiden koetulle hyvinvoinnille lähiöissä
Kaisu Kumpulainen, Mervi Luonila, Olli Ruokolainen, Aino Leppänen & Eerika Koskinen-Koivisto

Epifyytti

- 220 Suojeluhyvityksen vaikuttava käyttö ekologisessa kompensaatiossa vaatii muutoksia luonnonsuojelulakiin
Janne S. Kotiaho, Panu Halme, Joel Jalkanen, Heini Kujala, Atte Moilanen & Eini Nieminen

Muut

- 228 Kirjoita Alue ja Ympäristö -lehteen

Kansi:

I. Janatuinen/
H23 Agency

Pääkirjoitus

Minna Santaoja^a & Ossi Ollinaho^b

Uusia tuulia, ulappoja ja karikoita: suuntia tieteellisen julkaisemisen aalloilla luovintaan

Tämä on ensimmäinen Alue ja Ympäristö -lehden numero, jonka julkaisee yksin Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura (YHYS). Viime vuonna YHYS liittyi Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran (AYS) rinnalle lehteä kustantamaan. AYS:n toiminta kuitenkin päättyi aktiivisten toimijoiden puutteessa (ks. Wingström 2024) ja seuran purkava kokous pidettiin huhtikuussa 2025, joten lehden kustantaminen siirtyi YHYS:n kontolle. Vie hetken, ennen kuin muutos on tehty kaikilta osin näkyväksi esimerkiksi lehden nettisivuilla.

Alue ja Ympäristö -lehti on ilmestynyt säännöllisesti vuodesta 1971 alkaen, ensimmäiset 20 vuotta Aluesuunnittelu-nimisenä ja vuodesta 1991 lähtien nykyisellä nimellään. Nyt YHYS:lla on vastuu ja kunnia-asia huolehtia, että lehti ilmestyy myös jatkossa. Kustantajan muutoksesta huolimatta lehden linja säilyy ennallaan: julkaisemme kriittisen, teoreettisesti motivoitun ihmismaantieteen, aluetieteen ja yhteiskunta- ja ihmistieteellisen ympäristötutkimuksen tieteellisiin keskusteluihin kiinnittyviä kirjoituksia.

Lehden päätoimittajina huolehdimme jatkuvuudesta ja autamme parhaamme mukaan YHYS:n johtokuntaa kustantajaroolin omaksumisessa. Onneksi myös Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran edellinen puheenjohtaja Roosa Wingström tuli valituksi YHYS:n johtokuntaan ja seuran varapuheenjohtajaksi, mikä edesauttaa lehden sujuvaa siirtymää kustantavalta seuralta toiselle. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura juhli viime vuonna kolmekymppisiä (ks. Santaoja ym. 2024). Lehden kustantamisen myötä seuran toiminta uudistuu sen astuessa uudelle kymmenluvulle.

Avoimen julkaisemisen lisenssien karikat

Alue ja Ympäristöllä on käytössä avoimen julkaisemisen CC BY 4.0 -lisenssi. Sen mukaan teosta saa kopioida, levittää, näyttää ja esittää julkisesti ja siitä saa luoda johdannasteoksia, kunhan tekijän tai oikeudenomistajan nimi mainitaan asianmukaisesti. Lisenssi on hyvin

^a Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Ympäristöpolitiikka, Tampereen yliopisto, minna.santaoja@tuni.fi

^b Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Globaali kehitystutkimus, Helsingin yliopisto, ossi.ollinaho@helsinki.fi

avoin mahdollistaessaan oikeudet jopa teoksen, eli tässä tapauksessa tieteellisen kirjoituksen, kaupalliseen käyttöön ilman, että tällaiseen edes tarvitsee kysyä lupaa. Eurooppalaiset ja kotimaiset avoimen tiedejulkaisemisen ohjeet sekä tutkimusrahoittajat suosittelevat tai jopa edellyttävät Creative Commons- eli CC-lisenssejä. Näyttää kuitenkin siltä, että avoin lisenssi otettiin kotimaisissa lehdissä käyttöön ilman ymmärrystä siitä, mihin kaikkien lisenssin valinta vaikuttaa (ks. Tiedekustantajat 2023). Lisenssi- ja tekijänoikeusasiat eivät tavallisesti herätä tutkijakunnassa suurta kiinnostusta tai intohimoja. Tutkijan näkökulmasta on tärkeää, että teksti on mahdollisimman avoimesti saatavilla, jolloin sitä voi lukea ja siihen voi viitata vaivatta. Tutkija ei välttämättä tule ajatelleeksi luopuvansa CC-lisenssillä tekijänoikeuksistaan. Samalla avoimet lisenssit haurastuttavat kotimaisten tiedelehtien rahoitus-pohjaa tavalla, joka tutkijoiden on myös hyvä tiedostaa.

CC-lisenssien ongelma on pähkinäkuoressa seuraava. Monille kotimaisille tieteellisille lehdille Tiedekustantajien liiton myöntämät jäsenavustukset ja julkaisutoiminnan kehittämiseen tarkoitetut kohdeapurahat ovat edellytys toiminnalle. Tiedekustantajien liiton toiminta rahoitetaan Kopiosto-korvauksilla. Niin kauan kuin Alue ja Ympäristö käyttää CC-lisenssiä, Kopiosto ei voi kerätä tekijänoikeuskorvauksia lehtemme julkaisuista. Tätä polkua seuraten Tiedekustantajien liitolla ei pian ole mitä jakaa, mikä vaarantaa kotimaisen tiedejulkaisutoiminnan.

Tekijänoikeus tarkoittaa tekijän lähtökohtaista yksinoikeutta päättää teoksensa käytöstä (ks. tekijänoikeus.fi). Tekijänoikeus syntyy automaattisesti, kun henkilö luo itsenäisen ja omaperäisen teoksen, kuten tieteellisen tekstin. Tekijänoikeuden suojaamaa teosta ei ole oikeutta käyttää ilman tekijän lupaa. Tekijä voi kuitenkin luovuttaa oikeuksiaan teokseensa osittain tai kokonaan erityyppisten sopimusten kautta. Tällainen sopimus ovat tieteellisissä lehdissä käytetyt kustannussopimukset ja lisenssit, joiden kautta tekijät voivat siirtää oikeuksiaan muille. Hyväksyessään teoksensa julkaisemisen esimerkiksi Alue ja Ympäristössä tekijän ja lehden kustantajan välille syntyy kustannussopimus, ja CC-lisenssin myötä tekijä luovuttaa teoksensa vapaaseen käyttöön.

CC-lisenssien ajatus on tietenkin kannatettava. Avoimet lisenssit luotiin oligopolisointuneen toimialan rakenteiden murentamiseksi (Larivière ym. 2015). Isot kustantajat ovat akateemisen tutkimuksen saavutettavuuden esteenä. Varsinkin globaalin etelän tutkijoille pääsy tieteellisiin keskusteluihin on ollut vaikeaa, mutta rikkaimmatkaan yliopistokirjastot eivät voi maksaa pääsyä kaikkiin julkaisuihin. Avointa tieteellistä julkaisemista on edistetty jo 1990-luvulta lähtien useiden julistusten ja hankkeiden avulla. Kun internetin myötä tieteellisten julkaisujen rajattomalle saatavuudelle ei enää ollut teknisiä esteitä, ajateltiin, että tieteellisen tiedon tulee olla vapaasti kaikkien hyödynnettävänä.

Euroopassa luotiin vuonna 2013 avoimen tieteellisen julkaisemisen periaatteet, joiden puitteissa nykyään ajetaan Plan S:n ja muiden aloitteiden kautta tieteellisen julkaisemisen rajoittamatonta käyttöä. Viime vuonna 53 prosenttia kaikista – yli 5,6 miljoonasta! – tieteellisistä artikkeleista julkaistiin avoimesti (cOAlition S 2025). Avoin julkaiseminen ei kuitenkaan ole murtanut julkaisukentän rakenteita, vaan nyt avoimen julkaisemisen kenttäkin on keskittynyt muutamaisiin jättiläiskustantamoihin (Shu & Larivière 2024). Suuret kustantamot voivat asettaa korkeita artikkelinkäsittelymaksuja kirjoittajille säilyttäen pääsyn lukijoille ilmaisena. Epätasa-arvoinen tilanne jatkuu: kaikilla tutkijoilla ei ole mahdollisuutta maksaa jopa tuhansien eurojen artikkelinkäsittelymaksuja. Kotimaiset timanttialista avointa julkaisupolitiikkaa noudattavat lehdet, kuten Alue ja Ympäristö, eivät kerää maksuja, mutta kamppailevat rahoituspohjansa kanssa.

Mikä sitten neuvoksi? Avoimesti voi julkaista ilman CC-lisenssiäkin. Pohdimme Alue ja Ympäristössä CC-lisenssistä luopumista, jolloin lehti kuuluisi Kopioston kopiointikorvauksien piiriin. Tekijänoikeus säilyisi tekijällä, mutta kustannussopimuksessa kirjoittajia pyydetäisiin entiseen tapaan suostumaan tekstinsä avoimeen julkaisemiseen. Lehden sisältö olisi myös lukijoille nykyiseen tapaan avoimesti verkossa luettavissa, mutta artikkeleissa olisi CC-lisenssin sijaan ©-info-merkintä. Se oikeuttaisi Kopioston keräämään

kopiointikorvauksia artikkeleiden käytöstä. Käytöstä ei kuitenkaan maksa yksittäinen lukija, vaan korkeakoulut ja muut tahot hankkivat kopiointiluvan Kopiostolta, joka sitten perii kopiointikorvauksia teosten käytön mukaan. Sähköisten artikkeleiden käytöstä lukijat voivat raportoida helposti Kopiostolle klikkaamalla ©-info-kuvaketta, jonka takaa löytyvät myös tekijä- ja käyttöoikeustiedot. Toimituksessa olisimme valmiita viipymättä siirtymään kopiointikorvauksien piiriin. Lisenssi- ja tekijänoikeusasiaa on kuitenkin harkittava rauhassa eri näkökulmista, etenkin kun lehteä nyt julkaiseva Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura on vasta opettelemassa kustantajan roolia.

#Vertaisarvioin-kampanja nostaa esiin tutkimuksen laadunvarmistustyötä

Parhaillaan on käynnissä tiedeyhteisön #Vertaisarvioin-kampanja sosiaalisessa mediassa. Kampanjan toteuttaa Kansanvalistusseura Tiedekustantajien liiton toimeksiannosta. Sen tarkoituksena on tehdä vertaisarviointia näkyväksi tieteen laadunvarmistuksessa. Kampanjaan kutsuttiin mukaan tiedeyhteisöä laajasti; myös Alue ja Ympäristö liittyi mukaan. Vertaisarviointi ei tällä hetkellä tutkijaa juuri meritoi, mikä on nurinkurista, koska ilman vertaisarviointia ei tiedettä ole. Vertaisarviointi on toistaiseksi paras järjestelmä tutkimuksen laadun varmistamiseen, ja arviointipalautetta voi pitää lahjana tutkijalta toiselle. Perehtynyt vertaisarvio auttaa kirkastamaan tutkimuksen viestiä.

Tiedeyhteisössä keskustellaan usein sopivien vertaisarvioijien löytämisen hankaluudesta. Ongelma on merkittävämpi suurten kansainvälisten kustantajien lehdissä. Kotimaiset tiedelehdet perustuvat talkootyöhön, ja näihin talkoisiin tuntuvat myös arvioijat osallistuvan mielellään. Alue ja Ympäristössä olemme löytäneet arvioijia artikkeleille ja katsauksille varsin vaivattomasti, kieltäytymisiä tai ”ghostaamista” eli vastaamatta jättämistä ilmenee melko harvoin. Arviointilausunnot ovat pääsääntöisesti myös perehtyneitä ja kannustavia. Kiitos kaikille lehden ja tutkimuksen laatutyöhön osallistuville! Pyrimme toimituksessa kasvattamaan lehden kytkeytyvää toimijajoukkoa pyytämällä arvioijiksi myös uusia nimiä. Vertaisarviointi pyritään hoitamaan anonymisti ja mahdollisimman laadukkaasti siten, että arviointilausuntojen mukana kirjoittajat saavat myös toimituksen palautteen.

Scopus-indeksointi haastaa kehittämään käytäntöjä

Pohdimme taannoin Alue ja Ympäristön pääkirjoituksessa (Santaoja & Ollinaho 2024) mahdollisuuksia lehden julkaisufoorumiluokituksen nostamiseksi tasolle 2. Tasojen 2 ja 3 luokituksia tarkastellaan seuraavan kerran ensi vuonna 2026. Asian pohjustamiseksi tutkimme kakkostasolle luokiteltuja kotimaisia tiedelehtiä ja kyselimme niiden toimittajilta kokemuksia luokituksen nostosta. Eräs vinkki, jonka saimme, oli lehden indeksoiminen Scopusessa. Indeksointiin on mahdollisuus edellyttäen, että lehti sitoutuu muun muassa vertaisarvioinnin periaatteisiin ja julkaisee vertaisarvioidun sisällön otsikot ja tiivistelmät myös englanniksi. Indeksointi nostaa julkaisujen näkyvyyttä, mikä ilmeisesti lasketaan eduksi jufo-luokituksessa.

Haimme Alue ja Ympäristön indeksointia Scopusessa kesäkuussa 2024. Pitkän odotuksen jälkeen vastaus tuli tammikuussa 2025. Hakemusta ei otettu käsittelyyn, koska lehden nettisivuilta puuttuu lausuma julkaisuetiikasta ja toimimisesta väärinkäytösepäilyissä (engl. *Publication Ethics and Malpractice Statement, PEM-statement*). Vastaus oli yllättävä, koska tällaista lausumaa ei löydy miltään kotimaiselta jo Scopusessa indeksoidulta tiedelehdeltä. Tähän asti indeksointiin on riittänyt viittaus ja linkki Tutkimuseettisen neuvottelukunnan Hyvä tieteellinen käytäntö -ohjeeseen – tämä toki löytyy myös Alue ja Ympäristön sivuilta. Scopusen tiukentuneet kriteerit ovat edessä myös muilla kotimaisilla tiedelehdillä, kun indeksoinnin edellytysten täyttymistä tarkistetaan. Tiedekustantajien liitossa ja Tieteellisten Seurain Valtuuskunnassa ei oltu tietoisia kriteerien tiukentumisesta, eikä niillä ole myöskään resursseja tukea tiedeseuroja ja -lehtiä PEM-lausuman laatimisessa.

Scopusuksen malli julkaisuettiseksi lausumaksi on varsin vaativa (ks. Elsevier 2025). Dokumentissa on otettava kantaa muun muassa tekijyyden määrittelyyn, valitusten käsittelyyn, hyvän tieteellisen käytännön rikkomusepäilyjen käsittelyyn, datan jakamiseen, jääviyskysymyksiin, immateriaaliisiin oikeuksiin ja oikaisujen tekemiseen. Tällaisen lausuman laatimisesta lehdelle ei tietenkään ole haittaa; päinvastoin lehdelle ja kaikille toimijoille on eduksi, että periaatteet ja toimintatavat erilaisissa tilanteissa on pohdittu ja julkisesti ylös kirjattu. Ongelmaksi muodostuu se tavallinen: millä ajalla ja resursseilla periaatteiden muotoilemiseksi tarvittava työ tehdään, kun jo perustoimitustyö nielaisee aikaa toimittajien varsinaiselta palkkatyöltä.

Tarkennuksia lehden käytännöissä

Kolmen edellisen Alue ja Ympäristö -lehden ilmestymisen yhteydessä olemme järjestäneet Tutkimusmaistiaiset-tilaisuuden. Kaksi ensimmäistä pidettiin kokonaan etänä, ja teemanumeron 2/2024 julkkarit hybridimallisena verkossa ja Helsingin yliopiston Tiedekulmassa. Nyt käsillä olevan numeron osalta kokeilemme jälleen eri formaattia, kun YHYS Poliittikkadialogin aluksi järjestetään Alue ja Ympäristön aamukahvit. YHYS:n Ympäristötiedon foorumin kanssa järjestämä Poliittikkadialogi on seuran vakiintunut toimintamuoto, jonka temana tänä vuonna on ”Teknologinen toiveikkuus kestävyysmurroksessa”. Aamukahvitilaisuutta ei striimata, vaan keskustelu käydään paikan päällä Aalto-yliopistolla. Teemanumeron 2/2025 vierailevien toimittajien kanssa pohdimme, minkälaisella formaatilla seuraavan numeron julkkarit järjestetään. Palaute Tutkimusmaistiaisista on ollut innostunutta.

Nyt parin vuoden kokemuksella olemme toimituksessa tehneet joitakin linjauksia lehden käytäntöihin. Yksi koskee kirja-arvioita. Päätimme jatkossa keskittyä lehdessä (vertaisarvioituista) tiedekirjoista tehtyjen arvioiden julkaisemiseen. Emme siis pääsääntöisesti julkaise arvioita yleistajuisista tietokirjoista, ellei arviolle ole erityistä perustetta. Olemme myös tarkentaneet linjaa sen osalta, että edellytämme kirja-arviolta erittelevää, analyyttistä ja keskustelevaa otetta – arvio ei siis voi olla vain teosta ylistävä ”myyntipuhe”. Lehdelle on tarkoitus lähitulevaisuudessa rekrytoida kirja-arvioihin keskittyvä toimittaja, joka skannaa säännöllisesti kotimaisten ja kansainvälisten kustantamoiden julkaisuja ja pyrkii hankkimaan arvioiden kirjoittajia kiinnostaville teoksille. Jos olet kiinnostunut kirja-arvioiden toimittamisesta, ota mieluusti yhteyttä!

Olemme tehneet joitakin muutoksia myös teemanumeroiden toimitusprosessiin, tavoitteena selkeyttää vierailevien toimittajien ja päätoimittajien työnjakoa. Numerosta 2/2025 lähtien teemanumeroon tarjottavat käsikirjoitukset lähetetään ensin vieraileville toimittajille, jotka käyvät kirjoittajien kanssa ensimmäisen kommentti- ja muokauskierroksen. Mahdollisimman valmiit käsikirjoitukset jätetään vasta sen jälkeen lehden journal-alustalle. Tässä kohtaa toimitusvastuu siirtyy meille päätoimittajille, jotka huolehdimme vertaisarvioinnin järjestämisestä. Vastuu lehden linjasta ja sisällöistä on viime kädessä päätoimittajilla, ja näin toimien varmistetaan käsikirjoitusten yhdenvertainen käsittely.

Tätä kirjoittaessamme vuodelle 2026 ei ole vielä tiedossa teemanumeroa. Sellaisen toimittamisesta kiinnostuneita pyydetään olemaan pikimmiten yhteydessä toimitukseen. Toki meillä toimittajilla on ideoita mahdollisiksi teemanumeroiksi, ja on myös mahdollista, että vuodessa julkaistaan kaksi yleisnumeroa, koska käsikirjoituksia eri aiheista riittää. Teemanumeron toimittajien tehtäviä on kirjattu lehden verkkosivuille.

Tekoäly tulee, olet valmis tai et

Ajankohtainen asia, johon meidän Alue ja Ympäristönkin toimituksessa on pian otettava kantaa, on tekoälyn käyttö tutkimuksessa ja julkaisemisessa. Toistaiseksi tekoälyn käytöstä on tullut toimitukseen vain yksittäisiä tiedusteluja. Olemme olleet vastentahtoisia

perehtymään tekoölyyn, sillä näemme luovan tutkimus- ja kirjoitusprosessin sellaisena, jota ei voi eikä pidä ulkoistaa tekoölylle. Kriittistä suhtautumista vahvistaa tieto tekoölyn energiankulutuksesta ja massiivisista ympäristövaikutuksista (esim. Vainikka ym. 2025). Yleisesti voimme tässä vaiheessa linjata, että tekoölyn käytöstä on syytä mainita käsikirjoituksessa ja kuvata, millä tavoin ja mitä tekoölysovellusta on käytetty.

Opiskelijoille tekoölyn käyttö on jo arkipäivää. Esimerkiksi Tampereen yliopistossa kandidaatin- ja maisterintutkielmiin on rutiininomaisesti liitettävä selvitys tekoölyn käytöstä. Osa opiskelijoista ei tekoölyä hyödynnä, tai ei ainakaan sen käytöstä kerro. Osa opiskelijoista taas käyttää tekoölyä monipuolisesti ja ilmeisen taitavasti tutkielman teon eri vaiheissa. Tällöin on hyvin hankala arvioida, miten tekoöly näkyy lopullisessa tekstissä, etenkin kun kielimallit ovat kehittyneet nopeasti alun kankeuksista kielenkäytössään. Samassa tilanteessa ollaan tiedelehtien toimituksissa: valmiutemme arvioida tekoölyn roolia käsikirjoituksissa ovat ohuet. Näitä valmiuksia on kuitenkin mahdollista ja syytä kehittää muun muassa kouluttautumalla, ja muiden lehtien käytäntöjä tarkastelemalla laatia lehdelle soveltuvat linjaukset tekoölyn hyödyntämisestä.

Tekoöly on otettu yhteiskunnan eri alueilla käyttöön nopeasti ja varsin kriitikittömästi, mutta nelirajajarrutus on tässä vaiheessa hyödytöntä. Saattaisihan tekoölystä olla jotain hyötyä oman tutkimus- ja kirjoitustyönkin kannalta. Toimituksessa kyse on, yllätys yllätys, resursseista. Voisi olla paikallaan tehdä tekoölylinjauksen laatimisesta oma projektinsa, jolle haettaisiin erillinen rahoitus ja tekijä.

Kielipoliisista, päivää!

Teemme Alue ja Ympäristö -lehden nelihenkisellä tiimillä tarkkaa toimitustyötä. Olemme hieman kielifriikkejä ja kunnia-asiamme onkin, että lehdessä julkaistuissa teksteissä käytetään hyvää, sujuvaa suomen kieltä. Saatamme kommentoida tekstiä toimitusprosessin loppuvaiheessa yksityiskohtaisesti ja moneen otteeseen. Sen suhteen olemme koettaneet hieman höllätä, että ei ole maailmanloppu, vaikka lähdeluettelosta jäisikin se yksi ylimääräinen välimerkki huomaamatta. Kirjoittajille yleisohjeena haluamme sanoa, että lukekaa – olkaa niin hyvät – lehden kirjoittajaohjeet ennen käsikirjoituksen lähettämistä. On kirjoittajan vastuulla, että esimerkiksi artikkelin viittauskäytäntö noudattaa lehden käytäntöä. Kirjoittajaohjeita noudattavan käsikirjoituksen saapuminen toimitukseen on aina erityisen mieltä lämmittävää.

Kielen osalta yksi yleisimpiä kommentoimiamme asioita on, että teksteissä on pitkiä ja monipolvaisia virkkeitä, jotka kannattaisi pilkkoa pariaksi kolmeksi virkkeeksi. Tämä tekee tekstistä poikkeuksetta helppolukuisempaa. Yleinen huomio on epäselvyys relatiivipronominien käytössä. Suomen kieliopin mukaan ”joka” viittaa edeltävään sanaan, ”mikä” puolestaan koko edelliseen lauseeseen. Joka-relatiivipronominia edeltävä lause on siis muokattava sellaiseen muotoon, että viitattava sana edeltää relatiivipronominia. Yleisesti epäselvältä vaikuttaa myös, mikä tekstiysikkö on ”luku” ja mikä ”kappale”. Monet kirjoittajat puhuvat kappaleesta tarkoittaessaan lukua. Tosin, koska Alue ja Ympäristö -lehdessä ei numeroituja lukuja käytetä, voisi olla luontevaa puhua lukujen sijaan vaikkapa artikkelin osioista.

Tekstin rakenne, argumentti ja kieli ovat tietysti tiiviissä kytköksessä toisiinsa. Viimeistelemätön kieliasu kieliä kiireestä, polveileva ja rönsyilevä kieli tai vielä hieman hahmoton tekstin rakenne puolestaan siitä, että ajatusprosessi on kesken. Moniin suuntiin rönsyilevät käsikirjoitukset ovat usein tieteellistä kirjoittamista harjoittelevien väitöskirjantekijöiden käsialaa. Toimituksessa valitettavasti näkyy, milloin väitöskirjaohjausta ei ole ollut saatavilla tai sitä ei ole rohjettu pyytää. Toimituksen palautteessa pyrimme aina ohjaavaan ja kannustavaan otteeseen, vaikka käsikirjoitus ei vielä olisikaan valmis vertaisarviointiin. Kannustamme myös väitöskirjatutkijoita ronskisti vaatimaan ohjausta yliopistoissaan. Eniten työstämistä vaativat käsikirjoitukset eivät kuitenkaan aina tule väitöskirjatutkijoilta.

Alue- ja ympäristötutkimuksen kenttä on monitieteinen ja yhä lisääntyvässä määrin poikkitieteellinen. Kestävyysskysymyksiin pureutuvaa tutkimusta tehdään monilla tieteenaloilla, joilla on erilaisia artikkeliformaatteja ja tieteellisen kirjoittamisen perinteitä. Vaikka Alue ja Ympäristössä kannustamme tieteellisen ilmaisun ja kirjoittamisen kokeiluihin sekä luovuuteen tutkimuksesta raportoinnissa, ovat vaatimuksemme vertaisarvioituille artikkeleille ja katsauksille varsin selkeät ja tiukat. Artikkelit rakentuu johdannon yleisemmästä taustoituksesta spesifiin tutkimusongelmaan tarkentaen. Aineistot ja niiden käsittely on kuvattava tarkasti, ja tutkimus nojaa teoreettiseen näkökulmaan ja analyysissa operationaalisoihin käsitteisiin. Vapaamuotoisempia esseemäisiä tekstejä julkaisemme Epifyytteinä.

Numeron 1/2025 tukeva kattaus tieteellisiä artikkeleita

Alue ja Ympäristön numerosta 1/2025 muodostui tuhti lukupaketti tutkittua tietoa. Vertaisarvioituja artikkeleita julkaistaan peräti kymmenen. Lisäksi numerossa on Janne Kotiahon ja kollegoiden (2025) Epifyytti-kirjoitus suojeleluhyvityksen käytöstä ekologisessa kompensaatiossa. Kirjoitus jatkaa osittain saman kirjoittajaporukan numerossa 1/2024 julkaistussa katsauksessa avaamaa keskustelua kompensatiolainsäädännön muutostarpeista. Suoraan lainvalmistelua puhutteleva teksti on ollut pitkään lehden luetuimpien juttujen kärkisijoilla.

Jos tarkastelemme tuoreen numeron sisältöä aluetieteen ja yhteiskunnallisen ympäristötutkimuksen aloille eritellen, painottuu numerossa ympäristötutkimus – tosin monissa artikkeleissa ovat läsnä molemmat näkökulmat. Numerossa on kolme eläinpolitiikkaan pureutuvaa artikkelia, ja sattumalta kaksi niistä tarkastelee saimaannorpan suojeleluun liittyviä kysymyksiä. Annika Tienhaara, Pekka Salmi, Eija Pouta ja Tuija Lankia (2025) tutkivat kansalaisten näkemyksiä suojelelukeinojen hyväksyttävyydestä. Matias Sivosen ja Lasse Peltosen (2025) artikkeli puolestaan kohdistuu viranomais- ja asiantuntijoiden näkemyksiin ja yhteistoiminnan kapasiteettiin norpansuojeleluissa. Kolmannessa eläinpolitiikassa artikkelissa Tapio Nykänen (2025) tarkastelee ahmapolitiikan muutosten vaikutuksia saamelaiseen poronhoitoon. Tutkimus nojaa pitkäkestoiseen etnografiseen havainnointiin ja esittää, kuinka ahmojen tappamien porojen korvauskäytännöt osuvat saamelaisen poronhoidon keskeisiin arvoihin jännitteitä synnyttäen.

Kaisa Matschoss, Laura Salmivaara, Eva Heiskanen, Minna Kanerva, Senja Laakso, Tina Nyfors ja Tiia-Lotta Pekkanen (2005) tarkastelevat artikkelissaan kulutus- ja kestävyys-tutkimuksen parissa työskentelevien asiantuntijoiden näkemyksiä kestävästä kuluttamisesta ohjauskeinoista. Artikkelit lähtee liikkeelle toteamalla kestävyysmurroksen edellyttävän radikaalia muutosta kulutustottumuksissa, mutta kohtuullisuuden ja riittävyyden näkökulma on jäänyt vähälle huomiolle esimerkiksi päästövähennyksiä tavoittelevissa toimenpiteissä. Nina Tynkkysen, Kirsi Sonck-Raution ja Taina Lahtisen (2025) artikkeli tarkastelee ruokapakkauksen kestävyysmurrosta kuluttajakansalaisten pakkausvalintojen näkökulmasta. Kirjoittajat toteavat kestävyysmurroksen edellyttävän rakenteellisia muutoksia, kuten tiukempaa sääntelyä, parempaa kuluttajainformaatiota ja innovatiivisia kierrätysratkaisuja. Kuluttajakansalaiset voivat olla muutoksen alullepanijoita. Annu Perälä (2025) tarkastelee artikkelissaan, millä tavoin kansalaiset tulkitsevat ilmastonmuutokseen sopeutumiseen liittyvää viestintää. Artikkelin mukaan sopeutumiseen liittyvä viestintä on kansalaisille uutta verrattuna ilmastonmuutoksen hillintää koskevaan viestintään, minkä vuoksi viestinnässä olisi tarpeen tukea sopeutumiseen liittyvän ymmärryksen muodostumista.

Numeron neljä muuta artikkelia edustavat moninäkökulmaista alue- ja ympäristötutkimusta sekä kaupunkitutkimusta. Seriina Posio, Riikka Puhakka ja Riikka Paloniemi (2025) tarkastelevat planetaarisen terveyden näkökulman jalkautumista Lahden kaupunkisuunnittelussa. Lahti on julistautunut edelläkävijäksi planetaarisessa terveydessä, joka korostaa ihmisen ja muun luonnon terveyden yhteenkietoutumista. Tutkimuksen mukaan suunnittelijat arvostavat lähiluontoa, mutta joutuvat jatkuvasti etsimään kompromisseja erilaisten

intressien puristuksessa. Anni Niemi, Lassi Similä, Hanna Pihkola ja Tiina Koljonen (2025) tutkivat artikkelissaan kansalaisten tiedontarpeita ja kokemuksia oikeudenmukaisuudesta tuulivoiman rakentamiseen liittyen kahdella pohjoissuomalaisella paikkakunnalla. Tutkimuksen mukaan monet hankkeiden vaikutuksista ovat kuntalaisille epäselviä, ja tutkijat painottavat tarvetta pienten paikallisyhteisöjen tavoittamiseen hankkeiden hyväksyttävyyden ja oikeudenmukaisuuden edistämiseksi.

Mira Välimaa ja Kati Turtiainen (2025) tarkastelevat artikkelissaan paikallisten asukkaiden toimijuutta vastaanottokeskuksen sijoittamisen yhteydessä. Kirjoittajat tunnistavat rasis- tisesti motivoitunutta, ulossulkevaa toimijuutta, mutta myös hyväksyvää toimijuutta, joka onnistuu ylittämään ennakkoluuloja. Artikkelin päättyi toivoa herättävään ajatukseen siitä, että turvapaikanhakijoihin tutustumisen myötä ulos sulkemisesta voidaan velvollisuuden- tunteen ja avunannon kautta päästä jaettuun arjen yhteisöllisyyteen. Kaisu Kumpulainen, Mervi Luonila, Olli Ruokolainen, Aino Leppänen ja Eerika Koskinen-Koivisto (2025) pureutuvat artikkelissaan kulttuurin merkitykseen asukkaiden koetulle hyvinvoinnille erityisesti lähiössä. Tutkimus nostaa esiin erityisesti järjestöjen ja omaehtoisen kulttuuri- toiminnan merkityksen sellaisille asukasryhmille, jotka viettävät paljon aikaa asuinalueella.

Siinä kesälukemista – olkaapa hyvät! Kuulemme mielellämme palautetta lehdestä. Alue ja Ympäristön teemanumero 2/2025 ”Pohjoinen H2O antroposeenin aikakaudella” ilmestyy joulukuussa. Luvassa on tuoreita monitieteisiä näkökulmia veteen yhteiskunnassa.

Lähteet

- cOAlition S. (2025) Plan S, Annual Review 2024. <https://www.coalition-s.org/resources/plan-s/>
- Elsevier (2025) Scopus content policy and selection. <https://www.elsevier.com/products/scopus/content/content-policy-and-selection> (Luettu 21.5.2025, ks. kohta ”Publication ethics and publication malpractice statements”, ladattava PEM-lausun malli viimeisen oranssin pallukan lopussa.)
- Kotiahio, J., Halme, P., Jalkanen, J., Kujala, H., Moilanen, A. & Nieminen, E. (2025) Suojeluhvityksen vaikuttava käyttö ekologisessa kompensaatiossa vaatii muutoksia luonnonsuojelulakiin. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 220–227. <https://doi.org/10.30663/ay.157548>
- Kumpulainen, K., Luonila, M., Ruokolainen, O., Leppänen, A. & Koskinen-Koivisto, E. (2025) Kulttuurin rooli asukkaiden koetulle hyvinvoinnille lähiössä. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 199–219. <https://doi.org/10.30663/ay.148429>
- Larivière, V., Haustein, S. & Mongeon, P. (2015) The Oligopoly of Academic Publishers in the Digital Era. *PLOS ONE* 10(6) e0127502. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0127502>
- Matschoss, K., Salmivaara, L., Heiskanen, E., Kanerva, M., Laakso, S., Nyfors, T. & Pekkanen, T.-L. (2005) Kohtuus esiin tehokkuuden varjosta: Kuinka kohtuus sisältyy asiantuntijoiden näkemyksiin kestävästä kuluttamisen ohjauskeinoista? *Alue ja Ympäristö* 54(1) 76–101. <https://doi.org/10.30663/ay.146624>
- Niemi, A., Similä, L., Pihkola, H. & Koljonen, T. (2025) ”Kyllähän se vähän yllätti” – Tiedontarpeet ja oikeudenmukaisuuden kokemukset tuulivoimasta kahdessa suomalaisessa kunnassa. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 160–180. <https://doi.org/10.30663/ay.148199>
- Nykänen, T. (2025) Ahmapolitiikan moraaliset muutospaineet saamelaisessa poronhoidossa Suomessa. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 53–75. <https://doi.org/10.30663/ay.149043>
- Perälä, A. (2025) Merkitystä etsimässä: ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelevien viestien tulkitseminen fokusryhmissä. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 120–139. <https://doi.org/10.30663/ay.148481>
- Posio, S., Puhakka, R. & Paloniemi, R. (2025) Planetaarinen terveys Lahden kaupunkisuunnittelussa – lähestymistavan operationalisointi lähiluonnon tarkastelussa. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 140–159. <https://doi.org/10.30663/ay.147046>
- Santaaja, M., Berglund, E., Sairinen, R., Heikkurinen, P., Peltonen, L. & Casi, C. (toim.) (2024) Yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus: Monitieteisen alan muotoutuminen Suomessa 1994–2024. Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura ry. <https://edition.fi/yhys>
- Santaaja, M. & Ollinaho, O. (2024) Kotimaisen tiedelehdien tekemisen kestävämmät reunaehdot – vai sittenkin: omaehtoista toisen tekemistä? *Alue ja Ympäristö* 53(1) 1–11. <https://doi.org/10.30663/ay.145928>
- Shu, F. & Larivière, V. (2024) The oligopoly of open access publishing. *Scientometrics* 129(1) 519–536. <https://doi.org/10.1007/s11192-023-04876-2>
- Sivonen, M. & Peltonen, L. (2025) Yhteistoiminnallinen kapasiteetti kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittamisessa. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 28–52. <https://doi.org/10.30663/ay.149239>

- Tiedekustantajat (2023) Tiedelehtien käyttöehdot, avoin julkaiseminen ja sen rahoitus. Suomen tiedekustantajien liitto ry. <https://tiedekustantajat.fi/ohjeet/kayttoehdot-ja-avoimuus/> (Luettu 21.5.2025)
- Tienhaara, A., Salmi, P., Pouta, E. & Lankia, T. (2025) Saimaannorpan suojelun hyväksyttävyyks: kansalaisten näkemykset suojelukeinojen kannatuksen taustalla. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 9–27. <https://doi.org/10.30663/ay.143884>
- Tynkkynen, N., Sonck-Rautio, K. & Lahtinen, T. (2025) Ruokapakkaamisen kestävyysmurros: kuluttajakansalaisen näkökulma. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 102–119. <https://doi.org/10.30663/ay.146721>
- Vainikka, E., Soronen, A., Kallio, S.-M. & Seppälä, L. (2025) Puhutaan piilevistä vaikutuksista – Tekoälyn vastuullisuus luovan työn ja ympäristön näkökulmista. *Alusta!* 16.1.2025. <https://www.tuni.fi/alustalehti/2025/01/16/puhutaan-piilevista-vaikutuksista-tekoalyn-vastuullisuus-luovan-tyon-ja-ympariston-nakokulmista/> (Luettu 22.5.2025)
- Välimaa, M. & Turtiainen, K. (2025) Paikallisten asukkaiden turvapaikanhakijoita ulossulkeva ja hyväksyvä toimijuus vastaanottokeskuksen toiminnan aikana. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 181–198. <https://doi.org/10.30663/ay.144570>
- Wingström, R. (2024) Alue- ja ympäristötutkimuksen seuran muutoksen tuulet. *Alue ja Ympäristö* 53(2) 6–7. <https://doi.org/10.30663/ay.152141>

Artikkeli

Annika Tienhaara^a, Pekka Salmi^b, Eija Pouta^b & Tuija Lankia^b

Saimaannorpan suojelun hyväksyttävyys: kansalaisten näkemykset suojelukeinojen kannatuksen taustalla

The Acceptability of Saimaa Ringed Seal Conservation: Citizens' Views Behind the Support for Conservation Measures

This article sheds light on the attitudes of Finns towards the conservation of the Saimaa ringed seal and different conservation measures. Perceptions related to conservation are examined in the light of the dimensions of justice. Based on the survey data (n=1487), quantitative statistical methods reveal how the respondents are grouped based on conservation perceptions. Using qualitative analysis, the understanding of the viewpoints related to Saimaa ringed seal conservation, conservation concepts, and the acceptability of different measures is deepened. Overall, the conservation measures were viewed positively. Even the least supported measure, i.e., expanding the area of fishing restrictions, was supported by 70% of the respondents. The most supported measures were the reduction of environmental toxins, the development and introduction of seal-safe fishing equipment, and the construction of auxiliary nests to support nesting in winters with little snow. The support for different conservation measures was used in cluster analysis, ending up with three different respondent groups: enthusiastic (42.3% of respondents), positive (41.3% of respondents), and moderate (16.4% of respondents). Reconciling conservation and fishing was considered important even among the most ardent conservationists. Citizen views that emphasized reconciliation and concrete proposals for, for example, the development of fishing technology create conditions for mitigating the conflicts between Saimaa ringed seal conservation and fishing. When deciding on the conservation measures, it's crucial to acknowledge diverse values and lifestyles, while also seeking ways to reconcile them.

Keywords: citizen views, conservation measures, fishing, Saimaa ringed seal

^a Luonnonvarakeskus, annika.tienhaara@luke.fi

^b Luonnonvarakeskus

Johdanto

Saimaannorppa (*Pusa hispida saimensis*) on ainoastaan Suomessa, Saimaan vesistössä, elävä erittäin uhanalainen norpan alalaji. Merkittävimminä uhkina saimaannorppakannan kasvulle on pidetty kalanpyydyksiä, ilmastonmuutosta, ihmistoiminnan aiheuttamaa häiriötä pesimäaikaan sekä kannan pientä kokoa ja hajanaisuutta (Metsähallitus 2023). Lajin kanta oli alimmillaan 1980-luvulla, jolloin yksilöitä oli alle 200. Suojelutoimien ansiosta kanta on kasvanut noin 495 yksilöön.

Suomalaiset pitävät yleisesti saimaannorpan suojelua tärkeänä, mutta esitetyt keinot ovat herättäneet vuosien varrella runsaasti keskustelua ja vastustustakin, etenkin Saimaan alueen paikallisessa väestössä (Tonder & Jurvelius 2004). Keskusteluissa ja kiistoissa on ollut kyse erityisesti ihmisten välisistä jännitteistä: eri suojelukeinojen soveltuvuudesta, hyväksyttävyydestä ja paikallisesta toimivuudesta. Suojelun tehostamiseksi asetetut kalastusrajoitukset ovat olleet keskustelun keskiössä jo 1990-luvun lopulta alkaen. Vapaa-ajankalastajat ja ammattikalastajat ovat olleet keskeisiä intressitahoja, joiden toimintaa on valotettu aiemmissa tutkimuksissa (esim. Salmi ym. 2013). Norppakeskustelut kiinnostavat paikallisten lisäksi laajemmin kansalaisia, joilla on monenlaisia näkemyksiä itse ongelmasta ja sen ratkaisukeinoista.

Saimaannorpan suojelutyöryhmä (2022) on linjannut, että suojelutyön lähtökohta on suojelutarpeiden kestävä yhteensovittaminen ihmisen toiminnan kanssa Saimaalla. Yhteensovittaminen tapahtuu – jos on tapahtuakseen – toimijoiden yhteistyössä. Ympäristöministeriön sekä maa- ja metsätalousministeriön saimaannorppatyöryhmissä on pyritty sidosryhmien rakentamaan vuorovaikutukseen ja intressien yhteensovittamiseen, vaihtelevalla menestyksellä (Peltonen & Sivonen 2022). Peltonen ja Sivonen (2022) korostavat, että norpan suojelun ja kalastuksen väliset jännitteet ja konfliktiasetelmat ovat toistuneet samantyyppisinä jo pitkään ja tämän luottamuspuolan ja ’noidankehän’ murtaminen vaatii tahtoa ja sitoutumista uudenlaiseen norpan suojelun kulttuuriin. Mikäli suojelun valmistelua ei koeta oikeudenmukaisena – ja ajaudutaan esimerkiksi oikeuskäsitteeseen – voi asetelma kärjistyä entisestään, kun tilaa intresseihin ja arvoihin perustuvalle keskustelulle ei ole (Ratamäki 2022). Vaikka yleisessä norppakeskustelussa sävy on lieventynyt, työryhmissä vastakkainasettelua on edelleen (Jaakkola ym. 2019). Yhteensovittamisen pohjaksi tarvitaan laajasti tietoa suomalaisten suojelukäsityksistä eli siitä, miten kansalaiset kokevat eri suojelukeinot ja niiden hyväksyttävyyden.

Artikkelin tavoitteena on valottaa suomalaisten suhtautumista norpan suojeluun ja suojelun keinoihin. Täydennämme aiempaa, enimmäkseen kalastukseen painottunutta tutkimusta laajalla suojelukeinovalikoimalla. Lisäksi tarkastelemme kansalaisten käsityksiä norpan suojelukeinoista oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien (Schlosberg 2007; Kivimaa ym. 2021) valossa. Artikkelin on kirjoitettu osana Yhteinen saimaannorppamme LIFE-tutkimushanketta ja se perustuu vuonna 2022 toteutettuun kyselytutkimukseen, jolla kerättiin tietoa suomalaisten asenteista ja arvostuksista saimaannorpan suojelua kohtaan. Artikkelissa hyödynnämme monimenetelmäistä tutkimusotetta. Kvantitatiiviset tilastolliset menetelmät mahdollistavat suojeluun eri tavoin suhtautuvien vastaajaryhmien tunnistamisen. Laadullisen analyysin avulla syvennetään ymmärrystä norpansuojeluun liittyvistä näkökulmista, suojelukäsityksistä ja eri keinojen hyväksyttävyydestä.

Seuraavassa luvussa kuvaamme luonnon suojelun ja luonnonvarojen käytön välistä konfliktia sekä hyväksyttävyyden ja oikeudenmukaisuuden kysymyksiä konfliktin synnyn taustalla. Lisäksi esittelemme aiempien tutkimusten pohjalta saimaannorpan suojelukeinoja ja eri intressiryhmien näkemyksiä niistä. Menetelmäluku sisältää aineiston hankinnan ja analyysin yksityiskohdat. Luokittelujen avulla kuvaamme suojeluun eri tavoin suhtautuvien kansalaisryhmien näkökulmia ja lopuksi keskusteluosiossa arvioimme tulosten antia norppapolitiikalle ja tiedonkeruun suunnittelulle.

Oikeudenmukaisuus ja hyväksyttävyyden luonnonvarojen käyttöön ja suojeluun liittyvissä konflikteissa

Luonnon suojeluun ja käyttöön liittyvät konfliktit linkittyvät usein ihmisten kokemuksiin vaikutuksiin sekä luonnonvarojen hallinnan ja politiikan hyväksyttävyyteen. Eläinten suojelun ja luonnonvarojen käytön väliset konfliktit ovat usein monimutkaisia ja vaikeasti ratkaistavissa (Klenke ym. 2013). Eri tahojen käsitykset konfliktista ja sen syistä voivat vaihdella huomattavasti. Konfliktien taustalta löytyy käytettyihin keinoihin kohdistuvaa epäluuloa, erilaisia tarpeita ja arvoja sekä luottamuspulaa eri toimijoita kohtaan. Kansainvälisen luonnon-suojeluliiton IUCN:n (IUCN SSC HWCTF 2020) mukaan ihmis–eläin-konfliktia voidaan kuvata kolmella pääpiirteellä. Konflikti a) liittyy ihmisiin ja luonnonvaraisiin eläimiin ja on toistuva, b) liittyy lähes aina eri ihmisryhmien keskinäisiin suhteisiin ja c) koskee usein lajeja, jotka ovat suojelun tarpeessa mutta aiheuttavat myös kielteisiä vaikutuksia ihmisille. Nämä ihmis–eläin-konfliktin piirteet pätevät myös saimaannorppaan liittyvässä kärjisty-neessä keskustelussa. Tosin ihmisryhmät, joiden keskinäisistä suhteista on kyse, eivät ole yksiselitteisiä.

Kuten yleisesti ihmis–eläin-konflikteissa (Klenke ym. 2013) myös saimaannorpan tapauksessa ristiriidat ilmenevät eri ihmisryhmien välillä. Eri ryhmillä on erilaiset näkemykset, arvot ja tarpeet. Asetelma on toisenlainen kuin esimerkiksi Itämeren rannikkokalastuksen ja harmaahylkeen suojelukiistassa, jossa hylje aiheuttaa merkittäviä tappioita kalastuselinkeinoille (Salmi ym. 2022). Saimaannorpan suorat vaikutukset kalastuselinkeinoon ovat vähäisemmät, mutta sen suojelemiseksi asetetut kalastusrajoitukset vaikuttavat kalastukseen. Saimaannorppakiistassa kyse on erityisesti siitä, miten suojelutoimet mitoitetaan ja toteutetaan. Molemmat hyljekonfliktit linkittyvät ihmisten kokemuksiin vaikutuksiin ja sitä kautta suojelupolitiikan ja luonnonvarojen hallinnan hyväksyttävyyteen.

Myös saimaannorpan tapauksessa mahdollinen konflikti liittyy suojelun keinojen alhaiseen hyväksyttävyyteen ja koettuun oikeudenmukaisuuden puutteeseen. Konfliktien yhteydessä puhutaan usein sosiaalisesta hyväksyttävyydestä, käsitettä tarkemmin määrittelemättä. Sosiaalinen hyväksyttävyys voidaan ymmärtää asenteena, mielipiteenä, positiivisena reaktiona esimerkiksi politiikkaa kohtaan (Järvelä ym. 2020). Hyväksyttävyys kytkeytyy toimenpiteiden tai prosessien koettuun reiluuteen tai oikeudenmukaisuuteen. Ristiriidat syntyvät usein koetusta oikeudenmukaisuuden puutteesta.

Oikeudenmukaisuus voidaan jakaa neljään eri ulottuvuuteen: jako-oikeudenmukaisuuteen, menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen, tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen ja hyvittävään oikeudenmukaisuuteen (Kivimaa ym. 2021). Usein kuitenkin hyvittävä oikeudenmukaisuus katsotaan osaksi jako-oikeudenmukaisuutta (esim. Schlosberg 2007). Jako-oikeudenmukaisuus käsittelee sitä, miten yhteiskunnallisten toimien hyödyt ja haitat jakautuvat sekä keiden välille ne kohdistuvat. Painopiste on olennaisten hyötyjen ja haittojen tunnistamisessa ja jakautumisessa. Hyvittävällä oikeudenmukaisuudella viitataan toteutuneiden haittojen korvaamiseen tai lieventämiseen.

Menettelytapojen oikeudenmukaisuudella tarkoitetaan päätöksentekoprosessien reilutta, eli sitä, onko erilaisilla ryhmillä tasapuolinen mahdollisuus osallistua päätöksentekoon kaikissa sen vaiheissa, valmistelusta vaikutusten arviointiin, ja onko päätöksenteko puolueetonta. Oikeudenmukaisuus liittyy osallisuuden käsitteeseen, ja keskeistä on haavoittuvassa ja marginaalisessa asemassa olevien huomioon ottaminen sekä päätöksentekijöiden vastuu kansalaisille ja asukkaille (Rannikko 2012; Kivimaa ym. 2023). Lisäksi tärkeää on osapuolten näkemysten läpinäkyvä analyysi ja niiden tärkeyden arviointi suhteessa toisiinsa.

Tunnustava oikeudenmukaisuus huomioi ihmisten ja ihmisryhmien sosiokulttuurisia eroja, maailmankatsomuksia, valta-asetelmia ja elämäntapoja. Pyrkimyksenä on välttää tiettyjen ryhmien dominointi ja kiinnittää huomiota eri ihmisryhmien asemaan. Myös alueelliset kysymykset voidaan nähdä osana tunnustavaa oikeudenmukaisuutta.

Koska saimaannorppakonfliktin keskeisiä kiistanaiheita ovat kalastusoikeudet ja niiden rajoittaminen, painopiste on ollut jako-oikeudenmukaisuuteen ja menettelytapoihin liittyvässä oikeudenmukaisuudessa. Puuttuminen kalaveden omistajan oikeuteen päättää kalastuksesta on koettu epäoikeudenmukaiseksi. Tonder (2005) on kuvannut, kuinka yhteisöllisesti syntynyt oikeudentunto joutui kriisiin, kun keskushallinto siirsi itselleen paikallisten osakaskuntien aiemmin käyttämää valtaa. Tonder havaitsi selkeän kahtiajaon talonpoikaisen ja eletyn luontosuhteen omaavien paikallisten kalastajien ja ei-paikallisten suojelukeskeisten tahojen välillä. Siinä kohtasivat eri elämysmaailmoista kumpuavat arvostukset, tiedot ja taistelu vallasta (Tonder 2005). Suojelutoimien paikallinen vastustus on kummunnut elämänmuotojen eroista, koskien erityisesti luonnon ja sen hyödyntämisen arvoa (Ratamäki & Salmi 2015).

Neljän aiemmin mainitun oikeudenmukaisuuden ulottuvuuden lisäksi myös tiedollinen (episteeminen) oikeudenmukaisuus on usein tärkeä ulottuvuus kalastuksen hallinnassa (Salmi & Svells 2022). Saimaannorpan osalta tiedollista erimielisyyttä on ollut erityisesti norppien oikeasta määrästä ja kalastuksen vaikutuksesta kuolleisuuteen, mutta arviointimenetelmät ovat kehittyneet ja kansalaisten osallisuus erimerkiksi norppahavainnointiin (Salmi ym. 2013) voi lieventää vastakkainasettelua.

Suojelukeinot ja norppakeskustelu

Aiemmissa tutkimuksissa ja selvityksissä on tullut selväksi, että saimaannorpan suojelutarvetta harvoin kyseenalaistetaan - kyse on useimmiten siitä, miten keinot yhteensovitetaan muiden tarpeiden kanssa. Viime vuosikymmeninä saimaannorppaa on suojeltu monin tavoin. Norppien menehtymisiä kalanpyydyksiin on estetty rajoittamalla norpalle vaarallisten kalanpyydystyyppien käyttöä ja kieltämällä verkkokalastus kevään ja alkukesän osalta. Kalastusrajoitusten ohella pesimäaikaista häiriötä on vähennetty myös hankkimalla norpan suojelulle tärkeitä alueita suojelutarkoituksiin ja perustamalla yksityisiä suojelualueita. Pesintää turvataan myös maihinnousukielloin ja moottorikelkkailun rajoituksin. Norpan pesiminen otetaan huomioon myös Saimaan talviaikaisessa juoksutusstrategiassa. (Metsähallitus 2023.) Heikkolumisina talvina norpan pesimäolosuhteita parannetaan rakentamalla apukinoksia pesän rakentamista varten (Auttala ym. 2016). Aiempiina vuosikymmeninä myös ympäristömyrkyt ovat haitanneet norppapopulaatiota. 1960 ja 1970-luvuilla erityisesti sellu- ja paperiteollisuuden elohopeapäästöt pienensivät kantaa. Nykyisin elohopeaa pääsee järviin lähinnä maaperästä. Vaikka elohopeapitoisuudet norpissa ovat laskeneet, ovat ne edelleen koholla. (Lyytikäinen ym. 2015; Kunasranta ym. 2021.)

Saimaan kalastajat käyttivät 1960-luvulle saakka puuvillasta tehtyjä verkkoja, rysiä ja nuottia. Ne eivät olleet norpalle haitallisia, mutta tilanne muuttui, kun verkkojen materiaalina alettiin käyttää kestävämpää nailonia (Hyvärinen ym. 1999). Kuutteihin kohdistuvaa uhkaa ryhdyttiin torjumaan 1980-luvun alkupuolelta lähtien kalastuskuntien ja myöhemmin osakaskuntien kanssa tehdyllä vapaaehtoisilla kevätkalastuksen rajoitus sopimuksilla, joita laajennettiin huomattavasti 2000-luvulla (Salmi ym. 2013). Sopimusten toisena osapuolena oli vuosina 1994–2009 Metsähallitus, minkä jälkeen neuvotteluvastuu siirtyi Etelä-Savon ELY-keskukselle. Kalavedenomistajat kokivat Metsähallituksen kanssa tehdyt vapaaehtoiset kevätkalastusrajoitukset valtiotason keskusjohtoisia päätöksiä myönteisemmäksi toimintatavaksi (Tonder & Salmi 2005). Laaja osallistuminen päätöksentekoon sopimisen avulla on lisännyt luottamusta ja käytännön yhteistyötä osapuolten välille. Vesialueiden omistajille on maksettu määräaikaista pyyntirajoitus sopimuksista korvauksia (Salmi ym. 2013). Maa- ja metsätalousministeriö on myös maksanut ammattikalastajille korvauksia taloudellisista menetyksistä, jotka aiheutuivat saimaannorpan suojelutoimista.

Verkkokalastus on Saimaalla kielletty 15.4.–30.6. välisenä aikana lukuun ottamatta muikkuverkkoja. Lisäksi on määrätty niin sanottuja pyydystyyppirajoituksia: muun muassa riimuverkkojen sekä paksulankaisten ja monisäikeisten verkkojen käyttö on kielletty vuoden

ympäri. Riimuverkoissa verkonliina on yleensä madallettu yhdellä tai kahdella riimuliinalla. Myös verkko, joka on madallettu pystylangoilla, on kielletty ja koukkupyödysten, kuten pitkäsiiman, sekä isorysän ja katiskan osalta on määrätty rajoituksia. Kalastusrajoitukset perustuvat Valtioneuvoston asetukseen eräistä kalastusrajoituksista Saimaalla (374/2021) ja vapaaehtoiisiin kalastusrajoitus sopimuksiin vesialueiden omistajien kanssa. Asetukset ja sopimukset uusitaan viiden vuoden välein. (Metsähallitus 2022.)

Viime vuosina keskustelua on käyty erityisesti keväisestä verkkokalastuskiellosta. Kalastukseen liittyvät kiistat leimahtivat kuitenkin jo 1990-luvun lopulla, kun norpan suojelun perusteella käynnistetyt kalastuksen pyydystyypirajoitukset aiheuttivat konfliktin paikallisten kalastajien ja ei-paikallisten suojelukeskeisten tahojen – ja samalla hyvin erilaisten elämäntapojen, välillä (Tonder 2005). Vaikka kalastusrajoituksia kohtaan esitettiin voimakasta kritiikkiä, luonnonsuojelua pidettiin yleisesti tärkeänä asiana myös voimaan tulleita norpan suojelutoimia vastustaneiden intressiryhmien keskuudessa (Tonder & Salmi 2005).

Saimaan alueella asuvia ja siellä aikaansa viettäviä kalastajia suojelukeinot koskettavat muita konkreettisemmin, mutta kalastajaryhmät eivät ole näkemyksissään yhtenäisiä – niidenkin sisällä on erilaisia painotuksia norpansuojelun ja kalastuksen säätelyn tarpeista, mikä heijastaa erilaisia luontosuhteita ja kalastuskäytäntöjä (Salmi ym. 2013; Peltonen & Sivonen 2022). Vuonna 2010 tehdyn arvion mukaan norpan esiintymisalueella kalasti yli 400 000 henkilöä, joista 100 000–200 000 harjoitti verkkopyyntiä (Salmi ym. 2013; MMM 2015). Yleisesti kalastajat korostivat, että heillä ei ole mitään saimaannorppaa vastaan (Ratamäki & Salmi 2015). Silloin kun itse suojelutarvetta kyseenalaistetaan, taustalla voi olla kuva virallisesti esitetystä runsaammasta norppakannasta. Kuva runsaasta kannasta syntyy, kun kalastajat liikkuvat jatkuvasti Saimaalla ja samalla usein havaitsevat norppia (mt.). Niin sanottu lukumääräpeli vaikeuttaa eri intressien ja arvojen yhteensovittamista, kun kiistellään norppien määrästä ja siitä kenen tämä tieto tulisi tuottaa ja mitkä ovat tiedontuotannon takana olevat intressit (Salmi ym. 2013)..

Vuosina 2010–2013 toteutetun hankkeen aikana tehdyn kyselyn mukaan kolmannes Saimaalla vapaa-ajankalastusta harrastavista vesienomistajista oli tyytyväisiä kalastusrajoituksiin, kolmannes kaipasi rajoituksiin muutoksia ja kolmanneksella ei ollut mielipidettä asiasta (Salmi ym. 2013). Muutoksia kaipaavista puolet halusi tiukentaa rajoituksia ja puolet taas lieventää niitä. Sen sijaan 70 prosenttia haastatelluista ammattikalastajista esitti kalastusrajoitusten muuttamista.

Ammattikalastajat haluavat mieluummin kalastaa kuin turvautua korvauksiin. Korvaukset eivät myöskään ole täysimääräisiä (MMM 2015). Kevätrajoitusten vuoksi ammattikalastajat ovat pyrkinet laajentamaan pyyntialueitaan, mutta kalastuslupia uusille alueille ei ole helppoa saada. Rajoitusten myötä saaliin ympärivuotinen toimitusvarmuus jälleenmyyjille ja jalostajille laskee (mt.). Varsinkin verkkokalastajat pitivät pyydystyypirajoituksia riittävinä toimina ja monet katsoivat, että ammattimainen pyynti tulisi jättää kokonaan kalastusrajoitusten ulkopuolelle: ”[...] *asianmukaisesti harjoitettu kalastus ei tapa norppia*” (Salmi ym. 2013, 24).

Vuosina 2014–2015 Saimaan alueella tehdyssä laajassa kyselyssä (4 848 vastausta) todettiin, että kalastusharrastus näkyy suhtautumisessa verkkokalastuksen rajoituksiin (Kolari ym. 2018). Kalastajat ottivat kantaa kalastusrajoitusten muutostarpeisiin kalastamattomia useammin. Muutoksia kannattaneet kalastajat halusivat vähentää ja kalastamattomat lisätä rajoituksia. Myös esimerkiksi WWF teetti vuonna 2015 saimaannorppa-aiheisen kyselyn, johon vastasi yhteensä 1001 15–84-vuotiaasta suomalaista (Fritze 2015). Heistä 300 oli Saimaan alueelta ja 701 muualta Suomesta. Tulokseksi saatiin, että ”*ylivoimainen enemmistö suomalaisista, ja etenkin Saimaan asukkaista, haluaa suojella saimaannorppaa sukupuutolta*” (mt.).

Jaakkolan ja kumppaneiden (2019) mukaan norppakeskustelun sävy on vuosien saatossa muuttunut: siinä missä 2011–2012 erityisesti Itä-Savo-lehdessä näkyi runsaasti suojelukeinoja kyseenalaistavia tai vaihtoehtoisia kantoja esittäviä kirjoituksia, vuosina 2015–2016

saimaannorpan esiintyminen ja sen suojelukeinot esitettiin pääosin positiivisessa valossa tai neutraalisti. Luonnonsuojeluliike on menestyksekkäästi käyttänyt tiedotusvälineitä norpan suojelun ja erityisesti kalastusrajoitusten edistämiseksi (Ratamäki & Salmi 2013). Jaakkolan ja kumppaneiden (2019) mukaan vuosina 2015–2016 sanomalehdissä argumentoitiin pääasiassa suojelutoimien puolesta, joskin erityisesti kalastusrajoituksia kohtaan esitettiin myös kyseenalaistavia puheenvuoroja. Samassa tutkimuksessa toteutetuissa haastatteluissa ilmeni, että vuosina 2015–2016 norppaan liittyvien keskustelujen ilmapääri koettiin pääasiassa positiiviseksi ja rauhallisemmaksi kuin aiemmin siitä huolimatta, että myös suojeluun liittyvä vastakkainasettelun jatkuminen nostettiin esiin osassa haastatteluista.

Maan eri osissa saimaannorppakeskusteluissa korostuvat eri teemat (Jaakkola ym. 2019), mikä on ilmennyt esimerkiksi Helsingin Sanomien ja Itä-Savon saimaannorppa-aiheisten kirjoitusten erilaisina painotuksina. Vuosina 2015–2016 Itä-Savossa kirjoitettiin suojelusta pääosin käytännön tasolla ja ratkaisukeskeisesti. Esimerkiksi liikkumis- ja kalastusrajoituksiin negatiivisesti suhtautuvia kirjoituksia näkyi vuosina 2015–2016 Itä-Savon mielipidekirjoituksissa, joissa paikalliset ihmiset toivat esiin suojelukeinoihin liittyviä huoliaan. Helsingin Sanomassa kirjoitettiin suhteellisesti enemmän WWF:n Norppalivestä, saimaannorpan uhanalaisuuden syistä ja suojeluun liittyvästä vastakkainasettelusta.

Kaikki Jaakkolan ja kumppaneiden (2019) haastateltavat olivat sitä mieltä, että saimaannorppaa tulee suojella, mutta suojelun mittakaava herätti keskustelua. Myös vuonna 2018 Saimaan vesistöalueen asukkaista 96 prosenttia piti saimaannorpan suojelua erittäin tai melko tärkeänä ja norppaan kohdistuvien uhkien torjumista pidettiin tärkeänä (Turja 2018). Esimerkiksi pesimähäiriöiden välttämistä piti tärkeänä 95 prosenttia ja kalastukseen liittyvien kuolemien välttämistä 89 prosenttia vastaajista. Talviaikaisia liikkumisrajoituksia piti perusteltuina 91 prosenttia ja kalastusrajoituksia 88 prosenttia. Eteläsavolaisissa vastaajissa oli keskimäärin enemmän niitä (14 %), jotka eivät pitäneet talviaikaisia liikkumisrajoituksia ja kalastusrajoituksia perusteltuina suojelukeinoina.

Menetelmät

Tutkimusaineisto ja aineiston keruu

Tutkimus perustuu keväällä 2022 kerättyyn kyselyaineistoon, jolla kerättiin tietoa suomalaisten asenteista ja arvostuksista saimaannorpan suojelua kohtaan. Kyselyn suunnittelivat yhteistyössä ympäristön taloudellisen arvottamiseen ja saimaannorpan suojeluun erikoistuneet Luonnonsuojelukeskuksen tutkijat. Lisäksi kyselyä kommentoivat useat asiantuntijat Itä-Suomen yliopistosta, Metsähallituksesta ja luonnonsuojelujärjestöistä. Ennen varsinaista tiedonkeruuta huhti-toukokuussa 2022 kyselyä testattiin pienellä otoksella. Lopullinen kysely viimeisteltiin testikierroksen palautteen perusteella.

Kysely alkoi johdannolla ja kysymyksillä vastaajan yhteydestä Saimaan ympäristöön, käynneistä siellä sekä saimaannorppaan liittyvistä kokemuksista. Jos vastaaja oli käynyt Saimaalla vapaa-ajallaan viimeisen vuoden aikana, häneltä kysyttiin tarkempia kysymyksiä viimeisimmästä käynnistä. Myös Saimaalla vapaa-ajan kalastusta harrastaville esitettiin lisäksi kysymyksiä harrastukseensa liittyen. Seuraavaksi kyselyssä kysyttiin vastaajien asenteista ja preferensseistä saimaannorpan suojelutoimia kohtaan. Vastaajien asenteita erilaisia norpan suojelutoimia kohtaan selvitettiin kysymällä ”Kuinka kannatettavia seuraavat toimet saimaannorpan suojelemiseksi mielestäsi ovat Saimaalla?” Vastauksia pyydettiin asteikolla 1–5, jossa 1 merkitsi ei lainkaan kannatettavaa ja 5 erittäin kannatettavaa. Kyselyyn sisällytetyt suojelutoimet valittiin käytössä olevien toimien, aiempien tutkimusten sekä monitieteisen tutkimusryhmän ja saimaannorpan suojelun asiantuntijoiden kanssa käytyjen keskustelujen perusteella. Kyselyn lopussa vastaajilta kysyttiin vielä vapaa-ajan käyntimäärien mahdollisia muutoksia tulevaisuudessa. Kysely päättyi taustatietoihin.

Kysely toteutettiin internet-kyselynä ja sen käytännön toteutuksesta vastasi Iro Research Oy. Kysely osoitettiin kolmelle erilliselle otokselle: 1) Yli 18-vuotiaat Suomen kansalaiset tavoitteena edustava otos iän, sukupuolen ja asuinpaikan mukaan, 2) Saimaan ympärys-kuntien asukkaat sekä 3) Linnansaaren kansallispuistossa vuonna 2021 käyneet. Otokset 1 ja 2 poimittiin Iro Research -tutkimustoimiston vastaajapaneelist. Otoksen 3 vastaajien yhteystiedot saatiin Metsähallituksen Linnansaaren kävijätutkimuksesta. Kolmen eri otoksen käytöllä pyrittiin saamaan mahdollisimman kattava ja monipuolinen käsitys kansalaisten suhtautumisesta suojelukeinoja kohtaan. Kansallisen tason otos (otos 1) mahdollistaa edustavan kuvan suomalaisten näkemyksistä yleisesti, mutta koska käytännössä suojelutoimenpiteet kohdistuvat rajatulle alueelle, oli tärkeää selvittää erityisesti paikallisten asukkaiden (otos 2) ja alueella vierailevien mielipiteitä (otos 3). Kyselyyn vastasi yhteensä 1487 vastaajaa, joista 913 oli otoksesta 1, 522 otoksesta 2 ja 52 otoksesta 3. Vastausprosentti oli 10,3 prosenttia. Vastaajien mediaani-ikä oli 57 vuotta, ja vastaajista oli naisia 43 prosenttia. Korkea-asteen koulutus oli 52 prosentilla vastaajista ja mediaanitulot olivat 2000–2999 euroa kuukaudessa. Suomen väestöön verrattuna vastaajat olivat keskimäärin jonkin verran vanhempia ja korkeammin koulutettuja. (Lankia ym. 2022.)

Määrällisen aineiston lisäksi kyselyssä kerättiin avoimia vastauksia kysymykseen: ”Voit halutessasi täydentää vastauksiasi tai kertoa ajatuksiasi saimaannorpan suojeluun liittyvistä asioista tai tästä kyselystä. Kaikki ajatukset ovat tervetulleita ja arvokkaita!” Kommentit olivat useimmiten lyhyitä, 1–3 lauseen mittaisia. Lisäksi tässä artikkelissa on hyödynnetty avoimia vastauksia, jotka pyydettiin lähettämään kyselyaineiston keräämisestä vastanneelle yritykselle, jos ne koskivat vastaajan suhtautumista norppaan ja sen suojelutoimiin. Kaikkiaan 247 vastaajaa antoi palautetta lomakkeen avoimiin kenttiin. Suomea edustavassa otoksessa avoimiin kysymyksiin vastasi 173 vastaajaa (18,9 %), Saimaan alueen kuntien otoksessa 67 vastaajaa (12,8 %) ja Linnansaaren kävijöiden otoksessa 7 vastaajaa (13,5 %).

Analysimenetelmät

Tämä artikkeli perustuu kyselyllä kerättyihin tietoihin vastaajien asenteista saimaannorpan suojelutoimia kohtaan sekä avoimesta palautteesta liittyen norpansuojeluun ja kyselyyn. Näin työssämme toteutetaan menetelmätriangulaatiota eli tiedon hankinnassa ja analysoinnissa yhdistellään kahta tai useampaa menetelmää. Määrällisiä tilastollisia menetelmiä käytetään vastaajien ryhmittelyyn suojelukäsitysten perusteella ja ryhmien erojen määrittämiseen. Laadullisella analyysillä syvennetään ymmärrystä siitä, kuinka kyselyn vastaajat suhtautuvat norpan suojeluun ja suojelukeinoihin. Laadullista analyysia voidaan tässä ajatella lähtökohtaisesti ”varmentavana” käytäntönä, joka tuo esiin myös uusia näkökulmia ja monipuolisempaa tietoa kansalaisten suhtautumisesta saimaannorpan suojelemiseksi asetettuihin toimenpiteisiin (Hirsjärvi ja Hurme 2001, 31).

Aineiston analyysissa käytettiin ensin kvantitatiivisia tilastollisia menetelmiä, joiden avulla tunnistettiin vastaajaryhmät, jotka erosivat toisistaan norpan suojelutoimenpiteiden kannatuksen perusteella. Kvantitatiivinen analyysi hyödynsi latenttien luokkien klusterianalyysia (engl. *latent class clustering*) (Morey ym. 2008; Soini ym. 2011). Analyysilla selvitetään asenneväittämiä pohjalta, onko vastaajien keskuudessa luokkia, jotka eroavat asenteiltaan toisistaan. Latenttien luokkien analyysi perustuu olettamukseen, että tutkimuksessa havaittujen muuttujien arvojen taustalla voi olla piileviä yhtenäisiä ryhmiä (Bartholomew & Knott 1999). Tässä analyysissä oletettiin, että on olemassa piileviä vastaajaluokkia, jotka näkevät norpan suojelun eri tavoin. Tavoitteena oli luokitella vastaajat heidän suojelukäsitystensä mukaan ja kuvata tunnistettuja ryhmiä vastaajien taustasta kertovilla muuttujilla. Klusterianalyysissa käytettiin LatentGOLD5.1 -ohjelmaa (Vermunt & Magidson 2016).

Latenttien luokkien klusterianalyysilla saatuja vastaajaluokkia kuvattiin tarkastelemalla eroja suojelutoimenpiteiden kannatettavuuden keskiarvoissa. Lisäksi vastaajaluokkien asenteita saimaannorppaa ja sen suojelua kohtaan sekä mahdollisia luokkien välisiä eroja

analysoitiin varianssianalyysillä (engl. *one-way ANOVA*, Sirkin 2006). Luokkien väliset erot testattiin Tamhanen post hoc -testillä, joka ei oleta samansuuruisia hajontoja.

Aineiston laadullinen analyysi tehtiin erikseen kullekin kvantitatiivisilla menetelmillä tunnistetulle vastaajaryhmälle. Sisällönanalyysin lähtökohtana olivat kyselyn avoimet palautteet. Analyysi oli aineistolähtöinen, mutta samalla teoriasidonnainen, koska aikaisempi tieto ohjaa ja auttaa analyysia (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98–99). Laadullisen aineiston analyysi rajattiin niin, että kiinnitettiin huomiota vastaajien käsityksiin norpasta ja sen suojelusta, kalastuksesta, suojelutoimien hyväksyttävyydestä ja ristiriitojen lieventämisen mahdollisuuksista. Rajauksen tuloksena lopullinen aineisto koostui 128 vastaajan kommenteista, joiden keskeiset näkökulmat on esitelty tulososiossa. Pois jääneistä kommenteista pääosan muodostivat kyselyyn, sen toteuttamiseen ja kysymysvaihtoehtoihin liittyvät huomiot sekä vastaajan omakohtaiset havainnot esimerkiksi norpista tai vesien tilasta.

Tulokset

Vastaajien ryhmittely suojelutoimien kannatettavuuden mukaan

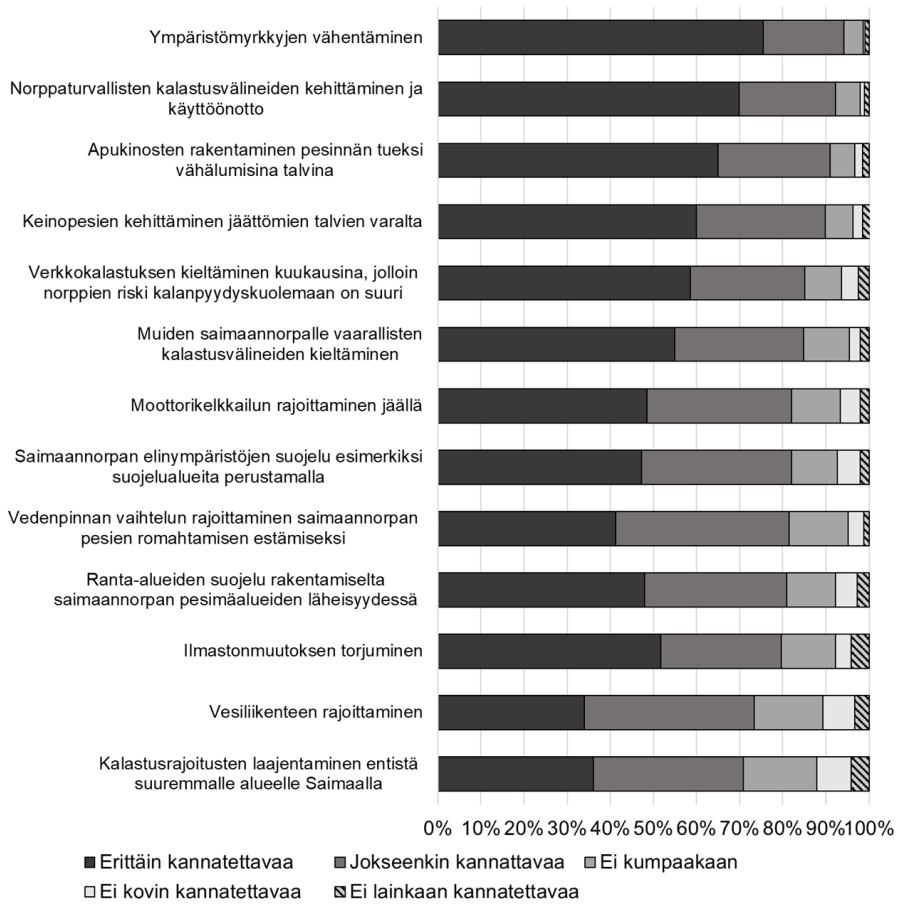
Vastaajien ryhmittely aloitettiin tarkastelemalla sitä, kuinka kannatettavina erilaisia norpan suojelutoimia pidetään. Kuvassa 1 on raportoitu jakaumat vastaajien suhtautumisesta kyselyssä esitettyjä saimaannorpan suojelutoimia kohtaan. Erilaisista norpansuojelutoimenpiteistä eniten kannatusta saivat ympäristömyrkkujen vähentäminen, norppaturvallisten kalastusvälineiden kehittäminen ja käyttöönotto sekä apukinosten rakentaminen pesinnän tueksi vähälumisina talvina. Vähiten kannatusta saivat kalastusrajoitusten laajentaminen entistä suuremmalle alueelle Saimaalla sekä vesiliikenteen rajoittaminen. Vähiten kannatettua toimenpidettäkin eli kalastusrajoitusten alueen laajentamista piti erittäin tai jokseenkin kannatettavana 70 prosenttia vastaajista, mikä kertoo laajasta tuesta saimaannorpan suojelulle.

Kalastukseen liittyvien saimaannorpan suojelutoimenpiteiden kannatusta vertailtiin Saimaalla kalastavien ja ei-kalastavien vastaajien välillä. Vastanneiden vapaa-ajankalastajien keskuudessa kannatus eri suojelutoimia kohtaan ei ollut yhtä yleistä kuin muilla vastaajilla, mutta ne nähtiin kuitenkin enimmäkseen kannatettavina. Vähiten kannatettavana koettiin kalastusrajoitusten laajentaminen entistä suuremmalle alueelle Saimaalla, minkä yli 20 % kalastajista koki negatiivisena. Norppaturvallisten kalastusvälineiden kehittäminen ja käyttöönotto sai laajaa kannatusta sekä kalastajilta että muilta vastaajilta.

Osa suojelutoimenpiteistä kytkeytyi selkeästi koettuun oikeudenmukaisuuteen, erityisesti jako-oikeudenmukaisuuteen, eli toimenpiteiden haitat kohdistuivat paikallisiin maanomistajiin ja kalastuksen harrastajiin. Tällaisia toimenpiteitä olivat liikkumisen rajoittaminen, suojelualueet, kalastusrajoitukset ja rakennusrajoitukset. Vaikka näitäkin toimenpiteitä kannatettiin laajasti, oli kuusi vähiten kannatetusta toimenpiteestä sellaisia, joihin liittyi jako-oikeudenmukaisuuskysymyksiä kuten maanomistuksen, liikkumisen tai kalastuksen rajoittamista.

Eri suojelutoimenpiteiden kannatusta käytettiin vastaajien ryhmittelyyn klusterianalyysin avulla. BIC, AIC ja CAIC¹ tunnuslukujen sekä ryhmien tulkinnan perusteella päädyttiin kolmeen eri vastaajaryhmään: innokkaat (42,3 % vastaajista), myönteiset (41,3 % vastaajista) sekä maltilliset (16,4 % vastaajista). Taulukossa 1 esitetään keskiarvotsuojelutoimenpiteiden kannatuksesta kussakin ryhmässä sekä kuhunkin suojelutoimenpiteeseen kohdistuvan kannatuksen merkitsevyys ja paino klusterianalyysissa. Ryhmässä 1 kaikkien

1 AIC (*Akaike Information Criterion*), BIC (*Bayesian Information Criterion*) ja CAIC (*Consistent Akaike Information Criterion*) ovat tilastollisia tunnuslukuja, joita käytetään mallien vertailussa arvioimaan mallin sopivuutta ja monimutkaisuutta. Pienemmät arvot viittaavat parempaan malliin, joka tasapainottaa tarkkuuden ja yksinkertaisuuden välillä.

Kuva 1. Vastaajien suhtautuminen erilaisiin saimaannorpan suojelutoimenpiteisiin.

Figure 1. The respondents' attitudes towards various conservation measures for the Saima ringed seal.

suojelutoimenpiteiden kannatus oli voimakkainta. Suojelutoimien kannatus oli vahvaa myös ryhmässä 2, keskiarvojen ollessa kuitenkin ryhmää 1 pienempiä. Ryhmässä 3 suojelutoimien kannatus oli sen sijaan huomattavasti maltillisempaa ja erityisesti käyttömahdollisuuksiin suoraan liittyvien suojelutoimien, kuten vesiliikenteen rajoittamisen ja kalastusrajoitusten laajentamisen, kannatuksen keskiarvo painui alle 3:n eli ei kannatettavan puolelle. Näin ryhmä 3 identifioitui ryhmänä, joka kannatti vähiten jako-oikeudenmukaisuuden kannalta ongelmallisimpia suojelutoimenpiteitä.

Vastaajien kuulumista eri vastaajaryhmiin vertailtiin selittäjien avulla käyttäen ryhmää 1 ”Innokaat” vertailukohtana (taulukko 2). Ryhmään 1 verrattuna ryhmässä 2 ja 3 oli todennäköisemmin vastaajia, jotka asuvat tai mökkeilevät Saimaalla, ovat miehiä ja kalastavat Saimaalla. Eri puoluekannoista vihreiden ja vasemmiston äänestäminen nousi merkittäväksi selittäjäksi. Näiden puolueiden kannattajia oli merkittävästi vähemmän ryhmässä 2 ja 3. Ryhmässä 2 ja 3 melkein kaikkien selittäjien vaikutus oli saman suuntainen ja ryhmässä 3 edellä mainittujen selittäjien vaikutus oli voimakkaampi verrattuna ryhmään 2. Poikkeuksen tekivät kaksi muuttujaa. Lapsuutensa kaupungissa viettäneitä oli ryhmässä 3 vähemmän ryhmään 1 verrattuna, kun taas ryhmässä 2 heitä oli hieman enemmän. Linnansaariotokseen kuuluvia oli ryhmään 1 verrattuna ryhmässä 2 hieman enemmän ja ryhmässä 3 selvästi vähemmän.

Taulukko 1. Eri suojelutoimenpiteiden kannatus ryhmittäin

Table 1. Support for different conservation measures by group.

	Ryhmät			Tärkeys mallissa		
	Ryhmä 1 Innokkaat	Ryhmä 2 Myönteiset	Ryhmä 3 Maltilliset	Wald	p-arvo	R ²
Ryhmän koko, %	42,3	41,3	16,4			
	Keskiarvo*					
Ympäristömyrkköjen vähentäminen	4,97	4,69	3,84	237,30	<0,001	0,33
Norppaturvallisten kalastusvälineiden kehittäminen ja käyttöönotto	4,97	4,65	3,46	277,51	<0,001	0,50
Kalastusrajoitusten laajentaminen entistä suuremmalle alueelle Saimaalla	4,67	3,75	2,32	408,79	<0,001	0,55
Vedenpinnan vaihtelun rajoittaminen saimaannorpan pesien romahtamisen estämiseksi	4,71	4,04	3,07	363,11	<0,001	0,42
Ranta-alueiden suojelu rakentamiselta saimaannorpan pesimäalueiden läheisyydessä	4,87	4,08	2,68	415,79	<0,001	0,57
Vesiliikenteen rajoittaminen	4,69	3,75	2,44	408,19	<0,001	0,57
Saimaannorpan elinympäristöjen suojelu esimerkiksi suojelualueita perustamalla	4,88	4,08	2,71	444,44	<0,001	0,60
Ilmastonmuutoksen torjuminen	4,75	4,11	2,97	293,99	<0,001	0,34
Apukinosten rakentaminen pesinnän tueksi vähälumisina talvina	4,95	4,52	3,36	289,28	<0,001	0,45
Keinopesien kehittäminen jäätömiön talvien varalta	4,91	4,40	3,25	317,92	<0,001	0,44
Moottorikelkkailun rajoittaminen jäällä	4,78	4,18	2,87	342,52	<0,001	0,46
Verkkokalastuksen kieltäminen kuukausina, jolloin norppien riski kalanpyydyksuolemaan on suuri	4,96	4,35	2,77	318,55	<0,001	0,61
Muiden saimaannorpalle vaarallisten kalastusvälineiden kieltäminen	4,96	4,25	2,90	289,80	0,000	0,61
N	1487					
BIC	33658,37					
AIC	33170,35					
CAIC	33750,37					

*Asteikko: 1 ei lainkaan kannatettavaa – 5 erittäin kannatettavaa

Kaikki vastaajaotokset sisältyvät analyysiin. Tulokset eivät eronneet merkittävästi Suomen väestöä edustavan otoksen analyysistä.

Ryhmien kuvailemiseksi myös vastaajien asenteita saimaannorppaa ja sen suojelua kohtaan sekä vastaajan mahdollisia kielteisiä kokemuksia saimaannorpasta verrattiin ryhmien välillä. Asenteissa havaittiin ryhmien välillä merkitseviä eroja (kaikki ryhmät erosivat toisistaan 0,05 merkitsevyystasolla). Ryhmän 1 vastaajat olivat eniten samaa mieltä väitteiden ”Pidän saimaannorpasta” ja ”Kannatan saimaannorpan suojelua” kanssa,

Taulukko 2. Ryhmiin kuulumisen selittäminen vastaajan taustatiedoilla

Table 2. Explaining group membership using respondent's background information.

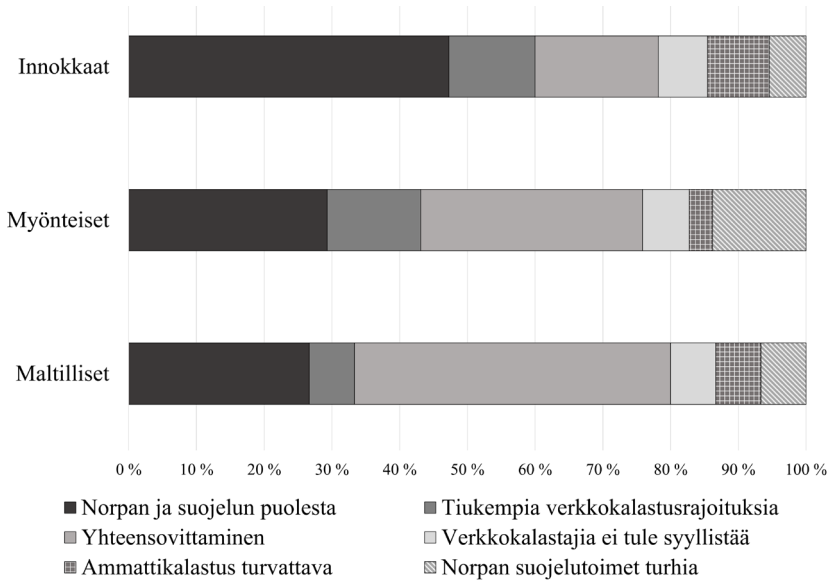
Kovariaatit	Ryhmä 1 Innokkaat	Ryhmä 2 Myönteiset	Ryhmä 3 Maltilliset	Wald	p-arvo
Vakio	0,00	0,61	0,44	20,09	<0,001
Asuu tai mökkeilee Saimaan alueella	0,00	0,27	0,34	4,91	0,086
Puoluekanta: Äänestänyt edellisissä vaaleissa vihreitä tai vasemmistoa	0,00	-0,95	-2,11	85,14	<0,001
Viettänyt lapsuutensa kaupungissa	0,00	0,04	-0,81	25,50	<0,001
Nainen	0,00	-0,86	-1,71	95,26	<0,001
Kalastaa Saimaalla	0,00	0,40	0,81	8,67	0,013
Kuuluu Linnansaaren otokseen	0,00	0,18	-1,91	4,60	0,100

keskiarvojen ollessa 4,84 ja 4,96 asteikolla 1–5 (täysin eri mieltä – täysin samaa mieltä). Myös ryhmässä 2 näiden väittämien kanssa oltiin samaa mieltä, mutta keskiarvot olivat hieman pienemmät verrattuna ryhmään 1 (4,50 ja 4,75). Ryhmässä 3 vastaajat olivat asenteissaan neutraalimpia verrattuna kahteen muuhun ryhmään, mutta keskiarvot kallistuivat joka tapauksessa norppaan ja sen suojeluun positiivisesti suhtautumisen puolelle (3,48 ja 3,59). Ryhmät 1 ja 2 olivat keskimäärin täysin eri mieltä väittämästä ”Minulla on kielteisiä kokemuksia norpasta” keskiarvojen ollessa 1,08 ja 1,24, kun taas ryhmässä 3 vastaajat olivat tästä väittämästä joksikin eri mieltä (keskiarvo 1,99).

Suojelunäkemyksen kirjo avoimissa vastauksissa

Kolmessa ryhmässä, jotka kuvasivat erilaisia asenteita norpan suojelukeinoja kohtaan (innokkaat, myönteiset ja maltilliset), avoimiin kysymyksiin palautetta antaneiden osuus oli vastaavasti 16,8 prosenttia (106 kpl), 17,1 prosenttia (104 kpl) ja 15 prosenttia (37 kpl). Vastaajat, jotka olivat harjoittaneet kalastusta Saimaalla, kirjoittivat hieman muita harvemmin kommentteja avoimiin kenttiin. Kalastajista palautetta antoi 13,6 prosenttia ja muista vastaajista keskimäärin 17,3 prosenttia. Lopullinen luokiteltu laadullinen aineisto, josta oli poistettu aihepiiriin kuulumattomat, esimerkiksi kyselyn mielekkyyttä tai toimivuutta koskevat vastaukset, sisälsi 55 kommenttia ryhmässä 1, 58 kommenttia ryhmässä 2 sekä 15 kommenttia ryhmässä 3.

Kyselyn aihepiiriä selkeimmin kommentoivat avoimet vastaukset ryhmittäytyivät kuuteen teemaan, jotka on nimetty seuraavasti: 1) norpan ja suojelun puolesta, 2) tarvitaan tiukempia verkkokalastuksen rajoituksia, 3) yhteensovittaminen keskeistä, 4) verkkokalastajia ei tule syyllistää, 5) ammattikalastus turvattava ja 6) norpan suojelutoimet turhia. Kuten oli ennakoitavissa, innokkaimpien suojelijoiden ryhmässä myös useimmat avoimet kommentit tukivat norpan suojelua (kuva 2). Moni myös painotti yhteensovittamisen tarvetta sekä vaati tiukempia verkkokalastusrajoituksia. Myönteisten ryhmässä oli hieman enemmän yhteensovittamista kuin norppaa ja sen suojelua korostavia, kun taas maltillisten keskuudessa ihmisen ja norpan rinnakkaiselo nousi selvästi keskeisimmäksi aiheeksi. Innokkaiden ryhmässä oli muita yleisemmin ammattikalastuksen turvaamista kannattavia, kun taas myönteisten ryhmässä pidettiin norpan suojelutoimia turhina useammin kuin muissa ryhmissä. Muutama vastaaja korosti myös, että verkkokalastajia ei tule syyllistää.

Kuva 2. Teemoittaiten avointen vastausten määrien jakautuminen vastaajaryhmittäin.

Figure 2. Distribution of the number of open-ended responses by themes and respondent groups.

Innokkaat haluavat suojella norppaa ja ihmistä

Innokkaiden suojelijoiden joukossa suojelutoimet koettiin usein tärkeiksi: saimaannorppien koettiin kuuluvan Saimaalle ja Suomen luontoon. Suojelun tarvetta perusteltiin myös lajin vähälukuisuudella ja sillä, että ilmastonmuutos on vaikeuttanut lajin pärjäämistä. Norppia pidettiin myös suloisina ja tärkeinä Saimaan matkailun vetovoiman kannalta.

”Mielestäni saimaannorppaa tulee ehdottomasti suojella, että laji ei kuolisi sukupuuttoon.”

”[...] on ihmisen vuoro väistyä tai sopentua elämään asian kanssa.”

”Saimaa on Suomen kansallisomaisuutta ja se tulee sellaisena säilyttää. Saimaannorppa on tärkeä osa tätä kansallisomaisuutta ja ansaitsee tulla suojelluksi jälkipolville.”

Suojelutoimia pitivät turhina ne, jotka katsoivat, että lajille käy ilmastonmuutoksen vuoksi huonosti. Saimaannorpan suojelutarvetta kuitenkin harvoin kyseenalaistettiin, mutta hyvin usein tärkeänä pidettiin kohtuullisuutta ja rinnakkaiseloja. Monissa kommenteissa pidettiin sen hetkisiä suojelutoimia onnistuneina ja riittävinä. Ihmisen ja norpan tarpeet voidaan sovittaa yhteen:

”[...] on tärkeää säilyttää myös kalastusmahdollisuudet omavaraistalouden ja terveyden kannalta, sekä ”suojella” siten ammattikalastajienkin olemassaoloa.”

”Tarpeettoman vastakkainasettelun välttämiseksi suojelutoimet tulee olla kohtuullisia ja kohdennettuja eli tarkkarajaisia sekä kustannuksiltaan kohtuullisia.”

Vastauksissa kommentoitiin myös osallisuutta eli sitä kuka saa päättää norppa-asioista: *”Kehäkolmosen sisäpuolella on helppo tehdä määräyksiä joka lähtöön tuntematta paikallisten elämää maalla esim. Saimaan rannoilla.”* Yksittäisissä kommenteissa korostettiin myös, että *”Suojelun*

pitäisi pohjautua rebellisyyteen ja todenperäisyyteen” ja kyseenalaistettiin norppien määrääarviot: ”Ihmisille valehdellaan silmät sinisinä erilaisten ns. ubanalaisten kantojen määrästä (lue hanhet, merimetsot...)”.

Näkemykset kalastusmahdollisuuksien puolesta viittasivat usein Saimaan ammattikalastuksen jatkuvuuden turvaamiseen. Myös verkkokalastusta pidettiin tärkeänä, ja verkkoihin kuolleiden norppien määrää pienenä. *”Miksi siis verkkokalastajia syytetään norppien tuhoamisesta?”* Osa halusi verkkokalastuskieltoja kumottavaksi, osa katsoi, että niitä ei pidä laajentaa.

”[...] järvikala on tärkeä osa lähiruokaa.”

”[...] kalastus on tärkeää meille kaikille (kalat eivät kävele itsestään kauppaan)...”

”Vapaa-ajanasunto on hankittu sitä varten, että voi kalastaa ympäri vuoden, mutta kai on syötävää vaan tonnikalaa ja laitettava mökki myyntiin.”

Moni vastaaja piti norppaturvallisista pyydyksiä tärkeänä osana suojelua. Kehittämiskohteena esitettiin, että verkot voitaisiin valmistaa luonnonkuiduista niin, että eläimet voivat purra itsensä ulos niistä. Verkkokalastukseen kriittisesti suhtautuvista moni piti pyyntimuotoa norpalle haitallisena ja oli halukas pidentämään kieltoaikoja, jopa kokonaan kieltämään verkkopyynnin.

”En ymmärrä miten on mahdollista sallia missään ajankohdassa verkkokalastus näillä alueilla.”

”Vähintäänkin tuo verkkokalastuskiellon pidentäminen esim. heinäkuulle kuulostaisi järkevältä.”

”Kalastusta harrastamattomana olen halukas vähentämään verkkokalastusta Saimaalla [...]”

Myönteiset toivovat tasapainoisia suojelutoimia

Osa myönteisten ryhmään kuuluvista mainitsi, että on osallistunut säännöllisesti saimaan-norpan hyväksi tehtäviin keräyksiin tai on suojellut luodon, saaren ja niemenkärjen norpalle. *”Luonnonsuojelusta pidettävä kovempaa ääntä, samoin metsien hakeusta, soiden suojelusta.”* Villiä rantarakentamista haluttiin rajoittaa. Norpalla nähdään olevan *”[...] yhtäläinen oikeus elää tällä maapallolla kuten meillä ihmisillä.”*

”Saimaannorpan olemassaolo ja suojelu on minulle tärkeää, mutta en todennäköisesti lähtisi varta vasten niitä etsimään käydessäni alueella, sillä en tahdo häiritä niiden eloa.”

Suojelutoimiin kriittisesti suhtautuneet kommentoivat muun muassa, että *”Luonto huolehtii kannan suuruudesta ravinnon, petojen ym. luonnollisten syiden kautta.”* Tällöin *”norppahömpötys”* nähtiin yhteiskunnan menoeränä kun *”[...] maailmassa on niin paljon korjattavia asioita, ettei tämä voi saada jakamatonta huomiota osakseen.”*

Yhteensovittamista painottavat kommentit noudattivat pääosin samoja linjoja kuin edellisessä ryhmässä. Myönteisten ryhmässä oltiin suojelun ja usein myös norppakannan lisäämisen kannalla niin, että *”[...] se täytyy tehdä paikallisten ihmisten kanssa yhteistyössä”*. Paikallinen väestö pitää saada mukaan suojelutyöhön, *”[...] oli kyse norpista, susista tai metsästä”*. *”Avointa keskustelua eri osapuolien välillä. Tietoa lisää.”* Vastausten perusteella kaikki eivät olleet selvillä voimassa olevien pyydysrajoitusten yksityiskohdista. Esitettiin myös, että kalastusrajoituksesta pitäisi saada henkilökohtaisesti korvausta.

Vastauksissa tavoiteltiin tasapainoa niin, että toimista ”[...] ei saisi olla liikaa haittaa kalastajille ja kesäasukkaille”. Esitettiin myös alueellista painotusta: valitaan yksi riittävän suuri alue, jolla suojelu olisi erittäin voimakasta, ja muualla toimittaisiin lievemmin ehdoin. Rinnakkaiselo nähtiin mahdollisena:

”Olen asunut lapsuteni Saimaan rannalla ja viettänyt aikuisiällä paljon aikaa samoissa maisemissa. Norppia on ollut aina ja yhteiselo ihmisten kanssa on ollut sopuisaa. Toivon, että näin jatkuisi tulevaisuudessakin. Molemmat mahtuvat Saimaan rannoille.”

Esitettiin, että olisi syytä tehdä suojelutoimia ”[...] ilman että viedään kenenkään elinkeino [...]”. Ammattikalastukseen liittyviä kommentteja oli vähän, mutta yksi vastaaja tässäkin ryhmässä esitti, että kalastuksessa palattaisiin ”[...] vanhan ajan pyydyksiin kaikissa muodoissa mihin norppa oli aikoinaan jo tottunut. Ei ne ennen tarttuneet pyydyksiin kuten nykyään [...] se vei kaloja verkoista [...] ja ne osasivat ottaa kalat eivätkä aina jääneet verkkoihin kiinni.” Myös verkkopyynnin kieltämisen sijaan verkkojen ankkurointiin pitäisi kiinnittää paremmin huomiota: ”Olen siinä käsityksessä, että norppa osaa väistää verkkoa, kun se on oikeasti ankkuroitu kunnolla.”

Vastauksissa esitettiin usein verkkokalastuksen kieltämistä tai lisärajoittamista ajallisesti tai alueellisesti – usein muilta kuin ammattikalastajilta. Jyrkimmillään verkkokalastusta esitettiin kiellettäväksi Saimaata laajemminkin:

”Kaikenlainen hyvin vuoksi tehty toiminta niin kalastuksessa (verkko- ja muut vastaavat pyydykset) kuin moottoripörräyksellä tulisi kieltää saimaannorpan elinalueilla ja yleensäkin vesialueilla.”

Maltilliset suosivat rinnakkaiselo

Suojelun ja ihmisen rinnakkaiselo nousi keskeisimmäksi teemaksi maltillisten ryhmässä, joskin muutamassa kommentissa korostettiin luonnon ja sen suojelun ensisijaisuutta. ”Luonto on tärkeämpi kuin ihminen. Norppa oli täällä jo ennen meitä, jotka tuhoamme norpan asuinalueita.” Toisenlaisiakin äänenpajoja oli:

”Ihminen tulee aina nähdä norppaa arvokkaampana, vaikka ei minulla norppaa vastaan mitään ole. Yleinen luulo on se, että ihmiset norpan alueella vihaavat norppaa tai luontoa. Näin ei kuitenkaan ole. Vibreä politiikka antaa kuitenkin näin ymmärtää. Luomalla uhkakuvia kerätään äämiä ja tätä kautta rahaa.”

”Norppa on toki tärkeä suojelun keulakuva, mutta kuitenkin laji muiden joukossa.”

Maltillisia ja yhteensovittamista painottavia kommentteja oli useita. Yhdessä painotettiin ammattikalastuksen toimintaedellytyksiä: ”[...] Saimaasta ei voida tehdä museoaluetta”, mutta samalla todettiin, että vapaa-ajankalastusta voidaan tarpeen mukaan rajoittaa. Vapaa-ajankalastajille tulisi myös tiedottaa enemmän norppaturvallisista vaihtoehdoista. Useassa kommentissa otettiin esiin tiedon merkitys. Ehdotettiin muun muassa, että jaetaan riittävästi asiallista tietoa alueen asukkaille ja turisteille.

”Ihmisen ja saimaannorpan rinnakkaiselo on mahdollista, vaikka siihen tulisi joitain rajoituksiakin. Esim. rantarakentamisen osalta rinnakkaiselo voidaan parantaa, jos rantoja käytävillä (esim. mökkeilijät, turistipaikoissa vierailevat) on riittävästi tietoa.”

”Saimaannorpan suojelu on erittäin tärkeää, kuten muunkin luonnon ja erityisesti Saimaan vesistöjen suojelu, mutta suojelukeskustelun tulee olla faktoihin perustuvaa eikä tunnepohjaista.”

Myös suojelutoimenpiteitten kielteiset puolet on suotavaa tuoda esiin (esim. rehevöityminen särkikalakannan lisääntyessä)."

Yksi vastaaja kertoi kokemuksistaan konfliktin keskiössä: ”Työskentelin 5–6 viimeistä työvuottani norpansuojelussa ottaen turpiini sekä suojelijoilta että kalastajilta. Kalastajat olivat reilumpia, suojelijat kieroja.” Toinen vastaaja näki saimaannorpan suojeluilmapiirin muuttuneen myönteisemmäksi:

”Tietoa on tullut lisää ja kiivaimmat vastustajat ovat jo ikääntyneitä eivätkä jaksa änkyröidä [...] myös tutkijoiden ja viranomaisten ymmärrys ja ihmissuhde- ja viestintätaidot ovat kehittyneet vuosien mittaan ja moni heistä on jo tullut oman kuplansa ja mukavuusalueensa ulkopuolelle.”

Koko laadullisessa aineistossa esiin tulleiden kommenttien perusteella voi päätellä, että moni norppa-alueen ulkopuolella asuva vastaaja koki, ettei hänellä ole tarpeeksi tietoa ottaakseen kantaa suojelukeinoihin. Varsinkin norpan vuoksi laadittuja kalastusrajoituksia on monenlaisia; verkkopyynnin aikarajoitusten lisäksi säädökset koskevat muun muassa verkon langan paksuutta ja säikeitä, puohteutusta (eli verkon madaltamista pystylangoilla tai riimuliinalla) ja ankurointia sekä koukku- ja isorysäpyyntiä.

”On helppoa laukoa mielipiteitään kotisohvalta, asiantuntemukseni on puutteellinen, enkä tosiaankaan ymmärrä paikallisia olosuhteita esim. verkkokalastuksen suhteen.”

”Koen, että minulla ei ole tarpeeksi tietoa asiasta vastamaan kysymyksiini saimaannorpista.”

Ihmisen ja norpan tarpeiden yhteensovittaminen ja rinnakkaiselo nähtiin siis usein mahdollisena, joskin suojeluhenkisimmät pitivät norppaa ja osa puolestaan ihmisten tarpeita ensisijaisina. Yhteensovittamisessa oleellista on, että tunnistetaan erilaiset elämänmuodot ja arvot ja niiden sovittelun tarve. Moni kansalainen koki tärkeäksi korostaa Saimaan alueen elämänmuodon ja luonnonvarojen käytön merkitystä.

Keskustelu ja johtopäätökset

Kansalaiskyselyyn vastanneiden luokittelu suojelutoimenpiteiden kannatuksen perusteella paljasti kolme erilaista ryhmää: innokkaat, myönteiset ja maltilliset. Yleisesti suojeluasetteet olivat myönteisiä ja suojelutoimet nähtiin kannatettavina. Kyselyyn vastanneista ei paljastunut ryhmää, joka suhtautuisi norpan suojeluun täysin negatiivisesti. Vastaajista kielteisimminkin suojeluun suhtautuvat olivat maltillisia suojelun kannattajia – kyse on siitä, miten suojelu toteutetaan. Maltillisten ryhmä koki noin puolet esitetyistä suojelukeinoista hieman negatiivisena eli ei kannatettavana. Erityisesti monet suoraan käyttöön liittyvät rajoitukset, joihin liittyi jako-oikeudelliseksi tulkittavia näkökulmia, koettiin ei kannatettavina. Maltillisten ryhmässä painottuivat Saimaan alueella asuvat tai mökkeilevät sekä Saimaalla kalastavat vastaajat, eli juuri he, joihin suorat rajoitukset eniten vaikuttaisivat. Kokonaisuutena katsoen kaikkia suojelutoimenpiteitä kuitenkin kannatettiin.

Huomionarvoista on se, että kaikki suojelukeinot vaikuttivat ryhmissä samoin, eli innokkaiden ryhmässä kaikkien suojelukeinojen kannatus oli suurinta ja maltillisten ryhmässä puolestaan heikointa. Näin ollen mikään suojelukeinoista ei poikennut selvästi ryhmän yleisestä kannatuksen tasosta. Henkilöt, jotka eivät harjoittaneet kalastusta, kannattivat erityyppisiä norpan suojelun vuoksi asetettavia kalastusrajoituksia useammin kuin kalastajat. Eroja kalastajien ja muiden vastaajien välillä voivat selittää vastaajien erilaiset ajatukset siitä, mitä kiellot konkreettisesti tarkoittaisivat. Vahvimmin suojelun puolesta ovat muualla kuin Saimaalla asuvat tai mökkeilevät. Suojelukeinojen innokkaimmat kannattajat äänestävät usein vihreitä tai vasemmistoa.

Vaikka avoimissa vastauksissa kansalaiset eivät käyttäneet termejä oikeudenmukaisuus tai epäoikeudenmukaisuus, kaikissa ryhmissä useat vastaukset kommentoivat esimerkiksi norpparajoitusten vaikutuksia eri ihmisryhmien ja tasapuolisuuden kannalta. Hyötyjen ja haittojen jakautuminen (jako-oikeudenmukaisuus) ja eri ryhmien huomioon ottaminen (menettelytapojen oikeudenmukaisuus) olivat keskeisiä teemoja. Jälkimmäisessä tapauksessa pohdittiin esimerkiksi sitä, ovatko norppa-alueen asukkaat riittävästi osallisia päätöksenteossa vai sanallaanko päätökset alueen ulkopuolelta. Paikallisen elämänmuodon kunnioittaminen kertoo tunnustavan oikeudenmukaisuuden merkityksestä.

Monet vastaajat olivat huolissaan rajoitusten tuomista haitoista, kuten kaupallisten kalastajien toimintaedellytysten kaventumisesta. Vaikka kalanveden omistajille ja kaupallisille kalastajille on maksettu korvauksia, kansalaiset esittivät niitä harvoin ratkaisuksi, joilla haittoja hyvitetäisiin. Hyvittävää oikeudenmukaisuutta ei näin nostettu esiin. Oli yllättävää, että tiedollisen oikeudenmukaisuuden puute korostui lähinnä innokkaimpien suojelijoiden ryhmässä parissa kansalaiskommentissa kritiikkinä ”erilaisten uhanalaisten kantojen määristä” viitaten kanta-arvioiden tarkoitushakuiseen vääristelyyn.

Aiempien tutkimusten tapaan (esim. Tonder & Salmi 2005; Fritze 2015; Turja 2018) tässä tutkimuksessa nousi esiin suomalaisten laaja myötämielisyys norpansuojelua kohtaan, vaikka suojelutoimien toteutustapoihin suhtauduttiin eri tavoin. Kriittisetkin kommentit huomioiden kaikkia esitettyjä suojelutoimia piti melko tai erittäin kannatettavina valtaosa vastaajista. Tulokset eri suojelutoimien kannatuksesta olivat samaa suuruusluokkaa kuin Turjan (2018) Saimaan vesistöalueen asukkaisiin kohdistuneessa tutkimuksessa ja WWF:n (2020) koko Suomeen kohdistuneessa tutkimuksessa. Tämä tutkimus täydensi edellä mainittujen tutkimusten tuottamia tietoja sekä keräämällä tietoa otoksella koko Suomen väestön näkemyksistä erilaisia suojelutoimia kohtaan että kohdistuen huomion myös paikallisiin näkemyksiin.

Laadullisen sisällönanalyysin yhdistäminen strukturoitujen kysymysten pohjalta tehtyyn luokitteluun toi esiin aiempiin selvityksiin verrattuna moniulotteisemman kuvan kansalaisten suhtautumisesta norppaan ja sen suojelukeinoihin. Huomionarvoista on, että suojelun ja kalastuksen yhteensovittamista pidettiin tärkeänä jopa kaikkein innokkaimpien suojelijoiden keskuudessa. Norpan yhteiseloa esimerkiksi kaupallisen kalastuksen kanssa kannatettiin. Avoimiin kentiin kirjoitetuissa kommenteissa korostettiin myös ammattikalastuksen ja verkkopyynnin turvaamista, joskin usein kaivattiin myös tiukempia verkko-rajauksia. Moni norppa-alueen ulkopuolella asuva pohti, onko hän norppa-asioissa asianomainen tai omaako tarpeeksi tietoa ja paikallistuntemusta ottaakseen kantaa. Varsinkin alueen ulkopuolella asuvat ovat pitkälti median jakaman tiedon varassa.

Kyselyn määrällinen aineisto paljasti, että norppa-alueella kalastaneet eivät tukenet yhtä vahvasti kalastusrajoitusten tiukentamista tai laajentamista kuin kalastamattomat. Kyselyn avoimiin kentiin kalastajat kommentoivat norppa-asioita verrattain harvoin. Havainto poikkesi Kolarin ja kumppaneiden (2018) tuloksista, joiden mukaan lähes puolet kaikista vastanneista ei osannut ottaa kantaa kalastusrajoitusten muutostarpeeseen, mutta vastaajan kytkentä kalastukseen selkiytti mielipidettä: kalastajista vain kolmannes ei halunnut ottaa kantaa muutostarpeeseen. Kolarin ja kumppaneiden (2018) selvityksessä kalastaneet kannattivat useammin entisten rajoitusten säilyttämistä kuin kalastamattomat, mikä saattaa selittää kalastajien vähäisen lisäkommentointihalun tässä kyselyssä.

Aiemmin samassa hankkeessa (Yhteinen saimaannorppamme LIFE; Lankia ym. 2022) havaittiin, että suojelutoimia kannatetaan yhtä lailla koko Suomen otoksessa kuin Saimaan alueen otoksessa kuitenkin niin, että Linnansaassa vierailleiden vastaajien joukossa kannatus oli kaikkein laajinta ja Saimaan alueella kalastusrajoituksiin suhtauduttiin hieman varauksellisemmin kuin muualla Suomessa. Tämän artikkelin analyysissä Linnansaassa vierailleet kuuluivat kuitenkin todennäköisimmin myönteisten ryhmään, eli eivät kaikista innokkaimpiin suojelukeinojen kannattajiin. Hienoiset erot suojelutoimien kannatuksessa ja Saimaan alueen ulkopuolella asuvien ihmisten kokemukset siitä, ettei heillä ole tarpeeksi tietoa muodostaa selkeää näkemystä suojelutoimenpiteistä, voivat viitata erilaisiin

näkökulmiin norppien suojeluun maan eri osissa. Tämä vastaa Jaakkolan ja kumppaneiden (2019) havaintoa, että saimaannorppakeskusteluissa korostuvat eri teemat eri alueilla. Norppa-alueella ymmärrettävästi korostuvat suojelutoimien käytännön seuraukset paikallisten ihmisten elämään ja muualla Suomessa enemmän luonnonsuojelun ideologisemmat tai norppaan eläimenä liittyvät painotukset.

Kvantitatiivisen aineiston analyysissä kaikki kolme otosta käsiteltiin yhdessä. Tulosten yleistettävyyden varmistamiseksi kvantitatiivinen analyysi tehtiin myös erikseen väestöä edustavalle otokselle, jonka tulokset eivät merkitsevästi eronneet yhdistetyn aineiston tuloksista. Tämän perusteella voidaan todeta, että artikkelissa esitetyt tulokset kuvaavat kansalaisten näkemyksiä, vaikka vastaajamäärässä korostuvat Saimaan alueen asukkaat ja vierailijat. Koska norpansuojelun toimenpiteet kohdistuvat tietylle alueelle, on tärkeää huomioida sekä paikallinen yhteisö (asukkaat) että väliaikaiset käyttäjät (vierailijat). Vaikka edustava otos tarjoaa yleiskuvan, kolmen otoksen yhdistäminen on perusteltua, sillä se takaa laajemman näkökulmien huomioon ottamisen. Asukkaat ja vierailijat tuovat aluekohtaisia näkemyksiä, joita edustava otos yksin ei välttämättä tavoita.

Tutkimuksessa toteutettu kvalitatiivisen tiedon keruu muutoin kvantitatiivisen kyselyn yhteydessä sujui vaivattomasti. Lähes 17 prosenttia vastaajista jaksoi vielä tuottaa tekstiä kyselyn lopussa oleviin avoimen tekstin kenttiin. Usein kvantitatiivisessa tutkimuksessa tämä vastaajien omia näkemyksiä avaava aineisto jää hyödyntämättä. Monimenetelmäinen tutkimusotteemme hyödynsi pragmaattisesti määrällisten ja laadullisten menetelmien yhdistelmää. Menetelmä mahdollisti useita monimenetelmällisen tutkimusotteen hyötyjä. Määrällisen aineiston kautta saimme kuvan koko vastaajajoukon mielipiteistä, mutta kvalitatiivinen osio syvensi ymmärrystä norpan suojeluun ja varsinkin suojelukeinoihin liittyvistä näkemyksistä. Laadullinen osio toi myös luotettavuutta ryhmien tulkintaan. Esimerkiksi suojeluun maltillisesti suhtautuvien näkemykset ihmisen ja norpan rinnakkainelosta täydensivät kuvaa tästä ryhmästä. Laadullinen osio antoi vastaajille myös mahdollisuuden tuoda esiin omia ideoita suojelukeinoiksi ja niiden yhteensovittamiseksi paikallisiin olosuhteisiin.

Vaikka avoimiin kysymyksiin vastasi harvempi vastaaja kuin strukturoituihin kysymyksiin, laadullisen tarkastelun yhdistäminen analyysiin toi esiin aiheiden moniulotteisuuden ja konkreettisemmat kysymykset esimerkiksi kalastuselinkeinon turvaamisesta. Kansalaisille osoitetut saimaannorppakyselyt ovat usein ”suojeluhenkisiä”, mikä heijastuu myös kysymysten asetteluun. Jatkossa paitsi laadullisen aineiston keräämisellä myös konkreettisempien ja monisuuntaisten väittämien laatisella voitaisiin päästä tarkempaan käsitykseen eri ryhmien norppanäkemyksistä.

Tässä tutkimuksessa havaitut myönteiset kansalaisnäkemykset suojelun keinoista tarjoavat tukea suojelutoimien monipuoliselle toteuttamiselle. Vastakkainasettelu eri tahojen suhtautumisessa saimaannorpan suojeluun ja sen keinoihin näyttää lieventyneen, joskin jännitteitä on edelleen olemassa. Kuten suojelulla, myös sen kritiikillä on taustansa, jonka huomioon ottaminen on polku kohti tunnustavaa oikeudenmukaisuutta. Suojelutoimien piirissä olevalla norppa-alueella asuvat, mökkeilevät tai kalastavat kansalaiset pitävät muita useammin luonnonvarojen hyödyntämistä ja paikkakuntalaisten tarpeiden yhteensovittamista suojelun kanssa tärkeänä, kun taas muualla asuvat painottivat norpan suojelun merkitystä. Norpansuojelun keinoista päätettäessä oleellista on, että tunnistetaan erilaiset arvot, elämänmuodot ja niiden sovittelun tarve.

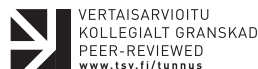
Kalastus- ja vesiliikennearjoitusten osalta maltilliset tavoitteet ja aikataulu, joka mahdollistaa eri tahojen osallistamisen, vähentävät konfliktialttiutta. Yhteensovittamista korostaneet kansalaisnäkemykset ja konkreettiset ehdotukset esimerkiksi kalastustekniikan kehittämiseksi luovat edellytyksiä norpansuojelun ja kalastuksen välisten ristiriitojen lieventämiseen ja luottamuspuolan murtamiseen (Peltonen & Sivonen 2022). Suojelukeinojen yhteensovittamisella on laajasti kansalaisten tuki. Tämän tiedostaminen voi näin kannustaa tasapainoisten ratkaisujen soveltamiseen paikallisissa käytännöissä ja suojelukeinoja valmis-televissa työryhmissä.

Lähteet

- Auttila, M., Heikkilä, P., Koskela, J., Kunnasranta, M., Marttinen, I., Niemi, M., Tiilikainen, R. & Sipilä, T. (2016) Uudet menetelmät tehostavat saimaannorpan suojelua ja kannanseurantaa muuttuvassa ilmastossa. *Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja*. Sarja A 223. <https://julkaisut.metsa.fi/wp-content/uploads/sites/2/2016/11/a223.pdf/>
- Bartholomew, D. & Knott, M. (1999) *Latent Variable Models and Factor Analysis: Kendall's Library of Statistics* 7, 2. painos. Arnold, London, UK.
- Fritze, J. (2015) Kysely: ylivoimainen enemmistö Saimaan asukkaista tehostaisi saimaannorpan suojelua. WWF, Mediatiedotteet 20.10.2015. <https://wwf.fi/tiedotteet/2015/10/kysely-ylivoimainen-enemmisto-saimaan-asukkaista-tehostaisi-saimaannorpan-suojelua/> (Luettu 14.1.2025)
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2001) *Tutkimushaastattelu*. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino.
- Hyvärinen, H., Sipilä, T., Koskela, J. & Kunnasranta, M. (1999) Saimaannorppa, 126–136. Teoksessa Kuusisto, E. (toim.) *Elävä Saimaa*. Tammi, Helsinki.
- IUCN SSC HWCTF (2020) What is human-wildlife conflict? Briefing Paper by the IUCN SSC Human-Wildlife Conflict Task Force. <https://www.hwctf.org/policies> (Luettu 14.1.2025)
- Jaakkola, M., Laasonen, S. & Vuorisalo, T. (2019) Saimaannorpan suojeluun liittyvien asenteiden kehitys vuosina 2013–2018 ja Saimaannorppa LIFE -hankkeen vaikutukset asenneilmapiiriin muutokseen. Tulevaisuuden Tutkimuskeskus TUTU eJulkaisuja 1/2019. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-519-8>
- Järvelä, M., Kortetmäki, T., Huttunen, S., Turunen, A. & Tossavainen, S. (2020) Ilmastotoimien sosiaalinen hyväksyttävyys. *Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2020*. Suomen ilmastopaneeli. https://ilmastopaneeli.fi/hallinta/wp-content/uploads/2024/03/Ilmastopaneeli_sosiaalinen_hyvaksettavyys_FINAL.pdf (Luettu 14.1.2025)
- Kivimaa, P., Huttunen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Heikkinen, M., Juhola, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Lund, P., Näkkäläjärvi, K. & Vainio, A. (2021) Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa? *Suomen ilmastopaneelin julkaisuja* 2/2021. <https://doi.org/10.31885/9789527457016>
- Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J. J. K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta T., Lundberg, P., Lähteenmäki-Uutela, A., Näkkäläjärvi, K., Sivonen, M. H. & Vainio, A. (2023) Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi. *Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2023*. <https://doi.org/10.31885/9789527457184>
- Klenke, R.A., Ring, I., Kranz, A., Jepsen, N., Rauschmayer, F. & Henle, K. (toim.) (2013) *Human-wildlife conflicts in Europe. Fisheries and fish-eating vertebrates as a model case*. Springer.
- Kolari, I., Eskelinen, P., Auvinen, H., Hirvonen, E., Jounela, P. & Moilanen, P. (2018) Vapaa-ajan kalastus Saimaalla 2014–2015. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 32/2018. Luonnonvarakeskus, Helsinki. 36 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-592-9>
- Kunnasranta, M., Niemi, M., Auttila, M., Valtionen, M., Kammonen, J. & Nyman, T. (2021) Sealed in a lake — Biology and conservation of the endangered Saimaa ringed seal: A review. *Biological Conservation* 253, 108908. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108908>
- Lankia, T., Tienhaara, A. & Pouta, E. (2022) Survey data of Our Saimaa Seal Life. Natural Resources Institute Finland (Luke). https://www.metsa.fi/wp-content/uploads/2023/04/survey_data_our_saimaa_seal_life_2023.pdf (Luettu 14.1.2025)
- Lempinen, H. (2023) Pohjoissuomalaisen turvesiirtymän koettu energiamaisema. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 29–46. <https://doi.org/10.30663/ay.129036>
- Lyytikäinen, M., Pätynen, J., Hyvärinen, H., Sipilä, T. & Kunnasranta, M. (2015) Mercury and Selenium Balance in Endangered Saimaa Ringed Seal Depend on Age and Sex. *Environmental Science & Technology* 49(19) 11808–11816. <https://pubs.acs.org/doi/10.1021/acs.est.5b01555>
- Metsähallitus (2022) Tietopaketti saimaannorpan biologiasta ja suojelusta matkailuyrittäjälle. https://julkaisut.metsa.fi/assets/pdf/lp/Muut/Saimaannorppa_tietopaketti_2022.pdf (Luettu 16.11.2023)
- Metsähallitus (2023) Saimaannorppa. <https://www.metsa.fi/luonto-ja-kulttuuriperinto/lajien-suojelu/saimaannorppa/> (Luettu 16.11.2023)
- MMM, Maa- ja metsätalousministeriö (2015) Saimaannorppa ja kalastus -seurantaryhmän raportti. *Maa- ja metsätalousministeriön työryhmämuistio 2015:4*. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-393-0>
- Morey, E., Thiene, M., De Salvo, M. & Signorello, G. (2008) Using attitudinal data to identify latent classes that vary in their preference for landscape preservation. *Ecological Economics* 68(1–2) 536–546. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.05.015>
- Peltonen, L. & Sivonen, M. (2022) Kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittaminen. Haasteet ja kehittämistarpeet. *Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja* 2022:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-743-3>

- Rannikko, P. (2012) Susien suojelun tragedia. Autoetnografinen tutkimus salametsästyksen paikallisesta hyväksyttävyydestä. *Alue ja Ympäristö* 41(2) 70–80.
- Ratamäki, O. (2022) *Luonnonvaraoikeudelliset konfliktit ja legitimeetti: koettu, tulkittu ja päätetty hyväksymisenarvoisuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 267. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4477-1>
- Ratamäki, O. & Salmi P. (2015) The most contested in Finland: Large carnivores and the Saimaa ringed seal – Challenges of socio-ecological rhythms and their practical implications. *European Countryside* 2015(1) 1–15. <https://doi.org/10.1515/euco-2015-0001>
- Saimaannorpan suojelutyöryhmä (2022) Saimaannorpan suojelun strategia ja toimenpidesuunnitelma 2022. Saimaannorpan suojelutyöryhmä 31.5.2022. https://ym.fi/documents/1410903/39422803/Saimaannorpan_suojelun_strategia_ja_toimenpidesuunnitelma_2022.pdf/2e943e9b-c1f3-000a-a017-e5b55145dacc?t=1653982009796 (Luettu 14.1.2025)
- Salmi, P., Kolari, I., Auvinen, H., Kunnasranta, M., Eskelinen, P., Mellanoura, J. & Hirvonen, E. (2013) Kalastus, saimaannorppa ja norppahavainnointi. *Riista- ja kalatalous. Tutkimuksia ja selvityksiä 3/2013*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/520113>
- Salmi, P., Suuronen, P., Svets, K., Lehtonen, E. & Veneranta, L. (2022) Hylkeiden ja kalatalouden välisten konfliktien lieventämiskeinot. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 81/2022*. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 51 s. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/552320>
- Salmi, P. & Svets, K. (2022) Marginalization and Reinvention of Small-Scale Fisheries: A Finnish Case Study of Social Justice. Teoksessa Jentoft, S., Chuenpagdee, R., Bugeja-Said, A. & Isaacs, M. (toim.) *Blue Justice. Small-Scale Fisheries in a Sustainable Ocean Economy* 139–157. Springer, MARE Publication Series 26.
- Schlosberg, D. (2007) *Defining Environmental Justice: Theories, Movements and Nature*. Oxford University Press, Oxford, UK.
- Sirkin, R. M. (2006) One-way analysis of variance. Teoksessa *Statistics for the Social Sciences* 317–358. 3. painos. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781412985987>
- Soini, K., Pouta, E., Salmiovirta, M., Uusitalo, M. & Kivinen, T. (2011) Local residents' perceptions of energy landscape: the case of transmission lines. *Land Use Policy* 28 294–305. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2010.06.009>
- Tonder, M. (2005) Saimaannorpan suojelu luonnon erilaisten merkitysten ristiaallokossa. Teoksessa P. Salmi (toim.) *Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma. Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulkinnat*. Kalatutkimuksia – Fiskundersöningar 196, 15–31.
- Tonder, M. & Jurvelius, J. (2004) Attitudes towards fishery and conservation of the Saimaa ringed seal in Lake Pihlajavesi, Finland. *Environmental Conservation* 31, 122–129. <https://doi.org/10.1017/S0376892904001201>
- Tonder, M. & Salmi, P. (2005) Instituutiot kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa. Teoksessa P. Salmi (toim.) *Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma. Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulkinnat*. Kalatutkimuksia – Fiskundersöningar 196, 105–122.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki. .
- Turja, T. (2018) Tutkimusraportti – Tietoisuus ja asenteet saimaannorpasta. Taloustutkimus. https://www.metsa.fi/wp-content/uploads/2020/03/D3_MH_Taloustutkimus_Asennekysely_2018-1.pdf (Luettu 16.11.2023)
- Valtioneuvoston asetus eräistä kalastusrajoituksista Saimaalla vuosina 2021–2026 374/2021. <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210374>
- Vermunt, J.K. & Magidson, J. (2016) Technical Guide for Latent GOLD 5.1: Basic, Advanced, and Syntax. Statistical Innovations Inc. Belmont, MA.

Artikkeli

Matias Sivonen^a & Lasse Peltonen^b

Yhteistoiminnallinen kapasiteetti kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittamisessa

Collaborative Capacity in Reconciling Fisheries and Saimaa Ringed Seal Protection

Restricting human activity for biodiversity conservation seems to evoke conflicts. In the past, measures to alleviate human-wildlife conflicts have largely focused on technical solutions while leaving less attention to the root causes of deeper social conflict between stakeholders. At the same time, traditional governance strategies have found to be insufficient to manage complex problems that overlap different sectors. This has led to an increasing interest in collaborative governance practices.

We use the lens of collaborative capacity to zoom in two ministry-led multilateral stakeholder workgroups that have encountered prolonged conflicts in reconciling fisheries and Saimaa ringed seal protection. Analysis is based on four dimensions of collaborative capacity as proposed by Innes & Booher (2003) which are individual, organizational, governance and relational capacity. Research data consists of a web-based survey (n=44) and interviews (n=24) which were gathered between 2021–2022.

Our results indicate that the conflict related to Saimaa ringed seal conservation is deep-rooted, and that contemporary ministry-led workgroup infrastructure and practices do not support collaboration or future needs of conflict resolution. Increasing the long-term collaborative problem-solving capacities requires timely attention and multidimensional actions to strengthen collaborative skills and processes but also to alter the conflict-sustaining dynamics and patterns of interaction.

Keywords: collaborative capacity, conservation conflict, reconciling interests, Saimaa ringed seal

^a Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto, matias.sivonen@uef.fi

^b Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto

Johdanto

Missään muualla maailmassa ei kokonainen hyljekanta ja ihminen elä niin lähellä toinen toistaan kuin Saimaalla (Kunnasranta ym. 2016, 73). Saimaannorppa jakaa elinalueensa kuuden yli 20 000 asukkaan kaupungin, 60 000 kesämökin ja 400 000 vapaa-ajan kalastajan kanssa (Autila 2015, 17). Saimaannorppa on Suomen ainoa endeeminen eli kotoperäinen nisäkäs ja luokiteltu erittäin uhanalaiseksi (Hyvärinen ym. 2019). Uhanalaisuuden ja omalaatuisuutensa kautta norpasta on muodostunut myös suomalaisen luonnonsuojelun ikoni ja siihen liitetään vahvoja kulttuurisia merkityksiä. Tänä päivänä norppien keskeisimpiin uhkiiin kuuluvat etenkin lauhat ja vähälumiset talvet, elinalueiden supistuminen ja kuolemat kalanyydyksiin (Kunnasranta ym. 2021). Vuonna 2019 saavutettiin Saimaannorpan suojelun strategiassa asetettu 400 norpan kantatavoite kuusi vuotta etuajassa (Valtioneuvosto 2019) ja tuoreimman arvion mukaan saimaannorppakanta on nyt noin 480 yksilöä (Metsähallitus 2023). Norppia pyritään suojelemaan eri tavoin, joista kalastuksen – ja etenkin verkkokalastuksen – rajoittaminen on johtanut pitkittyneisiin jännitteisiin tiukemman ja lievemmän suojelun kannattajien välillä (Tonder & Jurvelius 2004; Salmi ym. 2005; Tonder 2005; Bell ym. 2008; Ratamäki & Salmi 2015; Jaakkola ym. 2018; Peltonen & Sivonen 2022).

Norppakysymys on tyypillinen esimerkki suojelukonfliktista, jossa yhden tai useamman tahon näkemykset suojelutavoitteista törmäävät yhteen ja risteävät. Suojelutavoitteita koskevien erimielisyyksien ohella suojelukonflikteissa on kyse usein myös arvoista, intresseistä, päätöksenteosta, tiedosta, rakenteellisista järjestelyistä ja ihmisten välisistä suhteista (Sidaway 2005; Young ym. 2010; Redpath ym. 2013; 2015; van der Molen 2018). Painopisteet eri kategorioiden välillä vaihtelevat, mikä vaikuttaa myös niihin tapoihin ja menetelmiin, joilla konflikteja pyritään ratkomaan ja hallitsemaan. Ympäristön- ja luonnonsuojelu on pohjautunut historian saatossa usein biologisiin lähtökohtiin, ja ristiriitoihin on pyritty löytämään teknisiä ratkaisuja (Redpath ym. 2013; 2015). Siten perustavanlaatuisiin sosiaalisia konflikteja ruokkiviin juurisyihin ei ole kyetty pureutumaan tehokkaasti (Madden & McQuinn 2014, 98). Tyypillisesti luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen torjunnassa konfliktit on myös koettu haitallisiksi, mikä on johtanut niiden vaillinaisiin hallintatapoihin (Young ym. 2010). Kuitenkin konfliktit voivat avata mahdollisuuksia vuorovaikutuksen ja dialogin kehittymiseen. Koska luonnon monimuotoisuuden suojelu tuntuu herättävän konflikteja, jotka hidastavat ja vaikeuttavat ongelmien ratkaisemista, on niiden kompleksisuuden tunnistaminen ja ymmärtäminen tärkeää. Kalastuksen ja saimaannorppien suojelun välinen konflikti kytketty laajempiin luonnonvarojen käyttöä ja lajiensuojelua koskeviin yhteiskunnallisiin jännitteisiin, joihin yksinkertaista ratkaisua ei ole löydettyvissä (Tonder & Salmi 2005; Salmi ym. 2013).

Perinteisten, hierarkkisten päätöksenteon ja hallinnan mallien kyvyttömyys ratkoa kompleksisia ja organisaatioiden rajat ylittäviä ongelmia on herättänyt kiinnostusta *yhteistoiminnallisiin malleihin* (Ansell & Gash 2007; Douglas ym. 2020). Etenkin ympäristökysymykset, jotka sisältävät moninaisia, yhteismitattomia intressejä ja tarpeen tehdä päätöksiä, tarjoavat kiinnostavan sovelluskontekstin yhteistoiminnallisuuteen perustuville ratkaisumalleille (Kotilainen ym. 2021, 12). Yhteistoiminnallinen hallinta on laaja käsite, joka sisältää monia erilaisia lähestymistapoja sidosryhmien vaikuttavaan osallistumiseen, kuten intressien yhteensovittamiseen. Tämä erottaa sen monista perinteisistä ohuen osallistumien muodoista. *Yhteistoiminnallinen kapasiteetti* keskittyy niihin ominaisuuksiin ja kyvykkyyksiin, joita erilaiset toimijat tarvitsevat tehokkaan yhteistoiminnan ja kestävien muutosten aikaansaamiseksi (Goodman ym. 1998).

Saimaannorpan suojelu jakautuu kahden ministeriön välille. Norppien suojelun ohjaus ja valvonta kuuluvat ympäristöministeriölle (YM) ja kalastusrajoitukset maa- ja metsätalousministeriön (MMM) vastuualaan. Molemmat ministeriöt lähestyvät norppien suojelua omilla työryhmillään: ympäristöministeriön asettama suojelutyöryhmä kehittää viiden vuoden välein suojelustrategian ja toimenpideohjelman, ja maa- ja metsätalousministeriön

työryhmä laatii – myös viiden vuoden välein – ehdotuksia kalastussäännösten kehittämiseksi. Työryhmät aloittivat toimintansa 2010-luvun taitteessa osin reaktiona voimistuneeseen vastakkainasetteluun, jolloin niiden avulla pyrittiin vahvistamaan eri sidosryhmien osallistumista (Jaakkola ym. 2018). Kalastuksen rajoittamista on kritisoitu sen keskusjohtoisuudesta (Tonder & Salmi 2005) ja ensimmäinen maa- ja metsätalousministeriön vuonna 1999 asettama kalastusrajoitus päätös herätti Natura 2000- ja rantojensuojeluohjelmaan verrattavissa olevan vastareaktion (Tonder 2005; Bell ym. 2008). Verkkokalastus kytkeytyy vahvasti paikallisiin elämänmuotoihin (Tonder 2005), ja se on tällä hetkellä keskeinen kalastusmuoto, jossa näkyy yhä veden omistajuus. Saimaannorppakonfliktin taustalla näkyykin kalaveden omistajien koettu epäoikeudenmukaisuus päättää kalastuksesta. Tienhaaran ja kumppaneiden (2025) toteuttaman kansalaiskyselyn mukaan saimaannorppien suojelu nähdään kuitenkin yleisesti kannatettavana ja kielteisimminkin suhtautuvat ryhmät ovat maltillisia suojelun kannattajia. Myös kaikista innokkaimpien suojelijoiden keskuudessa suojelun ja kalastuksen yhteensovittamista pidetään tärkeänä. Kyselyn perusteella vastakkainasettelu eri tahojen suhtautumisessa saimaannorppien suojeluun ja sen keinoihin näyttää lieventyneen, vaikkakin jänniteitä on edelleen olemassa – kiistoissa on monin paikoin kyse siitä, miten suojelu toteutetaan.

Suojelun toteutukseen liittyvät jännitteet ovat jatkuneet pitkän 2000-lukua, saaneet uudenlaisia oikeudellistuneita¹ piirteitä ja voimistuneet välillä avoimeksi konfliktiksi (Jaakkola ym. 2018). Kiistat näyttävät voimistuvan erityisesti viiden vuoden välein, kun uutta Saimaan kalastusrajoitusasetusta valmistellaan. Viimeisin maa- ja metsätalousministeriön kalastusrajoituksia arvioiva työryhmä, joka toimi vuosien 2019–2021 välillä, ei löytänyt yksimielisyyttä kevätaikaisen verkkokalastuskiellon pituudesta ja kiista politisoitui myös valtioneuvostossa. Tästä syystä asetuksen hyväksyminen viivästyi usealla viikolla ja johti norppien ”lainsuojattomuuteen”. Silloinen maa- ja metsätalousministeri joutui vetoamaan Saimaan kalastajiin, jotta he jättäisivät verkot naulaan ja turvaisivat näin norpan suojelun (Yle 2021). Myös ympäristöministeriön suojelutyöryhmässä tuoreimman suojelustrategian päivittäminen viivästyi, kun jäsenet eivät löytäneet yhteisymmärrystä mittareista, joilla suojelun edistymistä seurataan.

Tässä artikkelissa tarkastelemme kalastuksen ja saimaannorppien suojelun yhteensovittamiseen liittyviä työryhmiä yhteistoiminnallisen kapasiteetin näkökulmasta. Vaikka työryhmiä ei ole suunniteltu menetelmällisesti yhteistoiminnalliseen hallintaan perustuen, tarjoaa kapasiteetin näkökulma kehyksen tarkastella niitä olosuhteita ja kriittisiä muuttujia, joita tehokas yhteistyö ja kestävät muutokset pitkittyneen suojelukonfliktin kontekstissa vaatisivat (Foster-Fishman ym. 2001). Tutkimusotteemme on luonteeltaan paitsi normatiivinen, myös kriittinen: keskitymme erityisesti niihin osa-alueisiin, joiden voidaan nähdä jarruttavan yhteistoiminnan toteutumista ja näin ollen vaativan kapasiteetin vahvistamista. Yhteistoiminnallisen hallinnan tutkimusten keskittyessä usein ”yhteisen pöydän äärelle” (ks. Raitio 2008), ylitämme työryhmärajat ja laajennamme näkökulman koskemaan myös dialogin ulkopuolisia tekijöitä, kuten hallintojärjestelmän reunaehdoja. Artikkelin lopuksi arvioimme yhteistoiminnallisen kapasiteetin antia laajemmasta konfliktien ja suojelukiistojen ehkäisyn ja hallinnan näkökulmasta. Norppapolitiikan toimijoiden ja hallintojärjestelmän käytännöllisen kapasiteetin tarkastelun ohella tarjoamme suojelukonfliktien tulkintaan, arviointiin ja hallintaan uudenlaisen näkökulman, jota kotimaisten suojelukonfliktien kontekstissa ei ole vielä hyödynnetty.

¹ Suomen luonnonsuojeluliitto kanteli vuonna 2009 Suomen tasavaltaa vastaan EY:n luontodirektiivin rikkomisesta saimaannorpan suojelun laiminlyönnellä. Ratamäen (2022) mukaan konfliktien oikeudellistuneisuus muuttavat muotoaan ja siirtävät konfliktin ratkaisuja ja käsittelyä tuomioistuinten piiriin. Tällöin arvo- ja intressiristiriidoille ei ole oikeuden sisäisissä keskusteluissa enää tilaa tai roolia ja mahdollisuus intressien yhteensovittamiselle kapenee.

Artikkelin perustana hyödynnämme yhteistoiminnallisen kapasiteetin ulottuvuuksia, jotka jakautuvat 1) yksilöiden, 2) osapuolten välisen, 3) organisaatioiden ja 4) hallintojärjestelmän kapasiteettiin (Foster-Fishman ym. 2001; Innes & Booher 2003). Aineistomme koostuu kalastuksen ja norppien suojelun yhteensovittamiseen liittyvien työryhmien jäsenille toimitetusta Webropol-pohjaisesta kyselystä (n=44, vastausprosentti 57) sekä avaintoimijoiden haastatteluista (n=24). Määrällisen kyselyaineiston analyysi on kuvaileva ja laadullisen haastatteluaineiston analysoimme teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Aineistoja tulkitsemme rinnakkain. Tutkimuskysymyksemme ovat: 1) millaisena suojelutyöryhmän ja asetusryhmän työskentely näyttäytyy yhteistoiminnallisen kapasiteetin näkökulmasta ja 2) mitkä kriittiset elementit jarruttavat rakentavan yhteistyön toteutumista?

Artikkelin kysely- ja haastatteluaineisto kerättiin vuosien 2021–2022 välillä osana Kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittaminen – haasteet ja kehittämistarpeet -tutkimus- ja kehittämishankettamme. Hankkeen rahoittajana toimi maa- ja metsätalousministeriö. Hankkeen tavoitteena oli tutkia maa- ja metsätalousministeriön asettaman Saimaannorppa ja kalastus -työryhmän ja ympäristöministeriön asettaman Saimaannorpan suojelutyöryhmän toimintoja konfliktitutkimuksen, neuvottelumenetelmien ja intressien yhteensovittamisen näkökulmista (Peltonen & Sivonen 2022). Hankkeessa tuotetut haastattelut analysoimme kokonaisuudessaan ja kyselystä olemme valinneet artikkeliin yhteistoiminnallisen kapasiteetin ja tutkimuskysymysten kannalta relevantin aineistokokonaisuuden.

Yhteistoiminnallinen kapasiteetti osana intressien yhteensovittamista

Yhteistoiminnallisella hallinnalla (engl. *collaborative governance*) viitataan yhteiskunnalliseen suunnitteluun ja päätöksenteon prosesseihin, jotka perustuvat tavoitteelliseen yhteistyöhön ja dialogiin julkisen sektorin, kansalaisyhteiskunnan ja yksityisen sektorin toimijoiden välillä (Emerson & Nabatchi 2015). Käytännöllisellä tasolla yhteistoiminnallinen hallinta on prosesseihin (engl. *collaborative processes*) perustuva tapa tehdä yleiseen etuun tähtäviä päätöksiä, joissa eri tahojen välillä vallitsee vahva keskinäisriippuvuus. Vuorovaikutuksen ja neuvottelun prosesseissa toimijat määrittelevät aktiivisesti tavoitteita, tekevät päätöksiä ja toteuttavat yhteisesti sovittuja toimia. Yhteistoiminnalliset prosessit soveltuvat erilaisille institutionaalisille tasoille, kuten kansallisten strategioiden suunnitteluun tai paikallisten konfliktien ratkomiseen (Kotilainen ym. 2021). Menettelyn juuret ovat sovittelu- ja neuvottelukirjallisuudessa (ks. Susskind 1999; Fisher ym. 2012). Innesin ja Booherin (2003) mukaan yhteistoiminnallisen päätöksenteon menestystä tulee arvioida suhteessa siihen, kuinka se kasvattaa yhteiskunnan ja hallintojärjestelmän kapasiteettia kohti itseohjautuvuutta, älykkyyttä ja kestävyyttä.

Yhteistoiminnallisen hallinnan lähestymistapaan lukeutuu yhteistoiminnallisen kapasiteetin (engl. *collaborative capacity*) käsite, joka merkitsee laajasti ymmärrettynä olosuhteita ja eri toimijoiden kykyä työskennellä yhdessä, ratkoa yhteisiä ongelmia ja edistää kestäviä muutoksia (Goodman 1998; Weber & Khademian 2008). Yhteistoiminnallisen kapasiteetin määritelmiä on kuitenkin useita ja painotukset vaihtelevat näkökulman ja tieteenalan mukaan. Kapasiteetin ominaisuuksia voidaan tarkastella erilaisten piirteiden, ulottuvuuksien ja elementtien kautta, ja samalla kapasiteetin käsite tarjoaa laajan näkökulman yhteistoiminnan muotojen tutkimukseen, arviointiin ja kehittämiseen.

Yhteistoiminnallisen kapasiteetin keskiössä ovat erilaiset yhteistoiminnalliset prosessit sekä niihin kiinnittyvät toimijat ja vuorovaikutussuhteet. Kapasiteettia voidaan tarkastella yhteisöjen ja organisaatioiden kautta (Goodman ym. 1998; Foster-Fishman ym. 2001; Weinberg ym. 2011; Cheng & Sturtevant 2012) mutta myös huomioimalla laajempia yhteiskunnallisia ja institutionaalisia kehyksiä (Innes & Booher 2003; Jones & Burgess 2005; Weber ym. 2007; DuPraw ym. 2012; Dang ym. 2016; Blythe ym. 2022). Foster-Fishman ja kumppanit (2001) tarkastelevat yhteisöjen kapasiteettia jakamalla yhteistoiminnan kriittisiä ominaisuuksia yksilön, osapuolten välisten suhteiden, organisaatioiden ja erilaisten

yhteistoiminnallisten ohjelmien² ulottuvuuksiin. Innes ja Booher (2003) mukailevat Foster-Fishmanin ym. tapaan neliosaista kapasiteettikäsitystä määrittelemällä viimeisen ulottuvuuden ohjelmataason sijaan hallintojärjestelmän kapasiteetiksi (engl. *governance capacity*), joka läpileikkaa yksittäisen ihmisen yhteistyökyvykkydestä aina systeemisen tason refleksiiviseen ja resilenttiin hallintojärjestelmään. Tässä artikkelissa hyödynnämme analyysin perustana Innesin ja Booherin (2003) ja Foster-Fishmanin ja kumppaneiden (2001) käsityksiä neliosaisesta yhteistoiminnallisesta kapasiteetista.

Yksilön kapasiteetin keskiössä ovat yksilöiden taidot ja tiedot sekä asenteet ja motivaatiot (Foster-Fishman ym. 2001; van Popering-Verkerk & van Buuren 2017). Korkean kapasiteetin omaavalla yksilöllä on hyvät kommunikaatiotaidot, luovia ideoita sekä hyvä ymmärrys käsiteltävistä ongelmista ja mahdollisuuksista. Korkeaan kapasiteettiin kuuluu refleksiivisyys, halu kokeilla uutta ja oppia virheistä (Innes & Booher 2003) sekä tunnistaa erilaisten ongelmanmääritysten merkitys yhteistyön kannalta (van Popering-Verkerk & van Buuren 2017). *Organisaation kapasiteetin* keskeisenä tunnusmerkkinä on hierarkkisuuden ja keskusjohtoisen päätöksenteon sekä tiukkojen sääntöjen ja standardien sijaan mukautuvuus. Korkean kapasiteetin organisaatio on joustava muutosten edessä, jolloin se kykenee reagoimaan nopeasti yllättäviin tilanteisiin (Innes & Booher 2003). Viralliset menettelytavat, avoin kommunikaatio, riittävät resurssit ja jatkuva kehittyminen ovat organisaatioiden toiminnan ytimessä (Foster-Fishman ym. 2001; van Popering-Verkerk & van Buuren 2017). *Hallintojärjestelmän kapasiteetti* on korkealla tasolla, kun sitä määrittelevänä tekijänä on kollektiivinen toiminta. Se painottaa monien eri ryhmien näkemyksiä ja intressejä, jotka kuvastavat laajaa yhteiskunnallista moninaisuutta. Hallinto on kykenevä kokoamaan sopivia ryhmiä, jotka ratkaisevat ongelmia ja käsittelevät mahdollisuuksia nopeasti. Korkean kapasiteetin hallinnan systeemi on myös resilentti: se reagoi nopeasti uusiin olosuhteisiin, tapahtumiin, mahdollisuuksiin ja ongelmiin sekä muuttaa toimintatapojaan tarpeen mukaan. Tärkeänä ominaisuutena on jatkuva institutionaalinen kehitys (Innes & Booher 2003). *Osapuolten välinen kapasiteetti* perustuu informaation jakamiseen ja rakentavaan dialogiin väittelyn ja kiistelyn sijaan. Työskentelyilmapiiriin keskiössä ovat yhteenkuuluvuus, yhteistyö, luottamus ja avoimuus (Foster-Fishman ym. 2001) sekä jatkuvat oppimisprosessit (Innes & Booher 2003).

Aineistot ja menetelmät

Norppatyöryhmät

Saimaannorpan suojelu jakautuu kahden ministeriön vastuualueille. Saimaannorppa on rauhoitettu luonnonsuojelulain (9/2023) nojalla, jolloin sen suojelun ohjaus sekä valvonta kuuluvat ympäristöministeriölle. Suojeltavan lajin kannan elvyttämiseksi ministeriö on nimennyt saimaannorpan suojelutyöryhmän, jonka tehtävänä on laatia tarpeen mukaan, kuitenkin vähintään viiden vuoden välein, *Saimaannorpan suojelun strategia ja toimenpidesuunnitelma*. Strategian lähtökohtana on sovittaa kestäväällä tavalla yhteen norpan suojelun tarpeet ja ihmisen toiminta Saimaalla (Saimaannorpan suojelutyöryhmä 2022). Suojelutyöryhmä jakautuu seurantaryhmään ja asiantuntijaryhmään, ja ne kokoontuvat tyypillisesti kaksi kertaa vuodessa. Asiantuntijaryhmän tehtävänä on koostaa toimenpidesuunnitelma ja sen työtä ohjaa ja valvoo seurantaryhmä. Kun suojelustrategia päivitetään, luovuttaa suojelutyöryhmä raporttinsa ympäristöministerille ja ympäristöministeriö vahvistaa päivitetyn strategian uudelle viisivuotiskaudelle.

Nykymuotoiseen seurantaryhmään kuuluu 48 virallista jäsentä ja 16 varajäsentä, ja se kokoaa laajapohjaisesti yhteen eri sidosryhmien edustajia kalastusorganisaatioista, luontojärjestöistä, säätiöistä, paikallis- ja aluehallinnosta (ELY-keskukset, kunnat, kaupungit ja maakuntaliitot), tutkimusorganisaatioista sekä ministeriöistä. Asiantuntijaryhmään kuuluu

² Yhteistoiminnallisilla ohjelmilla (engl. *programme*) voidaan viitata mm. politiikkaohjelmiin ja strategiaihin.

16 jäsentä ja 2 varajäsentä. Se koostuu pääasiassa viranomais- ja tutkimusorganisaatioihin kuuluvista tahoista ja sisältää myös yksittäiset luonto- ja kalastusjärjestöjen edustajat. Ensimmäinen suojelustrategia julkaistiin vuonna 2011 ja tuorein, vuonna 2022 julkaistu, on järjestyksessään kolmas.

Kalastuslain (379/2015) 59 §:n nojalla tietynlaisten pyydysten käyttämistä tietyllä vesialueella voidaan rajoittaa enintään viideksi vuodeksi kerrallaan valtioneuvoston asetuksella. Kalastuksen rajoittaminen norppien suojelun toimenpiteenä liittyy suojelupolitiikan myös osaksi maa- ja metsätalousministeriön vastuunalaan. Maa- ja metsätalousministeriö asettaa viiden vuoden välein Saimaannorppa ja kalastus -työryhmän (myöhemmin asetusryhmä) tehtävänsä arvioida kalastuksenrajoittamistoimenpiteiden riittävyttä ja vaikutuksia sekä laatia ehdotuksia kalastussäännösten kehittämiseksi (Maa- ja metsätalousministeriö 2021). Asetusryhmä luovuttaa raporttinsa maa- ja metsätalousministerille ja valtioneuvosto vahvistaa uuden asetuksen viideksi vuodeksi kerrallaan. Kalastuksen rajoittaminen lainsäädännöllisin keinoin alkoi vuonna 1999 asetetulla valtioneuvoston päätöksellä ja tuorein vuonna 2021 julkaistu asetus on sarjassaan viides. Viimeisimpään vuonna 2019 aloittaneeseen asetusryhmään kuului 20 jäsentä ja kaksi asiantuntijajäsentä, jotka edustivat kalastus- ja luontojärjestöjä, ministeriöitä, aluehallintoa sekä ympäristö- ja kalastushallinnon asiantuntijoita. Ryhmä kokoontui 15 kertaa reilun vuoden toimintakauden aikana.

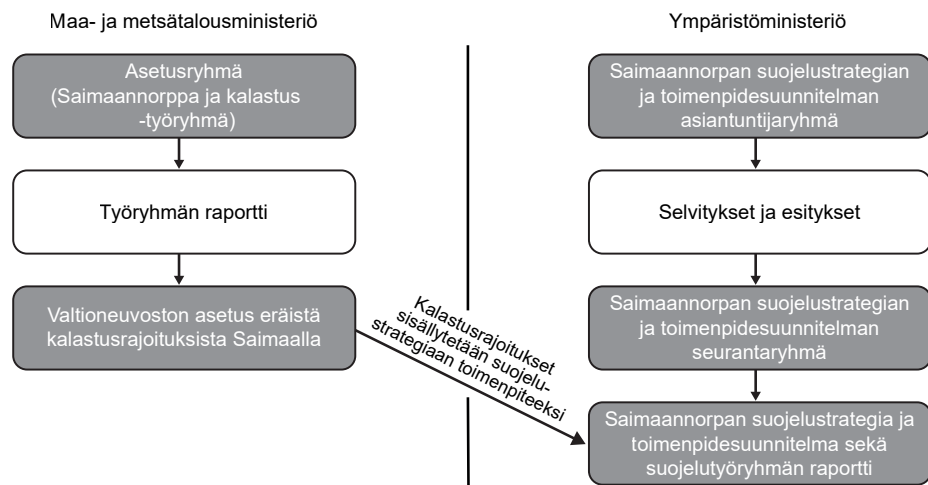
Molempien ministeriöiden asettamat työryhmät saivat alkunsa 2010-luvun taitteessa, kun vastakkainasettelu kalastuksen ja suojelun välillä oli kiivaimmillaan. Ryhmien muodostuminen on ollut luonteeltaan reaktiivista: niin asetuksen valmistelussa kuin myös suojelustrategian kehityksessä pyrittiin vahvistamaan eri intressitahojen välistä vuoropuhelua ja osallistumista (Jaakkola 2018). Vaikka uudenlaisia eri näkökulmia huomioivia menetelmiä on otettu myös norppatyöryhmissä käyttöön, on yksimielisyyden saavuttaminen osoittautunut vaikeaksi. Maa- ja metsätalousministeriön työryhmä ei ole ollut kertaakaan yksimielinen, vaan raportteihin on jätetty aina eriäviä tai täydentäviä mielipiteitä, joilla on tuotu esille vaatimuksia muun muassa tiukemmista tai lievemmistä kalastusrajoituksista. Mielipiteitä ovat eri vuosina jättäneet luonto- ja ympäristöjärjestöt, Itä-Suomen yliopiston norppatutkimus, Metsähallituksen luontopalvelut, maakuntaliittojen edustajat ja kalastusorganisaatiot sekä ympäristöministeriö.

Ministeriöiden työryhmät ovat monilla tavoin vuorovaikutuksessa. YM:n nimityskirjeen (Ympäristöministeriö 2012) mukaan saimaannorpan suojelustrategian seuranta- ja asiantuntijaryhmän tulee tehdä tiivistä yhteistyötä MMM:n asetusryhmän kanssa. MMM:n asetusryhmän valmistelemat norppien kalanpyydyskuolleisuuteen liittyvät toimenpiteet kopioidaan suoraan osaksi suojelustrategiaa. Toisaalta asetusryhmä toimii myös suojeluryhmän asettamien tavoitteiden puitteissa, sillä ryhmän *”esitysten lähtökohdana on turvata saimaannorppakannan kasvu suojelustrategian tavoitteiden mukaisesti”* (Maa- ja metsätalousministeriö 2021). Tämän artikkelin aineistona hyödynnämme asetus-, seuranta- ja asiantuntijaryhmien jäsenille toimitettua kyselyä sekä ryhmien avainhenkilöiden haastatteluja, jotka tehtiin vuosien 2021–2022 välisenä aikana. Työryhmien rooleja on kuvattu kuvassa 1.

Aineiston tuottaminen ja analyysi

Tässä artikkelissa hyödynnämme kysely- ja haastatteluaineistoja, jotka tuotettiin osana KASSY-tutkimus- ja kehittämishankettamme (Peltonen & Sivonen 2022). Hankkeessa tuotetut haastatteluaineistot analysoimme kokonaisuudessaan ja kyselyaineistosta olemme valinneet tutkimuskysymysten kannalta relevantin aineistokokonaisuuden. Analyysin tulokset raportoidaan yhteistoiminnallisen kapasiteetin neljän ulottuvuuden mukaisesti.

Hankkeen tavoitteena oli alun perin tarkastella ainoastaan vuosien 2019–2021 välillä toimineen MMM:n asetusryhmän toimintatapoja konfliktinhallinnan näkökulmasta. Hanketta taustoittavien esihaastattelujen myötä kuitenkin havaitsimme ympäristöministeriön suojelutyöryhmän olevan keskeinen osa kalastuksen ja saimaannorpan suojelun

Kuva 1. Työryhmien roolit norpansuojelussa.

Figure 1. The roles of the working groups in the protection of Saimaa ringed seal.

yhteensovittamista, minkä takia se päätettiin ottaa myös huomioon tutkimushankkeen tarkastelussa. Siten toimitimme verkkopohjaisen Webropol-kyselyn vastattavaksi kaikille MMM:n ja YM:n ryhmien jäsenille (ks. kuva 1) ja siihen vastasi 44 jäsentä (vastausprosentti 57). Kyselyrunгон kehittämistä tukivat esihaastattelujen ohella Lasse Peltosen havainnot, joita hän teki asiantuntijajäsenenä MMM:n työryhmän viimeisimmällä toimikaudella. Verkkokysely mahdollisti vastaajajoukon tavoittamisen ilman aikaa tai paikkaan liittyviä osallistumusrajoitteita sekä näkyvimpien toimijoiden väliin jäävien hiljaisten tahojen näkökulmien huomioimisen.

Kysely sisälsi kahdenlaisia kysymystyypppejä. Asenneväättämät pohjautuivat Likert-asteikkoon, joissa vastaajat arvioivat väittämiä viisiportaisella asteikolla: 1) täysin eri mieltä, 2) eri mieltä, 3) ei samaa eikä eri mieltä, 4) samaa mieltä ja 5) täysin samaa mieltä. Toinen kysymystyyppi oli positiivikysymys, jossa vastaajat valitsivat haluamansa kohdan vastakohtaparien välillä viiden sarakkeen asteikolla. Kysely sisälsi niin kaikille vastaajille suunnattuja väittämiä kuin myös työryhmäkohtaisia väittämiä. Määrällisen kyselyaineiston analyysi on kuvaileva, ja keskityimme muuttujien jakaumiin ja yhteyksiin (Tähtinen ym. 2020, 36).

Kyselyn jälkeen toteutimme teemahaastatteluja, joiden tavoitteena oli syventää kyselyssä esiin nousseita havaintoja sekä mahdollistaa eri toimijoiden vapaampi kerronta ja yksilöllisten tulkintojen esittäminen tutkittavasta aihepiiristä. Haastattelut toteutettiin väljästi ennalta suunniteltuihin teemoihin edeten yksityiskohtaisten ja valmiiksi muotoiltujen kysymysten sijaan. Teemat toimitettiin haastateltaville tutustuttavaksi ennakoon ja ne käsiteltiin jokaisen haastattelun yhteydessä, joskin ei välttämättä samassa laajuudessa. Haastateltaviksi pyrittiin saamaan 1) vain MMM:n asetusryhmään kuuluvat jäsenet (11 kpl), 2) kaikki useampaan kuin yhteen ryhmään kuuluvat jäsenet (17 kpl) sekä 3) aiemmin ryhmissä toimineet avaininformantit (1 kpl). Samaa organisaatioon kuuluvista jäsenistä haastateltiin vain yhtä henkilöä (poissulkien Metsähallitus). Neljään haastateltavaan ei saatu yhteyttä tai haastattelua ei muusta syystä onnistuttu järjestämään. Haastatteluja kertyi 24 ja niiden kesto vaihteli 1,5 tunnista 2,5 tuntiin. Haastattelut litteroitiin kirjalliseen muotoon, ja analyysissä hyödynnettiin ATLAS.ti-ohjelmistoa.

Haastatteluaineistot analysoimme teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Analyysin perustana on yhteistoiminnallisen kapasiteetin (Foster-Fishman ym. 2001; Innes & Booher 2003) neljä ulottuvuutta: 1) yksilöulottuvuus kattaa työryhmiin osallistuvat jäsenet, 2)

organisaatioulottuvuus jäsenten taustaorganisaatiot, 3) hallintojärjestelmän ulottuvuus työryhmien organisoitumisen ja 4) osapuolten välinen ulottuvuus jäsenten suhteet ja työryhmätyöskentelyn areenat. Analyysin aloitimme etsimällä aineistoista kapasiteetin teoriaan liittyviä aihepiirejä ja koodaamalla kyselyn tulokset ja haastattelujen ilmaisut neljän ulottuvuuden mukaisesti. Toisen analyysikierroksen toteutimme etsimällä jokaisesta ulottuvuudesta niitä kriittisiä elementtejä, jotka jarruttavat rakentavan yhteistyön toteutumista. Tässä artikkelissa emme asemoi kumpaakaan aineistoa tai metodia päärooliin, vaan sen sijaan tulkitsimme aineistoja rinnakkain.

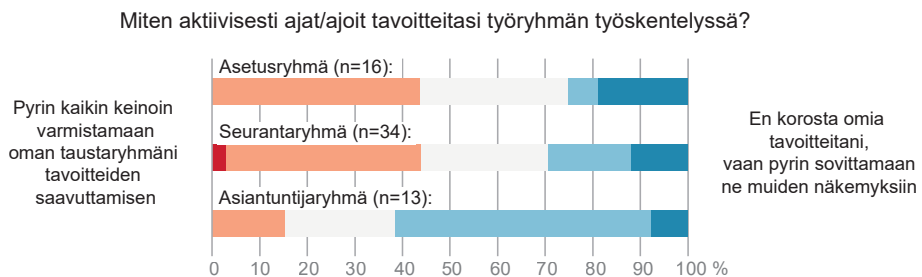
Tulokset

Yksilön kapasiteetti

Yksilön kapasiteetin kriittisiä tekijöitä ovat toimijoiden yhteistoimintaa kohtaan kokemat asenteet ja motivaatiot (Foster-Fishman ym. 2001, 244). Jäsenten suhtautumista työryhmätoimintaan näyttää heikentävän suurelta osin konfliktin historiallinen taakka, joka voidaan jäljittää pidemmälle aiempien kalastusrajoitusten aikaisiin kiistoihin. Useat jäsenet ovat toimineet työryhmissä jo vuosikymmeniä. Vaikka monista vanhoista kiistakysymyksistä, kuten norppakannan koosta (ks. Bell ym. 2008) on jo päästy yli ja luonnontieteellinen tieto on yhä hyväksyttävää, usea haastateltava kuvasi jäsenten poteroituneen ja betonoineen vaatimuksiaan yhä voimakkaammin.

Jäsenten suhtautuminen työryhmätyöskentelyä kohtaan niin asetus- kuin myös strategiaprosesseissa näyttää hankaloittavan yhteistä työskentelyä, uusien tavoitteiden asettamista ja suojelullisten saavutusten näkemistä onnistumisina. Eräs haastateltava kuvasi jäsenten asenteita MMM:n asetusryhmän ensimmäisessä kokouksessa seuraavasti: ”*Joku oli tullut sinne pitämään puoltansa [...]. Toinen oli tullut vaatimaan. Kolmas oli tullut ehkä niin kun estämään jotakin*” (H10, aluehallinto). Yksilön kapasiteetin kannalta avointa suhtautumista yhteistyöhön (Foster-Fishman ym. 2001) ei kriittisimpien jäsenten keskuudessa näytä esiintyvän kun ”*selkävoroittoa ei tässäkään saa, mutta tavallaan kaikki luovutus suuntaan tai toiseen koetaan kuin selkähäviönä*” (H8, aluehallinto). Asetusryhmässä hankalin käsiteltävä aihe oli kevät-aikaisen verkkokalastuskiellon pituus ja strategiaryhmässä suojelun edistymisen seuranta-työkaluna toimiva norppakannan kasvuprosentti. Kyselyn perusteella jäsenten oman taustaryhmän tavoitteiden painottaminen oli voimakkaampaa asetus- ja seurantar ryhmässä, kun taas asiantuntijaryhmän jäsenistä suurin osa pyrki sovittamaan tavoitteita muiden näkemyksiin (kuva 2).

Muiden jäsenten näkökulmien kunnioittaminen ja tunnustaminen legitimeiksi nousevat esille myöhemmin tarkasteltaessa osapuolten välisiä suhteita, mutta ne ovat myös kriittisiä yksilön yhteistoiminnallisen kapasiteetin elementtejä (Foster-Fishman ym. 2001, 244).

Kuva 2. Vastaajien arvioita omien tavoitteiden ajamisesta työryhmissä.

Figure 2. Respondents' assessments about pursuing goals in working groups.

Usea haastateltava toi esille vahvan kokemuksensa ”intressien epäsymmetriasta”, jossa omat tavoitteet koetaan perusteltuina ja vastapuolen perustelemattomina. Kuten seuraavista haastattelukatkelmista ilmenee, suojeluintressiä edustavat tahot pyrkivät omasta näkökulmastaan turvaamaan ainutkertaisen nisäkkään olemassaolon ja selviytymisen, mutta näkevät verkkokalastuksen harrastustoimintana, jonka ohi aika on ajanut. Kalastusta edustavat tahot taas puolustavat kalavesien hallinto-oikeutta osana omaisuuden suojaa ja pelkistävät suojeluintressin kalastuksen ideologiseksi vastustamiseksi ja ulkopuolisten varainkeruiksi.

”Tämä intressien yhteensovittaminen tässä on sinänsä ihan mielenkiintoinen kysymys ylipäänsä, koska nämä intressit, jotka tässä niin sanotusti kohtaa ja niistä puhutaan intresseinä, niin neidän eivät ole ollenkaan tasapainoisia. Eli meillä on toisessa vaakakupissa tavallaan saimaannorppa, joka on ainutkertainen nisäkä maapallolla ja niitä on hyvin vähän jäljellä. Ja toisessa vaakakupissa on kalastusharrastus, jota ihmiset haluaavat jatkaa niin kuin ennenkin ja samoilla välineillä kuin ennenkin.” (H2, valtionhallinto)

”Tietysti siinä sekin ero, että nyt puhutaan osakaskunnista ja kalastusalueista. Se on se heidän omaisuutensa. Kalastusoikeuden haltijat, heidän oikeuttaan tässä rajoitetaan. Ja jos puhut vaikka, että olet Luonnonsuojeluliiton tai WWF:n edustaja, niin etihän sinä ole menettämässä siinä yhtään mitään. [...] Se ei kosketa sinua muuten kuin että sinulla on tavoite lajin suojelusta voimakkaasti, joka on esimerkiksi varainkeruusi yksi lähde. Niin siinä intressit ovat... Jälleen kerran, ne eivät ole symmetriset.” (H14, aluehallinto)

Konfliktia ruokkivaksi ja yhteistoiminnan horisonttia kaventavaksi ongelmaksi muodostuu se, että molemmat intressiryhmät vähättelevät toiselle osapuolelle tärkeitä arvoja ja periaatteita.

Kaikki tahot eivät kuitenkaan esittäneet työryhmissä ehdottomia vaatimuksia – tai vaatimuksia ylipäänsä. Nämä tahot järjestäytyivät lievempien ja tiukempien rajoitustoimien muodostamien koalitioiden väliin neutraalimpana ja sovittelevana ryhmänä. Usea asetusryhmän haastateltava totesi, ettei heillä ole kantaa mm. kevätaikaisen verkkokalastuskiellon pituuteen, ja he kokivat argumenttien puolesta ja vastaan olevan perusteltuja. Näissä lausunnoissa intressien epäsymmetriaa ei tunnustettu, vaan niin kalastuksen kuin myös suojelun näkökulmat nähtiin legitiimeinä, erilaisia näkökulmia kunnioitettiin ja ne tunnus-tettiin tärkeiksi osiksi strategia- ja asetusprosesseja. Kuitenkin työryhmissä esiintyvä polarisaatio ja puolesta ja vastaan -asetelmat johtivat joidenkin sovittelevien tahojen vieraantumiseen prosesseista. He kyseenalaistivat omaa rooliaan ja osallistumisen mielekkyyttä, kuten seuraavista haastattelulainauksista voi havaita.

”Itse tuntuu siltä, että jää katsomoon siinä. Se on kuin tennisottelussa, että seuraa sitä pallottelua, mutta ei pysty itse ottamaan kauhean syvällistä kantaa asiaan.” (H8, aluehallinto)

”Kyllä mulla on jäänyt tosi epäselväksi esimerkiksi se, että mikä se meidän rooli siinä tavallaan mitä me voimme antaa sille keskustelulle ja mitä meiltä siinä ylipäänsä sitten odotetaan.” (H15, aluehallinto)

Työryhmät kokoavat yhteen useita sidosryhmiä, jotka eivät kiinnity suoraan kalastukseen tai norppien suojeluun. Kuitenkin työryhmien sisällöt koostuvat paljolti teknisistä kalastukseen ja suojelubiologiaan liittyvistä aihepiireistä, mikä rajaa ymmärrettävästi mahdollisuuksia osallistua keskusteluihin. Muutamia ylilyönneiksi koettuja tilanteita lukuun ottamatta usea haastateltava kuvasi työryhmien keskustelukulttuurin rakentuvan kuitenkin hyvässä hengessä.

Vaikka valtaosa vastaajista näki työryhmiin osallistumisen tarjoavan itselle tai taustaorganisaatiolle selkeitä hyötyjä (69–82 % vastaajista), koki 15–20 prosenttia vastaajista

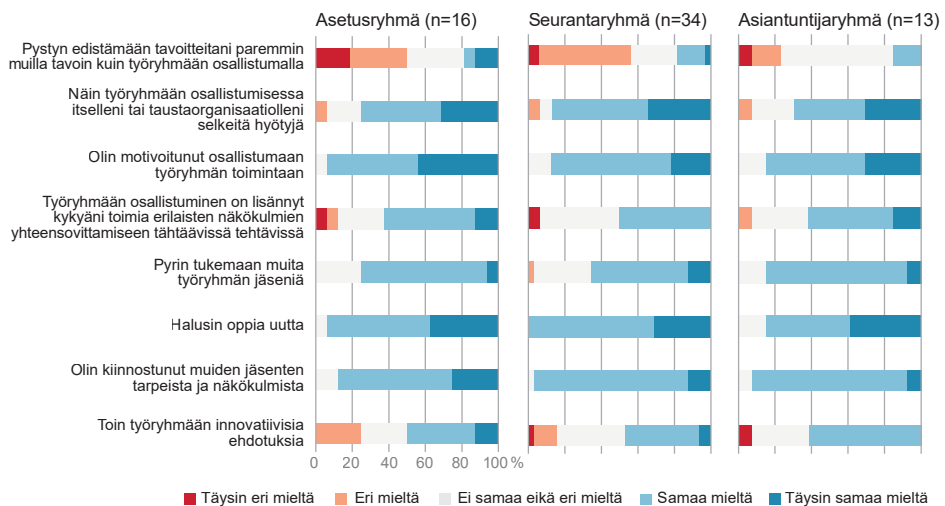
pystyvänsä edistämään tavoitteitaan paremmin muilla tavoin kuin työryhmään osallistumalla (kuva 3). Työryhmien työskentelyä on pyritty haastamaan aiemmin myös neuvottelupöytien ulkopuolisilla pyrkimyksillä muun muassa eriävin mielipitein ja julkisten kannanottojen kautta, mikä on osaltaan lisännyt jännitteitä osapuolten välillä. Tämä havainto tukee toisaalta haastatteluissa esille noussutta työryhmistä vieraantumisen kokemusta, mutta valottaa myös eri tahojen vaikutusmahdollisuuksien puutetta, jota käsitellään tarkemmin hallintojärjestelmän kapasiteetin ulottuvuuden yhteydessä. Usko siihen, että yhteistyö on vaivan arvoista ja palvelee omia intressejä, ovat keskeisiä tekijöitä mahdollistamassa ja ylläpitämässä yksilöiden ydinasenteita ja -motivaatiota yhteistoimintaa kohtaan (Foster-Fishman ym. 2001, 244).

Foster-Fishmanin ja kumppaneiden (2001) mukaan yksilön kapasiteettiin kuuluvat toimijoiden yhteistoiminnalliset tiedot ja taidot. Kaikkien kolmen työryhmän jäsenet arvioivat oman toimintansa hyvinkin rakentavaksi tukemalla ja huomioimalla muita jäseniä sekä olemalla motivoituneita ja oppimishaluisia. Kyselyn vastaukset tukevat myös haastattelujen havaintoa siitä, että jäsenet näkevät oman toimintansa rakentavaksi ja edustamansa intressit perustelluiksi.

Haastatteluissa osa jäsenistä pohti omia kyvykkyyksiään osana työryhmän työskentelyä, kuten neuvotteluja, yhteiskirjoittamista ja erilaisten vaikutusten arviointia. Seuraavan katkelman haastateltava koki sen, että asiantuntijat haastavat ja kritisoiivat maallikkojen kannanottoja jopa kiusanteoksi ja koki siten jäävänsä alakynteen:

”Tämän median ja tavallaan se, että sinun pitää joku hanke viedä läpi, niin he tietävät kyllä miten sinun asiaa voidaan hankaloittaa siten, ettei se muuten mene nopeasti läpi. He löytävät sinun kirjoituksestasi jonkun lauseen tai virkkeen, joka voisi olla toisella tavalla tai olet kirjoittanut sen sillä tavalla, että tämän voi ymmärtää näin. [...] Minä olen huono lukemaan ja en ollut sellainen kielioppinut, mutta siinä mielessä he olivat kyllä helvetin hyviä.” (H4, kalastusorganisaatio)

Tällöin jäsenen omia tietoja ja taitoja luetaan suhteessa muihin jäseniin ja kyvykkyyksiä värittää osaltaan kilpailu sekä ”he vastaan minä” -asetelma.

Kuva 3. Vastaajien arvioita työryhmiin osallistumisesta, asennoitumisesta ja valmiuksista.

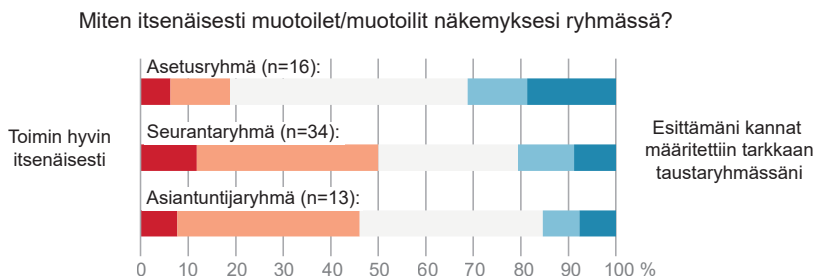
Figure 3. Respondents' assessments of attitudes, abilities and participation in the working groups.

Organisaation kapasiteetti

Kapasiteetin kannalta on keskeistä, että organisaatiot ovat yhteistoiminnallisia niin ulkoisesti kuin myös sisäisesti (Innes & Booher 2003, 16). Kyselyssä selvitettiin jäsenten taustaorganisaatioiden vaikutusta näkökantojen muotoiluun ja yhteydenpidon aktiivisuutta (kuvat 4 ja 5). Seuranta- ja asiantuntijaryhmästä noin puolet ja asetusryhmästä noin viidesosa vastasi toimivansa työryhmässä itsenäisesti. Vastaavasti 32 prosenttia asetusryhmän, 21 prosenttia seurantar ryhmän ja 16 prosenttia asiantuntijaryhmän jäsenistä vastasi kantojensa olleen määriteltä tarkkaan omassa taustaryhmässään. Valtaosa (50–63 %) kaikkien kolmen ryhmän vastaajista piti yhteyttä taustaryhmäänsä usein ja aktiivisesti kun taas 8–18 prosenttia vastasi yhteydenpidon tapahtuvan harvoin tai ei lainkaan (kuva 5).

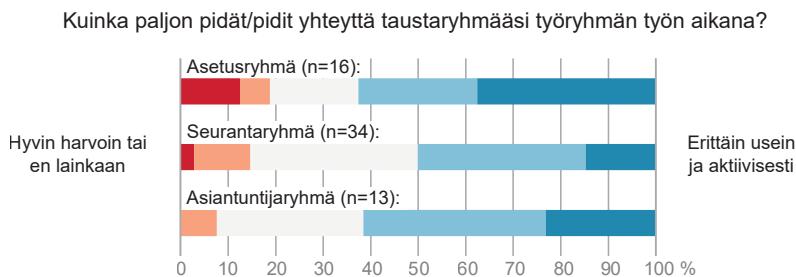
Kalastus- ja suojeluintresseihin vahvasti kiinnittyvien tahojen mukaan on selkeää, että he ajavat ja puolustavat oman taustaryhmänsä tavoitteita ja etuja. Siitä, millä mandaatilla ja toimivallalla muut jäsenet työryhmissä toimivat, ei ollut selkeää kuvaa. Kuitenkin ehdottomien vaatimusten koettiin juontuvan monin paikoin toisten organisaatioiden asettamista rajoitteista. Tämä koettiin turhauttavana yhteistyön kannalta, kuten seuraavasta haastattelulainauksesta voidaan havaita.

”Ensinnäkin onko hän saanut niin kuin edustamaltaan tabolta mahdollisuuden tulla vastaan suojelun tavoitteissa vai onko se lähtökohta se, että se tabo jota hän edustaa niin on jyrkkä, niin silloin se ihminen jos se tekee niin kuin edustamansa tabo on linjannut. Että me emme tässä asiassa jousta, niin eihän se ole silloin sitä yhteensovittamista. Ei siinä ole sitä mahdollisuutta.” (H10, aluehallinto)

Kuva 4. Kuinka itsenäisesti vastaajat muotoilivat näkemyksensä työryhmätoiminnan aikana.

Figure 4. How independently did the respondents formulate their views during the working group activities.

Kuva 5. Kuinka paljon vastaajat pitivät yhteyttä taustaryhmäänsä työryhmätoiminnan aikana.

Figure 5. How much did the respondents stay in contact with their background organizations during the working group activities.

Näin ollen muiden jäsenten toimivalta neuvotteluissa nähtiin rajoittuneena, mutta oma toiminta, jopa ehdottomat vaatimukset, legitimiinä ja perusteltuna. Havainto kertoo toisaalta osapuolten välisistä tulehtuneistakin suhteista, mutta ilmentää myös yksilön kapasiteetin kohdalla kuvattua intressien epäsymmetriaa.

Osa haastateltavista tunnisti organisaatioihin kytkeytyviä kapasiteetin rajoitteita. Erään valtionhallinnon edustajan mukaan ”vanhanaikainen edunvalvonta-ajattelu” (H6, valtionhallinto) ei sovi nykymuotoiseen työryhmien työskentelyyn ja intressien yhteensovittamisen tavoitteisiin, ja se hankaloittaa myös uusien ratkaisujen etsimistä:

”Siinä se muuten on, että koska me edustamme organisaatioita, jotka asettavat ne tietyt raamit, niin se tappaa sen ideoinnin ja innovoinnin myös osaltaan.” (H6, valtionhallinto)

Edunvalvontarakenne juontuu kuitenkin ryhmien koollekutsumisesta ja työryhmä-areenojen historiallisesta muotoilusta, mikä liittyy hallintojärjestelmän kapasiteettiin. Työskentelykulttuurin uudistuminen ja organisaatioiden kapasiteetin kehittyminen näyttää siten törmäävän osin vahvaan edunvalvontaan.

Työryhmissä esiintyvä polarisaatio aiheutti sisäisiä kriisejä joidenkin tahojen taustaorganisaatioissa. Muun muassa asetusryhmän jakautuminen puolesta ja vastaan -asetelmaan koettiin osin vieraannuttavana eikä sen koettu edustavan oman organisaation toimintatapoja ja -periaatteita.

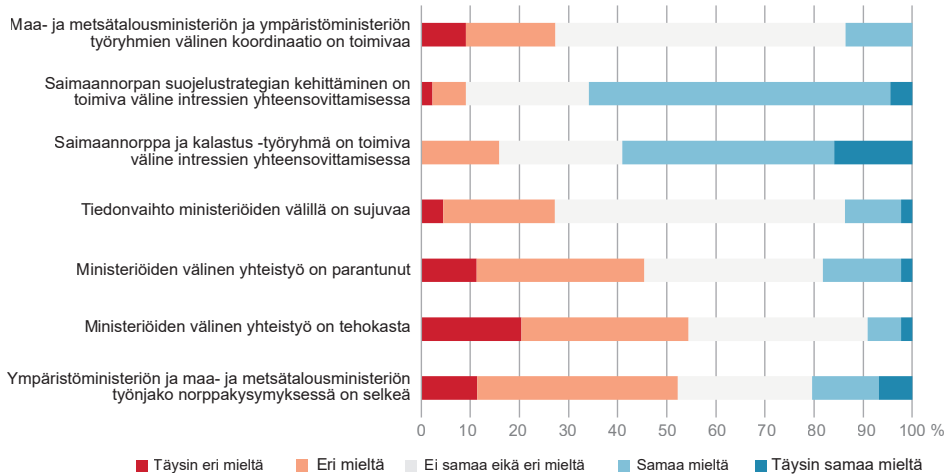
Hallintojärjestelmän kapasiteetti

Norppien suojelua määrittää kansallisten raamien ohella myös kansainvälinen lainsäädäntö. Monen muun velvoitteen ohella Euroopan komissio edellyttää suojelun edistymisessä selkeitä mittareita. Suojeluryhmässä tätä on toteutettu määrittämällä norppakannan kasvuprosentin tavoite. Usea haastateltava näki taustaintresseistä riippumatta prosentuaalisen tavoitteen määrittelyn strategiaprosessissa turhauttavana. Muuttuvassa ympäristössä norppakantaan liittyvä tietopohja sisältää paljon epävarmuuksia, joiden nähdään voimistuvan yhä tulevaisuudessa. Vaatimusten värittämä prosenttikeskustelu sai ryhmissä haastateltavien mukaan liian suuret mittasuhteet ja sen nähtiin jarruttavan kaikkien ryhmien välistä yhteistyötä, ja kilpistyvän suojelustrategian seuranta- ja asiantuntijaryhmän väliseksi tinkaamiseksi. Työryhmät eivät ole kyenneet sopeuttamaan strategista työskentelyä muuttuviin ympäristöoloihin ja tiedollisiin epävarmuuksiin. Kuten seuraavista haastattelukatkelmista voidaan havaita, taustalla vaikuttaa myös 2010-luvulla toteutunut Euroopan komission valvontamenettely (ks. Jaakkola ym. 2018), jonka koettiin jääneen ”kummittelemaan” norppien suojelupolitiikassa ja vaikuttavan siten myös strategisten tavoitteiden muotoiluun tulevaisuudessa.

”Tietysti EU sitten puuttuu, jos on joku tavoite, mikä on numeerinen, mistä EU:ssa tykätään. Jos selkeästi sitä aina alitetaan, niin siinä voi tulla ongelmia, mutta jatkossa voi olla yhä hankalampi numeerisesti mitään mitata.” (H12, tutkimusorganisaatio)

”Joku on sanonut, että taas kohta rupeaa joku pelottelee EU:lla ja niin pois päin niin se on semmoinen vähän toisaalta viitsi siellä, mutta toisaalta jotkut ihan varmaan pelkää sitä.” (H21, aluehallinto)

Innesin ja Booherin (2003, 17) mukaan hallintojärjestelmän kapasiteettiin kuuluvat myös hyvät horisontaaliset verkostosuhteet eri hallintoalojen välillä. Kyselyyn vastanneet suhtautuivat melko kriittisesti vastuuministeriöiden suhteisiin kalastuksen ja saamaan-norppien suojelun yhteensovittamisessa (kuva 6). Vastaajista 45–55 prosenttia näki, että ministeriöiden työjako ei ole selkeä, yhteistyö ei ole tehokasta eikä se ole parantunut.

Kuva 6. Kyselyyn vastanneiden arvioita ministeriöiden suhteesta osana kalastuksen ja norppien suojelun yhteensovittamista (n=44).

Figure 6. Respondents' assessments about the relationship between the ministries in reconciling fisheries and Saimaa ringed seal (n=44).

Kuitenkin noin 60–65 prosenttia vastaajista koki asetus- ja suojeluryhmien olevan toimivia välineitä intressien yhteensovittamiseen.

Usea ryhmien jäsen koki, että ministeriöt ovat lähtökohtaisesti kallellaan joko suojelun tai kalastuksen suuntaan, kuten seuraavan tutkimusorganisaation edustajan haastattelukatkelmasta käy ilmi.

”No alusta lähtien näkyy työryhmän, nyt kun puhutaan tästä ministeriön norppakalastustyöryhmän [asetusryhmä] toiminnasta, niin ministeriön tulosoheja näkyy siinä toiminnassa hyvin läpi, että pystyi päättämään melkein ne loppupäätelmät mihin siinä tullaan.” (H12, tutkimusorganisaatio)

Siten tiukempien ja lievempien rajoitustoimien kannattajat pyrkivät vaikuttamaan pääasiassa siihen prosessiin, jonka vastuuministeriön he kokevat olevan myönteisiä omalle intressilleen. Sektorijako koetaan ongelmallisena, mutta omaan intressiin kiinnittävistä prosesseista ei haluta kuitenkaan luopua. Tämä näyttää johtaneen korostuneisiin vaatimuksiin, mutta myös jäsenten vieraantumiseen itselle periaatteellisesti epäsuotuisasta prosessista ja ministeriöstä.

Kiista kevätaikaisen verkkokalastuskiellon pituudesta keväällä 2021 osoittautui haasteeksi sekä asetusryhmän että hallintojärjestelmän kapasiteetille. Vastuuministerien välinen kiista ja erityisesti ennakaiset kannanotot näyttivät laskeneen asetusryhmän jäsenten motivaatiota, uskoa ja luottamusta neuvotteluprosessia kohtaan, kuten seuraava haastattelukatkelma osoittaa.

”Se meni sitten sellaiseksi kummalliseksi väännöksi se [kevätaikaisen verkkokalastuskiellon] vaikutusarvioinnin tekeminen. Kaiken lisäksi vielä oli sitten tietysti aivan minun mielestäni kestävämpiä, että sitten lopulta kun sen pitkän väännön ja väknyksen jälkeen sitten oli se raportti saatu aikaan ja se luovutettiin ministerille, niin ministeri ilmoittikin heti luovutustilaisuudessa ykskantaan että hän onkin jo päättänyt sen asian. Että minkä takia siihen käytettiin luokkaa puoli vuotta aikaa siihen vääntöön kun ministeri oli sen päättänyt, että se tuntuu niin kuin semmoisella

teatterilla. [...] Varmaan ei ole noin paha välistävetoa vähään aikaan tapahtunut, että varmaan se on mielissä seuraavalla kierroksella. Käykö nyt taas niin, että kuinka paljon tämän kannattaa panostaa.” (H5, luontojärjestö)

Kiistan kärjistyminen tällä tasolla altistaa työskentelyn politisoitumiselle, ja lukeutuu osaksi järjestelmätason kapasiteettia. Erityisesti edellisessä haastattelukatkelmassa kuvattujen kevään 2021 tapahtumien nähtiin jättäneen syvät haavat tulevien asetuskierrosten näkökulmasta ja uhkaavan yhteistyön jatkuvuutta. Kun hallintojärjestelmä ei tarjoa tilaa yhteensovittamiselle, näyttää se johtavan jäsenten ja taustaorganisaatioiden turhautumiseen – jopa kyynistymiseen.

Asetus- ja strategiaprosessit näyttäytyvät päällekkäisinä epätoivotuilla tavoilla. Prosessit ovat riippuvaisia toisistaan niin asetettujen tavoitteiden kuin myös tietopohjan osalta. Usean haastateltavan mukaan prosessit sijoittuvat ajallisesti liian kauas toisistaan, jolloin niin strategia- kuin myös asetusryhmä joutuvat tukeutumaan mahdollisesti vanhentuneeseen tietoon päätöksiä tehdessään. Siten ne rajoittavat toistensa liikkumavaraa eikä sopeutumista uusiin olosuhteisiin, tapahtumiin, mahdollisuuksiin ja ongelmiin pääse tapahtumaan täysmääräisesti (Innes & Booher 2003). Prosessien integraatiota ja tarkempaa ajoitusta ei ole kyetty toteuttamaan, mikä kertoo myös hallintojärjestelmän kyvyttömyydestä muuttaa toimintatapojaan ketterästi tarpeen mukaan.

Norppakannan kasvuprosenttiin liittyvä kiista kilpistyi suurelta osin tiukempien kalastusrajoitusten pelkoon, mutta taustalla vaikuttivat haastattelujen perusteella myös erimielisyydet saimaannorppien sivusaalisluonteisuuden hyväksyttävästä määrästä. Osa haastateltavista myös totesi, että aiemmin asetusryhmän tuloksiin tyytymättömät tahot ovat pyrkineet vaikuttamaan kalastusasioihin suojelustrategiaryhmien kautta – ja päinvastoin. Esimerkiksi suojelustrategiaryhmän toimintaan pyritään vaikuttamaan siten, etteivät tavoitteet, kuten kannan kasvuprosentti, sitoisi asetusryhmän käsiä liikaa ja johtaisi laajempiin kalastusrajoituksiin. Näin ollen keskeisimmät kiistat kiinnittyvätkin paitsi eri tahojen vaikutusmahdollisuuksiin myös suojelun tarkempiin määrittelyihin, jotka vaikuttavat kalastusrajoituksia koskevaan yhteensovittamiseen. Keskustelun kulminoituminen muutamaa kiistanaiheeseen koetaan haastatteluissa surullisena ja ryhmien potentiaalin valuvan osin hukkaan.

Työryhmäprosesseissa ratkaistavat ongelmat liittyvät toisiinsa monin tavoin, mutta ryhmien työskentelyä määrittävät hallinnonalojen ”siilot”. Tämä hankaloittaa eri näkökulmien, intressien ja kilpailevien tavoitteiden ja toiveiden integraatiota. Haastattelujen mukaan suojelutyöryhmässä ei voida käsitellä vahvasti kalastukseen liittyviä aihepiirejä ja asetusryhmän sisällöistä rajataan useat muut suojeluaiheet ulkopuolelle. Luonto- ja valtionhallinnon edustajat kuvailevat ilmiötä seuraavilla tavoilla:

”[...] onhan se jossain määrin semmoinen sekava ja hankala tilanne saimaannorppien osalta, että on ympäristöministeriön laatima koko norpan suojelustrategia ja sitten yksi pala siitä on ulkoistettu sinne maa- ja metsätalousministeriön puolelle. Kyllä siinä jatkuva semmoista jonkinlaista epäselvyyttä on, että mitä asiaa missäkin ryhmässä käsitellään ja mikä on näiden kahden ministeriön rooli. Että se on jossain määrin semmoinen taustalla vaikuttava asia, joka osittain selittää tätä tällaista jatkuva, voiko sitä sanoa konfliktiksi, mutta tällaista keskustelua edes ja takas.” (H5, luontojärjestö)

”Eihän siinä nyt ole mitään järkeä, että samasta asiasta puhutaan eri ryhmissä vähän eri toimeksiannoilla ja varotaan astumasta toisten tontille.” (H6, valtionhallinto)

Aihepiirit ovat kuitenkin erottamattomia osia norppien suojelun kokonaisuutta, jolloin keskinäisriippuvuuksien vaillinaisen tunnustaminen ja integraatio johtaa jäsenistön turhautumiseen. Rakentavan neuvottelun kannalta ongelmaksi muodostuu se, että kiistojen juurisyihin ei päästä käsiksi, vaan ryhmät jäävät kiertämään kehää numeropelin, kuten kannan kasvuprosentin, ympärillä.

Eri näkökulmien, tiedon lajien ja asiantuntijuuden tyyppien integraatio näyttäytyi haasteellisenä myös MMM:n työryhmässä. Kun asetustyöryhmä ei päässyt yksimielisyyteen kevätaikaisen verkkokalastuskiellon pituudesta – tulisiko se ulottaa kesä- vai heinäkuun loppuun – päätti työryhmä jättää kollektiivisen suosituksen avoimeksi ja sen sijaan toteuttaa vaihtoehtoista vaikutusarvion. Vaikutusarvio laadittiin ottaen huomioon oikeusministeriön ohjeissa säädösehdotusten vaikutusten arvioinnista mainitut vaikutusalueet³ (Maa- ja metsätalousministeriö 2021). Ongelmaksi muodostui, että jäsenet eivät jakaneet yhteistä käsitystä olennaisesta tiedosta, sen kriteereistä ja integraation prosessista. Eräs valtiohallinnon edustaja kuvasi vaikutusarvion toteuttamista seuraavalla tavalla:

”Siinä sitten tavallaan siinä vaikutusarvioinnissa sekoittui faktat ja mielipiteet, että kaikista asioista se ei ollut yhdenvertaista se tieto, jota siinä käytettiin, niin se tuotti sen ongelman.” (H6, valtionhallinto)

Päätös tuottaa suosituksen sijaan vaikutusarvio ei siten laukaissut jännitteitä, vaan kiista sai uudenlaisen areenan, jossa toimijat painottivat omia tavoitteita puoltavia vaikutuksia ja vastakkaisen tavoitteiden vaatimuksia haastettiin ja kyseenalaistettiin. Samalla se teki näkyväksi myös haasteita yhteensovittamisen paikantumisessa. Intressien yhteensovittamisen käytännöt eivät paikannu työryhmissä selkeästi tietyille tasoille ja areenoille, mikä aiheuttaa epäselvyyttä ja turhautumista jäsenistössä. Seuraavissa haastattelukatkelmissa tutkimus- ja kalastusorganisaatioiden edustajat pohtivat yhteensovittamista ja vaikutusmahdollisuuksiaan.

”Minä vähentäisin tätä yhteensovittamista, jos minulta kysyttäisiin. [...] Sovitelkoon sitten siellä politiikassa, mutta politiikan sotkeminen siihen perusbiologiaan on todella masentavaa.” (H12, tutkimusorganisaatio)

”Ja vesialueen omistajissa oli paljon semmoista ilmapiiriä, että on ihan turha neuvotella, kun kuitenkin sitten joku poliittinen päättäjä vie maton jalkojen alta, että se on ihan sama mitä sovitaan. Kun tavallaan niin kuin se monesti onkin, että vaikka sovitaan jotain, mutta politiikka voi sotkea sitten sen bomman, että tehdäänkin sitten ihan toisenlainen päätös mitä oli kentällä ajateltu. [...] Ainakin siinä työryhmässä [suojelustrategian seurantaryhmä] sellainen olo tulee, että meiltä haetaan valtuudet, että me oltaisiin kumileimasin.” (H18, kalastusorganisaatio)

Epäselvyyttä esiintyy myös siitä, tuleeko työryhmässä tavoitella konsensusta. Erään luontojärjestön edustajan mukaan asetusryhmässä ei ole tarvetta yksimielisyydelle, sillä eri toimijoiden näkemykset ovat lähtökohtaisesti niin kaukana toisistaan ja kalastusasetukseen liittyvät päätökset tehdään viime kädessä valtioneuvostossa. Nämä tekijät voimistavat työryhmien ulkopuolisia vaikuttamispyrkimyksiä, kuten eriäviä mielipiteitä ja muita julkisia ulostuloja, jotka ovat omiaan paitsi herättämään epäluottamusta ja kiristämään jäsenen välisiä suhteita, mutta myös heikentämään sitoutumista neuvotteluihin ja yhteisten ongelmien omistajuutta.

Työryhmärakenteiden voidaan tulkita muotoutuvan osaksi hallintojärjestelmän kapasiteettia. Epäselvät pelisäännöt ja toimintatavat (mm. päätöksentekorakenne, mandaatti, vaikutusten arviointi) näyttäytyvät puutteellisina tilanteessa, kun polarisaatio työryhmien jäsenten välillä voimistuu. Erään aluehallinnon edustajan mukaan tämä voi olla perustavanlaatuinen este ongelmien ratkaisulle tulevaisuudessa:

”Tämmöinen vapaamuotoisempi toiminta onnistuu silloin, kun se konsensus löytyy. Sillä aikaa ei tarvitse pelisääntöjä, mutta se [kiista norppakannan kasvuprosentista] näköjään nyt niinku osoitti, että se

³ Vaikutusarvion tarkastelunäkökulmat olivat: ympäristövaikutukset, yhteiskunnalliset vaikutukset, vaikutukset viranomaisten toimintaan, taloudelliset vaikutukset ja muut vaikutukset.

halvaantuu sitten tietenkin heti kun tulee liittyvää iso ristiriitä. Että sitä kautta tietysti melkein tekisi mieli tehdä se johtopäätös, että tällä nykyisellä tätä ratkaisua ei ehkä löydykään.” (H24, aluehallinto)

Osapuolten välinen kapasiteetti

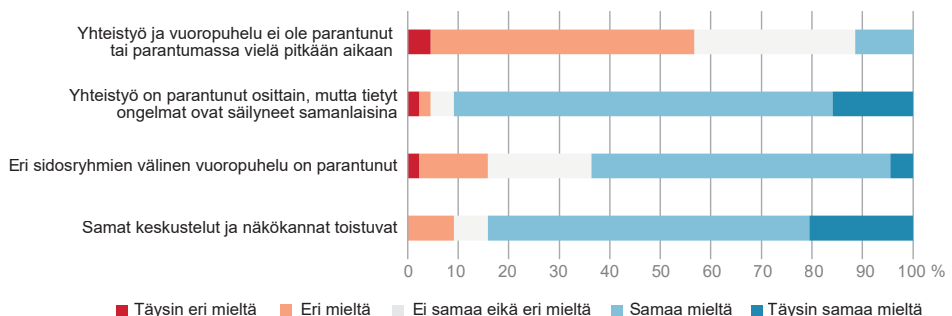
Vaikka yhteistoiminnallinen kapasiteetti vaatii kyvykkäitä toimijoita, tarvitaan yhteistoimintaan ja haluttujen tavoitteiden saavuttamiseen ennen kaikkea sosiaalisten suhteiden rakentamista (Foster-Fishman ym. 2001). Kaikista neljästä ulottuvuudesta on osapuolten välinen kapasiteetti luonteeltaan dynaamisin. Se liittyy vahvasti yksilöihin ja taustaorganisaatioihin ja on vahvassa vuorovaikutuksessa hallintojärjestelmän asettamien raamien kanssa.

Kyselyssä 65 prosenttia vastaajista näki, että eri sidosryhmien välinen vuoropuhelu on parantunut (kuva 7). Vastaajista 91 prosenttia taas koki, että yhteistyö on parantunut osittain, mutta tietyt ongelmat ovat pysyneet samanlaisina. Uskoa yhteistyön ja vuoropuhelun kehittymiseen kyselyn perusteella kuitenkin esiintyy.

Positiivinen työskentelyilmapiiri, jota rakennetaan luottamuksen, yhteistyön, yhteenkuuluvuuden ja avoimuuden kautta, on osapuolten välisen kapasiteetin keskiössä (Foster-Fishman ym. 2001; Blythe ym. 2022). Työryhmäkohtaisissa väittämässä (kuva 8) kukaan maa- ja metsätalousministeriön asetusryhmän vastaajista ei kokenut työryhmän toiminnan parantaneen jäsenten välistä luottamusta ja 37 prosenttia oli eri mieltä. Viimeisin asetuskierron näytti siten heikentäneen osapuolten välisiä suhteita entisestään. Suojelustrategian seurantaryhmästä suurempi osa koki luottamuksen parantuneen kuin heikentyneen ja asiantuntijaryhmässä vastaukset jakautuivat tasaisemmin. Luottamusputa on aineiston perusteella keskeinen yhteistyön laatua rajoittava tekijä.

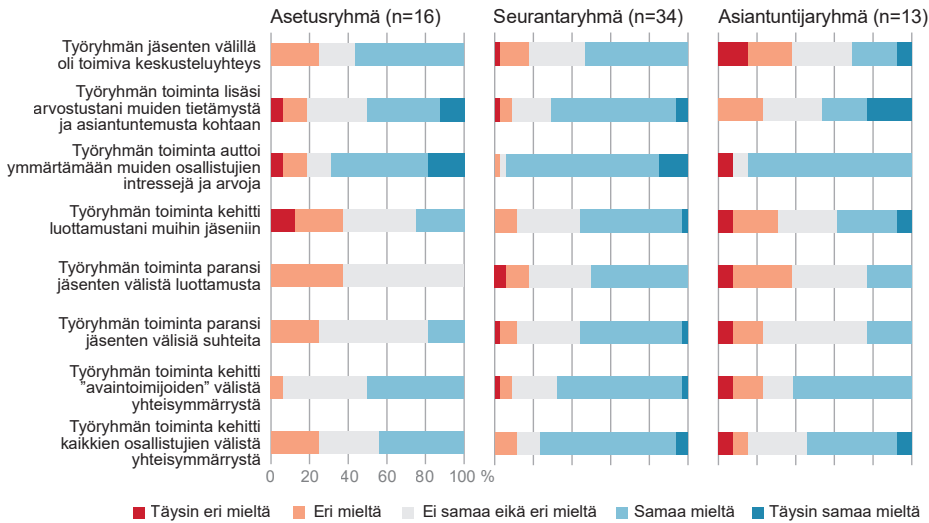
Haastattelujen perusteella osapuolten välinen epäluottamus on myös henkiloitynyttä ja sen juuret ulottuvat aiempien kalastusrajoitusten aikaisiin kiistoihin. Kalastusorganisaatioiden piirissä epäluottamusta koetaan etenkin tutkijoita, viranomaisia ja keskushallintoa kohtaan. Epäluottamusta voimistaa etenkin suojelun ”ruuvi”, jonka koetaan kiristyvän vuosi vuodelta. Erään kalastusorganisaation edustajan mukaan ”*kyllä se on kantapään kautta jo viimeistään opittu meilläkin, että ei kannata yhtään niissä [työryhmissä] lepsuilla ja antaa periksi*” (H18, kalastusorganisaatio)

Vuonna 2019 saavutettiin suojelustrategiassa nimetty 400 norpan kantatavoite kuusi vuotta etujassa. Tavoitteen saavuttaminen oli johtanut eri tahojen ristikkäisiin johtopäätöksiin suojelutoimien ja kalastusrajoitusten tulevaisuudesta, mikä varjosti osapuolten välistä työskentelyä niin viimeisimmällä strategiakaudella kuin myös MMM:n asetusvalmistelussa.

Kuva 7. Vastaajien arvioita sidosryhmien välisen vuoropuhelun ja yhteistyön kehittämisestä (n=44).

Figure 7. Respondents' assessments about the development of dialog and cooperation among the stakeholders (n=44).

Kuva 8. Vastaajien arvioita työryhmien jäsenten välisistä suhteista.

Figure 8. Respondents' assessments of the relationships between working group participants.

"[...] toiset näkee sen niin, että kun siihen [400 norpan kantatavoite] on päästy niin nyt voidaan niinku bellittää suojelussa kun sitten suojelupuolella ja tutkimuspuolella nähdään että kun siihen on päästy niin nythän meidän pitää niinku kirittää vaan että me päästään päästään kohti sitä suotuisan suojelun tasoa ja meillä on niinku enemmän mitä suojella." (H19, luontojärjestö)

"Koko ajan todetaan, että uhkia on paljon ja että tämä ei riitä. Että sitä suotuisaa suojelutasoa ei pystytä muuttamaan millään numeroiksi. Se aiheuttaa ainakin osassa epäluottamusta siihen, että tämä suotuisa suojelutaso ei tule koskaan totentumaan. Että se on joku epämääräinen tavoite, joka menee aina edellä karkuun." (H16, tutkimusorganisaatio)

Epäluottamusta ei esiinny ainoastaan ryhmien sisällä eri intressitahojen välillä, vaan myös työryhmien välisissä suhteissa. YM:n suojelustrategian seuranta- ja asiantuntijaryhmän välinen vuorovaikutus ja toimintaperiaatteet ovat monelle epäselviä ja vaikutusmahdollisuudet suojelustrategiaan sekä sen sisältämiin toimenpiteisiin ja tavoitteisiin näyttäneet molempien ryhmien jäsenten näkökulmasta hämärinä. Viimeisimmällä strategiakaudella asiantuntijaryhmä esitti useita kertoja biologisiin ja ekologisiin lähtökohtiin perustuvaa kannan kasvuprosenttia, jota laajempi ja useita intressiryhmiä kokoava seurantaryhmä ei hyväksynyt. Samaan aikaan useat asiantuntijaryhmän jäsenet kokivat tulevaisuuden sivuutetuksi, sillä heidän suojelubiologiseen erityisosaamiseensa pohjautuvat esitykset palautettiin valmisteluun. Siten niin korkeamman kuin myös matalamman kasvuprosentin kannattajat kokivat, että heillä yritetään hyväksyttää jotakin sellaista, mitä he eivät voi hyväksyä. Osin hallintojärjestelmän kapasiteettiin lukeutuva epäselvä yhteensovittamisen paikantuminen ja työryhmäinfrastruktuuri näyttää ruokkivan epäluottamusta niin osapuolten kuin myös työryhmien välillä, mikä näkyy seuraavissa haastattelukatkelmissa:

"Sitten joudutaan, meidän kalapuoli, olemaan koko ajan varpaillaan, että mitä seuraavaksi, yrittääkö ne taas seuraavassa [seurantaryhmän] kokouksessa viedä sitä läpi. [...] Sitten vain sinne mennään, että jaa, mitäs nyt tulee. Sieltä tulee esityksiä ja sitten lähdetään niitä joko hyväksymään tai torppaamaan." (H18, kalastusorganisaatio)

”[...] minun toiveeni olisi se, että asiantuntijat tekisivät sen työn mitä he osaavat. Elikkä jos on vaikka norpan suojelun asiantuntijaryhmä, niin silloin sitä katsotaan vain yksinomaan ja ainoastaan sitä norpan biologiaa, norpan suojelubiologiaa ja norpan suojelua. Siinä on tiedettä ja tutkimusta takana ja sille tasolle ei vielä tuotaisi politiikkaa. Ja sen jälkeen, kun se lähtee liikenteeseen, niin se seuraava taso tekisi sen päätöksen. Silloin he ottavat sen poliittisen vastuun siitä ja sitten hyväksyttäisi se, että olemme tietoisia, että tämä päätös johtaa todennäköisesti vaikka viiden norpan kuolemaan, mutta me otamme sen riskin nyt sen takia, että otamme tässä huomioon sosioekonomiset näkökulmat.” (H12, tutkimusorganisaatio)

Näkökulmia työryhmyöskentelyyn suojelukonfliktin hallinnassa

Yhteistoiminnan estyminen

Olemme edellä tarkastelleet norppatyöryhmiä yhteistoiminnallisen kapasiteetin näkökulmasta, ja nostaneet esille kriittisiä elementtejä, jotka jarruttavat tai edistävät rakentavan yhteistyön ja ryhmyöskentelyn toteutumista kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittamisessa. Yksilön kapasiteetin näkökulmasta kiinnitimme huomiota jäsenten yhteistyötä kohtaan koettuihin motivaatioihin ja asenteisiin. Vaikka norppatyöryhmien jäsenet mieltävät oman toimintansa rakentavaksi, kokevat olevansa motivoituneita sekä pääsääntöisesti hyötyvänsä työryhmien työskentelystä, rajoittaa yksilötasolla yhteistoimintaa erityisesti osapuolten välinen kilpailuasetelma, jossa tavoitteena on päihittää toinen osapuoli sekä joidenkin jäsenten vieraantuminen neuvotteluprosesseista. Konfliktitilanteissa dialogiin perustuvat vaihtoehdot usein estyvät, kun sitoutuminen prosesseihin nähdään heikkouden osoituksena (Redpath ym. 2015, 6). Avointa suhtautumista yhteistyöhön (Foster-Fishman ym. 2001) ei näytä esiintyvän, kun työryhmien työskentely nähdään nollasummapeliksi ja myönnetykset kääntyvät häviöksi. Yksilöiden yhteistoiminnallisia tietotaitoja (Foster-Fishman ym. 2001) tai tärkeää substanssiosaamista ei myöskään tunnisteta osaksi työryhmien kollektiivista resurssivarantoa, vaan joko heikkoudeksi tai vahvuudeksi osapuolten välisessä kilpailussa. Työryhmien historian saatossa muotoutunut kilpailuasetelma näyttää juurtuneen osaksi työryhmien kulttuuria, mikä tulee näkyväksi jäsenten välisenä tinkaamisena (engl. *positional bargaining*, ks. Fisher ym. 2012) mm. verkkokalastuskiellon pituudesta ja kannan kasvuprosentista. Tällöin työskentelyn lähtökohdat ja yksilöiden kyky rakentavaan neuvotteluun ovat rajallisia.

Myös suojelukonflikteille tyypilliset arvoperusteiset ristiriidat (Sidaway 2005) esiintyvät jäsenten kokemana intressien epäsymmetriana, kun verkkokalastus pelkistetään harrastukseksi, jonka ohi aika on ajanut, ja suojelutyö kalastuksen ideologiseksi vastustukseksi tai varainkeruuksi. Asetelma ei näytä mahdollistavan toisten näkökulmien kunnioittamista ja tunnustamista legitiimeiksi (Foster-Fishman ym. 2001), mikä voimistaa konfliktia, luo työryhmien sisälle ja niiden välille lukkotilanteita sekä jarruttaa niin yksilön kuin myös osapuolten välisen kapasiteetin vahvistumista.

Keskittyminen työryhmien tutkimukseen mahdollisti aiemmista norppakonfliktiin liittyvistä tutkimuksista (mm. Tonder & Jurvelius 2004; Salmi ym. 2005; Tonder 2005) poiketen myös kiistojen näkyvimpien toimijoiden väliin jäävien tahojen tunnistamisen osana suojelukysymystä. Nämä työryhmien jäsenet omaavat useita yksilön korkean kapasiteetin piirteitä, mutta he passivoituvat ja vieraantuvat asetus- ja strategiaprosesseista niiden polarisoivan työskentelykulttuurin takia, mitä organisaatioiden edunvalvonta-ajattelu vahvisti. Yhteistoiminnallinen liikkumavara vaikuttaa kaventuvan, kun yhteistyötä kohtaan koetut motivaatiot laskevat ja kielteiset asenteet voimistuvat. Lisääntynyt polarisaatio ja asenteista juontuva jakautuminen puolesta ja vastaan -asetelmiin näytti ajaneen joitakin organisaatioita myös sisäisiin kriiseihin, ja siten estävän organisaation kapasiteettia toimia yhteistyössä muiden kanssa. Organisaatioihin liittyvät kapasiteetin rajoitteet keskittyivät laajempaan edunvalvonta-ajatteluun, jossa eri toimijoiden vaatimukset saavat

likorostuneen roolin. Vahvaan edunvalvontaan perustuva työryhmäinfrastruktuuri, kuten yhteensovittamisen areenojen muotoilu ja koollekutsuminen (engl. *convening*, ks. Susskind 1999) kytkeytyvät toisaalta hallintojärjestelmän kapasiteettiin, kun ministeriöt määrittelevät osallistumisen reunaehdot ja jäsenten rooleja työryhmissä.

Verkostoituneet suhteet osana hallintojärjestelmän kapasiteettia (Innes & Booher 2003, 17) eivät näytä toteutuvan, kun ministeriöt ”siiloutuvat” omiin vastuualueisiinsa. Haastattelujen mukaan suojelustrategiaryhmästä rajataan vahvasti kalastukseen liittyvät aihepiirit ulkopuolelle ja asetusryhmässä ei voida käsitellä monia muita suojeluun liittyviä aiheita. Tämä näyttäytyy keskeisenä yhteensovittamisen kokonaisuutta ja kapasiteettia lamaannuttavana tekijänä. Ministeriöiden kalastus-suojelu-jaottelu ei tunnista yhteistoiminnallisen hallinnan kannalta tärkeitä keskinäisriippuvuuksia (Emerson & Nabatchi 2015, 45), vaan johtaa työryhmien työskentelyn päällekkäisyyksiin ja rajoittaa ryhmien liikkumavaraa eri kiistakysymysten käsittelyssä. Siten kapasiteetin kannalta joustavaa mukautumista ja reagointia uusiin olosuhteisiin, tapahtumiin, mahdollisuuksiin ja ongelmiin ei pääse tapahtumaan (Foster Fishman ym. 2001; Innes & Booher 2003). Kyselyn perusteella myös jäsenet suhtautuvat ministeriöiden väliseen yhteistyöhön kriittisesti. Sektorijaottelun mukaisesti jäsenet vieraantuvat siitä prosessista ja ministeriöstä, jonka he eivät koe olevan suopea omalle intressilleen. Vastaavasti yksilöt ja intressiryhmät panostavat siihen prosessiin, jonka he näkevät myötämielisenä tavoitteilleen. Neuvottelupöytien ulkopuoliset tekijät, kuten eriävät mielipiteet ja ennenaikaiset kannanotot ovat tekijöitä, jotka asemoivat ministeriöitä kiistakysymysten osapuoliksi ja vaikuttavat siten siihen tapaan, kuinka jäsenet suhtautuvat keskushallintoon.

Eri tiedonlajien integraatio (Foster-Fishman ym. 2001) osoittautuu haastavaksi kaikissa työryhmissä, mikä näyttää voimistavan kalastuksen ja norppien suojelun välistä polarisaatiota. Lievempien ja tiukempien suojelutoimien vaatimusten taustalla näkyy kilpailu ekologisten ja sosioekonomisten näkökulmien välillä, eivätkä työryhmät ole kyenneet rakentamaan yhteistä ja kaikille hyväksyttävää tietopohjaa päätöksenteon tueksi. Haasteet tulevat näkyviksi erityisesti työryhmien keskeisimmissä kiistakysymyksissä. Kannan kasvuprosenttiin ja kevätaikaiseen kalastuskieltoon liittyviä ristiriitoja on pyritty ratkomaan, mutta laantumisen sijaan kiistat ovat saaneet uusia areenoja ja kiristäneet osapuolten välisiä suhteita entisestään. Kun työryhmät eivät pääse rakentavan dialogin kautta käsiksi perustavanlaatuisiin erimielisyyksiin, jää keskustelu kiertämään kehää numeropelin ympärille. Tiedonlajien vaillinaista integraatiota ylläpitää osaltaan ryhmien infrastruktuuri, mutta myös ministeriöiden sektorihallinto, joka asettaa yhteensovittamisen temaattiset rajat asetus- ja suojelustrategiaprosessin välille. Vaillinaisen integraation takia yksilöiden, organisaatioiden ja osapuolten väliset kapasiteetit eivät pääse kehittymään ja rikastuttamaan laajempaa yhteensovittamisen kokonaisuutta.

Yhteistoiminnallista kapasiteettia lamaannutti myös ylhäältä käsin kontrollointi (ks. Innes & Booher 2003) molemmissa työryhmissä. Suojelustrategiatyössä suuret mittasuhteet saanut norppakannan kasvuprosenttiin liittyvä kiista juontuu osin Euroopan komission velvoitteista. Prosenttikiista sai korostuneet mittasuhteet, kiristi jäsenten sekä työryhmien välisiä suhteita, eikä sen nähty taustaintressistä riippumatta palvelevan yhteensovittamista tai suojelutyötä. Asetusryhmässä koeteltiin jäsenten sitoutumista ja luottamusta, kun silloinen vastuuministeri esitti ennenaikaisia julkisia kannanottoja asetusprosessin keskeisimmästä kiistakysymyksestä. Aineiston mukaan monet tahot kokivat tämän sivuuttaneen oman työ merkitystä, ja siten jättäneen syvät haavat, voimistaneen epäluottamusta keskushallintoa kohtaan ja heikentäneen uskoa omiin ja asetusryhmän vaikutusmahdollisuuksiin tulevaisuudessa. Työryhmien rakenteelliset järjestelyt näyttäytyvät puutteellisina, kun polarisaatio eri tahojen välillä voimistuu. Monet rakentavan neuvottelun kulmakivet, kuten päätöksentekorakenne, roolit, työryhmien mandaatit ja päättävältä (ks. Susskind 1999) näyttäytyvät jäsenille epäselvinä, mikä ei mahdollista ennustettavia ja vakaita suunnitteluprosesseja ja työrauhaa. Nämä tekijät ovat omiaan kasvattamaan epäluottamusta

yhteensovittamisen prosesseihin sekä voimistamaan työryhmien ulkopuolisia vaikuttamisyrittämyksiä. Nykymuotoiset asetus- ja suojelutyöryhmät eivät näin ollen näytä tukevan yhteistä oppimista, ongelmanratkaisua ja dialogia jäsenten välillä.

Yhteistoiminnallisen kapasiteetin kannalta kriittinen tekijä osapuolten välillä on voimistuva luottamusvaje, joka näyttää varjostavan yhteistä työskentelyä niin YM:n kuin myös MMM:n työryhmissä sekä niiden välillä. Luottamuspulalla on historiallinen tausta, ja se näkyy monin paikoin suhteessa toisiin jäseniin, taustaorganisaatioihin ja keskushallintoon. Historian saatossa koettu epäoikeudenmukaisuus mm. kalastusrajoituksia kohtaan varjostaa suhtautumista tämän päivän suojelutoimenpiteisiin – suurelta osin kriittisin tavoin, kun suojelun ”ruuvien” nähdään kiristyvän vuosi vuodelta. Tilanteessa, jossa toimijat jakavat konfliktin historian ja kilpailevat rajallisista resursseista, on luottamuksen kasvattaminen erityisen tärkeää (Ansell & Gash 2007).

Kapasiteetin staattisuus ja dynaamisuus

Vaikka yhteistoiminnallisen kapasiteetin ulottuvuuksien teoreettinen jaottelu on hyvin staattinen, sisältävät ne dynaamisia piirteitä, jakautuvat erilaisiin mittakaavoihin ja ovat alttiita prosessien ulkopuolisille vaikutteille. Yhteistoiminnan kannalta kriittisten tekijöiden sekä niiden syy-seuraus-suhteiden selkeä paikantaminen kapasiteetin ulottuvuuksiin osoittautui analyysissä osin haastavaksi. Kapasiteetin ominaisuuksien analysointi yksilötasolla edellytti eri toimijoiden ryhmittelyä ja havaintojen luokitteluja, jotka ilmensivät samalla kiistojen osapuolten, kuten tiukemman ja lievemman rajoitustoimien kannattajien, välistä (konfliktin) dynamiikkaa. Jäsenten lannistumisen tunteet ja asenteet lukeutuvat yksilötason kapasiteettiin, mutta ne muodostuvat suhteessa hallintojärjestelmän keskusjohtoiseen kontrolliin, työryhmien epäselvään infrastruktuuriin ja jäsenten väliin tuleh-tuneisiin suhteisiin. Siten yhteensovittamisen ongelmakohdat tulevat tyypillisesti näkyviksi ryhmien työskentelyssä ja osapuolten välisissä suhteissa, mutta juontuvat monin paikoin muista kapasiteetin ulottuvuuksista. Voidaankin kysyä, ovatko osapuolten suhteet muiden kapasiteetin ulottuvuuksien dynaaminen ilmenemismuoto, eikä niinkään oma ulottuvuutensa. Havainto on tärkeä etenkin konfliktinhallinnan ja yhteistoiminnan kehittämisen näkökulmasta.

Analyysimme perusteella voidaan todeta, että kapasiteetin ulottuvuuksien roolit ristiriitojen voimistajana vaihtelevat. Institutionaaliset reunachdot, kuten hallintojärjestelmän sektorijaottelu, työskentelytapojen muotoilu ja osapuolten välinen kilpailuasetelma ovat merkittävässä roolissa hankaloittamassa osapuolten välistä yhteistyötä ja lamaannuttamassa yksilöiden motivaatioita ja asenteita. Institutionaalinen maisema, joka jää usein vähemmälle huomiolle yhteistoiminnallisen hallinnan tutkimuksissa (ks. Raitio 2008), on yksi merkittävimpiä konfliktinhallintaa jarruttavia tekijöitä kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittamisessa.

On kuitenkin huomionarvoista, etteivät yhteensovittamisen prosessit ole suljettuja systeemejä, vaan kapasiteettia voivat uhata myös ulkopuoliset tekijät, kuten yllättävät muutokset norppakannassa tai poliittisessa ilmapiirissä. Kuinka ryhmät kykenevät muotoilemaan suojelu- ja rajoitustoimia, jos norppien kuolleisuus yllättäen kasvaa tai kalastusrajoitukset politisoituvat valtioneuvoston tasolla, kuten tapahtui keväällä 2021. Yhteistoiminnallisen kapasiteetin näkökulmasta olennaista on se, kuinka työryhmät ja hallintojärjestelmä reagoivat myös ulkopuolisiin muutospaineisiin ja ylläpitävät pitkäaikaista ja sopeutuvaa kykyä intressien yhteensovittamiseen. Onkin ilmeistä, että eriävien intressien yhteensovittamisen ’arkkitehtuuriin’ sisältyy paitsi työryhmien toiminta ja niiden jäsenten valmiudet, myös poliittisesti määrittävä mandaatti ja liikkumavara ratkaisujen etsimiseen.

Johtopäätökset

Vaikka analyysimme tavoite ei ollut tarkastella suoranaisesti konfliktin historiaa, vaan yhteistyötä prosessitasolla, ei konfliktin dynamiikasta ole mahdollista irtautua. Norppien suojelupolitiikka sisältää syvälle juurtuneen konfliktin piirteitä (engl. *deep-rooted conflict*), joiden vaillinaisen tunnistaminen johtaa parhaimmillaan lyhytaikaisiin ratkaisuihin ja pahimmillaan konfliktin kärjistymiseen (Madden & McQuinn 2014). Vaikka kalastuksen ja norppien suojelun yhteensovittamiseen on tuotu uusia osallistavia menetelmiä, ovat konfliktin hallinnan tavat tähän saakka jääneet pinnallisten intressien ja vaatimusten tasolle, jolloin ristiriidat ja epäluottamus ovat päässeet syventymään.

Yhteistyön vahvistaminen vaatii oikea-aikaisia panostuksia kaikissa kapasiteetin ulottuvuuksissa. Jotta osapuolten välistä luottamusta voidaan kehittää, vaatii se mm. työryhmäinfrastruktuurin selkeyttämistä, tiedonlajien rakentavaa integraatiota ja aiempien ristiriitojen sovittelua dialogisin menetelmin. Mikäli toimenpiteitä ei tehdä samanaikaisesti useassa ulottuvuudessa ja työryhmiä suunnataan yhteensovittamaan pinnallisia vaatimuksia, voidaan yhteistyön edellytykset lamaanuttaa pitkälle tulevaisuuteen. Koska eri tiedonlajien hyödyntäminen ei ole intresseistä vapaata, hyötyisi kalastuksen ja norppien suojelun yhteensovittaminen myös *integraivan kapasiteetin* (ks. van der Molen 2018) vahvistamisesta, mikä korostaa siltojen rakentamista eri sidosryhmien episteemisten ja normatiivisten näkökulmien välille mm. yhteistoiminnallisen tiedontuotannon (ks. Ehrmann & Stinson 1999; Matsuura & Schenk 2017) prosessien avulla. Tilanteessa, jossa 400 norpan kantatavoite on saavutettu, mutta luottamusvaje ja vastakkainasettelu jatkavat voimistumistaan, ovat panostukset kapasiteettien vahvistamiseksi kriittisen tärkeitä.

Artikkelimme nostaa esiin työryhmien toimintaan liittyviä jatkotutkimuksen tarpeita. Näyttää siltä, että norppatyöryhmät ovat alkaneet luomaan omaa (osin konfliktista) työryhmäkulttuuriaan, jonka osallistuva tutkimus mahdollistaisi syvemmän ymmärryksen pitkittyneiden suojelukonfliktien piirteistä ja hallintatavoista. Samoin kuin yhteistoiminnallisen hallinnan prosessien tuloksellisuudesta on kaivattu lisätietoa (Bodin 2017), tarvittaisiin lisäymmärrystä myös kapasiteetin vahvistamisesta – miten sitä tehdään ja kenen toimesta. Kapasiteetin dynaamisten piirteiden lähempi tarkastelu mahdollistaisi konfliktisten neuvotteluprosessien interventioiden mahdollisuuksien paikantamisen, ajallisen suunnittelun ja syy-seuraussuhteiden tarkemman tunnistamisen. Myös työryhmien tehokkuuden ja ”kollektiivisen älykkyyden” tutkimusta voisi hyödyntää monenvälisen ongelmanratkaisun tarkastelemaan (Woolley ym. 2015).

Kuten monissa suojelukonflikteissa, myös norppakysymyksen painopisteet muuttuvat ajassa. Norppakonfliktin muodonmuutos näyttää luovan joillekin tahoille jopa virheellisen kuvan konfliktin suunnasta. Se, että monista aiemmista kiistakysymyksistä on päästy yli, ei välttämättä merkitse konfliktin laantumista. Norppien ekologiaan liittyvä tietopohja ei olekaan enää kiistojen keskiössä, vaan sen pohjalta tehtävät suojelupoliittiset johtopäätökset – tietopohjan aukkopaikat ovat muuttuneet eri tiedonlajien integraation haasteiksi. Samaan aikaan kun norppakanta kasvaa, siirtyvät eri intressiryhmien odotukset strategia- ja lainvalmistelutyöstä yhä kauemmas toisistaan. Myös Hast (2021) on havainnut, että luonnonvarapolitiikassa yhteensovittamiseen tähtäävistä pyrkimyksistä huolimatta toimijat voivat ajautua yhä etäämmälle sovitteluratkaisuja etsivistä neuvottelupöydistä ja toisistaan, mikäli kiistojen taustalta löytyy perustavanlaatuista yhteensovittamattomuutta. Siten olisi myös tarpeellista kysyä, sisältääkö norppien suojelupolitiikka sellaisia osa-alueita ja käytäntöjä, joissa yhteensovittaminen ei ole mahdollista, ja mitä se tarkoittaa asetus- ja strategiaprozessien tulevaisuuden kannalta.

Täysin ristiriidatonta tilaa tuskin saavutetaan, eikä tämä olekaan mielekäs konfliktinratkaisun tavoite. Konfliktinhallinnassa on kyse aina väliaikaisista ratkaisuista ja siitä, kuinka estetään konfliktien muuttumista tuhoisiksi (engl. *destructive conflict*, ks. Deutsch 1973). Konflikteille tyypillisesti myös kalastuksen ja norppien suojelun yhteensovittaminen elää

ajassa; siinä on latenteja ja näkyviä vaiheita. Konfliktiasetelmat ja ristiriidat näyttävät nousevan esiin samassa syklissä strategia- ja asetusprosessien kanssa. Yhteistoiminnallisen kapasiteetin vahvistaminen kasvattaisi norppapolitiikan verkoston resilienssiä muuttuvissa tilanteissa ja parantaisi sen pitkäaikaista ongelmanratkaisukykyä aina työryhmien jäsenistä ministeriöiden tasolle saakka.

Olemme edellä valottaneet 2020-luvun norppakonfliktin uudenlaisia piirteitä sekä niihin liittyvien monenvälisten suunnittelu- ja neuvotteluprosessien haasteita. Yhteistoiminnallisen kapasiteetin analyysin kautta olemme rikastuttaneet ympäristöön ja suojeltuihin eläimiin liittyvien konfliktien hallinnan teoreettista keskustelua sekä yhteistoiminnallisten menetelmien tapaustutkimusten kirjoa. Artikkelin tulokset ovat relevantteja paitsi käytännön konfliktinhallinnan, mutta myös osallistavien politiikkaprosessien suunnittelun kannalta. Analyysimme perusteella yhteistoiminnallisen kapasiteetin tarkastelukehys tarjoaa hyödyllisen näkökulman monenvälisten ryhmien työskentelyn analyysiin ja kehittämiseen, sillä sen avulla on mahdollista tunnistaa osallistavan politiikan rajoitteita ja mahdollisuuksia.

Luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen lisää yhä kasvavissa määrin luonnonvaraisten eläinlajien suojelutarpeita ja samaan aikaan monien muiden lajien populaatiot kasvavat ja levittäytyvät uusille alueille. Tarve erilaisten intressien yhteensovittamiseen suojelupolitiikassa ei ole katoamassa, vaan nousemassa tärkeäksi osaksi niin paikallisia kuin myös keskushallinnon tietotaitoja. Eri toimijoiden yhteisymmärrys suojelupoliittisista kysymyksistä, niiden ajallisista muutoksista ja kapasiteetista ratkoa ongelmia tulee yhä tärkeämmäksi.

Kiitokset

Haluamme kiittää kyselyyn vastanneita ja haastatteluihin osallistuneita norppatyöryhmien jäseniä. Lisäksi kiitämme kahta nimetöntä arvioijaa sekä Alue ja Ympäristö -lehden toimittajia rakentavasta palautteesta. Kiitämme myös artikkelikäsitkirjoitusta kommentoineita Outi Ratamäkeä, Taru Peltolaa ja Emma Luomaa sekä KASSY-hankkeen ohjausryhmää, johon kuului Minttu Jaakkola, Taru Peltola, Outi Ratamäki ja Pekka Salmi.

Artikkelin tutkimusaineisto on kerätty pääosin Maa- ja metsätalousministeriön rahoittamassa KASSY-hankkeessa 2021–22. Artikkelin tutkimus- ja kirjoitustyön ovat mahdollistaneet Olvi-säätiö, Suomen Kulttuurirahaston Etelä-Savon rahasto sekä Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittama DEMOC-ohjelman hanke Reducing polarization via material participation (Material Democracy), päätösnumero 365736. Kiitämme kaikkia rahoittajia.

Kirjoittajien kontribuutiot

Sivonen: tutkimuksen ideointi ja suunnittelu, aineiston tuottaminen ja analyysi, tekstin kirjoitus. Peltonen: tutkimuksen ideointi ja suunnittelu, tekstin muokkaaminen.

Lähteet

- Ansell, C. & Gash, A. (2007) Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory* 18(4) 543–571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Autila, M. (2015) *The endangered Saimaa ringed seal in a changing climate – challenges for conservation and monitoring*. Dissertations in Forestry and Natural Sciences 194. University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1918-2>
- Bell, S., Hampshire, K. & Tonder, M. (2008) Person, place, and knowledge in the conservation of the Saimaa ringed seal. *Society and Natural Resources* 21(4) 277–293. <https://doi.org/10.1080/08941920701860516>
- Blythe, J., Cohen, P., Eriksson H. & Harohau, D. (2022) Do governance networks build collaborative capacity for sustainable development? Insights from Solomon Islands. *Environmental Management* 70 229–240. <https://doi.org/10.1007/s00267-022-01644-5>

- Bodin, Ö. (2017) Collaborative environmental governance: achieving collective action in social-ecological systems. *Science* 357(6352) <https://www.science.org/doi/10.1126/science.aag1422>
- Cheng, A. & Sturtevant, V. (2012) A framework for assessing collaborative capacity in community-based public forest management. *Environmental Management* 49 675–689. <https://doi.org/10.1007/s00267-011-9801-6>
- Dang, T.K.P., Visser-Hamakers, I. & Arts, B. (2016) A framework for assessing governance capacity: an illustration from Vietnam's forestry reforms. *Environment and Planning C: Government and Policy* 34(6) 1154–1174. <https://doi.org/10.1177/0263774X15598325>
- Deutsch, M. (1973) *The Resolution on Conflict: Constructive and Destructive Processes*. Yale University Press, New Haven. <https://doi.org/10.1177/000276427301700206>
- Douglas, S., Ansell, C., Parker, C., Sørensen, E., Hart, P. & Torfing, J. (2020) Understanding collaboration: introducing the collaborative governance case databank. *Policy and Society* 39(4) 495–509. <https://doi.org/10.1080/14494035.2020.1794425>
- DuPraw, M., Cardwell, H., Placht, M. & McGongle, T. (2012) Assessing the collaborative capacity of the U.S. Army Corps of Engineers: relevant literature, a practical assessment tool, and reflections on third-party roles. *Conflict Resolution Quarterly* 30(1) 81–132. <https://doi.org/10.1002/crq.21056>
- Ehrmann, J. & Stinson, B. (1999) Joint fact-finding and the use of technical experts. Teoksessa Susskind, L., McKernan, S. & Thomas-Larmer, J. (toim.) *The Consensus Building Handbook: A Comprehensive Guide to Reaching an Agreement* 375–398. Sage, Thousand Oaks
- Emerson, K. & Nabatchi, T. (2015) *Collaborative governance regimes*. Georgetown University Press, Washington D.C.
- Fisher, R., Ury, W. & Patton, B. (2012) *Getting to Yes: Negotiating an Agreement Without Giving In*. 3. painos. Random House Business Books, Lontoo
- Foster-Fishman, P., Berkowitz, S., Lounsbury, D., Jacobson, S. & Allen, N. (2001) Building collaborative capacity in community coalitions: a review and integrative framework. *American Journal of Community Psychology* 29(2) 241–261. <https://doi.org/10.1023/A:1010378613583>
- Goodman, R., Speers, M., McLeroy, K., Fawcett, S., Kegler, M., Parker, E., Smith, S., Sterling, T. & Wallerstein, N. (1998) Identifying and defining the dimensions of community capacity to provide a basis for measurement. *Health Education & Behavior* 25(3) 258–278. <https://doi.org/10.1177/109019819802500303>
- Hast, S. (2021) *Yhteensovittamattomat luonnonvarat? Tutkimus Lapin luonnonvaraistumisesta*. Acta elektronica Universitatis Lapponiensis 323. Lapin yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-285-6>
- Hyvärinen, E., Juslén, A., Kempainen, E., Uddström, A. & Liukko, U. (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019: The 2019 Red List of Finnish Species*. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/29950>
- Innes, J. & Booher, D. (2003) The impact of collaborative planning on governance capacity. *IURD Working Paper Series*. <https://escholarship.org/uc/item/98k72547>
- Jaakkola, M., Vuorisalo, T. & Peltonen, L. (2018) *Saimaannorppa ja ihminen: sosiaalisesti kestävä luonnonsuojelun haaste*. Into, Helsinki.
- Jones, P. & Burgess, J. (2005) Building partnership capacity for the collaborative management of marine protected areas in the UK: a preliminary analysis. *Journal of Environmental management* 77 227–243. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2005.04.004>
- Kalastuslaki (379/2015) <https://finlex.fi/eli/uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/2015/379/ajantasa/2024-12-05/fin>
- Kotilainen, J.M., Peltonen, L. & Sairinen, R. (2021) Yhteistoiminnallinen ympäristöhallinta erityispiirteineen ja sovelluksineen. *Ympäristöpolitiikan ja -oikeuden vuosikirja XIV* 7–47. https://www.edilex.fi/ymparistopolitiikka_ja_oikeus/1000410001
- Kunnasranta, M., Niemi, M. & Auttila, M. (2016) Saimaannorppan suojelubiologiaa: tutkimuksista toimenpiteisiin. *Suomen riista* 62 71–82.
- Kunnasranta, M., Niemi, M., Auttila, M., Valtonen, M., Kammonen, J. & Nyman, T. (2021). Sealed in a lake – biology and conservation of the endangered Saimaa ringed Seal: A review. *Biological Conservation* 253. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108908>
- Luonnonsuojelulaki (9/2023) <https://finlex.fi/eli/uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/2023/9/ajantasa/2024-06-28/fin>
- Maa- ja metsätalousministeriö (2021) Saimaannorppa ja kalastus -työryhmän raportti. *Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja* 2021:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-393-0>
- Madden, F. & McQuinn, B. (2014) Conservation's blind spot: the case for the conflict transformation in wildlife conservation. *Biological Conservation* 178 97–106. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2014.07.015>
- Matsuura, M. & Schenk, T. (toim.) (2017) *Joint Fact Finding in Urban Planning and Environmental Disputes*. Routledge / Earthscan, Lontoo.
- Metsähallitus (2023) Saimaannorppan kanta-arvio vuodelle 2023 julkaistu – norppakannan tilaa voi seurata uudessa avoimessa Norppatilanne-palvelussa 16.10.2023. <https://www.metsa.fi/tiedotteet/saimaannorppan-kanta-arvio-vuodelle-2023-julkaistu/> (Luettu 1.8.2024)

- Peltonen, L. & Sivonen, M. (2022) Kalastuksen ja saimaannorpan suojelun yhteensovittaminen. Haasteet ja kehittämistarpeet. *Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja* 2022:18. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-743-3>
- Raitio, K. (2008) ”You can't please everyone” – conflict managements practices, frames and institutions in Finnish state forests. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 86. Joensuun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-219-117-5>
- Ratamäki, O. (2022) *Luonnonvaraoikeudelliset konfliktit ja legitimitetti: koettu, tulkittu ja päätetty hyväksymisenarvoisuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 267. University of Eastern Finland. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-4477-1>
- Ratamäki, O. & Salmi, P. (2015) The most contested in Finland: large carnivores and the Saimaa ringed seal – challenges in socio-ecological rhythms and their practical implications. *European countryside* 7(1) 1–15. <https://doi.org/10.1515/euco-2015-0001>
- Redpath, S., Young, J., Evelyn, A., Adams, W., Sutherland, W., Whitehouse, A., Amar, A., Lambert, R., Linnell, J., Watt, A. & Gutiérrez, R. (2013) Understanding and managing conservation conflicts. *Trends in Ecology & Evolution* 28(2) 100–109. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2012.08.021>
- Redpath, S., Gutiérrez, R., Wood, K., Sidaway, R. & Young, J. (2015) An introduction to conservation conflicts. Teoksessa Redpath, S., Gutiérrez, R., Wood, K. & Young, J. (toim.) *Conflicts in Conservation: Navigating Towards Solutions* 3–15. Cambridge University Press.
- Saimaannorpan suojelutyöryhmä (2022) Saimaannorpan suojelun strategia ja toimenpidesuunnitelma 2022. Saimaannorpan suojelutyöryhmä 31.5.2022. https://ym.fi/documents/1410903/39422803/Saimaannorpan_suojelun_strategia_ja_toimenpidesuunnitelma_2022.pdf/2e943e9b-c1f3-000a-a017-e5b55145dacc?t=1653982009796
- Salmi, P., Tonder, M., Jurvelius J. & Auvinen H. (2005) Saimaannorppa, suojelu ja kalastus – monitieteinen tutkimus Saimaan Pihlajavedellä. Teoksessa Salmi, P. (toim.) *Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma: Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulkinnot*. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, Helsinki.
- Salmi, P., Kolari, I., Auvinen, H., Kunasranta, M., Eskelinen, P., Mellanoura J. & Hirvonen E. (2013) Kalastus, saimaannorppa ja norppahavainnointi. *Riista- ja kalatalous: tutkimuksia ja selvityksiä* 3/2013. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/520113>
- Sidaway, R. (2005) *Resolving Environmental Disputes: From Conflict to Consensus*. 1. painos. Routledge, Lontoo.
- Susskind, L., McKernan, S. & Thomas-Larmer, J. (1999) *The Consensus Building Handbook: A Comprehensive Guide to Reaching Agreement*. Sage, Thousand Oaks.
- Tienhaara, A., Salmi, P., Pouta, E. & Lankia, T. (2025) Saimaannorpan suojelun hyväksyttävyyys: kansalaisten näkemykset suojelukeinojen kannatuksen taustalla. *Alue ja Ympäristö* 54(1) 9–27. <https://doi.org/10.30663/ay.143884>
- Tonder, M. (2005) *Anatomy of an environmental conflict: a case study of the conservation of the Saimaa ringed seal*. University of Joensuu Publications in Social Sciences 75. University of Joensuu.
- Tonder, M. & Jurvelius, J. (2004) Attitudes towards fishery and conservation of the Saimaa ringed seal in Lake Pihlajavesi, Finland. *Environmental Conservation* 31(2) 122–129. <https://doi.org/10.1017/S0376892904001201>
- Tonder, M. & Salmi, P. (2005) Instituutiot kalastuksen ja saimaannorpan suojelun välisessä kiistassa. Teoksessa Salmi, P. (toim.) *Kalastus, saimaannorppa ja kansalaisnäkökulma: Hallinnan haasteet ja luonnon monimuotoiset tulkinnot* 105–122. <http://urn.fi/URN:ISBN:951-776-513-4>
- Tähtinen, J., Laakkonen, E. & Broberg, M. (2020) Tilastollisen aineiston käsittelyn ja tulkinnan perusteita. *Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja C: oppimateriaalit* 22. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8091-8>
- Valtioneuvosto (2019) Saimaalla on yli 400 norppaa – Norppakannan hidas kasvu jatkuu. 16.10.2019. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410837/saimaalla-on-yli-400-norppaa-norppakannan-hidas-kasvu-jatkuu> (Luettu 1.8.2024)
- van der Molen, F. (2018) How knowledge enables governance: the coproduction of environmental governance capacity. *Environmental Science and Policy* 87 18–25. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2018.05.016>
- van Popering-Verkerk, J. & van Buuren, A. (2017) Developing collaborative capacity in pilot projects: lessons from the Dutch flood risk management experiments. *Journal of cleaner production* 169 225–233. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.04.141>
- Weber, E. & Khademian, A. (2008) Wicked problems, knowledge challenges, and collaborative capacity builders in network settings. *Public Administration Review* 68(2) 334–349. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00866.x>
- Weber, E.P., Lovrich, N.P. & Gaffney, M.J. (2007) Assessing collaborative capacity in a multidimensional world. *Administration and Society* 39(2) 194–220. <https://doi.org/10.1177/0095399706297213>
- Weinberg, D., Cooney-Miner, D., Perloff, J., Babington, L. & Avgar, A. (2011) Building collaborative capacity: promoting interdisciplinary teamwork in the absence of formal teams. *Medical Care* 49(8) 716–723. <https://doi.org/10.1097/MILR.0b013e318215da3f>

- Woolley, A.W., Aggarwal, I. & Malone, T.W. (2015) Collective intelligence and group performance. *Current Directions in Psychological Science* 24(6) 420–424. <https://doi.org/10.1177/0963721415599543>
- Yle (2021) Saimaannorppa on nyt lainsuojaton – ministeri pyytää kalastajia ja mökkilisiä jättämään verkot naulaan. 15.4.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11884773> (Luettu 1.8.2024)
- Ympäristöministeriö (2012) Ympäristöministeriön kirje 17.2.2012, YM 011:00/2012.
- Young, J.C., Marzano, M., White, M.R., McCracken, D.I., Redpath, S.M., Carss, D.N., Quine, C.P. & Watt, A.D. (2010) The emergence of biodiversity conflicts from biodiversity impacts: characteristics and management strategies. *Biodiversity Conservation* 19 3973–3990. <https://doi.org/10.1007/s10531-010-9941-7>

Artikkeli

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Tapio Nykänen^a

Ahmapolitiikan moraaliset muutospaineet saamelaisessa poronhoidossa Suomessa

The Moral Pressures for Change in Wolverine Policy within Sámi Reindeer Herding in Finland

During the 2010s and 2020s, the wolverine, a strictly protected species, has caused most predator damage in Finland's Sámi reindeer herding areas. To increase acceptance of wolverines, financial compensation systems for damages have been developed, refining both the calculation methods and practices for verifying losses. Despite these improvements, the system faces significant public criticism. The increase in damages, the compensation process, and public debate have affected reindeer herding work practices and income generation, both individually and collectively.

In my article, I analyze these developments through the lens of moral pressures for change, drawing on Stefan Bargheer's theory of institutions' influence on moral values, rooted in John Dewey's pragmatist moral philosophy. Using both public sources and long-term ethnographic data, I argue that 21st-century wolverine policies create moral pressures that may impact the core values of Sámi reindeer herding. While Sámi reindeer herding maintains strong cultural and moral continuity, which helps protect the lifestyle from sudden changes, it is not entirely immune to them. These pressures can also be challenging for individuals balancing increased damages with conflicting cultural norms.

Keywords: institutions, moral sociology, reindeer herding, wolverine politics

*”Pelkäisin pabolaista vasta
jos sillä olisi ahman pää
Ahma on aivan toisenlainen kuin karhu
joka tappaa vain kun sillä ei ole mitään muuta syötävää.”*

Kuun metsän Kaisa (2016, 35:56)

^a Humanistinen tiedekunta, Oulun yliopisto, tapio.nykanen@oulu.fi

Johdanto: kolmannen vaiheen ahmapolitiikka ja poronhoito Suomessa

Läpi 1700- ja 1800-lukujen petoeläimiä pidettiin niin Suomessa kuin laajalti muualla maailmassa vahinkoeläiminä, joiden metsästämiseen kannustettiin voimakkaasti. 1900-luvulla ekologisen tiedon lisääntyminen ja kulttuuristen arvostusten muutokset johtivat lopulta siihen, että petojen vainoaminen alkoi muuttua niiden laajamittaiseksi suojeluksi (Jones 2002; Chapron ym. 2014).

Suomessa yhtenä konkreettisena petopolitiikan taitekohtana voidaan pitää vuotta 1975, jolloin luovuttiin petopyyntiin kannustavasta tapporahajärjestelmästä. Tämän artikkelin keskiössä olevasta ahmasta maksettiin Suomessa tapporahaa vuosina 1868–1975. Vuonna 1978 ahma rauhoitettiin poronhoitoalueen eteläpuolella ja 1982 myös poronhoitoalueella (Pohja-Mykrä 2014, 35). Jos tapporahan aikaa voidaan pitää Suomen alueen ahmapolitiikan ensimmäisenä vaiheena, muodosti ahman rauhoittaminen sen toisen vaiheen.

Suojelutoimenpiteet saivat Suomen suurpetojen kannat kasvuun 1900-luvun lopulla. Populaatioiden elpyminen johti pian myös sosiaalisiin konflikteihin erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomen paikallisyhteisöissä. Lisääntyneet suurpedot aiheuttivat vahinkoja metsästyskoirille sekä koti- ja tuotantoeläimille ja herättivät pelkoja ihmisten turvallisuuden puolesta (ks. Pohjola & Valkonen 2012; Hiedanpää & Ratamäki 2015). Alkuun ongelmien aiheuttajina pidettiin erityisesti susia ja karhuja (vrt. Borgström 2011)¹.

Poronhoidolle kasvaneet petokannat alkoivat pian aiheuttaa niin suuria materiaalisia vahinkoja, että sekä poroelinkeinon piirissä että maa- ja metsätalousministeriössä nähtiin, että vahingoista maksettavia korvauksia on korotettava. Tätä pidettiin oikeudenmukaisena ja toisaalta tärkeänä petokantojen suojelun hyväksyttävyyden kannalta. Kehitys johti vuonna 2009 riistavahinkolain (105/2009) säätämiseen. Laissa säädettiin muun muassa korvausten uusituista laskentaperiaatteista sekä vahinkojen tarkastamisesta maastossa. Yhden poron korvaussummaksi tuli poron käypä arvo puolitoistakertaisena, minkä lisäksi pahiten vahingoista kärsineiden paliskuntien poronhoitajien korvaussummat säädettiin maksettavaksi kaksinkertaisina (HE 90/2008; Riistavahinkolaki 105/2009)². Tätä pykälää kutsuttiin Hallan paliskunnan mukaan Lex Hallaksi. Sen nojalla poron omistaja sai pahiten vahingoista kärsineissä paliskunnissa pedon tappamasta porosta sen käyvän arvon³ siis kolminkertaisena (HE 263/2018). Vahinkojen tarkastamisesta laki teki pakollista – lukuun ottamatta porovahinkoja, joiden tarpeesta säädettiin erikseen valtioneuvoston asetuksella (Riistavahinkolaki 105/2009 24 §)⁴. Koska tarkastuksia tekeviä maaseutuelinkeinoviranomaisia on vähän, vain noin 5–10 prosenttia kaikista porovahinkoilmoituksista

1 Petokantojen kasvun suhde sosiaalisiin konflikteihin ei yleensä ottaen ole yksioikoinen, vaan kyse on monimutkaisemmasta kulttuurisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta dynamiikasta. Esimerkiksi vuonna 2024 tehdyn Luonnonvarakeskuksen kyselytutkimuksen mukaan suomalaisten asenteet susia kohtaan olivat muuttuneet myönteisemmiksi, vaikka niiden kannat olivat kasvaneet (Pellikka & Ala-Kurikka 2024).

2 Käypää arvoa suuremmilla korvaussummilla on tarkoitus kompensoida niitä vahinkoja, joita ei löydetä maastosta. Korotetut korvaukset olivat käytössä jo ennen Riistavahinkolakia (105/2009): vuosina 1997–2008 yhden poron korvaussummana oli kaksi kertaa poron käypä arvo ja vuosina 1973–1996 puolitoista kertaa käypä arvo siten, että 100 % käyvästä arvosta maksettiin poron omistajalle ja 50 % paliskunnalle (Norberg 2006).

3 Korkein käypä arvo on verrattain harvinaisilla kilpailu- ja matkailuporoilla. Tavanomaisista porolajeista korkein käypä arvo on siitosvaatimella (1047,90 eur vuonna 2020) ja pienin teurasvasalla (219,56 eur vuonna 2020) (Ruokavirasto 2020). Lex Hallan voimassaolon aikana siitosvaatimesta sai korkeiden vahinkojen paliskunnissa suurimmillaan 288,60 euron korvauksen (Maa- ja metsätalousministeriön asetus eläinvahinkojen korvaamisesta käytettävistä käyvistä arvoista 834/2018).

4 Valtioneuvoston asetuksessa säädetään, että ”Porovahinkojen maastotarkastus tulisi järjestää erityisesti, kun: 1) vahinkotapauksessa kuolleena tai vahingoittuneena löydettyjen porojen määrä on merkittävä; tai 2) vahingot kohdistuvat useasti samalle hakijalle tai samalle alueelle. Porovahinkojen maastotarkastuksessa käytettävän asiantuntijan kustannuksista vastaa kunnan maaseutuelinkeinoviranomainen.” (Valtioneuvoston asetus riistavahingoista 309/2013 7 §).

on käytännössä kyetty tarkistamaan (esim. Lapin Kansa, myöhemmin LK, 19.3.2017; 15.4.2023).

Riistavahinkolain esitoissa ei puhuttu juurikaan ahmojen aiheuttamista vahingoista, vaan huomio keskittyi suteen ja karhuun (HE 90/2008). Ahmojen aiheuttamat vahingot lähtivät kuitenkin vuodesta 2012 ja uudestaan vuodesta 2016 alkaen nopeaan kasvuun, joka yllätti sekä asiantuntijat että poroelinkeinon edustajat erityisesti poronhoitoalueen kaakkoisosissa sekä pohjoisessa saamelaisalueella (MMM 2024a). Tämä johti vahingoista maksettavien korvausten määrän huomattavaan kasvuun. Kun kaikki petovahinkokorvaukset porotaloudelle olivat vuonna 2010 hieman yli neljä miljoonaa euroa, oli summa vuonna 2013 jo liki kahdeksan miljoonaa ja vuonna 2017 yli 11 miljoonaa (HE 263/2018). Kasvu tuli valtaosaltaan ahman aiheuttamista vahingoista: kun ahmavahinkojen yhteissumma oli vuonna 2010 vajaat kaksi miljoonaa euroa, oli se vuonna 2013 hieman yli viisi miljoonaa ja vuonna 2017 jo noin seitsemän miljoonaa euroa (MMM 2024a).

Lex Halla -pykälä poistettiin Riistavahinkolaista vuonna 2018 (HE 263/2018). Muutoksen yhtenä taustana oli se, että Euroopan unionin komissio oli asettanut porotalouden korvausten vuotuiseksi enimmäismääräksi 10 miljoonaa euroa. Kun petovahinkokorvaukset kasvoivat tätä suuremmiksi, ei niitä voitu maksaa täysimääräisinä, minkä lisäksi vastaava suhteellinen leikkaus piti tehdä suurpetojen aiheuttamiin kotieläinvahinkoihin (HE 263/2018). Järjestelmän nähtiin kohtelevan vahingon kärsineitä epätasa-arvoisesti. Lex Hallan piirissä oli vuonna 2017 jo kymmenen paliskuntaa, ja lopulta maksetuista 8,3 miljoonan euron porovahinkokorvauksista yli puolet eli 4,3 miljoonaa euroa meni näihin paliskuntiin.

Lex Hallan poistamisen jälkeen vuonna 2018 suurpetovahinkojen kokonaissumma laski noin 7,2 miljoonaan. Tämän jälkeen vahingot kuitenkin lähtivät jälleen nousuun ja ylittivät 10 miljoonan euron enimmäiskorvauksen rajan jälleen vuonna 2022. Vuonna 2024 korvaussumma oli jälleen yli 11 miljoonaa, mutta siitä maksetaan poronhoitajille budjettirajoitteiden vuoksi vain 67 prosenttia eli noin 7,5 miljoonaa (Paliskuntain yhdistys: Petovahinkokorvaukset; MMM 2024a; Ruokavirasto 2025).

Petokorvausjärjestelmän kehitystä 2000-luvulla voi pitää tarkastelemani ahmapolitiikan kolmantena vaiheena. Kun institutionaalinen huomio kiinnittyi aikaisemmin ahmapopulaatioon hävittämiseen tai suojeluun, tarkentui se kolmannessa vaiheessa suotuisana pidetyn suojelutason pidemmän aikavälin hallintaan. Hallintapyrkimykset puolestaan muuttivat porotalouden ansaintalogiikkaa. Kun modernin poronhoidon ansainta perustuisi häiriöttömäksi ajattelussa tilanteessa lihan myyntiin sekä sen perustana olevaan vasojen tuotantoon (sekä valtioiden maksamiin tukiin), voi merkittäväkin osa tulosta muodostua nyt petovahingoista saatavista korvauksista. Vuosina 2019–2022 liikenne- ja petovahinkokorvaukset kattoivat koko poronhoitoalueen tuloista 32–42 prosenttia (Paliskuntain yhdistys: Tilastoja; ks. myös Skonhofs ym. 2017).

Kolmannen vaiheen ahmapolitiikkaa on leimannut myös voimakkaan kriittinen julkinen keskustelu, jota käytiin erityisesti Suomen pohjoisissa aluemedioissa. Keskustelussa pohdittiin ahmakantojen todellista kokoa sekä ahmojen aiheuttamien vahinkojen ja niistä maksettavien korvausten kasvun syitä. Sekä uutisjutuissa että kolumneissa ja pääkirjoituksissa epäiltiin toistuvasti, ovatko kaikki vahinkoilmoitukset aiheellisia, vai käytetäänkö korvausjärjestelmää epärehellisesti esimerkiksi ilmoittamalla nälkään kuolleita poroja petojen tappamiksi (esim. LK 19.3.2017; LK 6.4.2021). Samalla epäiltiin, salametsästävätkö poronhoitajat ahmoja (esim. LK 4.2.2023) yhtä aikaa, kun nostavat korvauksia vilpillisin perustein.

Tarkastelen tässä artikkelissa, miten kolmannen vaiheen ahmapolitiikka on vaikuttanut saamelaiseen poronhoitoon Suomessa. Tarkoitan ahmapolitiikalla kokonaisuutta, johon kuuluvat sopimusten, lainsäädännön ja viranomaiskäytäntöjen muodostamat institutionaaliset toimintamallit (engl. *policy*), sekä normatiivinen toiminta (engl. *politics*), jolla kehityksen suuntiin on pyritty vaikuttamaan tai reagoimaan. Normatiiviseen toimintaan lukeutuvat

esimerkiksi julkinen keskustelu ja toisaalta paikallisyhteisöihin kohdistuva ja niiden piirissä tapahtuva mikropolitiikka, jolla tarkoitan tässä yhteydessä erityisesti kulttuurisiin käytäntöihin ja niitä ohjaaviin normeihin liittyviä pienipiirteisiä muutosprosesseja ja kamppailuja (vrt. Hiedanpää & Pellikka 2015).

Tutkimuskysymys: ahmapolitiikka moraalisenä muutospaineena

Saamelaista poronhoitoa on pidetty verrattain autonomisena kulttuuris-moraalisena järjestelmänä siinä mielessä, että sen piirissä kehittyi ”itseohjautuva käytännöllinen ja eettinen subtautuminen poroihin ja muuhun luonnonympäristöön” (Sara 2009, 175).

Vanhan saamelaisen kertomusperinteen valossa tämän moraalisen ajattelun keskiössä oli ihmisen ja poron läheinen vuorovaikutussuhde. Ihmisen tuli kunnioittaa poroa, olla porolle kiitollinen ja huolehtia porosta. Näin tuli tehdä poron itseisarvon vuoksi (Sara 2003, 95), mutta myös siksi, että ihmisen menestys poronhoidossa riippui poron hyvinvoinnista. Poron hyvään liittyi elimellisesti myös maan, siis laidunten hyvinvointi (Magga 2024, 55–56, 101).

Mikäli ihmiset eivät esimerkiksi käyttäydy poroja kohtaan kunnioittavasti tai laiminlyövät poroelon huolellisen paimentamisen, rankaisevat porot tämän perinteen mukaan hoitajaansa tuottamalla hänelle huonon poro-onnen, käytännössä kuoleamalla ja vähenemällä (Magga 2024, 101–102). Poro-onneen voi vaikuttaa myös se, miten ihmiset kohtelevat toisia ihmisiä, siis miten moraalista ja kunnioittavaa heidän käytöksensä yhteisössä on (Magga 2024, 115). Anne-Maria Maggan mukaan ”[P]oro-onnen menettämisen voi ajatella porojen ja luonnon langettamana rangaistuksena” (Magga 2024, 114).

Sekä valtioiden institutionaaliset interventiot että muut kehityskulut ovat sittemmin vaikuttaneet itseohjautuvuuden mahdollisuuksiin. Suomessa valtio säätelee sekä laidunkieppon mahdollisuuksia, sallittuja poromääriä että teurastuskäytäntöjä. Keskeisenä instrumenttina on paliskuntajärjestelmä, joka ei tunnista kovin hyvin esimerkiksi saamelaisen poronhoidon tapaa järjestyä sukuihin perustuviin siidoihin (vrt. Valkeapää 2016; Magga 2024). Muista kehityskuluista merkittäviä ovat olleet fossiilisiin polttoaineisiin perustuvan teknologian käyttöönotto ja siihen liittyvä rahatalouden merkityksen kasvu (vrt. Valkeapää 2016; Valkonen & Nykänen 2017; Magga 2024, 17, 21). Koneiden käyttö on liittynyt poronhoidon globaaleihin polkuriippuvuuksiin, jotka vaikuttavat ympäristöön sekä paikallisesti että muualla.

Silti saamelaista poronhoitoa voi edelleen pitää varsin kokonaisvaltaisesti omaleimaisena elämäntapana. Taiteilija-tutkija Leena Valkeapää on korostanut tätä kokonaisvaltaisuutta käyttämällä elinkeinon viittaavan poronhoito-sanan sijaan käsitettä *poroelämä* (Valkeapää 2011; 2016). Käsite kuvaa sellaisen elämänpiirin kokonaisuutta, jonka keskiössä ovat porot ja porojen, ihmisten ja muun luonnon vuorovaikutus. Valkeapään ajattelussa poronhoito piirtyy muutoksistaan huolimatta esiin kulttuurisena jatkumona. Sekä ympäristöön kytkeytyvät tietotaidot että porojen ja laidunten hyvinvointiin liittyvät normatiiviset ajattelutavat jatkavat monin tavoin vanhaa nomadista perinnettä (Valkeapää 2016, 94).

Saamentutkija Anne-Maria Magga käyttää puolestaan saamelaista sanontaa ”*boazu lea eallin*” (poro on elämä) kuvaamaan sitä, miten poron ja ihmisen suhteet ovat edelleen kiehtoutuneet saamelaisessa poronhoidossa toisiinsa niin yksilöllisellä, kollektiivisella, materiaalisella kuin henkisellä tasolla (Magga 2024, 48). Maggan mukaan poro ja ihminen ovat kumppaneita, joiden kesken vallitsee huolenpitosuhde ja jotka muovaavat toistensa tapoja ymmärtää maailmaa (mt., 51, 53–54, 114–115; ks. myös Vinkka ym. 2024). Maggan mukaan myös vanhat poroon ja poro-onneen liittyvät moraaliset normit ovat edelleen vahvasti merkityksellisiä ja siidojen toimintaa sitovia (Magga 2024, 11, 114; myös Sara 2003, 95).

Ahmapolitiikan kaikki kolme vaihetta ovat olleet nimenomaan sellaisia *institutionaalisia interventioita*, jotka ovat vaikuttaneet saamelaisen poronhoidon kulttuuriseen autonomiaan. Tapporahan aikakaudella ahmapolitiikan vaikutus ei tuottanut poronhoitoon kuitenkaan

merkittävää *moraalista* muutospainetta, sillä pedot – erityisesti sudet ja ahmat – nähtiin myös saamelaisen poronhoidon piirissä jännitteisessä valossa (Frandy 2015, 44; ks. myös Turi 2010, 37, 66, 109).

Sen sijaan ahman suojele ja kolmannen ahmapolitiikan vaiheen pyrkimys suojelutason ylläpitoon ovat näyttäytyneet myös moraalisina muutosvoimina. Kehitystä voi hahmottaa alustavasti *työkäytäntöjen* kautta: poronhoitajat ovat joutuneet toisen ja kolmannen vaiheen ahmapolitiikan vuoksi paitsi aktiivisesti ehkäisemään petovahinkoja myös esimerkiksi etsimään raatoja sekä ilmoittamaan petojen tappamista poroista viranomaisille (Valkonen 2015). Kaikkiin näihin käytäntöihin on sisältynyt hieman uudenlaista *arviointia*: mitä ja miten paljon petovahinkojen ehkäisemiseksi on vallitsevassa tilanteessa tehtävissä, ja missä määrin vahinkoja ylipäättään kannattaa pyrkiä ehkäisemään. Tällaiset arvioinnit eivät puolestaan ole luonteeltaan vain käytännöllisiä, vaan niihin liittyy myös kysymyksiä *arvoista* ja *arvottamisesta*. Arvottaminen voi liittyä taloudellisiin tekijöihin, kuten tuotantoeläinten rahalliseen arvoon tai työn hyväksyttäviin kustannuksiin, tai moraalisiin normeihin, kuten eläinten hyvinvoinnin merkitykseen tai ihmisten väliseen oikeudenmukaisuuteen. Osa näistä teemoista kytkeytyy suoraan saamelaisen poronhoidon keskeisimpään normatiiviseen perinteeseen.

Tarkastelen ahmapolitiikan kolmannen vaiheen vaikutuksia tässä artikkelissa nimenomaan institutionaalisten prosessien tuottamien käytäntöjen ja moraalinormien yhteen kietoutumisen näkökulmasta. Sovellan tarkasteluun Stefan Bargheerin (2018) teoriaa instituutioiden vaikutuksesta arvomuodostukseen. Lähestymistapa täydentää John Deweyn arvomuodostuksen teoriaa, ja Bargheer on soveltanut sitä lintuihin liittyvän moraalisten käsitysten tutkimuksessa Iso-Britanniassa ja Saksassa. Tarkennan tutkimuskysymykseni näistä lähtökohdista seuraavaksi: *Millaisia moraalisia muutospaineita kolmannen vaiheen ahmapolitiikka on tuottanut saamelaiselle poronhoidolle?*

Kuva 1. Arviolta vuorokauden vanha ahman tappaman poron raato.

Figure 1. Estimated to be about a day old, the carcass of a reindeer killed by a wolverine.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineistoon kuuluu sekä julkisia dokumentteja että etnografisin menetelmin kerättyä aineistoa. Julkisia dokumentteja ovat 1) ahmapolitiikkaan liittyvät lait, asetukset, lausunnot ja raportit, 2) vuosina 2014–2024 käyty julkinen keskustelu ja 3) saamelaisen poronhoitajan ja journalistin Aslak Palton dokumentti *Poromiehen silmin*. Etnografisin menetelmin kerättyä aineistoa ovat puolestaan 4) kaksi viranhaltijoilta kerättyä aineistokokonaisuutta ja 5) poronhoitoyhteisöissä vuosina 2016–2024 kerätty materiaali.

Tarkastelemani julkinen keskustelu on käyty pääosin Suomen Lapin merkittävässä alue-mediassa, Lapin Kansassa. Yksi Lapin Kansan jutuista on freelance-toimittajana itse kirjoittamani ja käsittelee petovahinkotarkastajan työpäivää (LK 15.4.2023). Vuoden 2024 aikana myös Helsingin Sanomat julkaisi kaksi aiheeseen liittyvää laajaa juttua. Lapin Kansan ja Helsingin Sanomien jutut käsitelivät muun muassa petokorvausten jakaantumista, vahinkotarkastuksia, salametsästyspäilyjä, korvausten väärinkäyttöepäilyjä ja poronhoidon kollektiivista verotusta⁵.

Poromiehen silmin on vuonna 2019 valmistunut dokumentti, jota Sallivaaran paliskunnan poronhoitaja ja journalisti Aslak Paltto kuvasi yhdeksän vuoden ajan. Teos on ”saamelaisen poronhoitajan näkökulma herkkään ja kiistellyyn asiaan: petojen suojeluun ja toisaalta eläinten aiheuttamiin vahinkoihin” (Suikkanen 2019). Dokumentti nivoutuu myös laajempiin teemoihin, kuten luontoon, yrittämiseen ja ihmisten ja etujen ristiriitoihin. Dokumentti avaa ikkunan siihen, miltä petomäärien kasvu ja vahinkokorvausjärjestelmän kehittäminen 2010-luvulla näyttivät yhden saamelaisen poronhoitoyhteisön sisältä katsottuna.

Viranhaltijoilta kerätty aineisto käsittää yhden kahden ja puolen tunnin teemahaastattelun sekä Lapin alueellisen riistaneuvoston suurpetosidosryhmien 12.5.2023 kuulemis-tilaisuuden tekstinnöksen. Teemahaastateltu henkilö on petovahinkotarkastuksia pitkään tehnyt maaseutuelinkeinoviranomainen.

Poronhoitoyhteisöiltä kerätty aineisto käsittää päiväkirjoja ja kuvia. Päiväkirjat sisältävät ensisijaisesti omia havaintojani, jotka perustuvat läsnäoloon saamelaisella poronhoitoalueella. Lisäksi olen kirjannut muistiin keskusteluja, joita kävin 10 poronhoitoon eri tavoin kytkeytyvän henkilön kanssa. Joukossa oli poronhoitajia neljästä saamelaisalueen paliskunnasta ja viranhaltijoita. Nämä keskustelut kävin julkisten tilaisuuksien yhteydessä tai puhelimitse, ja niiden kesto vaihteli 20 minuutista 1,5 tuntiin. Keskustelut eivät olleet systemaattisen tutkimushaastattelun muotoisia vaan vapaampia ja osittain spontaaneja. Tein selväksi, että keskustelut liittyivät käynnissä olevaan tutkimukseeni ja että kirjasin niistä anonyymeja muistiinpanoja.

Keskusteluaineistoni on epäsystemaattinen eikä yksin sen pohjalta voisi esittää juurikaan päätelmiä. Keskusteluissa nousi esiin kuitenkin tärkeitä yksittäisiä huomioita, joista osa ohjasi ajattelua uusiin suuntiin ja osa täydensi muun aineiston pohjalta muodostuvaa kuvaa. Tarkimmin keskusteluissa puhuttiin petokorvausjärjestelmän hyvistä ja huonoista puolista sekä poronhoidon kollektiivisesta verotuksesta.

Käsittelin monimuotoista aineistoani rinnakkaisesti kahdella tasolla: toisaalta analysoin systemaattisesti julkisia dokumentteja, ja toisaalta kerrytin kontekstuaalista ymmärrystä etnografisen läsnäolon (vrt. Hiedanpää & Pellikka 2015) avulla. Dokumenttiaineistoja tarkastelin erityisesti siitä näkökulmasta, millaisina ahmapolitiikka ja siihen liittyvät vahinkokorvaukset sekä valvonta näyttäytyvät eri toimijaryhmien silmissä. Tulkinta perustui temaatitseen analyysiin, jossa luin dokumentteja suhteessa toisiinsa ja laajempaan keskustelukehykseen. Etnografinen aineisto puolestaan tarjosi mahdollisuuden tarkastella ahmapolitiikan

5 Lapin Kansan jutuista on kirjoittanut pääosan Risto Pyykkö, joka sai erityisesti petokorvauksia käsittelevistä jutuistaan suomalaisen Suuren journalistipalkinnon Vuoden alueellinen vaikuttaja -sarjassa vuonna 2023. Palkintoperusteissa mainittiin, että Pyykön jutut ovat ”vaikuttaneet laajasti porotalouteen ja johtaneet petokorvauksia koskevan lainsäädännön muutoksiin” (Suuri Journalistipalkinto 2023).

ja sen vaikutusten paikallisia tulkintoja ja arkisia merkityksiä. Dokumentaarinen elokuva *Poromiehen silmin* (jatkossa PS 2019) toimi analyysissä eräänlaisena siltana näiden kahden aineistotyyppin välillä: se on journalistisesti tuotettu, mutta myös etnografisesti merkityksellinen kuvaus yhdestä saamelaisten poronhoitajien näkökulmasta.

Aineistonkeruun lopputulos oli artikkelin tutkimuskysymyksen näkökulmasta tyydyttävä. Etnografiset havainnot ohjasivat dokumenttianeiston lukemista uusiin suuntiin, ja vastaavasti dokumenttianalyysi auttoi kiinnittämään huomiota etnografisessa aineistossa esiin nousseisiin laajempiin rakenteisiin ja retorisiin kehyksiin. Tulevissa tutkimuksissa teemoja on mahdollista tarkentaa muilla lähestymistavoilla, kuten systemaattisilla haastatteluilla. Huomionarvoista on, että käsittelen tässä tekstissä Suomen alueen saamelaista poronhoitoa kulttuurisena kokonaisuutena. Jatkotutkimuksissa näkökulmaa on mahdollista tarkentaa eri alueiden tai paliskuntien erilaisiin prosesseihin.

En yksilöi tutkimusympäristöjä tai keskustelukumppaneita edellä olevaa tarkemmin siitä syystä, että petokorvauksiin liittyvät kysymykset ovat poliittisesti herkkiä. Sekä saamelaisiin että suomalaisiin poronhoitajiin on kohdistunut teemaan liittyen erittäin paljon kielteistä julkisuutta (LK-aineisto; Valkonen 2015, 90–91). Korvauksiin liittyvät kysymykset ovat aiheuttaneet erimielisyyksiä myös saamelaisyhteisöjen keskuudessa. Informanttien suojeleminen on tällaisessa tapauksessa erityisen tärkeää.

Alkuperäiskansoja, kuten saamelaisia, koskevaan tutkimukseen liittyy muutoinkin erityisiä eettisiä vaatimuksia. Ne korostavat tutkimuksen kielteisten vaikutusten minimoinnin lisäksi varsinkin yhteisölähtöisyyttä (SKTEO 2024). Ahmapolitiikan tapaisen, julkisesti ja sisäisesti jännitteisen ilmiön tutkimuksessa yhteisölähtöisyys on tutkimuseettisenä periaatteena sikäli haastava, että etenkin laajemman yhteisön näkemystä tutkimuksen tarpeesta voi olla vaikea hahmottaa. Pienempien paikallisyhteisöjen ja yksilöiden näkemykset saattavat erota toisistaan, eikä aina ole selvää, mikä näkemys edustaa enemmistöä. Mielipiteitä ei myöskään välttämättä ilmaista kovin selvästi, mikäli sen pelätään aiheuttavan ongelmia paikallisissa suhteissa tai laajemmin (Valtonen 2019, 211; vrt. myös Lehtola 2019). Samalla toiset yhteisön jäsenet saattavat olla sitä mieltä, että aihepiiriin rakentava käsittely jollain aikavälillä olisi tärkeää.

Omat kontaktini suhtautuivat tiedon tuottamisen tarpeeseen pääosin myönteisesti. Poronhoitajat pitivät tyypillisesti tärkeänä heidän omien näkökulmiensa esiin tuomista, mille olen antanut painoarvoa. Tavallinen ajatus oli, että lainsäädännöllä ja viranomaiskäytännöllä voi olla paikallisyhteisöissä ennakoinnattomia vaikutuksia, joita olisi tärkeä ymmärtää.

Jotkut kuitenkin pelkäsivät, että mikä tahansa keskustelu ahmapolitiikasta voi huonontaa poronhoidon julkisuuskuvaa. Siksi tutkimuksen tekoon suhtauduttiin myös varautuneesti. Asetelmaan vaikuttivat selvästi sekä lähes samanaikainen repivä keskustelu ylilaidunnuksesta (esim. Nykänen 2016) että petopolitiikkaan liittyvät lehtijutut, joiden osa poronhoitajista koki luovan elinkeinosta liian kielteistä yleistä kuvaa. Kuten yksi keskustelukumppani huomautti, *”poromiehet olivat syllisiä vähän kaikkeen”*. Vapaamuotoisten keskustelujen käyminen onnistui koko ajan hyvin, mutta kynnys virallisuuteen haastatteluihin osallistumiseen näytti suuremmalta – vaikka tutkimusta olisi muutoin pidetty tarpeellisenakin. Tämä oli yksi syistä, joiden vuoksi en pyrkinyt tekemään varsinaista haastattelukierrosta vaan painotin tutkimuksessa julkisesti saatavilla olevia lähteitä.

Arvioin, että tutkimuksen tekeminen ahmapolitiikan tuottamista muutospaineista niin saamelaisten kuin suomalaisten harjoittaman poronhoidon kontekstissa on tärkeää. Aihetta on käsitelty paljon ja erittäin kriittisesti pohjoisessa julkisuudessa. Lapin Kansa on julkaissut vuosittain esimerkiksi listan 50:stä eniten korvauksia saaneesta poronhoitajasta, mikä on omiaan kiinnittämään kielteistä huomiota paitsi ilmiöön myös yksittäisiin poronhoitajiin (esim. LK 7.5.2024). Monenlaiselle tiedonvälitykselle on tarvetta, mutta kriittistä julkisuutta on hyvä tasapainottaa teoreettisesti kunnianhimoisella ja nyansoidulla lähestymisellä.

Teoriaa: moraali kulttuuristen muutosten elementtinä

Lähden artikkelissa siitä pragmatistisen moraaლისოიოლოგიის yleisestä lähtökohdasta, että moraaliset arvostukset eivät muodosta erillistä arvottamisen muotoa, vaan ovat yhteen kietoutuneita muiden kulttuuristen arvonmuodostusten, kuten taloudellisen arvottamisen, kanssa (Fourcade 2009; Bargheer 2018, 21). Moraaliset arvostukset eivät ole myöskään täysin pysyviä, vaan ne voivat muuntua uudelleensoveltamisen ja -tulkinnan prosesseissa (esim. Abend 2011; Bargheer 2018, 263). Nämä prosessit ovat kuitenkin verrattain jähmeitä, ja on tavanomaista, että muutoksiin liittyy erimielisyyttä ja konflikteja. Moraalisuus ei ole muutoinkaan ainoastaan konsensuksen lähde. Esimerkiksi julkiset oikeuttamisen tavat ja lähipiiriin liittyvät moraaliset sitoumukset voivat olla keskenään ristiriitaisia (vrt. Thévenot 2014).

Tarkastelemaani moraalin ja moraalisen toiminnan ulottuvuutta voisi Stefan Bargheerin tapaan kutsua *arkipäiväiseksi* moraaliksi. Sana viittaa siihen, että moraali kulttuurisidonnaisena ilmiönä ei ole niinkään ”syvää” ja huolellisesti punnittua kuin refleктоimatonta, arkista ja altista muutoksille (Bargheer 2018, 262–263).

Bargheerin lähestymistavan perustana on John Deweyn toiminnan teoria. Bargheer lähtee liikkeelle Deweyn ajatuksesta, jonka mukaan toiminnan keinoja (engl. *means*) ja päämääriä (engl. *ends*) ei ole mahdollista erottaa analyyttisesti toisistaan silloin, kun tarkastellaan häiriöttä etenevää ihmistoimintaa (Bargheer 2018, 23). Häiriöttömyys merkitsee tässä vakiintunutta, tavanomaisena pidettyä toiminnan kulkua.

Deweyn ajatus perustuu siihen, että keinot eivät ole pelkkiä välineitä, jotka vain palvelevat päämäärien saavuttamista. Sen sijaan päämäärä on ”läsnä” jo keinojen valinnassa ja soveltamisessa. Toimintaa ei nimittäin tarkkaan ottaen motivoi itse päämäärä vaan päämäärään liittyvät oletukset ja odotukset (engl. *ends-in-view*; Bargheer 2018, 22), jotka ovat aina vuorovaikutuksessa keinojen ja keinoihin liittyvän ajattelun kanssa. Toiminnan empiiriset seuraukset eivät myöskään ole koskaan lopullisia siinä mielessä, että esimerkiksi jonkin projektin valmistuminen käynnistää vain uuden keinojen ja lopputulosten odotusten ketjun (mt., 23).

Arvojen muodostumista voi Deweyn ajattelun valossa kuvata hieman yksinkertaistaen seuraavasti: kun ihmiset kohtaavat uusia ilmiöitä, he punnitsevat niiden arvoa nopeasti tai alustavasti (engl. *valuing*). Punnitseminen ei tapahdu tyhjiössä, vaan se nousee *luontumuksista* (engl. *habit*), siis vakiintuneista taipumuksista ja käytänteistä (esim. Dewey 1932, 39–48; Kivinen & Piironen 2007). Kun alustavia arvostuksia arvioidaan tarkemmin (engl. *evaluation*), voi muodostua uudenlaisia normatiivisia päämääriä, joita Dewey kutsuu esimerkiksi haluiksi, mauiksi tai kiinnostuksiksi (Anderson 2023). Näistä voi kehittyä puolestaan yksilölle uusia luontumuksia (engl. *habits*) ja lopulta yhteisöille tapoja (engl. *customs*). Koko prosessia Dewey nimittää arvottamiseksi (engl. *valuation*).

Deweyn ajattelun kontekstissa olennaista on, että koska inhimillisen toiminnan keinot ovat vuorovaikutuksessa päämääriin liittyvien odotusten ja oletusten kanssa, ei ole mahdollista eritellä *tarkasti*, missä määrin muodostuneet arvot liittyvät keinoihin ja missä määrin päämääriin. Dewey käyttää tästä yhteen kietoutuneisuudesta esimerkkinä muun muassa taidemaalaria, jonka on hyvään lopputulokseen päästäkseen suhtauduttava arvostaen myös työkaluihinsa (Dewey 1929, 279; Bargheer 2018, 24–25, 81–81).

Toinen Bargheerin keskeisistä lähtökohdista on Deweyn *leikin* ja *työn* erottelu. Leikki (engl. *play*) on Deweyn mukaan toimintaa, jolla on helppoa nähdä olevan itseisarvo: sen ei ole ainakaan ensisijaisesti tarkoitus johtaa mihinkään itsensä ulkopuoliseen päämäärään. Tästä huolimatta myös leikissä on päämääriä, sillä tapahtumien leikissä on tarkoitus johtaa seuraaviin tapahtumiin leikin sisällä. Deweyn mukaan leikin sisäinen logiikka eroaakin häiriöttä etenevästä työstä (engl. *work*) vain ajallisen perspektiivin suhteen: kun leikin päämäärät ovat välittömiä tai lähellä, voivat työn päämäärät olla vuosien tai vuosikymmenten päässä. Koska leikki ja häiriöttä etenevä työ ovat keinojen ja päämäärien suhteiden

osalta samankaltaisia, on myös arvomuodostus niissä tavallisesti samanlaista. Arvot liittyvät molemmissa yhtä aikaa sekä keinoihin että toivottuihin tai odotettavissa oleviin päämääriin (Bargheer 2018, 23–24).

Dewey esittää, että työ etääntyy leikistä selkeästi kuitenkin silloin, kun toiminta häiriintyy ulkopuolisesta vaikutuksesta. Tällaisissa tilanteissa sekä keinoja että päämääriä saatetaan joutua arvioimaan uudelleen, jolloin myös keinoihin ja päämääriin liittyvien arvojen erot voivat piirtyä esiin (Dewey 1922, 179; Bargheer 2018, 25). Häiriötilanne voi käynnistää myös sekä keinoihin että päämääriin liittyvän arvomuodostuksen muutoksen.

Bargheerin oma kontribuutio liittyy erityisesti siihen, miten uusi arvomuodostus tarkkaan ottaen voi vakiintuneen toiminnan häiriö- tai muutostilanteissa tapahtua. Hän lähestyy asiaa tarkastelemalla *instituutioiden* vaikutusta.

Bargheer tarkoittaa instituutioilla sääntöjen ja resurssien järjestelyjä, jotka organisoivat toimintaa (Bargheer 2018, 26, 184–185). Esimerkkinä instituutioista hän mainitsee pelit (engl. *games*), jotka ovat leikin järjestäytyneitä muotoja. Peleille on tunnusomaista, että niissä on keinotekoisesti määriteltyjä esteitä, joiden ylittämiseen liittyy pelin sisäinen instrumentaalinen arvo. Bargheer esittää, että kun ihmiset ovat riittävän sitoutuneita peliin, voivat nämä instrumentaaliset arvot muuntua kollektiivisiksi moraaliseksi sitoumuksiksi. Juuri näin tapahtui Bargheerin mukaan Iso-Britannian lintujensuojelussa. Lintuja tarkkailtiin Iso-Britanniassa aluksi verrattain vapaamuotoisena viihteenä ja nautinnon vuoksi. Sitten tarkkailu muuntui koordinoituksi peleiksi, joissa havaintoja vertailtiin ja niistä kilpailtiin systemaattisesti. Ajan myötä havaintoihin kytkeytyvät pelin sisäiset arvot muovautuivat puolestaan uudenlaiseksi lintuja koskevaksi moraaliseksi ajatteluksi (Bargheer 2018, 25–35).

Myös Saksassa lintujen suojeluun liittyvä moraalinen ajattelu kehittyi Bargheerin mukaan institutionaalisen käytännön myötä, mutta tämä käytäntö poikkesi voimakkaasti Iso-Britanniasta. Kun lintuja alettiin suojella 1700- ja 1800-luvuilla, oli syynä aluksi niiden taloudellinen merkitys tuhohyönteisten ja -eläinten hävittäjinä. Lintujen itsensä arvo oli siis instrumentaalinen. 1900-luvulla kehittyi ainakin osin vastareaktion puolestaan näkemys, jossa lintujen suojelu on luonnon integriteetin suojelua ja eettinen päämäärä sinänsä. Sekä ensimmäisen että toisen vaiheen ajatusmallit olivat Bargheerin mukaan korostuneen päämäärätietoisia ja sävyllään painokkaan vakavia. Kun Iso-Britannian kehityksen muotona oli peli, muistutti suojelu Saksassa sellaista Deweyn hahmottelemaa työtä, jossa toiminta on ”häiriintynyt” ja keinojen ja päämäärien erottelu on piirtynyt selkeänä näkyville (Bargheer 2018, 35–39).

Käsitteiden ”leikki”, ”peli” ja ”työ” merkitys poikkeaa tässä sanojen arkikielisestä käytöstä. Käsitteet eivät kuvaa ensisijaisesti esimerkiksi toiminnan hauskuutta tai tuottavuutta, vaan erilaisia keinojen ja päämäärien suhteita. Leikin- tai pelinomaisessa toiminnassa keinot ja päämäärät sekä näihin liittyvät arvot ovat kietoutuneet yhteen. Myös suuri osa toiminnasta, jota arkikielessä kutsutaan työksi, on samassa mielessä leikinomaista, tai jos halutaan korostaa toiminnan järjestyneisyyttä, peliä muistuttavaa. Kun työn tavanomainen kulku häiriintyy, se voi kuitenkin etääntyä leikistä, jolloin keinojen ja päämäärien normatiiviset erot korostuvat. Mikään käsitteistä ei ole arvottava: leikki, peli tai näistä etääntynyt ”työnomainen” työ eivät ole esimerkiksi lähtökohtaisesti toisiaan hyödyllisempiä tai muutoin parempia toiminnan malleja. ”Leikin- tai pelinomaisuuteen” ja ”työnomaisuuteen” voi silti liittyä sekä hyödyllisiä että haitallisia piirteitä.

Bargheerin kuvaama deweylainen toiminnan teoria täydennettynä instituutioiden vaikutuksen tarkastelulla sopii poronhoidon tapaisen orgaanisen toiminnan ja sen muutoksen tarkasteluun hedelmällisesti. Kun poronhoito etenee ”häiriöttä”, ovat keinot ja päämäärät kietoutuneet yhteen Deweyn hahmottamalla tavalla. Esimerkiksi paimentamisen keinoja määrittävät sekä odotukset välittömistä seurauksista (kuten lumen koostumuksen tai tuulen aiheuttamista porojen liikkeistä) että pitemmän aikavälin päämääristä (kuten ravinnon riittävydestä yli talven tai vasonnan onnistumisesta).

Myös keinojen ja päämäärien moraaliset arvostukset kietoutuvat yhteen. Jotta poronhoitaja voi saavuttaa hyvän poro-onnen, hänen täytyy kohdella eläimiä sitoutuneesti, kunnioittavasti ja teknisessä mielessä taitavasti, myös silloin, kun ne ovat kuolleet (vrt. Valkeapää 2011; Magga 2024). Hänen on oltava myös yhteisössään taitava diplomaatti, hyvien suhteiden ja riittävän oikeudenmukaisten ratkaisujen vaalija (Nykänen & Valkeapää 2016).

Lisäksi poronhoito on korostuneen syklistä toimintaa, jossa mikään ei konkreettisesti lopu. ”Porovuodet” seuraavat toisiaan kierroksessa, jonka luonne vain muuttuu sitä mukaa, kun ulkoiset tekijät ja esimerkiksi muutokset poronhoitajien keskinäisissä suhteissa vaikuttavat olosuhteisiin. Vaikka poronhoito on arkikielisessä mielessä selkeästi työtä, on se häiriöttä edetessään siis pelinomaista. Nimenomaan käsite *peli* sopii toiminnan kuvaamiseen leikkiä paremmin, sillä poronhoito on järjestäytynyttä ja koordinoitua toimintaa.

Samalla nykyaikainen poronhoito on esimerkki siitä, miten modernisaation mukanaan tuomat moninaiset häiriöt ovat murtaneet perinteisen elämäntavan syklistä liikettä. Selkeimmin tämä näkyy taloudellisen logiikan korostumisessa: toiminnan tärkeänä päämääränä on nykyporonhoidossa rahassa mitattava tulos, johon liittyvät arvostukset ovat vähintään osin erotettavissa esimerkiksi niistä kulttuurisista arvoista, jotka kytkeytyvät poroon ja poron, poronhoitajien ja maan välisiin suhteisiin.

Moraaliset muutospaineet I: työkäytännöt

Tarkastelen seuraavaksi kolmannen vaiheen ahmapolitiikan tuottamia moraalisia muutospaineita kolmesta näkökulmasta: työkäytäntöjen, ahman erilaisten roolien ja taloudellisten tekijöiden kannalta. Näkökulmat kytkeytyvät toisiinsa, mutta niihin liittyy myös erityisiä ulottuvuuksia.

Kuva 2. Poro tappopaikka arviolta 2–3 vuorokautta kuoleman jälkeen. Raadonsyöjät ovat hävittäneet jäänteet lähes kokonaan.

Figure 2. Reindeer kill site approximately 2–3 days after death. Scavengers have almost completely consumed the remains.

Kuten Bargheerin esimerkit Saksasta ja Iso-Britanniasta havainnollistavat, moraalisten muutosten taustalla on käytännöllisiä prosesseja, jotka eivät aluksi ole itsessään välttämättä leimallisesti moraalisia. *Työkäytäntöjen muutoksia* voi pitää juuri tällaisina neutraaleilta vaikuttavina kehityskulkuina, joilla voi lopulta olla vaikutusta myös moraalisiin arvomuodostuksiin.

Petokantojen kasvu on vaikuttanut työkäytäntöihin koko poronhoitoalueella ensinnäkin siten, että poronhoitajat ovat joutuneet käyttämään aiempaa enemmän aikaa ja energiaa petojen tappamien porojen etsimiseen. Yhden raadon etsintään on arvioitu kuuden paliskunnan poronhoitajien ilmoituksen perusteella menevän aikaa jopa 2,1–7,8 työpäivää (Kumpula ym. 2017). Koska raatoja etsitään moottorikelkoilla ja mönkijöillä, on työ myös kallista. Yksittäisen raadon etsimisen kuluksi on esitetty noin 280–560 euroa (Pekkarinen ym. 2020b). Eteläisemmällä seuduilla eli ns. suomalaisella poronhoitoalueella petokantojen – erityisesti susi- ja karhukantojen – kasvua on pidetty lisäksi yhtenä syynä lisääntyneeseen porojen talviaikaiseen tarhaukseen ja siten myös ruokinnan kasvaneeseen tarpeeseen. Poronhoitajat ympäri poronhoitoaluetta ovat kokeneet, että tilanne kokonaisuudessaan on lisännyt poronhoitotyön kuormittavuutta (Valkonen 2015, 84–85).

Raatojen etsimiseen meni tutkimusaikanani myös saamelaisella poronhoitoalueella aiempaa enemmän työaikaa ja energiaa, siis sekä polttoainetta että ihmisten käyttämää energiaa. Erityisen tarkasti raatoja etsittiin sellaisen lumituiskun tai myrskyn jälkeen, jolloin ahmat tyypillisesti saalistavat. On vaikea sanoa täsmällisesti, kuinka paljon etsiminen on lisännyt työtä tunneissa tai esimerkiksi polttoaineen kulutuksena verrattuna 1900-luvun loppuun, jolloin petokannat olivat pienempiä. Saamelaisessa poronhoidossa porot liikkuvat talvisai-kaankin pääosin vapaana, ja poronhoitajat paimentaisivat poroeloan moottorikelkoilla joka tapauksessa päivittäin (Nykänen 2023). Tästä huolimatta on selvää, että raatojen etsiminen lisäsi sekä työmäärää, kuluja että kuormittavuutta ajoittain tuntuvasti, yhden poronhoitajan kuvauksen mukaan niin, että ”*kelkat ja miehet hajoavat*”. Konkreettisimmin muutos on näkynyt tilanteissa, joissa ahmat tai sudet tappavat lyhyellä aikavälillä eli joko muutamien tuntien tai päivien aikana suuria määriä poroja (PS 2019, 17:00–25:00; LK 15.4.2023). Joissain paliskunnissa raatojen etsimistä on kompensoitu poronhoitajille pienillä sisäisillä korvauksilla.

Ruokinnan tarpeeseen ahmojen määrien kasvu ei havaintojeni mukaan oleellisesti vaikuttanut. Poroja ei saamelaisalueella yleensä tarhata, vaan ruokitaan tarvittaessa maastoon. Poikkeuksena osassa alueita on vasotusaika. Silloin poroja saatetaan pitää aidassa, jossa syntyvät vasat on helppoa havaita ja jossa porot ovat pääosin turvassa pedoilta. Muina aikoina ruokinnan tarve liittyy ennen kaikkea siihen, että talvilaitumet ovat monin paikoin kuluneet, eikä niillä kaikkialla ole tarpeeksi luonnonravintoa nykyiselle poromäärälle (Kumpula ym. 2019). Ruokinnan tarvetta ovat aiheuttaneet tai lisänneet myös esimerkiksi lumi- ja jääoloiltaan vaikeat talvet, jolloin porot eivät pääse käsiksi ravintoon, sekä maahan syyskosteuden myötä kertyvä home (Kumpula ym. 2022; Näkkäläjärvi ym. 2025). Ruokinnan tarve vaihtelee voimakkaasti talvien ja paliskuntien välillä (vrt. Pekkarinen ym. 2020a).

Selvää lisätyötä tuottivat *vahinkojen ilmoittaminen* sekä pienessä määrin *ajoittaiset vahinkojen tarkastusmatkat*. Ilmoittamisprosessi alkaa Suomen ex post- korvausjärjestelmässä siitä, että poronhoitaja löytää tai käy toteamassa vahingon, todentaa sen petoeläimen aiheuttamaksi sekä tarkastaa, millainen poro on kyseessä ja kuka on ollut sen omistaja. Tämän jälkeen hän merkitsee vahinkopaikan maastoon (esimerkiksi kuitunauhalla tai pressunpalalla) ja tekee paliskunnalle ilmoituksen, johon liitetään tieto vahingon havaitsemisen ajankohdasta, vahinkopaikan koordinaatit sekä valokuvat maastoon merkitystä vahingon kohteesta ja sen ympäristöstä (Riistavahinkolaki 105/2009 23 §; HE 263/2018). Paliskunta tekee varsinaisen vahinkoilmoituksen kunnan maaseutuelinkeinoviranomaiselle, yleensä Pesä-nimisellä verkkosovelluksella. Kaikki tämä vie jonkin verran aikaa riippuen esimerkiksi siitä, miten hyvin poronhoitaja ja poroisäntä hallitsevat tietotekniset välineet. Koska kaikista vahingoista

tarkastetaan vain noin kymmenes, kertyy vahinkojen tarkastusmatkoja yksittäiselle poronhoitajalle vuosittain vain vähän, kenties yksi tai kaksi. Vahingot tarkistaa kunnan maaseutuelinkeinoviranomainen, jonka oppaana poronhoitaja toimii (ks. LK 15.4.2023). Usein mukana on lisäksi paikallisen riistanhoitoyhdistyksen edustaja.

Petojen lisääntymisellä voi olla rajattua vaikutusta myös *eloporojen lukumäärän määrittelyyn*. Suurimman sallitun poroluvun määrittelee paliskuntakohtaisesti Maa- ja metsätalousministeriö (Poronhoitolaki 848/1990, 21 §). Paliskunnat säätelevät porolukua puolestaan teurasuunnitelmissa. Mikäli suurin sallittu poromäärä ylittyy, tulee paliskunnan myös päättää porojen vähentämisestä. Tämä tapahtuu yksinkertaistetusti ilmaisten niin, että paliskunta määrää teurasuunnitelmassaan prosenttiosuuden, jonka mukaan kaikkien osakkaiden on vähennettävä porojaan. Jos paliskunnan toimintakulttuuri on kollektiivinen, toimii käytäntö hyvin, mutta sen noudattamisessa on eri puolilla Suomen poronhoitoaluetta ollut myös ongelmia. Kaikki poronhoitajat eivät ole siis aina tyytyneet paliskuntien päätöksiin, mikä on johtanut myös oikeusprosesseihin (ks. Joona 2021).

Vastahankaisiin poronhoitajiin ei yksilöinä voida nykyisen lainsäädännön valossa kohdistaa juurikaan hallinnollisia pakkokeinoja (Miettinen ym. 2025, 13). Lähinnä kyseeseen voisivat tulla paliskunnan määräämät pakkoteurastukset, mutta niihin ryhtyminen on koettu usein sosiaalisesti hyvin vaikeaksi. Samalla yliluvun syntyminen tai jatkuminen voi vaikuttaa kaikkiin paliskunnan osakkaisiin esimerkiksi sen vuoksi, että eloporoa maksetaan vain paliskunnan suurimman sallitun poromäärän osalta. Mikäli määrä ylittyy, jokaisen ruokakunnan tukikelpoisten eloporojen määrää vähennetään samassa suhteessa kuin ruokakunnat omistavat eloporoja paliskunnassa (Miettinen ym. 2025, 12–13). Myös esimerkiksi paliskuntien aita- ja investointituet ovat sidoksissa siihen, että paliskunta noudattaa suurimpia sallittuja porolukuja. Niinpä ylilukutilanteet ovat omiaan synnyttämään sisäisiä jännitteitä.

Saamelaispaliskuntien näkökulmasta käytäntö on osin ristiriitainen. Osassa paliskuntia yhteistyö paliskunnan tasolla toimii hyvinkin sujuvasti, mutta joissain paliskunnissa pienemmät poronhoidon yksiköt eli *siidat* ja tokkakunnat toimivat varsin itsenäisesti (Maggä 2024). Nämä yksiköt eivät tee välttämättä kovin paljoa yhteistyötä keskenään ja saattavat olla myös kilpailuasetelmassa esimerkiksi laitumien suhteen (vrt. Nykänen & Valkeapää 2016). Käytännössä poronhoitajat tekevät poromääriin liittyvää harkintaa näissä tapauksissa itsenäisemmin syksyn tai alkutalven poroerotuksissa, joissa he valitsevat teuraaksi myytävät ja talven yli elämään jäävät porot (ks. Valkeapää 2016, 86–88). Silloin poronhoitajat miettivät paliskunnan teurasuunnitelman ohella muun muassa tavallisesti käyttämiensä laiduntien kantokykyä – sekä sitä, kuinka paljon poroja petoeläimet vuoden aikana todennäköisesti tappavat. Jos petoja tiedetään olevan paljon, on ”niille” laskettava aiempaa suurempi määrä poroja. Suuret petomäärät voivat toisin sanoen ohjata jättämään talveksi elämään jonkin verran enemmän poroja kuin muutoin jätettäisiin. Mitä suurempi on tapetusta porosta saatava rahallinen korvaus, sitä suurempi on kannuste jättää enemmän poroja elämään tai toisin ilmaisten kuolemaan petojen ruokana.

Mikäli pedot vähentävät talvella poroja arvioidusti, ei prosessista seuraa poromäärien suhteen ongelmia. Jos näin ei kuitenkaan tapahdu, voi paliskunnan poromäärä kasvaa. Mikäli paliskunnassa ollaan esimerkiksi lähellä ylilukutilannetta, voi tästä pahimmillaan seurata muun muassa tukiin liittyviä ongelmia ja sitä kautta jännitteitä sosiaalsiin suhteisiin.

Suuren poromäärän ja petokantojen elinvoimaisuuden yhteys on tuttu teema saamelaisessa poronhoidossa jo paljon ennen kolmannen vaiheen ahmapolitiikkaa (ks. Turi 1988, 97; Frandy 2011, 548). Saamelaiset poronhoitajat ovat olleet ”aina” tietoisia siitä, että villien petoeläinten menestyminen riippuu siitä ravinnosta, jota ihmisen ja poron yhteiselo niille tuottaa. Kolmannen vaiheen ahmapolitiikan tuoma muutos liittyikin erityisesti siihen, että politiikka pyrki tekemään ihmisen, poron ja valikoitujen petojen aiempaa tiiviimmästä kanssaelosta hyväksyttävämpää, siis järjestämään monilajisen kanssakäymisen moraalisen kokoonpanon uudelleen (vrt. Tuomivaara 2016). Muun muassa poromäärien hallinnollisen

säätelyn ja siihen nivoutuvien tukijärjestelmien vuoksi tämä muutos voi heijastua myös ihmisten välisiin suhteisiin.

Eloporoja myös *käsitellään* erotuksissa petojen vuoksi hieman uudella tavalla. Osassa paliskunnista eloporoihin maalataan spraymaalilla jälki. Maalin perusteella raato tai esimerkiksi karvatuppo voi löytyä lumesta helpommin. Kun jokainen poronhoitaja alueella käyttää eriväristä maalia, helpottaa se myös porojen omistajan nimeämistä. Luonnollisesti maali helpottaa myös eri omistajien porojen erottamista kauempaa. Lisäksi poroille laitetaan aiempaa useammin GPS-panta. Sen avulla voi sekä seurata elon liikkeitä että paikantaa kuolleet porot tarkasti.

Moraalisten muutospaineiden näkökulmasta merkittävimmät muutokset työkäytännöissä liittyivät *porojen suojelemiseen*, jossa voidaan erottaa kolme vaihtoehtoista toimintamallia. Poronhoitaja voi ensinnäkin tehdä kaikkensa suojellakseen poroeloa pedoilta. Tämä saattaa tarkoittaa intensiivistä paimentamista paitsi valoisana aikana myös yöllä ja hyvin huonolla säällä sekä erilaisten petoja torjuvien apukeinojen, kuten patterilla toimivien valojen käyttöä. Tällainen toiminta lisää kuluja ja voi olla valmiiksi raskaassa työssä fyysisesti ja henkisesti äärimmäisen kuluttavaa (vrt. LK 22.1.2014). Malli nojaa korostuneen sitkeästi saamelaisen poronhoidon vanhaan perinteeseen, jossa poron hyvinvointi ja elon huolellinen suojeleminen ovat elämäntavan normatiivisessa keskiössä: voi sanoa, että poron suojeleminen on poronhoitajalle *perusluontumus*.

Toisena vaihtoehtona on suojella poroja sitoutuneesti, mutta hyväksyen sen, että petovahingot voivat ajoittain kasvaa suuriksi. Malli ammentaa porojen hyvinvointia ja huolellista suojelemista arvostavasta perinteestä tavalla, joka ei vaaranna poronhoitajien itsensä jaksamista työssä kohtuuttomasti. Mikäli lisääntynyt porojen kärsimys ja elon astetta ”huolettomampi” suojeleminen aletaan nähdä normaaleina tapoina, voi toimintamalliin liittyä myös kulttuurista muutosta. Näin ei kuitenkaan tapahdu helposti, vaan suuret vahinkomäärät herättävät saamelaisten poronhoitajien keskuudessa tavallisesti kielteisiä tunteita ja turhautumisen kokemuksia (vrt. PS 2019).

Kolmas ja edellisistä radikaalisti erottuva toimintatapa on se, että petojen annetaan tietoisesti tappaa poroja joko täysin tai verrattain vapaasti, tavoitteena petovahinkokorvausten maksimoiminen. Tässä mallissa häiriötilanteen arviointi on johtanut toiminnan kokonaisvaltaiseen käytännölliseen ja vähintään osittaiseen moraaliseen uudelleen organisointiin.

Toimintamallista on olemassa Suomessa tunnettu julkinen esimerkki poronhoitoalueen kaakkoisosasta, Hossa-Irnin paliskunnasta. Suomussalmelainen poronhoitaja on vuodesta toiseen varustanut kaikki poronsa kuolevuuslähettimillä. Tämän jälkeen hän on antanut petojen syödä vapaana laiduntavia poroja häiritsemättä niitä (esim. LK 28.4.2023; HS 25.5.2024, 11.11.2024). Kun poroilla on ollut lähetin, on poronhoitaja kyennyt löytämään jokaisen kuolleen poron. Petoeläimet ovat vuoden 2015 jälkeen tappaneet vuosittain noin 50–100 poronhoitajan omistamaa poroa, joista hän nostanut korvausta vuositason noin 80 000–140 000 euroa. Poronhoitaja ei tänä aikana ole myynyt juurikaan poronlihaa, vaan on elänyt pääosin korvauksilla.

Poronhoitaja on itse perustellut toimintaa sopeutumisella uuteen petotilanteeseen: ”*Peto syö eläikseen. Valtio korvaa vahingon, niin kuin on sovittu*” (LK 28.4.2023). Toimintamallissa on kuitenkin myös protestinomainen ja katkera sävy sitä kohtaan, että paikalliset ihmiset ovat voimattomia muuttuneen petotilanteen edessä. Haastattelussa poronhoitaja toteaa:

”Ennen ajettiin poroja porukalla aitaan. Nyt ei tahdo olla petotilanteen vuoksi edes erotuksia, joihin kokoontua [...] Ihmiset saavat ajatella mitä haluavat, mutta vaihtaisin tämän petohomman siihen vanhaan milloin vain.”

Poronhoitajan toimintatapa on poikennut niin paljon (sekä saamelaisen että suomalaisen) poronhoidon perinteisistä normatiivisista ajattelumalleista, että häntä on kutsuttu jopa ”*pedonhoitajaksi*” (LK 28.4.2023).

En havainnut tutkimuksessani, että saamelainen poronhoito olisi missään muuttumassa pedonhoidoksi siinä merkityksessä kuin suomussalmelaisen poronhoitajan tapauksessa (vrt. Heikkinen & Sarkki 2015, 113, 117–118). Vaikka petotilanne olisi poronhoidon näkökulmasta vaikea, pyrkivät poronhoitajat suojelemaan porojaan. Tutkimukseni näkökulmasta on oleellista, että kolmannen vaiheen ahmapolitiikka *painostaa* poronhoitajaa toimimaan tavoilla, jotka voivat vaikuttaa poronhoidon moraaliseen perustaan. Valtio voi toisin sanoen petoeläinten institutionaalisilla suojelupyrkimyksillä ajaa kulttuurisia ja moraalisia muutoksia (vrt. Bargheer 2018, 262–263).

Moraaliset muutospainheet II: ahma poliittisena eläimenä

Saamelaisen poronhoidon suhde petoeläimiin on ollut tiettävästi jännitteinen niin kauan kuin poronhoitoa on harjoitettu. Poronhoidon menestymisen ytimessä on porojen hyvinvointi, ja sudet, ahmat, karhut, ilvekset, kotkat ja ketut puolestaan tappavat ja haavoittavat poroja. Jännitteisyys ei merkitse, että poronhoitajat olisivat suhtautuneet petoeläimiin yksiuotteisen negatiivisesti. Suurpetoihin on liittynyt myönteisiä henkisiä tai hengellisiä ulottuvuuksia (Frandy 2011; 2015), ja nykyisin tunturialueiden poronhoitajat ovat muun muassa osallistuneet aktiivisesti naalin suojelutoimiin.

Hieman yleistäen voidaan sanoa, että pahimpana vihollisena on perinteisesti pidetty sutta, joka onkin metsästetty valtion hyväksymänä jäljettömiin pääosasta Suomen saamelaisalueita (Frandy 2011; 2015; Valkeapää 2011, 190). Lämpimintä sympatiaa ei ole saanut osakseen myöskään ahma, jossa saamelaisia on kauhistuttanut sen tapa tappaa poroja ahnaasti ja tehokkaasti enemmän kuin se pystyy syömään (vrt. Turi 2010, 43).

Ensimmäisen vaiheen ahmapolitiikka tapporahoineen korosti voimakkaasti negatiivista suhtautumista petoihin. Sekä toisen että kolmannen vaiheen politiikat ovat pyrkineet kääntämään aselman päällelleen ja tekemään petoeläinten läsnäolosta arvostettavaa tai vähintään hyväksyttävää (vrt. Pohja-Mykrä 2014). Saamelaisen poronhoidon kohdalla nämä tavoitteet eivät ole kuitenkaan täysin toteutuneet: ahmojen ja niiden aiheuttamien

Kuva 3. Rasva luuytimessä kertoo siitä, että poro ei ole kuollut nälkään.

Figure 3. Fat in the bone marrow indicates that the reindeer did not die of starvation.

vahinkojen lisääntyminen on ruokkinut kielteistä suhtautumista itse eläintä kohtaan (PS 2019). Myös kotkien, ilvesten, karhujen ja susien lisääntymistä ja siitä seuraavia vahinkoja pidettiin tutkimuksen aikana ongelmina, mutta ahman aiheuttamat vahinkomäärät olivat selkeästi suurimmat, ja se oli lunastanut sudelle kuuluneen paikan ”poron pabimpana vihollisena” (PS 2019, 37:00).

On huomionarvoista, että tämän kulttuurisen muutoksen taustalla ei ollut vain ahman itsensä lisääntyminen vaan myös toinen institutionaalinen interventio, nimittäin poronhoitoalueen susikantojen pitäminen hyvin alhaisina petoeläinten suojelun aikakaudellakin. Ahman saalistustavoissa on kuitenkin piirteitä, jotka olivat omiaan kiihdyttämään negatiivisia tuntemuksia.

Ahma tappaa usein vassoja kantavia vaatimia, jolloin poronhoitaja menettää myös tulevaa tuottoa, ja lisäksi se saattaa tappaa yhdellä kertaa suuren määrän poroja, joista se syö vain osan (vrt. LK 15.4.2023). Ajoittain ahmat raatelevat poroja, mutta porot eivät kuitenkaan kuole. Tutkimusaikanani poronhoitoyhteisöissä kiersi esimerkiksi puhelimella kuvattuja videoita, joissa elävän poron selästä puuttui suuria paloja niin, että selkäranka oli näkyvillä. Videot herättivät voimakkaita negatiivisia tunteita sekä itse ahmaa että sen lisääntymisen taustalla olevaa politiikkaa kohtaan.

Poron itsensä näkökulmasta ei ole ilmiselvää, onko sen parempi matkustaa rekalla kuolemaan teurastamoon vai menehtyä petoeläimen hampaissa tunturin kyljessä. Monien keskustelukumppanieni puheissa näissä kärsimyksen muodoissa oli kuitenkin sekä määrällistä että laadullista eroa. Useampi poronhoitaja korosti, että ahmat voivat tappaa paljon sekä poroelon kannalta tärkeitä yksilöitä että jättävät poroja ”tärisemään henkitoreisiin” pitiksi ajoiksi.

Raadeltuina horjuvien porojen kohtaaminen alleviivasi myös ahman roolia ulkoapäin tulevan poliittisen kontrollin paikallisena symbolina. Poronhoitajat kokivat, että eivät voineet juurikaan vaikuttaa siihen, kuinka paljon petoja on, ja mitä ne tekevät. Ahmoja metsästettiin vahinkoperusteisilla poikkeusluvilla vuosina 2017–2022, mutta poronhoitajat pitivät lupamääriä paikallisen poronhoidon kannalta yleensä liian pieninä⁶ (ks. myös Paliskuntain yhdistys 2020; 2021). Vuoden 2023 jälkeen lupia ei ole enää myönnetty Natura-alueille tai niiden läheisyyteen, joihin merkittävä osa koko Suomen saamelaisalueesta lukeutuu (MMM 2024b).

Tunne vaikutusmahdollisuuksien vähäisyydestä herätti turhautumista ja tyytymättömyyttä esimerkiksi Euroopan Unionia, valtiota ja luonnonsuojelujärjestöjä kohtaan (myös PS 2019, 57:00; Viranhaltijan haastattelu). Kun poronhoitajia itseään samalla epäiltiin julkisuudessa vilpillisestä toiminnasta, muodostui asetelmasta monikerroksinen epäoikeudenmukaisuuden kokemus. Siihen nivoutui keskusteluissa lisäksi ajatus siitä, että poronhoidon fyysisesti ja henkisesti vaativaa arkea ei tunneta tai kunnolla ymmärretä poronhoitoyhteisöjen ulkopuolella (PS 2019; vrt. myös Valkonen 2015; Nykänen & Valkeapää 2016).

Moraalisten muutospaineiden näkökulmasta on merkittävää, että vaikka ahmat herättivät paljon negatiivisia tunteita, ei suhtautuminen niihin ollut edelleenkään lainkaan mustavalkoista. Kohtasin toistuvasti ja erilaisissa tilanteissa ajatuksen, että vaikka pedot eivät näyttäyty ”ystävinä”, ovat ne osa tunturiluontoa ja sitä elämän kollektiivia, johon saamelaiset itse kuuluvat (vrt. Frandy 2011; 2015; Valkeapää 2011). Teoreettisesti ilmaisten, luonnon kirjossa eläminen on selkeästi – ja kirjaimellisesti – poronhoitajan luontumus, jonka pohjalta he kohtaavat erilaiset kanssaeläjät. Negatiiviset tunteet liittyivät useimmiten yksinkertaisesti siihen, että petoja katsottiin olevan poronhoitoalueella liikaa (vrt. Sippola ym. 2005, 40–45).

6 Maa- ja metsätalousministeriön asettama kiintiö vahinkoperustaisille pyyntiluvuille koko Suomen poronhoitoalueelle oli kahdeksan kappaletta metsästysvuodessa. Ahmoja pyydettiin koko Suomessa näillä luvilla metsästysvuosittain seuraavasti: 2016/17: 8, 2017/18: 8, 2018/19: 8, 2019/20: 8, 2020/21: 4 ja 2021/22: 3. (Riistakeskus / Harri Norberg.) Saamelaisalueen paliskunnissa pyydettiin yksittäisiä ahmoja vuosittain.

Ahmat ovat kolmannen vaiheen ahmapolitiikan aikana uudella tavalla välineitä taloudellisten päämäärien saavuttamiseksi. Jos ahmoja ei olisi, olisivat petokorvaukset saamelaisalueella varsin pienet, ja poronhoidon tulo rakenne erilainen (Paliskuntain yhdistys: Tilastoja; ks. myös Skonhofs 2017). Mikäli korvaukset näyttelevät poronhoitajan taloudessa merkittävää roolia, voi petojen ajatella näyttäytyvän yhtä aikaa siis paitsi ongelmana myös tulojen hankkimisen välineenä (Valkonen 2015, 87).

Eri yhteyksissä tapaamani ihmiset eivät kuitenkaan muotoilleet asiaa yleensä aivan näin, vaan he korostivat, että korvaukset ovat oikeudenmukaista kompensatiota tulonmenetyksestä (vrt. LK 28.4.2023). Keskustelutilanteissa nousi kuitenkin toistuvasti esiin, että korvaukset saattoivat parantaa joidenkin yksilöiden tulotasoa, Lex Hallan aikaan selvästikin. Ajattelussa näytti olevan moraalisen muutoksen kitkaa: korvausten taloudellinen merkitys tunnustettiin, mutta ne eivät näyttäytyneet täysin tavanomaisena, legitiminä tulona vaan vahingon kärsineen ihmisen oikeudenmukaisena hyvityksenä. Tämä on siinä mielessä luontevaa, että tutkimuksen teon aikaan korvausperusteita kritisoitiin julkisuudessa voimakkaasti, mikä synnytti tarvetta puolustaa niitä (LK-aineisto). Tulkitsin keskustelun heijastavan kuitenkin myös sitä, että poronhoitajat eivät mielellään näkisi elinkeinon perustuvan erilaisille korvauksille ja tuille vaan mieluummin porotuotteiden myynnille (Heikkinen & Sarkki 2015, 113).

Yhteistä ahman erilaisille rooleille (vrt. Frandy 2015) on se, että kolmannen vaiheen ahmapolitiikan aikainen ahma on alati hyvin vakava, työnomainen toimija, joka pyrkii häiritsemään poronhoidon vakiintunutta kulkua (vrt. Bargheer 2018, 35–39). Yhä useammin maisemassa jälkinä tai poronraatoina läsnä oleva petoeläin pakottaa poronhoitajat reflektoimaan sekä työkäytäntöjään että poronhoidon päämääriä, mikä on omiaan erottamaan keinoja ja lopputuloksia toisistaan. Elämä kolmannen ahmapolitiikan ahman kanssa ei ole ”leikkiä” sen paremmin sanan deweylaisessa kuin arkikielisessä merkityksessä. Toisaalta se voi ajan myötä muuttua jälleen pelinomaisemmaksi, kun kokonaisuus organisoiu uudella tavalla ja etsii taas vakiintuneen tilan. Kohtuulliseksi koetut petomäärät kuuluvat myös nykyiseen poronhoidon peliin.

Kuva 4. Ahma näkyy poronhoitajille useimmiten jälkinä.

Figure 4. Wolverines are most often seen by reindeer herders as tracks.

Moraaliset muutospainheet III: poronhoito taloudellisena (epä)yhteistoimintana

Pidettiin petovahinkokorvauksia sitten ensisijaisesti kompensatioina tai tulonlähteenä, on selvää, että ne ovat muuttaneet poronhoidon tulon muodostumisen tapaa. Tähän rahan liikkeeseen nivoutuu moraalisia ulottuvuuksia, joista osa liittyy poronhoitajien sosiaalisiin suhteisiin, yhteistoimintaan.

Kaikki keskustelukumppanini olivat sitä mieltä, että mikäli yhteiskunta haluaa ylläpitää petokantoja, on petovahinkojen korvausjärjestelmä itsessään ehdottoman tarpeellinen poronhoidon taloudellisten edellytysten kannalta (vrt. Heikkinen & Sarkki 2015, 113). Mikäli yhteiselo on tarkoitus harjoittaa, on petojen aiheuttamia vahinkoja kompensoitava oikeudenmukaisesti. Osa poronhoitajista oli kuitenkin myös sitä mieltä, että petokantojen kokoa tulisi voida säädellä nykyistä helpommin saatavilla harkinnanvaraisilla pyyntiluvilla (myös PS 2019, 12:30).

Siitä ei käymissäni keskusteluissa vallinnut selvää yksimielisyyttä, *millainen korvausjärjestelmä* olisi optimaalinen. Koska petovahingot saattavat painottaa vain joidenkin poronhoitajien omistamiin poroihin, pitivät keskustelukumppanit Suomen ex post-järjestelmää maasuorpetojen kohdalla kuitenkin parempana kuin toista pääasiallista vaihtoehtoa eli reviiiriperustaista korvausjärjestelmää (vrt. Sippola ym. 2005; Pekkarinen ym. 2020b).

Lapin Kansan jutuissa korostui huoli siitä, että petovahinkojen tarkastuksia tehdään liian vähän – vain 5–10 % tapauksista tarkastetaan. Tämä johtuu suoraan resurssien vähäisyydestä: yhdellä maaseutuelinkeinoviranomaisella on vastuullaan useita paliskuntia. Tilanteen esitettiin mahdollistavan järjestelmän väärinkäytön esimerkiksi siten, että nälkään tai tautiin kuolleita poroja yritetään ilmoittaa petojen tappamiksi (LK 6.4.2021; 14.5.2024).

Poronhoitajat olivat keskusteluissamme lähes aina yksimielisiä siitä, että tarkastuksia tehdään liian vähän, eikä kukaan vastustanut niiden lisäämistä. Keskusteluissa tuotiin esiin huoli siitä, että mahdolliset väärinkäytökset voivat heikentää koko Suomen poronhoitoalueen asemaa. Koska korvauksia ei useina vuosina ole voitu maksaa täysimääräisesti budjettirajoitteiden vuoksi, perusteettomasti myönnetty korvaukset vähentävät suoraan todellisten vahinkojen kattamiseen käytettävissä olevia varoja.

Poronhoitajat huomauttivat, että tarkastajien vähyys voi koitua poronhoitajan tappioksi myös siksi, että suurilla alueilla työskentelevät tarkastajat saattavat ehtiä paikalle liian myöhään. Raadonsyöjät hävittävät poron nopeasti, ja tämän jälkeen sen kuolinsyytä on vaikeampaa tai mahdotonta todentaa (vrt. PS 2019, 3:20; LK 15.4.2023). Tällöin pedon tappamasta porosta ei usein voi saada korvausta.

Neljä eri poronhoitajaa painotti keskusteluissa voimakkaasti, että tarkastajilla tulee kuitenkin olla rohkeutta hylätä tapaukset, joissa ei voida täysin selvästi osoittaa, että poron on tappanut peto. Painotuksen taustalla oli epäily siitä, ovatko kaikki tarkastajat olleet aina tarkkoja, vai ovatko he hyväksyneet myös epäselviä tapauksia ja luoneet tätä kautta jopa väljää toimintakulttuuria. Toisaalta useampi poronhoitaja koki, että heidän kohdalleen sattuneet tarkastajat olivat huolellisia ja kriittisiä. Tarkastuksissa mukana olleiden viranomaisten koettiin jopa kyseenalaistaneen asiattomasti poronhoitajien kykyä arvioida luonnossa ja poroissa näkyviä jälkiä.

Kaikki keskustelukumppanini pitivät korvausjärjestelmän läpinäkyvyyttä tärkeänä asiana. Se olisi tärkeää paikallisten ja alueellisten suhteiden näkökulmasta ja vähentäisi yhden poronhoitajan muotoilun mukaan ”*julkista mussutusta*”. Läpinäkyvyyden tärkeimmistä keinoista ei vallinnut selvää yksimielisyyttä: toiset painottivat hyviä dokumentointikäytäntöjä, joiden pitää olla läpinäkyviä sekä paliskunnan sisällä että julkisuudessa. Toiset peräänkuuluttivat ennen kaikkea laajempia, tarkkoja tarkastuksia. Erilaiset viranomaistahot huomauttivat, että läpinäkyvyyttä on kehitetty jatkuvasti, vaatimalla esimerkiksi tarkkoja dokumentteja vahingoista (mm. viranhaltijan haastattelu).

Samalla varsinkin poronhoitajat korostivat tyypillisesti, että tapetut porot ovat omaisuutta, josta on saatava asianmukainen korvaus (myös PS 2019, 34:00; vrt. Sippola ym. 2005, 34, 51–59). He eivät olleet siis valmiita jättämään vahinkoilmoituksia tekemättä vain siksi, että järjestelmässä on puutteita. Yksittäisistä poroista saatavia korvauksia pidettiin yleensä kohtuullisina, joskin erilaiset keskustelukumppanit pitivät niitä liian pieninä ja erityisesti Lex Hallan aikana myös liian suurina (vrt. Sippola ym. 2005, 52).

Lapin Kansan ja Helsingin Sanomien jutuissa kiinnitettiin erityisesti tutkimusjakson lopulla huomiota poronhoidon *kollektiivisen verotuksen* ongelmiin (LK 7.5.2023; 28.3.2023; HS 11.11.2024). Järjestelmä toimii yksinkertaistaen esitettynä siten, että paliskunnan verotettava tulo lasketaan kolmen viimeisimmän poronhoitovuoden nettotuloksen keskiarvona. Tämä keskiarvo kohtuullistetaan kertoimella 0,8, minkä jälkeen siitä tehdään 5 %:n yrittäjävähennys. Näin saatu puhdas tuotto per lukuporo jaetaan paliskunnan osakkaiden kesken heidän omistamiensa lukuporojen määrän mukaisesti. Jokaisen poronomistajan verotettava tulo määräytyy siis hänen lukuporojensa perusteella (Verohallinto 2025).

Petovahinkojen korvaukset maksetaan suoraan yksittäiselle poronhoitajalle, mutta samalla ne lasketaan kirjanpidossa osaksi koko paliskunnan kollektiivista tuloa. Niinpä yhden paliskunnan osakkaan saamista korvauksista maksavat veroja myös toiset saman paliskunnan osakkaat, vaikka he itse eivät olisi saaneet lainkaan korvauksia.

Useat keskustelukumppanini pitivät verotusmallia etenkin korvausten osalta epäoikeudenmukaisena. Jos korvauksia maksetaan yksittäisille poronhoitajille merkittäviä määriä, voi järjestelmä aiheuttaa toisissa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia ja rapauttaa poronhoitoyhteisöjen sisäistä eheyttä voimakkaastikin (vrt. LK 28.3.2023; HS 11.11.2024; myös Valkonen 2015, 89; Magga 2024, 115). Poronhoitajat totesivat, että pahimmillaan malli voi johtaa taloudelliseen ahdinkoon. Erityisen ongelmallisena pidettiin tilanteita, joihin liittyi epäilyksiä väärin perustein nostetuista korvauksista. Kollektiivisen verotuksen ongelmallisuus näytti liittyvän siihen, kuinka suuria eroja paliskunnan poronhoitajien tuloissa, kuten erilaisissa korvauksissa ja esimerkiksi poronlihan suoramyynnissä oli.

Jotkut poronhoitajat pitivät keskeisenä ongelmana lisäksi sitä, että ryhmäverotus tapahtuu paliskunnan tasolla. Jos paliskunta on jakautunut itsenäisiin siidoihin, ei paliskunta ole poronhoitajien näkökulmasta sen paremmin käytännöllisenä kuin sosiaalisena kollektiivina kovin merkityksellinen. Koska siidat voivat olla keskenään kilpailuasetelmissa, ei niiden välinen luottamus esimerkiksi korvausten oikeellisuuden suhteen ole myöskään aina täysin aukotonta.

Julkisesta kritiikistä huolimatta esimerkiksi poronhoitajien etujärjestö Paliskuntain yhdistys ei ole halunnut verotusmalliin muutoksia. Ongelmien on katsottu koskevan vain pientä osaa poronhoitajista ja kollektiivisen verotuksen toimivan muutoin tarkoituksenmukaisesti yhteisöllisessä elinkeinossa (LK 9.5.2024). On ilmeistä, että nimenomaan *paliskunnan* yhteisöllisyyttä korostavat julkisen oikeutuksen tavat olivat tutkimusaikanani ristiriidassa joidenkin paikallisyhteisöjen sisäisten moraalisten keskustelujen kanssa (ks. Thévenot 2014)⁷.

Keskusteluaineistoni on epäsystemaattinen, ja on syytä toistaa, että taloudelliseen toimintaan liittyviä näkemyksiä ei voi yleistää kaikkien saamelaiden poronhoitajien näkemyksiksi. Ajatukset resonoivat kuitenkin selvästi muiden aineistojeni ja aikaisempien tutkimusten kanssa. Niitä voi pitää vähintään johtolankoina niihin moraalisiin kysymyksiin, joita korvausjärjestelmään on liitetty.

⁷ Yksi saamelaisalueen eteläpuolella sijaitseva paliskunta nosti petovahinkokorvaukset 2020-luvun alkuvuosina yksittäisten poronhoitajien sijaan kollektiivisesti paliskunnalle. Tällöin kukaan paliskunnan osakas ei voi saada korvauksista etua toisiin nähden. Menettely on kuitenkin toistaiseksi lainvastainen, sillä vahingon saisi ilmoittaa paliskunnan nimiin vain silloin, kun tapetun poron omistaja ei ole tiedossa. (LK 7.5.2024.)

Tarkastelin tutkimusprosessini aikana myös koko poroelinkeinon alueellisten sidosryhmien, kuten Pohjois-Suomen paikallisviranomaisten, Paliskuntain yhdistyksen ja riistanhoitoyhdistysten edustajien näkemyksiä (LK 15.4.2023; 4.6.2024; Suurpetosidosryhmäkuuleminen 2023; Viranhaltijan haastattelu). Tarkoituksena oli hahmottaa yleiskuvaa ahmapolitiikan kehityssuunnista, eikä tarkastelu kohdistunut kaikkiin sidosryhmiin. Vaikka tällaisen lähestymisen pohjalta ei ole mahdollista eritellä sidosryhmien näkemyksiä kattavasti, nostan esiin kaksi moraalisen ajattelun kannalta keskeistä, aineistoissani usein toistuvaa teemaa.

Sidosryhmien edustajien puheenvuoroissa poronhoito näyttäytyi tyypillisesti kulttuuris-taloudellisena toimintana, johon liittyi sellaisia normatiivisia arvoja kuin poronhoitajien yhteisöllisyys ja yksityiskohtainen tieto pohjoisista luonnonympäristöistä sekä porojen hyvinvoinnista. Huomattavan usein ja painokkaasti poronhoitoa kuvattiin kuitenkin perustulailista omaisuuden suojaa nauttivana elinkeinona, jonka toiminnalle kasvaneet petopopulaatiot aiheuttavat ”*kohtuuttomia haasteita*”. Aiheesta puhui hyvin painokkaasti haastattelemani viranhaltija, mutta teema nousi esiin myös muissa lähteissä. Elinkeinoa pidettiin tärkeänä sekä yksilölle että paikallistaloudelle. Erityisesti 2020-luvulla sidosryhmien puheenvuoroissa huomautettiin lisäksi, että poronhoito on tärkeää pohjoiselle luontovarmuudelle (vrt. Porotalouden tulevaisuustyöryhmän loppuraportti 2023, 2).

Toinen toistuva teema liittyi paikallisen tiedon merkityksen korostamiseen, johon samalla liittyi selkeää epäluottamusta Suomen valtion ja Euroopan unionin politiikan perustoina olevaa tietoa kohtaan. Esimerkiksi Lapin alueellisen riistanneuvoston suurpetosidosryhmäkuulemisessa vuonna 2023 esitettiin monessa puheenvuorossa, että viralliset tiedot petokannoista eivät ole luotettavia. Myös monet poronhoitajat pitivät petokantojen laskentoja liian epäsystemaattisina ja sitä kautta epäluotettavina.

Tutkimustyöni pohjalta ei voi sanoa täsmällisesti, millainen vaikutus sidosryhmien näkemyksillä oli saamelaisen poronhoidon piirissä jaettuihin ajatusmalleihin. Ne muodostivat joka tapauksessa institutionaalista, normatiivista painetta. Se alleviivasi käsitystä poronhoidosta taloudellisena toimintana, jonka reunaehdot ymmärtävät selvästi parhaiten paikalliset ihmiset, eivät valtiot tai ”etelän” järjestöt (vrt. PS 2019, 5:30, 13:00–16:00, 37:00, 40:00).

Petovahinkokorvauksiin liittyvät keskustelut sekä poronhoitajien että sidosryhmien piirissä ovat laajasti tarkastellen jatkaneet sitä kehitystä, jossa vuorovaikutteisiksi kanssaeläjiksi ymmärretyistä poroista tulee hieman painokkaammin modernia omaisuutta, rahaksi muutettavaa pääomaa. Samalla keinot ja niihin liittyvät arvot (poronhoidon / poroelämän kokonaisuus) irtaantuvat hieman lisää päämääristä (taloudellinen tulos). Korvausjärjestelmää voidaan toisin sanoen pitää institutionaalisenä häiriötekijänä, joka edelleen muovaa poronhoidosta hieman työnomaisempaa ja ohjaa muutoksia arvonmuodostuksissa (Bargheer 2018, 25). Poronhoito näyttäytyy Bargheerin termiä mukaillen ”ruoka-tehtaana”, jonka tuotteiden loppukäyttäjät ovat sekä ihmiset, ahmat että raadonsyöjät (Bargheer 2018, 37).

Koko kuva poronhoidosta tämä ei selvästikään ole: yhtä aikaa hyvin monet poronhoitajat pitävät kiinni elämäntavan vanhoista normatiivisista perustoista ja pyrkivät myös etsimään niille yhteiskunnallista tilaa (Maggä 2024). Heidän näkökulmastaan taloudellisen logiikan vahva korostuminen tai kehkeytyminen poronhoidon keskeisimmäksi luontumukseksi ei ole toivottavaa. Asetelmaa voi katsoa modernisaation moraalisenä dynamiikkana, jossa hieman eri suuntiin vetävät arvonmuodostuksen tavat kamppailevat (vrt. Abend 2011; Thévenot 2014; Bargheer 2018).

Talouteen liittyvät keskustelut osoittavat toisaalta, että kolmannen vaiheen ahmapolitiikka on alkanut vakiinnuttaa hieman uudenlaista keinojen ja päämäärien ketjua, jossa arvostukset alkavat uudelleen sekoittua toisiinsa, muovautua hieman aiemmasta poikkeavaksi peliksi. Selkeä esimerkki tästä on nimenomaan petokorvausjärjestelmä. Järjestelmä on päämääriä eli ahman suojelua ja poronhoidon taloudellista tulosta palveleva keino, mutta myös siihen itseensä kietoutuu moraalisia merkityksiä: poronhoitajien kärsimien vahinkojen

korvaamista pidetään *oikeudenmukaisena* periaatteena, jonka tavoittelemiseksi vahinkojen tarkastaminen täytyy tehdä *luotettavasti ja läpinäkyvästi*.

Moraalin moniulotteisuudesta kertoo, että vaikka vahinkojen korvaamiseen liittyy laajalti hyväksytty ajatus oikeudenmukaisuudesta, ei tämä ole toistaiseksi toiminut aivan kiistatontana moraalisen oikeuttamisen repertuaarina. Koska korvausjärjestelmässä nähdään väärinkäytösten mahdollisuuksia eikä sitä esimerkiksi verotuskäytäntöjen osalta pidetä täysin oikeudenmukaisena, on toimintamalliin liittyvä moraalisuus säilynyt myös ristiriitojen lähteenä.

Lopuksi: jatkuvuutta ja vastuita

Stefan Bargheer korostaa, että lintujen suojelun kehittyminen sekä Iso-Britanniassa että Saksassa tapahtui jatkumona, jossa institutionaaliset käytännöt ja moraaliset arvostukset muuntuivat asteittain: esimerkiksi kuolleiden lintujen ruumiiden kerääminen Iso-Britanniassa muuttui vaiheittain havaintojen ja kuvien keräämiseksi (Bargheer 2018, 40, 45, 257).

Myös poronhoitoa on mielekästä tarkastella jatkumona, jossa käytännöt ja arvostukset sekä jatkuvat että muuntuvat vaiheittain. Tutkimukseni toistaa sen usein toistetun havainnon, että kulttuurinen ja moraalinen jatkuvuus on ollut saamelaisessa poronhoidossa voimakasta (Valkeapää 2011; 2016; Näkkäläjärvi 2013; Valkonen & Nykänen 2017; Magga 2024). Tämä näkyy selvänä esimerkiksi porojen hyvinvointiin liittyvässä huolossa. Saamelainenkaan poronhoito ei kuitenkaan ole immuuni jatkuvalle muutospaineelle, mikä ilmenee esimerkiksi rahatalouden logiikan merkityksen nousuna ja erilaisissa yhteyksissä esiin nousevana sosiaalisena ja poliittisena epäluottamuksena (vrt. myös Heikkinen & Sarkki 2015).

Kiinnitän lopuksi huomiota moraaliseen kehitykseen, joka ei liity niinkään poronhoitoon kuin julkisen hallinnon toimenpiteisiin. Kun Euroopan unioni ja valtio ovat tuottaneet petojen suojelulla poronhoidolle ongelmia, ovat ne pyrkinet ratkaisemaan näitä ongelmia taloudellisilla korvauksilla. Myös korvausjärjestelmää on pyritty kehittämään sekä reilummaksi että läpinäkyvämmäksi, mistä konkreettisia esimerkkejä ovat Lex Hallan poisto vuonna 2018 ja vaatimus vahinkojen tarkasta dokumentoinnista.

Suojelun ja petovahinkokorvausten yhdistelmän tuottamiin kulttuurisiin muutospaineisiin ei kuitenkaan ole reagoitu vastaavalla tavalla. Tämä voi johtua siitä, että etenkin moraalisten muutospaineiden tunnistaminen on vaikeaa ja toisinaan myös sosiaalisesti ja poliittisesti haastavaa. Ongelmaksi muodostuu kuitenkin, että sopeutuminen jää paikallisten yksilöiden ja yhteisöjen vastuulle sekä näiden kulttuurisen ja moraalisen resilienssin varaan. Alkuperäiskansakulttuurin vahva normatiivinen perinne suojaa kulttuuria äkkinaisisiltä muutoksilta. Tilanne voi kuitenkin muodostua raskaaksi yksilöille, jotka joutuvat kamppailemaan kasvaneiden petokantojen, taloudellisten haasteiden, kulttuuristen normien sekä ilmastonmuutoksen myötä vaikeutuvien olosuhteiden ristipaineissa.

Kiitokset

Kiitokset Juha Hiedanpäälle erityisesti John Deweyta, Harri Norbergille lainsäädännön historiaa ja maastotarkastusten käytäntöjä koskevista kommentista ja kahdelle Alue ja Ympäristön vertaisarvioijalle tarkkanäköisistä ja hyödyllisistä huomioista.

Lähteet

- Abend, G. (2011) Thick Concepts and the Moral Brain. *European Journal of Sociology* 52 (1) 143–72. <https://doi.org/10.1017/S0003975611000051>
- Anderson, E. (2023) Dewey's Moral Philosophy, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/dewey-moral/> (Luettu 29.10.2024)

- Bargheer, S. (2018) *Moral Entanglements: Conserving Birds in Britain and Germany*. University of Chicago Press, Chicago.
- Borgström, S. (2011) Iso paha susi vai hyödyllinen hukka? Ekologis-juridinen näkökulma suden suojelun yhteiskunnalliseen hyväksyttävyyteen. *Dissertations in Social Sciences and Business Studies* No 20. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu. <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/10408>.
- Chapron, G. et al. (2014) Recovery of large carnivores in Europe's modern human-dominated landscapes. *Science* 346 1517–1519. <https://doi.org/10.1126/science.1257553>
- Dewey, J. (1922) *Human Nature and Conduct: An Introduction to Social Psychology*. Henry Holt and Co, New York.
- Dewey, J. (1929) *The Quest for Certainty: A Study of the Relation of Knowledge and Action*. New York, Balch.
- Dewey, J. (1932) Ethics. Teoksessa Dewey, J. & Tufts, J. (toim.) *Later Works*, vol. 7. Southern Illinois University Press, Carbondale.
- Fourcade, M. (2009) Cents and Sensibility: Economic Valuation and the Nature of 'Nature.' *American Journal of Sociology* 116 (6) 1721–77. <https://doi.org/10.1086/659640>
- Frandy, T. (2011) Sking Down the Demon Wolf: Redefinition of the Predator in Johan Turi's Sápmi. *Scandinavian Studies* 83 (4) 545–572. <https://www.jstor.org/stable/23343099>
- Frandy, T. (2015) Suden kaikki nimet: Sudet ja dekolonisaatio Saamenmaassa. Teoksessa Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) *Suden kanssa*. LUP, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Heikkinen, H. I. & Sarkki, S. (2015) Ympäristönmuutos, poronhoidon sopeutumiskapasiteetti ja suurpedot. Teoksessa Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) *Suden kanssa* 97–119. LUP, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Hiedanpää, J. & Pellikka, J. (2015) Mikropolitikka ja susiasioiden hallinta Lounais-Suomessa. Teoksessa Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) *Suden kanssa* 197–218. LUP, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) (2015) *Suden kanssa*. LUP, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Jones, K. (2002) 'A fierce green fire': Passionate pleas and wolf ecology. *Ethics, Place and Environment* 5 (1) 35–43.
- Joona, J. (2021) Poronhoitolaki-oikeuskäytännössä. Tutkimusporonhoitolainsoveltamisesta hallintotuomioistuinten oikeuskäytännössä. *Juridica Lapponica* 49. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64603/JOONA_PORONHOITOLAKI_OIKEUSKAYTANNOSSA.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kivinen, O. & Piironen, T. (2007) Yhteiskuntametafysiikasta sosiaalisen elämän tutkimukseen: luonnos evolutionaaris-pragmatistiseksi toimijan näkökulmaksi. *Sosiologia* 44 (2) 95–108.
- Kumpula, J., Pekkarinen, A.-J., Tahvonen, O. I., Siitari, J. & Törmänen, H. (2017) Petoeläinten vaikutukset porotalouden tuottavuuteen, tuloihin ja taloudelliseen kestävyyteen: Makera-hankkeen loppuraportti. Luke, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-368-0>
- Kumpula J., Siitari J., Siitari S., Kurkilahti M., Heikkinen J. & Oinonen K. (2019) Poronhoitoalueen talvilaitumet vuosien 2016–2018 laiduninventoinnissa. Talvilaidunten tilan muutokset ja muutosten sy. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 29/2019. Luke, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-753-4>
- Kumpula, J., Rämö, S., Siitari, J., Holkeri, L., Pekkarinen, A.-J. & Tauriainen, J. (2022) Talven 2021–2022 lumi- ja kaivuolosuhteet ja niiden vaikutukset poronhoitoon. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 71/2022. Luke, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-496-8>
- Lehtola, V.-P. (2019) ”Lappalainen on kaukaa ovela ja laskelmallinen”. Saamelaisen arkipäivän vastarinta E.N. Mannisen teoksissa. Teoksessa Autti, O. & Lehtola, V.-P. (toim.) Hiljainen vastarinta. Tampere University Press, Tampere. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-000-7>
- Magg, A.-M. (2024) *Südan lait — Saamelaisen poronhoidon oikeusperiaatteet ja -teoria*. Vastapaino, Tampere.
- Miettinen, A.-L., Ollila, A., Aikio, L., Ruuska, R.M., Tauriainen, J., Sanaksenaho, V., Kämäräinen, S. & Kainulainen, P. (2025) Poromäärien hallintaa ja vähentämistä koskeva lainsäädäntö. Poronhoitolain eräiden säännösten muuttamista valmistelemaan asetetun työryhmän ehdotukset. Maa- ja metsätalousministeriö.
- Norberg, H. (2006) Compensation regimes for the predator-caused losses in reindeer husbandry – a conflict of interests without sustainable solution? Julkaisematon essee. The 4th Annual Arctic Graduate School Seminar.
- Nykänen, T. (2016) Poro syntipukkina. *AntroBlogi* 14.11.2016. <https://antroblogi.fi/2016/11/poro-syntipukkina/>. (Luettu 25.3.2025)
- Nykänen, T. & Valkeapää, L. (2016) Etniset poronhoitajat. Enontekiön porosaamelaisen ryhmämuotoisuus. Teoksessa Nykänen, T. & Valkeapää, L. (toim.) *Kilpisjärven poliittinen luonto. Matkoja Käsiarren kulttuurimaisemassa* 160–198. SKS, Helsinki.
- Nykänen, T. (2023) From Everyday Work to Sensations of Freedom: Snowmobile Users' Relationships to Snow, Ice and Weather. Teoksessa Tennberg, M. & Strauss-Mazzullo, H. (toim.) *Living and Working With Snow, Ice and Seasons in the Modern Arctic: Everyday Perspectives* 145–165. Palgrave Macmillan, Cham.
- Näkkäläjärv, K. (2013) *Jauristunturin poropaimentolaisuus: kulttuurin kehitys ja tietojärjestelmä vuosina 1930–1995*. Väitöskirja, humanistinen tiedekunta, kulttuuriantropologia. Oulun yliopisto, Oulu.

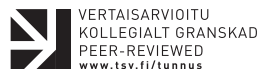
- Näkkäläjärvi, K., Gregow, H., Ahonen, S.-J., Hautala, J., Jaakkola, J.J.-K., Juntunen, S. & Laurila, T.K. (2025) Ilmastomuutoksen nykyiset ja ennakoitavat vaikutukset saamelaiskulttuurille. *Ramadat: Saamelaisen ilmastoneuvoston julkaisuja 1/2025*. Saamelainen ilmastoneuvosto, Oulu. <http://hdl.handle.net/10138/594376>
- Pekkarinen, A.-J., Kumpula, J. & Tahvonen, O. (2020a) Bioekonominen analyysi poronhoidon ja talvilaidunten tilan taloudellisesta kestävydestä Suomessa. Teoksessa J Kumpula & S Siitari (toim.) *Kestävä biotalous porolaitumilla -hankkeen osaraportit, johtopäätökset ja toimenpide-ehdotukset 6–27. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 29/2020*. Luke, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-959-0>
- Pekkarinen, A.-J., Kumpula, J. & Tahvonen, O. (2020b) Predation costs and compensations in reindeer husbandry. *Wildlife Biology* 2020(3) 1–14. <https://doi.org/10.2981/wlb.00684>
- Pellikka, J. & Ala-Kurikka, I. (2024) Kansalaiset ja susi. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 96/2024*. Luonnonvarakeskus, Helsinki.
- Pohja-Mykrä, M. (2014) Vahinkoeläinsodasta psykologiseen omistajuuteen: petokonfliktien historiallinen tausta ja nykypäivän hallinta. *Julkaisuja 33*. Helsingin yliopisto, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/items/6bd93212-e8be-48f5-94a6-64e83077a85>
- Pohjola, A. & Valkonen, J. (toim.) (2012) *Poronhoitajien hyvinvoinnin uhat ja avun tarpeet*. Lapland University Press, Rovaniemi.
- Sara, M.N. (2003) Boazosámi árvvut. Teoksessa Eriksen, E.H. (toim.) *Árvvut*. Davvi Girji, Kaarasjoki.
- Sara, M.N. (2009). Siida and traditional Sámi reindeer herding knowledge. *The Northern Review* 30 153–178. <https://thenorthernreview.ca/index.php/nr/article/view/9>
- Sippola, A.-L., Norberg, H., Renko, M., Suopajarvi, K. & Sutinen, T. (2005) Petovahinkojen sosioekonominen merkitys porotaloudelle Suomessa – loppuraportti. *Arktisen keskuksen tiedotteita 44*. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Skonhoft, A., Johannesen, A.B. & Olaussen, J.O. (2017) On the tragedy of the commons: when predation and livestock loss may improve the economic lot of herders. *Ambio* 46 644–654. <https://doi.org/10.1007/s13280-017-0910-1>
- SKTEO (2024) Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202405294076>
- Thévenot, L. (2014) Voicing concern and difference: From public spaces to commonplaces. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 1(1) 7–34. <https://doi.org/10.1080/23254823.2014.905749>
- Turi, J. (1988) *Sámi Dearvttat, Duoddaris*. SámiGirjiit, Jokkmokk.
- Turi, J. (2010) *Muitalus sámiid birra*. ČáliidLágádus, Kárášjohka.
- Tuomivaara, S. (2016) Eläimet - Luonnon ja yhteiskunnan rajoilla. Teoksessa Valkonen, J. & Litmanen, T. (toim.) *Ympäristö sosiologia* 115–142. SoPhi, Jyväskylä.
- Valkeapää, L. (2011) *Luonnonssa. Vuoropuhelua Nils-Aslak Valkeapään tuotannon kanssa*. Maahenki, Helsinki.
- Valkeapää, L. (2016) Poroelämää Käsivarren maisemassa. Teoksessa Nykänen, T. & Valkeapää, L. (toim.) *Kilpisjärven poliittinen luonto. Matkoja Käsivarren kulttuurimaisemassa* 81–97. SKS, Helsinki.
- Valkonen, J. (2015) Poronhoitoa suurpetoeläinten kanssa: tietokäytännöt sekä yleisen ja erityisen edun problematiikka. Teoksessa Hiedanpää, J. & Ratamäki, O. (toim.) *Suden kanssa* 66–96. Lapland University Press, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-981-0>
- Valkonen, J. & Nykänen, T. (2017) Moottorikelkka poronhoitokulttuurin muutoksena. *Tiede ja edisty* 42(2) 111–139. <https://doi.org/10.51809/te.105252>
- Valtonen, T. (2019) Miten Saanasta tuli pyhä? Erilaisten rinnakkaisten Saana-diskurssien tarkastelua. *Terra* 131(4) 209–222. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202001233104>
- Vinkka, B., Valkonen, J., Jokinen, M., Hiedanpää, J. & Kojola, I. (2024) Monilajinen poronlaidun ja suurpetojen ravintohoukuttelu. *Alue ja Ympäristö* 53(1) 92–111. <https://doi.org/10.30663/ay.141372>

Aineistolähteet

- HE (90/2008) Hallituksen esitys Eduskunnalle riistavahinkolain ja laiksi metsästyslain 87 §:n muuttamisesta. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2008/20080090> (Luettu 5.9.2024)
- HE (263/2018) Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi riistavahinkolain muuttamisesta. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180263#idm46434451447904> (Luettu 5.9.2024)
- Helsingin Sanomat (HS) (25.5.2024) Pedot syövät Leo Juntusen porot. Marjo Valtavaara. <https://www.hs.fi/alueet/art-2000010428937.html> (Luettu 5.9.2024)
- HS (11.11.2024) Leo Juntunen tienaa sata tonnia vuodessa, mutta ei juuri maksa veroja. Marjo Valtavaara. <https://www.hs.fi/alueet/art-2000010819889.html> (Luettu 26.3.2025)
- Kenttäpäiväkirjat 2016–2024. Tekijän hallussa.
- Kuun metsän Kaissa* (2016) Dokumentti, ohjaaja Mari Gauriloff. <https://areena.yle.fi/1-2731009>
- Lapin alueellisen riistanneuvoston suurpetosidosryhmien 12.5.2023 kuulemistilaisuuden tekstinnös. Tekijän hallussa.

- Lapin Kansa (LK) (22.1.2014) Ahmasirkus. Leena Valkeapää, kolumni.
- LK (19.3.2017) Kokeneet asiantuntijat roimivat petovahinkokorvauksia. Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/kokeneet-asiantuntijat-roimivat-petovahinkokorvauk/72779> (Luettu 5.9.2024)
- LK (6.4.2021) Tappoiko Ylä-Lapin jokainen ahma oikeasti 54 poroa vuodessa? Kolumni, Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/tappoiko-yla-lapin-jokainen-ahma-oikeasti-54-poroa/3488937> (Luettu 5.9.2024)
- LK (4.2.2023) Lemmenjoen Sherlokki. Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/suomen-suurintakansallisuustoa-valvonut-jari-kan/5288846> (Luettu 5.9.2024)
- LK (28.3.2023) Verotus kuumentaa tunteita suurten petokorvausten paliskunnassa. Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/verotus-kuumentaa-tunteita-suurten-petokorvausten-/5511305> (Luettu 29.10.2024)
- LK (15.4.2023) Vahinkotarkastajan työpäivä. Tapio Nykänen. <https://www.lapinkansa.fi/petovahinkojen-tarkastusmatkat-ovat-pitkia-ja-lyhy/5475730> (Luettu 5.9.2024)
- LK (28.4.2023) Poronhoitaja – vai pedonhoitaja? Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/pedonhoitaja-suomussalmelta-on-saanut-kuudessa-vuo/5506897> (Luettu 24.4.2025)
- LK (7.5.2023) Aika ja petopolitiikka ovat ajaneet porotalouden verotussysteemin ohi. Pääkirjoitus. <https://www.lapinkansa.fi/aika-ja-petopolitiikka-ovat-ajaneet-porotalouden-v/5513747> (Luettu 9.9.2024)
- LK (7.5.2024) Valtio maksoi petovahingoista ennätyssumman. Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/valtiomaksoi-petovahingoista-ennatyssumman-tasta/6889570> (Luettu 5.9.2024)
- LK (9.5.2024) Pitäisikö poronhoito lopettaa siellä, missä liha menee pedoille eikä ihmisille? Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/pitaisiko-poronhoito-lopettaa-siella-missa-liha-me/8109132> (Luettu 9.9.2024)
- LK (14.5.2024) Satoja raatoja, ei yhtään tarkastusta. Risto Pyykkö. <https://www.lapinkansa.fi/satoja-raatoja-ei-yhtaan-tarkastusta-ministerio-ty/8111256> (Luettu 9.9.2024)
- LK (4.6.2024) Paliskunnat haluavat kriisityöryhmän ratkaisemaan. Jyri Salonen. <https://www.lapinkansa.fi/paliskunnat-haluavat-kriisityoryhman-ratkaisemaan/8142478> (Luettu 6.9.2024)
- Maa- ja metsätalousministeriön asetus eläinvahinkojen korvaamisessa käytettävistä käyvistä arvoista (834/2018) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180834> (Luettu 23.1.2024)
- Maa- ja metsätalousministeriö (MMM) (2024a). Riistavahingot.fi <https://riistavahingot.fi/#/riistavahingot> (Luettu 3.9.2024)
- MMM (2024b) Tilannekatsaus ahman metsästyksestä ja poikkeuslupamenettelyistä. <https://www.parliament.fi/FI/vaski/JulkaistuMetatieto/Documents/EDK-2024-AK-26638.pdf> (Luettu 10.9.2024)
- Paliskuntain yhdistys: lausunto 5.11.2020. https://paliskunnat.fi/lausunnot2020/MMM_ahmakiintiioasetus_2020_2021_5-11-2020.pdf (Luettu 24.5.2023)
- Paliskuntain yhdistys: kannanotto 31.8.2021. https://paliskunnat.fi/lausunnot2021/MMM_ahmojen_poikkeuslupametsastys_31-8-2021.pdf (Luettu 24.5.2023)
- Paliskuntain yhdistys: Petovahinkokorvaukset. <https://paliskunnat.fi/py/porovahingot/petoelainvahingot/petovahinkokorvaukset/> (Luettu 23.1.2024)
- Paliskuntain yhdistys: Tilastoja. <https://paliskunnat.fi/py/materiaalit/tilastot/> (Luettu 29.10.2024)
- Poromiehen silmin* (2019) Dokumentti, ohjaaja Aslak Paltto. <https://areena.yle.fi/1-50203308>
- Poronhoitolaki (848/1990) https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/1990/848#chp_3_sec_21_heading (Luettu 24.4.2025)
- Porotalouden tulevaisuustyöryhmän loppuraportti 2023. <https://mmm.fi/-/porotalouden-tulevaisuustyoryhman-loppuraportissa-esityksia-poronhoidon-elinvoimaisuuden-tukemiseksi>. (Luettu 25.3.2025)
- Riistakeskus / Harri Norberg Henkilökohtainen tiedonanto 26.3.2025.
- Riistavahinkolaki (105/2009) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090105> (Luettu 23.1.2024)
- Ruokavirasto (2020) Ruokaviraston määräys suurpetojen aiheuttamien porovahinkojen korvaamisessa käytettävistä käyvistä arvoista 2020. <https://www.finlex.fi/fi/viranomaiset/normi/440002/46490> (Luettu 23.1.2024)
- Ruokavirasto (2025) Tavoitteellinen maksuaikataulu. <https://www.ruokavirasto.fi/tuet/maatalous/maksuaikataulu/> (Luettu 24.4.2025)
- Suikkanen, P. (2019) Poromiehen silmin -dokumentin ohjaaja, poronhoitaja Aslak Paltto: ”Luonnossa on saamelaiten tulevaisuus” <https://yle.fi/aihe/a/20-292907> (Luettu 26.3.2025)
- Suuri Journalistipalkinto (2023) Palkitut 2022. <https://www.suurijournalistipalkinto.fi/palkitut2022/> (Luettu 29.10.2024)
- Valtioneuvoston asetus riistavahingoista (309/2013) <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130309#Pi dm46434451345824>
- Verohallinto (2025) Poroverotus. https://www.vero.fi/henkilöasiakkaat/omaisuus/metsa/metsasta_saadut_muut_tulot/poroverotus/ (Luettu 28.3.2025)
- Viranhaltijan haastattelu. Tekijän hallussa.

Artikkeli

Kaisa Matschoss^a, Laura Salmivaara^b, Eva Heiskanen^c, Minna Kanerva^d,
Senja Laakso^e, Tina Nyfors^e & Tiia-Lotta Pekkanen^f

Kohtuus esiin tehokkuuden varjosta – kuinka kohtuus sisältyy suomalaisten asiantuntijoiden näkemyksiin kestävän asumisen ohjauskeinoista?

Stepping Out of the Shadow of Efficiency: How Is Sufficiency Included in Finnish Expert Views on Policy Instruments for Sustainable Housing?

For societies to become sustainable, radical changes are needed. This entails major reductions in carbon footprints and overall consumption, which necessitates policy guidance. Sufficiency as a concept refers to the ways of living that are based on meeting a reasonable level of consumption without excess. Housing and related energy use is a major contributor in the carbon footprint of consumption. However, previous research has found that, in housing, energy sufficiency policies have been overshadowed by policies related to energy efficiency and renewable energies. Focusing on sufficiency, this study examines the results of a deliberative process organised in 2022, engaging Finnish researchers and experts working in the area of consumption and/or sustainability. The researchers were asked to evaluate and propose policy measures to halve the Finnish consumption-based carbon footprint. Our research shows that policies related to energy use in housing, strongly steering towards sufficiency, were in a clear minority in the suggested policy mix. The most effective energy sufficiency policies are cross-cutting economic policies. However, their feasibility and acceptability were deemed the most uncertain, while the policies that were considered more acceptable and feasible, yet weaker in their sufficiency guidance, mainly involve already established and accepted practices.

Keywords: consumption, consumption corridor, housing, policy measure, sufficiency

^a Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto, kaisa.matschoss@helsinki.fi

^b Metsätieteiden osasto, Kestävyystieteen instituutti, Helsingin yliopisto

^c Kuluttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto

^d Sustainability Research Center (artec), University of Bremen

^e Kestävyystieteen instituutti, Helsingin yliopisto

^f LUT-kauppakorkeakoulu, LUT-yliopisto

Johdanto

Energiajärjestelmän siirtyä fossiilisista polttoaineista järjestelmään, joka pohjautuu uusiutuvaan energiaan, edellyttää perustavanlaatuisia muutoksia tavoissa ajatella ja käyttää energiaa kaikkialla yhteiskunnassa (esim. Fawcett & Darby 2019). Länsimainen ideaali ja Suomessakin vallalla oleva ajatus jatkuvasti kasvavasta luonnonvarojen kulutuksesta hyvinvoinnin lähteenä voidaan nähdä kestäättömänä, kun huomioidaan planeetan kantokyky, tarve pysyä ihmiskunnalle turvallisissa rajoissa (Rockström ym. 2009; Richardson ym. 2023) sekä oikeudenmukaisuus ja yhdenvertaiset mahdollisuudet hyvään elämään (Kortetmäki & Hirvilampi 2022). Siirtyä ilmastokestävään ja luonnon monimuotoisuuden turvaavaan yhteiskuntaan edellyttää radikaalia muutosta, jossa keskiössä ovat kulutuksen hiilijalanjäljen ja kulutukseen liittyvien materiaalien resurssien käytön huomattava vähentäminen (Díaz ym. 2019; Akenji ym. 2021). Kulutuksen hiilijalanjäljellä tarkoitetaan kasvihuonekaasupäästöjä, jotka syntyvät kotitalouksien kuluttamien tavaroiden ja palveluiden tuotantoketjuissa, myös maan rajojen ulkopuolella (Akenji ym. 2021). Vaadittuja kasvihuonekaasupäästöjen vähennyksiä ei voida saavuttaa ilman merkittäviä muutoksia niin kulutuksen määrässä kuin laadussa (Ivanova ym. 2020; Nyfors ym. 2020; Wiedmann ym. 2020).

Suomalaisten kotitalouksien henkilöä kohden laskettu hiilijalanjälki on korkea (Akenji ym. 2021). Suomen kulutusperustaisista päästöistä kaksi kolmasosaa (66 %) on peräisin kotitaloussektorilta (Nissinen & Savolainen 2019). Vaikka kulutus Suomessa ylittää kestävä tason, hyvänä uutisena voidaan pitää suomalaisten kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjäljen pienentymistä vajaalla puolella 2000-luvulla siitä huolimatta, että kotitalouksien kulutusmenot ovat samanaikaisesti kasvaneet (Seppälä ym. 2022). Tämä kehitys on kuitenkin hidastunut viime vuosina – hiilijalanjäljen pienentäminen vaikeutuu jatkuvasti.

Kulutusperusteisten päästöjen vähentäminen edellyttää merkittävää muutosta kotitalouksien kulutuksen määrässä ja laadussa, minkä vuoksi tarvitsemme paitsi uusia tuotannon tapoja, myös uudenlaista poliittista ohjausta ja uutta kulutusajattelua, -käytäntöjä ja -tapoja. Hallitustenvälinen ilmastomuutospaneeli arvioi, että kulutusta ohjaamalla kasvihuonekaasupäästöjä voitaisiin vähentää 40–70 prosenttia sektorista riippuen (IPCC 2022a). Kestävää kulutusta tarkastelevassa kirjallisuudessa on tuotu esiin, että ylikuluttavien yhteiskuntien politiikkaohjauksessa tulisi paremmin huomioida kulutuksen absoluuttiseen vähentämiseen eli kohtuullisuuteen (engl. *sufficiency*) ohjaaminen (mm. Welch & Southerton 2019). Koska energia on merkittävä kulutuksen hiilijalanjäljen lähde (Salo ym. 2023), kasvavaa huomiota on saanut myös ns. energiakohtuullisuus (engl. *energy sufficiency*; mm. Thomas ym. 2015; Fawcett & Darby 2019; Lorek & Spangenberg 2019; Sorrell ym. 2020).

Kohtuullinen kulutus ja energiakohtuullisuus voivat kuulostaa ristiriitaisilta tavoitteilta, jos näitä pyritään edistämään osana vallitsevaa kasvuun perustuvaa talousjärjestelmää. Monet tutkijat ovat vaatineet yksittäisiä kulutusmuutoksia laajempia muutoksia talouden rakenteisiin ja sen hallinnan järjestelmiin (ks. esim. Sorsa 2023). Vähemmän yksimielisyyttä on siitä, miten nykyisestä järjestelmästä voitaisiin siirtyä kasvun jälkeiseen talousjärjestelmään (Buch-Hansen 2014; 2018; Jungell-Michelsson & Heikkurinen 2022). Valtiojohtoisessa kapitalismin mallissa, jota monet Euroopan maat perinteisesti edustavat, valtion ohjaus esimerkiksi kulutuksen rajoittamiseksi ja kulutusmahdollisuuksien tasaamiseksi (mm. taloudellisten ohjauskeinojen avulla) on katsottu yhdeksi mahdolliseksi poluksi kohti kohtuutaloutta (Buch-Hansen 2014). Energiakohtuullisuus on saavuttanut jonkin verran suosiota joidenkin valtioiden energiapolitiikassa (esim. Gynther & Eichhammer 2021; Toulouse & Gaspard 2022). Kulutuksen kohtuullistamisesta puhuttaessa ei tosin aina tunnisteta tavoitteen potentiaalisia seurauksia tuotannolle (Jungell-Michelsson & Heikkurinen 2022; Nuorivaara 2024). Energiakohtuullisuuden käsite voi kuitenkin toimia tapana hivuttaa ajatuksia kohtuullisuudesta perinteisen politiikanteon valtavirtaan.

Energiankohtuullisuus on noussut energiatehokkuuden ja uusiutuvien energialähteiden rinnalle yhdeksi kolmesta kestävästä energijärjestelmän strategiasta (mm. Bertoldi 2022; IPCC 2022b). Keskeinen lähtökohta tutkimuksessamme on, että huolimatta kasvavasta akateemisesta kiinnostuksesta energiakohtuullisuutta kohtaan (mm. Sorrell ym. 2020), siihen tähtäävää poliittista ohjausta on toistaiseksi vähän (mm. Zell-Ziegler ym. 2021; Hagbert ym. 2024; Nuorivaara 2024). Zell-Ziegler ja kumppanit (2021) kuitenkin havaitsivat Euroopan maita tarkastelevassa tutkimuksessaan huomattavaa vaihtelua sektoreittain: suurin osa kohtuullisuuteen liittyvistä politiikkatoimista löytyy liikennesektorilta, kun taas asumista ohjaavassa politiikassa energiatehokkuus jättää kohtuusnäkökulman varjoon. Tämän vuoksi keskitymme tarkastelemaan energiankulutuksen hiilijalanjäljen vähentämiseen keskittyviä politiikkatoimia asumisen kontekstissa.

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme suomalaisten asiantuntijoiden ehdottamia asumiseen kohdistuvia politiikkatoimia ja niiden yhdistelmää. Käytämme aineistona KULO-hankkeessa tuotettuja politiikkatoimiehdotuksia, jotka tähtäävät kulutuksen hiilijalanjäljen puolittamiseen. Kysymme, *millaisina asiantuntijoiden ehdottamat politiikkatoimet näyttäytyvät kohtuullisuusnäkökulmasta käsin*. Huomion arvoista on, että KULO-hankkeen alkuperäisessä tutkimusasetelmassa asiantuntijoita ei erikseen pyydetty suuntaamaan politiikkatoimia kulutuksen vähentämiseen. Toisin sanoen pääsemme tässä tutkimuksessa tarkastelemaan kohtuullisuusnäkökulman painoarvoa asiantuntijoiden suosittelemisessa, asumisen energiankulutuksen hiilijalanjäljen vähentämiseen tähtäävissä politiikkaohjauskeinoissa. Jäävätkö kohtuullisuuteen ohjaavat keinot suomalaisessa kontekstissa muita ohjauskeinoja vähemmälle huomiolle ja minkälaisia ongelmia asiantuntijat nostavat esiin näihin liittyen? Tarkastelemme, kuinka suositellut toimet edistävät – tai eivät edistä – kohtuullisuutta asumisessa ja miten kohtuullisuuteen ohjaamista voisi kehittää.

Seuraavassa luvussa tarkastelemme kohtuullisuuden – ja varsinkin energiakohtuullisuuden – käsitettä aiemmassa kirjallisuudessa erityisesti politiikkaohjauksen näkökulmasta. Kolmannessa luvussa esittelemme prosessin, jolla tutkimuksessa hyödynnetty aineisto on tuotettu (ks. myös Salo ym. 2023). Neljännessä luvussa tarkastelemme ehdotettuja politiikkatoimia kohtuullisuuden näkökulmasta. Sitä seuraavassa luvussa keskustelemme siitä, miksi kohtuullisuuteen ohjaavia politiikkatoimia on vaikeaa kehittää, kuten myös tutkimuksen rajoitteista. Viimeinen luku tuo havainnot lyhyesti yhteen ja esittää toimenpidesuosituksia.

Kohtuullisuuden käsite aiemmassa kirjallisuudessa ja asumisen kontekstissa Suomessa

Kohtuullisuus vai tehokkuus?

Kohtuullisuus kuluttamisessa liittyy kulutuksen laadun ohella kulutuksen määrään – kulutukseen, joka *riittää* (Vita ym. 2019). Riittävä kulutus turvaa yksilön tasolla perustarpeet eikä yhteiskunnan tasolla vaaranna planeettamme kantokykyä (Raworth 2012; Gough 2015; Fuchs ym. 2021). Käytämme tässä artikkelissa käsitettä *kohtuukulutus* viittaamaan sellaiseen kulutuksen tasoon, joka huomioi sekä kulutuksen ekologiset ylärajat, että perustarpeiden tyydyttämisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden. Tämä määritelmä nojaa niin sanottuun kulutuskäytävien (engl. *consumption corridors*) käsitteeseen, jolla tähdätään riittävän ja kestävästä kulutuksesta mahdollistamiseen kaikille (Defila & Di Giulio 2020; Di Giulio & Defila 2021). Kulutuskäytävät määrittävät esimerkiksi energian kulutukselle sosiaalisesti hyväksytyn, riittävän minimitason ja planetaaristen rajojen määrittämän maksimitason. Kulutuskäytävät nähdään kirjallisuudessa myös reiluna ja oikeudenmukaisena keinona kohtuullistaa paljon resursseja vaativaa ja saastuttavaa kulutusta yhteiskunnallisen neuvotteluprosessin tuloksena (Di Giulio & Fuchs 2014; Sahakian ym. 2021a). Keskeistä on, että kohtuullisuuden saavuttaminen ei ole yksin kuluttajien vastuulla, vaan kulutuksen muutos, ja länsimaaisessa kontekstissa erityisesti sen vähentäminen, edellyttävät merkittävää

muutosta kulutusta ohjaavissa rakenteissa, kuten yhteiskunnallisissa ajattelutavoissa, infrastruktuureissa ja poliittisessa ohjauksessa.

Tutkimuskirjallisuudessa riittävää tai kohtuullista kulutusta on käsitteellistetty myös muilla, toisiaan täydentävillä tavoilla. Esimerkiksi vapaaehtoinen elämän yksinkertaistaminen painottaa yksilön tietoista valintaa luopua kuluttamisesta – ja usein tinkiä tulotasosta (Aidar & Daniels 2020). Niukkaan kuluttamiseen voi puolestaan liittyä poliittisia ja yhteiskunnallisia ajanjaksoja, jotka normalisoivat kulutuksen vähentämistä ilman vahvaa yksilön motivaatiota (Witkowski 2010). Kulutuksen kohtuullistamisen yhteydessä kirjallisuudessa usein mainitaan kulutuksen vähentämisen lisäksi pyrkimys parempaan elämänlaatuun tai kamppailu yhteisen hyvän eteen (esim. Witkowski 2010; Aidar & Daniels 2020; Kropfeld 2022). Kohtuukulutusta nähdään välttämättömänä osana laajempaa talousjärjestelmän muutosta myös muun muassa degrowth-kirjallisuudessa (ks. Jungell-Michelsson & Heikkurinen 2022).

Kohtuukulutusta on yläkäsitteenä laaja ja moniulotteinen, ja jättää tilaa käsitteen kirjastamiselle tutkimuskohteen mukaan. Asumisen energiankulutusta käsittelevässä kirjallisuudessa kohtuullista kuluttamista on käsitelty varsin suppeasti (Sandberg 2018; Lorek & Spangenberg 2019; Spangenberg & Lorek 2019; Cohen 2021). Huomionarvoista on eronteko energiategohokkuuden käsitteeseen (Thomas ym. 2019). Esimerkiksi Shove (2018) kritisoi energiategohokkuuden asettamista tavoitteeksi ilman, että samalla pyritäisiin energiankulutuksen vähentämiseen. Shoven (2018) mukaan on oleellista kyseenalaistaa energian käytön tarpeellisuus. Tehokkuusajattelun voidaan nähdä normalisoivan ja oikeuttavan olemassa olevia kulutuksen tapoja. Tehokkuuden edistämisen lisäksi tarvitaankin toimia, joilla pyritään perustarpeiden tyydyttämiseen samalla kulutusta absoluuttisesti vähentäen (Jouzi ym. 2024). Myös Princen (2003) kritisoi tehokkuusajattelua. Hänen mukaansa tehokkuusperiaatteen mukaan toimiminen ei ota riittävästi huomioon tämänhetkisten laajalaisten ongelmien kriittisyyttä, ja toisaalta tehokkuuteen keskittyminen voi johtaa siihen, että näihin ongelmiin liittyviä riskejä ulkoistetaan maan rajojen ulkopuolelle vältellen näin globaalia vastuuta. Princen (2003) painottaa, etteivät normatiivisesti neutraalit ratkaisut enää riitä, eikä tehokkuusajattelun päälle voida rakentaa kestävää yhteiskuntajärjestelmää.

Kohtuullisuuden, tehokkuuden ja uusiutuvan energian tärkeysjärjestystä havainnollistaa niin kutsuttu kohtuus–tehokkuus–uusiutuvat-viitekehys (engl. *sufficiency-efficiency-renewables*, SER). Sen mukaan ensiksi kartoitetaan, mihin energiaa ylipäänsä käytetään ja priorisoidaan (perus)tarpeita sen sijaan, että suoraan korvataan fossiilista energiaa uusiutuvilla energialähteillä. Tämän jälkeen valikoituja toimintoja tehdään mahdollisimman tehokkaasti, uusiutuvia energialähteitä hyödyntäen (NegaWatt 2018).

Kohti energiakohtuullisuutta

Energiakohtuullisuuden käsitteelle on annettu useita eri määritelmiä tutkimuskirjallisuudessa. Toiset kirjoittajat tulkitsevat energiakohtuullisuuden tavoitteeksi tai tulokseksi, kun taas toiset tulkitsevat sen toimenpidekokonaisuudeksi tai strategiaksi, jolla saadaan aikaan energiapalvelujen (eli esim. lämmityksen tai valaistuksen) kulutuksen vähenemistä (Sorrell ym. 2020). Tavoitteen näkökulmasta Fawcett ja Darby (2019) määrittelevät energiakohtuullisuuden tilana, jossa energiapalvelut täyttävät ihmisten perustarpeet tasapuolisesti ekologisia rajoja kunnioittaen. Nojaamme tässä tutkimuksessa Zell-Zieglerin ja kumppaneiden (2021) ajatukseen energiakohtuullisuudesta strategiana, jolla saavutetaan absoluuttinen vähennys energiapalvelujen kulutuksessa erityisesti edistämällä luonnostaan vähän energiaa kuluttavaa toimintaa, mutta joka kuitenkin takaa myös sosiaalisesti kestävä kulutuksen tason. Energiakohtuullisuus tähtää siis energian ylikulutuksen välttämiseen erityisesti ekosysteemin kantokyvyn näkökulmasta, ottaen samalla huomioon sosiaalisesti riittävän kulutuksen tason (Brand-Correa & Steinberger 2017; Fawcett & Darby 2019).

Energiakohtuullisuutta voidaan tarkastella usealla poliittisen ohjauksen tasolla. Tutkimuskirjallisuudessa huolellisesti laadituilla ohjauskeinoyhdistelmillä on todettu olevan suurempi positiivinen vaikutus kuin yksittäisillä, toisistaan irrallisilla ohjauskeinoilla yhteensä, eli politiikkaohjauksessa kokonaisuus on suurempi kuin osiensa summa (Northcott ym. 2023). Lisäksi on havaittu, että ohjauskeinojen yhdistämisen lisäksi niiden strateginen ajoitus parantaa lopputulosta (Pahle ym. 2018). Thomas ja kumppanit (2019) argumentoivat, että tehokas politiikkayhdistelmä ottaa huomioon yksilö- ja kotitaloustasolla rutiinit ja käytännöt sekä näitä ylläpitävän infrastruktuurin ja tekniset laitteistot. Kohtuuteen ohjaavissa politiikkatoimissa painottuu tarpeiden ja halujen ohjaaminen esimerkiksi yksittäisten laitteiden tai palveluiden energiatehokkuuden parantamisen sijaan (Thomas ym. 2015; 2017; Brand-Correa ym. 2020).

Ymmärrys kohtuukuluttamisen ytimessä olevista perustarpeiden tasoista, kuten miellyttävästä huonelämpötilasta, voidaan nähdä kulttuurillisesti rakentuneina, ja näiden läpileikkaava muutos vastaavasti edellyttää kulttuuristen normien ja tottumusten muutosta (Jarvis 2011; Laakso & Heiskanen 2017; Arbell 2022; Kropfeld 2022). Kohtuuttoman kulutuksen perimmäisiä syitä voidaan hakea myös erilaisista yhteiskunnan rakenteista ja talousjärjestelmästä. Näiden kehityskulkujen ja yksilö- tai kotitaloustason (kohtuullisuus)käytäntöjen yhteenlinkittymien ymmärtäminen on osoittautunut haasteelliseksi (Warde 2014; Thomas ym. 2019; Pekkanen 2021).

Jouzi ja kumppanit (2024) toteavat, että rahalla on merkittävä rooli kohtuullisuuteen ohjaamisessa, mutta myös rahasta riippumattomia keinoja tulisi kehittää. Tätä tukee huomio takaisinkytkennästä (engl. *rebound*): energiankulutuksen vähentymisestä syntyneitä taloudellisia tai ajallisia säästöjä voidaan käyttää muuhun, mahdollisesti vielä enemmän energiaa kuluttavaan toimintaan (Sorrell ym. 2020). Aiempi tutkimus osoittaakin, että energiatehokkuustoimien avulla saavutettua energiasäästöä syö osittain käytettävissä olevien tulojen kasvu ja osittain takaisinkytkentävaikutus (esim. Shove 2018; Lorek & Spangenberg 2019; Zell-Ziegler ym. 2021). Sorrell ja kumppanit (2020) varoittavat, että myös kohtuuteen ohjaavilla toimilla voi olla takaisinkytkentävaikutuksia, jotka voivat heikentää merkittävästi näiden toimien odotettuja energiasäästöjä ja päästövähennyksiä. Samoin kuin energiatehokkuusparannuksissa, kotitaloudet voivat käyttää alhaisemman energiankulutuksen avulla säästämänsä rahat muuhun, kokonaispäästöjä lisäävään kulutukseen. Sorrellin ja kumppaneiden (2020) tutkimuksen mukaan kohtuustoimilla näyttää kuitenkin olevan vaikutusta energian kokonaiskäyttöön ja päästöihin, vaikkakin vaikutus on rajallinen. He ovat verranneet myös kuluttamisen vähentämisen vaikutuksia työajan ja tulojen vähentämisen vaikutukseen ja todenneet, että työajan ja tulojen vähentämisellä on suhteessa suurempi vaikutus energia- ja päästövähennyksiin, koska tulojen pienentyessä on vaikeaa kuluttaa yhtä paljon kuin ennen.

Toisaalta Manikan ja kumppaneiden (2021) tutkimus on osoittanut, että onnistunut ympäristöystävällisen teknologian käyttöönotto on heijastunut laajemmin kotitalouksien toimintaan positiivisesti muuttaen myös muuta kulutusta ympäristön kannalta kestävämmäksi. Voisikin ajatella, että kohtuullinen elämäntapa yhdellä alueella heijastuisi positiivisesti kohtuullisuutena myös muuhun kulutukseen. Monet aiemmat tutkimukset kotitalouksien energiankulutuksesta ovat havainneet, että merkitykset, joita energiankäyttöön liitetään, auttavat muuttamaan arkisia energiankäyttötapoja, mutta toisaalta niiden vaikutukset jäävät pieniksi, jos samaan aikaan poliittinen ohjaus ei tue muutosta (esim. Speck & Hasselkuss 2015; Sahakian ym. 2021b; Kropfeld 2022).

Fuchs ja kumppanit (2023) esittävät, että vain kohtuullisuuden huomioivat politiikkapaketit voivat vähentää absoluuttisesti kulutuksen negatiivisia vaikutuksia. Tarvitaan siis lisää yhteiskunnallista keskustelua kohtuullisista kulutuskäytävistä. Kulutuksen ylä- ja alarajat ovat kohtuullisuuden käsitteessä oleellisia ja auttavat ehkäisemään takaisinkytkentävaikutusta sekä muita sivuvaikutuksia, jotka voisivat eliminoida tai pienentää politiikkakeinojen positiivisia vaikutuksia.

Energiakohtuullisuuden politiikkaohjaus

Suomen ilmastopaneeli on esittänyt, että kohtuullisuutta voi soveltaa ilmastopolitiikassa kulutuksen johdonmukaisella uudelleenohjauksella (Linnanen ym. 2020; Nyfors ym. 2020). Paneelin mukaan keskeistä on tunnistaa hiili-intensiiviset kulutuskohteet ja -tavat ja niiden vähähiiliset vaihtoehdot. Ohjauskeinoja voidaan luokitella niiden tyypin mukaan, joka perustuu ohjausvaikutuksen mekanismiin (ks. esim. Vedung 1998). *Säädösohjaus* tarkoittaa julkisen vallan asettamien säädösten avulla ohjaamista. Asumisen energiankulutuksen yhteydessä sitä on tyypillisesti erilaiset rakennusmääräyksien energiatehokkuusvaatimukset. *Taloudellinen ohjaus*, kuten esimerkiksi verot tai tuet, ovat yleinen poliittisessa ohjauksessa käytetty keino. Asumiseen liittyen kotitalouksia on esimerkiksi kannustettu lämmitysjärjestelmän uusimiseen tukien avulla. *Informaatio-ohjaus* on toinen yleisesti käytetty ohjauskeino. Asumisen energiankulutusta on pyritty vähentämään lisäämällä tietoa asumisen ilmastovaikutuksista esimerkiksi erilaisten hiilijalanjälkilaskureiden avulla. *Markkinatransformaation* avulla vaikutetaan systemaattisesti esimerkiksi kodinkoneiden kulutukseen ja tuotantoon siten, että markkinoilla tarjottavat ja ostettavat tuotteet olisivat aiempaa energiatehokkaampia. Erilaiset laitteiden energiamerkinnät ovat tyypillinen tapa muokata markkinoita. *Valinta-arkkitehtuurin* avulla vaikutetaan kuluttajien tekemiin valintoihin. Uusiutuvaa energiaa suosiva oletusasetus sähkösovimuksessa on esimerkki valinta-arkkitehtuurilla ohjaamisesta.

Zell-Ziegler ja kumppanit (2021) tarkastelivat eri EU-maiden energia- ja ilmastotoimia liittyen kohtuullisuuteen. He jaottelivat politiikkainstrumentit kolmeen ryhmään: vähentäminen, korvaaminen ja muut (ks. myös Thomas ym. 2015). Tämä jaottelu noudattelee kohtuustoimien jaottelua myös muissa tutkimuksissa (mm. Sandberg 2018; Burke & Melgar 2022; Cordroch ym. 2022). *Vähentäminen* viittaa kulutuksen vähentämiseen energiantensiivisiä toimintoja vähentämällä, esimerkiksi laskemalla sisälämpötiloja ja lämpimän veden käyttöä, pienentämällä asumisen pinta-alaa tai käyttämällä vähemmän laitteita. *Korvaaminen* viittaa energiantensiivisen toiminnan tai laitteen korvaamiseen vähemmän energiantensiivisellä, esimerkiksi kuivaamalla pyykit huoneenlämmössä kuivurin sijasta. Lisäksi *sopiva laitteiden koko ja elinajan pidentäminen* viittaavat mahdollisimman tehokkaiden laitteiden hankintaan, laitteiden koon kasvun välttämiseen sekä laitteiden huoltoon ja korjaamiseen, jolloin uusien laitteiden hankinnan tarve vähenee. Tämä kategoria voi kattaa myös esimerkiksi liiketunnistinten ja muiden sensorien hyödyntämisen energian säästämiseksi (Brischke ym. 2015). *Jakamisen käytännöt* viittaavat nimensä mukaisesti energiansäästöön jakamisen kautta, esimerkiksi asumisessa, ja viimeisenä *elämäntapamuutokset* viittaavat perustavanlaatuisempiin muutoksiin arjessa, kuten kohtuuden tavoitteluun työaikaa lyhentämällä (Toulouse ym. 2019).

Zell-Zieglerin ja kumppaneiden (2021) tutkimus osoittaa, että kohtuullisuuteen ohjaavat politiikkatoimet painottuvat eri instrumenttityyppeihin eri sektoreilla: Rakennuksiin on kohdistettu sekä vähentämiseen että korvaamiseen liittyviä toimia, mutta kokonaisuudessaan vähemmän kuin muille sektoreille. Nuorivaara (2024) on tarkastellut kohtuuteen ohjaavia politiikkatoimia Suomen keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelmissa (KAISU) ja havainnut, että asumisen kohtuullisuustoimia on toteutettu lähinnä uudisrakentamisen ohjauksessa, jossa ne liittyvät erityisesti kohtuullisen kulutuksen sosiaalisesti määrittävään alarajaan. Tämä vahvistaa aiemman kirjallisuuden havaintoja, joiden mukaan kohtuullisuustoimet kohdistuvat usein uudisrakentamiseen (Hu ym. 2023), sillä olemassa olevaan asuntokantaan kohdistuvat toimet ovat vaikeita ja niiden hyväksyttävyydessä on ongelmia, muun muassa koska asumista pidetään hyvin yksityisenä asiana (Lage ym. 2023). Asumisen osalta KAISU-dokumentti mainitsee kuluttajien mahdollisissa toimissa ”asuinpinta-alan harkitsemisen” ja ”energiansäästön” (KAISU 2022; Nuorivaara 2024).

Lorek ja Spangenberg (2019) ovat tarkastelleet kohtuusnäkökulmaa asumisen energiankulutuksen yleistä vähentämistä huomioivassa politiikassa. He suosittelevat huomion

siirtämistä rakennusten energiankulutuksen tehostamisesta ajatukseen kestävästä kodista (ks. myös Ellsworth-Krebs ym. 2015), jossa muun muassa asumisväljyydellä on ratkaiseva rooli (esim. Thomas ym. 2017; Lorek & Spangenberg 2019; Cordroch ym. 2022). Kirjallisuudessa on ehdotettu myös esimerkiksi kodeissa käytettävien laitteiden kokoon tai energian käyttöön liittyviä absoluuttisia rajoituksia (esim. Briske ym. 2015; Thomas ym. 2015; Lorek & Spangenberg 2019; Linnanen ym. 2020). Myös valistus ja informaatio ovat esillä ehdotetuissa politiikkapaaleissa: ihmisiä voidaan esimerkiksi opastaa vaatteiden huoltoon muuten kuin pesemällä (Thomas ym. 2019).

Kohtuukulutuksen politiikkaohjaus voi kohdata hyväksyttävyyteen liittyviä haasteita. Ahvenharjun (2020) tutkimuksessa vaikutusvaltaisten suomalaisten organisaatioiden kuten eduskunnan, kuntien, ministeriöiden, yritysten, tieteiden ja median johtotehtävissä olevilta henkilöiltä kysyttiin mielipiteitä politiikkatoimista, joilla vähennettäisiin luonnonvarojen käyttöä kahdeksankymmentä prosenttia. Asumiseen kohdistuvista ohjauskeinoista mielipidettä kysyttiin asumistilan yhteiskäyttöön ja asuntojen kokoon liittyviin rajoituksiin liittyen. Ensin mainittu sai tukea, kun taas jälkimmäinen kohtasi vastustusta. Yleisesti ottaen vähiten kannatusta saivat rajoittavat ohjauskeinoehdotukset kuten tulokatto, enimmäistyöajan lyhentäminen ja kulutuskintiöt. Laajimman hyväksynnän saaneisiin politiikkatoimiin kuuluivat mahdollistavat poliittiset toimenpiteet (ns. ”porkkanat”) sekä veroinstrumentit. Toisaalta hyväksyttävyys riippuu myös siitä, keneltä kysytään; eri sidosryhmien käsitykset esimerkiksi säännöstelyn hyväksyttävyydestä voivat poiketa toisistaan (Lage ym. 2023).

Kirjallisuudessa on kuitenkin näyttöä siitä, että kunnianhimoisten politiikkatoimien hyväksyttävyyttä kansalaisten keskuudessa voi selvästi lisätä esimerkiksi politiikkatoimien strategisella järjestyksellä (Montfort ym. 2023). Lisäksi kohtuukulutuksen politiikkaohjauksen näkeminen reiluna ja tehokkaana saattaa lisätä kansalaisten tukea sille (Jenny ym. 2024). Mahdollisten kulutuskäytävien sopimiseen liittyvä yhteiskunnallinen keskustelu ja neuvottelu saattaisivat myös edesauttaa kulutuksen rajoittamisen hyväksyttävyyttä (Defila & Di Giulio 2020; Di Giulio & Defila 2021).

Delfoi-menetelmän tuottama aineisto

Tämä tutkimus nojaa Suomessa vuosina 2022 ja 2023 toteutetun KULO-tutkimushankkeen tuottamaan aineistoon suomalaisten kulutus- ja kestävyystutkimuksen asiantuntijoiden näkemyksistä. Hankkeen tavoitteena oli tunnistaa ja arvioida asumiseen, liikenteeseen, ruokaan ja muuhun kulutukseen liittyviä ohjauskeinoyhdistelmiä, joiden avulla olisi mahdollista vähentää kotitalouksien kulutusmenojen ilmastopäästöjä vähintään 50 ja 70 prosenttia vuoteen 2035 mennessä, vuoden 2016 tasoon verrattuna. Tässä artikkelissa tarkastelemme vain asumisen energiankulutuksen hiilijalanjäljen vähentämiseen kohdistuvia ohjauskeinoja. Näin vastaamme aiemman kohtuukulutukseen liittyvän tutkimuksen esiin tuomaan kysymyksen asumisen energiankulutuksen ohjaamisesta.

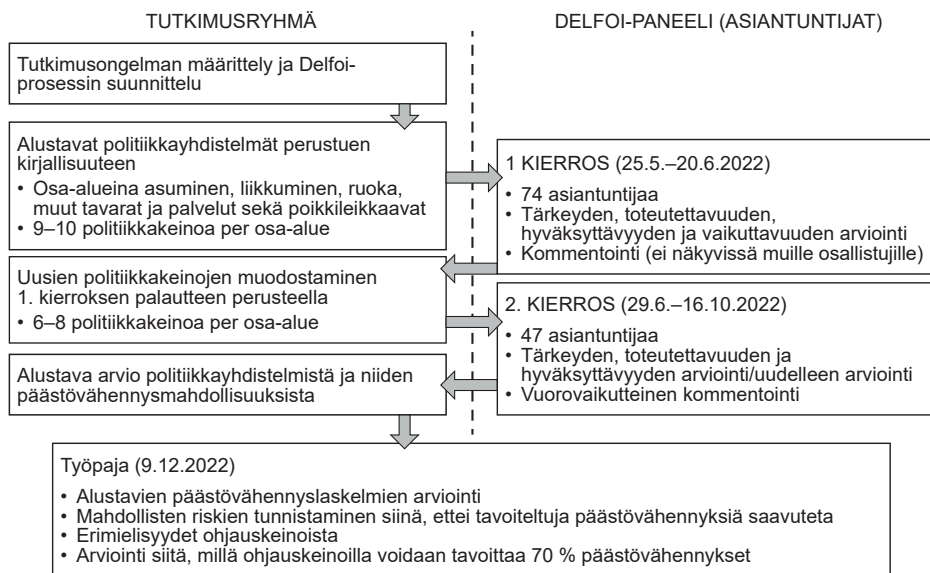
KULO-hankkeessa arvioitiin yksittäisiä ohjauskeinoja eri näkökulmista ja siten pyrittiin tunnistamaan mahdollisia ohjauskeinoyhdistelmiä. Arviointi ja ohjauskeinojen mahdollisten riskien kartoitus toteutettiin Delfoi-menetelmän avulla (ks. Salo ym. 2023). Osallistujiksi kutsuttiin pääasiassa akateemisia, kuluttajakäyttäjymisen ja kulutusyhteiskunnan tutkijoita, joiden tutkimustyö on suuntautunut kulutuksen ilmasto- tai ympäristövaikutuksiin. Tutkijoita kutsuttiin kaikista Suomen yliopistoista, muutamasta ammattikorkeakoulusta ja valtion sektoritutkimuslaitoksesta. Lisäksi mukaan kutsuttiin joitain ulkomaisissa yliopistoissa työskenteleviä suomalaisia ja ansioituneita asiantuntijoita valtion virastoista, ajatuspaneelista tai vastaavista yksiköistä. Yhteensä arviointiin osallistui 163 tutkijaa tai asiantuntijaa.

Tulevaisuudentutkimuksessa laajalti käytetty Delfoi-menetelmä (Linturi & Kuusi 2022) on strukturoitu tutkimusmenetelmä, jonka tarkoituksena on monipuolisen asiantuntijapaneelin avulla tuottaa arvioita erityisesti monimutkaisista ilmiöistä, joiden seuraukset ovat ennalta tuntemattomat. Delfoi-prosessin ominaispiirteitä ovat asiantuntijoiden

anonymiteetti, iteratiivisuus ja palautteen antaminen arviointikierrosten välillä. Hankkeen työkaluna oli modifioitu argumentti-Delfoi (Kuusi 1999), jonka avulla on mahdollista keskittyä arvioiden perusteluihin ja mahdollisten erimielisyyksien syihin.

KULO-hankkeen ohjauskeinoyhdistelmät muodostuivat kolmivaiheisen prosessin kautta. Ensimmäisessä vaiheessa KULO-hankkeen tutkimusryhmä kokosi kotimaista ja kansainvälistä tutkimuskirjallisuutta hyödyntäen alustavat ohjauskeinoyhdistelmät, jotka kattoivat viisi eri osa-aluetta: asumisen, liikkumisen, ruoan, muut tavarat ja palvelut, sekä keinot, jotka poikkileikkaavat edellä mainitut osa-alueet. Kustakin osa-alueesta osallistujille esiteltiin kymmenen ohjauskeinoa. Toisessa vaiheessa hankkeessa hyödynnettiin Delfoi-prosessia, joka käsitti kaksi asiantuntijoille, eli Delfoi-paneelille, kohdennettua arviointikierrosta, jotka toteutettiin eDelphi-verkkotyökalun avulla. Kummallakin arviointikierroksella panelistit arvioivat ja kommentoivat projektiryhmän muodostamien yksittäisten ohjauskeinojen tärkeyttä, toteutettavuutta, hyväksyttävyyttä ja vaikuttavuutta osana ohjauskeinoyhdistelmää. Panelistit saivat omaan asiantuntijuuteensa perustuen valita, minkä osa-alueiden kysymyksiin vastasivat, eivätkä kaikki siten vastanneet kaikkien osa-alueiden kysymyksiin. Ensimmäisen ja toisen arviointikierroksen välissä KULO-hankkeen tutkimusryhmä perehtyi saatuihin arvioihin ja kommentteihin, sekä muodosti näiden perusteella uusia ohjauskeinoehdotuksia. Kahden Delfoi-arviointikierroksen aikana asiantuntijat arvioivat yhteensä 82 ohjauskeinoa. Kolmas vaihe toteutettiin työpajana, johon osallistui KULO-hankkeen tutkimusryhmä sekä Delfoi-prosessiin osallistuneet asiantuntijat. Työpajassa arvioitiin hankkeen tuottamia päästövähennyslaskelmia, tunnistettiin riskejä tavoiteltujen päästövähennysten saavuttamisessa, keskusteltiin ohjauskeinoihin liittyvistä erimielisyyksistä sekä pohdittiin, minkälaisia ohjauskeinoja tarvittaisiin 70 prosentin päästövähennyksiin. Kuva 1 havainnollistaa toteutettua Delfoi-prosessia.

KULO-hankkeen tuottamassa aineistossa esitellään asiantuntijoiden arviot ohjauskeinojen tärkeydestä, hyväksyttävyydestä ja toteutuskelpoisuudesta viisiportaisella Likert-asteikolla, joka ylsi ääripäästä toiseen (esimerkiksi ei ollenkaan hyväksyttävä – täysin hyväksyttävä). Tärkeyttä mitattiin osana ohjauskeinoyhdistelmää, ja hyväksyttävyyttä ja toteutuskelpoisuutta yksittäisten ohjauskeinojen osalta. Hyväksyttävyys

Kuva 1. KULO-hankkeessa toteutettu Delfoi-prosessi.

Figure 1. The Delfoi process executed in KULO-project.

määriteltiin ohjauskeinon hyväksyttävyytenä ”*tavallisten kansalaisten näkökulmasta*” (ks. Salo ym. 2023, 113). Ensimmäisellä arviointikierroksella mukana olivat myös vaikuttavuuden ja kohderyhmän koon arvioinnit, mitkä osoittautuivat vastaajille niin haastaviksi, ettei niitä enää tarkasteltu toisella arviointikierroksella. Osallistujilta pyydettiin myös perusteluja arvioilleen, joita tässä tutkimuksessa tarkastellaan asumiseen vaikuttaviin kohtuuden ohjauskeinoihin liittyen.

Asumisen politiikkayhdistelmä kohtuullisuusnäkökulmasta

Kohtuullisuus asumiseen liittyvissä ohjauskeinoissa

Tässä osiossa tarkastelemme asumisen kontekstissa, kuinka kohtuullisuusohjaus näkyy suomalaisten tutkijoiden muodostamassa ohjauskeinoyhdistelmässä, jonka tavoite on puolittaa Suomen kulutusperäiset hiilidioksidipäästöt vuoteen 2030 mennessä verrattuna vuoteen 2016. Kysymme, kuinka voimakkaasti ehdotetut ohjauskeinot ohjaavat kohtuullisuuteen. Tarkasteluun valikoimme KULO-hankkeessa kehitetyt ohjauskeinot, jotka vaikuttavat suoraan asumisen energiankulutukseen (asumisen energiankäyttö eli lämmitys, sähkö ja lämmin vesi sekä asuinkiinteistöjen huolto ja vuosikirjaukset) (Salo ym. 2023). Lisäksi mukana on myös poikkileikkaavia ja muuhun kulutukseen ja palveluihin kohdistuvia ohjauskeinoja, joilla on yhteys asumisen energiankulutukseen esimerkiksi verotuksen keinoin tai vaikuttaen asumisen normeihin ja odotuksiin viestinnän ja mainonnan kautta. Asumisen määritelmään eivät tässä kuulu kodin huonekalut ja kotiin hankitut laitteet muilta kuin sähkönkulutuksen osalta, joten emme tarkastele tässä tavaroiden yhteiskäyttöön tai pitkäikäisyyteen ohjaavia keinoja. Tarkastellut ohjauskeinot olemme luokitelleet kohtuullisuuteen ohjaavuuden mukaisesti (vahvasti tai kohtuullisesti ohjaava) sekä pääasiallisen ohjauskeinotyyppin mukaan (säädosohjaus, taloudellinen ohjaus, markkinatransformaatio, valinta-arkkitehtuurit ja informaatio-ohjaus) (taulukko 1).

Vahvasti kohtuullisuuteen ohjaaviksi arvioimme keinot, jotka ovat Ahvenharjun (2020) määritelmän mukaan radikaaleja ja valtavirtakeskusteluun nähden uusia, sekä keinoja, jotka ovat luonteeltaan velvoittavia. Näistä asumisväljyyteen puuttuminen, energiaa tuhlaavien turhakkeiden rajoittaminen, elinkaaren aikaisiin päästöihin perustuva kulutusvero, henkilökohtainen hiilibudjetti ja maksimitulo ovat samantapaisia kuin Ahvenharjun (2020) radikaaleiksi määrittelemät keinot. Lisäksi katsoimme kestävien kulutuskäytävien määrittelymisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavaksi, koska se tuo näkyväksi sitä, että energiankulutuksella on olemassa kestävä ylä- ja alaraja (Fawcett & Darby 2019; Zell-Ziegler ym. 2021) siten, että energiankulutus takaa riittävän mukavuuden ja lämmön, mutta varmistaa energiankulutuksen pysymisen kohtuudessa. Arvojen, kulttuurin ja kulutuksen normien ilmastokesätyyden vahvistamisen näemme myös asumisen kontekstissa radikaalina, koska asumisen normit ja odotukset ovat vahvasti kulttuurin määrittelemiä ja ovat tähän asti johtaneet kasvavaan asuinpinta-alaan (ks. Sandberg 2018).

Kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaaviksi arvioimme keinoja, jotka voivat epäsuorasti vaikuttaa asumisen normeihin ja odotuksiin (Sandberg 2018; Zell-Ziegler ym. 2021). Tällainen on esimerkiksi *Ympäristölle baitallisten tuotteiden mainonnan kieltö*, joka on keinona radikaali (Ahvenharju 2020), mutta ei välttämättä vaikuta mittavasti suoraan asumiseen. Samoin kulutuksen normeihin ja odotuksiin voivat vaikuttaa *Kokonaisvaltaisen kestävyyskasvatuksen vahvistaminen*, *Kansalaisjärjestöjen resurssien vahvistaminen kestävyystaitojen juurruttamiseksi*, sekä *Koko kansan viestintäkampanja*. Lisäksi keinovalikoimasta löytyi keinoja, jotka voivat vaikuttaa sisälämpötiloja koskeviin normeihin (Zell-Ziegler ym. 2021): *Lämpöenergian laskuttaminen asukkailta kulutuksen mukaan myös keskuslämmitystaloissa*, *Rakennus- ja kiinteistöalan ammattilaisten ilmasto-osaamisen vahvistamiseen panostetaan entistä enemmän*, sekä *Kestävän asumisen taitojen vahvistaminen*. Kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaaviksi arvioimme myös *Ilmastokestävien tuotteiden ja palveluiden juurruttamisen osaksi*

sosiaaliturvaa. Tämä noudattaa kohtuullisuuden määritelmää sikäli, että vähävaraisille mahdollistetaan samat investoinnit kuin muille, mutta päästöihin se vaikuttaa vain vähän, koska vähävaraisten kulutus on vähäistä. Arvioimme kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavaksi keinoksi myös *Vähäpäästöistä kulutusta edistävän kaupunkirakenteen kehittämisen*, joka voi epäsuorasti edistää asuinpinta-alan rajoittamista esimerkiksi tarjoamalla yhteisiä palveluja (Zell-Ziegler ym. 2021). Pääosa näistä keinoista on luonteeltaan mahdollistavia enemmänkin kuin rajoittavia.

Taulukko 1. Asumisen kohtuullisuuteen tähtäävä ohjauskeinoyhdistelmä eri ohjauskeinotyypeittäin. Ohjauskeinon numero (OK1–OK15) viittaa numeroihin kuvissa 2, 3 ja 4.

Table 1. Policy mix targeting sufficiency in housing by instrument type. The instrument number (OK1–OK15) refers to the numbers used in Figures 2, 3, and 4.

	Pääasiallinen ohjauskeinotyyppi	Perustelut	Ohjauskeinon numero
Vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavia			
Asumisväljyyteen puuttuminen erilaisin keinoin (II)	Säädösohjaus	Voi vähentää asuinpinta-alaa (Zell-Ziegler ym. 2021; ks. myös Ahvenharju 2020; Bagheri ym. 2024)	OK1
Asetetaan rajoituksia energiaa tuhlaaviin turhakkeisiin, kuten ulkoporealtaat ja patiolämmittimet (II)	Säädösohjaus	Voi vähentää kodinkoneiden määrää (Best ym. 2022; ks. myös Ahvenharju 2020)	OK2
Elinkaariisiin päästöihin perustuva kulutusvero (I, poikkileikkaava ohjauskeino)	Säädösohjaus	Voi vähentää energiantensiivisimpien hyödykkeiden kulutusta (vrt. Best ym. 2022; ks. myös Ahvenharju 2020).	OK3
Kulutuksen aluksi vapaaehtoinen ja myöhemmin pakollinen henkilökohtainen hiilbudjetti ja päästökauppa (I, poikkileikkaava ohjauskeino)	Taloudellinen ohjaus	Vaikuttaisi asumisen energiankulutukseen, joka muodostaa 29 prosenttia suomalaisten kotitalouksien hiilijalanjäljestä (Ahvenharju 2020)	OK4
Maksimitulon asettaminen (II, poikkileikkaava ohjauskeino)	Taloudellinen ohjaus	Vaikuttaisi asumisen energiankulutukseen, joka on 10. tulodesiilissä yli kaksinkertainen 1. tulodesiiliin nähden (Nissinen & Savolainen 2019; ks. myös Ahvenharju 2020)	OK5
Kestävien kulutuskäytävien määrittäminen (sosiaalisesti kestävä alaraja ja ympäristökestävä yläraja) (II, poikkileikkaava ohjauskeino)	Markkina-transformatio	Liittyy olennaisesti energia-kohtuullisuuden määritelmään (Fawcett & Darby 2019; Zell-Ziegler ym. 2021)	OK6
Arvojen, kulttuurin ja kulutuksen normien ilmastokestävyyden vahvistaminen nykyistä painokkaammin (Ohjauskeino muodostettu työpapassa, ei paneelin arviointia)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa laajemmin kulutuksen normeihin ja kuluttajien odotuksiin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021; ks. myös Sandberg 2018)	–

Taulukko I. jatkuu

Table I. continues.

	Pääasiallinen ohjauskeino-tyyppi	Perustelut	Ohjauskeinoon numero
Kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavia			
Ympäristölle haitallisten tuotteiden mainonnan kieltö (II, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Säädösohjaus	Voi vaikuttaa laajemmin kulutuksen normeihin ja kuluttajien odotuksiin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK7
Lämpöenergian laskuttaminen asukkailta kulutuksen mukaan myös keskuslämmitystaloissa (II)	Taloudellinen ohjaus	Voi vaikuttaa sisälämpötiloja koskeviin normeihin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK8
Ilmastokestävien tuotteiden ja palveluiden juurruttaminen osaksi sosiaaliturvaa (II, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Taloudellinen ohjaus	Liittyy olennaisesti kohtuullisuuden määrittelmään	OK9
Vähäpäästöistä kulutusta edistävän kaupunkirakenteen kehittäminen (II, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Valinta-arkkitehtuuri	Liittyy maankäytön rajoittamiseen ja mahdollisuuteen lisätä yhteisöllisyyttä (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK10
Rakennus- ja kiinteistöalan ammattilaisten ilmasto-osaamisen vahvistamiseen panostetaan entistä enemmän (II)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa sisälämpötiloja koskeviin normeihin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK11
Kestävän asumisen taitojen vahvistaminen (II)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa sisälämpötiloja koskeviin normeihin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK12
Kokonaisvaltainen kestävyyskasvatuksen vahvistaminen (II, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa laajemmin kulutuksen normeihin ja kuluttajien odotuksiin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK13
Kansalaisjärjestöjen resurssien vahvistaminen kestävyystaitojen juurruttamiseksi (II, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa laajemmin kulutuksen normeihin ja kuluttajien odotuksiin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021)	OK14
Koko kansan viestintäkampanja (I, <i>poikkileikkaava ohjauskeino</i>)	Informaatio-ohjaus	Voi vaikuttaa laajemmin kulutuksen normeihin ja kuluttajien odotuksiin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021; Fuchs ym. 2023)	OK15

Selitys: I = ensimmäisen Delfoi-arviointikierroksen asumiseen liittyvä ohjauskeino; II = toisen Delfoi-arviointikierroksen asumiseen liittyvä ohjauskeino; poikkileikkaavat ohjauskeinot on merkitty erikseen. Poikkileikkaavat ohjauskeinot eivät liity suoraan tai ainoastaan asumiseen, vaan vaikuttavat myös muuhun kulutukseen.

Vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavat ohjauskeinot painottuvat säädös- ja taloudelliseen ohjaukseen sekä markkinatransformaatioon. Kohtuullisesti kohtuuteen ohjaavat ohjauskeinot ovat usein joko informaatio-ohjausta tai taloudellista ohjausta. Lisäksi tarkastelu tuo selvästi esille, että monet vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavat keinot ovat poikkileikkaavia ohjauskeinoja sekä sellaisia, joita Delfoi-paneelin osallistujat itse ehdottivat ensimmäisen kierroksen jälkeen. Poikkileikkaavien ohjauskeinojen painottuminen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavina viittaa läpileikkaavaan, totuttujen tapojen muutostarpeeseen. Poikkileikkaavat ohjauskeinot nimensä mukaisesti vaikuttavat useilla sektoreilla eivätkä kohdistu ainoastaan asumiseen. Monissa näistä näkyy ajatus perustavanlaatuisesta talousjärjestelmämme muutoksesta, jossa kokonaiskulutusta kohtuullistetaan samalla kuitenkin turvaten ihmisten perustarpeiden tyydyttyminen. Lisäksi Delfoi-paneelin osallistujat toivat agendalle keinoja, joilla haastetaan käsityksiä normaalista niin kestävyyskasvatuksen avulla, vahvistamalla kansalaisjärjestöjen kestävyystaitoja kuin viestintäkampanjankin avulla. Nämä keinot luokittelimme ”kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaaviksi”, sillä vaikka tiedot ja taidot eivät sellaisenaan välittyisikään käytäntöön, on kulttuurin, arvojen ja kulutuksen normien muutoksen potentiaalinen vaikutus suuri (mm. Shove 2018; Pekkanen 2021).

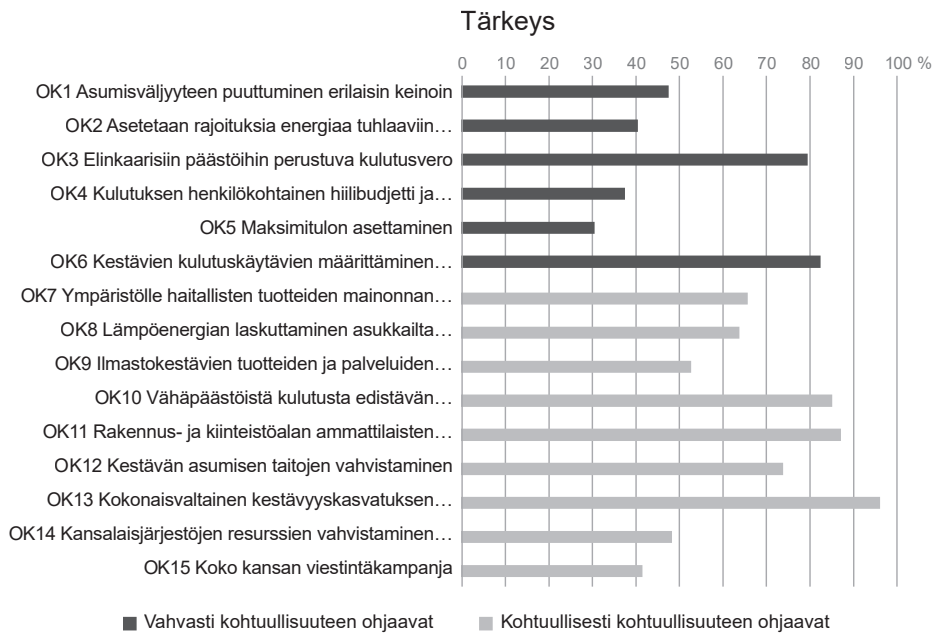
Delfoi-paneelin arviot kohtuullisuuteen ohjaavista ohjauskeinoista

Tässä osiossa tarkastelemme Delfoi-paneelin arvioita vahvasti kohtuuteen ohjaavien ohjauskeinojen tärkeydestä, toteutettavuudesta ja hyväksyttävyydestä, sekä kuvaamme Delfoi-panelistien arvioita valikoiduin lainauksin ohjauskeinokohtaisesti. Kuvissa 2–4 esitämme ohjauskeinojen tärkeyden, toteutettavuuden ja hyväksyttävyyden keskinäisiä eroja.

Kohtuullisen vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavia keinoja pidettiin pääsääntöisesti tärkeämpänä sisällyttää ohjauskeinoyhdistelmään kuin vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavia (kuva 2). Delfoi-panelistit arvioivat erityisesti vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavien keinojen toteuttamiskelpoisuudessa olevan suuria ongelmia. Arviot vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavien keinojen jokseenkin tai täydestä toteuttamiskelpoisuudesta ylsivät 43 prosentista 16 prosenttiin. Heikosti tai ei ollenkaan kohtuuteen ohjaavien keinojen vastaavat arviot olivat yleisesti 60–96 prosentin välillä. Asumiseen kohdistuvissa poikkileikkaavissa ohjauskeinoissa vastaavaa eroa ei ollut selvästi nähtävissä. Niissä arviot toteuttamiskelpoisuudesta vaihtelivat 14 ja 100 prosentin välillä. Erot toteuttamiskelpoisuudessa on esitetty kuvassa 3.

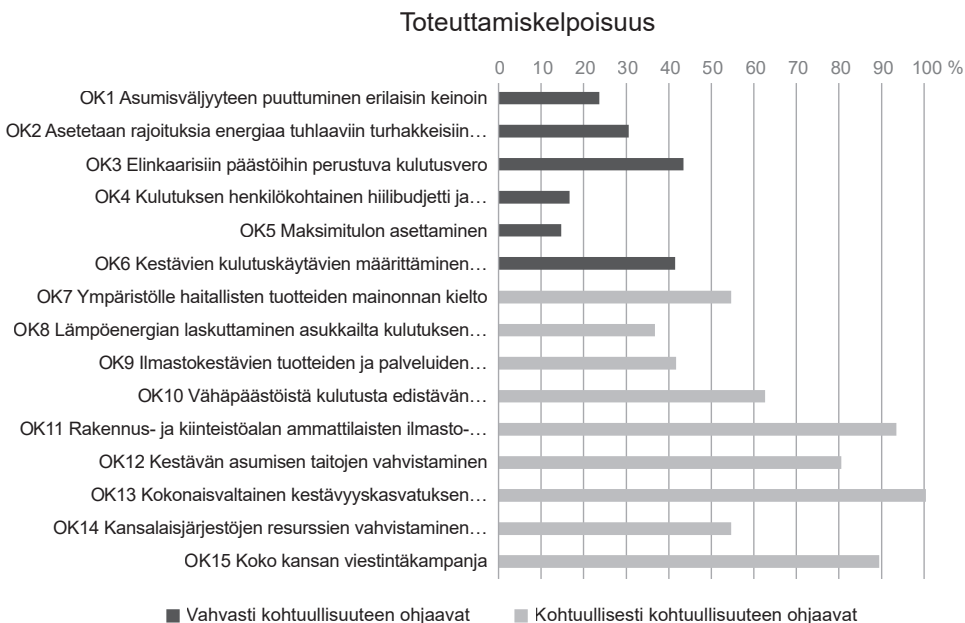
Hyväksyttävyyden arvioissa sama ilmiö näkyy vahvemmin: vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavien keinojen ”täysin tai jokseenkin hyväksyttävä” -arviot vaihtelivat 20–37 prosentin välillä. Heikosti tai ei ollenkaan kohtuuteen ohjaavien keinojen vastaavat arviot olivat 67–90 prosentin välillä. Myöskään hyväksyttävyyden osalta poikkileikkaavissa ohjauskeinoissa selkeää eroa ei ollut havaittavissa. Kaikkien ohjauskeinojen suoria jakaumia voi tarkastella Salon ja kumppaneiden (2023) raportista. Ohjauskeinojen välisiä eroja hyväksyttävyydessä voi tarkastella kuvasta 4.

Delfoi-panelistien arvioimista vahvasti kohtuuteen ohjaavista keinoista kolme oli säädös-ohjausta: *Asumisväljyyteen puuttuminen erilaisin keinoin*, *Asetetaan rajoituksia energiatublaaviin turhakkeisiin, kuten ulkoporealtaat ja patiolämmittimet* sekä *Elinkaariin päästöihin perustuva kulutusvero*. Kohtuullisen vahvasti kohtuuteen ohjaavista politiikkatoimista oli säädös-ohjausta vain *Ympäristölle haitallisten tuotteiden mainonnan kieltö*. *Asumisväljyyteen puuttuminen erilaisin keinoin* herätti paljon keskustelua sekä Delfoi-panelistien kesken että hankkeen tutkijaryhmässä. Se ei aluksi päätynyt tutkijoiden ohjauskeinolistalle, koska tavoitteena oli saada päästövähennykset aikaan jo vuoteen 2035 mennessä. Jo olemassa olevan asuntokannan ohjaaminen asumisväljyyden osalta on hankalaa, joten asumisväljyyteen puuttumista pidettiin keinona ohjata uudisrakentamista, ja siten sen vaikutuksia asuntokannan päästöihin liian hitaina. Asiantuntijat nostivat myös esille, ettei asumisväljyyden rajoittaminen automaattisesti vähennä energiankulutusta tai päästöjä, ja lisää tutkimusta kaivattiin ohjauskeinon tueksi. Asumisväljyyden ohjaamisessa nostettiin esille myös

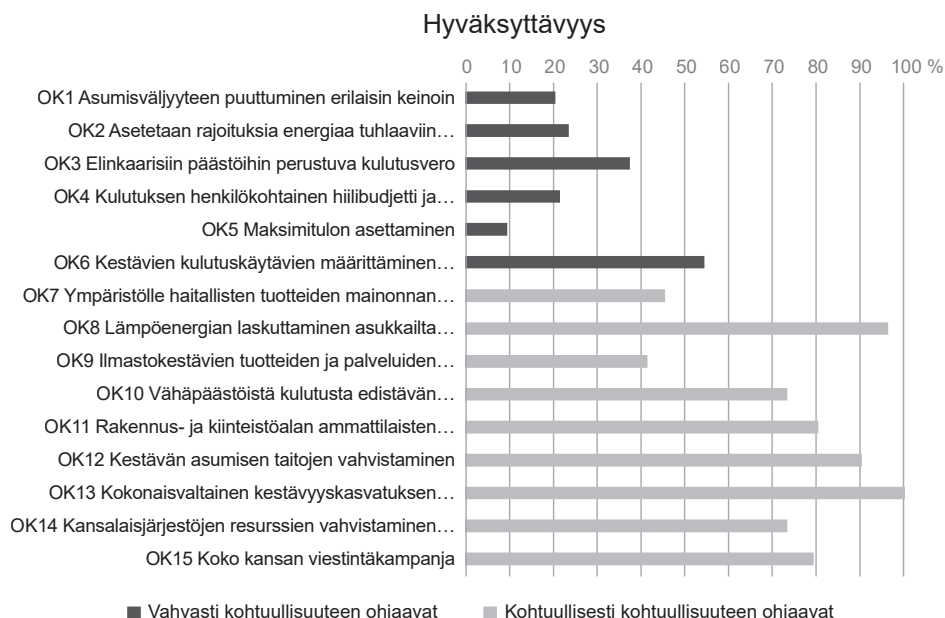
Kuva 2. Paneelin arviot yksittäisten ohjauskeinojen tärkeydestä olla mukana ohjauskeinoyhdistelmässä (prosenttia vastaajista, jotka vastanneet erittäin tai jokin jokin tärkeä). Numeroja vastaavat ohjauskeinot löytyvät taulukosta I.

Figure 2. The assessments of the panel related to the importance of inclusion of various policy instruments into the policy mix (percentage of respondents replying important or somewhat important). Numbers represent the policy instruments in table I.

Kuva 3. Paneelin arviot ohjauskeinojen toteuttamiskelpoisuudesta (prosenttia vastaajista, jotka vastanneet erittäin tai jokin jokin toteuttamiskelpoinen). Numeroja vastaavat ohjauskeinot löytyvät taulukosta I.

Figure 3. The assessments of the panel related to the implementability of the policy instruments (percentage of respondents replying implementable or somewhat implementable). Numbers represent the policy instruments in table I.

Kuva 4. Paneelin arviot ohjauskeinojen hyväksyttävyydestä (prosenttia vastaajista, jotka vastanneet erittäin tai jokinakin hyväksyttävä). Numeroja vastaavat ohjauskeinot löytyvät taulukosta I.

Figure 4. The assessments of the panel related to acceptability (percentage of respondents replying acceptable or somewhat acceptable). Numbers represent the policy instruments in table I.

vapaa-ajan asuminen, ja että siihen liittyviä energiankäytön ohjauskeinoja tulisi tarkastella erikseen. Seuraavat lainaukset ovat asiantuntijoiden kommentteja Delfoi-keskusteluista.

”Asumisväljyysskysymys on tärkeä pohtia järkeväksi kokonaisuudeksi. Asuminen ja liikkuminen liittyvät aina toisiinsa, ongelmat ovat ja siten ratkaisujenkin tulisi olla systeemisiä. Esimerkiksi pienissä tiloissa kaupungeissa asuvat paremmin toimeentulevat henkilöt matkustelevat todella paljon, (etenkin lentäminen), kun taas jossain syrjemässä vähemmän asuvat. [...] Asumisväljyyteen liittyvät toimet vaativat siis tiedettä tuekseen, edelleen kaivataan selkeitä tuloksia esimerkiksi päästöjen laskemisesta [vähentymisestä] tiiviissä kaupungissa, onko se oletus vai tutkimuksellinen totuus?”

”Asumisväljyys ja energiatehokkuuden yhteneväisyys on vaikea määrittää. On mahdollista asua väljästi ja energiatehokkaasti ja/tai omavaraisella uusiutuvalla energialla lämmitettynä. Helppoa asua myös abtaasti ja energiaa tuhlaillen (esim. suuri lämpimän veden käyttö).”

Delfoi-panelistit pitivät rajoituksia ja kieltoja yleisesti vähemmän hyväksyttävinä ohjauskeinoina. Vastaavasti panelistin Delfoissa ehdottamaa ohjauskeinoa, jonka mukaan asetetaan rajoituksia energiaa tuhlaaviin turhakkeisiin, kuten ulkoporealtaisiin ja patio-lämmittimiin pidettiin ongelmallisena muun muassa ylisääntelyn kannalta, ja sen hyötyjä pidettiin epävarmana. Asiantuntijat toivat esille, että energian hintojen voi olettaa ohjaavan lopulta siihen, ettei turhakkeita käytetä liikaa.

”Ulkoporeammeinnostus laantunee (toivottavasti) luontaisesti nyt, kun sähkön hinta on noussut. Eiköhän tämä hintakehitys jo itsessään hillitse kotitalouksia ainakin uusien investointien kohdalla ja toki laitteen jo hankkineiden kohdalla käyttöä myös siinä vaiheessa, kun oma määräaikainen ’halpa’ sähkösojimus loppuu.”

Elinkaariin päästöihin perustuvan kulutusveron katsottiin edellyttävän lisää tutkimustietoa erityisesti päästöjen mitattavuuden osalta. Yleisesti asiantuntijat pitivät tätä kuitenkin varsin toteuttamiskelpoisena ohjauskeinona, vaikkakaan ei varauksetta hyväksyttävänä. Ratkaisuksi vastaajat ehdottivat porrastettua arvonlisäveroa, joka pohjautuisi tuotteiden päästöintensiteettiin.

”Kulutusvero voisi olla käytännössä porrastettu ALV, joka voisi billitää turvaa kulutusta ja suunnata kohti vähäpäästöisempiä vaihtoehtoja.”

Taloudelliseksi ohjaukseksi Delfoi-panelistit ehdottivat kahta ohjauskeinoa, joilla on kohtuuteen vahvasti ohjaava ulottuvuus: *Kulutuksen aluksi vapaaehtoinen ja myöhemmin pakollinen henkilökohtainen kulutuksen hiilibudjetti ja päästökauppa*, sekä *Maksimitulon asettaminen*. Kohtuullisen vahvasti kohtuuteen ohjaavia keinoja olivat *Lämpöenergian laskuttaminen asukkailta kulutuksen mukaan myös keskuslämmitystaloissa*, sekä *Ilmastokestävien tuotteiden ja palveluiden juurruttaminen osaksi sosiaaliturvaa*.

Ohjauskeinoa *Kulutuksen aluksi vapaaehtoinen ja myöhemmin pakollinen henkilökohtainen hiilibudjetti ja päästökauppa* asiantuntijat pitivät vaikeasti hyväksyttävänä. Yhdeksi syyksi hyväksyttävyysongelmaan vastaajat arvioivat järjestelmän kömpelyyden: henkilökohtainen hiilibudjetti voisi vaatia kuluttajilta liikaa ajallisia resursseja, jolloin se ei välttämättä toimisi odotetulla tavalla. Toisaalta henkilökohtaista hiilibudjettia pidettiin myös selkeänä järjestelmänä, eli se jakoi jonkin verran panelistien mielipiteitä. Henkilökohtaista hiilibudjettia ja päästökauppaa arvioitaessa tulisi tarkkaan huomioida eri tulotasoihin kohdistuvat vaikutukset, ettei järjestelmä rankaisisi pienituloisia. Myös yksityisyydensuojan ja tiedonkeuruun asettamat haasteet tulisi selvittää. Asiantuntijat nostivat esiin näiden toimien yhteyksiä muihin ohjauskeinoihin ja tarvetta parantaa tuotteiden päästömerkintöjä.

”Henkilökohtaista kulutusveroa ja hiilibudjettia mietittäessä otettava ehdottomasti huomioon taakan reilu jakautuminen ja suhteutettava se kansalaisten tulotasoon, jotta vero tai päästökauppa ei kohtelisi epäreilusti pienituloisia.”

”Elinkaariin päästöihin perustuva kulutusvero ja henkilökohtainen hiilibudjetti (ja päästökauppa) voisivat olla toisilleen vaihtoehtoisia kokonaisvaltaisia lähestymistapoja kulutuksen päästövähennyksiin. Henkilökohtaisen hiilibudjetin hyvänä puolena olisi nähdäkseni sen selkeys sekä vähän kuluttavien (eli usein pienituloisten) saama mahdollinen rahallinen kompensatio. Samoin henkilökohtaiset hiilibudjetit voisivat olla varmempi tapa välttää rebound-vaikutusta. [...] Jos tällaisia kokonaisvaltaisia keinoja otettaisiin käyttöön, olisi tärkeää, että niiden kanssa samaan aikaan parannettaisiin myös tuotteisiin ja palveluihin liittyviä päästömerkintöjä ja ympäristöväättämiä. Samoin näiden toimien tehokkuutta ja hyväksyttävyyttä parantaisi vähäpäästöisten valintojen helppous.”

Maksimitulon asettamiseen asiantuntijat suhtautuivat kaksijakoisesti. He pitivät ohjauskeinoa haasteellisenä hyväksyttävyyden näkökulmasta. Yhtäältä he tunnistivat kannustinongelmia ja mahdollisuuksia asetuksen kiertämiselle, mutta toisaalta he huomioivat myös periaatteen kyseenalaisuuden: hyvätuloiset voivat myös kuluttaa vastuullisesti. Vastauksissaan Delfoi-panelistit ehdottivat maksimitulolle vaihtoehtoja, jotka olivat lähinnä erilaisia verotusratkaisuja, kuten esimerkiksi progressiivinen hiili- tai perintövero sekä kulutustasoon sidottu verotus.

”Ei ole järkevä toimenpide, kannustinongelmat ja mahdollisuudet kiertää, myös mielestäni periaatteen tasolla kyseenalainen.”

”Maksimitulo kuulostaa periaatteessa hyvältä, mutta eivät tulot sinänsä ole ympäristölle baitallisia. Hyvätuloinen voi periaatteessa kuluttaa vastuullisesti tai käyttää rahojaan hyvin tarkoituksiin. Verotus

olisi parempi keino kerätä varoja luonnon ennallistamiseen ym. projekteihin: perintövero progressiiviseksi eli niin, että pienituloisilla se olisi hyvin pieni, isotuloisilla korkeampi; ympäristöystävällisen tuotannon jne. verohelpotukset jne.”

Myös Lämpöenergian laskuttaminen asukkailta kulutuksen mukaan myös keskuslämmitystaloissa jakoi ohjauskeinona osallistujien mielipiteitä. Osa asiantuntijoista kannusti ohjauskeinon käyttöön erityisesti siksi, että asukkaat voivat olla tietämättömiä lämpöenergian todellisista kustannuksista. Viestiminen asuntokohtaisesta lämmönkulutuksesta ja sen kustannuksista voisi tehdä lämmönkulutuksesta konkreettisempaa ja motivoida asukkaita säästämään energiaa. Kuitenkin moni Delfoi-panelisti piti tilojen lämmittämiseen kohdistuvaa ohjauskeinoa kustannustehottomana ja vaikeasti toteutettavana verrattuna lämpimän ja kylmän käyttöveden mittaamiseen erikseen, mitä pidettiin järkevämpänä toimenä.

”Ohjauskeino olisi mielestäni todella tärkeä, mutta toteuttamiskelpoinen luultavasti vain suhteellisen pitkällä aikavälillä, varsinkin vanhoihin kiinteistöihin.”

”Henkilö-/tai asuntokohtaisen lämpöenergian laskuttaminen voi olla monissa tilanteissa hyödytöntä, kallista ja vaikeasti toteutettavaa.”

”Jos rakennuksen perussäädöt ovat kunnossa ja lämpö jakautuu asuntoihin tasaisesti (eikä lämpötiloihin paljon voi termostaateilla itse vaikuttaa), neliöperusteisella lämmitysenergian laskutuksella päästään melko oikeudenmukaiseen lopputulokseen. Veden mittaus (lämmiä/kylmä) onkin kannatettavaa ja tämä pitäisi saada yleistymään nykyistä ripeämpää tahtia.”

”On paljon hyviä kokemuksia, miten lämpimän veden kulutus on tippunut merkittävästi sen jälkeen, kun asukkaat ovat alkaneet saada vesilaskuja. On alettu ottaa hyödyt viileitä suihkuja. On opittu, että kylmällä ja lämpimällä vedellä on mielettömän suuri ero hinnassa (ja ympäristökuormituksessa).”

”Tässä pitäisi erotella tilojen lämmitys ja veden lämmitys. Veteen kohdistuvaa mittausta tulisi nopeuttaa. Tilojen lämmityksen osuus tuskin kustannustehokas.”

Markkinatransformaatioon liittyväksi, vahvasti kohtuullisuuteen ohjaaviksi ohjauskeinoiksi tunnistimme *Kestävien kulutuskäytävien määrittämisen (sosiaalisesti kestävä alaraja ja ympäristökestävä yläraja)*, hiili-intensiivisten tuotteiden myynnin rajoittamiseen vaikuttamisen EU-tasolla, ja tuotteiden pitkäikäisyyteen vaikuttamisen tukemalla EU:n tulevaa *Right to Repair*-säätelyehdotusta. Muita tunnistettuja ohjauskeinoja olivat erityisesti yhteiskäyttöön kannustavat rakenteet. Kestävien kulutuskäytävien (ks. mm. Fuchs ym. 2021) määrittämisestä Delfoi-panelistit nostivat esille sen, ettei ihmisillä ole tietoa kestävien kulutuskäytävien ylä- tai alarajoista, joten niiden yhteisluominen ja niistä tiedottaminen olisi mahdollisesti hyödyllistä, joskin haastavaa.

”Kestävien kulutuskäytävien määrittäminen olisi maksimituloa järkevämpää, joskaan ei helppoa. Joka tapauksessa hahmotelmakin voisi ohjata kulutuskäyttäytymistä.”

”Tämä tieto [kestävän kulutuksen ylä- ja alarajoista] puuttuu nyt täysin, ainakaan ymmärrettävässä muodossa. Ei ole helppo tehtävä, mutta olisi hyvin informatiivinen, esim. yhdistettynä jo nyt kuluttajille saatavilla olevaan tietoon ostokäyttäytymisestä (mm. kauppakettujen ostoskoriin CO₂-analyysit).”

Valinta-arkkitehtuuriin vaikuttaminen ei nouse esiin ohjauskeinotyyppinä, jonka avulla edistettäisiin vahvasti kohtuullisuutta. Kohtuullisen vahvasti kohtuuteen ohjaavaksi ohjauskeinoksi tunnistimme vain *Vähäpäästöistä kulutusta edistävän kaupunkirakenteen kehittämisen*. Tämä ei herättänyt paljoakaan keskustelua Delfoi-arviointikierroksilla.

Kaupunkirakennratkaisuja pidettiin tehokkaina toimina, joissa on huomioitava kokonaisuus ja muut yhteiskunnan sektorit, esimerkiksi liikenneratkaisut. Työpajassa asi-
antuntijat nostivat esiin, että lopettamalla ja uudelleen suuntaamalla jotkut juuri meneillään
olevat kaupunkien kehityskulut tällä toimella on helppo vaikuttaa nopeastikin kestävyteen
ja päästöihin.

*”Käsittääkseni ns. nudge-keinot toimivat heikosti, sillä niissä ei poisteta kestäväntä
valintamahdollisuutta. Kaupunkirakenteen muutos ja muut rakenteellisemmat keinot ovat tehokkaampia,
mutta vaativat toki vastaavasti laajaa koherenssia eri politiikkasektoreiden välillä.”*

Informaatio-ohjaukseen liittyen tunnistimme vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavaksi ulot-
tuvuudeksi kulttuurin, arvojen ja kulutuksen normien ilmastokestävyuden vahvistamisen.
Informaatio-ohjauksella kohtuutonta kuluttamista ylläpitäviä kulttuurisia rakenteita voidaan
pyrkii tekemään näkyviksi ja täten ymmärrettäviksi kuluttajille. Kohtuullisen vahvasti
kohtuuteen ohjaavia keinoja löytyi useampia: *Rakennus- ja kiinteistöalan ammattilaisten
ilmasto-osaamisen vahvistamiseen panostaminen entistä enemmän, Kestävän asumisen taitojen vahvista-
minen, Kokonaisvaltainen kestävyyskasvatuksen vahvistaminen, kansalaisjärjestöjen resurssien vahvis-
taminen kestävyystaitojen juurruttamiseksi ja Koko kansan viestintäkampanja.* Asiantuntijat myös
kritisoiivat kansalaisjärjestöjen roolin vahvistamista, koska niiden valvonta on puutteellista,
eikä ole keinoja varmistaa neuvonnan osaamisen tasoa. Panelistit kannustivat myös kohdis-
tamaan huomiota kestäväan korjausrakentamiseen, mukaan lukien informaatio-ohjauksen
suuntaaminen kestäväan korjausrakentamiseen uudisrakentamisen sijaan.

*”Rakennus- ja kiinteistöalan ammattilaisten ilmasto-osaamisen vahvistamiseen panostetaan entistä
enemmän”*

*”Pidän erityisen tärkeänä ja osaamisen vahvistamisen lisäksi tarvitaan muutosta alalla vallitseviin
asenteisiin ja työmaakulttuuriin, missä uusia materiaaleja bassataan aika surutta olipa kyse sitten
korjausrakentamisesta tai uudisrakentamisesta.”*

*”Korjausrakentamiseen panostaminen, asumisväljyyteen puuttuminen ja kestäväan asumisen taitojen
vahvistaminen ovat erityisen tärkeitä.”*

*”Kokonaisvaltainen kestävyyskasvatuksen vahvistaminen → tärkeä keino, ilman tätä tuskin saadaan
läpi muitakaan muutoksia.”*

*”Kun ’koko kansan viestintäkampanja’ on hyvin tehty ja oikein ajoitettu (eli selvästi ennen vaikeammin
hyväksyttäviä ohjauskeinoja), sillä voi olla iso positiivinen merkitys.”*

Kohtuullisuuteen ohjaaminen kietoo asumisen eri poliittiset ohjauskeinotyyppit yhteen
monin tavoin. Vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavissa keinoissa korostuivat säädosohjaus
sekä taloudellinen ohjaus, joita kuitenkin pidettiin toteuttamisen kannalta hankalina, lisä-
tutkimusta edellyttävinä sekä muutenkin yleisesti vähemmän hyväksyttävinä. Toimissa on
kuitenkin havaittavissa myös synergioita. Kohtuullisen vahvasti kohtuuteen ohjaavissa
keinoissa korostui puolestaan informaatio-ohjaus. Kulttuurisia normeja ja kulutuksen koh-
tuullistamista edistävät poikkileikkaavat ohjauskeinot nähtiin perustavanlaatuisena energia-
kulutuksen ja päästöjen vähentämisen kannalta. Näiden toimivuus edellyttää tietoisuuden
lisäämisen ja kulttuurin muutoksen nostamista avainasemaan, jotta kohtuullisempaan
kulutukseen ohjaavat toimet voitaisiin ottaa laajemmin käyttöön. Vaikka keinovalikoima on
monipuolinen, monet keinoista edellyttävät lisäselvitystä niiden tehokkuuden, oikeudenmu-
kaisuuden ja toteutettavuuden varmistamiseksi.

Keskustelua kohtuullisuudesta asumisen politiikkayhdistelmässä

Tutkimuksemme tähdentää, että ylikulutukseen liittyviä kulutuskriittisiä ajatuksia on mahdollista tuoda mukaan poliittisiin prosesseihin. Esitetyssä ohjauskeinokokonaisuudessa asumisen energiankulutukseen liittyviä vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavia toimia ei kuitenkaan ole kovin montaa. Tulos vahvistaa jo aiemmassa tutkimuksessa esiin tuotua havaintoa, että asumisen energiakulutuksen kohtuullistamiseen tähtääviä politiikkatoimia on muita toimia vähemmän (Zell-Ziegler ym. 2021). Havaintomme painottavat myös, että vaikka vahvasti kohtuullisuuteen ohjaavien toimien arvioissa nostetaan enemmän esiin ongelmia niiden toteutuksessa tai hyväksyttävyydessä, asiantuntijat eivät kuitenkaan täysin torju niitä.

Vaikuttavimmiksi arvioidut kohtuustoimet perustuvat poikkileikkaaviin ohjauskeinoihin ja nojaavat taloudelliseen ohjaamiseen (vrt. Jouzi ym. 2024), vaikka panelistit näkivätkin niiden kohdalla eniten ongelmia toteutettavuudessa ja hyväksyttävyydessä. KULO-projektissa ehdotettiin myös ohjauskeinoja, jotka luokittelimme heikommin kohtuuteen ohjaaviksi. Nämä olivat pääasiassa keinoja, jotka täydentävät olemassa olevaa ohjausta tai pyrkivät vahvistamaan sitä, jolloin niiden toteuttamiskelpoisuus sekä hyväksyttävyys on tavallaan jo tullut testatuksi. Nämä ovat usein energiatehokkuuden parantamiseen tähtääviä toimia. Onkin huomattava, ettei kohtuustoimilla pyritä korvaamaan energiatehokkuuteen kohdistuvia toimia ohjauskeinoyhdistelmässä, vaan täydentämään niitä. Osa tutkimushankkeessa esitetyistä kohtuuteen vahvasti ohjaavista keinoista on sellaisia, joita ei vielä ole Suomessa toteutettu, mikä voi osaltaan selittää näiden saamia alempia arvioita toteutettavuudesta tai hyväksyttävyydestä.

Arvioimme velvoittavan ohjauksen (esim. säädösohjaus) vaikuttavammin kohtuullisuuteen ohjaavaksi verrattuna vapaaehtoisuuteen perustuvaan ohjaukseen. Käsityksemme perustuu ajatukseen, että velvoittava ohjaus on todennäköisesti vaikuttavampaa, koska ohjauskeinoa ei voi välttää. Lisäksi tällainen ohjaus myös kohdistunee suurempaan määrään ihmisiä kuin vapaaehtoisuuteen perustuvat toimet, jolloin kumuloituva vaikutus muodostuu suuremmaksi. Säädösohjaus korostuukin vahvasti kohtuuteen ohjaavissa keinoissa.

Matalamman kynnyksen ohjauskeinoja tukea kohtuullisuuteen siirtymistä löytyy myös. Kohtuullisuuteen ohjaavia uusia ohjauskeinoja, joiden hyväksyttävyydessä tai toteutettavuudessa ei mahdollisesti olisi niin suuria ongelmia, voisivat olla muun muassa kannustimet kotitalouksille, jotka olisivat valmiit pienentämään tai jakamaan asuintilojaan. Koska tuet ja kannustimet ovat hyväksyttävämpiä kuin rajoitukset ja maksut (ks. myös Ahvenharju 2020), ohjausta voisi suunnata muun muassa erilaisten varastointimahdollisuuksien kehittämiseen tai monikäyttötilojen tai -tavaroiden käyttöönoton tukemiseen.

Tulosten tarkastelussa on hyvä pitää mielessä, että tutkimusprojektissa asetettu tavoite saavuttaa päästövähennykset suhteellisen nopeasti (vuoteen 2035 mennessä) on todennäköisesti vaikuttanut osallistujien ehdottamiin politiikkatoimiin. Esimerkiksi asuinpinta-alan pienentäminen on tehokas energiaa ja päästöjä säästävä toimi, mutta se vaikuttaa suuremmassa mittakaavassa hyvin hitaasti. Vaikka Suomessa uusien kerrostalo- ja rivitaloasuntojen pinta-ala on pienentynyt (Vainio ym. 2021), yksinasumisen voimistuva trendi lisää asumisen neliöitä henkilöä kohden (SVT 2023). Asumisen kohtuullisuuteen ohjaamisessa huomion voisikin ohjata yhteisasumisen tukemiseen yksin asumisen asemesta. Esimerkiksi asumisen tuissa voisi tukea mahdollisuutta yhteisölliseen asumiseen, jolloin asuinpinta-alan pieneneminen henkeä kohden ei edellyttäisi hitaita rakenteellisia muutoksia. Yhteisöllisen asumisen yleistymisen korostaa tuotannon ja kuluttamisen yhteen kytkeytyneisyyttä ja edellyttäisi niin ikään kulttuurista muutosta (Jarvis 2011; Arbell 2022), vaikka individualismi ei välttämättä ole yhteensopimaton yhteisöllisen asumisen kanssa (Törnqvist 2019). Toinen kirjallisuudessa esitetty kohtuuteen ohjaava, joskin hidas, asumisen politiikkatoimi on uusien talojen rakentamiskielto lukuun ottamatta alueita, joissa väestö kasvaa

(Lorek & Spangenberg 2019). Muidenkin kohtuullisuustoimien mukaan ottamista on siis voinut estää asetettu päästövähennysten tiukka aikaraja.

Tukimuotojen tarkennusten lisäksi myös rakentamismääräysten ja kaavoitussäädösten kehittämisessä tulisi huomioida jatkossa paremmin ohjaus kohtuullisuuteen energiatehokkuuden ja uusiutuvien energialähteiden ohella (vrt. Hu ym. 2023). Erityisesti uudenlaiset asumismuodot, kuten edellä mainitun yhteisöllisen asumisen tukeminen, tulisi ottaa huomioon rakennusten peruskorjauksia suunniteltaessa. Olisi myös syytä arvioida huolellisesti mahdollisuuksia olemassa olevien asuntojen kunnostamiseen ja käyttötarkoitusten joustavaan muuttamiseen sen sijaan, että asuntoja puretaan ja rakennetaan uudelleen.

Kohtuustoimien ohjaamisen kehittämisessä voisi myös huomioida sidosryhmien sitouttaminen kohtuullisuustavoitteisiin. Tällaisia sidosryhmiä voisivat olla asuntoteollisuus, ympäristöjärjestöt, erilaiset asumisyhteisöt ja poliitikot niin paikallis- kuin aluetasolla. Poliittikkatoimien poikkisektoraalisuuden tarjoamat mahdollisuudet on hyvä huomioida. Sidosryhmien laajempi yhteistyö auttaisi huomioimaan niin yhteisiä kuin eriyviä taloudellisia ja ympäristöllisiä intressejä. Esimerkiksi kestävä kaupunkirakenteen kehittäminen kattaa useita tuotannon ja kuluttamisen osa-alueita. Näin kaupunkirakentamiseen kohdistuvalla ohjauksella voidaan saada aikaiseksi energiansäästöä useilla kulutuksen alueilla, kuten toisiinsa tiiviisti kytkeytyneissä asumisen ja liikenteen ratkaisuissa. Myös aiempi kirjallisuus vahvistaa, että ohjauskeinoyhdistelmillä on suurempi positiivinen vaikutus kuin yksittäisillä ohjauskeinoilla yhteensä (Northcott ym. 2023). Ohjauskeinoista kannattaa näin ollen muodostaa useampiin yhteen liittyviin sektoreihin kohdistuvia laajempia politiikkaohjelmia.

Keskusteluun asumisen energiankulutuksen kohtuullisuuteen ohjaamisesta nousevat myös kulttuuriset rakenteet, arvot ja kuluttamisen normit, joita on vaikea muuttaa pelkästään poliittisin ohjauskeinoin. Olemme tässä niputtaneet tämän moniulotteisen ja läpileikkaavan yhdistelmän informaatio-ohjauksen alle. Vaikka tiedolla ja valistuksella voidaan pyrkiä muuttamaan ihmisten ajattelumaailmaa, on kulttuurisesti opittujen toiminta- ja ajattelutapojen muutos ennen kaikkea yhteiskunnallinen prosessi. Tähän vaikuttaa osaltaan poliittinen ohjaus, kenties ennalta arvaamattomin tavoin. Kirjallisuudessa on todettu, että laaja-alainen julkinen keskustelu poliittisesta ohjauksesta voi huomattavasti lisätä toimien vaikuttavuutta ja hyväksyttävyyttä, sekä tukea kulttuurista muutosta (Fuchs ym. 2023). Kohtuullisuus asumisen energiankulutuksessa vaatii alustakseen kulttuurisen muutoksen kohti yksinkertaisuuden ja kestävyysarvostamista ja tämän ymmärtämistä hyvän elämän rakennusaineena (vrt. Aidar & Daniels 2020; Hirth ym. 2023).

Politiikkaohjaus asumisen energiankulutuksen kohtuullistamiseen ja vähentämiseen on haastavaa, koska talous- ja yhteiskuntajärjestelmämme nojaa vahvasti talouden kasvuun. Ohjauskeinojen yhteensopivuus kasvuriippuvaisen yhteiskuntajärjestelmän kanssa onkin mahdollisesti vaikuttanut asiantuntijoiden arvioihin ohjauskeinojen hyväksyttävyydestä ja toteutettavuudesta.

KULO-projektin Delfoi-arviointikierrokset toteutettiin ennen eurooppalaisen energiakriisin puhkeamista, joka oli seurausta useasta tekijästä, mutta merkittävimmin Venäjän hyökkäyssodasta Ukrainaan. Kohtuullinen energiankulutus asumisessa ei ole vuosikymmeniin juurikaan näkynyt suomalaisessa asumisen energiakeskustelussa, jossa vallitsevina teemoina ovat olleet energiatehokkuuden parantaminen ja uusiutuvan energian edistäminen (vrt. Heiskanen ym. 2019; Höysniemi 2022). Energiakriisi nosti tarpeen säästää energiaa uudella tavalla julkiseen keskusteluun. Julkiset energia-alan toimijat käynnistivät Asetta alemmas -kampanjan, jolla kannustettiin erityisesti kotitalouksia energiansäästötalkoisiin (Motiva 2023). Oli kuitenkin selvää, ettei tämän kampanjan tarkoituksena ollut käynnistää keskustelua asumisen energiankulutuksen kohtuullisuudesta pysyvänä ratkaisuna tai pidemmällä aikavälillä. Kampanjan tavoitteena oli taata sähköenergian riittävyys energian tuonnin tyrehtyttyä Venäjältä. Mahdollisesti Delfoi-prosessi olisi tuottanut enemmän kohtuuteen suuntautuvia toimia, jos se olisi järjestetty energiakriisin aikana tai sen jälkeen.

Vuosien 2022–2023 energiakriisi osoitti myös, että kotitalouksiin kohdistuu odotuksia nimenomaan asumisen energiankäytön vähentämisessä ja sen ajoituksen siirtämisessä. Astetta alemmas -informaatiokampanjan arvioinnin mukaan kriisin aikaisella lämmityskaudella parhaimmillaan 91 prosenttia suomalaisista oli tehnyt jotain energiansäästötoimia ja yhteensä toimilla saatiin aikaan n. seitsemän prosentin vähennys energiankulutuksessa (Motiva 2023). Arviointiraportti toteaa, että joulukuussa 2022, jolloin saavutettiin suurin muutos energiankulutuksessa verrattuna edelliseen vuoteen (n. 16 %), suurin osa säästöstä tuli juuri kotitalouksilta. Kulutuksen vähentämisellä voi siis olla merkittävä potentiaali myös pidemmällä tähtäimellä, mitä kannattaisikin tukea poliittisella ohjauksella myös muina kuin kriisiaikoina. Astetta alemmas -kampanja ja sen menestys vahvistivat myös KULO-paneelissa esiin tuotua havaintoa siitä, että oikein ajoitettu ja vakuuttava koko kansan viestintäkampanja voi olla hyvin vaikuttava, jolloin kulttuurista muutosta voi tavoitella myös viestinnän keinoin (vrt. Zell-Ziegler ym. 2021; Fuchs ym. 2023).

Toinen tutkimuksen tuloksien tulkintaan liittyvä huomio on tutkimusryhmän rooli politiikkatoimien kehittämisessä. Ensimmäisessä vaiheessa Delfoi-prosessia osallistujille esitettiin arvioitavaksi lista politiikkatoimia, jonka hankkeen tutkijaryhmä oli muodostanut aiemman kirjallisuuden perusteella. Toista vaihetta varten hankkeen tutkijat muokkasivat ensimmäisen vaiheen palautteesta uusia politiikkatoimia arvioitavaksi seuraavassa vaiheessa. On mahdollista, että ensimmäisessä vaiheessa esitetyt toimet ovat ohjanneet vastaajien ajatuksia tiettyyn suuntaan, jolloin kohtuulliseen kuluttamiseen liittyvät toimet ovat saattaneet tuntua epärelevanteilta verrattuna tutkimusryhmän esittämiin toimiin. Lisäksi hankkeen tutkijoiden kyky muodostaa politiikkatoimia kommentaista toiseen vaiheeseen on voinut olla rajoittunut. Kolmannessa vaiheessa järjestetty työpaja on kuitenkin voinut tasapainottaa tutkimusryhmän vaikutusta, koska tuolloin osallistujat pääsivät suoraan vaihtamaan ajatuksia ja perustelemaan paremmin näkökulmansa. Kohtuullisuusnäkökulma nousikin esille keskusteluissa esimerkiksi puhuttaessa vielä suurempien päästövähennysten (70 %) aikaansaamisesta (vrt. Salo ym. 2023). On kuitenkin hyvin todennäköistä, että asiantuntijat ovat keinoja arvioidessaan huomioineet myös kontekstin, jossa ohjauskeinoja pyydettiin arvioimaan, mikä voi kuvastua tuloksissa päästövähennyksiin nopeasti ja suoraan vaikuttavien, hyvin toteuttamiskelpoisten ohjauskeinojen korostumisena.

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme suomalaisten asiantuntijoiden ehdottamia, asumisen kohtuullisuutta edistäviä politiikkatoimia ja niiden yhdistelmää. Artikkelin lähtökohtana oli aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa esiin tuotu kohtuullisuusnäkökulman puute poliittisen ohjauksen ja sääntelyn toiminta-alueella niin Suomessa kuin laajemmin Euroopassa. Olemme arvioineet Suomessa järjestettyä prosessia, jonka tavoitteena oli tuottaa suomalaisten kulutuksen hiilijalanjäljen puolittava politiikkatoimien yhdistelmä. Tarkastelimme erityisesti asumisen päästöjen vähentämiseen ehdotettuja politiikkatoimia ja sitä, kuinka näissä näkyy ohjaus kohti kohtuullisuutta. Tarkastelun keskiössä oli, miltä asumisen energiankulutukseen liittyvät, asiantuntijoiden ehdottamat politiikkatoimet näyttäytyvät kohtuullisuusnäkökulmasta tarkastellen ja kuinka kohtuullisuuteen ohjaamista voisi kehittää.

Aiemmassa kirjallisuudessa on esitetty, ettei kohtuullisuutta usein nähdä todellisena poliittisen ohjauksen toiminta-alueena, vaikka hyväksyttävyyks kansalaisten parissa voikin olla oletettua suurempaa. Analyysimme antaa viitteitä siitä, miksi tämä näyttäisi pätevän asumisen kontekstissa: asumiseen erityisesti kohdentuvat politiikkatoimet osoittautuvat korkeintaan kohtuullisen vahvasti kohtuuteen ohjaaviksi, kun taas poikkileikkaavien ohjauskeinojen merkitys painottuu vahvasti kohtuuteen ohjaavissa ohjauskeinoissa. Näiden vaikuttavuutta (erityisesti jollain tietyllä sektorilla) on kuitenkin vaikea todentaa tai mitata. Poikkileikkaavat ohjauskeinot usein linkittyvät myös laajempaan muutokseen totutuissa tavoissa.

Informaatio-ohjauksen vaikuttavuutta kestävyysmurroksessa on kritisoitu kirjallisuudessa, mutta analyysimme näyttää, että informaatio-ohjauksen keinovalikoima on laaja-alainen ja sitä on arvioitu toteuttamiskelpoiseksi ja hyväksyttäväksi. Analyysin pohjalta on perusteltua sanoa, että informaatio-ohjaus (kaikessa moninaisuudessaan) on oleellinen, jopa välttämätön osa ohjauskeinovalikoimaa. Informaatio-ohjausta voi myös kohdistaa, jolloin viestin vaikuttavuus paranee.

Esitämme lopuksi suosituksia politiikkatoimiksi, jotka nousevat sekä asiantuntijakommenttien pohjalta että omista tulkinnoistamme ohjauskeinojen edistämiseksi. Keskeisiä toimijoita ovat julkisella sektorilla valtio- ja kuntapäätäjät taloudellisen, säännösohjauksen ja informaatio-ohjauksen muodossa, sekä yksityisellä sektorilla muutosten toteuttajina rakennuttajat, remonttifirmat sekä taloyhtiöt markkinatransformaation ja valinta-arkkitehtuurin muodossa. Tutkimuksemme pohjalta esittämämme suositukset on kootusti esitetty alla:

- Yhteisasumisen tukeminen yksin asumisen asemesta. Esimerkiksi asumisen tuissa voisi tukea mahdollisuutta yhteisölliseen asumiseen, jolloin asuinpinta-alan pieneminen henkeä kohden ei edellyttäisi hitaita rakenteellisia muutoksia.
- Rakennusmääräysten ja kaavoitussäädösten kehittämisessä tulisi jatkossa paremmin huomioida kohtuullisuusnäkökulma, kohtuukulutusta tukevan kaupunkirakenteen aikaansaamiseksi.
- Uudenlaisten asumismuotojen tukeminen rakennusten peruskorjausten suunnittelussa tulisi ottaa huomioon (esim. yhteisöllinen asuminen, ks. Ruokamo ym. 2024).
- Huomio olemassa olevien asuntojen kunnostamiseen ja käyttötarkoitusten joustavaan muuttamiseen sen sijaan, että asuntoja puretaan ja rakennetaan uudelleen.
- Erilaisten varastointimahdollisuuksien kehittäminen ja monikäyttötilojen sekä tavaroiden jakamisen tukeminen.
- Yksityisyydensuojan ja tiedonkeruun asettamat haasteet tulisi selvittää ja kehittää niihin ratkaisuja (esimerkiksi liittyen henkilökohtaiseen hiilibudjettiin).
- Sidosryhmien laajempi ja poikkisektoraalinen yhteistyö: Ohjauskeinoista kannattaa muodostaa useampiin toisiinsa liittyviin sektoreihin kohdistuvia laajempia politiikkaohjelmia.
- Oikein ajoitettu ja vakuuttava koko kansan viestintäkampanja politiikkatoimien tueksi: Koska vahvasti kohtuuteen ohjaavat keinot arvioitiin kaikkein vähiten toteutuskelpoisiksi ja vähiten hyväksyttäväksi, kenties siksi, ettei niitä ole vielä laajalti toteutettu eikä niistä ole kokemusta, tarvitsee niiden toteutus poliittista rohkeutta, vahvan informaatiokampanjan sekä hyvin suunniteltuja kokeiluja. Vaihtoehtona on laaja keinovalikoima yksinään vähemmän vaikuttavia toimia, ja jatkohaasteena parhaan keinoyhdistelmän määrittäminen.

Tutkimuksemme perusteella jatkotutkimusta kannattaisi suunnata sen pohtimiseen, kuinka kohtuukulutuksen ja energiakohtuullisuuden tukeminen asukkaiden arjessa voidaan ottaa huomioon uudisrakentamisessa ja kaavoituksessa. Jatkotutkimusaiheena ehdotamme myös tarkastelua siitä, kuinka kohtuullisuusohjaus linkittyy kasvuriippuvaisen talous- ja yhteiskuntajärjestelmän uudelleen rakentumiseen: Onko energiakohtuullisuuden tuominen osaksi politiikan valtavirtaa toimiva keino vähitellen haastaa talousjärjestelmää koskevia vallitsevia uskomuksia, ja onko esimerkiksi tarkastelun ja tavoitteiden aikajänteillä merkitystä sille, miten toteuttamiskelpoisiksi tällaiset kohtuuteen ohjaavat keinot arvioidaan?

Asumisen energiankulutusta laajempänä ilmiönä politiikkaohjaus kulutuksen kohtuullistamiseen – ja varsinkin länsimaaisessa kontekstissa kulutuksen vähentämiseen – on haastavaa talous- ja yhteiskuntajärjestelmämme ollessa vahvasti kasvuriippuvainen. Ohjauskeinoja kulutuksen kohtuullistamiseksi olisikin mahdollista tarkastella myös siitä näkökulmasta, ohjaavatko ne kulutuksen vähentämiseen nykyisen kaltaisessa kasvuriippuvaisessa

yhteiskuntajärjestelmässä, vai pyrkivätkö ne kokonaisvaltaisesti purkamaan riippuvuutta talouden kasvusta (ks. myös Heikkurinen ym. 2019; Jouzi ym. 2024). Vaikka jälkimmäiset keinot tulevat olemaan kestävyysmurroksen keskiössä, ovat kulutuksen kohtuullistaminen ja kohtuukulutuksen valtavirtaistaminen nykyisen järjestelmän puitteissa tärkeitä askeleita kohti kestävyttä. Tutkimuksemme vahvistaa, että kohtuuteen kannustaviin ohjauskeinoiniin täytyy kiinnittää myös jatkossa huomiota tehokkuustoimien ohella.

Kiitokset

Kirjoittajat haluavat esittää lämpimät kiitokset kaikille KULO-hankkeeseen osallistuneille asiantuntijoille heidän hankkeelle uhraamastaan ajasta, arvokkaasta kontribuutiosta ja asiantuntemuksesta. Kirjoittajat kiittävät myös valtioneuvoston kanslian tutkimusinstrumenttia (VN Teas) KULO-hankkeen rahoittamisesta. Tutkimusta rahoittaa myös Strategisen tutkimuksen neuvosto (Flaire-hanke, päätösnumero 358426, 358439) ja Suomen Akatemia (ENCIT-hanke, päätösnumero 333556). Tina Nyforsin väitöskirjatyötä rahoittaa Tiina ja Antti Herlinin säätiö. Lisäksi kirjoittajat kiittävät the 5th Peaceful coexistence colloquiumin ja YHYS syyskolloquium 2023 osallistujia tutkimusidean ja alustavien tulosten kommentoinnista. Lämpimät kiitokset myös anonyymeille arvioijille hyödyllisistä arvioista ja erityiskiitokset Alue ja Ympäristö -lehden toimittajille Ossi Ollinaholle ja Minna Santaajalle huolellisesta tekstin toimittamisesta.

Lähteet

- Ahvenharju, S. (2020) Potential for a radical policy-shift? The acceptability of strong sustainable consumption governance among elites. *Environmental Politics* 29(1) 134–154. <https://doi.org/10.1080/09644016.2019.1688532>
- Aidar, L. & Daniels, P. (2020) A critical review of voluntary simplicity: Definitional inconsistencies, movement identity and direction for future research. *The Social Science Journal* 61(1) 47–60. <https://doi.org/10.1080/03623319.2020.1791785>
- Akenji, L., Bengtsson, M., Toivio, V., Lettenmeier, M., Fawcett, T., Parag, Y., Saheb, Y., Coote, A., Spangenberg, J.H., Capstick, S., Gore, T., Coscieme, L., Wackernagel, M. & Kenner, D. (2021) 1.5-Degree Lifestyles: Towards A Fair Consumption Space for All. Hot or Cool Institute, Berliini. <https://hotorcool.org/1-5-degree-lifestyles-report/>
- Arbell, Y. (2022) Beyond affordability: English cohousing communities as white middle-class spaces. *Housing, Theory and Society* 39(4) 442–463. <https://doi.org/10.1080/14036096.2021.1998217>
- Bagheri, M., Roth, L., Siebke, L., Rohde, C. & Linke, H.-J. (2024) Implementing housing policies for a sufficient lifestyle. *Buildings & Cities* 5(1) 300–315. <https://doi.org/10.5334/bc.435>
- Bertoldi, P. (2022) Policies for energy conservation and sufficiency: Review of existing policies and recommendations for new and effective policies in OECD countries. *Energy and Buildings* 264 112075. <https://doi.org/10.1016/j.enbuild.2022.112075>
- Best, B., Thema, J., Zell-Ziegler, C., Wiese, F., Barth, J., Breidenbach, S., Nascimento, L. & Wilke, H. (2022) Building a database for energy sufficiency policies. *F1000Research* 11. <https://doi.org/10.12688/f1000research.108822.2>
- Brand-Correa, L., Mattioli, G., Lamb, W. & Steinberger, J. (2020) Understanding (and tackling) need satisfier escalation. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 16(1) 309–325. <https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1816026>
- Brand-Correa, L. & Steinberger, J. (2017) A framework for decoupling human need satisfaction from energy use. *Ecological Economics* 141 43–52. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.05.019>
- Brischke, L.A., Lehmann, F., Leuser, L., Thomas, S. & Baedeker, C. (2015) Energy sufficiency in private households enabled by adequate appliances. *eccee 2015 Summer Study Proceedings* 7-294-15 1571–1582.
- Buch-Hansen, H. (2014) Capitalist diversity and de-growth trajectories to steady-state economies. *Ecological Economics* 106 167–173. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.07.030>
- Buch-Hansen, H. (2018) The prerequisites for a degrowth paradigm shift: Insights from critical political economy. *Ecological Economics* 146 157–163. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2017.10.021>
- Burke, M.J. & Melgar, R. (2022) SDG 7 requires post-growth energy sufficiency. *Frontiers in Sustainability* 3 940958. <https://doi.org/10.3389/frsus.2022.940958>

- Cohen, M.J. (2021) New conceptions of sufficient home size in high-income countries: Are we approaching a sustainable consumption transition? *Housing, Theory and Society* 38(2) 173–203. <https://doi.org/10.1080/14036096.2020.1722218>
- Cordroch, L., Hilpert, S. & Wiese, F. (2022) Why renewables and energy efficiency are not enough—the relevance of sufficiency in the heating sector for limiting global warming to 1.5° C. *Technological Forecasting and Social Change* 175 121313. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121313>
- Defila, R. & Di Giulio, A. (2020) The concept of ‘consumption corridors’ meets society – How an idea for fundamental changes in consumption is received. *Journal of Consumer Policy* 43(2) 315–344. <https://doi.org/10.1007/s10603-019-09437-w>
- Díaz, S., Settele, J., Brondízio, E.S., Ngo, H.T., Agard, J., Arneth, A., Balvanera, P., Brauman, K.A., Butchart, S.H.M., Chan, K.M.A., Garibaldi, L.A., Ichii, K., Liu, J., Subramanian, S.M., Midgley, G.F., Miloslavich, P., Molnár, Z., Obura, D., Pfaff, A., Polasky, S., Purvis, A., Razzaque, J., Reyers, B., Chowdhury, R.R., Shin, Y.-J., Visseren-Hamakers, I., Willis, K.J. & Zayas, C.N. (2019) Pervasive human-driven decline of life on Earth points to the need for transformative change. *Science* 366(6471) eaax3100. <https://doi.org/10.1126/science.aax3100>
- Di Giulio, A. & Defila, R. (2021) Building the bridge between Protected Needs and consumption corridors. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 17(1) 118–135. <https://doi.org/10.1080/15487733.2021.1907056>
- Di Giulio, A. & Fuchs, D. (2014) Sustainable consumption corridors: Concept, objections, and responses. *GAI4 - Ecological Perspectives for Science and Society* 23(3) 184–192. <https://doi.org/10.14512/gaia.23.S1.6>
- Ellsworth-Krebs, K., Reid, L. & Hunter, C.J. (2015) Home -ing in on domestic energy research: ”House,” ”home,” and the importance of ontology. *Energy Research & Social Science* 6 100–108. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.12.003>
- Fawcett, T. & Darby, S. (2019) Energy sufficiency in policy and practice: the question of needs and wants. *eccee Summer Study proceedings* 2-226-19 361–370.
- Fuchs, D., Sahakian, M., Gumbert, T., Di Giulio, A., Maniates, M., Lorek, S. & Graf, A. (2021) *Consumption corridors: Living a good life within sustainable limits*. Routledge, Abingdon.
- Fuchs, D., Lorek, S., Mamut, P. & Roßmüller, A. (2023) Fifty shades of sufficiency: Semantic confusion and no policy. Teoksessa Jürgens, H., Knill, C. & Steinebach, Y. (toim.) *Routledge Handbook of Environmental Policy* 347–357. Routledge, Abingdon.
- Gough, I. (2015) Climate change and sustainable welfare: the centrality of human needs. *Cambridge Journal of Economics* 39(5) 1191–1214. <https://doi.org/10.1093/cje/bev039>
- Gynther L. & Eichhammer, W. (2021) Energy sufficiency indicators and policies. Technical report. Motiva Oy & Fraunhofer Institute for Systems and Innovation Research. <https://www.odyssee-mure.eu/publications/policy-brief/energy-sufficiency.html>
- Hagbert, P., Perjo, L. & Nyblom, Å. (2024) Housing as an arena for change – From eco-efficiency to sufficiency in the Swedish Housing Sector. *Housing, Theory and Society* 1–18. <https://doi.org/10.1080/14036096.2024.2397987>
- Heikkurinen, P., Lozanoska, J. & Tosi, P. (2019) Activities of degrowth and political change. *Journal of Cleaner Production* 211 555–565. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.119>
- Heiskanen, E., Laakso, S. & Matschoss, K. (2019) Finnish energy policy in transition. *Energy Demand Challenges in Europe: Implications for policy, planning and practice* 127–136. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20339-9_12
- Hirth, S., Kreinin, H., Fuchs, D., Blossey, N., Mamut, P., Philipp, J., Radovan, I. & the EU1.5°Lifestyles Consortium (2023) Barriers and enablers of 1.5° lifestyles: Shallow and deep structural factors shaping the potential for sustainable consumption. *Frontiers in Sustainability* 4 1014662. <https://doi.org/10.3389/frsus.2023.1014662>
- Hu, S., Zhou, X., Yan, D., Guo, F., Hong, T. & Jiang, Y. (2023) A systematic review of building energy sufficiency towards energy and climate targets. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 181 113316. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2023.113316>
- Höysniemi, S. (2022) Energy futures reimaged: the global energy transition and dependence on Russian energy as issues in the sociotechnical imaginaries of energy security in Finland. *Energy Research & Social Science* 93 102840. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102840>
- IPCC (2022a) IPCC AR6 WGIII Mitigation of Climate Change Summary for Policymakers. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/>
- IPCC (2022b) Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change. Working Group III contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/>
- Ivanova, D., Barrett, J., Wiedenhofer, D., Macura, B., Callaghan, M. & Creutzig, F. (2020) Quantifying the potential for climate change mitigation of consumption options. *Environmental Research Letters* 15(9) 093001. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab8589>

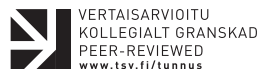
- Jarvis, H. (2011) Saving space, sharing time: Integrated infrastructures of daily life in cohousing. *Environment and Planning A: Economy and Space* 43(3) 560–577. <https://doi.org/10.1068/a43296>
- Jenny, A., Müller, U., Skelton, R. & Mastai, N. (2024) Policies for sufficiency: Factors influencing acceptance in the Swiss population. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 20(1). <https://doi.org/10.1080/15487733.2024.2420415>
- Jungell-Michelsson, J. & Heikkurinen, P. (2022) Sufficiency: A systematic literature review. *Ecological Economics* 195 107380. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2022.107380>
- Jouzi, F., Levänen, J., Mikkilä, M. & Linnanen, L. (2024) To spend or to avoid? A critical review on the role of money in aiming for sufficiency. *Ecological Economics* 220 108190. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2024.108190>
- KAISU (2022) Keskipitkän aikavälin ilmastopolitiikan suunnitelma. Kohti hiilineutraalia yhteiskuntaa 2035. *Ympäristöministeriön julkaisuja* 2022:12. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-262-4>
- Kortetmäki, T. & Hirvilampi, T. (2022) Kestävää hyvinvointia yhteisellä maapallolla. Teoksessa Laakso, S. & Aro, R. (toim.) *Planeetan kokoinen arki: Askelia kestävämpään politiikkaan* 61–81. Gaudeamus, Helsinki.
- Kropfeld, M.I. (2022) Lifestyles of enough, exploring sufficiency-oriented consumption behavior from a social practice theory perspective. *Journal of Consumer Culture* 23(2) 369–390. <https://doi.org/10.1177/14695405221095008>
- Kuusi, O. (1999) Expertise in the future use of generic technologies. *Nro 59; VATT Tutkimuksia*. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus VATT. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018042618782>
- Laakso, S. & Heiskanen, E. (2017) European Network for Research, Good Practice and Innovation for Sustainable Energy, Good practice report: capturing cross-cultural interventions. https://energise-project.eu/sites/default/files/content/ENERGISE_D3.1_Good%20practice%20report%20capturing%20cross-cultural%20interventions_0.pdf
- Lage, J., Thema, J., Zell-Ziegler, C., Best, B., Cordroch, L., Wiese, F. (2023) Citizens call for sufficiency and regulation—A comparison of European citizen assemblies and National Energy and Climate Plans. *Energy Research & Social Science* 104 103254. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2023.103254>
- Linnanen, L., Nyfors, T., Heinonen, T., Liimatainen, H., Nissinen, A., Regina, K., Saarinen, M., Seppälä, J. & Viri, R. (2020) The sufficiency perspective in climate policy: How to recompose consumption. *Suomen ilmastopaneeli Raportti 4* / 2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20201222102703>
- Linturi H. & Kuusi O. (2022) Tulevaisuuksia ennakoiava Delfoi-menetelmä. Teoksessa Aalto, H.-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.) *Tulevaisuudentutkimus tutuksi. Perusteita ja menetelmiä* 178–196. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>
- Lorek, S. & Spangenberg, J.H. (2019) Energy sufficiency through social innovation in housing. *Energy Policy* 126 287–294. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.11.026>
- Manika, D., Antonetti, P., Papagiannidis, S. & Guo, X. (2021) How pride triggered by pro-environmental technology adoption spills over into conservation behaviours: a social business application. *Technological Forecasting and Social Change* 172 121005. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2021.121005>
- Montfort, S., Fesenfeld, L., Stadelmann-Steffen, I. & Ingold, K. (2023) Policy sequencing can increase public support for ambitious climate policy. *Policy and Society* 42(4) 454–477. <https://doi.org/10.1093/polsoc/puad030>
- Motiva (2023) Asetta Alemmas -energiänsäästökampanjan loppuraportti. 6/2023. https://www.motiva.fi/files/22087/Energiatyöohjelma_2023_-_Loppuraportti.pdf
- NegaWatt (2018) Energy sufficiency. Towards a more sustainable and fair society. Association negaWatt. https://negawatt.org/IMG/pdf/181029_energy-sufficiency_negawatt-scenario_eng.pdf
- Nissinen, A. & Savolainen, H. (2019) Julkisten hankintojen ja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjälki ja luonnonvarojen käyttö. ENVIMAT-mallinnuksen tuloksia. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja* 15/2019. <http://hdl.handle.net/10138/300737>
- Northcott, T., Lawrence, M., Parker, C. & Baker, P. (2023) Ecological regulation for healthy and sustainable food systems: responding to the global rise of ultra-processed foods. *Agriculture and Human Values* 40(3) 1333–1358. <https://doi.org/10.1007/s10460-022-10412-4>
- Nuorivaara, E. (2024) Sufficiency gains limited attention in Finnish climate policy on household consumption. *Consumption and Society* 3(3) 337–355. <https://doi.org/10.1332/27528499Y2024D000000027>
- Nyfors, T., Linnanen, L., Nissinen, A., Seppälä, J., Saarinen, M., Regina, K., Heinonen, T., Viri, R. & Liimatainen, H. (2020) Ecological sufficiency in climate policy: Towards policies for recomposing consumption. *Futura* 3 30–40. <http://hdl.handle.net/10138/323631>
- Pahle, M., Burtraw, D., Flachslan, C., Kelsey, N., Biber, E., Meckling, J., Edenhofer, O. & Zysman, J. (2018) Sequencing to ratchet up climate policy stringency. *Nature Climate Change* 8(10) 861–867. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0287-6>
- Pekkanen, T.-L. (2021) Institutions and agency in the sustainability of day-to-day consumption practices – an institutional ethnographic study. *Journal of Business Ethics* 168 241–260. <https://doi.org/10.1007/s10551->

019-04419-x

- Princen, T. (2003) Principles for sustainability: From cooperation and efficiency to sufficiency. *Global Environmental Politics* 3(1) 33–50. <https://doi.org/10.1162/152638003763336374>
- Raworth, K. (2012) A safe and just space for humanity: can we live within the doughnut? Oxfam discussion papers. <https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/dp-a-safe-and-just-space-for-humanity-130212-en.pdf>
- Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., Donges, J.F., Drüke, M., Fetzer, I., Bala, G., von Bloh, W., Feulner, G., Fiedler, S., Gerten, D., Gleeson, T., Hofmann, M., Huiskamp, W., Kumm, M., Mohan, C., Nogués-Bravo, D., Petri, S., Porkka, M., Rahmstorf, S., Schaphoff, S., Thonicke, K., Tobian, A., Virkki, V., Wang-Erlandsson, L., Weber, L. & Rockström, J. (2023) Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances* 9(37) eadh2458. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Chapin, F.S., Lambin, E.F., Lenton, T.M., Scheffer, M., Folke, C., Schellnhuber, H.J., Nykvist, B., de Wit, C.A., Hughes, T., van der Leeuw, S., Rodhe, H., Sörlin, S., Snyder, P.K., Costanza, R., Svedin, U., Falkenmark, M., Karlberg, L., Corell, R.W., Fabry, V.J., Hansen, J., Walker, B., Liverman, D., Richardson, K., Crutzen, P. & Foley, J.A. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature* 461(7263) 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>
- Ruokamo, E., Kylkilähti, E., Lettenmeier, M. & Toppinen, A. (2024) Are people willing to share living space? Household preferences in Finland. *Buildings & Cities* 5(1) 601–619. <https://doi.org/10.5334/bc.453>
- Sahakian, M., Fuchs, D., Lorek, S. & Di Giulio, A. (2021a) Advancing the concept of consumption corridors and exploring its implications. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 17(1) 305–315. <https://doi.org/10.1080/15487733.2021.1919437>
- Sahakian, M., Rau, H., Grealis, E., Godin, L., Wallenborn, G., Backhaus, J., Friis, F., Genus, A.T., Goggins, G., Heaslip, E., Heiskanen, E., Iskandarova, M., Jensen, C.L., Laakso, S., Musch, A.-K., Scholl, C., Vadovics, E., Vadovics, K., Vasseur, V. & Fahy, F. (2021b) Challenging social norms to recraft practices: A Living Lab approach to reducing household energy use in eight European countries. *Energy Research & Social Science* 72 101881. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101881>
- Salo, M., Heiskanen, E., Heikkinen, M., Heinonen, T., Jylhä, H., Kaljonen, M., Kautto, P., Lähteenmäki-Uutela, A., Matschoss, K., Meriläinen, T., Nissinen, A., Pyrhönen, T. J., Saarinen, M., Salminen, J., Salmivaara, L., Savolainen, H., Seppälä, J., Springare, S., Turunen, T., Vainio, A. & Virkkunen, H. (2023) Ohjauskeinoja kotitalouksien kulutuksen hiilijalanjäljen pienentämiseen. *Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja* 47 1–269. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-424-8>
- Sandberg, M. (2018) Downsizing of housing: Negotiating sufficiency and spatial norms. *Journal of Macromarketing* 38(2) 154–167. <https://doi.org/10.1177/0276146717748355>
- Seppälä, J., Ollikainen, M., Savolainen, H., Häkkinen, T., Saarinen, M., Liimatainen, H., Vainio, A., Kurnitski, J., Niemistö, J., Niva, M. & Weaver, S. (2022) Kuluttajien mahdollisuudet Suomen päästövähennysten vauhdittamiseksi. Suomen ilmastopaneelin raportti 5/2022. <https://doi.org/10.31885/9789527457153>
- Shove, E. (2018) What is wrong with energy efficiency? *Building Research & Information* 46(7) 779–789. <https://doi.org/10.1080/09613218.2017.1361746>
- Sorrell, S., Gatersleben, B. & Druckman, A. (2020) The limits of energy sufficiency: A review of the evidence for rebound effects and negative spillovers from behavioural change. *Energy Research & Social Science* 64 101439. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101439>
- Sorsa, S. (2023) Vaihtoehtoja kasvuille ja fossiilikapitalismille: Katsaus degrowth-keskusteluun. *Tutkimus ja kritiikki* 3(1) 103–116. <https://doi.org/10.55294/tk.128626>
- Spangenberg, J.H. & Lorek, S. (2019) Sufficiency and consumer behaviour: From theory to policy. *Energy Policy* 129 1070–1079. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.03.013>
- Speck, M. & Hasselkuss, M. (2015) Sufficiency in social practice: searching potentials for sufficient behavior in a consumerist culture. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 11(2) 14–32. <https://doi.org/10.1080/15487733.2015.11908143>
- Suomen virallinen tilasto (SVT) (2023) 115a – Asuntokunnat, asuntoväestö ja lapsiasuntokunnat asumisväljyyden mukaan, 1990–2023. Tilastokeskus, Helsinki. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__asas/statfin_asas_pxt_115a.px/ (Luettu 4.6.2024)
- Thomas, S., Brischke, L.A., Thema, J. & Kopatz, M. (2015) Energy sufficiency policy: an evolution of energy efficiency policy or radically new approaches? *ecce 2015 Summer Study Proceedings* 1-060-15 59–70.
- Thomas, S., Brischke, L.A., Thema, J., Leuser, L. & Kopatz, M. (2017) Energy sufficiency policy: how to limit energy consumption and per capita dwelling size in a decent way. *ecce 2017 Summer Study Proceedings* 1-230-17 103–112.
- Thomas, S., Thema, J., Brischke, L.A., Leuser, L., Kopatz, M. & Spitzner, M. (2019) Energy sufficiency policy for residential electricity use and per-capita dwelling size. *Energy Efficiency* 12 1123–1149. <https://doi.org/10.1007/s12053-018-9727-4>
- Toulouse, E., Sahakian, M., Bohnenberger, K., Bierwirth, A., Lorek, S. & Leuser, L. (2019) Energy sufficiency: how can research better help and inform policy-making? European Council for an Energy Efficient

- Economy. <https://d-nb.info/1198308230/34>
- Toulouse, E. & Gaspard, A. (2022) The rise of sufficiency in the French energy debate: a comparative analysis of scenarios. *Proceedings of the eeee Summer Study 2022 Conference*. European Council for an Energy Efficient Economy.
- Törnqvist, M. (2019) Living alone together: Individualized collectivism in Swedish communal housing. *Sociology* 53(5) 900–915. <https://doi.org/10.1177/0038038519834871>
- Vainio, T., Kuismanen, K., Ala-Kotila, P. & Vesanen, T. (2021) Asuntotuotannon laatumuutokset 2005–2020: Korkeampaa, tiiviimpää, energiatehokkaampaa. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-361-420-8>
- Vedung, E. (1998) Policy instruments: Typologies and theories. Teoksessa Bemelmans-Videc, M.-L., Rist, R.C. & Vedung, E. (toim.) *Carrots, Sticks and Sermons* 21–58. Transaction Publishers.
- Vita, G., Lundström, J. R., Hertwich, E. G., Quist, J., Ivanova, D., Stadler, K. & Wood, R. (2019) The environmental impact of green consumption and sufficiency lifestyles scenarios in Europe: connecting local sustainability visions to global consequences. *Ecological Economics* 164 106322. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2019.05.002>
- Warde, A. (2014) After taste: Culture, consumption and theories of practice. *Journal of Consumer Culture* 14(3) 279–303. <https://doi.org/10.1177/1469540514547828>
- Welch, D. & Southerton, D. (2019) After Paris: transitions for sustainable consumption. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 15(1) 31–44. <https://doi.org/10.1080/15487733.2018.1560861>
- Wiedmann, T., Lenzen, M., Keyßer, L.T. & Steinberger, J.K. (2020) Scientists' warning on affluence. *Nature Communications* 11 3107. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-16941-y>
- Witkowski, T.H. (2010) A brief history of frugality discourses in the United States. *Consumption, Markets and Culture* 13(3) 235–258. <https://doi.org/10.1080/10253861003786975>
- Zell-Ziegler, C., Thema, J., Best, B., Wiese, F., Lage, J., Schmidt, A., Toulouse, E. & Stagl, S. (2021) Enough? The role of sufficiency in European energy and climate plans. *Energy Policy* 157 112483. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112483>

Artikkeli

Nina Tynkkynen^a, Kirsi Sonck-Rautio^b & Taina Lahtinen^c

Ruokapakkaamisen kestävyysmurros: kuluttajakansalaisen näkökulma

Sustainability Transition in Food Packaging: A Consumer-citizen's Perspective

The sustainability transition of food packaging is a crucial component of the transition towards a circular economy. Its progress depends on the interplay of regulation, material innovation and consumer behavior. This study examines the role and agency of the consumer-citizen in the sustainability transition of food packaging. The data consists of a qualitative consumer panel and interviews, which are analysed to identify factors influencing the consumption of more sustainable packaging. The results indicate that consumer-citizen choices are primarily shaped by everyday practices, infrastructural conditions, as well as informational and psychological factors. Challenges related to sorting and recycling, ambiguous environmental claims and regulatory gaps hinder sustainable consumption. Conversely, efficient waste management, clear packaging labels and ecologically viable packaging solutions that fit into everyday life can support the active role of the consumer-citizen. The study highlights the need for structural changes, including stricter regulations, improved consumer information and innovative recycling solutions, to accelerate the sustainability transition of food packaging. The consumer-citizen is not merely a passive consumer, but can act as a change agent, promoting more sustainable food packaging at a societal level.

Keywords: consumer-citizen, food packaging, sustainability transition, sustainable packaging

Johdanto

Ruokapakkaamisen kestävyysmurroskeskustelu, erityisesti muovin korvaaminen muilla pakkausmateriaaleilla, on kiihtynyt merten muoviroskaongelman tultua ihmisten laajempaan tietoisuuteen. Ympäristön roskaantuminen on vakava ongelma maailmanlaajuisesti ja paikallisesti myös Suomessa. Suuri osa esimerkiksi mereen päätyvästä muoviroskasta

^a Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Åbo Akademi, nina.tynkkynen@abo.fi

^b Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Åbo Akademi & humanistinen tiedekunta, Turun yliopisto

^c Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Åbo Akademi

on peräisin ruokapakkauksista. Vuodesta 2010 lähtien pakkausjättemäärä on Euroopassa kasvanut noin neljän prosentin vuosivauhtia (Ketelsen ym. 2020). Mikäli kehitys jatkuu samansuuntaisena, EU:n alueella arvioidaan vuonna 2040 tuotettavan pakkausjätettä lähes 107 miljoonaa tonnia (Euroopan parlamentin tutkimuspalvelu 2023), Suomessa vastaavasti noin 825 000 tonnia vuodessa (Suomen Pakkauskierätyks Rinki Oy 2023).

Euroopan unioni on pyrkinyt ratkomaan pakkausten aiheuttamia ympäristöongelmia erityisesti edistämällä kiertotaloutta lainsäädännön keinoin (mm. Foschi & Bonoli 2019; Herrmann ym. 2022). Pakkaus- ja pakkausjäteasetus on vastikään uudistettu ja se sisältää kunnianhimoisia tavoitteita niin pakkausten uudelleenkäytön, kierrätyksen kuin kierrätetyn materiaalin käytön lisäämisen suhteen. Jo aiemmin Suomessa on tullut voimaan kertakäyttöisiä annospakkauksia koskeva vapaaehtoinen sopimus, jossa sopijaosapuolina ovat ympäristöministeriö sekä Elintarviketeollisuusliitto ry, Kaupan liitto ry, Matkailu- ja Ravintolapalvelu MaRa ry, Päivittäistavarakauppa ry ja Suomen Pakkausyhdistys ry. Tämä niin sanottu *green deal* -sopimus on osa tiettyjen muovituotteiden ympäristövaikutusten vähentämistä koskevan EU:n direktiivin täytäntöönpanoa. Sopimuksella pyritään pysyvään muovin kulutuksen vähentämiseen tiettyjen kertakäyttöisten annospakkausten osalta (Ympäristöministeriö 2024). Kertakäyttömuovia korvaavien pakkausmuotojen sekä -materiaalien kehitystyö on vilkasta ja erilaisia biopohjaisia ratkaisuja, kuten esimerkiksi kokonaan kuitupohjaisia pakkauksia, on kehitteillä. Innovoinnilla pyritään vähentämään entisestään riippuvuutta muun muassa fossiilisista raaka-aineista ja tuomaan markkinoille helpommin kierrätettäviä pakkausratkaisuja.

Sääntelyn ja tuotekehityksen ohella kuluttajan toiminnalla on merkitystä ruokapakkaamisen kestävyysmurroksen edistämiseksi. Ruokapakkausten kuluttaminen eroaa monen muun hyödykkeen kulutuksesta, sillä kuluttaja valitsee ensisijaisesti ruokaa, ei pakkausta. Keskiwertokuluttajalle pakkausta tai sen ympäristöystävällisyyttä olennaisempia seikkoja ovat tuotteen hinta ja laatu sekä pakkauksen käyttömukavuus (Rokka & Uusitalo 2008; Ketelsen ym. 2020). Useimmille kuluttajille pakkaus onkin vain pakollinen osa tuotetta, ja kun tuote on kulutettu, pakkauksesta tulee tarpeeton (Lindh ym. 2016).

Ruokapakkausten kulutus ruokavalintoihin liittyvine kytköksineen on kiinnostava esimerkki siitä, että kestävää kulutusta on tarkasteltava kokonaisuutena (ks. Sonck-Rautio ym. 2022; Åkerman ym. 2025). Yhtäältä kyse on siitä, millä tavoin pakkaus ja sen sisältämä ruokatuote liittyvät yhteen, toisaalta taas siitä, miten pakkaus kytkeytyy osaksi yhteiskunnan ja talouden rakenteita erityisesti elinkaarensa loppupäässä. Kuluttajan rooli tässä kokonaisuudessa voidaan ymmärtää kolmella tasolla: yksilötason kulutus päätöksiä tekevänä, yhteisötasolla suunnannäyttäjänä tai makrotasolla muutosjohtajana (Närvänen ym. 2018). Vaikka kuluttajan liikkumavara ja valta vaikuttaa ruokapakkaamisen kestävyyteen on yksilötasolla rajallinen eikä suurin osa kuluttajista tee ruokapakkausvalintoja ns. ”pakkaus edellä” (ks. Sonck-Rautio ym. 2022), voi kuluttajien rooli yhteisö- ja makrotasolla silti olla keskeinen kulutuskäyttäytymistä ohjaavan lainsäädännön, taloudellisten rakenteiden ja sosiaalisten normien edistämisessä. Kuluttajan näkökulmien valottaminen on siten tärkeä tehtävä ruokapakkaamisen kestävyysmurroksen reunaehtojen ymmärtämiseksi.

Analysimme tässä artikkelissa kuluttajapaneeliin ja haastatteluihin perustuen niitä kuluttajaan liittyviä tekijöitä, jotka määrittävät kuluttajakansalaisen toimintatilaa ruokapakkaamisen kestävyysmurroksessa. Kuluttajapaneelin ja haastatteluiden kohdejoukko koostuu avaintoimijoista, joita ruokapakkausten ekologisuus lähtökohtaisesti kiinnostaa ja jotka kulutusvalintoja tehdessään pyrkivät kiinnittämään huomiota pakkaukseen. Tarkastelumme kohteena ovat siis sellaiset aktiiviset kuluttajat – kuluttajakansalaiset – joiden rooli ruokapakkaamisen kestävyysmurroksen edistämisessä ylettyy yksilötason yli. Kysymme, millaiset tekijät vaikuttavat ruokapakkausten kuluttamiseen ja miten nämä tekijät edistävät (tai estävät) ruokapakkaamisen kestävyysmurrosta. Tavoitteena on paitsi ymmärtää kestävyysmurroksen reunaehtoja myös valottaa kuluttajakansalaisen roolia ja toimintatilaa tässä murroksessa.

Ruokapakkaamisen kestävyysparadoksi on, että huonosti pakattu tuote pilaantuu helposti aiheuttaen ruokahävikkiä, jonka ympäristövaikutus on suuri (Katajajuuri ym. 2014; Silvenius ym. 2014). Muovinen pakkaus on toisinaan paras ratkaisu tähän, joten muovipakkaus itsessään voi olla ”ekoteko” – kunhan muovi ei päädy luontoon. Kestävämpään ruokapakkaamiseen voi sisältyä muovin korvaaminen esimerkiksi biopohjaisilla ratkaisuilla, mutta koska eri ratkaisujen ympäristövaikutuksista ei olla täysin yksimielisiä (esim. Herrmann ym. 2022), eivätkä ratkaisujen ympäristövaikutukset välttämättä ole yhteismittallisia (esimerkiksi roskaantuminen vs. hiilidioksidipäästöt), emme varsinaisesti ota kantaa materiaalien paremmuuteen.

Kuluttajan näkökulmasta kestävään ruokapakkaamiseen liittyy lisäksi muita ongelmia: tavallista pakkausta ympäristöystävällisemmäksi koettu pakkaus saattaa herättää ristiriitaisia tunteita ja kielteisiä (kallis, huonompi käyttökokemus) tai myönteisiä (parempi laatu) mielikuvia (Ketelsen ym. 2020). Kuluttajat saattavat myös määritellä pakkauksen ympäristöystävällisyyden ainoastaan käytön jälkeisen kokemuksen perustella, eli kuinka helpoksi he kokevat pakkauksen lajittelun ja kierrättämisen tuotteen käytön jälkeen (Lindh ym. 2016). Näin ollen määrittelemme kestävämmän ruokapakkaamisen kuluttajanäkökulmasta sellaiseksi pakkaamiseksi, jossa pakkaus on helposti lajiteltava ja kierrätettävä (Lindh ym. 2016) ja toteuttaa ympäristövaikutusten kannalta tärkeimmän tehtävänsä eli torjuu ruokahävikkiä (Williams ym. 2008, 853–854). Tämä määritelmä on syntynyt aiemman tutkimuksemme tuloksena (Sonck-Rautio ym. 2024).

Kuluttajakansalainen kestävän kulutuksen edistäjänä

Kestävää kuluttamista ja siihen liittyvää kestävyysmurrosta koskeva tutkimus on laaja-alaista ja sitä tehdään niin kuluttaja- ja markkinatutkimuksen ja psykologian kuin sosiologian, kulttuuritutkimuksen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksenkin piirissä. Terminologia on vaihtelevaa: ympäristömyönteinen kuluttaminen ja vihreä kuluttaminen ovat rinnakkaisia käsitteitä ekologisesti tai ympäristöllisesti kestäväälle kuluttamiselle, kun taas kestävän kuluttamisen voidaan ajatella kattavan myös sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden ulottuvuudet (Autio & Wilska 2003; Moisander 2004; Giulio ym. 2014; Kujanen ym. 2014). Tässä artikkelissa keskitymme nimenomaan ekologisesti kestävään kuluttamiseen, ja siihen sisältyy paitsi hankinta myös tuotteiden käyttö, säilytys ja hävittäminen (vrt. Warde 2005; Evans 2019).

Ekologisesti kestävää kuluttamista kuluttajan näkökulmasta tarkasteleva tutkimus on perinteisesti kohdistunut arvoihin, asenteisiin ja normeihin (esim. White ym. 2019; Suomessa esim. Uusitalo & Oksanen 2004; Haanpää 2009; Id & Laaksonen 2012). Asenteet ja motiivit ovat monen eri tekijän – kuten hinta, eettisyys, palvelun laatu, mielenkiinnon kohteet ym. – summa eivätkä useinkaan liity suoraan tuotteeseen (Haanpää 2009). Kuten Id ja Laaksonen (2012) ovat havainnoineet, kuluttajien asenteet ja varsinainen toiminta eivät läheskään aina kohtaa (engl. ns. *green gap* tai *attitude behavior gap*). Tämä toimii kumpaankin suuntaan: ympäristömyönteisiksi itsensä mieltävät kuluttajat eivät välttämättä aina valitse ekologista vaihtoehtoa, ja toisaalta taas sellaiset kuluttajat, jotka eivät tunnista olevansa ympäristötietoisia, saattavat käytännössä tehdä ympäristön kannalta parempia valintoja.

Asenteiden ja toiminnan kohtaamattomuuteen vaikuttavat muun muassa päivittäiset rutiinit, hintataso, saatavuusrajoitteet sekä erilaiset informaatioon ja viestintään liittyvät ongelmat, jotka saattavat esimerkiksi lisätä kuluttajan epätietoisuutta tuotteen ympäristövaikutuksista. Myös ulkoiset rajoitteet kuten asuinalue ja saatavilla olevat kaupat voivat heikentää kuluttajan toimintamahdollisuuksia (Barnett ym. 2005, 7–8). Muita ulkoisia rajoitteita aiheutuu esimerkiksi puutteellisesta jätehuollon infrastruktuurista, joka ei edistä kierrätystä.

Tässä artikkelissa ymmärrämme kulutuksen ympäristö- ja kulutussosiologisen tutkimuksen tapaan laajempaan kuin yksinomaan ostopäätökseen liittyvänä ilmiönä, jota ohjaavat arvojen ja motivaation ohella myös materiaaliset, sosiaaliset, taloudelliset ja institutionaaliset seikat (esim. Miles 1998). Kuluttajien toiminta kytkeytyy aina yhteiskunnan rakenteisiin ja reunaehtoihin. Kuluttaminen on sidoksissa myös yhteiskunnallisiin käytäntöihin ja sosioteknisiin järjestelmiin; esimerkkinä tästä toimii elintarvikejärjestelmä, joka muuttuu hyvin hitaasti. Laadulliseen tutkimusotteeseen tukeutuvat lähestymistavat huomioivat nämä kulutuksen yhteisölliset ja yhteiskunnalliset ulottuvuudet (ks. Belk 1995; Suomessa mm. Lehner ym. 2016).

Yhteiskunnallisen ulottuvuuden huomioimiseksi käytämme kuluttajista termiä kuluttajakansalainen (engl. *consumer-citizen*, ks. Trentmann 2007, tai *citizen consumer*, ks. Spaargaren 2011). Kuluttajakansalainen-termi korostaa yhtäältä kuluttajan ja kansalaisen roolin yhteyttä toisiinsa, toisaalta näiden roolien limittyneisyyttä (Mol 2009; Närvänen ym. 2018). Kuluttajakansalainen on aktiivinen toimija, ja tätä roolia voidaan ilmentää kolmella eri tasolla: yksilötasolla päätöksentekijänä (engl. *decision-maker*), mesotasolla yhteisöllisenä toimijana (engl. *communal consumer-citizen*), ja makrotasolla muutosagenttina (engl. *change agent*) (emt.). Päätöksentekijän rooli keskittyy lähes yksinomaan kulutusvalintoihin (Prothero ym. 2010): Kuluttajakansalainen voi ottaa kantaa omilla valinnoillaan esimerkiksi elintarvikkeiden ja ruoan kontekstissa (Pecoraro 2009, 2, 13–14). Yhteisöllisen toimijan roolissa kuluttaja lisäksi tiedostaa esimerkiksi kuluttamisen eri vaiheet (hankkiminen, käyttö, hävittäminen) sekä sosiaalisen merkityksen uusien kulutustottumusten omaksumisessa (esim. Geiger ym. 2018). Kuluttajakansalainen voi kestävämpien valintojen lisäksi osallistua laajemminkin kestävyysedistämiseen, esimerkiksi omaksumalla arkeensa uusia käytäntöjä, kuten kiertotalouden osalta mm. uudelleenkäyttö sekä kierrätys. Muutosagenttina toimiminen puolestaan edellyttää sitä, että kuluttajakansalainen yrittää vaikuttaa myös muihin ja arvioi kriittisesti yhteiskunnan – mukaan lukien yritykset ja politiikka – toimintaa muutoksen aikaansaamiseksi (Närvänen ym. 2018, 24–25; ks. myös Chaudhury & Albinsson 2015).

Koska osallistujamme olivat vapaaehtoisia, ruokapakkaamisesta kiinnostuneita panelisteja, heillä voidaan ajatella olevan toimijuutta yksilötasoa laajemmin vähintäänkin yhteisöllisinä kuluttajakansalaisina, jotka tiedostavat kuluttamisen laajemman kontekstin ja merkityksen ja erityisesti kulutuksen jälkeisen toiminnan eli pakkauksen hävittämisen (kierrätyksen). Kiertotaloutta koskeva tutkimus määrittääkin kuluttajakansalaisuuden yksilötasoa laajemmin, sillä kiertotalouden edistämistä voidaan pitää poliittisena, materiaalitalouden uudelleenmäärittelyyn tähtäävänä ohjelmalla. Siten kuluttajakansalaisen velvollisuudet ulottuvat paitsi kestävämpään kulutuskäyttäytymiseen niin myös kestävämmän yhteiskunnan aikaansaamiseen (vrt. Valkonen & Loikkanen 2020, 156–157). Kuluttajakansalaisuuden käsite liittyy keskusteluun ympäristökansalaisuudesta (engl. *environmental/green citizenship*, ks. esim. Dobson 2007; Hobson 2013). Kumpikin käsite yhdistää yksilölliset valinnat ja laajemman yhteiskunnallisen vastuun ja toimijuuden, mutta eri painotuksin: siinä, missä ympäristökansalaisuus korostaa poliittista toimijuutta, kuluttajakansalaisuuden käsitteen ytimessä on kuluttaminen ja siihen/sen kautta vaikuttaminen.

Tässä artikkelissa tarkastelemme ruokapakkaamisen kestävyysmurrosta kuluttajakansalaisen näkökulmasta. Kuten edellä on todettu, valitsimme osallistujiksi henkilöitä, joilla on lähtökohtaisesti kiinnostusta kestäväan pakkaamiseen. Näemme tämän ryhmän keskeisenä toimijana muutoksen aikaansaamisessa. Sen sijaan niin sanotut passiiviset kuluttajat eivät aktiivisesti edistä muutosta, vaan heidän osaltaan kehitystä vauhdittavat pääasiassa sääntelytoimet ja infrastruktuuriratkaisut, jotka ohjaavat yksilön valintoja. Kestävyysmurroksen edistämiseksi on olennaista analysoida aktiivisten kuluttajakansalaisten toimintatilaa sekä niitä rakenteellisia ja institutionaalisia reunaehtoja, jotka määrittävät heidän vaikutusmahdollisuuksiaan.

Aineisto ja menetelmät

Artikkeli perustuu kahteen Package-Heroes-hankkeen puitteissa kerättyyn aineistoon. Pääosan aineistosta muodostaa kuluttajapaneelin avulla kerätty aineisto. Kuluttajapaneeliaineistoa kerättiin yhdeksän kuukauden ajan (joulukuu 2021–elokuu 2022) hyödyntämällä Kernwartin tuottamaa, digitaalista laadullisen tutkimuksen työkalua. Kuluttajapaneeli toimi täysin verkossa digitaalisessa muodossa. Työkalu mahdollisti vuorovaikutteisen kuluttajapaneelin toiminnan. Kuluttajapaneelitoimintaa mainostettiin muun muassa sosiaalisen median kanavissa yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa, ja panelisteja houkuteltiin mukaan paneelitoimintaan myös uutiskirjeiden ja hankkeen internet-sivuston blogitekstin avulla. Paneelin toimintaan etsittiin mukaan ympäristötietoisia kuluttajia – kuluttajakansalaisia – jotka ovat usein avainasemassa muun muassa uusien innovaatioiden omaksumisessa sekä niiden käyttöönotossa. Tutkimuskysymysten suunnittelusta ja sisällöstä sekä paneelin ylläpidosta vastasi tutkimusryhmämme.

Kuluttajapaneeli toteutettiin suomen kielellä. Panelistit (yhteensä 54) vastasivat erilaisiin viikoittaisiin tehtäviin. Viikoittaiset tehtävänannot päätettiin osin ennakkoon, mutta osittain ne muotoutuivat edellisten viikkojen tehtävänantojen pohjalta. Kun esimerkiksi havaittiin, että suurin este tehokkaalle lajittelulle ja kierrätykselle on puutteellinen ohjeistus pakkauksissa, seuraavan viikon viikkotehtävässä päätettiin testata, miten hyvin panelistit tuntevat nykyiset pakkausten lajittelumerkinnot. Jatkossa panelisteihin viitataan heidän yksilöidyillä ID-numeroillaan (esim. ID22), jotta varmistamme osallistujien anonymiteetin. Suurin osa panelisteista oli korkeasti koulutettuja (91 %, n=49) ja he asuivat pääosin kaupunkialueella (69 %, n=37). Talouden koko oli tyypillisimmin 1–2 henkilöä (57 %, n=31). Kaksi vastaajista ei halunnut kertoa demografisia tietojaan. Aineiston analyysissä ei ole tarkasteltu sukupuolijakaumaa.

Varsinainen vuorovaikutus panelistien ja tutkimusryhmän välillä tapahtui muun muassa hyödyntämällä monipuolisesti kyselyitä ja niistä saatuja vastauksia, palautetapeamisia sekä alustan keskustelumahdollisuutta (chat). Vuorovaikutteisuutta hyödyntämällä kuluttajapaneeliaineistoon saatiin syvällisempää ymmärrystä siitä, mitkä asiat ovat ympäristötietoisille kuluttajille keskeisiä elintarvikepakkaamista koskien. Tehtävänannoissa hyödynnettiin erilaisia menetelmiä, kuten ostos- ja kuvapäiväkirjoja sekä avoimia kysymyksiä liittyen ostotottumuksiin, pakkausmielityksiin, tilanteisuuteen, pakkausten lajitteluun ja kierrätykseen sekä kestävämpään elintarvikepakkaamiseen liittyviin valtakysymyksiin. Osa kysymyksistä toteutettiin (moni)valintatehtävinä ja viikkotehtävissä hyödynnettiin myös grafiikkaa ja visuaalisuutta. Visuaalisia aineistoja käytettiin erityisesti uusien pakkausratkaisujen herättämien mielikuvien keräämiseen. Kuluttajapaneeliin osallistuville esiteltiin kaksi uutta pakkausratkaisua, joissa oli käytetty uusia, innovatiivisia materiaaleja. Pakkausratkaisut poikkesivat toisistaan esimerkiksi värien, muotoilun tai käytettävyyden osalta.

Varsinaisen kuluttajapaneeliaineiston lisäksi huhti-toukokuussa 2022 haastateltiin neljää paneeliin osallistunutta henkilöä. Haastateltavat ilmoittautuivat vapaaehtoisesti haastateltaviksi. Haastateltavat asuivat eri puolilla Suomea, joten haastattelut toteutettiin videopuheluiden avulla. Haastattelumuoto oli puolistrukturoitu teemahaastattelu ja haastattelut kestivät vaihtelevasti 45 minuutista lähes kahteen tuntiin. Haastatteluissa syvennettiin tiettyihin kuluttajapaneeliaineistosta esiin nousseisiin teemoihin, jotka käsittelivät muun muassa toimintaa varsinaisessa ostotilanteessa, haastateltavien asumisolosuhteita (esimerkiksi säilytystilat kotona) sekä lajittelu- ja kierrätysmahdollisuuksia kotioloissa. Haastatteluaineisto litteroitiin tarkempaa aineistanalyysia varten. Haastatteluihin viitataan jatkossa tunnisteilla H1–H4.

Tutkimuksessa sovellettiin laadullista sisällönanalyysia (mm. Weber 1990; Elo & Kyngäs 2008) kestävää ruokapakkaamista kulutuksen näkökulmasta edistävien tekijöiden jäsentämiseksi. Temaattinen sisällönanalyysi viittaa Braunin ja Clarken (2012) määrittelemään

analyysimenetelmään, joka auttaa tutkijaa tunnistamaan toistuvat teemat ja käsittelemään ne järjestelmällisesti.

Kuluttajapaneelin tuottama aineisto ladattiin Exceliin sekä koottiin vastaajakohtaisiksi Word-tiedostoiksi. Vastausten perusteella voidaan todeta, että osa 54 panelistista oli todella aktiivisia koko kuluttajapaneelin ajan. Osa taas osallistui paneelin toimintaan satunnaisesti ja suoritti vain joitakin yksittäisiä tehtäviä. Varsinainen aineiston analyysi toteutettiin NVivo-ohjelmistolla, joka on laadullisen tutkimusaineiston analysointiin tarkoitettu työkalu. Ohjelmistolla analysoitiin sekä kuluttajapaneelin, että erillisten neljän haastattelun tuottamat aineistot (mukaan lukien kuvat ja videot).

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa yhdistettiin demografiset tiedot yksittäisiin vastaajiin. Tämän jälkeen kirjoittajat loivat yhteistyössä ensimmäisen, alustavan koodilistauksen (ns. deduktiivinen koodaus) (Skjott Linneberg & Korsgaard 2019) hahmottelemalla kuluttajapaneeli- sekä haastatteluaineistoista nousseita pääteemoja koskien kestävän pakkaamisen edistämiseen kuluttajanäkökulmasta vaikuttavia tekijöitä. Näistä pääteemoista muodostuivat lopulliset seitsemän pääkategoriaa: 1) Arkeen sopiva pakkaus, 2) Ruokailukulttuurin sekä -tottumusten muutos, 3) Mikä on kestävä ruokapakkaus?, 4) Tunteet, tarpeet ja tottumus, 5) Ruokapakkauksen kierrättäminen ja hävittäminen, 6) Saako kestävä pakkaus maksaa? ja 7) Mustat joutsenet. Tämän jälkeen aineisto käytiin uudelleen läpi ja se koodattiin pääkategorioiden alle. Samalla luotiin alakategorioita soveltuvien osien. Aineiston käsittelyn aikana koodilistaus muuttui hieman ja joitakin uusia koodeja lisättiin alustavaan listaukseen (ns. induktiivinen koodaus) (Cohen ym. 2018, 645; Skjott Linneberg & Korsgaard 2019). Koodauskierroksia oli yhteensä kolme: Ensimmäisen kierroksen NVivo-koodaus toteutettiin yhden tutkijan toimesta (tutkija 1) ja toisen kierroksen koodauksen toteutti toinen tutkija (tutkija 2), jolloin hän täydensi ensimmäisen kierroksen sisällön analysointia ja koodilistausta. Kolmannen kierroksen toteutti jälleen tutkija 1, jolloin hän täydensi vielä aineiston koodausta NVivossa. Seuraavassa analysoimme tuloksia edellä mainittujen seitsemän pääkategorian mukaisesti jäseneltynä.

Kuluttajakansalainen ja ruokapakkaamisen kestävyysmurroksen reunaehdot

Arkeen sopiva pakkaus

Kulutusympäristön, erityisesti kodin merkitys kulutusvalinnoissa on merkittävä, ja aineistomme perusteella siihen vaikuttaa erityisesti arjen sujuvuus. Arjen sujuvuudella tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, että pakkaus on käytännöllinen ja toimii hyvin kuluttajakansalaisen arjessa. Sellaisia pakkauksen ominaisuuksia, jotka edistävät sujuvaa arkea ovat esimerkiksi se, että pakkaus on käytännöllinen ja helppo kuljettaa kaupasta kotiin tai että se voidaan kätevästi avata ja uudelleen sulkea. Ruokapakkaus, joka ei arjessa toimi odotusten ja tarpeiden mukaisesti jää helposti seuraavan valinnan yhteydessä kaupan hyllylle. Ympäristötietoisinkin kuluttajakansalainen tunnustaa toisinaan valitsevansa ympäristövaikutuksiltaan huonommaksi tulkitsemansa pakkauksen, mikäli toinen vaihtoehto sopii huonosti oman arkeen. Esimerkkinä huonosti toimivista pakkauksista aineistossamme, mainittiin kaatonokkaiset, kartonkiset jogurttipakkaukset, joiden pohjalle ja reunoille jää tyhjennysrytyksistä huolimatta jogurttia. Pakkaus aiheuttaa helposti ruokahävikkiä ja ärsyttää myös siksi, että sitä on vaikea puhdistaa kierrätystä varten.

Käytännöllisyyden vaateet eivät ole vakiintuneita vaan voivat vaihdella viikoittain tai jopa päivittäin ja tilannesidonnaisesti. Aineistomme mukaan yksi tärkeä tekijä käytännöllisyyden kriteerien muodostuksessa on kaupassa asioinnin tapa. Kävellen kaupassa asioitaessa pakkaukseen kiinnitetään enemmän huomiota, ja valitaan ”*tuhdimpi pakkaus, joka ei mene rikki*” (H3). Toisaalta ei myöskään valita painavia tai hankalasti kuljetettavia tuotteita (H3). Myös vakiotuotteiden pakkausvalinta saattaa muuttua asiointitavan myötä:

”Mä ostan tomaattimurskaa aika usein, varmaan joka kauppakerralla. Et jos oon vaikka kävelen, niin sit ehkä otan mielummin sen kartonkipakkauksen, kun se on kevyempi ja näppärämpi kuljetuksessa.” (H2)

Kotiinkuljetustoimitusten myötä pakkausten paino menettää merkitystään, sillä silloin kantaminen ja tavaroiden siirtely ei ole kuluttajan kannalta kynnyskysymys ja epämuksuuskysymykset on helpompi jättää huomiotta.

Pakkauksen käytännöllisyyden ja asiointitavan lisäksi arjen sujuvuuteen ja sitä turvaaviin pakkausvalintoihin vaikuttavat merkittävästi kodin säilytys- ja lajittelumahdollisuudet. Aineistoissamme mainitaan esimerkiksi kuivakaapin rajalliset tilat, jotka vaikuttavat pakkausvalintoihin. Tärkein rajoite kodin säilöntätiloissa on jääkaappi ja pakastin:

”Sit jääkaappipakastin, niin pakastin tietty on hyvä siinä, se vaan tuppaa aika helposti täyttymään. Me kerätään paljon marjoja [nauraa]. Sit kaupasta ostettavat pakasteet, niit on sit erikseen vähän bankala sovittaa sinne. Et mitään kovin isoi pakastetuotteita ei pystytty kerrall säilyttään. Ne on sit muutamii vibannespusei tai tämmössii, mitä sit voidaan lyhytaikaisesti [säilyttää].” (H3)

Talvisaikaan tämä rajoite voi olla pienempi, sillä parveketta tai eteistä saatetaan käyttää kylmäsäilytystilana (ID20).

Lajittelun organisointi kotona tuottaa monelle arjen sujuvuutta haittaavaa päänsäivä, sillä vanhoissa asunnoissa ei keittiöiden suunnittelussa ole otettu huomioon lajittelun tarvetta, ja uudemmissakin tilat ovat rajalliset.

”Että miettii vaikka just lajittelua ja muuta niin kyl se on välillä vähän temppuja miten se tehdään että saa kaikille materiaaleille sen että mihin ne laittaa.” (H2)

Lajittelun arkiset käytännöt voivat vaikuttaa pakkausvalintoihin jo kaupassa, jolloin suositetaan tuotteita, jotka mahtuvat paremmin lajitteluastioihin: *”Lajitteluaspekti tulee mukaan oikeastaan siinä, että pyrin välttämään lasipurkkeja ja tinatölkejä, koska ne vievät paljon tilaa tyhjinä”* (ID17). Myös lajitteluun liittyvä epäesteettisyys saattaa ohjata valitsemaan tietyn tuotteen:

”[...] et mul on nää kovarasiat ja tällaset niin ne on tiskipöydällä, kunnes ne viedään keräykseen. Ja sit tämmönen pehmytkalvo, niin ne menee roskikseen, koska ne mahtuu sinne ja niit menee sinne paljon. Siin ois vähän kehittämistä, et miten sinne keittiöön sais semmosen järkevän tilan tehtyä, ettei tarvii pitää niitä siinä pöydällä.” (H1)

Taloyhtiöiden omat lajittelupisteet nähdään osittaisena ratkaisuna kodin lajittelutilojen puutteeseen. Aineistossamme ne mainitaan useaan kertaan erittäin positiivisena kierrätyksenä helpottavana ja jätejakeiden aiheuttamaa sotkua torjuvana tekijänä.

Ruokailukulttuurin sekä -tottumusten muutos

Erilaisten keräily-, nouto- ja kuljetuspalveluiden lisääntyminen vähentää pakkausten merkitystä valintatilanteessa ja voi siten tulevaisuudessa olla kuluttajakansalaisen pakkausvalinnoissa merkittävä tekijä. Viime vuosina noutoruoan suosio on kasvanut (esim. Filho ym. 2021), ja siten myös kotiinkuljetukseen tarkoitettujen pakkausten määrä on lisääntynyt. Lämpimän ruoan kuljetus lisää pakkaamiseen kohdistuvia vaatimuksia, sillä usein ruoan toivotaan säilyvän kuljetuksen ajan lämpimänä. Toisaalta ravintolaruoan kotiinkuljetuksesta nähdään aiheutuvan ylimääräistä, turhaksi koettua pakkausjätettä: *”Pizzalaatikon kantaminen lähipizzeriasta n. 50 m matka kotiin tuntuu hieman turhelta”* (ID20). Take away- ja etenkin kotiin kuljetetussa ruoassa on hyvin vaikea vaikuttaa pakkausmateriaaleihin. Pakkaukset

ovat usein vaikeasti kierrätettäviä ja hankalasti lajiteltavaa materiaalia. Suurikokoisten pakkausten säilyttäminen kotona ennen jätepisteelle vientiä voi olla hankalaa.

Myös teollisen valmisruoan ja puolivalmisteiden kulutuksen kasvu vaikuttaa pakkausten kulutukseen. Ruokailukulttuurin ja tottumusten muutos voi edistää kestävämpää pakkaus-kulttuuria, mikäli ekologisia ratkaisuja on tarjolla kotitalouksien eriävien tarpeiden mukaan huomioon ottaen erilaiset pakkauskoot. Aina näin ei ole, eivätkä esimerkiksi kotitalouksien koot ja pakkauskoot kohtaa toivotulla tavalla.

Ruokailutottumusten ohella ruokavalioit ovat murroksessa. Erityisruokavalioit, kuten vegaaninen ruokavalio tai laktoosi-intoleranssin ja keliakian kaltaiset ruokarajoitteet vähentävät pakkauksen merkitystä, sillä ruokavalioon sopivien tuotteiden valikoima on huomattavasti pienempi kuin ilman rajoitteita, ja tällöin on valittava tietty tuote pakkauksesta riippumatta. Samalla pakkauksen merkitys sisältöä välittävän tiedon välittäjänä korostuu, kuten aineistomme esimerkki osoittaa:

”[K]oska kasvisruokavalio oli vielä 2000–2010 melko poikkeuksellista, olen aikalailla ehdollistunut olemaan huomioimatta pakkauksien ulkonäköä, ja keskityn ensisijaisesti lukemaan tuotteen tiedot, nimen, sisällysluettelon jne. Kasvisvaihtoehtoja ei myöskään ole ollut kovin paljon (kuin vasta ihan viime vuosina), joten ei ole myöskään tarvinnut oikeastaan valita kovinkaan monesta vaihtoehtosta.” (ID15)

Aineistomme ilmentää myös ympäristötietoisuuden – erityisesti kasvisruokaan perustuvan – ruokavalion yhteyttä ympäristötietoisuuden pakkausvalintoihin.

”Koetan vähän sesongin mukaan katsoa rihanneksia esimerkiksi. Ja sillain suht terveellisesti koetan valita elintarvikkeita. Jonkun verran on lisännyt kasvipärisiä elintarvikkeita ruokavalioon, esimerkiksi nyhtökauraa semmosta. Niis nyt varmaan se pakkaus on semmonen yks tekijä kans siinä. Hüilijalanjälkee koetan miettiä myös. [...] Et koetan just vähän ottaa semmosia tuotteita, jotka on mahdollisimman vähän pakattuja.” (H2)

Mikä on kestävä ruokapakkaus?

Osa kuluttajakansalaisista haluaa tehdä valintoja, joiden ympäristövaikutukset ovat mahdollisimman pienet. Kuluttajat hyödyntävät tietynlaisia yleisohjeita pohtiessaan pakkauksen ekologista kestävyysarvoa esimerkiksi arvioimalla pakkaukseen käytetyn muovin määrää (ID20) tai pakkaukseen käytettyjen eri materiaalien kierrätysmahdollisuuksia (ID21).

Vaikka ympäristötietoisuus ja halukkuus maksaa ympäristöystävällisistä pakkauksista lisääntymisikin, ongelmaksi nousee ympäristöystävällisyyden tai kestävyysmäärittelyn hankaluus. Tavallisen kuluttajan on vaikeaa tai jopa mahdotonta arvioida ja verrata eri pakkausten ympäristövaikutuksia, tuotantoketjuja ja niihin liittyviä jäte- ja kierrätysjärjestelmiä. Tieteellinen tutkimuskaan ei tähän aina kykene; tutkittu tieto eri tuotteiden kestävydestä on varsin tapauskohtaista ja esimerkiksi elinkaariarvioiden tulosten soveltaminen käytännön pakkausratkaisuihin on toisinaan mahdotonta (Herrmann ym. 2022). Lisäksi kuluttajien näkemykset ja tulkinnat erilaisten materiaalien ympäristövaikutuksista poikkeavat usein varsinaisista elinkaariarvioiden tuloksista (Steenis ym. 2017; Ketelsen ym. 2020). Myös pakkaamisen tarpeen ja niin kutsutun ylipakkaamisen tulkinta on haastavaa: liian kevyt pakkaaminen voi lisätä ruokahävikkiä ja kasvattaa siten tuotteen ympäristökuormaa (Silvenius ym. 2014). Eräs panelistimme pohti kokonaisvaikutusten arviointia ja niistä viestimisen merkitystä seuraavasti:

”Pakkauksesta voidaan vähentää materiaalia, mutta vaikuttaako se säilyvyyteen? Asiat olisi hyvä saada mitattaviksi ja selkeästi kommunikoiduiksi, jotta oikeita päätöksiä voidaan tehdä.” (ID17)

Ostopäätöstä tehdään harvoin pelkän pakkauksen perusteella, vaan osana pakkauksen sisältämää tuotetta. Tällöin tuotteen ja pakkauksen kokonaiskestävyyden arviointi vaikeutuu entisestään. Tiedon epävarmuus suhteessa esimerkiksi lajittelun vaivannäköön johtaa myös siihen, että motivaatio lajitteluun heikkenee. Tästä toimii esimerkkinä kysymys siitä, miten perusteellisesti lajiteltava pakkaus tulisi puhdistaa:

”Joskus jos mä syön jotain eineksiä ja sit se pitäs pestä se muovi niin sit mä oon sillee et paskanmarjat en jaksa [naurahtaa]. Et mä laitan sen sitte vaa sekajätteeseen.” (H3)

Kierrätysjärjestelmien ja -menetelmien kehittyessä myös ruokapakkausten puhdistamisen tarve pienenee. Toisaalta osa säilyttää tyhjiä ruokapakkauksia kotona muutaman päivän, erityisesti jos kierrätyspiste sijaitsee kauempana, jolloin pakkausten puhdistaminen voi olla paikallaan hajuhaittojen torjumiseksi.

Kuluttajat kaipaavatkin selkeitä merkintöjä pakkauksen ympäristövaikutusten arvioimiseksi ja kestävien kulutusvalintojen tueksi erityisesti juuri lajitteluun liittyen. ”[Hyvä] pakkaus on toimiva, ja helposti kierrätettävä. Kyljessä on selkeät ohjeet, miten pakkaus tulee kierrättää sekä tietoa pakkauskasvatusta.” (ID15)

Kuluttajat tiedostavat myös viherpesun riskin, eivätkä siksi ole usein valmiita automaattisesti hyväksymään pakkausten ympäristövaihteluita.

”[E]simerkiks se että läheteollisuus kovasti sanoo sitä et tää on jotenki ympäristöystävällisempää ku meillä on vähemmän muovia ni ehkä vähän silleen et se muovi nyt ei ehkä oo ihan suurin synti teillä tässä. Et vähän silleen ehkä yritetään viherpestä joskus asioita tai että jos ei pysty todistamaan sitä mitä haluaa nii sitte todistetaan jotaki muuta ja teeskennellään et se on vähä sama asia. Kyl tämmöseenki törmää.” (H3)

”[...] vähän pelkään että jatkossa kuluttajien voi olla hankalampi erottaa sitä et mikä nyt oikeasti on ympäristöystävällistä ja mikä on vaan tämmöst vähän sanahelinää. Että tarvitaanko jossain kohtaa siihenki joku tämmöinen sertifikaatti tai muu.” (H3)

Viherväittämien paikkansapitävyyden arvioimiseksi ja viherpesun estämiseksi aineistomme kuluttajat kaipaavatkin entistä enemmän sellaisia pakkausmerkintöjä, joiden takana olisi selkeä tieteesen perustuva ja luotettavan tahon kontrolloima standardisointi. H3 ehdottaa energialuokituksen kaltaista systeemiä myös elintarvikepakkausihin:

”[...] esimerkiksi televisioissa semmonen energialuokitus ja katottiin et miten paljon se vie. Ja mun mielest se oli tosi kätsy koska se oli semmonen tavallaan vaan väriskaala. Niin joku semmonen vois ihan hyvin olla pakkauksessakin et tää nyt on vibreällä puolella ja tää on sit ehkä jo vähän punasessa.” (H3)

Toisaalta pakkausvalintojen pohtiminen esimerkiksi roskaantumisen kautta tuntuu turhalta taakalta, kun haaste on globaali.

”Ja se, et me täällä sitte itketään kauheesti näistä ja tehdään hienoja projekteja EU-raboilla, ja yks tavote on merien saastumisen estäminen [naurahtaa], mut se ei yltään paranna sitä jätehuoltoa niis mais, jois sitä todella tarvittas.” (H4)

Tunteet, tarpeet ja tottumus

White ja kumppanit (2019) tuovat esille, että kuluttajat ovat taipuvaisempia ympäristömyönteisempään käyttäytymiseen, jos kuluttajille suunnatuissa viesteissä hyödynnetään tiettyjä psykologisia tekijöitä kuten sosiaalista vaikuttamista, tapojen ja rutiinien muodostusta, yksilöllisyyttä, tunteita tai kehollista tuntemusta. ”Kumpikaan pakkaus ei vaikuta tavanomaista

laadukkaammalta, mutta laadukkuuden kokemukseen vaikuttaa myös todella paljon käsituntuma jota ei pysty tässä arvioimaan.” (ID45)

Yleisen ympäristötietoisuuden kasvu korostaa arvoihin liittyviä tekijöitä pakkausvalintojen kohdalla ja ohjaa valitsemaan esimerkiksi tuotteita, joiden kuljettamiseen tarvitaan vähemmän pakkaamista. Tällaisia tuotteita ovat vaikkapa sesonkituotteet ja kotimaiset vihannekset (H2). Eräs panelisti puntaroi sesongin ulkopuolisten ja ulkomailta kuljetettujen kasvien ja hedelmien pitkiä kuljetusmatkoja ja siten suurempaa pakkaamisen tarvetta seuraavasti:

”Enemmän tosin omien ostosten kohdalla vaivaa mieltä joidenkin hedelmien pitkät kuljetusmatkat. Ravintosisällön jälkeen kotimaisuus (tai väbintään pohjoismaisuus) onkin tärkein kriteeri ostopäätöksiä tehdessä.” (ID15)

Epäluulo ja pelko viherpesusta voidaan lukea psykologiseksi esteeksi (Zeng & Durif 2019). Epäluuloa herättävät erilaisten kestävyysväittämien paikkansapitävyys tai niihin liittyvä harhaanjohtaminen. Epäluulon tunteeseen liittyy myös epävarmuus siitä, miten pakkaus pitäisi lajitella, sillä etenkin uudenlaisten pakkausmateriaalien tuntuma tai ulkonäkö ei välttämättä itsestään selvästi osoita oikeaa lajittelupaikkaa.

”En tiää onks se joku muovipinnote, mut se on tosi jäykkä kartonkipakkaus. Siellä pohjas luki kaikkee merkkei ja muuta. Mut se ois myös uuninkestävä ja mikronkestävä, mut sit siinä ei ollu mitään kierrätysohjetta. Se jäi mieltäytään, et voiko sen kierrättää kartonkina vai muovina vai pitääks se heittää tavalliseen roskiin, vai mitä sil tehdään. Se kuitenkin oli aika paksu ja jäykkä pakkaus, et siit oli vaikeee sanoo mitä sen kans pitäis tehdä [naurahdus].” (H2)

Kulutusvalinnat tehdään usein vanhasta tottumuksesta, jolloin uusien pakkausten on erotuttava edukseen muiden joukosta. Erottavia tekijöitä voi olla monia, joista ympäristötietoiselle kuluttajalle pakkauksen yksinkertaisuus ja turhan materiaalin välttäminen voi olla yksi. ID14 muotoilee ajatuksen näin:

”Toimiva pakkaus kyllä kannustaa ostamaan tuotteita. Tämä on siitä hyvä, että ei ole montaa eri kerrosta päällekkäin. Esim. mikroaterioissa on usein muovi ja pabvi. Pabvi on mielestäni turha. Jos tuote on hyvä ja houkutteleva, kuvaa pabvin päällä ei tarvita.” (ID14)

Kulutusvalintoja tehdessään kuluttajakansalainen huomioi tiedostaen tai tiedostamattaan merkkejä (engl. *cues*) itselleen tärkeistä asioista (Magnier & Schoormans 2015; Steenis ym. 2017). Kuluttajapaneelin visuaalisen aineiston perusteella monelle pakkauksen esteettisyys yhdistyy laadukkuuteen, ja esimerkiksi kartonkimainen materiaali ja luonnolliset värit antavat mielleyhtymän ympäristöystävällisyydestä (ks. myös Magnier & Schoormans 2015; Sekki ym. 2023). Mielleyhtymiin ja mielikuviin kuitenkin sekoittuu epävarmuuden tunnetta, kun ympäristöystävällisiksi tulkittuihin merkkeihin ei voikaan luottaa. Päätösten tueksi toivottaisiinkin luottavan tahon määrittelemiä rajoitteita tai standardeja syntyneiden mielikuvien vahvistamiseen.

Psykologisiin tekijöihin voidaan lukea myös motivaatio, jolla on ruokapakkausten kestävä kuluttamisen kontekstissa merkitystä erityisesti pakkauksen hävittämisen yhteydessä. Tähän liittyy olennaisesti jätehuolto, joka kaupunkialueilla tarjoaa vaivattoman mahdollisuuden päästä kotitalouden jätteistä eroon – siten sekajätteen hävittäminen ei itsessään yleensä vaadi kovinkaan suurta motivaatiota (ks. Valkonen ym. 2019). Sen sijaan motivaation tarve ilmenee lajittelun vaatiman ylimääräisen vaivan kohdalla. Lajitteluun liittyy monia seikkoja, jotka panelistimme kokevat hankalaksi, kuten epäselvät lajitteluohjeet, pakkausten peseminen, lajittelufasiliteettien puute, tai monista eri materiaaleista koostuvat pakkaukset.

”[...] eilen tulin kaupasta kotiin olin ostanu murukabvia. Ni sit just se et ku siinähan on se korkei on muovia sit siin on se sinetti on metallia ja sit se on se lasia se itse. Se on jo kolme että se et kuinka monella sitte on jaksamista tai muuta tämmöstä laittaa ne kaikki kolmeen eri [astiaan].” (H3)

Motivaation lisäksi monenlaiset tunteet vaikuttavat ostopäätöksiin. Tilapäisen, ostohetkellä vaikuttavan tunteen taustalla voi olla vaikkapa nälkä, joka ohjaa kaupassa valitsemaan helpoimman ja nopeimman tuotteen ja pakkauksen, riippumatta omista arvoista tai tavallisista tottumuksista.

”Mut sitten jos se on joku semmonen tai vaikka et mä meen sinne kauppaan jo vähän nälkäsenä ja väsyneenä ja muuta niin sit mä oon sillee et emmä ehkä jaks ehkä mä otan sen nyt vaan ja et jos mä kerran sen käytän niin se ei oo niin suuri synty. Tai ehkä mä sit aattelen vähä sillee.” (H3)

Nälän, kiireen ja väsymyksen lisäksi myös muut tunteet ovat merkittävässä roolissa. Esimerkiksi syyllisyys ympäristölle epäedullisen tuotteen ostamisesta voi vaikuttaa siihen, ettei samaa tuotetta osta toista kertaa. Myös koettu harmitus esimerkiksi pakkauksen aiheuttamasta ruokahävikin synnystä vaikuttaa ostopäätöksiin, kuten edellä jo mainitut jogurtitölkit, joiden pohjalle ja reunoihin usein jää jogurttia, mikä koetaan haaskauksena (H2) ja siten kestävyysarvojen vastaisena.

Ruokapakkauksen kierrättäminen ja hävittäminen

Ruokapakkausten kuluttamista ohjaavat myös rakenteelliset tekijät, joihin sisällytämme infrastruktuurin, teknologisen kehityksen ja poliittisen päätöksenteon. Kuten jo edeltä ilmenee, jätehuoltoon liittyvät infrastruktuurit ovat hyvin olennaisia kuluttajakansalaisen käyttäytymisen kannalta ja voivat vaikuttaa myös kaupassa tehtäviin valintoihin.

Lajitteluvellisuus tulee vuonna 2021 päivitetystä jätelaista (646/2011), jossa määritellään, että taajamissa yli viiden asunnon taloyhtiöissä on kerättävä tietyt jätelajit (mm. biojäte, kartonki, muovi, lasi ja metalli) erikseen. Muutos tuli voimaan vaiheittain vuosien 2022–2023 aikana.¹ Taloyhtiöissä asuvilla on siten kattavat lajittelupisteet saatavilla taloyhtiön pihassa:

”Meillähan tääl on erittäin bienot systeemit. Meil on tossa, tää on kuus vuot vanha rakennus [...]. Siel on sekajätteelle, siel on paperille, siel on biolle, siel on muoville, siel on kartonkille, kaikille omat pyttynsä. [...] Kaikki tää lajittelu pelaa täällä. Ja suuremmat jätteet, suuret sekajätteet, lasi ja pelti, ni viedään laitehuoneeseen, jätehuoneeseen, ku tääl on. Ja me lajittelemme täällä, sekajäte on tietenki yks, sitte mul on pahvit ja muovit, kartonkit ja muovit ja lehdet tietenki. [...] se on niin helppoo viedä sinne, ja ilolla sen avaa, sen luukun, semmosel lätkällä, ja ilolla se menee. Et lajittelu on täällä täs uudessa, uusis asuintalouksissa todella bienosti järjestetty ja hyvin järjestetty, no problem.” (H4)

Lajitteluastioiden monipuolisuuden lisäksi kiitosta näissä järjestelyissä saa se, että jätteet saa nopeasti pois omista nurkista. Jätehuollon järjestelyillä on merkitystä myös siihen, miten ja kuinka paljon kotona lajitellaan.

”Sinänsä hynä et kerrostalos on järjestetty kierrätys hyvin, että niit ei tarvi mihinkään kauemmas lähtä viemään. Eikä niitä sit sen takii tarvi kovin pitkään kotona säilytteläkään, et niitä voi sitä mukaan viedä keräykseen kun niitä tulee.” (H2)

Pientaloissa ja etenkin taajama-alueiden ulkopuolella asuville lajittelu ei ole yhtä helppoa. Eräs haastatelluista (ID11) kertoo vievänsä roskansa lajittelupisteisiin 14 kilometrin pää-

¹ Tutkimusaineistot on kerätty ennen velvoitteen voimaantuloa.

hän. Kattavampi jätehuoltoinfrastruktuuri olisi tarpeen, ja esimerkiksi ID22 toivoo ”[...] tienvarsiin, etenkin huoltoasemille jätteiden erilliskernupisteitä.” (ID22)

Taajama-alueiden ulkopuolella tehokas ja asianmukainen lajittelu vaatii usein autoa. Mikäli lajittelupisteelle varta vasten ajetaan omalla autolla, lajittelun positiiviset ympäristövaikutukset vähintäänkin nollaantuvat. Usein lajittelupisteillä käydään muun asioinnin yhteydessä, mikä puolestaan voi vaatia erilaisia säilytysjärjestelyitä kotona. Moni omakotitaloasuja on löytänyt monilokerojärjestelmästä ratkaisun (Makkonen ym. 2022).

Kuluttajat uskovat teknologisen kehityksen tuovan helpotusta moneen ympäristöongelmaan ja kiertotalouden edistymiseen tehokkaammilla ja entistä paremmilla teknisillä ratkaisuilla esimerkiksi materiaalikehityksen tiimoilta.

”Varmasti tulee paljon innovaatioita uusien materiaalien suhteen. Tosi kevyitä pakkauksia, ja muodoiltaan logistisesti järkeviä, tehokkaita kuljettaa. Tietenkin kierrätettäviä, ja ois kiva nähdä myös enemmän biohajoavia pakkauksia, kompostoitavia pakkauksia.” (H2)

Myös laajemmat järjestelmämuutokset nähdään varsin mahdollisina, etenkin kun Suomessa on jo juomapakkausten panttijärjestelmä, joka on malliesimerkki toimivasta järjestelmästä.

”[J]uomapullojen kierrätyshän on Suomessa jo tosi hyvällä tasolla et ihmiset palauttaa hyvin kyllä uskollisesti ne juomapullot mitkä he ostaa. Niin mä oon miettiny et tuliskohan joskus semmost samanlaista jolleki ruokapakkauksiin et joku tällönen panttisysteemi tai muu vastaava. Et se voi nyt tuntua viel aika villiltä idealta mut kyl mä voisin hyvin kuvitella et se jossain kohtaa vois toteutua. Miksei.” (H3)

Teknologiset mahdollisuudet eivät kuitenkaan ole rajattomat, kuten esimerkiksi H3 pohtii erilaisten muovilaatujen kierrätyksen osalta:

”Sen voi laittaa sinne, mut se ei kierrätä, koska Riihimäki ottaa sen polttoon sieltä. Että tää on just se hankaluus, et ku vaika sanotaan ’täysin kierrätettävä’ mones asiassa, ni se ei pidä totta, koska kierrätykseen lasketaan vaan, kun se tulee uusiokäyttöön. [...] Kaikki muovipakkaukset on kierrätettäviä, jopa ne monopakkaukset ja mustat pakkaukset, ne on kierrätettäviä, mutta ne menee polttoon Riihimäellä.” (H4)

Teknologisen kehityksen lisäksi kuluttajakansalaiset painottavat poliittisten ohjauskeinojen merkitystä.

”Keskusteluun ja pakkauksiin liittyviin poliittisiin päätöksiin olen kiinnittänyt huomiota. Materiaalikeskustelussa nousee esiin se, että suuri yleisö huutaa lujaa ja brändit seuraavat huutoa tuoden markkinoille erilaisia pakkauksia, jotka ovat tai eivät ole entisiä ympäristöystävällisempiä. Yhteinen nimittäjä on se, että kaikkia markkinoidaan ympäristöystävällisimpänä. Viranomaisen pitäisi valvoa mm. pakkausmerkintöjä, mutta onko kyse resurssipulasta, kun selkeästi barhaanjohtavia merkkejä näkee pakkauksissa, eikä niihin ole puututtu. Turhauttavaa touhua välillä.” (ID17)

Päätöksentekijöiden vastuuta ja tiukempaa sääntelyä kaivataan, koska koetaan, että yritykset eivät vapaaehtoisesti ryhdy toimiin, joista aiheutuu ylimääräisiä kustannuksia. Eräs haastateltava muotoilee ajatuksen seuraavasti:

”[...] Niin on [olemassa jo uudelleenkäytettäviä take away -pakkauksia] ja se on minusta hyvä suunta että se on. Mut mä luulen että nää on semmostii juttui mitkä ensinnäki ne pitäis olla jotenki tahtotila koko ainaki EU-tasolla tai ehkä jopa ihan maailman tasolla et se pitäis tulla jostain direktiiveistä tai muista koska yrityksethän niiden tehtävä on tehdä voittoa omistajilleen. Ei ne lähe

hyvää hyvyttään tämmösi juttui muuttamaan et jos niitten on halvempi käyttää sitä muovia niin neidän käyttää sitä piste. Että tässä pitäis olla semmonen joku tavan kansalaista ylempi taso joka näistä päättää.” (H3)

Saako kestävä pakkaus maksaa?

Useat tutkimukset ovat tarkastelleet kuluttajien halukkuutta maksaa ylimääristä (engl. ns. *willingness to pay*) ympäristöystävällisistä pakkauksista (Nordin & Selke 2010; Martinho ym. 2015). Maksuhalukkuuteen vaikuttavat monet tekijät kuten kuluttajan tulotaso ja kulttuuriympäristö, sekä ennen kaikkea kuluttajan ympäristötietoisuus (mm. Prakash & Pathak 2017; Hao ym. 2019; Herrmann ym. 2022). Pakkauksen hinnan osuus ruokatuotteen hinnasta ei yleensä ole kovin merkittävä, vaikka tuoteryhmäkohtainen vaihtelu voi olla suurtakin (esim. Viitanen ym. 2021). Aineistomme kuluttajien (panelistien) pakkausvalintoihin taloudelliset tekijät tuntuvat vaikuttavan varsin vähän. Taloudellinen puoli ilmenee aineistossamme kuitenkin välillisesti: toisinaan valitaan tuote etupäässä hinnan perusteella – edullisimmissa tuotteissa pakkausratkaisukin on yleensä edullinen eikä välttämättä kestävin mahdollinen; toisinaan tuote taas valitaan hyvän pakkauksen takia korkeammasta hinnasta huolimatta. Esimerkkinä tuotteen hinnan vaikutuksesta pakkausvalintoihin nousee esiin ulkomaisten tomaattien valinta kotimaisten sijaan. Talvisin ulkomaiset muovirasi-
aan pakatut kirsikkatomaatit ovat merkittävästi halvempia kuin kotimaiset irtomyytävät tomaatit, jolloin ne valitaan siitä huolimatta, että ne muuten jäisivät turhaksi koetun muovipakkauksen vuoksi ostamatta (H2).

Erinomaiseksi koettu pakkaus voi kuitenkin ohjata myös valitsemaan kalliimman tuotteen, kuten ID17 osoittaa:

”Useimmissa hintalepakkauksissa on sellainen kaareva kaatoaukko, mikä saa hintaleet leviämään ympäri keittiötä. Alkupuuron perferoitu, teräväksi taittuva kaatonokka on erinomainen käytettävyyden kannalta. Hintaleet on helppo kaataa kontrolloidusti desimitaan. Puurohintaleet ovat selvästi kalliimpia kilpailijoihin verrattuna, joten pakkaus vaikuttaa ostopäätökseen radikaalisti, syy ostaa ko. tuotetta.” (ID17)

Pienten kotitalouksien määrän kasvu, esim. Suomessa yhden hengen talouksien määrä on lähes 2,5-kertaistunut vuodesta 1985 vuoteen 2023 (ks. Tilastokeskus 2024), on lisännyt pienten pakkausten tarvetta, mutta pakkauskoot eivät aina seuraa trendien perässä (Williams ym. 2012). Isojen pakkausten ostaminen on usein myös halvempaa, mikä voi kannustaa ostamaan isomman pakkauksen, lisäten ruokahävikin riskiä. H3 mainitsee tilanteen, jossa houkutteleva uutuusmargariini oli saatavilla ainoastaan jättipakkauksessa, joka ei sopinut yhden hengen talouden tarpeisiin ja osa tuotteesta olisi päätynyt hävikkiin.

Mustat joutsenet

Kestävämpää ruokapakkaamista edistävänä tekijänä voidaan nähdä myös niin kutsutut mustat joutsenet, yllättävät tapahtumat ja kehityskulut, joiden negatiivisia tai positiivisia vaikutuksia on vaikea arvioida etukäteen. Esimerkiksi koronapandemia vaikutti etenkin alkuvaiheessa merkittävästi ruokapakkaamisen kulutukseen lisäämällä ihmisten tietoisuutta kaupassa käynnin hygieniasta ja siihen liittyvistä tarpeista (Tynkkynen ym. 2021). Pandemia vaikutti myös kaupan valikoimiin niin, että monet irtomyyntituotteet kuten leipomotuotteet ja irtokarkit poistuivat hetkellisesti valikoimista. Näiden tuotteiden ostamista myös välteltiin, kuten ID17 kertoo: *”Ehkä irtomyyntissä olevia elintarvikkeita (kaupan salaattibaarit, ehkä jopa jotkin hedelmät) ja esim. irtomakeisia on tullut ainakin alitajuisesti vältettyä.”* Kuluttajien elintarvikepakkauksia koskeva ympäristötietoisuus jopa kasvoi pandemian aikana kotiin kertyvän noutoruokapakkausjättemateriaalin lisääntymisen myötä (Tynkkynen ym. 2021).

Pandemian seurauksena etätö yleisty, mikä tarkoittaa noutoruuan, pikaruokien ja kotona tehtävän ruuan määrän kasvua. Osittain muutos jäi pysyväksi.

”Joo tilasin [noutoruokaa] ehkä korona-aikaan vähän enemmänki mut kyl se sitte vähän jäi se tapa et välillä ehkä joka toinen kuukausi.” (H3)

Pandemian aikana ruuanlaittoa varten hankittiin ehkä teknologiaa, ohjeita ja osaamista, jotka osaltaan tukevat muuttuneiden tapojen juurtumista osaksi arkea ja saattavat osaltaan vaikuttaa ruokapakkausvalintoihin myös pidemmällä aikavälillä.

Keväällä 2022 Venäjän hyökkäys Ukrainaan aiheutti huolta elintarvikkeiden tarjonnasta, mutta ennen kaikkea se herätti lyhyen, mutta intensiivisen hamstraamisen ajanjakson, jolloin monet kuluttajat päivittivät ruokavarastojaan ja varustautuivat pahimpaan keräämällä selviytymispakkauksia ja varmistamalla oman taloutensa huoltovarmuuden erilaisilla pitkään säilyvillä tuotteilla.

Pohdinta

Ruokapakkaamisen kestävyysmurros on monimutkainen prosessi, joka vaatii sekä materiaalien kehitystä että sääntelyä ja kuluttajien aktiivista osallistumista (Marsh & Bugusu 2007; Åkerman ym. 2025). Artikkelimme tulokset osoittavat, että kuluttajakansalaisen toimintatilaa ruokapakkaamisen kestävyysmurroksessa määrittävät niin arjen käytännöt, infrastruktuuriset puutteet kuin kuluttajan tiedolliset ja psykologiset valmiudet. Keskeisiä haasteita ovat pakkauksia koskevan tiedon epäselvyys, lajittelu- ja kierrätysjärjestelmien toimivuuden puutteet sekä kuluttajien ja yritysten väliset odotuserot.

Kuten Ruippo ja kumppanit (2023) toteavat, kuluttajan suhde pakkaukseen on risiiritainen: pakkaus tulee kuluttajalle näkyväksi ja konkreettiseksi useimmiten vasta siinä vaiheessa, kun siitä pitäisi päästä eroon. Analysimme tulokset heijastavat tätä päätelmää osoittaessaan, että hyvin toimiva jätehuolto, erityisesti lajittelun ja kierrätyksen tukeminen niin kotona kuin sen ulkopuolellakin, on yksi tärkeimmistä kestävästä ruokapakkauskulttuuria edistävästä tekijöistä. Aktiivisinkaan kuluttajakansalainen ei voi kierrättää, jos infrastruktuuri ei sitä salli. On myös niitä kuluttajia, jotka eivät lajittele ja kierrätä, vaikka se tehtäisiin kuinka helpoksi. Tällaiset henkilöt eivät välttämättä koe, että lajittelu ja kierrätys ylipäättään koskee heitä tai he eivät viitsi selvittää lajittelun peruseräpäätteitä vaan kokevat lajittelun ja kierrätyksen liian työläänä. Lajittelua ja kierrätystä tukee paitsi lajittelupisteiden tiheä esiintyminen ja niiden tyhjentäminen ja kunnossapito, myös asuntojen ja erilaisten säilytystilojen suunnittelu siten, että niissä on tilaa lajittelulle. Tulostemme mukaan kuluttajakansalaiset luottavat siihen, että teknologian kehitys tekee pakkauksista ekologisempia ja niiden kierrätyksestä helpompaa, mikä osaltaan voi tukea kuluttamisen kestävyysmurrosta.

Lajittelu ja kierrätys ei ole mahdollista, ellei kuluttaja tiedä, miten mikään pakkaus kuuluu lajitella. Aineistomme kuluttajakansalaiset toivovat erityisesti tähän liittyen entistä tiukempaa sääntelyä toimien siten systeemiä kriittisesti tarkastelevan muutosagentin roolissa. Kuluttajakansalainen vaatii, että tiedon kulun on oltava entistä sujuvampaa ja pakkausmerkintöjen selkeitä koskien pakkauksen (ja tuotteen) ympäristövaikutuksia sekä erityisesti sitä, miten pakkaus tulee hävittää. Standardien ja sertifikaattien avulla voidaan selkeästi helpottaa ympäristötietoisten kuluttajien kestäviä pakkausvalintoja jo kaupassa ja vähentää tulkinnanvaraisuutta (mm. Ketelsen ym. 2020; Otto ym. 2021). Kuluttajat kaipaavat lisätietoa erityisesti biopohjaisista pakkausmateriaaleista ja toivovat apua ja ohjeistusta kestävästä pakkauksen tunnistamiseksi. Tiedon oikeellisuus ja tarkkuus yhdessä hyvin toimivan lajittelu- ja jätehuoltoinfrastruktuurin kanssa lisäävät motivaatiota kierrättämiseen, ja kiihdyttävät siten myös psykologisia muutosajureita (ks. myös White ym. 2019).

Ruokakulttuurin muutokset, erityisesti kasvisruokavalion suosiminen, voivat toimia pakkausmurroksen edistäjänä, mikäli erilaisia ekologisia pakkausvaihtoehtoja on saatavilla

ruokavaliosta riippumatta. Ruokavalioiden murros voi toimia jonkinlaisena ”mahdollisuuksien ikkunana”, mikäli ruokavaliomuutokset rikkovat ruoan kulutukseen liittyviä rutiineja. Kun entisten rutiinien tilalle tulee jotakin uutta, voivat kuluttajat olla vastaanottavampia yleisemminkin omaksumaan uusia, ympäristöystävällisempiä toimintatapoja (Id & Laaksonen 2012). Pandemian kaltaiset mustat joutsenet voivat äkillisesti rikkoa rutiineja, kuten covid-19-pandemia osoitti. Heiskasen (2020) mukaan kriisien kuten pandemian aikana tehdyt kulutuskäyttäytymisen muutokset voivat olla pysyviä, mikäli kuluttajien toimintatavat ja arvostukset muuttuvat ja he ehtivät kriisin aikana kehittää uusia tapoja ja tottumuksia. Tutkimuksemme tulokset tukevat tätä näkemystä.

Yhtenä kulutuskulttuurin heikommin tunnistettuna muutostekijänä voi tulostemme mukaan toimia pakkausratkaisujen käytännöllisyys – se, että pakkaus sopii kuluttajakansalaisen arkeen ja edistää arkielämän sujuvuutta. Ekologisten pakkausten kehittämisessä tätä voi hyödyntää suunnittelemalla niistä ylivertaisen käytännöllisiä, jotta kuluttaja kokee pakkauksen arjen kannalta toimivaksi ja myös siten parhaaksi valinnaksi. Sen sijaan hinta ei vaikuta olevan ekologisempien pakkausten ostamisen kynnyskysymys päinvastoin kuin moni vihreää kuluttamista yleensä koskeva tutkimus on todennut (esim. Martinho ym. 2015).

Artikkelimme havainnollistaa ruokapakkausten kuluttamisen nivoutumista osaksi ruuan päivittäistä hankintaa ja kulutusta, ruokajärjestelmää sekä yhteiskunnan rakenteita. Se ilmentää ruokapakkaamista systeemisellä ilmiönä, joka on erottamaton osa ruoankulutuksen rutiineja ja ruokatuotteiden tarjontaa (esim. Müller & Süßbauer 2022). Huolimatta pakkauksen toissijaisuudesta suhteessa ensisijaisesti ruokaa kuluttavan valintoihin on kuluttajan toimijuudella merkitystä myös ruokapakkaamisen kestävyysmurroksessa.

Kuluttajakansalainen toimii yksilötasolla aktiivisena päätöksentekijänä, mutta merkittävimmät vaikutukset syntyvät yhteisöllisenä toimijana ja muutosagenttina (Närvenen ym. 2018). Aktiivinen kuluttajakansalainen voi vaikuttaa paitsi omiin valintoihinsa myös sosiaalisten normien ja yhteiskunnallisten rakenteiden muuttumiseen. Tutkimuksemme paneelissa mukana olleet ympäristötietoiset kuluttajat osoittivat, että vaikka yksittäiset päätökset voivat vaikuttaa rajallisilta (ks. myös Sonck-Rautio ym. 2022), yhteisöllinen vaikuttaminen – kuten paneeliimme osallistuminen – ja poliittisen päätöksenteon tukeminen voivat edistää kestävästä ruokapakkaamisesta. Ruokapakkaamisen kestävyysmurroksen avaimet kuluttajakansalaisen osalta piilevät erityisesti pakkausten kierrätykseen vaikuttamisessa. Siten tuloksemme korostavat kuluttajakansalaisen aktiivista roolia kiertotalouden edistämisessä.

Politiikkasuositusten näkökulmasta kuluttajakansalaisen roolia ruokapakkaamisen kestävyysmurroksessa tukevat selkeämpi sääntely ja valvonta, kuluttajainformaatio ja koulutus, kestävämmät infrastruktuurit ja erilaiset talouspoliittiset kannustimet sekä innovaatioiden tukeminen. Pakkauksia koskevien ympäristövaikutusten perustua standardoituin kriteereihin, ja niiden valvontaa tulee tehostaa viherpesun estämiseksi. Kuluttajille on tarjottava yksiselitteistä ja visuaalisesti selkeää tietoa pakkauksen ympäristövaikutuksista sekä lajittelusta. Jätehuollon lajittelupisteitä ja kierrätysjärjestelmiä voidaan kehittää niin, että ne ovat saavutettavia kaikille kuluttajille myös haja-asutusalueilla. Kestävien pakkausvaihtoehtojen suosimista voidaan tukea esimerkiksi verotuksellisilla keinoilla tai panttijärjestelmän laajentamisella myös ruokapakkauksiin. Uusia, kestäviä pakkausratkaisuja ja -materiaaleja kehittävien yritysten tukeminen on keskeistä, jotta ekologisesti paremmat vaihtoehdot voivat yleistyä markkinoilla.

Kuluttajakansalaisen toimintatilan vahvistaminen edellyttää siis paitsi yksilötason valintoja myös rakenteellisia muutoksia. Sääntelyn ja infrastruktuurin kehittämisen ohella tarvitaan entistä parempaa ymmärrystä kuluttajien käyttäytymismalleista ja arjen käytännöistä. Kestävä ruokapakkaaminen ei ole vain yksittäisten kuluttajien vastuulla, vaan se vaatii koko yhteiskunnan ja talousjärjestelmän yhteistä panosta.

Kiitokset

Tutkimuksen rahoitti Suomen Akatemian Strategisen tutkimuksen neuvosto (STN): Package-Heroes, päätösnumerot 320299 ja 346599.

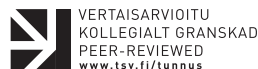
Lähteet

- Autio, M. & Wilska, T.-A. (2003) Vihertävät tytöt ja vastuuttomat pojat—Nuorten kuluttajien ympäristöasenteet. *Nuorisotutkimus* 2/2003 3–18. <http://hdl.handle.net/10138/33879>
- Barnett, C., Clarke, N., Cloke, P. & Malpass, A. (2005) The political ethics of consumerism. *Consumer Policy Review* 15(2) 45–51.
- Belk, R.W. (1995) Studies in the new consumer behaviour. Teoksessa Miller, D. (toim.) *Acknowledging Consumption* 53–93. 1. painos. Routledge, Lontoo.
- Braun, V. & Clarke, V. (2012) Thematic analysis. Teoksessa Cooper, H., Camic, P.M., Long, D.L., Panter, A.T., Rindskopf, D. & Sher, K.J. (toim.) *APA handbook of research methods in psychology, Vol 2: Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological* 57–71. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/13620-004>
- Chaudhury, S.R. & Albinsson, P.A. (2015) Citizen-consumer oriented practices in naturalistic foodways: The case of the slow food movement. *Journal of Macromarketing* 35(1) 36–52. <https://doi.org/10.1177/0276146714534264>
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2018) *Research methods in education*. 8. painos. Routledge.
- Dobson, A. (2007) Environmental citizenship: towards sustainable development. *Sustainable Development* 15(3) 276–285. <https://doi.org/10.1002/sd.344>
- Elo, S. & Kyngäs, H. (2008) The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1) 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Euroopan parlamentin tutkimuspalvelu (EPRS) (2023) *Packaging and packaging waste; Initial Appraisal of a European Commission Impact Assessment* PE 740.245 8. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/740245/EPRS_BRI\(2023\)740245_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2023/740245/EPRS_BRI(2023)740245_EN.pdf)
- Evans, D.M. (2019) What is consumption, where has it been going, and does it still matter? *The Sociological Review* 67(3) 499–517. <https://doi.org/10.1177/0038026118764028>
- Filho, W.L., Voronova, V., Kloga, M., Paço, A., Minhas, A., Salvia, A.L., Ferreira, C.D. & Sivapalan, S. (2021) COVID-19 and waste production in households: A trend analysis. *Science of The Total Environment* 777 145997. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.145997>
- Foschi, E. & Bonoli, A. (2019) The Commitment of Packaging Industry in the Framework of the European Strategy for Plastics in a Circular Economy. *Administrative Sciences* 9 1 18. <https://doi.org/10.3390/admsci9010018>
- Geiger, S.M., Fischer, D. & Schrader, U. (2018) Measuring what matters in sustainable consumption: An integrative framework for the selection of relevant behaviors. *Sustainable development* 26(1) 18–33. <https://doi.org/10.1002/sd.1688>
- Giulio, A.D., Fischer, D., Schäfer, M. & Blättel-Mink, B. (2014) Conceptualizing sustainable consumption: Toward an integrative framework. *Sustainability: Science, Practice and Policy* 10(1) 45–61. <https://doi.org/10.1080/15487733.2014.11908124>
- Haanpää, L. (2009) Vastuullinen kuluttajuus ja ympäristömyönteisyys kulutusasenteissa. Teoksessa Lammi, M., Niva, M. & Varjonen, J. (toim.) *Kulutuksen liikkeet* 66–82. Kuluttajatutkimuskeskuksen vuosikirja.
- Hao, Y., Liu, H., Chen, H., Sha, Y., Ji, H. & Fan, J. (2019) What affect consumers' willingness to pay for green packaging? Evidence from China. *Resources, Conservation and Recycling* 141 21–29. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.10.001>
- Heiskanen, E. (2020) Minkälaisia vaikutuksia koronapandemialla voi olla kestäväan kulutukseen? Teoksessa Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta (toim.) *Koronapandemian hyvät ja huonot seuraukset lyhyellä ja pitkällä aikavälillä* 100–108. Eduskunnan Tulevaisuusvaliokunnan Julkaisu 1/2020. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj_1+2020.pdf
- Herrmann, C., Rhein, S. & Sträter, K.F. (2022) Consumers' sustainability-related perception of and willingness-to-pay for food packaging alternatives. *Resources, Conservation and Recycling* 181 106219. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2022.106219>
- Hobson, K. (2013) On the making of the environmental citizen. *Environmental Politics* 22(1) 56–72. <https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755388>
- Id, V. & Laaksonen, P. (2012) Tavoitteena ympäristöystävällisemmät rutinit: Motiiviperustaisen viitekehyksen rakentaminen. *Kulutustutkimus.Nyt* 2012(1) 42–59. <http://www.kulutustutkimus.net/nyt/wp-content/>

- uploads/2012/05/Id_Laaksonen_KTS_1_2012.pdf
- Jätelaki (646/2011) <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/2011/646>
- Katajajuuri, J.-M., Silvennoinen, K., Hartikainen, H., Heikkilä, L. & Reinikainen, A. (2014) Food waste in the Finnish food chain. *Journal of Cleaner Production* 73 322–329. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.12.057>
- Ketelsen, M., Janssen, M. & Hamm, U. (2020) Consumers' response to environmentally-friendly food packaging—A systematic review. *Journal of Cleaner Production* 254 120123. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2020.120123>
- Kujanen, H.-M., Räsänen, P. & Sarpila, O. (2014) Korkeampi koulutus, vihreämpi kuluttaja? Ympäristövästävällisen kulutuksen tunnuspiirteet 1990-luvun lopulta 2010-luvun kynnykselle. *Kulutustutkimus.Nyt* 8(1) 4–21.
- Lehner, M., Mont, O. & Heiskanen, E. (2016) Nudging – A promising tool for sustainable consumption behaviour? *Journal of Cleaner Production* 134 166–177. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.11.086>
- Lindh, H., Olsson, A. & Williams, H. (2016) Consumer Perceptions of Food Packaging: Contributing to or Counteracting Environmentally Sustainable Development?: Consumer Perceptions of Food Packaging. *Packaging Technology and Science* 29(1) 3–23. <https://doi.org/10.1002/pts.2184>
- Magnier, L. & Schoormans, J. (2015) Consumer reactions to sustainable packaging: The interplay of visual appearance, verbal claim and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology* 44 53–62. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.09.005>
- Makkonen, M., Klaus, T., Printz, M., Salojärvi, T. & Heikkonen, V. (2022) Rosk'n Roll. Yhteenvetoraportti Logistisesti optimoitu monilokerokeräys -hankkeen tuloksista. https://rosknroll.fi/wp-content/uploads/2022/11/Optimoitu_monilokero_Tulosten_yhteenveto.pdf
- Marsh, K. & Bugusu, B. (2007) Food packaging? Roles, material and environmental issues. *Journal of Food Science* 72(3) R39–R55. <https://doi.org/10.1111/j.1750-3841.2007.00301.x>
- Martinho, G., Pires, A., Portela, G. & Fonseca, M. (2015) Factors affecting consumers' choices concerning sustainable packaging during product purchase and recycling. *Resources, Conservation and Recycling* 103 58–68. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2015.07.012>
- Miles, S. (1998) *Consumerism: As a way of life*. Sage Publications.
- Moisander, J.K. (2004) Vihreä kulutus yhteiskunnallisena ilmiönä Suomessa. Teoksessa Heiskanen, E. & Halme, M. (toim.) *Ympäristö ja liiketoiminta: Arkeset käytännöt ja kriittiset kysymykset* 291–302. Gaudeamus, Helsinki.
- Mol, A. (2009) Good taste: The embodied normativity of the consumer-citizen. *Journal of Cultural Economy* 2(3) 269–283. <https://doi.org/10.1080/17530350903345504>
- Müller, A. & Süßbauer, E. (2022) Disposable but indispensable: The role of packaging in everyday food consumption. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 9(3) 299–325. <https://doi.org/10.1080/23254823.2022.2107158>
- Nordin, N. & Selke, S. (2010) Social aspect of sustainable packaging. *Packaging Technology and Science* 23(6) 317–326. <https://doi.org/10.1002/pts.899>
- Närvänen, E., Mesiranta, N. & Mattila, M. (2018) Roles of consumer-citizens in food waste reduction. *Kulutustutkimus.Nyt* 12(1–2) 20–32.
- Otto, S., Strenger, M., Maier-Nöth, A. & Schmid, M. (2021) Food packaging and sustainability – Consumer perception vs. correlated scientific facts: A review. *Journal of Cleaner Production* 298 126733. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126733>
- Pecoraro, M. (2009) Eettisen kuluttamisen monet merkitykset. *Kulutustutkimus.Nyt* 2009(1) 2–16.
- Prakash, G. & Pathak, P. (2017) Intention to buy eco-friendly packaged products among young consumers of India: A study on developing nation. *Journal of Cleaner Production* 141 385–393. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.09.116>
- Prothero, A., McDonagh, P. & Dobscha, S. (2010) Is green the new black? Reflections on a green commodity discourse. *Journal of Macromarketing* 30(2) 147–159. <https://doi.org/10.1177/0276146710361922>
- Rokka, J. & Uusitalo, L. (2008) Preference for green packaging in consumer product choices—Do consumers care? *International Journal of Consumer Studies* 32(5) 516–525. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2008.00710.x>
- Ruippo, L., Kylkilähti, E., Sekki, S. & Autio, M. (2023) "It probably could've done with less plastic"—Consumers' cyclical and uneasy relationship with food packaging. *Frontiers in Sustainability* 4 1176559. <https://doi.org/10.3389/frsus.2023.1176559>
- Sekki, S., Kauppinen-Räsänen, H., Kylkilähti, E. & Autio, M. (2023) Packaging journey from retail to home: How the meaning of sustainability for colour transforms. *International Journal of Retail & Distribution Management* 51(13) 47–63. <https://doi.org/10.1108/IJRDM-12-2021-0579>
- Silvenius, F., Grönman, K., Katajajuuri, J.-M., Soukka, R., Koivupuro, H.-K. & Virtanen, Y. (2014) The Role of Household Food Waste in Comparing Environmental Impacts of Packaging Alternatives: Comparing Environmental Impacts of Packaging Alternatives. *Packaging Technology and Science* 27(4) 277–292. <https://doi.org/10.1002/pts.2032>
- Skjott Linneberg, M. & Korsgaard, S. (2019) Coding qualitative data: A synthesis guiding the novice. *Qualitative Research Journal* 19(3) 259–270. <https://doi.org/10.1108/QRJ-12-2018-0012>

- Sonck-Rautio, K., Bor, S., O'Shea, G., Tynkkynen, N., Varho, V. & Åkerman, M. (2022) Power and responsibility in transition to sustainable food packaging. Teoksessa Pal, V. (toim.) *Social and Cultural Aspects of the Circular Economy: Toward Solidarity and Inclusivity* 102–119. 1. painos. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003255246>
- Sonck-Rautio, K., Lahtinen, T. & Tynkkynen, N. (2024) Consumer meaning -making of packaging functions for sustainable food packaging – Insights from qualitative research in Finland. *Current Research in Environmental Sustainability* 7 100259. <https://doi.org/10.1016/j.crsust.2024.100259>
- Spaargaren, G. (2011) Theories of practices: Agency, technology, and culture: Exploring the relevance of practice theories for the governance of sustainable consumption practices in the new world-order. *Global Environmental Change* 21(3) 813–822. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.03.010>
- Steenis, N.D., van Herpen, E., van der Lans, I.A., Ligthart, T.N. & van Trijp, H.C.M. (2017) Consumer response to packaging design: The role of packaging materials and graphics in sustainability perceptions and product evaluations. *Journal of Cleaner Production* 162 286–298. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.06.036>
- Suomen Pakkauskierrätys Rinki Oy (2023) Tärkeä luku: 3,3 miljoonaa tonnia yhdyskuntajätettä. *Verkkolehti - Luotettavaa tietoa pakkauskierrätyksestä ja tuottajavastuusta*. 23.8.2023. <https://verkkolehti.rinki.fi/tarkealuku-33-miljoonaa-tonnia-yhdyskuntajatetta> (Luettu 30.4.2024)
- Tilastokeskus (2024) Asutokunnat koon ja talotyypin mukaan, 1985–2023. Sinkkupalouksien määrä. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__asas/statfin_asas_pxt_116a.px/table/tableViewLayout1/ (Luettu 8.5.2024)
- Trentmann, F. (2007) Citizenship and consumption. *Journal of Consumer Culture* 7(2) 147–158. <https://doi.org/10.1177/1469540507077667>
- Tynkkynen, N., Malmberg, J. & Sonck-Rautio, K. (2021) Koronapandemian vaikutukset elintarvikepakkaamiseen. Agile publishing. <https://agilepublishing.fi/Publications/Koronapandemian-vaikutukset/>
- Uusitalo, O. & Oksanen, R. (2004) Ethical consumerism: A view from Finland. *International Journal of Consumer Studies* 28(3) 214–221. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2003.00339.x>
- Valkonen, J., Pyyhtinen, O., Lehtonen, T.-K., Kinnunen, V. & Huilaja, H. (2019) *Tervetuloa jäteyhteiskuntaan! – Aineellisen ylijäämän kanssa eläminen*. Vastapaino, Tampere.
- Valkonen, J. & Loikkanen, T. (2020) Waste citizenship in circular economy: case study of waste governance in Finnish Lapland. Teoksessa Serafimova, S. (toim.) *Dimensions of intra- and intergenerational justice in the debates about sustainability* 150–165. Avangard prima.
- Viitanen, J., Kataja, K., Mutanen, A., Viitala, E.-J., Åkerman, M., Lahtinen, T., Silvenius, F. & Forssen, A. (2021) Elintarvikepakkaaminen muuttaa muotoaan. *Metsätieteen Aikakauskirja* 2021 10511. <https://doi.org/10.14214/ma.10511>
- Warde, A. (2005) Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture* 5(2) 131–153. <https://doi.org/10.1177/1469540505053090>
- Weber, R.P. (1990) *Basic content analysis*. 2. painos. SAGE.
- White, K., Habib, R. & Hardisty, D.J. (2019) How to SHIFT Consumer Behaviors to be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework. *Journal of Marketing* 83(3) 22–49. <https://doi.org/10.1177/0022242919825649>
- Williams, H., Wikström, F. & Löfgren, M. (2008) A life cycle perspective on environmental effects of customer focused packaging development. *Journal of Cleaner Production* 16 853–859. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2007.05.006>
- Williams, H., Wikström, F., Otterbring, T., Löfgren, M. & Gustafsson, A. (2012) Reasons for household food waste with special attention to packaging. *Journal of Cleaner Production* 24 141–148. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.11.044>
- Ympäristöministeriö (2024) *Kertakäyttömuovien kulutuksen rajoittaminen*. <https://ym.fi/kertakayttomuovien-kulutuksen-rajoittaminen-lainsaadannolla> (Luettu 30.4.2024)
- Zeng, T. & Durif, F. (2019) The Influence of Consumers' Perceived Risks towards Eco-Design Packaging upon the Purchasing Decision Process: An Exploratory Study. *Sustainability* 11(21) 6131. <https://doi.org/10.3390/su11216131>
- Åkerman, M., Hakala, H., Harlin, A., Leinonen, I., Sundqvist, H., Tynkkynen, N. & Varho, V. (2025) Introduction: Navigating the Sustainability Transition in Food Packaging: Challenges, Policies and Interdisciplinary Pathways. Teoksessa Tynkkynen, N., Åkerman, M., Hakala, H., Leinonen, I., Varho, V. & Harlin, A. (toim.) *Sustainability in Food Packaging: Systems, Actors and Innovation*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-87492-5_1

Artikkeli

Annu Perälä^a

Merkitystä etsimässä: ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelevien viestien tulkitseminen fokusrhythmissä

Searching for Meaning: Interpreting Messages About Climate Change Adaptation in Focus Groups

As the climate continues to change, adaptation to climate change has become an increasingly central societal issue, alongside mitigation. In this article, I focus on examining citizens' interpretations of climate communication that addresses adaptation to climate change. The motivation of the article lies in highlighting the importance of recognizing the different ways of interpreting communication related to adaptation, as this type of communication represents a relatively new perspective on climate issues from the mainstream viewpoint. The empirical data for the article is drawn from focus group discussions (n=6) conducted in the beginning of 2024, during which I presented four fictional examples of the city's adaptation communication to the participants (n=30). The discussion material was analysed using theory-driven content analysis, based on definition by Wirth and colleagues (2014), which suggested that the objectives of adaptation communication are understood as increasing awareness of the consequences of climate change, the need for adaptation and of ways to adapt, as well as promoting activity aimed at adaptation. Based on the results, I propose that the goal of adaptation communication should also include meaning-making, particularly with regard to the role and significance of adaptation in climate work.

Keywords: climate change, climate change adaptation, climate communication, focus groups

Johdanto

Ilmastonmuutoksen seuraukset realisoituvat nyt ja tulevaisuudessa eri puolilla maailmaa, myös Suomessa. Lämpötilojen nousu ja sään ääri-ilmiöiden lisääntyminen – kuten

^a Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö, Vaasan yliopisto, annu.perala@uwasa.fi

voimakkaat sadekuurot, tulvat ja kuivuudet – muovaavat elinympäristöämme monin tavoin. Tästä syystä yhteiskunnallisessa keskustelussa on alettu entistä enemmän korostaa, että ilmastomuutoksen hillinnän rinnalla yhteiskuntien on myös sopeuduttava väistämättömään muutokseen (esim. Juhola ym. 2021, 6–7; IPCC 2022). Ilmastomuutokseen sopeutuminen viittaa toimintaan, jolla pyritään varautumaan ja mukautumaan ilmastomuutoksen myötä tapahtuneisiin tai odotettavissa oleviin seurauksiin, kun taas hillinnällä tarkoitetaan päästöjen vähentämistä ja hiilinielujen lisäämistä (IPCC 2014, 76). Tutkija Janina Käyhkö (2024, 181) kuvaa sopeutumisen ja hillinnän välistä suhdetta seuraavasti:

”Hillintä ja sopeutuminen ovat siis ilmastopolitiikan kaksi puolisko. Niitä on edistettävä yhdessä, sillä molempien tavoite on turvata elinolot maapallolla kaikille nyt ja tulevaisuudessa. Yksin kumpikaan puolisko ei riitä tämän tavoitteen toteutumiseen.”

Ilmastomuutoksen seurauksiin ja sen aiheuttamiin riskeihin voidaan varautua ja sopeutua monilla eri tavoilla. Sopeutuminen voi olla sekä reaktiivista että proaktiivista varautumista. Se voi vaihdella laajuudeltaan yksittäisistä päätöksistä (esim. viilennyslaitteiden asennus kotiin) kokonaisvaltaisempiin toimiin, kuten kansalliseen, eri toimialat huomioonottavaan sopeutumis suunnitteluun ja -toimeenpanoon. Kaupunkien kohdalla ilmastomuutokseen sopeutumista edustavat esimerkiksi paikallisten ilmastoriskien kartoittaminen, muuttuvien ilmasto-olojen huomiointi hulevesien hallinnassa ja kaupunkisuunnittelussa sekä viheralueiden lisääminen (Käyhkö 2024; ks. myös Puurula ym. 2022; Miettinen ym. 2024).

Tässä artikkelissa paneudun ilmastomuutokseen sopeutumisesta viestimiseen ja erityisesti siihen, miten kansalaiset tulkitsevat ilmastomuutokseen sopeutumista käsittelevää viestintää. Artikkelin tapaustutkimuksena on kaupunkiorganisaation sopeutumisviestintä ja kansalaisten tulkinnat siitä. Kevättalvella 2024 järjestämissäni fokusryhmäkeskusteluissa osallistujille esitettiin neljä kuvitteellista esimerkkiä kaupungin sopeutumisviestinnästä, joiden herättämistä ajatuksista he keskustelivat moderaattorin johdolla. Aiempi sopeutumisviestintää tarkasteleva tutkimus on pääasiassa keskittynyt sopeutumisviestinnän välillisiin vaikutuksiin, kuten siihen, miten paikallisista ilmastoriskeistä viestiminen vaikuttaa ihmisten uhkakäsityksiin (esim. Brügger ym. 2016; Mildenberger ym. 2019) tai miten sopeutumisesta kuuleminen vaikuttaa ihmisten asenteisiin ilmastomuutoksen hillintää kohtaan (Evans ym. 2014; Carrico ym. 2015; Howell ym. 2016). Tässä artikkelissa sopeutumisviestintää lähestytään näkökulmasta, jonka mukaan viestinnän merkitykset paikantuvat niiden tulkintaan. Kyse on niin sanotusta konstitutiivisesta viestintäkäsityksestä (ks. Ballantyne 2016, 332).

Artikkelin taustalla vaikuttaa ajatus siitä, että ilmastomuutokseen sopeutuminen on yhteiskunnallinen välttämättömyys. Siksi on tärkeää tunnistaa, miten kansalaiset tulkitsevat sitä käsittelevää viestintää. Artikkelin lähtöoletuksena on, että ilmastomuutokseen sopeutumisesta viestimisessä on joitain erityisiä piirteitä muuhun ilmastoviestintään nähden, ja ne voivat vaikuttaa sopeutumisviestinnän vastaanottoon. Ilmastoasioiden lähestymistä sopeutumisnäkökulmasta voidaan pitää uutena, jopa vieraana asiana (esim. Harcourt ym. 2019; Bruine de Bruin ym. 2021) sekä aiemmasta poikkeavana näkökulmana. Siinä missä ilmastomuutoksen pysäyttämiseen tai sen hidastamiseen tähtäävä puhe korostaa sitä, miten maailman on tehtävä kaikkensa ilmastomuutoksen kielteisten seurausten pysäyttämiseksi, ilmastomuutokseen sopeutumisen välttämättömyyden perusta on juuri tuossa muutoksessa. Vaikka sopeutuminen ja hillintä voidaan yhtäältä mieltää harmonisesti saman kolikon kahdeksi eri puoleksi, on niillä toisaalta omat päämääränsä ja niiden välinen suhde ja hierarkia voidaan ymmärtää ja tulkita monin eri tavoin, myös jännitteisesti.

Artikkeli etenee seuraavasti. Seuraavaksi käsitelen ilmastomuutokseen sopeutumista ilmastoviestinnän aiheena ja erillisenä tutkimuskohteena. Tämän jälkeen esittelen tutkimukseni kontekstin eli kaupungin sopeutumisviestinnän tulkitsemisen fokusryhmissä.

Aineiston keräystä ja analyysia koskevassa luvussa kuvaan, miten fokusryhmät järjestettiin ja miten niiden osallistujat rekrytoitiin sekä miten analysoin fokusryhmistä kerätyn keskusteluaineiston. Tuloso-suudessa kerron, millaisia tulkintoja esimerkkiviesteistä tehtiin ja lopuksi keskustelen millaisia johtopäätöksiä tuloksista voi tehdä sopeutumisviestinnän eri tavoitteiden suhteen.

Sopeutuminen ilmastoviestinnän aiheena

Ilmastoviestinnän tutkimuksen kentällä on erityisesti 2010-luvun loppupuolella julkaistu tutkimuksia, jotka ovat keskittyneet tarkastelemaan ilmiötä, joka on nimetty ilmastomuutokseen sopeutumisesta viestimiseksi. Sopeutumisviestinnällä tarkoitetaan kirjallisuudessa viestintää, jossa käsitellään ilmastomuutoksen realisoituvia seurauksia ja siihen kytkeytyviä riskejä sekä tapoja reagoida ja varautua niihin (esim. Heinrichs 2010; Wirth ym. 2014; Moser 2017). Tapaustutkimuksissa on käsitelty erityisesti tulviin liittyvää riskiviestintää (esim. Lieske ym. 2014; Vasileiadou & Botzen 2014; Haer ym. 2016; Seebauer & Babicky 2018; Attems ym. 2020). Ilmastoviestinnän tutkija Susanne C. Moser (2017) on kutsunut sopeutumisviestinnän tutkimusta ilmastoviestinnän suhteellisen uudeksi haaraksi (*“a relatively recent branch of the larger endeavor of climate change communication”*). Moserin mukaan ilmastomuutokseen sopeutuminen on noussut ilmastoviestinnän tutkimuskohdeksi samaa tahtia, kun ilmiö on ylipäänsä noussut julkiseen keskusteluun ja tietoisuuteen (ks. myös Heinrichs 2010).

Sopeutumisviestinnän tutkimus on muun ilmastoviestinnän tutkimuksen tavoin monitieteistä ja hyvin käytännöllisesti orientoitunutta (ks. Perälä 2022). Tapaus- ja asennetutkimustäyteisessä kirjallisuudessa ei juurikaan esiinny sopeutumisviestinnän syvimmän olemuksen kriittistä reflektointia, mutta muutamissa aihetta pohtivissa artikkeleissa sopeutumisviestintä nähdään omana kokonaisuutenaan, vaikkei kovinkaan tarkkarajaisena sellaisena. Esimerkiksi Harald Heinrichs (2010, 327) toteaa sopeutumisviestinnässä olevan joitain omaleimaisia piirteitä suhteessa muuhun ilmastoviestintään, vaikkei samassa yhteydessä sanallistakaan mitä nämä piirteet ovat. Tulkitsemme tarkoitettua omaleimaisuuden löytyvän hänen artikkelinsa pääsanomasta, jossa hän kuvaa sopeutumisviestintää viestintänä, joka yhdistää yksittäisiin tapahtumiin liittyvän riski- ja katastrofiviestinnän laaja-alaisempaan kestävyys tavoittelemiseen ilmastomuutoksen aiheuttaman muutoksen äärellä. Saman suuntaisesti jo mainittu Moser (2017) lukee sopeutumisviestintään jotain omaleimaisuutta nimittäessään sitä uudehkoksi ilmastoviestinnän haaraksi. Heinrichsin tapaan hänkin korostaa sopeutumisviestintää riskiviestinnästä ammentavana tutkimusalueena, jonka keskeisen elementin muodostaa ilmastoriskeistä viestiminen. Riskiviestintäpäinotuksen lisäksi Moserkin laajentaa sopeutumisviestinnän alaa yksittäisistä riskeistä kohti kompleksempaa viestintää muutoksesta. Empiirisessä tutkimuksessa painotus on ollut kuitenkin vahvasti riskitematiikan tarkastelemisessa eri näkökulmista (esim. Carlton & Jacobson 2013; Attems ym. 2020).

Sopeutumisviestinnän tutkimuksessa on tullut esiin, että ilmastomuutokseen sopeutuminen on monille ihmisille verrattain uusi näkökulma eivätkä kaikki tiedä mitä sillä tarkalleen tarkoitetaan (esim. Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019; Lenzholzer ym. 2020; Bruine de Bruin ym. 2021). Toisin sanoen sopeutuminen ilmastoviestinnän spesifinä aiheena vaatii myös sen pohdintaa, miten viestittävä asiasisältö esitetään ymmärrettävästi (Harcourt ym. 2019, 270). Sopeutumisviestintään liittyen on myös käyty keskustelua siitä, voiko ajatus ilmastomuutokseen sopeutumisesta viestiä luovuttamisesta ilmastomuutoksen vastaisessa taistelussa tai muutoin olla epämotivoivaa hillintäpyrkimyksille (ks. esim. Moser 2014). Kokeellisissa tutkimuksissa on päädytty siihen, etteivät sopeutumisviestit laske ihmisten halua hillitä ilmastomuutosta tai vähennä heidän huoltaan ilmastomuutosta kohtaan (Evans ym. 2014; Carrico ym. 2015; Howell ym. 2016), kun taas paikallistason ilmastohallinnan parissa työskentelevien sidosryhmäläisten parista on tavoitettu

myös kielteisiä, luovuttamiskonnotaatiota ilmentäviä tulkintoja sopeutumisesta (Simonet & Fatorić 2015).

Sopeutumisviestinnän erottamista muusta ilmastoviestinnästä voidaan hahmottaa osin analyttisenä erontekona. Olen valinnut artikkelin fokuksesi nimenomaisesti sen, miten kansalaiset tulkitsevat ilmastomuutokseen sopeutumista käsittelevien viestejä. Olen pitänyt tärkeänä rajata viestit käsittelemään juuri sopeutumista, sillä tutkimuksen motivaationa on selvittää, miten ihmiset suhtautuvat viestintään, joka laajentaa ilmastokeskustelun totuttua näkökulmaa. Erilaisten sopeutumisviestikehyksien vaikutuksia on tarkasteltu kokeellisia tutkimusasetelmia hyödyntäen (esim. Evans ym. 2014; Carrico ym. 2015; Hine ym. 2016; Mildenerberger ym. 2019), mutta tarkempi laadullinen tarkastelu sopeutumisviestinnän herättämistä tulkinnoista ja merkityksenannoista pitkälti puuttuu tutkimuskentältä. Ilmastoviestintä on tietysti myös sosiokulttuuriseen kontekstiin sidottua eivätkä eri maissa tehdyt tulokset ole sellaisinaan sovellettavissa muualle (esim. Moser 2016). Sopeutumisviestinnässä ilmastomuutoksen vaikutukset ovat keskeisessä roolissa, ja esimerkiksi Euroopan investointipankin (2024) kyselyn mukaan suomalaiset ovat kohdanneet ilmastomuutoksen vaikutuksia vähemmän kuin Euroopan unionin maissa keskimäärin. Suomen osalta ilmastoviestintää on tarkasteltu oikeastaan vain mediatutkimuksen näkökulmasta keskittyen siihen, miten ilmastomuutos esitetään mediassa (esim. Lyytimäki 2011; Niemelä-Nyrhinen & Uusitalo 2021; Perälä 2023; Vikström ym. 2023). Tässä tutkimuksessa fokus on kansalaisissa, jotka ovat institutionalisoidun ilmastoviestinnän – tarkoitettiinpa sillä mediasisältöjä tai julkisten organisaatioiden viestintää – aktiivisia vastaanottajia, jotka prosessoivat, tulkitsevat ja merkityksellistävät viestejä omista tiedollisista ja kokemuksellisista lähtökohdistaan.

Artikkelin fokuksista huolimatta tarkoituksena ei ole esittää, että ilmastomuutokseen sopeutumisesta voi viestiä vain omana, muusta ilmastoviestinnästä erotettavana kokonaisuutenaan. Tosielämän viestintätilanteissa ilmastomuutoksen hillitseminen ja ilmastomuutokseen sopeutuminen voivat nivoutua saumattomasti yhteen (ks. myös Moser 2017, 9). Esimerkiksi valtionhallinnon yhteisen ilmastoviestinnän tehostamiseksi perustetun ilmastoviestinnän ohjausryhmän asettamiskuvauksessa kuvataan, että ”[e]rityisesti kansalaisten, kuntien ja yritysten sitouttaminen ilmastomuutoksen hillintään ja siihen sopeutumiseen edellyttävät tehostettua viestintää” (Ympäristöministeriö 2022). Toisin sanoen ohjausryhmän lähtökohtana on edistää sekä hillintää että sopeutumista, ja viestinnän katsotaan palvelevan tämän tavoitteen saavuttamisessa ilman erillistä jaottelua sopeutumisviestintään ja muuhun ilmastoviestintään. Samanaikaisesti on kuitenkin tilanteita, joissa viestivä organisaatio voi valita viestiä alleviivatuksi ilmastomuutokseen sopeutumiseen liittyvistä ilmiöistä ja tällöin sen voidaan argumentoida tekevän nimenomaisesti sopeutumisviestintää. Esimerkiksi maa- ja metsätalousministeriö on jotain vuosia sitten lanseerannut kansalaisille tarkoitettun viestintäkampanjan, jonka tavoitteena oli ”auttaa kansalaisia, viranomaisia ja yhteiskunnan päättäjiä varautumaan ilmastomuutoksen seurauksiin” ja välittää viestiä varautumisen hyödyllisyydestä (ks. Väisänen 2017; Maa- ja metsätalousministeriö 2018). Samalla tavalla ainakin joillakin suomalaisilla kaupungeilla on erillisiä internet-sivustoja, joissa on nimenomaisesti sopeutumiseen liittyviä sisältöjä (ks. esim. Tampereen kaupunki 2024; Helsingin kaupunki 2025).

Tapaustutkimuksena kaupungin sopeutumisviestintä

Tutkimukseni lähtökohtana on ollut tarkastella, miten kansalaiset tulkitsevat ilmastoviestintää, jossa keskitytään ilmastomuutokseen sopeutumiseen. Tutkimus toteutettiin järjestämällä fokusryhmäkeskusteluja, joissa keskustelijoille näytettiin kuvitteellisia esimerkkejä kaupunkiorganisaation sopeutumisaiheisesta ilmastoviestinnästä. Tutkimuksen käytännön toteutus vaati sitä, että esimerkiviestien lähettäjänä oli jokin nimetty taho. Viestijä on niin keskeinen osa viestintää, että sen puuttuminen olisi tehnyt keskustelusta

ja viestien tulkitsemisesta vaikeaa ja hämmentävää. Valitsin viestijäksi kaupunkioriorganisaation, sillä se on varteenotettavimpia tahoja artikkelissa tarkoitettun sopeutumisviestinnän tekijäksi. Kaupungit ovat keskeisiä toimijoita ilmastonmuutokseen sopeutumisesta (Käyhkö 2024) – ja siten myös siitä viestimisestä (Boussalis ym. 2019; Dow & Tuler 2022). Ilmastonmuutoksen seuraukset realisoituvat paikallisesti ja vaikuttavat kaupungin toimintaan (Mees ym. 2018; Miettinen ym. 2024). Kaupungeilla on myös velvollisuus ehkäistä ja hallita näitä riskejä (Mees ym. 2018). Osa suomalaisista kaupungeista viestiikin ilmastonmuutokseen sopeutumisesta esimerkiksi internet-sivuillaan (esim. Tampereen kaupunki 2024; Helsingin kaupunki 2025). Kaupunkia voidaan myös pitää tutuna toimijana kansalaisille, mikä osaltaan tuki valittua tutkimusasetelmaa.

Artikkelissa kaupunkioriorganisaation tekemää sopeutumisviestintää lähestytään toimintana, jonka tavoitteet voidaan tiivistää seuraavasti:

1. Kasvattaa tietoisuutta ilmastonmuutoksen seurauksista ja sopeutumistarpeista
2. Lisää tietoa eri sopeutumisvaihtoehdoista kasvattaen sopeutumiskykyä
3. Motivoi kaupunkilaisia sopeutumaan eli vaikuttaa heidän käyttökseenä
4. Kerää kannatusta julkisille sopeutumistoimille

(Muunnelma lähteestä Wirth ym. 2014, 32.)

Yllä olevat sopeutumisviestinnän keskeiset tavoitteet on lainattu Veronika Wirthiltä ja kollegoilta (2014, 32). He esittivät ne analysoituaan kymmenen teollisuusmaan yhteiskunnallisten organisaatioiden sopeutumisviestintää. Suurin osa heidän analysoimastaan viestinnästä oli julkisen tahon tuottamaa ja sisälsi esimerkiksi nettisivustoja ja printtituotteita kuten kirjoja ja esitteitä. Alkuperäisen tavoitellutuksen viimeinen kohta koski hyväksynnän saamista sopeutumistoimille, joilla on myös kielteisiä oheisvaikutuksia. Näen kuitenkin, että yhteiskunnallisen sopeutumisen näkökulmasta on riittämätöntä keskittyä vain kielteisen oheisvaikutuksen omaaviin toimiin, vaan julkisen vallan sopeutumispolitiikan tulee kokonaisuudessaan saada kansalaisten tuki. Olen käyttänyt tätä tavoitellusta aineistoni analyysin lähtökohtana. Kuvaan aineiston analyysia tarkemmin seuraavassa luvussa.

Kaupungin sopeutumisviestintää lähestyttiin fokusryhmissä neljän kuvitteellisen esimerkin kautta. Päädyin tähän tutkimusastelemaan, koska aiempi kirjallisuus osoittaa, että ilmastonmuutokseen sopeutuminen voi olla suurelle yleisölle melko tuntematon asia (esim. Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019; Bruine de Bruin ym. 2021). Lähtöoletuksenani oli tällöin, että keskustelu sopeutumisviestinnästä ilman konkreettisia esimerkkejä olisi kognitiivisesti haastavaa ja tulokset olisivat luultavasti melko yleisluontoisia eivätkä kertoisi niinkään juuri sopeutumisviestinnästä. Myös ryhmätilanteen oli tarkoitus helpottaa vieraan aiheen prosessointia: yksittäinen keskustelija pystyi itse vaikuttamaan siihen, missä kohden otti puheenvuoron sekä kuulostelemaan muiden ajatuksia ja näkökulmia omien ajatuksiensa virittäjänä.

Fokusryhmissä näytetyt viestit olivat lyhyitä, katkelmamaisia tekstejä, jotka luotiin tätä tutkimusta varten. Viestien suunnittelu pohjautui aikaisempaan työhöni, jossa olen tunnistanut tyypillisimpiä tapoja puhua ilmastonmuutokseen sopeutumisesta valituissa suomalaisissa medioissa (ks. Perälä 2023). Keskeinen lähtökohta oli, että viesteissä käsiteltäisiin ilmastonmuutokseen sopeutumista tavoilla, jotka vastaavat yhteiskunnassa yleisiä tapoja hahmottaa kyseistä ilmiötä. Ensimmäinen viesti esitteli ilmastonmuutokseen sopeutumisen ajatuksen ja tarjosi sille hallitustenvälisen ilmastopaneelin (IPCC) määritelmää mukailevan abstraktin määritelmän (ks. IPCC 2014, 76). Tekemässäni media-analyysissa sopeutumiseen viitattiin usein samalla tavalla melko abstraktisti eli tämä edusti tunnistettavaa tapaa viitata sopeutumiseen. Muut kolme viestiä konkretisoivat ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelemällä tyypillistä paikallista ilmastonmuutoksen seurausta ja siihen liittyviä sopeutumis- ja varautumistoimia tai huomioita niihin liittyen. Esimerkkiviestien keskeiset asiasisällöt on tiivistetty taulukkoon 1 ja viestit kokonaisuudessaan ovat nähtävissä

Taulukko 1. Fokusryhmissä esitettyjen esimerkkiviestien aiheet.
Table 1. The main content of the presented messages in focus groups.

Viesti 1: Ilmastonmuutokseen sopeutumisen idea • Korostaa ilmastonmuutoksen vääjäämätöntä etenemistä sopeutumisen tarpeellisuuden syynä • Korostaa sekä sopeutumisen että hillinnän tarpeellisuutta, mutta ei priorisoi kumpaakaan • Tarjoaa abstraktin määritelmän sopeutumiselle
Viesti 2: Helleaallot ja yksilöllisesti tehtävät varautumistoimet • Tuo esiin helleaaltojen vaarallisuuden, erityisesti haavoittuvaisille ryhmille • Esittelee tuttuja ja enimmäkseen helposti toteuttavia tapoja varautua helteisiin, mutta tarjoaa niille uuden kontekstin osana ilmastonmuutokseen sopeutumista
Viesti 3: Lisääntyvät sateet ja kaupunkitulvat sekä kaupungin sopeutumis suunnitelmat • Tuo esiin lisääntyvät sateet ja kaupunkitulvien mahdollisuuden • Tuo esiin konkreettisia sopeutumiskeinoja sekä sopeutumiseen liittyviä haasteita
Viesti 4: Tulevaisuuden talvet ja sopeutumisen laajentaminen • Kuvailee tulevia talvia aiempia viestejä maalailevampaan sävyyn • Laajentaa sopeutumisen ideaa kohti terveyttä • Viittaa luonnon sopeutuvaisuuteen ja sopeutumattomuuteen

liitteessä 1. Jokaiselle viestille annettiin oma nimetty konteksti (esim. kaupungin internet-sivu, Facebook-päivityksen saate) tarjoamaan lisää taustatietoa viestien reflektoinnin tueksi. Kontekstia voidaan jo itsestään pitää tärkeänä taustatietona tulkinnalle, ja tätä korosti edelleen näytettyjen viestien luonne lyhyinä katkelmamaisina esimerkkeinä.

Tutkimuksen tuloksia tulkitessa on huomioitava, että esitetyt tulkinnat ovat syntyneet vastauksina kuvitteellisiin kaupunkiorganisaation viesteihin erityisessä sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa. Tunnin keskusteluun oli mahdollista sisällyttää vain neljä esimerk-kiviestiä, ja viestien täytyi olla lyhyitä ja yksinkertaisia, jotta ne oli mahdollista lukea ja sisäistää tietokoneen ruudulta lyhyessä ajassa ja monin tavoin poikkeuksellisessa tilanteessa. Tutkimusetiikan näkökulmasta oli tärkeää, että viestit olivat totuudenmukaisia eivätkä antaisi virheellistä kuvaa kaupungin toimista. Viestivää kaupunkia ei nimetty ja tutkimuksen alussa korostettiin, että tutkimuksen kohteena ei ole mikään yksittäinen kaupunki, mutta keskustelijat olivat kotoisin samalta alueelta ja myös viestit sisälsivät elementtejä, jotka sitoivat ne tähän maantieteelliseen alueeseen. Myös päätös lähestyä yleisesti ilmastonmuu-tokseen sopeutumista jonkin yksittäisen teeman sijaan pirstaloi asian käsittelyn neljään toisistaan irralliseen viestiin (vrt. aiemman empiirisen tutkimuksen keskittyminen tulviin). Näen kuitenkin, että artikkelissa raportoidut tulokset ovat sellaisia, että ne kertovat myös laajemmin sopeutumisviestinnän herättämistä tulkinnoista. Näen, että tuloksia voidaan soveltaa myös muiden organisaatioviestijöiden viestinnän kehittämiseen tai ainakin tulokset voivat taustoittaa erilaisia tapoja suhtautua sopeutumisviestintään. Artikkelin tuloksia voitaisiin kuitenkin validoida ja syventää uusilla tutkimuksilla, joissa esitettäisiin toisenlaisia viestejä vielä monipuolisemmalle osallistujajoukolle.

Aineiston kerääminen ja analyysi

Artikkelin empiirinen aineisto on koottu fokusryhmäkeskusteluista, jotka järjestin helmi-maaliskuussa vuonna 2024. Fokusryhmäkeskustelu on fasilitoijan ohjaama, tiettyyn teemaan keskittyvä interaktiivinen keskustelu osallistujien välillä (Hennink 2014, 1–3). Metodin tarkoituksena on kerätä laajalti erilaisia näkökulmia ja katsantokantoja valitusta aiheesta (mt.). Metodille keskeistä on osallistujien keskinäinen vuorovaikutus: ryhmähaastatteluti-lanteessa osallistujat jakavat ja perustelevat omia ajatuksiaan, kuulevat muiden näkökohtia ja mahdollisesti jalostavat omia näkemyksiään tai jatkavat kuulemaansa tuomalla esiin uusia

näkökohtia ja kysymyksiä (Hennink 2014). Tutkimuksessa hyödynnettyä fokusryhmätutkimusta voidaan kuvailla ennen kaikkea kuvailevaksi tutkimukseksi, jonka tavoitteena on kerätä monipuolinen kokoelma näkemyksiä ja kokemuksia vähän tunnetusta aiheesta (ks. Hennink 2014, 16).

Fokusryhmäkeskusteluita oli yhteensä kuusi ja ne toteutettiin Zoom-videopuheluin mahdollisimman vaivattoman osallistumismahdollisuuden tarjoamiseksi. Fokusryhmät olivat minun eli artikkelin kirjoittajan moderoimia ja ne rakentuivat edellisessä luvussa esiteltujen esimerkkimerkkiviestien ympärille. Keskustelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanatarkasti analyysia varten. Osallistujat antoivat kirjallisen suostumuksensa osallistua tutkimukseen ja henkilötietojensa käsittelyyn.

Fokusryhmäkeskustelujen osallistujiksi halusin saada niin sanottuja tavallisia kansalaisia, jotka ovat artikkelissa määritellyn sopeutumisviestinnän kohderyhmää. Osallistujaprofilissa painotettiin työikäisiä ihmisiä, sillä he ovat monin tavoin keskeisiä toimijoita ilmastokysymyksissä (esim. kuluttajina, vanhempina, poliittisina kansalaisina). Rekrytointikanavat valitsin niin, että ne eivät ensisijaisesti keskittyneet tavoittamaan henkilöitä, jotka työskentelevät ilmastokysymyksen kanssa tai ovat vapaa-ajalla aktiivisia aihealueen parissa, vaan ennemminkin näiden ryhmien ulkopuolisen laajemman kansalaisjoukon. Potentiaalisten osallistujien ilmastoasenteita ja -tietoutta ei kuitenkaan mitenkään seulottu etukäteen. Fokusryhmät muodostettiin niin, että yhden ryhmän sisällä oli vain naisia tai miehiä ja osallistujien sosioekonomisessa taustassa oli samankaltaisuutta. Tällä halusin luoda kirjallisuudessa esiintuotua sosiaalista koheesiota ja turvallisuudentunnetta keskustella aiheesta, johon liittyy ainakin julkisuudessa polarisoitunutta keskustelua (ks. Hennink 2014, 38). Valinnalla ei kuitenkaan pyritty näkemysten samankaltaisuuteen, ja koska kyse oli hyvin yleisistä yhteisistä nimittäjistä (esim. sukupuoli, koulutustaso jaettuna matalasti ja korkeasti koulutettuihin), ei ollut odotettavissakaan, että ryhmän jäsenet tulkitsisivat viestejä samalla tavoin.

Kaikki fokusryhmiin osallistuneet 30 henkilöä asuivat Pirkanmaalla ja olivat täysi-ikäisiä aikuisia. Kaikki edustivat niin sanotusti asukkaita eikä kukaan työskennellyt kunnallisena viranhaltijana. Osallistujat rekrytoitiin kahta kanavaa käyttäen: Ensimmäiset kolme ryhmää rekrytoin omia verkostojani hyödyntäen. Pääasiallinen väylä oli paikallinen ura-asioihin keskittyvä naisjärjestö, jossa olen toiminut vapaaehtoisena useiden vuosien ajan. Etsin osallistujia aluksi sosiaalisen median alustoilla julkaistuilla hakuilmoituksilla, mutta lopulta esittämäni henkilökohtaiset kutsut tuottivat parhaan tuloksen. Koska yleinen hakuilmoitus toimi suhteellisen heikosti edes ”tutulla maaperällä”, hyödynsin loppujen fokusryhmien rekrytoimiseen kaupallista palveluntarjoaja Testaamo. Tämä mahdollisti moninaisemman osallistujajoukon, mikä edesauttoi monipuolisemman näkemyskirjon tavoittamisessa. Fokusryhmien tarkemmat kokoonpanot on kuvattu taulukossa 2. Ensimmäiset kolme ryhmää muodostuivat korkeakoulutetuista naisista, jotka olivat yliedustettuina osallistujien joukossa. Kolmessa jälkimmäisessä ryhmässä oli mukana myös matalasti koulutettuja ja miehiä. Kolmessa ensimmäisessä fokusryhmässä yksittäiset henkilöt saattoivat tietää tai tuntea toisiaan, mutta ryhmät eivät olleet tuttava- tai ystäväporukoita. Rekrytointifirman kautta tulneiden osallistujien oletetaan olleen toisilleen ventovieraita.

Analysoin keskustelut teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä (ks. Kuckartz & Rädiker 2023). Koodauksen lähtökohtana oli edellisessä luvussa esitelty vaikuttavan sopeutumisviestinnän määritelmä, joka pohjaa Wirthin ja kumppaneiden määritelmään (ks. Wirth ym. 2014). Siinä sopeutumisviestinnän tavoitteena on kasvattaa yleisön tietoisuutta yhtäältä ilmastomuutoksen seurauksista ja sopeutumistarpeista ja toisaalta tavoista sopeutua sekä motivoida ihmisiä sopeutumaan ja kannattamaan julkisia sopeutumistoimia. Kaksi ensimmäistä analyysikategoriaa olivat 1) *ilmastonmuutoksen seuraukset ja sopeutumistarpeet* ja 2) *sopeutuminen ja sen eri muodot*. Kategoriat muodostuvat suoraan määritelmän kahdesta ensimmäisestä kohdasta, ja koodasin niiden alle kaikki ryhmähaastatteluiden kohdat, joissa keskustelijat esittivät omia näkemyksiään ja merkityksenantoja liittyen viesteissä esitettyihin

Taulukko 2. Fokusryhmien kokoonpanot.

Table 2. The overview of the six focus groups.

Fokusryhmä	Suku-puoli	Koulutustausta (yleisin koulutus-ala) ja työelämäasema	Ikä	Palkkio
Ryhmä 1 (n=5)	Nainen	Korkeasti koulutettuja (yhteiskunta ja humanistiset), enimmäkseen toimihenkilöitä	Suurin osa kuului ikäryhmään 25–34-v.	Elokuvalippu
Ryhmä 2 (n=7)	Nainen	Korkeasti koulutettuja (talous ja hallinto), enimmäkseen toimihenkilöitä	Suurin osa kuului ikäryhmään 35–44-v.	Elokuvalippu
Ryhmä 3 (n=5)	Nainen	Korkeasti koulutettuja (yhteiskunta), enimmäkseen toimihenkilöitä	Suurin osa kuului ikäryhmään 25–34-v.	Elokuvalippu
Ryhmä 4 (n=4)	Nainen	Toisen asteen opinnot (useita aloja), useita ammatteja	Suurin osa kuului ikäryhmään 35–44-v.	30 euron lahjakortti ¹
Ryhmä 5 (n=4)	Mies	Korkeasti koulutettuja (useita aloja), enimmäkseen toimihenkilöitä	Suurin osa kuului ikäryhmään 45–54-v.	30 euron lahjakortti ¹
Ryhmä 6 (n=5)	Mies	Ammattikoulutus (talous ja hallinto), enimmäkseen työntekijöitä	Suurin osa kuului ikäryhmään 45–54-v.	30 euron lahjakortti ¹

¹ Rekrytointifirman periaatteisiin kuului, että osallistujat saavat osallistumisestaan palkkion. Rekrytointifirma suosittelee vähintään 30 euron arvoisia lahjakortteja.

ilmastonmuutoksen seurauksiin ja sopeutumistarpeisiin sekä sopeutumiseen ja sen eri muotoihin. Kolmas kategoria oli 3) *toiminnan edistäminen* ja se yhdisti sopeutumisviestinnän määritelmän kolmannen ja neljännen kohdan eli yksilöllisen toimeliaisuuden ja julkisten sopeutumistoimien kannattamisen. Tämän kategorian alle koodattiin kaikki kohdat, joissa keskustelijat esittivät omia näkemyksiään liittyen sopeutumisen edistämiseen ja sen toimijuuteen. Tämän kategorian alle koodattiin myös ne tulkinnat, joissa sopeutumisen edistämiseen suhtauduttiin eksplisiittisen tai implisiittisen varautuneesti esimerkiksi korostaen mieluummin ilmastonmuutoksen hillintää.

Tulosluku jäsentyy analyysin pääkategorioiden ympärille. Ensiksi käyn läpi, millaisia tulkintoja osallistujat tekivät viesteissä esitetystä ilmastonmuutoksen seurauksista ja sopeutumistarpeista, jonka jälkeen käsittelen sitä, minkälaisia ajatuksia sopeutuminen ja sen eri tavat herättivät. Lopuksi käsittelen sitä, minkälaisia suhtautumistapoja sopeutumisen edistämisen suhteen oli hahmotettavissa, minkälaiset asiat tulkittiin toiminnaksi ja keitä pidettiin keskeisimpinä toimijoina. Tulosluvun analyysia rytmitetään runsailla aineistolainauksilla, joilla haluan tuoda esiin sitä, minkälaisia keskustelijoiden tulkinnat olivat käytännössä. Aineistoesimerkkien on myös tarkoitus tuoda läpinäkyvyyttä tehtyyn analyysiin.

Fokusryhmissä tehdyt tulkinnat

Muuttuva ilmasto – rehellistä ja lannistavaa

Ensimmäisessä viestissä puhuttiin yleisesti siitä, miten ilmastonmuutosta ei enää ole mahdollista kokonaan pysäyttää ja muissa viesteissä tuotiin esiin yksittäisiä ilmaston-

muutoksen seurauksia. Erityisesti ensimmäistä viestiä kuvattiin osan osallistujien toimesta rehelliseksi. Viestin ajateltiin toteavan asioiden todellinen, vaikkakin ikävä tila:

”Mä ite tykkään tällaisesta tietystä realismista, että ilmastonmuutos niinku vaan on ja meidän on pakko siihen sopentua.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

”Ehkä tohon voisin itte lisätä, että valitettavasti hillintä ei enää riitä yksinään. Mutta se on ehkä sellainen nyanssi.” (Osallistuja fokusryhmässä 6)

Yksi osallistuja näki ikävän totuuden esiintuomisessa toiveikkuutta. Hän kuvasi ilmastomuutoksen seurauksia esiin tuovia viestejä useamman kerran helpottaviksi ja toivoa herättäviksi, sillä hän piti niitä osoituksena siitä, että kaupunki myöntää mitä on tapahtumassa. Hän toi kuitenkin esiin, ettei ollut varma kuinka yleistä vastaavanlainen viestintä oli todellisuudessa.

”Mulle tuli tästä ensimmäisenä tunne, että vau, että tästä asiasta puhutaan oikeilla sanoilla, just se rebellisyys taas, et nostetaan esiin, et näin oikeasti tapahtuu.. Tästähän tulee epäsuorasti se viesti, että tähän pitää puuttua.” (Osallistuja fokusryhmässä 3)

Toisaalta ensimmäistä viestiä kuvattiin myös muun muassa pelottavaksi, synkeäksi yöksi ja lakonisen toteavaksi. Yhtäältä viesti saattoi herättää pelkoa, sillä oli epäselvää mitä on tapahtumassa, ja toisaalta joillekin osallistujille päällimmäiseksi vaikutelmaksi jäi se, ettei paljoakaan ollut enää tehtävissä:

”Mulla oli sellainen ensimmäinen fiilis, että tää on vähän sellainen pelottava. Tai ei kerrota, että mitä ne on ne asiat, joihin pitää varautua, ja tulee vähän sellainen, että apua, mikä juttu tässä on.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

”Ihan samaan tässä kiinnitin huomiota, että alku on hyvin semmoinen lakonisen toteava, asia on näin ja paljon ei voida tehdä, mutta sit kuitenkin jos me nyt yritetään sopentua niin siellä voisikin olla etua. Pieni toivonpilkahdus munten hyvin synkeässä yössä, sanoisko näin.” (Osallistuja fokusryhmässä 2)

Osa keskustelijoista tulkitsi siis, että toteava tapa esittää ilmastomuutoksen seurauksia ikään kuin söi mahdollisuuksia myönteiseltä muutokselta. Seuraavassa lainauksessa keskustelija tulkitsee avausviestiä, jossa kerrotaan, ettei ilmastomuutosta voida enää kokonaan pysäyttää ja hillintä ei enää yksinään riitä. Hän tulkitsee viestin tarkoittavan melko yksinkertaisesti sitä, ettei mitään ole tehtävissä, joskin paikantaa kielteiset seuraukset vielä pitkälti tulevaisuuteen:

”Tosin tässä on oma tällainen pessimistinen, että ei enää voida hillitä, vaan sieltä se tulee. Onneksi tässä ei oteta kantaa, että onko niinku viiden vai viidenkymmenen vuoden kuluttua, tää jättää vielä paljon auki, ei olla vielä menetetty mitään, odotetaan niitä etujakin siellä.” (Osallistuja fokusryhmässä 2)

Viesteissä yksilöidyistä ilmastomuutoksen seurauksista monet keskustelijat tunnistivat etenkin lisääntyvät helleaallot ja sateisuuden. Omakohtaisia kokemuksia jaettiin erityisesti tulvavedestä, joskin muutamaa henkilöä asiaa käsitelty viesti suorastaan ihmetytti eivätkä he olleet koskaan kohdanneet kyseistä ongelmaa tai kuulleet siitä. Myös lisääntyvistä helleaalloista tehtiin joitain myönteisiä tulkintoja toteamalla esimerkiksi, että lämpeneminen Suomessa on ”ihana” asia, kun taas toinen samassa keskustelussa ollut henkilö kipuili henkilökohtaisen mieltymyksensä ja tunnistamiensa kielteisten yhteiskunnallisten vaikutusten ristiriidassa. Suuri osa keskustelijoista kuitenkin vähintään passiivisesti hyväksyi esitetyt riskit, mutta ei ilmaissut kovinkaan syvää huolta tai pelkoa niitä kohtaan.

Eniten kriittistä neuvottelua ilmastonmuutoksen seurauksiin liittyen tapahtui neljännen viestin kohdalla, jossa todettiin: ”*Tulevaisuudessa talvet näyttävät erilaisilta kuin aiemmin. Lumen määrä vähenee, ja pahimmillaan talvet ovat pimeitä, harmaita ja sateisia.*” Osa keskustelijoista koki, ettei viesti ollut tarpeeksi täsmällinen pitäessään esillä yksipuolisesti vain lumettomia talvia, vaikka todellisuudessa juuri sään ääriolosuhteet yleistyvät. Myös se, kuinka luotettavasti tulevaisuutta voidaan ennustaa, alkoi mietityttämään osaa keskustelijoista erityisesti tämän viestin kohdalla:

”Tavallaan tää on toteamus asiasta, joka on tulevaisuudessa, koska kukaan meistä ei voi tulevaisuutta ihan tarkalleen tietää. Kaikki on ennusteita. Sitä ei ole minusta tuotu tähän riittävän selkeästi näkymään. Se esitetään annettuna, että näin se tulee olemaan.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

Fokusryhmäkeskustelut järjestettiin helmi–maaliskuussa kylmän ja runsaslumisen talven loppupuolella. Viestiä kyseenalaistettiin ja problematisoitiin myös suhteessa omiin aiempiin kokemuksiin niin lumesta kuin talvia koskevista ennusteista:

”Taas tulee sellainen, että mä en oo itse huomannut, että talvet ois ollut kovinkaan paljon vähälumisempia kuin aiemmin, lunta on kyllä riittänyt. Jotenkin.. Se on nyt lähinnä se ensi ajatus. Mä en ainakaan vielä nää tätä ongelmaa tässä. Onko se sit varmaa, että tulevaisuudessa talvet tulee olemaan tuollaisia. En tiedä ja tietääkö sen sitten joku todella varmaksi.” (Osallistuja fokusryhmässä 4)

”Tuntuu, et pitkän ajan ennusteet, jota ennustetaan, tänäkin vuonna talven piti olla erityisen vähäluminen ja todella lämmin ja sehän oli juurikin päinvastoin. Samoin kuin viime vuonna ja muistaakseni sitäkin edellisenä vuonna, talvi oli itse asiassa aika pitkä. Ja sitten taas sitä edellisenä vuonna ei tainnut isot järvet jäätyä kuin ihan hetkeksi, ellei justiinsa mitä tuossa äsken todettiin ehkä ne on enemmän ääri-ilmiöiden.. ääri-ilmiöt tavallaan esiintyy, et tulee joko tosi lämmintä tai tosi kylmää, mut et onko ne järjestään tollasia mitä tossa kuvaillaan niin eipä välttämättä.” (Osallistuja fokusryhmässä 5)

Talvien muutosta kuvannut viesti jatkui toteamuksella: ”*Pimeät talvet lisäävät sairastelua ja laskevat työtehoa*”. Kohta aiheutti useissa fokusryhmissä ihmetystä, ja asiaan toivottiin sekä täsmennystä että lähdettä. Muutamit henkilöt, jotka tunnistivat itsessään pimeän talven kielteisiä vaikutuksia tai olivat muutoin perillä ilmastonmuutoksen laajoista seurauksista, hyväksyivät lyhyen viittauksen terveysvaikutuksiin.

Osallistujilla oli joitain toiveita sen suhteen, miten ilmastonmuutoksen seurauksista viestittäisiin. Osa keskustelijoista toivoi, että esimerkkiviesteissä tuotaisiin selkeämmin esiin, että yleistyvien helleaaltojen ja voimistuvien rankkasateiden kaltaiset ilmiöt johtuvat ilmastomuutoksesta. Yksi keskustelija esimerkiksi aprikoi, tunnistaisivatko kaikki helteiltä varautumista käsittelevän viestin ylipäänsä ilmastoviestinnäksi. Toinen ehdotti, että seurausta alustettaisiin ja johdatettaisiin sillä, että ”*nämä ei ole sitä normaalia*”. Myös ilmastoriskeistä viestimisen sävyyn kiinnitettiin huomiota. Muutamassa fokusryhmässä helleaaltoja käsitelleen viestin alkua (”*osaa helle helli*”) pidettiin epäonnistuneena tyylivalintana, joka pyrki turhaan laskemaan leikkiä vakavasta ongelmasta.

Tuntematon sopeutuminen – jaettu toive konkretiasta

Ilmastonmuutokseen sopeutuminen ei ollut kovinkaan tuttu asia useimmille osallistujille (ks. myös Perälä 2025). Monet osallistajat toivat nimenomaisesti esiin, etteivät he olleet aiemmin kuulleet ilmastonmuutokseen sopeutumisesta eivätkä he tienneet mitä se tarkoitti. Myös ensimmäisessä viestissä annettu abstrakti määritelmä koettiin fokusryhmissä yleisesti riittämättömäksi tavaksi avata, mistä ilmiössä on todellisuudessa kyse. Useissa fokusryhmissä toistui ajatus siitä, että ensimmäinen viesti tarvitsisi täydennystä konkreettisista

esimerkeistä, jotka avaisivat sitä, mitä ilmastonmuutokseen sopeutuminen tarkoittaa. Vastaavasti myöhempien esimerkkiviestien koettiin avaavan sitä, mistä sopeutumisessa on kyse. Lisäksi useimmissa fokusryhmissä kiinnitettiin huomiota annetun sopeutumismääritelmän kohtaan, jossa mainittiin hyötyminen ilmastonmuutoksen mahdollisista myönteisistä seurauksista. Useat keskustelijat pitivät näkökulmaa poikkeuksellisenä ja olivat kiinnostuneita kuulemaan lisää näistä hyödyistä, joskin muutamat kriittisemmät äänet kyseenalaistivat ilmastonmuutoksen eduista puhumisen kokonaan.

”Mulle ainakin, että mä en ole vielä aiemmin kuullut tällaista, tämmöistä että sopeudutaan ja varaudutaan siihen. Ainoastaan vaan, että sitä yritetään ehkäistä. Että tää oli silleen ihan uusi juttu itselle tällainen.” (Osallistuja fokusryhmässä 4)

”Monissa yhteyksissä puhutaan sopeutustoimista, mutta se ehkä omaan korvaan kuulostaa sellaiselta joltain ballinnolliselta, yhtäältä–alas, johon ei ole sellaista tarrauspintaa välttämättä.” (Osallistuja fokusryhmässä 2)

Toive konkretiasta ulottui ilmastonmuutoksen sopeutumisen avaamista pitemmälle. Useat keskustelijat toivoivat, että kaupungin viestinnässä ilmaistaisiin selkeästi, mitä kaupunki itse tekee sopeutumisen eteen, mitä se toivoo tai odottaa kaupunkilaisilta miten ilmastonmuutoksen seuraukset vaikuttavat kaupunkilaisten elämään. Esimerkiksi yksi keskustelija toivoi, että kaupungin viestinnässä korostettaisiin varautumista ”yhteispelinä”, jossa viranomaiset ja kaupunkilaiset tekisivät molemmat oman osansa. Myös yksittäisistä sopeutumistoimista viestimiseen kaivattiin useissa fokusryhmissä lisää konkretiaa: mikä on toimen kustannusarvio, aikataulu ja vaikuttavuusarvio – entä millaisia vaihtoehtoisia skenaarioita on olemassa ja mitkä ovat niiden kustannuslaskelmat? Useamman puhujan esittämät toiveet konkretiasta tiivistyvät seuraavan henkilön puheenvuorossa, jossa hän arvioi ensimmäistä johdantoviestiä. Huomionarvoista on myös, että keskustelija puhuu joko tarkoituksella tai huomaamattaan kaupunkilaisten osallistumisesta ilmastonmuutoksen hillintään, vaikka viestien oli korostettu käsittelevän sopeutumista:

”Täällä vois olla vähän jotain esimerkkejä, että mitä ne sopeutumistoimet on. Elikkä mitä ne on baitalliset vaikutukset, joita on todettu ja mitä on ne mahdolliset edut, joihin tässä tulis tarttua ja miten kaupunki aikoo näihin vaikutuksiin ja etuihin itse osallistua. Ja mitä se kaupunki toivoo, että kaupunkilaiset tekis tään asian eteen. Miten kaupunkilaiset osallistetaan tähän ilmastonmuutoksen hillintään.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

Seuraavassa aineistoesimerkissä keskustelija korosti vastuunjaon selkeän artikuloinnin edistävän kaupungin ja kaupunkilaisten välisen luottamuksen syntyä ja tuovan esiin kaupunkiorganisaation vastuullisuutta:

”Yleinen tässä tyyliissä – niin kuin tuli tässä äskeisessä todettua – että se vastuun häilyttäminen, että nostaits esille kuka on tehnyt mitä. Kuka on se tabo, joka on nyt esimerkiksi tehnyt kaavoittamisen ja suunnittelun. Mainitsis vain esimerkin jostakin, tämmöistä konkretiaa. Se jo sinällään luo sellaista luottamusta siihen, että puhutaan silleen läpinäkyvästi. Henkii sellaista vastuunottoa yleisesti.” (Osallistuja fokusryhmässä 2)

Usean keskustelijan mielestä viesti, jossa käsiteltiin yksilöllisiä tapoja varautua helteisiin, oli jo liiankin konkreettinen siinä mielessä, että viestin sisältö koettiin itsestään selväksi ja siten turhaksi ja paikoin jopa ärsyttäväksi. Yhtäältä esitettyjen yksilöllisten varautumistapojen vaikuttavuutta tulkittiin jokseenkin vähäiseksi. Osa keskustelijoista toivoi mieluummin tietoa siitä, miten kaupunki varautuu helteisiin, sillä rakenteellista näkökulmaa pidettiin yksilöllistä merkittävämpänä. Toisaalta myös yksilöllisten sopeutumistoimien

suhteen saatettiin jäädä odottamaan jotain muuta, ikään kuin painavampaa asiaa. Seuraavassa lainauksessa henkilö kuvaa esimerkkiviestin tuottamaa pettymystä ja kiteyttää odotusarvonsa pienen hakemisen jälkeen sanaan ”informaatio”:

”Ehkä päällimmäinen, kun luin ’jossa jaetaan linkki varautumisohjeisiin’, niin mä odotin tältä sisällöltä jotain ihan muuta. Et varautumisohjeissa on paljon jotain painavaakin sanaa, erinäköisiin ihan jopa kriisitilanteisiin.” (Osallistuja fokusryhmässä 3)

Moderaattori: *”Täsmennätkö vielä, että minkälaisia ohjeita odotit?”*

”[...] kaikki, mitä me ehkä just tiedetään, joo, kuumenteen voi varautua ja pitää juoda, mutta ehkä jotain täsmällisempää ohjeistusta tai vinkejä tai neuvoja tai jotain muuta.. jotain tietoa.. informaatiota. [naurahdus]” (Osallistuja fokusryhmässä 3)

Toisaalta osa osallistujista suhtautui jonkin verran myönteisemmin viestintään, joka toi esiin yksittäisiä, vaikuttavuudeltaan melko rajallisia sopeutumiskeinoja. Esimerkiksi helteisiin liittyvien varautumiskeinojen osalta osa osallistujista näki, että oli hyvä muistutella perusasioista ja että muistutukset voisivat herätellä ihmisiä huolehtimaan lähimmäisiään ja naapuruston ihmisistä. Osa keskustelijoista myös intoutui keksimään lisää alkuperäisen listan henkeä mukailevia neuvoja helteiltä selviämiseksi ja piti niitä hyvinä lisäyksinä kaupungin viestintään (esim. millaisista oireista tulisi hankkiutua lääkäriin ja miten pitää huolta lemmikkieläimistä). Myös rankkasateiden jälkeinen veden kerääntyminen oli asia, joka koettiin merkitykselliseksi tiedoksi autoilun ja muun liikkumisen näkökulmasta.

Varauksellista tukea sopeutumiselle

Kun tarkastellaan sitä, miten osallistujat suhtautuivat ajatukseen sopeutumisen edistämisestä, erottui joukosta ajattelutapa, jossa sopeutuminen näyttäytyi loogisena ja rationaalisenä vastauksena nykyiseen tilanteeseen. Tutkimuksessa ei tietystikään tarkasteltu, saati mitattu, kannattivatko osallistujat erinäisiä sopeutumistoimia, mutta ilmennyttä katsantokantaa voidaan yleisesti pitää yhteensopivana sopeutumisen edistämisen kanssa, olipa kyseessä yksilöllinen tai julkisen vallan toteuttama sopeutuminen (ks. myös Perälä 2025).

”[N]yt on niinku aika miettiä miten näiden uusien sääntöjen kanssa tullaan toimeen. Tää on ihan tällainen mukava läbestymistapa asiaan.” (Osallistuja fokusryhmässä 5)

”Varmaan niitä vaihtoehtoja on hyvä miettiä, että mitä et mitä tapahtuu ja totta kai nopee tämmönen, nopee niinku reagointi siihen, että on jotain, että mitä vaihtoehtoja, että miten niihin voidaan reagoida ja mitä voidaan tehdä.” (Osallistuja fokusryhmässä 6)

”Olen itse ajatellut, että vaikka tätä lämpenemistä yritettäisiin hidastaa, tätä co2:en muodostumista hidastaa taikka estää, mitä sanaa haluaa käyttää, se ei ole enää pitkään aikaan näyttänyt.. Varmaan se on ihan hyvä tavoite, mutta ei se silleen realistista ole. Omassa elämässä oon jotain pieniä asioita ruvennut miettiä, että miten itte henkilökohtaisesti pärjää ja toisaalta jos itte miettii omassa elämässä niin ehkä se toisaalta koskee tätä yhteisöäkin, mun mielestä tää on ihan niinku järkevä viesti.” (Osallistuja fokusryhmässä 6)

Osallistujista kukaan ei suoraan julistanut vastustavansa ajatusta ilmastonmuutokseen sopeutumisesta, mutta osallistujien joukosta oli erotettavissa kaksi katsantokantaa, jotka molemmat ovat jossain määrin jännitteisiä sopeutumiseen tähtäävän toiminnan edistämisen kanssa (ks. Perälä 2025). Yhtäältä osa osallistujista tulkitsi, että ilmastonmuutokseen sopeutumista käsittelevät esimerkkiviestit olivat alistuneet pessimistiseen tulevaisuusvisioon

eivätkä edesauttaneet ilmastonmuutoksen hillitsemistä. Voidaan ajatella, että näille henkilöille ajatus sopeutumisen edistämisestä ei ole ainakaan keskeisiä tavoitteita, sillä ilmastonmuutoksen hillinnän priorisoiminen on varsin vahvaa.

”[O]kei tässä nyt kerrotaankin vaan varautumisohjeita ja tehtävänä oli miettiä ilmastonmuutoksen sopeutumisen keinoja, mutta tässä tosiaan vaan todetaan, että helleaallot yleistyvät. Vähän ristiriitaa, että mitä sille asialle vois sitten tehdä. Eihän tässä ole tietysti siihen asiaan tarkoituksaan ottaa kantaa, mutta..” [Lopettaa puhumisen] (Osallistuja fokusryhmässä 2)

”[T]ää viesti ei millään tavalla edesauta sitä ilmastonmuutoksen hillitsemistä. Toivois itse sellaisia Facebook-päivityksiäkin, jossa konkreettisesti neuvottais, miten voit ennaltaehkäistä ilmastonmuutosta [...]” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

”Nämä on vähän alistuneita siinä mielessä, että talvet nyt tulee näyttämään erilaisilta, joo, ja sateet lisääntyy ja helteet lisääntyy ja näin, että ja samaten se, että pitää sopeutua, hillitä – mutta onko meillä mitään visiota kaupungilla, kansallisesti, henkilökohtaisesti siitä, mitä ne vaihtoehtoiset tulevaisuudet on. Millaisia vaihtoehtoisia tulevaisuuksia tästä nykyhetkestä voisi ajatella, että ei ole vain yhtä vaihtoehtoa eteenpäin, vaan on erilaisia vaihtoehtoisia, joita voi tapahtua ja meidän pitää päättää mitä kohti mennään vaikka yhteiskuntana tai kaupunkina. Ja valita sieltä niitä tekoja, jotka tukee sitä valittua tulevaisuusvisiota, mihin halutaan päätyä, joka ei ehkä ole se, että hulevesiviemärit halutaan laajentaa ja et sit meidän pitää laittaa ilmastointikoneita, ja sit meidän pitää laittaa työterveydenhuoltoon, terveydenhuoltoon enemmän resursseja, koska kaikki vaan sairastelee talvet, kun on pimeää. Tavallaan nämä tekstit on alistuneita tai toteavia nämä tekstit, mikä on tällaisen virkakielen ominaisuus, ne on hyvin asiallisia ja pyritään tällaiseen neutraaliin ilmaisuun, mutta näissä se ehkä kääntyy itseään vastaan: noh, ei tässä oikein voi mitään tehdä, nyt täytyy vaan syyttää rahaa näihin korjaaviin toimenpiteisiin.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

Toisaalta erityisesti yhdessä fokusryhmässä oli osallistujia, jotka eivät tunnistanee viesteissä esitettyjä ilmastoriskejä tai pitivät niitä erittäin vähäisinä. Tästä johtuen he eivät nähneet varautumistakaan relevanttina kysymyksenä. Alla olevissa aineistoesimerkeissä keskustelijat kommentoivat rankkasateisiin ja muuttuviin talviin liittyviä viestejä ja toivat esiin, etteivät tunnista viesteissä kuvattuja ongelmia. Toisin sanoen myös tämänkaltaisen, alhaisesta riskikäsityksestä kumpuava katsantokanta, jossa sopeutumisen peruste kyseenalaistetaan, istuu huonosti yhteen sopeutumisen edistämisen kanssa (ks. Perälä 2025).

”Mulla on oikeastaan ihan sama fiilis. Ei minun elämässä ole nämä näkyneet nämä kaupunkitulvat. Kyllä ehkä pari kertaa vuodessa sataa paljon ja voi tulla vähän syvempiä lätäköitä. Mutta ei ole kyllä omassa elämässä näkynyt tai häirinnyt tällaiset rankkasateetkaan. En ole tiennyt, että tällainen on varsinaisesti mikään ongelma ollenkaan.” (Osallistuja fokusryhmässä 4)

”Vähän niinku kaukaa haettua, et ilmastonmuutos ja nyt on jo et pitää varautua jo terveydenhuollossakin.. Vähän sellaista kaukaa haettua juttua. Voi siinä joutua perää ollakkin. Vähän tollaista liioittelua musta. Vaikka tuliskin – tuo mulla vieläkin mietityttää – että vaikka tuliskin sateisempia ja harmaampia talvia, kuten sanoin, joissakin maissa se on ihan normaalia, enkä mä usko, että siellä sen enempää sairastellaan tai mitään. Miten se muka täällä vaikuttaisi. Vähän kaukaa haettu tuo yhteys.” (Toinen osallistuja fokusryhmässä 4)

Toinen näkökohta sopeutumisen eteen tähtäävän toimeliaisuuden edistämiseen on se, mikä ylipäänsä on tulkittavissa yksilölliseksi tai erityisesti kaupungin sopeutumiseksi. Yhtäältä osallistujat olivat melko yksimielisiä siitä, että he halusivat kuulla mahdollisimman tarkasti, mitä konkreettista kaupunki tekee sopeutumisen eteen. Tästä voi tehdä sen tulkinnan, että erityisesti spesifejä nimettyjä tekoja pidettiin sopeutumisena. Keskustelijat

myös odottivat julkiselta taholta selkeää vastuunkantoa sekä syntyneestä tilanteesta että osoitettujen ongelmien ratkaisemisesta. Vaikka ilmastonmuutokseen sopeutuminen on laaja ja monialainen ilmiö kaupungin toimintaympäristön näkökulmasta, osallistujat hahmottivat viestinnän takana olevan instanssin, kaupungin, hyvin monoliittisena toimijana ja vaativat siltä paljon.

Jonkin verran erimielisyyttä aiheutti se, voiko ongelmien esiintuomista ja tiedostamista pitää jo itsessään toimintana. Tätä havainnollistaa erityisesti kolmannen viestin herättämät reaktiot. Kyseisessä viestissä kerrottiin lisääntyvistä rankkasateista ja kaupunkitulvista. Viestissä esitettiin varautumiseen liittyviä haasteita tuomalla esiin osin vanhentunut kaupunki-infrastruktuuri, jonka saneeraaminen olisi suuri investointi. Viestin lopuksi kerrottiin, että uusilla asuinalueilla ongelmaan on pystytty puuttumaan kaavoituksella ja suunnitellulla (esim. viheralueet). Osallistujien suhtautuminen viestiin oli jakaantunutta. Osa vastusti vahvastikin sitä, että kaupunki toi esiin ongelman muttei ratkaisua. Viestin kommentoitiin muun muassa synnyttävän turvattomuuden tunnetta tai viestivän kaupungin strategiattomuudesta. Keskustelijat kokivat, että pelkkä tietoisuuden lisääminen sopeutumistarpeista oli vaillinaista viestintää kaupunkitoimijalta, sillä kaupungilla on vastuu ongelmasta ja sen ratkaisemisesta. Seuraavat lainaukset ovat esimerkkejä kriittisistä tulkintoista, joista toinen korosti nähdyin viestin strategiattomuutta ja toinen viestiin kätkeytyvää sisäistä ristiriitaa:

”Tässä jotenkin, en mä tiedä, musta tää vaikutti jotenkin strategiattomalta ilmaisulta, kaupunki ei oikein tiedä mitä tässä pitäisi tehdä ja punnitsee näitä asioita, vaikka tää tilanne tulee todennäköisesti vaan jatkuun ja pahenemaan, todennäköisesti pitää tehdä jotain. Tästä mulle välitty, että tässä nyt ollaan ja on erilaisia vaihtoehtoja, mutta meillä ei ole mitään strategiaa, että miten me aiotaan tätä ongelmaa ratkaista.” (Osallistuja fokusryhmässä 1)

”Mulla tuli tuosta sellainen ristiriita, että toisaalta todetaan, että kaupunkitulvat yleisty, todetaan, että niitä tulee olemaan myös jatkossa enemmän ja enemmän, mut sit ei oikein oteta, sanotaan vaan just, että olisi suuri investointi saneerata ja vahinkojen korvaaminen on kallista. Että kun tiedetään, että että ne yleisty, mutta ei kuitenkaan tehdä mitään konkreettista.” (Osallistuja fokusryhmässä 2)

Vastaavasti jotkut toiset keskustelijat ajattelivat, että oli hyvä, että kaupunki tuo esiin tunnistavansa uusia syntyneitä ongelmia, vaikkei vielä omannutkaan täydellistä toimintasuunnitelmaa niiden varalle. Nämä henkilöt antoivat ongelman tunnistamiselle enemmän painoarvoa kuin edellä kuvatut osallistujat. Muutama keskustelija myös tulkitsi viestin kutsuna demokraattiseen keskusteluun siitä, mitä yhteiselle ongelmalle voitaisiin tehdä. Oheiset esimerkit havainnollistavat näitä suopeampia tulkintoja:

”Omasta mielestä on hyvä, että näitä tuodaan esiin, koska tiedän jo nytten että, vaikka tää onkin kuvitteellinen, niin Tampereella ainakin on alueita, jotka tulvi ja on tulvinut monta vuotta, beti kun tulee vähänkin enemmän vettä. Ehkä jos tästä mieltis, että menis eteenpäin konkretiaan, niin pistäis niitä alueita jotenkin kartalle, että täällä saattaa kadut tulla.” (Osallistuja fokusryhmässä 5)

”Et periaatteessa todetaan se tilanne, kerrotaan, et tällaisia ratkaisuja meillä ollaan, mutta samalla vähän niinku kutsutaan siihen keskusteluun, et kuitenkin, nää toimenpiteet maksaa, et vähän sitä yhteistä suunnittelua ja pohdintaa, et mitä näille asioille tehdään ja että miten niitä voidaan ratkoa. Tässä on mun mielestä aika sellainen, kiiva kutsuva säry.” (Osallistuja fokusryhmässä 3)

Sen lisäksi, että sopeutumisen eteen tehtäväksi toimeliaisuudeksi voitiin joidenkin mielestä laskea sekä ongelmien tunnistaminen että kutsu demokraattiseen keskusteluun, myös muutamia muita toiminnan muotoja esiintyi keskusteluissa. Osallistuja fokusryhmässä 2 toi esiin, että kaupunki suurena työnantajana voisi toimia esimerkkinä siitä, miten työpaikoilla sopeudutaan ilmastonmuutokseen. Samassa fokusryhmässä keskusteltiin myös

vastuusta, joka hahmottui yhtenä toiminnan muotona: kaupunki voi viestinnällä osoittaa kantavansa vastuun tilanteesta – tai vaihtoehtoisesti välttää ottamasta vastuuta, kuten kolmatta viestiä tulkittiin. Toisaalta tulosluvun alkupuolella viitattu henkilö fokusryhmästä 3 piti ilmastomuutoksen seurauksien nimeämistä kaupungin tapana myöntää asioiden todellinen tila ja koki tästä lohtua.

Viesteihin saatettiin myös tulkita kätkeytyvän erilaisia mahdollisia piilomerkityksiä toiminnasta, jota ei mainittu suoraan. Kaupunki saattoi esimerkiksi hakea kaupunkilaisten lupaa investoinneille tai epäsuorasti kertoa, ettei sillä ole riittävästi rahaa vaadittaviin investointeihin tai että se aikoo nostaa veroja. Toisaalta julkisen tahon viestejä tulkittiin myös ympäröivän yhteiskunnan realiteetteja vasten: esimerkiksi viittaus terveydenhuollon varautumistarpeista tulkittiin yhden keskustelijan toimesta lähes naurettavana ajatuksena, sillä julkisen terveydenhuollon katsottiin olevan jo valmiiksi niin kuormittunut, että uudet vastuut vaikuttivat mahdottomalta ajatukselta.

Johtopäätökset

Tässä artikkelissa on käsitelty sitä, millaisia tulkintoja niin sanotut tavalliset kansalaiset tekivät kuvitteellisista esimerkkiviesteistä, jotka edustivat kaupungin sopeutumisviestintää. Keskusteluaineistoa analysoitiin teoriaohjautuvalla sisällönanalyysillä erittelemällä, millaisia tulkintoja osallistujat tekivät liittyen sopeutumisviestinnän keskeisimpiin tavoitteisiin. Analyysikehikko perustui muunnelmaan Veronika Wirthin ja kollegoiden (2014, 32) määritelmästä vaikuttavalle sopeutumisviestinnälle ja se piti sisällään seuraavat kohdat: 1) tietoisuuden kasvattaminen ilmastomuutoksen seurauksista ja sopeutumistarpeista, 2) tietoisuuden kasvattaminen sopeutumisen eri tavoista ja 3) sopeutumisen eteen tehtävän toimeliaisuuden edistäminen.

Ensimmäisessä viestissä esitettyä ajatusta ilmastomuutoksen vääjäämättömästä etenemisestä pidettiin yhtäältä sekä rehellisenä kuvauksena asioiden valitettavasta tilasta että synkkänä ja lannistavana. Suuri osa keskustelijoista hyväksyi vähintäänkin passiivisesti muissa esimerkkiviesteissä esitetyt ilmastomuutoksen seuraukset, joskin jotkut yksittäiset henkilöt kyseenalaistivat niiden olemassaolon tai pitivät niitä erittäin vähäisinä. Erityisesti muuttuviin talviin liittyvän viestin kohdalla käytiin laajemminkin keskustelua siitä, millaisella varmuudella tulevaisuuden olosuhteista voidaan lausua mitään.

Sopeutumisviestinnässä ilmastomuutoksen vaikutuksilla on siinä mielessä erityinen rooli, että ne perustelevat esitettävän sopeutumisen tarpeellisuuden. Toisin sanoen kuvaukset muuttuvasta ilmastosta tai arviot ilmastoriskeistä motivoivat sopeutumistoimia ja ovat siksi tärkeä osa aihetta koskevaa viestintää. Sopeutumiseen keskittyvässä viestinnässä ilmastomuutoksen seurauksilla voidaan ajatella olevan toisenlainen rooli kuin hillintään keskittyvässä viestinnässä. Kun ilmastoasioita lähestytään hillinnän näkökulmasta, tavoitteena on ehkäistä ilmastomuutoksen kielteisiä seurauksia. Ilmaston muuttuminen on osoitus, ettei tähän tavoitteeseen ole päästy. Yhtäältä voidaan ajatella, että ilmastomuutoksen esittäminen ratkaistavana ongelmana tukee ja motivoi ihmisten osallistumista ilmastomuutoksen vastaiseen taisteluun (Mayer & Smith 2019). Toisaalta on hyvä huomata, että ongelman tunnistaminen voi olla rakentava osa toiveikkuutta ylläpitävää ilmasto-viestintää (Marlon ym. 2019, 12). Yhtä kaikki sopeutumisviestintä joutuu tasapainottelemaan sen kanssa, että sen edistämälle sopeutumiselle on olemassa selkeä ja hyväksyttävä syy, mutta toisaalta kokonaistilanne ei näyttäytyisi liian lannistavalta tai toivottomalta. Yhdysvaltalainen tutkimus onkin osoittanut, että sopeutumisviestintää tekevät kaupunkien viranomaiset lähestyivät sopeutumisviestintää refleksiivisenä toimintana, jossa pitää tasapainotella ilmastoriskien korostamisen ja kansalaisten rauhoittelun välillä (Dow & Tuler 2022).

Useat fokusryhmiin osallistuneista eivät tunteneet ilmastomuutokseen sopeutumista ennalta kovinkaan hyvin. Tulos heijastelee aiempien kansainvälisten tutkimusten tuloksia, joissa on tuotu esiin, etteivät kaikki kansalaiset tiedä tarkalleen mistä ilmastomuutokseen

sopeutumisessa on kyse (esim. Glaas ym. 2015; Harcourt ym. 2019; Bruine de Bruin 2021). Fokusryhmäosallistujat kaipasivat ja arvostivat sitä, että viestinnässä ilmaistaan selkeästi, mitä sopeutuminen on käytännössä. Muutoinkin osallistujat toivoivat kosolti lisää konkretiaa oikeastaan kaikkiin esimerkkeihin myös sen osalta, mitä kaupunki itse tekee asialle, mitä se odottaa kaupunkilaisilta tai millaisia yksityiskohtia suunnitelmiin ja toimiin liittyy. Fokusryhmäkeskusteluista jäi vahvasti se kuva, että vahvin osoitus sopeutumisesta olisi konkreettinen, nimetty toimi. Myös kaupungilta toimijana odotettiin paljon. Sopeutumistarpeisiin keskittyvää viestintää pidettiin jokseenkin vaillinaisena lähestymistapana kaupungille, jonka odotettiin kantavan vastuu sekä ongelmasta että sen ratkaisemisesta. Yhtäältä tämä ei tietenkään ole lainkaan kohtuuton vaatimus, vaan onnistuneen riskiviestinnän keskeisiä elementtejä: esitetyihin ongelmiin tulee olla myös jokin ratkaisu (Akerlof ym. 2015; Haer ym. 2016; Kreslake ym. 2016; Mah ym. 2020). Samalla ilmastomuutokseen sopeutuminen sosiomateriaalisessa kaupunkiympäristössä on kuitenkin monitahoinen ilmiö, johon ei välttämättä ole aina yksiselitteisiä tai yksinkertaisia ratkaisuja tarjolla. Kuten jotkut keskustelijat toivat esiin, ongelman tunnistaminen ja tunnistaminen voivat itsessään olla jo merkityksellisiä askeleita. Toisaalta kaupungin sopeutumistoimia voitaisiin lähestyä myös delibratiivisesta näkökulmasta käsin, jossa kansalaiset osallistettaisiin sekä sopeutumistarpeiden määrittelyyn että niiden ratkaisemiseen (ks. esim. Romsdahl 2020). Muutamat keskustelijat tulkitsivat yhtä esitetyistä viesteistä tämän suuntaisesti kutsuna keskusteluun siitä, miten kaupunki vastaa sen eteen asettuvaan haasteeseen. Toiset keskustelijat taas eivät niinkään korostaneet viranomaisten ja kaupunkilaisten välistä deliberaatiota, mutta toivoivat, että kaupunki esittäisi erilaisia vaihtoehtoisia skenaarioita kustannuksineen, mikä sisälsi kuitenkin jonkinlaisen ajatuksen valitsemisesta erilaisten vaihtoehtojen väliltä.

Kun sopeutumisviestintää ajatellaan viestinnän muotona, joka pyrkii edistämään ilmastomuutokseen sopeutumista joko yksilöllisesti toteutettavien sopeutumistoimien kautta tai saamalla kansalaiset tukemaan julkisia sopeutumistoimia, oli fokusryhmäosallistujien joukosta tunnistettavissa tulkintatapoja, jotka eivät täysin istuneet yksin tämän tavoitteen kanssa. Yhtäältä osa osallistujista piti ajatusta sopeutumisesta loogisena ja rationaalisena tapana vastata nykyisenkaltaiseen tilanteeseen, mitä voidaan pitää lähtökohtaisesti myönteisenä suhtautumistapana sopeutumisen edistämiseksi, joskaan tutkimuksessa ei suoraan kartoitettu kannatusta sopeutumiselle. Sen sijaan osa keskustelijoista ilmaisi näkökohtia, joiden mukaan esitetyt viestit ohittivat oleellisimman kysymyksen eli sen, mitä ilmastomuutoksen lisääntyville vaikutuksille voitaisiin tehdä. Jotkut toiset taas kyseenalaistivat sopeutumisen edistämisen sitä kautta, että he pitivät sopeutumisen perusteeksi esitettyjä ilmiöitä olemattomina tai erittäin vähäisinä. Tältä pohjalta esitänkin, että artikkelissa hyödynnettyä sopeutumisviestinnän tavoitelistausta tulisi laajentaa lisäämällä kohta, joka käsittelee merkityksien rakentamista. Yhtäältä sopeutumisviestinnässä tulisi pyrkiä kontekstomaan ilmastomuutokseen sopeutumisen rooli ja merkitys laajemmassa ilmastotyössä. Tämä voisi osaltaan auttaa vastaamaan niiden henkilöiden huoliin, joille sopeutuminen edustaa tavalla tai toisella vaillinaista näkökulmaa ilmastokysymyksiin. Nykykäsityksen mukaan ilmastomuutokseen sopeutuminen on kuitenkin välttämätön osa ilmastotyötä. Toinen merkityksiin liittyvä näkökohta kietoutuu yhteen ilmastorisien kanssa. Kuten aiemmin on tuotu esiin, osallistujien joukossa käytiin keskustelua sekä ilmastoriskeistä ylipäänsä että erityisesti niiden sanallistamisesta. Tina-Simone Nesetia ja kollegoita (2020) lainaten voidaan kuitenkin ajatella, että sopeutumisviestinnän tavoitteena voisi olla osoittaa, että sopeutumiseen liittyviä päätöksiä on tehtävä riskeihin liittyvistä epävarmuuksista huolimatta. Tämä laajempi tavoite voisi osaltaan olla irrottamassa sopeutumisviestintää yksittäisistä riskeistä ja niihin kohdistetuista erilaisista pohdinnoista sekä ilmastomuutoksen seurauksiin liittyvien epävarmuuksien sanallistamisen dilemmasta.

Kiitokset

Haluan lämpimästi kiittää kaikkia ryhmäkeskusteluihin osallistuneita. Kiitos myös Koneen Säätiölle tutkimuksen rahoittamisesta.

Liite

Liitteessä 1 on nähtävissä fokusryhmissä esitetyt esimerkkiviestit.

Lähteet

- Akerlof, K.L., Delamater, P.L., Boules, C.R., Upperman, C.R. & Mitchell, C.S. (2015) Vulnerable populations perceive their health as at risk from climate change. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 12(12) 15419–15433. <https://doi.org/10.3390/ijerph121214994>
- Attems, M.S., Schlögl, M., Thaler, T., Rauter, M. & Fuchs, S. (2020) Risk communication and adaptive behaviour in flood-prone areas of Austria: A Q-methodology study on opinions of affected homeowners. *PLoS ONE* 15(5) 1–21. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0233551>
- Ballantyne, A.G. (2016) Climate change communication: What can we learn from communication theory? *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change* 7(3) 329–344. <https://doi.org/10.1002/wcc.392>
- Boussalis, C., Coan, T.G. & Holman, M.R. (2019) Communicating climate mitigation and adaptation efforts in American cities. *Climate* 7(3) 45. <https://doi.org/10.3390/cli7030045>
- Bruine de Bruin, W., Rabinovich, L., Weber, K., Babboni, M., Dean, M. & Ignon, L. (2021) Public understanding of climate change terminology. *Climatic Change* 167(3–4) 37. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03183-0>
- Brügger, A., Morton, T.A. & Dessai, S. (2016) ”Proximising” climate change reconsidered: A construal level theory perspective. *Journal of Environmental Psychology* 46 125–142. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.04.004>
- Carlton S.J. & Jacobson, S.K. (2013) Climate change and coastal environmental risk perceptions in Florida. *Journal of Environmental Management* 130 32–39. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2013.08.038>
- Carrico, A.R., Truelove, H.B., Vandenbergh, M.P. & Dana, D. (2015) Does learning about climate change adaptation change support for mitigation? *Journal of Environmental Psychology* 41 19–29. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.10.009>
- Dow, K. & Tuler, S. (2022) Risk Amplification and Attenuation as Communication Strategies in Climate Adaptation in Urban Areas. *Risk Analysis* 42(7) 1440–1454. <https://doi.org/10.1111/risa.13819>
- Euroopan investointipankki (2024) Suomalaisista 83 % ymmärtää, että ilmastonmuutokseen sopeutuminen edellyttää taloudellista panostamista nyt, jotta vältetään suuremmilta kustannuksilta tulevaisuudessa, EIP:n kyselystä selviää. <https://www.eib.org/en/press/all/2024-414-83-of-finnish-respondents-recognise-that-climate-change-adaptation-requires-spending-now-to-avoid-greater-costs-in-the-future-eib-survey-finds?lang=fi> (Luettu 15.3.2025)
- Evans, L., Milfont, T.L. & Lawrence, J. (2014) Considering local adaptation increases willingness to mitigate. *Global Environmental Change* 25(1) 69–75. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.12.013>
- Glaas, E., Gammelgaard Ballantyne, A., Neset, T.S., Linnér, B.O., Navarra, C., Johansson, J., Opach, T., Rød, J.K. & Goodsite, M.E. (2015) Facilitating climate change adaptation through communication: Insights from the development of a visualization tool. *Energy Research and Social Science* 10 57–61. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2015.06.012>
- Haer, T., Botzen, W.J.W. & Aerts, J.C.J.H. (2016) The effectiveness of flood risk communication strategies and the influence of social networks-Insights from an agent-based model. *Environmental Science and Policy* 60 44–52. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2016.03.006>
- Harcourt, R., Bruine de Bruin, W., Dessai, S. & Taylor, A. (2019) Investing in a good pair of wellies: how do non-experts interpret the expert terminology of climate change impacts and adaptation? *Climatic Change* 155(2) 257–272. <https://doi.org/10.1007/s10584-019-02455-0>
- Heinrichs, H. (2010) Climate change and society - Communicating adaptation. Teoksessa Gross, M. & Heinrichs, H. (toim.) *Environmental Sociology: European Perspectives and Interdisciplinary Challenges* 323–344. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-90-481-8730-0_18
- Helsingin kaupunki (2025) Sopeutuminen. <https://ilmasto.hel.fi/sopeutuminen/> (Luettu 2.2.2025)
- Hennink, M.M. (2014) *Focus Group Discussions: Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press, Oxford.
- Hine, D.W., Phillips, W.J., Cooksey, R., Reser, J.P., Nunn, P., Marks, A.D.G., Loi, N.M. & Watt, S.E. (2016) Preaching to different choirs: How to motivate dismissive, uncommitted, and alarmed audiences to adapt to climate change? *Global Environmental Change* 36 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.11.002>
- Howell, R.A., Capstick, S. & Whitmarsh, L. (2016) Impacts of adaptation and responsibility framings on

- attitudes towards climate change mitigation. *Climatic Change* 136(3–4) 445–461. <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1627-z>
- IPCC (2014) Climate change 2014: Synthesis Report. <https://www.ipcc.ch/report/ar5/syr/> (Luettu 1.3.2025)
- IPCC (2022) Climate Change 2022 Impacts, Adaptation and Vulnerability Working Group II Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/> (Luettu 8.9.2024)
- Juhola, S., Käyhkö, J., Hildén, M. & Lilja, S. (2021) Sopeutumista edistävä politiikka. Teoksessa Gregow, H., Mäkelä, A., Tuomenvirta, H., Juhola, S., Käyhkö, J., Perrels, A., Kuntsi-Reunanen, E., Mettiäinen, I., Näkkäläjärvi, K., Sorvali, J., Lehtonen, H., Hildén, M., Veijalainen, N., Kuosa, H., Sihvonen, M., Leijala, U., Ahonen, S., Johansson, M., Haapala, J. ... Siirä, S.-M. (toim.) *Ilmastomuutokseen sopeutumisen ohjaukskeino, kustannukset ja alueelliset ulottuvuudet* 6–16. <https://doi.org/10.31885/9789527457047>
- Kreslake, J.M., Price, K.M. & Sarfaty, M. (2016) Developing effective communication materials on the health effects of climate change for vulnerable groups: A mixed methods study. *BMC Public Health* 16(1) 2–15. <https://doi.org/10.1186/s12889-016-3546-3>
- Kuckartz, U. & Rädiker, S. (2023) *Qualitative Content Analysis: Methods, Practice and Software: Vol. 2. edition*. SAGE Publications Ltd, Lontoo.
- Käyhkö, J. (2024) Päteseistä turvasatamiksi? Ilmastomuutokseen sopeutuminen kaupungeissa. Teoksessa *Mitä ilmasto muuttaa? Elämää lämpenevässä maailmassa* 175–191. Gaudeamus, Helsinki.
- Lenzholzer, S., Carsjens, G.J., Brown, R.D., Tavares, S., Vanos, J., Kim, Y.J. & Lee, K. (2020) Awareness of urban climate adaptation strategies –an international overview. *Urban Climate* 34 100705. <https://doi.org/10.1016/j.uclim.2020.100705>
- Lieske, D.J., Wade, T. & Roness, L.A. (2014) Climate change awareness and strategies for communicating the risk of coastal flooding: A Canadian Maritime case example. *Estuarine, Coastal and Shelf Science* 140 83–94. <https://doi.org/10.1016/j.ecss.2013.04.017>
- Lyytimäki, J. (2011) Mainstreaming climate policy: The role of media coverage in Finland. *Mitigation and Adaptation Strategies for Global Change* 16(6) 649–661. <https://doi.org/10.1007/s11027-011-9286-x>
- Maa- ja metsätalousministeriö (2018) Kansalaisille suunnattu viestintäkampanja ilmastomuutokseen sopeutumisen keinoista käynnistyy tänään. Maa- ja metsätalousministeriön ja Tapio Oy:n yhteistiedote. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410837/kansalaisille-suunnattu-viestintakampanja-ilmastomuutokseen-sopeutumisen-keinoista-kaynnistyy-tanaan> (Luettu 29.9.2024)
- Mah, A.Y.J., Chapman, D.A., Markowitz, E.M. & Lickel, B. (2020) Coping with climate change: Three insights for research, intervention, and communication to promote adaptive coping to climate change. *Journal of Anxiety Disorders* 75 102282. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102282>
- Marlon, J.R., Bloodhart, B., Ballew, M.T., Rolfe-Redding, J., Roser-Renouf, C., Leiserowitz, A. & Maibach, E. (2019) How Hope and Doubt Affect Climate Change Mobilization. *Frontiers in Communication* 4 20. <https://doi.org/10.3389/fcomm.2019.00020>
- Mayer, A. & Smith, E.K. (2019) Unstoppable climate change? The influence of fatalistic beliefs about climate change on behavioural change and willingness to pay cross-nationally. *Climate Policy* 19(4) 511–523. <https://doi.org/10.1080/14693062.2018.1532872>
- Mees, H., Tjhuis, N. & Dieperink, C. (2018) The effectiveness of communicative tools in addressing barriers to municipal climate change adaptation: lessons from the Netherlands. *Climate Policy* 18(10) 1313–1326. <https://doi.org/10.1080/14693062.2018.1434477>
- Miettinen, H., Ilmola, J., Parviainen, J., Jalonen, P. & Seppinen, M. (2024) Kuntien ja maakuntien ilmastotyön tilanne 2023. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2024/2263-kuntien-ja-maakuntien-ilmastotyön-tilanne-2023> (Luettu 1.9.2024)
- Mildenberger, M., Lubell, M. & Hummel, M. (2019) Personalized risk messaging can reduce climate concerns. *Global Environmental Change* 55 15–24. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.01.002>
- Moser, S. C. (2014) Communicating adaptation to climate change: The art and science of public engagement when climate change comes home. *Climate Change* 5(3) 337–358. <https://doi.org/10.1002/wcc.276>
- Moser, S. C. (2016) Reflections on climate change communication research and practice in the second decade of the 21st century: What more is there to say? *Climate Change* 7(3) 345–369. <https://doi.org/10.1002/wcc.403>
- Moser, S. C. (2017) Communicating Climate Change Adaptation and Resilience. Teoksessa Nisbet, M.C. (toim.) *The Oxford Encyclopedia of Climate Change Communication*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.436>
- Neset, T.S., Andersson, L., Uhrqvist, O. & Navarra, C. (2020) Serious gaming for climate adaptation—assessing the potential and challenges of a digital serious game for urban climate adaptation. *Sustainability* 12(5) 1–18. <https://doi.org/10.3390/su12051789>
- Niemelä-Nyrhinen, J. & Uusitalo, N. (2021) Aesthetic practices in the climate crisis: Intervening in consensual frameworks of the sensible through images. *Nordic Journal of Media Studies* 3(1) 164–183. <https://doi.org/10.2478/njms-2021-0009>

- Perälä, A. (2022) Ilmastomuutokseen sopeutumisesta viestiminen suurelle yleisölle: Kirjallisuuskatsaus sopeutumisviestinnän haasteista ja mahdollisuuksista. *VAKKI Publication: Responsible Communication* 14 137–157. <https://doi.org/10.70484/vakki.149331>
- Perälä, A. (2023) Muuttuva maailma, sopeutuva Suomi: Sisällönanalyysi ilmastomuutokseen sopeutumisesta Helsingin Sanomissa ja Yle Uutisissa vuosina 2017–2021. *Media & viestintä* 46(3) 29–50. <https://doi.org/10.23983/mv.137061>
- Perälä, A. (2025) Responses to climate change adaptation messages: A focus group study on the potential for public engagement with climate adaptation. *Nordicom Review* 46(1) 100–123. <https://doi.org/10.2478/nor-2025-0005>
- Puurula, J., Hildén, M., Sorvali, J. & Jalonen, P. (2022) Kuntien ja maakuntien ilmastotyön tilanne 2021: Kunnianhimoisia tavoitteita ja ilmastotyön valtavirtaistumista. <https://www.kuntaliitto.fi/julkaisut/2022/2172-kuntien-ja-maakuntien-ilmastotyön-tilanne-2021> (Luettu 1.9.2024)
- Romsdahl, R.J. (2020) Deliberative framing: opening up discussions for local-level public engagement on climate change. *Climatic Change* 162 145–163. <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02754-x>
- Seebauer, S. & Babczyk, P. (2018) Trust and the communication of flood risks: comparing the roles of local governments, volunteers in emergency services, and neighbours. *Journal of Flood Risk Management* 11(3) 305–316. <https://doi.org/10.1111/jfr3.12313>
- Simonet, G. & Fatorić, S. (2015) Does ”adaptation to climate change” mean resignation or opportunity? *Regional Environmental Change* 16(3) 789–799. <https://doi.org/10.1007/s10113-015-0792-3>
- Tampereen kaupunki (2024) Ilmastomuutokseen sopeutuminen ja varautuminen. <https://www.tampere.fi/luonto-ja-ymparisto/ilmastotyö-tampereella/ilmastonmuutokseen-sopeutuminen-ja-varautuminen> (Luettu 29.9.2024)
- Vasileiadou, E. & Botzen, W.J.W. (2014) Communicating adaptation with emotions: The role of intense experiences in raising concern about extreme weather. *Ecology and Society* 19(2) <https://doi.org/10.5751/ES-06474-190236>
- Vikström, S., Mervaala, E., Kangas, H.L. & Lyytimäki, J. (2023) Framing climate futures: the media representations of climate and energy policies in Finnish broadcasting company news. *Journal of Integrative Environmental Sciences* 20(1) 2178464. <https://doi.org/10.1080/1943815X.2023.2178464>
- Väisänen, P. (2017) Ilmastomuutokseen sopeutuminen: Viestintäsuunnitelma | Maa- ja metsätalousministeriö. <https://www.kuntaliitto.fi/file/6041/download?token=Xa5Qvkzj> (Luettu 29.9.2024)
- Wirth, V., Prutsch, A. & Grothmann, T. (2014) Communicating climate change adaptation. State of the art and lessons learned from ten OECD Countries. *GALA* 23(1) 30–39. <https://doi.org/10.14512/gaia.23.1.9>
- Ympäristöministeriö (2022) Ilmastoviestinnän ohjausryhmä. Hankesivusto. <https://ym.fi/hankesivu?tunnus=YM010:00/2022> (Luettu 29.9.2024)

Liite I. Fokusryhmissä esitetyt esimerkkiviestit

Viesti 1. Katkelma kaupungin sopeutumistyön tilaa käsittelevän raportin johdannosta:

Vaikka ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi on tehty useita toimia, ilmasto jatkaa lämpenemistä eikä ilmastonmuutosta voida enää kokonaan estää.

Ilmastonmuutoksen hillintä ei siis yksinään enää riitä, vaan on myös aktiivisesti sopeuduttava ja varauduttava muutokseen.

Muutos tulee vaatimaan sopeutumista yhteiskunnan eri osa-alueilla. Sopeutumistoimet tarkoittavat tekoja, joilla pyritään varautumaan ilmastonmuutoksen haitallisiin vaikutuksiin tai hyötymään mahdollisista eduista.

Viesti 2. Kaupungin saate Facebook-päivitykseen, jossa jaetaan linkki varautumisohjeisiin:

Osaa meistä helle hellii. Toisille yleistyvät helleaallot voivat olla suorastaan vaarallisia. Haavoittuvaisia ryhmiä ovat esimerkiksi vanhukset ja perussairauksista kärsivät.

Kuumuuteen voi kuitenkin varautua.

Helteillä on tärkeä muistaa juoda riittävästi vettä. Ulkona oleilua ja fyysistä raskautta tulee välttää auringon porottaessa kuumimmillaan.

Myös kodin viilentämisestä pitää huolehtia, ettei sisälämpötila pääse nousemaan liian korkeaksi. Tuulettamisen lisäksi avun voivat tuoda koneellinen jäähdytys ja ilmastointilaitteet.

Viesti 3. Katkelma kaupungin internet-sivuilta, jossa kuvaillaan ilmastonmuutoksen seurauksien paikallisia vaikutuksia:

Voimistuvien rankkasateiden seurauksena kaupunkitulvat yleistyvät Tampereella. Keskustassa on jo nyt alueita, jotka tulvivat toistuvasti rankkasateiden aikana. Sadevesi ei pääse imeytymään asfaltin ja kivetyksen läpi rakennetussa kaupunkiympäristössä.

Myöskään keskustan hulevesiviemärit eivät enää täysin vastaa nykyistä tarvetta. Niiden saneeraus on suuri investointi. Toisaalta myös vahinkojen korvaaminen on kallista.

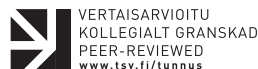
Uusilla asuinalueilla ongelmaan on pystytty puuttumaan kaavoittamisella ja suunnittelulla. Esimerkiksi viheralueet mahdollistavat veden imeytymisen maan sisään ja ehkäisevät näin tulvia.

Viesti 4. Katkelma kaupungin internet-sivuilta, jossa kuvaillaan ilmastonmuutoksen vaikutuksia talveen:

Tulevaisuudessa talvet näyttävät erilaisilta kuin aiemmin. Lumen määrä vähenee, ja pahimmillaan talvet ovat pimeitä, harmaita ja sateisia. Pimeät talvet lisäävät sairastelua ja laskevat työtehoa. Tähän on varauduttava niin työpaikoilla kuin terveydenhuollossa.

Talviolosuhteiden muuttuminen vaikuttaa myös luontoon. Osa lajeista pystyy sopeutumaan, mutta toisille se on vaikeampaa. Lumesta ja jäältä riippuvaiset lajit joutuvat vetäytymään pohjoisemmaksi. Esimerkiksi metsäjäniksien määrä on pienentynyt radikaalisti, sillä ne eivät ole pystyneet sopeutumaan vähälumisiin alkutalviin.

Artikkeli

Seriina Posio^a, Riikka Puhakka^b & Riikka Paloniemi^c

Planetaarinen terveys Lahden kaupunkisuunnittelussa – lähestymistavan operationalisointi lähiluonnon tarkastelussa

Planetary Health in Urban Planning in the City of Lahti – Operationalisation of the Approach in the Context of Nearby Nature

In response to the sustainability crisis, various holistic approaches have emerged. One of these is planetary health, which highlights the interconnectedness between human health and natural systems. In Finland, Lahti is a pioneering city in advancing planetary health. While urban planners play a central role in implementing this approach, there has been little empirical research on its application in cities.

This study examines the implementation of planetary health in urban planning in Lahti, focusing on how the health and well-being benefits of nearby nature especially for young people are considered in land use planning. The data consists of interviews with urban planners.

Based on the results, urban planners perceive nearby nature as an important part of the urban structure. Their appreciation of nature, nature-friendly organizational culture, smooth planning practices, and the recognition of Lahti as a green capital support the preservation of green areas in the city. However, planners, who must constantly seek compromises between conflicting land use interests, recognize that green areas without zoning are at risk of being repurposed. The challenges indicate that systems thinking required in the planetary health approach along with evidence on the health benefits of nature should be better integrated into urban planning.

Keywords: urban planning, urban nature, planetary health, well-being

^a Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto, seriina.posio@gmail.com

^b Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & Hyvinvointiyksikkö, LAB-ammattikorkeakoulu

^c Yhteiskunnan muutos -yksikkö, Suomen ympäristökeskus (Syke)

Johdanto

Ihmisen toiminnan aiheuttama luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen jatkuu niin globaalisti (Richardson ym. 2023) kuin Suomessakin (Kangas ym. 2023). Luontokatoa tapahtuu myös meissä ihmisissä: kiihtyvän kaupungistumisen myötä yksinkertaistuneet elinympäristömme ja elintapamme yksipuolistavat mikrobistoamme ja heikentävät immuunisäätelymme, mikä sairastuttaa meitä eri tavoin (esim. Haahtela 2019). Yhä useampi kärsii kroonisista sairauksista, kuten astmasta ja allergioista, diabeteksesta, tulehduksellisista suolistosairauksista, neurologisista sairauksista, mielenterveyden häiriöistä sekä liiallisen paikallaanolon terveyshaitoista.

Ihmisen ja muun luonnon terveyden yhteenkietoutumista havainnollistetaan planetaarisen terveyden (engl. *planetary health*) käsitteellä. Systeemiseen ajatteluun perustuva käsite korostaa yhtäältä ihmisen toiminnan paikallisia ja globaaleja vaikutuksia luontoympäristöihin sekä toisaalta ihmisen terveyden ja hyvinvoinnin riippuvuutta luonnonjärjestelmien toiminnasta (Whitmee ym. 2015).

Planetaarisen terveyden lähestymistapaa voidaan tarkastella eri mittakaavatasoilla – myös paikallisesti kaupunkisuunnittelussa. Kaupunkitasolla tarkasteltaessa ihmisyksilön arjen ja muun luonnon yhteyden positiiviset ulottuvuudet konkretisoituvat alueelliseksi suunnittelukysymyksi. Tutkimukset ovat osoittaneet lähiluonnon vahvistavan ihmisten henkistä, fyysistä ja sosiaalista hyvinvointia (Shanahan ym. 2016; Haahtela 2019; Reyes-Riveros ym. 2021). Lähiluonto myös houkuttelee liikkumaan iästä riippumatta (Neuvonen ym. 2022).

Maailman terveysjärjestö on linjannut, ettei kaupunkien asukkaiden terveyttä edistetä enää pelkästään terveydenhuoltojärjestelmiä vahvistamalla vaan varmistamalla laadukkaat kaupunkiympäristöt (WHO 2016a). Maankäytön suunnittelijoilla ja kaavoitajilla nähdäänkin olevan keskeinen rooli planetaarisen terveyden edistämässä (WHO 2016a; Prior ym. 2018; Halonen ym. 2021). Käyttämällä ”terveyslinssiä” koko suunnitteluprosessin ajan voidaan saavuttaa useita samanaikaisia ympäristön, talouden, terveyden ja sosiaalisen tasa-arvon tavoitteita (WHO 2016b). Tyrväisen ja kollegojen selvityksen mukaan Suomessa voidaan saavuttaa lähiluonnon avulla satojen miljoonien eurojen vuosittainen hyöty pelkästään masennuksen ja tyypin 2 diabeteksen torjunnassa sekä astman lääkehoidossa (Tyrväinen ym. 2024).

Terveellisempien kaupunkien rakentaminen ei kuitenkaan ole suoraviivaista. Suomessakin kiihtyvä kaupungistuminen ja kaupunkirakenteen tiivistyminen vähentävät ja pirstovat viheralueita ja heikentävät kaupunkiluonnon monimuotoisuutta (esim. Mäntysalo ym. 2019). Kaupunkien viheralueet ovat uhattuina etenkin ympäristöissä, joissa kaupunkitila on rajallinen ja asunnoista sekä elinkeinoelämän alueista on pulaa. Samaan aikaan osallistumismahdollisuuksien lisääntyminen ja vuorovaikutteinen suunnittelu tekevät näkyviksi erilaisten sidosryhmien toiveet ja tarpeet (Innes & Booher 2018). Kaupunkisuunnittelussa kohtaavatkin useat ristiriitaiset maankäytön intressit. Kompromissien löytämisestä sekä terveellisten ja kestävien suunnitteluratkaisujen tekemisestä on tullut keskeinen osa kaupunkisuunnittelijoiden ammatillista osaamista (esim. Swann ym. 2019). Henkilöstömäärältään pienemmissä kaupungeissa, kuten Lahdessa, virkahenkilöiden ammatitaito ja asema vallankäyttäjinä korostuvat entisestään (Akkila 2015). Lisäksi suunnittelijoiden henkilökohtainen motivaatio ja sitoutuminen esimerkiksi ympäristönsuojeluun voivat vaikuttaa ammatillisiin päätöksiin (Murtagh ym. 2019).

Tarkastelemme tässä laadullisessa tapaustutkimuksessa, miten Lahden kaupungin maankäytön suunnittelussa ja kaavoituksessa huomioidaan lähiluonto ja sen hyvinvointia ja terveysvaikutukset etenkin lasten ja nuorten suhteen. Valitsimme Lahden tutkimuskohteeksi, sillä vuoden 2021 Euroopan ympäristöpääkaupungiksi valitulta ja luontopositiivisuutta tavoittevalta kaupungilta löytyy strateginen tahtotila sekä jo tehtyjä toimenpiteitä lähiluonnon saavutettavuuden edistämiseksi. Lahti on julistautunut planetaarisen terveyden edelläkävijäkaupungiksi (Lahden kaupunki 2024a). Kaupunki toteuttaa yhdessä

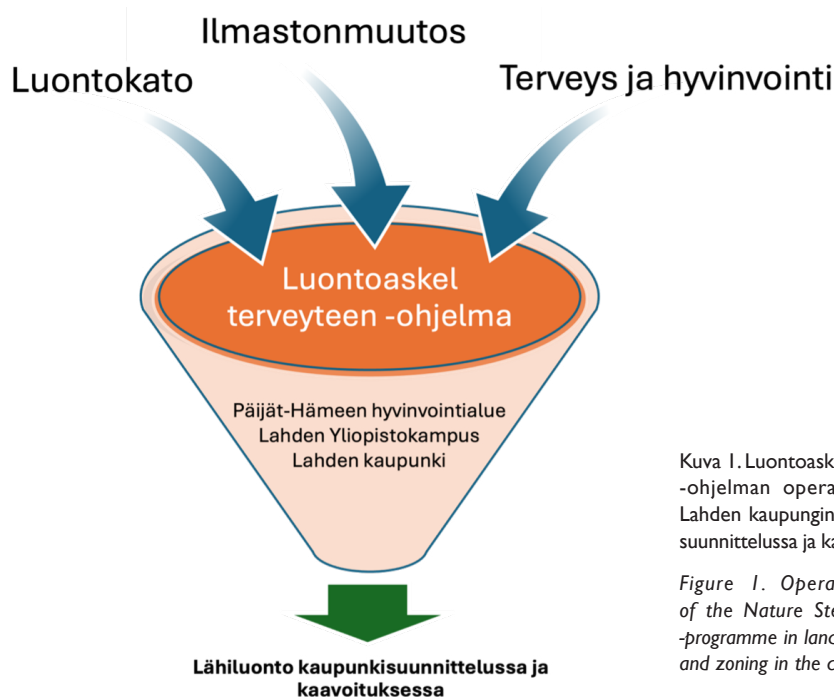
Päijät-Hämeen hyvinvointialueen sekä Lahden Yliopistokampuksen kanssa planetaarisen terveyden käsitteeseen perustuvaa Luontoaskel terveyteen -ohjelmaa. Ohjelman tavoitteena on yhteistyö ihmisten sairauksien, luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen ja ilmasto-kriisin ehkäisemiseksi (Hämäläinen ym. 2023). Tutkimuksemme pureutuu siihen, miten Luontoaskel terveyteen -ohjelman tavoitteeksikin asetettu kansansairauksien ehkäiseminen sekä asuinympäristöjen terveellisyys ja kestävyys parantaminen näyttäytyvät kaupungin operatiivisella tasolla kaupunkisuunnittelijoiden toiminnassa (kuva 1).

Käsitteellinen ja empiirinen viitekehys

Planetaarisen terveyden käsite

Planetaarisen terveyden käsite tavoittelee maailmasta kokonaisvaltaista järjestelmänäkemystä, jossa tunnustetaan kaiken maapallon elämän terveyden ja hyvinvoinnin välinen yhteys (Whitmee ym. 2015; Halonen ym. 2021; Grotenfelt-Enegren ym. 2023). Ajattelutapa pyrkii uudistamaan vallitsevia järjestelmiä ja korostaa terveyden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden lisäämisen näkökulmia pelkän haittojen vähentämisen sijasta (Pongsiri ym. 2017; Iyer ym. 2021).

Planetaarisen terveyden tutkijat soveltavat järjestelmäajattelun periaatteita ja yhdistävät tietoa ympäristö- ja terveystieteistä (Pongsiri ym. 2017; Iyer ym. 2021). Systeemiajattelussa tarkastellaan kokonaisuuksia niiden osien sijasta ja pyritään ymmärtämään, miten eri osat ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja miten ne muodostavat monimutkaisen järjestelmän (Meadows 2008). Sen mukaisesti planetaarisen terveyden kehys yhdistää biologiset, fyysiset ja sosiaaliset järjestelmät sekä useat käynnissä olevat toimet yhden teoreettisen käsitteen alle (Halonen ym. 2021). Näin käsitettä voidaan soveltaa myös esimerkiksi kestävä kehityksen Agenda 2030 -tavoitteiden toteutumisen tarkasteluun (Pongsiri ym. 2019).

Kuva 1. Luontoaskel terveyteen -ohjelman operationalisointi Lahden kaupungin maankäytön suunnittelussa ja kaavoituksessa.

Figure 1. Operationalisation of the Nature Step to Health programme in land use planning and zoning in the city of Lahti.

Tiedeyhteisö on peräänkuuluttanut pikaisia ja systeemisiä toimia nykyisen kehityskulun pysäyttämiseksi. On tunnistettu, että systeemisen murroksen aikaansaamiseksi tarvitaan poikkitieteellisiä, maailmanlaajuisia, kansallisia ja paikallisia aloitteita ja toimenpiteitä (Halonen ym. 2021) sekä niiden vaikuttavuuden arviointia erilaisin mittarein (Pongsiri ym. 2019). Tämän kaltaisen yhteistyön onnistuminen edellyttää siltoja tutkitun tiedon ja poliittisen päätöksenteon välille (Whitmee ym. 2015). Kaupunkisuunnittelu voi tukea systeemistä murrosta integroimalla tieteen osaksi päätöksentekoa ja suunnittelujärjestelmää.

Asukkaiden terveys ja hyvinvointi osana kaupunkisuunnittelua

Nykyisin jo yli puolet maailman väestöstä asuu kaupungeissa, ja Yhdistyneiden kansakuntien arvioissa osuuden on ennustettu nousevan lähes 70 prosenttiin vuoteen 2050 mennessä (United Nations 2019). Kaupunkien viheralueiden tarjoamat ekosysteemipalvelut edistävät ihmisten terveyttä ja viihtyvyyttä sekä tukevat kestävästä kaupunki- ja aluekehitystä. Kiihtyvä ja hallitsematon kaupungistuminen saattaa kuitenkin uhata urbaaneja ekosysteemejä ja johtaa siihen, että viheralueet ja niiden tuottamat ekosysteemipalvelut jakautuvat epätasaisesti – ja epäoikeudenmukaisesti – eri kaupunginosien välillä (Chen ym. 2024).

Asukkaiden hyvinvoinnin edistäminen on Suomessa asetettu kuntien lakisääteiseksi tehtäväksi. Kuntalain (410/2015) mukaan kuntien tulee myös edistää alueensa elinvoimaa sekä järjestää asukkaalleen palvelut taloudellisesti, sosiaalisesti ja ympäristöllisesti kestäväällä tavalla. Alueidenkäyttölain (132/1999, maankäyttö- ja rakennuslaki 31.12.2024 asti) sekä rakentamislain (751/2023) mukaan alueiden käyttöä ja rakentamista on suunniteltava niin, että ne edistävät ihmisten terveellistä elinympäristöä ja ehkäisevät terveydelle haitallisia vaikutuksia. Nykyisellään laki myös velvoittaa, että yleiskaavaa ja asemakaavaa laadittaessa tulee ottaa huomioon virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyys. Lisäksi asukkailla terveellisen, viihtyisän, virikkeitä antavan ja luonnontaloudellisesti kestävä elinympäristön turvaaminen on kuntien ympäristönsuojelua säätelevän hallintolain mukaan kuntien tehtävä (Laki kuntien ympäristönsuojelun hallinnosta 64/1986). Hyvinvointia edistäviä toimia tehdäänkin kunnan kaikilla sektoreilla yhteistyössä paikallisten ja alueellisten toimijoiden, kuten hyvinvointialueiden, kanssa.

Planetaarisen terveyden edistämiseksi on ehdotettu, että rakennetun ympäristön interventioiden tulisi siirtyä ekologisesta kestävydestä kohti suunnittelutoimia, jotka ovat terveellisiä sekä ihmisille että planeetalle (Prior ym. 2018; Halonen ym. 2021). Samalla tutkimustieto luonnon terveys- ja hyvinvointihyödyistä tulisi ottaa entistä vahvemmin ja kokonaisvaltaisemmin mukaan alueelliseen ja paikalliseen maankäytön suunnitteluun ja päätöksentekoon. Ympäristön, talouden, terveyden ja sosiaalisen tasa-arvon tavoitteiden saavuttamiseksi samanaikaisesti tarvitaan eri alojen, kuten terveydenhuolto-, ympäristö-, liikenne- ja energiasektorien sekä maankäytön suunnittelun yhteistyötä, joka edellyttää toiminnan paikallista ja alueellista koordinaatiota (Halonen ym. 2021).

Kansanterveysnäkökohtien sisällyttäminen kaupunkisuunnitteluun voi tarkoittaa kaupunkikehityksen ja maankäytön suunnittelun systemaattista terveysvaikutusten arviointia (Lee ym. 2015; Pongsiri ym. 2017). Suositeltavaa on, että irrallisista arviointinäkökulmista siirrytään kohti kokonaisvaikuttavuuden arviointiviitekehystä, jossa tarkastellaan ekologiaa, sosiaalisia ja taloudellisia hyvinvoinnin ulottuvuuksia (Rönkkö ym. 2024). Suomessa laki velvoittaa arvioimaan kaavan toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset, mutta arvioiden toteutustapaa ei ole erikseen säädetty. Kansainvälisesti on testattu viheralueiden osallistavan suunnittelun lähestymistapaa, joka pyrkii yhdistämään asukkaiden osallistamisen, viheralueiden terveys- ja -haitat sekä kaupunkisuunnittelun visualisoinnin ja karttapohjaisten työkalujen käytön (Oosterbroek ym. 2024). Ehdotettu lähestymistapa on osoittautunut tehokkaaksi tukemaan osallistavaa kaupunkien viheralueiden suunnitteluprosessia sekä parantamaan asukkaiden terveyttä.

Tiivis kaupunkirakenne edistää kestävää ja fyysisesti aktiivista liikkumista, mikä puolestaan vähentää hiilidioksidipäästöjä (WHO 2016a; Sarkar ym. 2017). Kaupunkien tiivistymistä onkin usein perusteltu myönteisillä ympäristövaikutuksilla. Toisaalta kaupunkien luontoympäristöjen myönteiset vaikutukset asukkaiden fyysiseen ja henkiseen terveyteen (esim. Reyes-Riveros ym. 2021) sekä ilmastomuutoksen ehkäisemiseen ja muutokseen sopeutumiseen (Lwasa ym. 2022) tunnustetaan yhä paremmin. Kaupunkien tulisikin löytää tasapaino tiiviin kaupunkirakenteen tarjoamien hyötyjen sekä luonnonläheisyyden ja luonnosta saatavien hyvinvointihyötyjen samanaikaiseksi mahdollistamiseksi. Tämän on katsottu tarkoittavan esimerkiksi laadukkaiden ja monimuotoisten viheralueiden säilyttämistä rakennusten välillä tiheästi asutuilla alueilla. (Barboza ym. 2023; McDonald ym. 2023.) Luonnonläheisyyden tukemiseksi on kehitetty erilaisia suunnittelutyökaluja, kuten viherkerroin, joka on käytössä Suomen suurimmissa kaupungeissa (Ariluoma & Hautamäki 2020).

Lähiluonnon merkitys

Lähiluonnon käsitteellä viitataan erityisesti kaupunkilaisten asuinalueilla sijaitseviin viheralueisiin (Malinen ym. 2020). Viheralueella tarkoitetaan osittain tai kokonaan kasvipeitteistä aluetta, jossa maaperä on osin tai kokonaan päällystämättä (ViherKARA-verkosto 2013). Maailman terveysjärjestö on esittänyt viheralueiden saavutettavuuden maksimietäisyydeksi 300 metriä kotoa lineaarisesti mitattuna. Lisäksi tarpeeksi laadukkaan viheralueen koon tulisi olla vähintään 0,5 hehtaaria. (WHO 2017.) Myös tätä pienemmät luontoalueet voivat olla erityisesti kaupunkiympäristössä tärkeitä varsinkin, jos ne kytkeytyvät ulkoilureitteihin tai reittien kautta muihin alueisiin (Söderman ym. 2012). Kaupunkisuunnittelun työkaluksi on esitetty 3–30–300 mallia, jonka mukaan jokaisen asunnon ikkunasta tulisi näkyä vähintään kolme puuta, asuinalueiden puuston latvuspeitteisyyden tulisi olla vähintään 30 prosenttia ja jokaisella asukkaalla tulisi olla korkeintaan 300 metrin matka viheralueelle (Konijnendijk 2022).

Tutkimusten perusteella viheralueiden läheisyys lisää niiden käyttöastetta (Pyky ym. 2019). Käyttöön vaikuttavat myös muun muassa viher- ja vesialueiden koko, reitit, niiden virkistyspalvelut, alueiden turvallisuus ja myös se, millaiseksi viheralueiden saavutettavuus koetaan (Endalew Terefe & Hou 2024). Suomessa lähivirkistyskerroista noin 30 prosenttia kohdistuu lähiluontoon enintään 300 metrin päähän kotoa ja noin 85 prosenttia enintään kymmenen kilometrin päähän kotoa (Neuvonen ym. 2022). Kaupunkiseutujen asukkaista 90 prosenttia asuu korkeintaan 300 metrin etäisyydellä viheralueista (Viinikka ym. 2023). Etäisyys laadultaan erilaisiin viheralueisiin kuitenkin vaihtelee. Eri Euroopan pääkaupungeissa hyväosaiset asuinalueet sijaitsevat lähempänä laajoja viheralueita ja metsiä, kun taas heikompiosaiset asuinalueet sijaitsevat lähempänä virkistyspalveluita ja reittejä sisältäviä viheralueita (Vierikko ym. 2020).

Tutkimustieto luonnon hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista sekä ekosysteemipalveluiden merkityksestä on vaikuttanut siihen, että luonnon monimuotoisuus nähdään yhä laajemmin kuntien vetovoimaa ja elinvoimaisuutta kasvattavana tekijänä. Suomen ympäristökeskuksen teettämän kyselyn perusteella kunnissa on halua ja kiinnostusta toimia luonnon monimuotoisuuden puolesta, koska toimien koetaan hyödyttävän alueita etenkin virkistysarvon ja virkistyskäyttömahdollisuuksien parantumisen kautta (Lumiaro ym. 2020). Kaupunkien viheralueiden tarjonnalla on suuri merkitys asumisviihtyvyyteen, sillä asukkaiden lempipaikat sijaitsevat useimmiten metsä- ja luontokohteissa (Tyrväinen ym. 2007). Asukkaiden havainnot, kokemukset ja osallistuminen ovat tärkeitä kaupunkiluontoa koskevassa suunnittelussa (Rajaniemi ym. tulossa).

Lähiluonnon tarjonta kaikkialla kaupungissa on erityisen tärkeää lapsille, sillä lasten elinpiiri on yleensä pienempi kuin aikuisten ja varsinkin lapset hyötyvät luonnon hyvinvointi- ja terveyshyödyistä (Engemann ym. 2019; Haahtela 2019). Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen perusteella 90 prosenttia suomalaislapsista ja -nuorista liikkuu luonnossa; esimerkiksi lähimetsät ja vesiympäristöt kuuluvat suosituimpiin vapaa-aajan vieton ympäristöihin (Puhakka ym. 2023). Helposti saavutettavien lähiluontokohteiden säilyttämisen merkitystä korostaa luonnossa liikkumisen yhteys sosioekonomiseen asemaan. Lahtelaisille yläkoululaisille tehdyn tutkimuksen mukaan luontoympäristöissä viettävät muita useammin aikaa koulutettujen ja hyvin toimeentulevien vanhempien lapset sekä kantaväestöön kuuluvat (Kaipainen 2021; Puhakka ym. 2021).

Lahden kaupungin maankäytön suunnittelu

Noin 120 000 asukkaan Lahti on Suomen yhdeksänneksi suurin kaupunki. Euroopan komissio valitsi Lahden vuoden 2021 Euroopan ympäristöpääkaupungiksi ja listasi kaupungin vuonna 2022 Euroopan sadan edelläkävijäkaupungin joukkoon: nämä kaupungit kehittävät ja pilotoivat ilmastoneutraaleja ja älykkäitä toimenpiteitä sekä toimivat esimerkkinä muille eurooppalaisille kaupungeille (European Commission 2022).

Lahden kaupunki (2023a) on asettanut uusimmassa strategiassaan visioksi olla Suomen johtava ympäristökaupunki, jonka edelläkävijyys tuo asukkailla hyvinvointia ja yrityksille menestystä. Lahden kaupungin (2022a) hyvinvointisuunnitelmassa puolestaan linjataan, että hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistäminen tapahtuu kaupungin eri palvelualueiden yhteistyöllä, ja myös elinympäristöillä on tässä keskeinen rooli. Ympäristö- ja hyvinvointitavoitteet yhdistyvät planetaarista terveyttä edistävässä Luontoaskel terveyteen -ohjelmassa (2022–2032), jota koordinoi Päijät-Hämeen hyvinvointialue yhteistyössä Lahden kaupungin ja Lahden Yliopistokampuksen kanssa. Ohjelma keskittyy terveysongelmien ehkäisyyn hyödyntäen planetaarisen terveyden käsitettä. Ohjelmassa kehitetään terveellisiä, sosiaalisesti oikeudenmukaisia ja ympäristön kannalta kestäviä arkea tukevia rakenteita ja käytäntöjä, joiden tarkoituksena on helpottaa vastuullisia elämäntapavalintoja (Hämäläinen ym. 2023). Lisäksi Lahden kaupunki (2024b) on päättänyt tavoitella luontoposiitiivisuutta vuoteen 2030 mennessä ja luo yhdessä Sitran ja Kestävä Lahti -säätiön kanssa luontoposiitiivisen kaupungin toimintamallia.

Sitra (2024) pitää oleellisena luontoposiitiivisuuden huomioimista myös kaupunkisuunnittelussa, kaavoituksessa ja rakentamisessa, sillä näiden sektoreiden toimilla voidaan hillitä sekä ilmastonmuutosta että luontokatoa. Luontokadon pysäyttämiseksi Lahden kaupunkisuunnittelussa on esimerkiksi pilotoitu ekologisen kompensaation menetelmää, jonka avulla hyvitetään taloudellisen toiminnan takia luonnon monimuotoisuudelle aiheutettu haitta (Varumo ym. 2023). Lisäksi Lahden yleiskaavoituksessa on kokeiltu aikaisemmalla kaavakierroksella vuosina 2009–2013 ekosysteemipalvelunäkökulman soveltamista osaksi kaavoitusta. Näkökulma toimi tulkinnallisena linssinä vaikutusten arvioinnissa sekä kokonaisvaltaisessa suunnittelussa, ja siitä viestittiin kaavaselostusteksteissä (Brunet ym. 2018; Tuomisaari 2019). Monien eri teknikoiden käytön katsotaan helpottavan suunnittelussa tiedon tuottajien ja käyttäjien välistä yhteistyötä sekä tekevän ekosysteemipalvelutiedosta käyttökelpoista eri yleisöille (Brunet ym. 2018).

Ekologisen kompensaation ja ekosysteemipalvelunäkökulman kokeileminen osana yleiskaavoitusta on ollut mahdollista joustavan kaavaprosessin ansiosta. Lahden yleiskaavoitus ei ole suomalaiselle kaupungille tyypillisin, sillä kaupunki on vuodesta 2009 alkaen kehittänyt tavan tehdä yleiskaavatyötä jatkuvasti neljän vuoden sykleissä valtuustokausittain. Prosessi kytkee yleiskaavoituksen tiukasti kaupungin strategiaan ja muuhun kaupungin kehittämiseen. (Tuomisaari 2019.) Lahden suunta -työ käynnistyykin kaupungin strategista, jossa linjataan tavoitteet ja raamit yleiskaavalle. Työ etenee vuosikellon mukaisesti tavoite-, luonno- ja ehdotusvaiheiden kautta hyväksymisvaiheeseen. Lainvoimaiseksi

tultuaan yleiskaava ohjaa kaupungin maankäyttöä, mutta tehtyjen ratkaisujen arviointi ja mahdollinen muuttaminen käynnistyy saman tien uudestaan. (Lahden kaupunki 2022b, 2023b.) Jatkuvasti käynnissä oleva kaavoitus varmistaa yleiskaavan ajantasaisuuden ja siten vahvistaa yleiskaavan asemaa maankäytön kokonaisuutta ohjaavana suunnitelmalla. Lisäksi se sallii nopean reagoinnin muuttuviin tarpeisiin ja tavoitteisiin sekä toimii keskustelufoorumina eri osapuolille. (Palomäki 2018; Tuomisaari 2019.)

Lahden suunta -työn osallistumis- ja arviointisuunnitelman mukaan kaavaprosessi toteuttaa kaupungin strategiaa ja ympäristötavoitteita, ja siihen voidaan ottaa mukaan muitakin koko kaupunkia koskevia strategisia tulevaisuuden suunnittelun teemoja (Lahden kaupunki 2022b). Jokaisella valtuustokaudella voidaan tehdä strategisia valintoja ja painotuksia, sillä yleiskaava on suurelta osin ajan tasalla (Palomäki 2018). Oikeusvaikutteisen yleiskaavan lisäksi samassa prosessissa laaditaan kestävä kaupunkiliikkumisen ohjelma (engl. *Sustainable Urban Mobility Plan*, SUMP), joka on Euroopan komission luoma malli liikkumisen suunnitteluun kaupunkitasolla ja jossa otetaan huomioon kaikki liikenne- muodot (Lahden kaupunki 2023b).

Lahdessa on myös tehty koulujen ja varhaiskasvatusyksiköiden lähiluontokartoitukset, joiden tuloksia voidaan hyödyntää maankäytön suunnittelussa ja yleiskaavoituksessa (Väisänen 2017). Vain kaavakartta merkintöineen ja määräyksineen on lainvoimainen, mutta kaavaselvityksen ja suunnitteluohjeiden katsotaan olevan vähintään yhtä tärkeitä yksityiskohtaisempaa maankäytön suunnittelua ohjaavia dokumentteja. Selostuksessa ja suunnitteluohjeissa perustellaan tehtyjä ratkaisuja suhteessa strategiaan tavoitteisiin, ja ne toimivat asemakaavoituksen suunnannäyttäjinä. (Tuomisaari 2015.) Tiedonkulku eri kaavatasojen välillä on avainasemassa, ja asemakaavoittajat ovat perillä yleiskaavassa tehdyistä ratkaisuista ja niistä käydyistä keskusteluista (Tuomisaari 2019).

Lahden kaupungin yleiskaavatyö perustuu laajaan vuorovaikutukseen ja siinä kertynyttä paikkatietoaineistoa voidaan hyödyntää myös asemakaavoituksessa ja muussa suunnittelussa (Palomäki 2018). Paikkatietopohjaisten osallistamismenetelmien hyödyntämisestä kaavoitusprosessin osallistamisessa on myös tutkittu Lahdessa. Tapaustutkimuksessa (Mattila 2020) Karistonmäen kaavoitukseen osallistaminen aloitettiin aikaisessa vaiheessa tekemällä alueen asukkaille verkkopohjainen karttakysely, joka tavoitti laajan joukon osallisia. Tämä osallistumismenetelmä ei kuitenkaan tavoittanut alueen lapsia ja nuoria, joille myös toivottiin parempia osallistumismahdollisuuksia kaavoitukseen ja elinympäristön suunnitteluun.

Koska jatkuva yleiskaavaprosessi on käynnissä koko ajan, se voi yleisesti parantaa kansalaisten mahdollisuuksia osallistua suunnitteluun ja vaikuttaa kaupunkikehitykseen. Tarkkuustasoltaan yleispiirteiset kaavat jättävät kuitenkin paljon varaa yksityiskohdaisemmalle suunnittelulle, minkä vuoksi ratkaisuihin voi olla vaikeampi enää vaikuttaa. (Tuomisaari 2019.) Lahdessa asemakaavaa valmisteltaessa varataan kaava-alueella ja sen vaikutusalueella asuville ja työskenteleville, kiinteistöjen omistajille ja muille asiasta kiinnostuneille tilaisuus lausua mielipiteensä suunnitelmasta joko kirjallisesti tai suullisesti. Kaupungin internet-sivuilta löytyy nähtävillä olevat suunnitelmat sekä kanavat mielipiteiden lausumiseen.

Aineisto, menetelmät ja analyysi

Tässä laadullisessa tapaustutkimuksessa syvennymme lähiluonnon rooliin Lahden kaupunkisuunnittelussa, jota edustavat haastatteluihin osallistuneet viranhaltijat sekä yleis- että asemakaavoituksesta. Tutkimuksessa haastateltiin kuutta Lahden kaupunkiympäristön palvelualueen työntekijää puolistrukturoiduilla etähaastatteluilla syksyllä 2023. Haastateltavat edustivat 30 prosenttia kaupungin yleis- ja asemakaavoituksen suunnittelijoista. Haastattelukutsu välitettiin kaupunkisuunnittelun henkilöstölle, ja haastatteluun sai ilmoittautua vapaaehtoisesti.

Puolistrukturoidussa haastattelussa esitettiin kaikille haastateltaville samat tai lähes samat kysymykset, ja tarvittaessa kysyttiin tarkentavia kysymyksiä. Haastattelurunko muotoiltiin tutkimuksen tavoitteiden perusteella siten, että haastattelu eteni lähiluonnon määrittelemisestä kohti suunnittelukäytänteitä.

Haastattelukysymykset käsittelivät viittä eri teemaa, joista jokainen sisälsi yksityiskohdaisempia kysymyksiä: lähiluonnon saavutettavuus (esim. *”Jos mietitte työnne näkökulmasta lähiluontoa, niin mitä se teille tarkoittaa?”*), lapset ja nuoret (esim. *”Miten tietoa, kuten varhaiskasvatustilastojen ja koulujen lähiluontokartoituksia hyödynnetään maankäytön suunnittelussa?”*), tiedolla johtaminen (esim. *”Seuraatteko ajankohtaista tietoa ja tutkimustuloksia luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista?”*), kaupunkisuunnittelun päätöksenteko (esim. *”Miten lähiluonnon säilyttämistä perustellaan esimerkiksi taloudellista arvoa tuottavia maankäytön intressejä vastaan?”*) sekä suunnitteluprosessi (esim. *”Voivatko valtuustokauden strategiset valinnat ja painotukset vaikuttaa lähiluontoalueiden saavutettavuuteen negatiivisesti?”*). Lisäksi haastateltavilta kysyttiin, mitä he tietävät Luontoaskel terveyteen -ohjelmasta ja miten he kokevat voivansa omassa työssään edistää ohjelman tavoitteiden toteutumista. Haastatteluiden kesto vaihteli 48–71 minuutin välillä. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin.

Tutkimusaineisto analysoitiin laadulliselle tutkimukselle tyypillisellä aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä. Kuuden haastattelun tekstimateriaalit yhdistettiin samaan taulukko-ohjelmaan ja ryhmiteltiin haastattelukysymyksiä mukaan. Tämän jälkeen vastaukset pelkistettiin ja niistä tehtiin yhteenvetoja. Analyysin aikana vastauksista tunnistettiin keskeisiä teemoja ja yhtenäisiä vastauksia.

Tulokset

Lähiluonto kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa

Haastattelujen perusteella Lahden kaupunkiympäristön palvelualueen viranhaltijat (jäljempänä suunnittelijat) pitävät yleisesti lähiluontoa tärkeänä kaupunkirakenteessa. Suunnittelijat määrittivät lähiluonnoksi esimerkiksi alueet, jotka on kaavoitettu viheralueiksi ja ovat näin muun rakentamisen ulkopuolella. He tunnistivat kaupungin viheralueet ympäristökaupungin valtiaksi – tärkeäksi osaksi kaupungin imagoa.

Haastatellut suunnittelijat tarkastelivat lähiluontoa kaavalinssien läpi. Heidän mukaansa lähiluontokohteet huomioidaan konkreettisimmin kaavoittamalla ne viheralueiksi yleis- ja asemakaavoihin, vaikka myös kaavoittamattomien tai muun kaavavarauksen saaneiden viheralueiden merkitys asukkailla virkistysympäristönä ymmärretään laajasti. Haastateltavien mukaan lähiluontokohteiden V-alkuiset kaavamerkinnot ilmentävät sitä, että suunnittelijat ovat tunnistanee lähiluonnon merkityksen kaupunkirakenteessa. Haastattelujen perusteella lähiluontokohteita turvataan ja näennäisesti niiden määrää kasvatetaan kaavoittamalla viheralueita niille osoitetulla kaavamerkinillä. Kun alue on kerran osoitettu asemakaavalla viheralueeksi, kaikki suunnittelijat kokivat sen muuttamisen muuhun käyttöön hyvin epätoimennäköiseksi. He perustelivat tätä kaavoitusprosessin hitaudella ja asukaspalautteella sekä odotetuilla valituksilla.

Suunnittelijat kuitenkin tunnistivat, että ilman kaavamerkintää olevat lähiluontokohteet ovat jatkuvasti vaarassa joutua rakentamisen käyttöön, sillä kaupunki tarvitsee maa-alueita kasvaakseen. Tyypillisesti konfliktitilanteita asukkaiden kanssa syntyy, kun useita vuosia vanhoja kaavavarauksia aletaan toimeenpanemaan ja lähiluontokohde raivataan rakentamisen tieltä. Yksi suunnittelijoista kuvasi ongelmaa näin:

”Että vaikka joku teollisuus- tai työpaikka-alueen joku toimitilakaava vaikka, joka ei ole koskaan toteutunut ja sitten se tontti on ihan vaikka päässyt metsittymään tai on aina ollutkin metsää, ja eihän asukas tosiaan pysty tietämään siitä, että siinä on kaavoitettu tontti niin tuota... Nää on tosi bankalia

keissejä. Meillä on ollut näitä tällaisia, että sitten onkin ollut asukkailla ikävä yllätys, kun se sitten eräänä kauniina päivänä lähteekin totutumaan se kaavan mukainen tontti.” (Haastateltava 1)

Suunnittelijat tunnistivat toimivimmaksi keinoksi lähiluontokohteiden suojelemiseen laista tulevat luonnonsuojeluvuorot ja luontoarvojen löytymisen. Sen sijaan ihmisten tarpeita ja toiveita lähiluonnon säilyttämiseksi ei koettu yhtä painaviksi perusteiksi.

Kysyttäessä maankäyttö- ja rakennuslain (nykyinen alueidenkäyttölaki) kirjauksesta huomioida virkistykseen soveltuvien alueiden riittävyys useat suunnittelijat kokivat tämän määrittämisen haasteelliseksi. Se, miten kukakin suunnittelija ymmärtää riittävän, vaihteli myös haastateltavien välillä. Osa koki Lahden virkistysalueet hyvänä esimerkkinä riittävästä, kun taas joidenkin mielestä nykyinen ei ole riittävä. Suunnittelijat pitivät myös lähiluontokohteiden laadullisia tekijöitä tärkeinä määrän ja saavutettavuuden ohella.

Kolme kuudesta suunnittelijasta piti maantieteellisesti riittävän saavutettavana virkistysalueena 300 metrin etäisyydellä kotoa löytyvää lähiluontokohdetta. Yksi haastateltava koki 300 metrin etäisyyden liian pitkäksi, kun taas kaksi ei ottanut kantaa asiaan. Lahti on asettanut kaupunkistrategiansa yhdeksi mittariksi enintään 300 metrin etäisyydellä asemakaavoitetusta viheralueesta asuvien osuuden. Tavoitteen toteutumisesta ei tarkastella systemaattisesti kaavoitustyössä, sillä lähiluontokohteiden tiedetään löytyvän 300 metrin etäisyydellä aivan ydinkeskustaa lukuun ottamatta. Muutamat suunnittelijat kuitenkin pohtivat, että tätä mittaria voitaisiin hyödyntää osana asemakaavoituksen vaikutusten arviointia.

Haastateltujen suunnittelijoiden vastauksissa korostui heidän oma tahtotilansa säilyttää kaupungin viheralueita ja pitää luonnon puolia. Luontoa ja vihreyttä haluttiin myös lisätä kaupunkirakenteeseen nykyistä enemmän. Suunnittelijat kokivat, että luonnon tärkeydestä kaupunkirakenteessa vallitsee kaupunkiympäristön palvelualueella yhteinen näkemys. Luonnon arvostus näyttää olevan enemmän osa henkilökunnan organisaatiokulttuuria kuin kirjoitettu sääntö, strategia tai ohje.

”Mun mielestä meillä on tosi positiivinen suhtautuminen luontoon ja virkistysalueisiin, että ei ole silleen omassa työssä tarvinnut taistella tunlimyllyjä vastaan tässä tapauksessa. Kaikki jotenkin tuntuu vetävän enemmän yhteen hiileen kyllä tässä, ja se on ollut tosi ilahduttavaa.” (Haastateltava 2)

Luonnon arvostus näyttäytyi myös luonnon itseisarvon tunnistamisena, sillä suunnittelijat pitivät luontoalueita itsessään arvokkaina ja säilyttämisen arvoisina. Haastatteluista ilmeni, että he haluavat vaalia luonnon monimuotoisuutta ja jättää elintilaa eläimille ja eliöstölle. Lisäksi viherverkostojen huomioiminen nousi esiin useissa haastatteluissa. Osa haastateltavista toi esiin kriittisen suhtautumisensa kaupunkien laajenemiseen ja neitseellisen luonnon raivaamiseen rakentamisen tieltä. He kokivat haasteelliseksi luonnonympäristön ja rakennetun ympäristön rajan hakemisen sekä kaupunkien tiivistämisen ja laajentamisen ongelmallisuuden.

Luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutusten huomioon ottaminen

Kysyttäessä mistä syistä haastateltavat pitivät lähiluontoa tärkeänä kaupunkilaisille, kaikki suunnittelijat korostivat lähiluonnon terveys- tai hyvinvointihyötyjä. Suunnittelijat tunnistivat lähiluonnon merkityksen ihmisten henkisessä hyvinvoinnissa, arjessa palautumisessa ja rauhoittumisessa sekä mainitsivat myös esteettisen merkityksen. Yleisellä tasolla he katsoivat lähiluonnolla olevan myönteisiä vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin, minkä lisäksi yksi suunnittelijoista kertoi lahtelaisissa päiväkodeissa tehdyistä tutkimuksista ja varhaislapsuuden luontoaltistuksen vaikutuksista vastustuskykyyn ja elimistön mikrobistoon.

Suunnittelijat kertoivat edistävänsä kaupunkiympäristön palvelualueella kaupungin strategian tavoitetta parantaa lasten ja nuorten hyvinvointia säilyttämällä lapsille ja nuorille

tärkeitä alueita sekä takaamalla turvallinen ja itsenäinen pääsy näille alueille. Erityisesti käveltävien tai pyöräiltävien koulumatkojen suunnittelu lasten hyvinvoinnin edistäjänä nousi esiin useissa vastauksissa. Tässä yhteydessä kolme kuudesta haastateltavasta kertoi oma-aloitteisesti varhaiskasvatussyksiköiden ja koulujen lähiluontokartoituksista sekä tämän paikkatietoaineiston hyödyntämisestä suunnittelussa.

”Me ollaan tehty tällainen lähiluontokartoitus nimenomaan kouluille ja päiväkodeille, että meillä on tiedossa, mitä alueita he käyttää. Ne koetaan semmoiseksi tärkeäksi, että niitä nyt ei sitten ainakaan lähdeittäisi nujertamaan ja pienentämään niitä alueita... Toinen sitten tietenkin tää lasten itsenäinen liikkuminen on meille tärkeä teema, mikä sitten paljon tarkoittaa niitä koulumatkoja.” (Haastateltava 3)

Suunnittelijoista suurimman osan mielestä juuri koulujen ja päiväkotien lähiluontokohdeet sekä reitistö niiden ympärillä ovat alueita, joissa maankäytön suunnittelua pystytään kohdentamaan tiettyyn ikäryhmään. Puolet heistä myös tunnisti, että lapsilla ja nuorilla on erilaisia tarpeita ja toiveita ympäristöönsä kohtaan kuin vanhemmilla ikäryhmillä. Lähes kaikki suunnittelijat toivat vastauksissaan jollain tavalla esiin näkemyksensä siitä, että luonnon tulisi olla lasten saavutettavissa, mutta kukaan heistä ei oma-aloitteisesti tarkentanut, miksi se on tärkeää tai millaisista lähiluontokohteista lapset ja nuoret erityisesti hyötyisivät.

Lahden kaupungin toteuttama Luontoaskel terveyteen -ohjelma oli kaikille haastateltaville tuttu, mutta kukaan heistä ei osannut kertoa sen tavoitteista tai toimenpiteistä. Kaikki haastateltavat kertoivat kuitenkin seuraavansa ajankohtaista tietoa luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista. Suosituimpia kanavia tähän ovat kaupungin organisaation sisäiset alustat ja tiimin toisilleen jakama tieto. Lisäksi lähes kaikki suunnittelijat pitivät hyvänä ideana hyödyntää työssä entistä paremmin tutkimustietoa luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista. Muutamat suunnittelijat pohtivat, miten terveysnäkökulma voitaisiin sisällyttää mukaan kaavojen vaikutusten arviointeihin.

Ristiriitaiset maankäytön intressit ja suunnittelijoiden rooli

Haastatellut suunnittelijat kuvailivat omaa työtänsä jatkuvaksi kompromissien hakemiseksi ristiriitaisten toiveiden, tavoitteiden ja maankäytön intressien välissä. Suunnittelijat kertoivat kohtaavansa usein maankäytön suunnitteluun ja lähiluontoon liittyviä ristiriitatilanteita. Suunnittelijat joutuvat työssään yhteensovittamaan erilaisia maankäytön intressejä eikä konflikteiltakaan aina välttyä. Tyypillisesti konfliktitilanteita syntyy, kun luontoa raivataan asuinrakentamisen tai elinkeinoelämän tieltä.

Suunnittelijat tunnustivat taloudellisten etujen tavoittelun olevan keskeinen este lähiluonnon virkistyskäyttömahdollisuuksien lisäämisen tiellä. He perustelivat lähiluonnon säilyttämistä taloudellista arvoa tuottavia maankäytön intressejä vastaan muun muassa alueiden esteettisyyteen, vetovoimaan ja viihtyvyyteen vetoamalla. Muita argumentteja olivat virkistysmahdollisuudet, kaupunkilaisten hyvinvointi, luontoarvot sekä rakentamisen esteet. Muutaman haastateltavan mukaan tällaisten suunnitteluratkaisujen esittelyissä kerrotaan rehellisesti myös vaihtoehdon negatiivisista taloudellisista vaikutuksista, joita tulee, kun kaupunki ei saa alueista myyntivoittoa. Kaksi suunnittelijoista pohti, että luontoalueiden säilyttämisen taloudellisia hyötyjä on hankala osoittaa ja erilaisten vaihtoehtojen perusteluja on vaikea verrata keskenään.

”No siis ei sitä aina taloudellisesti pystykään perustelemaan. Ja näinhän se on, että se vaan sitten pitää tuoda julki, että tää on kaupungille ei niin taloudellinen ratkaisu... Mutta totta kai siellä sitten tuotiin myös näitä näkökulmia esille, että se lisää sitä alueen viihtyisyyttä ja alueen vetovoimaa ja virkistysmahdollisuuksia siellä alueella, plus sitten tietenkin niitä luontoarvojen säilymistä. Kun nää on niin erilaisia asioita, niitä ei pysty rinnastamaan keskenään.” (Haastateltava 6)

Suunnittelijoiden mukaan sosiaalisten vaikutusten arvioinneissa mainitaan luontoaluiden raivaamisen negatiiviset vaikutukset asukkaille. Vaikutusten arvioinnin toteuttavat asemakaavoituksessa itse kaavoittajat, mutta yleiskaavapuolella vaikutusten arvioinnit on päädytty tilaamaan konsulteilta luotettavuuden ja uskottavuuden parantamiseksi. Yksityiskohtaisempiin selvityksiin, haastatteluihin tai tilastoihin perustuvien arviointien sijaan sosiaalisista vaikutuksista lähinnä vain mainitaan osana osallistumis- ja arviointisuunnitelman laatimista.

”Ja siis just merkitys asukkaille, sillä läbivirkistysalueella on tosi isot. Ja miten se nyt meidän vaikutusten arvioinnissa näkyy, niin varmaan lähinnä mainintana, että tällä nyt on vaikutuksia. Mutta ei se välttämättä siihen lopputulokseen vaikuta. Se vaan todetaan siellä arvioinnissa.” (Haastateltava 2)

Suunnittelijat tunnistivat vaikutusten arvioinnin toteuttamistavan vaikuttavan myös kaa-voituksen päätöksentekoon. Vaikka virkahenkilöinä suunnittelijat pyrkivät objektiivisyyteen ja neutraaliuteen, kaikki haastateltavat myönsivät, että suunnittelijoilla on keskeinen vaikutusmahdollisuus näissä maankäytön suunnittelun päätöksentekoprosesseissa. Kaavaesitysten valmistelijoina suunnittelijoilla on mahdollisuus valita, millaisia ratkaisuja he esittelevät päätöksentekijöille sekä mitä tietoa esityksiin sisällytetään. Lisäksi suunnittelijat voivat valita, miten asiat esitellään ja mitä asioita päätöksentekijöille painotetaan.

Vaikka haastatteluissa nousi esiin eri virkahenkilöiden yhteistyö valmisteluissa, muutamat suunnittelijat myös pohtivat, ettei yksittäisten virkahenkilöiden vaikutusmahdollisuus kaa-varatkaisuihin saisi olla näin suuri. Suunnittelijat havaitsivat omien arvojensa ja asenteidensa vaikuttavan päätöksentekoon, ja se ilmeni myös haastatteluissa esiin nousseista kaa-voitusesimerkeistä ja niiden ratkaisuista.

”Virkamiesteksti on kyllä aika tylsää ja onneksi sellaista neutraalia, että siitä on riisuttu se sellainen näkökulma, mutta kyllä voi näkyä siinä kuitenkin siellä rivien välissä sen yksilön ajatukset. Siksi ehkä puhutaan välillä, että joskus eri kaupunkien suunnittelijoilla olisi joku ideologia.” (Haastateltava 5)

Vaikka suunnittelijat tunnistivat keskeisen roolinsa päätöksentekoprosessien valmistelijana, monet haastateltavista korostivat sitä, että lopulta poliitikot tekevät päätökset esitysten pohjalta. Yksi suunnittelija kuitenkin kuvaili virkahenkilöiden ja luottamushenkilöiden roolia näin:

”Kyllähän se on tosi iso, että tietysti virallisestihan se on näin, että päättäjät päättää ja meidän virkamiesten on helppo mennä sen taakse silloin kun puhutaan vaikeista päätöksistä. Nostaa kädet pystyyn ja sanoa, että emme me tätä päätöstä tehneet vaan nää teidän valitsema päättäjät. Mutta eihän he päättää mitään tyhjistä, että meiltähän se tulee.” (Haastateltava 6)

Suunnittelijat myös totesivat kaupunginvaltuuston poliittisten voimasuhteiden vaihtumisen vaikuttavan viheralueiden turvaamiseen kaupunkirakenteessa. Joka neljäs vuosi vaihtuva valtuusto tekee kaudelleen uuden kaupungin strategian, jonka painotukset etenkin elinkeinoelämän alueiden lisäämiseen ja kaupungin kasvun edistämiseen voivat vaikuttaa lähiluonnon turvaamiseen negatiivisesti. Toisaalta suunnittelijat havaitsivat luonnon kannalta hyvien kirjauksien, kuten luonnonsuojelutavoitteiden, tuovan positiivisia vaikutuksia maankäytön suunnitteluun. He katsoivat myös kaupungin nykyisen strategian sisältävän monia keskenään ristiriitaisia tavoitteita. Jotkut suunnittelijoista pitivät kaupungin strategiaa vaikuttavampana instrumenttina erilaisia ohjelmia ja hankkeita, joihin kaupunki on sitoutunut. Lisäksi suunnittelijat pitivät vaikuttavimpina instrumentteina Lahden hiili-neutraaliustavoitteita sekä ympäristöpääkaupunkitunnustusta.

Lähes kaikki haastateltavat painottivat virkahenkilöiden vastuuta kaupunginvaltuuston poliittisten voimasuhteiden ja strategisten painotusten muuttuessa. Viheralueiden ja

lähiluontokohteiden turvaamisessa korostuvat suunnittelijoiden oma kokemus, asiantuntijuus ja arvovalinnat. Eräs suunnittelijoista myös kertoi kaupungin linjauksesta, jonka mukaan kaikki kaavat, joissa ollaan supistamassa puistoalueita, tulee viedä kaupunginvaltuuston hyväksyttäväksi. Pienet asemakaavat voi puolestaan hyväksyä kaupunkiympäristölautakunta.

Kaavoitusprosessi ja toimivat käytännöt

Jatkuvasti päivittyvä yleiskaavaprosessi on ollut Lahden kaupunkisuunnittelun erityispiirre. Kaikki haastatellut suunnittelijat olivat tyytyväisiä yleiskaavoituksen jatkuvasti päivittyvään prosessiin, vaikka he myös tunnistivat nopean syklin haasteet luonnon kannalta. Nopean syklin vuoksi viheralueet ovat liipaisimella useammin kuin perinteisessä ja hitaammin päivittyvässä yleiskaavaprosessissa. Suunnittelijat totesivat nopeuden asettavan haasteita luonto- ja viheralueiden turvaamisen pitkän aikavälin tavoitteisiin.

”Yhtä lailla taas siinä toisessa päässä on sitten ne, mitkä ei olekaan niin arvokkaita, niin tokihan ne on helpommin ja nopeammin otettavissa muuhun käyttöön kuin normaalissa kaavoituksessa. Siitä näkökulmasta niin varmasti ei aina ole vaan hyvä asia sen luonnon ja lähiluonnon kannalta.” (Haastateltava 3)

Suunnittelijat pitivät silti jatkuvasti päivittyvän yleiskaavaprosessin hyötyjä suurempina kuin haittoja, sillä prosessi tarjoaa mahdollisuuden reagoida nopeasti, kohdentaa suunnittelua eri teemoihin ja tehdä viimeisimpään tutkittuun tietoon perustuvia päätöksiä. Ketterä yleiskaavaprosessi mahdollistaa myös testaamisen ja pilotoinnin. Esimerkiksi suunnittelun yhtenä työkaluna on tällä kierroksella kokeiltu ekologista kompensatiota sekä suunniteltu viherverkostoa kaavamerkintänä. Säännöllisesti päivittyvään ja ajan tasalla olevan yleiskaavaan voidaan myös luottaa asemakaavatasolla, ja yleiskaavoituksen nopean syklin koettiin tuovan paljon uutta ajantasaista tietoa asemakaavoituksen tueksi. Tietoa alueista kertyy luontoselvityksien lisäksi paikkatietoaineistoista, asukaskyselyistä ja -palautteista sekä muista selvityksistä.

Kysyttäessä yleiskaavan jatkuvasti päivittyvän prosessin lisäksi muita toimivia käytänteitä, suunnittelijat olivat erityisen tyytyväisiä koulujen ja varhaiskasvatusyksiköiden lähiluontokartoituksiin. Kartoitukset ovat paikkatietoaineistona digitaalisessa järjestelmässä, jonka aluekohtaisia tietoja suunnittelijat käyttävät systemaattisesti työssään. Suunnittelijoiden mukaan etenkin asemakaavoituksessa näillä tiedoilla on vaikutusta kaavaratkaisuihin. Useita vuosia vanhoja lähiluontokartoituksia on kuitenkin tarvetta päivittää.

Lähiluontokartoitukset näkyvät myös yleiskaavatasolla, sillä niiden tuomaa tietoa sisällytetään yleiskaavan suunnitteluohjeisiin. Suunnitteluohjeet eivät haastateltavien mukaan ole velvoittavia, mutta niillä on silti painoarvoa. Suunnittelijat kertoivat, että yleiskaavatasolta tieto siirtyy asemakaavoihin, joiden kaavaselostuksiin voidaan kirjoittaa esimerkiksi lähistöllä sijaitsevasta päiväkodin leikkimetsästä ja reitistä sinne. Muutama haastateltava pohti, että suunnitteluohjeita voitaisiin hyödyntää vielä paremmin myös muilla osastoilla esimerkiksi liikenteen suunnittelussa ja metsänhoidossa. Suunnittelijat arvelivat, että tällä hetkellä lähes kaikki koulujen ja päiväkotien käyttämät viheralueet on jo merkitty kaavaan V-alkuisella tunnuksella, mitä he pitivät hyvin vahvana turvana lasten ja nuorten käyttämien lähiluontoalueiden suojelemiseksi.

Vaikka haastateltavat kehuivat Lahden vuorovaikutteisen suunnittelun käytäntöjä, samalla kuitenkin ilmeni, ettei kaupungilla ole käytössä systemaattisia lasten ja nuorten osallistamiseen tähtääviä käytäntöjä. Lasten ja nuorten näkökulma heijastuu suunnitteluun koulujen ja varhaiskasvatusyksiköiden lähiluontokartoituksissa, joihin heidän opettajansa ja varhaiskasvattajansa ovat aikoinaan vastanneet. Yleiskaavatasolla lasten ja nuorten ääni on kuulunut Lahden suunta-työn aikaisemmilla kierroksilla, joilla lapset ja nuoret ovat olleet keskiössä. Tällä kierroksella lapsia ja nuoria ei kuitenkaan ole erikseen osallistettu.

”Mutta että ihan hirveästi ei siihen lähiluonnon suunnitteluun minusta ole tullut sieltä ääniä. Että se on nyt melkeen ne meidän lähiluontokartoitukset, missä kysyttiin päiväkodilta ja koululta, että missä he käy, niin ehkä se on suurin aineisto mitä meillä on... Hyvä kysymys. Musta tuntuu, että tällä kierroksella ei ole nyt kaunean vahvasti ollut tää lapsinäkökulma.” (Haastateltava 2)

Vaikka suunnittelijat pitivät lasten ja nuorten huomioimista kaavoituksessa yleisesti tärkeänä, he kokivat lasten ja nuorten osallistamisen haastavaksi. Usein suunnittelutapah-
tumisissa ja -työpajoissa kuitenkin varaudutaan lasten ja nuorten osallistumiseen esimerkiksi
pienillä tarjottavilla ja osallistavilla aktiviteeteilla.

Suunnittelijat myös kertoivat, ettei kerätty tieto ja palaute näy aina suoraan kaavakartalla, vaan se muokkaa kaavoittajien omaa asiantuntemusta, asenteita ja tärkeitä pidettyjä asioita. Ajantasaisista tietoa voi hyödyntää myös kaavaratkaisuiden perusteluissa. Haastateltavat korostivat suunnittelijoiden omaa vastuuta ja aktiivisuutta tiedon hankinnassa ja sen tuomisessa käytännön tasolle. Yleistä tietoa Lahden ajankohtaisista asioista jaetaan kaupungin sisäisissä kanavissa, kun taas alakohtaisempia artikkeleita, tutkimustuloksia ja hankkeita jakaa kaupungin ympäristön palvelualueen henkilöstö toisilleen Teams-
sovelluksessa. Yleisellä tasolla suunnittelijat olivat tyytyväisiä kaupungin eri osastojen väliseen tiedon jakamiseen ja yhteistyöhön. Kaupunkiorganisaatiota poikkileikkaava yleiskaavatyöryhmä mainittiin yhtenä esimerkkinä toimivasta organisaation sisäisestä yhteistyöstä.

Jotta suunnittelua tukeva tieto tavoittaisi vielä paremmin kaikki vastaanottajat ja ulottuisi käytännön suunnitteluun, suunnittelijat toivoisivat valmiiksi tiivistettyä tietoa esimerkiksi oppaiden, sosiaalisen median postausten tai blogikirjoitusten muodossa. Pelkän linkin jakamisen sijasta he pitivät vaikuttavampana keinona sitä, että tiivistetyn tiedon kertoo muille pidemmän raportin, tutkimuksen tai artikkelin lukenut kollega esimerkiksi yhteisessä palaverissa. Suunnittelijat toivoivat myös tiedon tuottajilta maankäytön suunnitteluun käytännönläheisiä toimintaohjeita ja kohdennettua tietoa.

Johtopäätökset

Tutkimuksen perusteella lähiluonto on huomioitu Lahden kaupunkisuunnittelussa monipuolisesti. Tämä näkyy yhtäältä suunnittelijoiden arvostuksessa ja heidän liittämissään merkityksissä lähiluontoon sekä toisaalta konkreettisissa lähiluonnon suunnittelukeinoissa ja -käytännöissä. Haastatellut suunnittelijat näkevät lähiluonto- ja virkistyskohteet tärkeäksi osaksi kaupungin identiteettiä, ja luontoa arvostava organisaatiokulttuuri välittyy tutkimushaastattelusta. Toisaalta ristiriitaiset maankäytön intressit ja viherrakenteen systemaattista kehittämistä tukevien suunnittelun ohjauskeinojen puuttuminen heikentävät kaupungin lähiluonnon ja viheralueiden huomioon ottamista suunnittelussa. Tulkintamme mukaan Lahden kaupunkiympäristön organisaatiokulttuuri luo edellytyksiä planetaarisen terveyden operationalisoinnille, mutta lähestymistavan edellyttämä systeminen ajattelu kohtaa haasteita etenkin suunnitteluargumentaatioissa, jossa korostuu lähiluonnon terveys- ja hyvinvointihyötyjen mitattavuuden vaatimus.

Lähiluontokohteet huomioidaan tekemällä mahdollisimman paljon luontoa säilyttäviä kaavaehdotuksia. Selvitysten mukaan asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin kannalta keskeiset lähiluontokohteet onkin tällä hetkellä turvattu hyvin Lahdessa. Kaupungissa on verrattain hyvät virkistysmahdollisuudet, ja yli 90 prosenttia asukkaista asuu korkeintaan 300 metrin etäisyydellä viheralueista (Lahden kaupunki 2023c).

Lähiluonnon suunnittelun ja säilyttämisen haasteet koskevat kasvavassa kaupungissa erityisesti kohteita, joilla ei ole yleis- ja asemakaavoissa vahvistettua V-alkuista kaavamerkintää. Kun asemakaavoittamattomien tai muuhun maankäyttöön varattujen alueiden mahdollisia hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia ei ole merkitty kaavakartoille, ei niitä voida

huomioida läpileikkaavasti maankäytön kehittämisessä, vaikka planetaarisen terveyden lähestymistapa sitä edellyttää.

Konkreettisimmillaan läpäisevyyden puute saa aikaan konfliktitilanteita suunnittelun ja asukkaiden välillä – esimerkiksi silloin, kun vanhat kaavamääräykset pannaan täytäntöön ja luontoalue raivataan muun maankäytön tieltä. Tällöin asukkaista voi tuntua siltä, ettei heidän lähiluontoaan arvosteta, mikä näyttäytyy myös suunnittelijoille asukkaiden turhautumisena ja suunnitteluun kohdistuvana kritiikkinä. Syksyllä 2024 lahtelaiset asukkaat vaativat adressin tuella kaupunkia säästämään Renkomäen Näkkimistön metsäalueen asuntorakentamiselta. Palautteen seurauksena kaavaluonnosta päivitettiin tiivistämällä ja siirtämällä rakentamisen alueita ja jättämällä eteläosan vanha metsäalue rakentamattomaksi (Lahden kaupunki 2024c). Kun uusia asuinalueita rakennetaan vaihteittain, asukkaiden hyvinvoinnin ja terveyden kannalta tärkeiksi lähiluontokohteiksi voivat muodostua tällaiset aiemmin kaavoitetut mutta vielä rakentamattomat alueet.

Tutkimuksen perusteella Lahdessa on panostettu pitkäjänteisesti asukasosallisuuteen ja vuorovaikutteiseen suunnitteluun, joskaan lapsia ja nuoria ei tällä hetkellä suoraan osallisteta kaupunkisuunnitteluun. Vaikka suunnitteluun osallistuminen ei aina takaa päätöksentekoon vaikuttamista (Faehnle 2014), osallistuminen ja sen tuoma tietoisuuden lisääminen voivat edistää kokemusta päätöksen oikeudenmukaisuudesta ja ennakoitavuudesta (esim. Bouzguenda ym. 2019). Asukkaiden laaja osallistaminen suunnitteluprosessiin ennen lopullisia suunnittelupäätöksiä voi näin auttaa ennaltaehkäisemään ja välttämään yllättäviä konfliktitilanteita. Lisäksi toimiva viestintä ja vuoropuhelu sekä osapuolten luottamus kaavoituksen menettelytapoja kohtaan voivat parantaa edellytyksiä etsiä ratkaisuja suunnittelun sisältöä koskeviin erimielisyyksiin (ks. Swann ym. 2019) ja näin parantaa myös konkreettisesti suunnittelun laatua.

Jotta lähiluonto voitaisiin huomioida entistä paremmin kaupunkisuunnittelussa, osa suunnittelijoista nosti esiin toimivan yhteistyön eri osastojen, kuten kaupunkisuunnittelun, liikennesuunnittelun tai metsänhoidon kesken. Organisaation sisällä tarvitaan osastojen välistä koordinaatiota organisaatiosiilojen torjumiseksi, tiedon jakamiseksi ja uusien ongelmien ratkaisemiseksi (Swann ym. 2019). Planetaarisen terveyden kirjallisuudessaakin on tunnistettu tarve eri alojen yhteistyölle (Halonen ym. 2021). Myös Lahdessa Luontoaskel terveyteen -ohjelman tavoitteiden ja toimenpiteiden kokonaisvaltainen saavuttaminen edellyttää eri tavoitteiden parempaa integroimista osaksi kaupunkisuunnittelua viestinnän, vuoropuhelun ja eri osastojen välisen koordinaation keinoin (ks. Siltanen ym. 2024).

Koska planetaarisen terveyden käsitteeseen perustuva Luontoaskel terveyteen -ohjelma ei ollut haastateltaville erityisen tuttu, ei voida tulkita, että planetaarisen terveyden lähestymistapa olisi jalkautunut kaupunkisuunnittelun operatiiviselle tasolle juuri ohjelman tuloksena. Ohjelman ja suunnittelun suhde on todennäköisesti ollut kaksisuuntainen jo ohjelman valmistelun aikana: kaupunkisuunnittelun käytännöt ovat todennäköisesti auttaneet kehittämään Luontoaskel terveyteen -ohjelman tavoitteita ja myös luovat ohjelman systeemiselle toteuttamiselle hyvät lähtökohdat.

Tutkimuksen perusteella Lahden kaupunkisuunnittelijat tunnistavat lähiluonnon merkityksen asukkaiden hyvinvoinnin edistämisessä. Lasten ja nuorten luontokontaktien turvaamiseksi suunnittelijat hyödyntävät työssään systemaattisesti koulujen ja varhaiskasvatussyksiköiden lähiluontokartoituksia. Tätä voidaan pitää vaikuttavana keinona edistää lähiluonnon saavutettavuutta, sillä koulut ja varhaiskasvatussyksiköt tavoittavat lähes kaikki kaupungin lapset ja nuoret. Systeemisyyden edistämiseen haastatellut suunnittelijat näkivät kuitenkin myös kehitystarpeita. Kartoituksia päivitettäessä voitaisiin keskittyä lähiluontokohteiden määrällisten muuttujien lisäksi laadullisiin tekijöihin. Etenkin näiden tekijöiden tunnistamisessa myös lasten ja nuorten oman äänen ja kokemusten kuuleminen voisi parantaa lähiluontokohteiden käytettävyyttä ja näin tuoda planetaarisen terveyden eri näkökulmia mukaan suunnitteluun ja päätöksentekoon.

Vaikka suunnittelijat tunnistivat oman valta-asemansa ja vaikutusmahdollisuutensa kaupunkisuunnittelun päätöksentekoprosesseissa, he eivät suoranaisesti tuoneet esille vaikuttavansa näin myös asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin edellytyksiin. Suunnittelijat olivat kuitenkin halukkaita oppimaan lisää luonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista ja kiinnostuneita hyödyntämään tutkimustietoa entistä paremmin työssään. Kerätty tieto tai palaute muokkaa kaavoittajien omaa asiantuntemusta, asenteita sekä tärkeinä pitämiä asioita ja vaikuttaa myös sitä kautta suunnittelupäätöksiin. Muutaman suunnittelijan esille nostamaa terveysnäkökulman systemaattista sisällyttämistä kaavaehdotusten vaikutusten arviointiin on ehdotettu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Lee ym. 2015; Pongsiri ym. 2017).

Tutkimuksen perusteella vaikuttaa siltä, että Lahden kaupunkiympäristön palvelualueella on tunnistettu ekologinen kestävyys ja maankäyttösektorin vaikutukset luonnon monimuotoisuuteen verraten monipuolisesti. Suurimmasta osasta haastatteluja välittyi suunnittelijoiden arvostus luontoa ja sen eliöstöä kohtaan – myös niiden itseisarvon vuoksi. Jotkut suunnittelijoista pohtivat kaupunkien laajenemisen ja tiivistämisen välistä suhdetta ensisijaisesti luonnon ja sen eliöstön kannalta. Rajaniemen ja kumppaneiden (tulossa) mukaan parhaillaan on käynnissä yhdyskuntasuunnittelun ajattelutavan muutos, jota he nimittävät biodiversiteettikäänneeksi. Kaupunkeja ei enää suunnitella pelkästään ihmisten vaan myös muiden eliöiden elinolosuhteiden parantamiseksi. Vehreyttämisen sijaan pyritään yhä useammin kaupunkiympäristön villiyttämiseen – urbaanin elonkirjon turvaamiseen ja lisäämiseen.

Vaikka tämän tutkimuksen tapauksena toimivat yhden kaupungin suunnittelijat, tutkimus tarjoaa tärkeitä havaintoja kaavoituksen ja kaupunkisuunnittelun toimivista käytänteistä, ajattelutavoista ja työkaluista sekä niihin kietoutuvista haasteista planetaarisen terveyden operationalisoinnissa paikallistasolle. Tulosten mukaan Lahden kaupunkisuunnittelun päätöksiä ohjaavat vielä tilannekohtaisesti erilaiset maankäytön intressit kuten luonnon-suojeluvelvoitteet, kaupungin kasvupaine, elinkeinoelämän toimintaedellytykset tai taloudellisten etujen tavoittelu. Lisäksi erilaiset valtuustokauden valinnat, strategiset painotukset sekä käynnissä olevat ohjelmat voivat osaltaan vaikuttaa siihen, millaista kaupunkiympäristöä suunnitellaan.

Tulevaisuuden kehittämisen kannalta olennainen kysymys onkin, kuinka suunnittelun arjessa onnistutaan kytkemään planetaarisen terveyden näkökulma nykyistä läpileikkavammin osaksi maankäytön ristiriitaisten tavoitteiden sovittelussa tehtäviä väistämättömiä kompromisseja. Siirtyminen kohti suunnittelutoimia, jotka ovat terveellisiä sekä ihmisille että planeetalle (Prior ym. 2018; Halonen ym. 2021) edellyttää myös Lahden kaupunkisuunnittelussa vielä nykyistä kokonaisvaltaisempaa, systemistä lähestymistapaa – toiminnan ja ajattelun yhdistelmää – suunnittelun jokaisessa vaiheessa. Lisäksi tarvitaan siltoja tutkitun tiedon ja poliittisen päätöksenteon välille myös paikallisella tasolla.

Jatkotutkimusehdotukset ja politiikkasuositukset

Planetaarisen terveyden lähestymistavan mukaisesti (Pongsiri ym. 2017; Iyer ym. 2021) kaupunkisuunnittelijoilla on mahdollisuus pohtia työtään systemisestä näkökulmasta ja laajentaa tietotaitoaan luonnon ja ihmisen välisistä yhteyksistä sekä työnsä merkityksestä planetaarisen terveyden edistämisessä. Arvovalintojen ohjatessa suunnittelua ja suunnittelijoiden omien asenteiden mahdollisesti vaikuttaessa päätöksiin voisivat kaupungin viranhaltijat hyötyä erilaisten näkökulmien ja vaikutusten ymmärtämisestä. Koordinaatiovastuu tietoisuuden lisäämisestä ja kouluttamisesta olisi luontevinta olla monitieteellisillä ja poikkitieteellisillä ohjelmilla, kuten ympäristö- ja terveystavoitteita yhdistävällä Luontoaskel terveyteen -ohjelmalla.

Paikallisten aloitteiden lisäksi tarvitaan kansallisia toimia ja vaikuttavia ohjauskeinoja. Tämän tutkimuksen perusteella lait ja asetukset ovat edelleen vaikuttavin keino lähiluonnon turvaamiseksi ristiriitaisten maankäyttöintressien kohdatessa kaupunkisuunnittelussa.

Ennen lainsäädännön uudistusta alueidenkäyttölain kirjaus virkistykseen soveltuvien alueiden riittävydestä vaikuttaa tämän tutkimuksen havaintojen perusteella olevan tulokinnanvarainen kuulijan, kaupungin ja tilanteen mukaan. On perusteltua pohtia, tulisiko tulevaisuudessa kaupungeille ja kunnille tarjota objektiivisempia ja numeerisia kansallisia ohjeistuksia ja velvoitteita lähiluonnon saavutettavuuden varmistamiseksi sekä asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Lisääntyvä tutkimustieto lähiluonnon terveys- ja hyvinvointihyödyistä sekä kokemusperäinen tieto luontokohteiden arvostuksesta tulisi kytkeä tiiviimmin maankäytön suunnitteluun ja poliittiseen päätöksentekoon. Luonnonvarakeskuksen ja THL:n tekemän selvityksen (Tyrväinen ym. 2024) kaltaiset avaukset lähiluonnon ja viheralueiden säilyttämisen tuottaman hyödyn (tai raivauksen haitan) taloudellisen arvosta voisivat helpottaa terveysnäkökulman huomioimista suunnitteluargumentaatioissa. Vaikka numeerinen talousvaikutustieto voi toimia yhteismitallisena argumenttina vertailtaessa esimerkiksi viheralueiden terveyshyötyjä ja rakennushankkeiden myyntivoittoja, eivät nämä laskelmat ole yksinkertaisia, ja todennäköisesti hyödyt, haitat ja riskit toteutuvat eri ajallisilla ja paikallisilla mittakaavoilla.

Alueidenkäyttölain uudistus tarjoaa kanavan sisällyttää kansanterveyden ja planetaarisen terveyden näkökulmia nykyistä systemaattisemmin osaksi maankäytön suunnittelua. Vaikka laki edellyttää kuntia selvittämään suunnitelman ja tarkasteltavien vaihtoehtojen toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset, tutkimuksen perusteella näin ei käytännössä aina toimita. Kokonaisvaltaisen ihmisen ja ympäristön terveyden näkökulman sisällyttämisestä maankäytön suunnittelun vaikutusten arviointiin tarvittaisiin mahdollisesti parempia ohjeistuksia ja linjauksia sekä lisää julkista keskustelua.

Samalla kun tutkimustietoa lähiluonnon terveys- ja hyvinvointivaikutuksista on saatavilla yhä enemmän, olisi kiinnostavaa saada tietoa siitä, kuinka paljon ja minkälaisia lähiluontokohteita eri kaupungeissa on pystytty säilyttämään (esimerkiksi suosituksen mukaisesti 300 metrin päästä asutuksesta) ja kuinka erityyppiset terveyshyödyt on otettu suunnittelussa ja päätöksenteossa huomioon. Lisäksi tarvitaan lisää tutkimustietoa siitä, miten ja millainen kaupunkirakenne ja -tiheys sekä millaiset kaupungin palvelujen tarjoumat tukisivat parhaiten planetaarista terveyttä, kannustaisivat asukkaita kestäviin ja fyysisesti aktiivisiin liikkumismuotoihin sekä tarjoaisivat luonnon terveys- ja hyvinvointihyötyjä asukkaille. Erityisesti tarvitaan tietoa siitä, kuinka näitä hyviä oppeja voidaan valtavirtaistaa kunnissa.

Kunnilla on mahdollisuus jo nyt toimia monessa planetaarista terveyttä edistävässä asiassa edelläkävijöinä. Esimerkiksi lakisääteisissä osallistumis- ja arviointisuunnitelmissa voitaisiin tarkastella aluekohtaisia selvityksiä ja tietoa asukkaiden terveyden ja hyvinvoinnin tilasta. Alueellisen kehityksen, luonnon monimuotoisuuden tilan sekä asukkaiden hyvinvointitiedon päivittäminen ja tarkastelu samanaikaisesti toisi uudenlaista tietoa suunnitteluratkaisujen vaikutuksista sekä hyödyttäisi kestävästä kaupunkisuunnittelusta. On tärkeää, että edelläkävijäkuntien oppeja jalkautetaan muihin kuntiin ja näin normalisoidaan planetaarisen terveyden näkökulmaa kuntakentällä.

Lähteet

- Akkila, I. (2015) Regiimateoriaa testaamassa: Lahden keskustan kehittämisen tapaus. *Alue ja Ympäristö* 44(1) 31–44. <https://aluejajymparisto.journal.fi/article/view/64832>
- Alueidenkäyttölaki (132/1999) (Maankäyttö- ja rakennuslaki 31.12.2024). <https://finlex.fi/eli/uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/1999/132/ajantasa/2024-12-19/fin>
- Ariluoma, M. & Hautamäki, R. (2020) Käytössä jo vuosia - kuinka viherkerroin on toiminut? *Kuntalehti* 1/2020 6–9. <https://kuntalehti.fi/uutiset/kaytossa-jo-vuosia-kuinka-viherkerroin-on-toiminut/>
- Barboza, E.P., Montana, F., Cirach, M., Jungman, T., Khomenko, S., Gallagher, J., Thondoo, M., Mueller, N., Keune, H., MacIntyre, T. & Nieuwenhuijsen, M. (2023) Environmental health impacts and inequalities in green space and air pollution in six medium-sized European cities. *Environmental Research* 237(1) 116891.

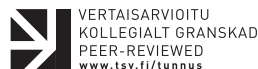
- <https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.116891>
- Bouzugenda, I., Alalouch, C. & Fava, N. (2019) Towards smart sustainable cities: a review of the role digital citizen participation could play in advancing social sustainability. *Sustainable Cities and Society* 50 101627. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101627>
- Brunet, L., Tuomisaari, J., Lavorel, S., Crouzat, E., Bierry, A., Peltola, T. & Arpin, I. (2018) Actionable knowledge for land use planning: making ecosystem services operational. *Land Use Policy* 72 27–34. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.036>
- Chen, J., Li, H., Luo, S., Su, D., Xie, J., Zang, T. & Kinoshita, T. (2024) Estimating changes in inequality of ecosystem services provided by green exposure: from a human health perspective. *Science of The Total Environment* 908 168265. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.168265>
- Endalew Terefe, A. & Hou, Y. (2024) Determinants influencing the accessibility and use of urban green spaces: a review of empirical evidence. *City and Environment Interactions* 24 100159. <https://doi.org/10.1016/j.cacint.2024.100159>
- Engemann, K., Pedersen, C.B., Arge, L., Tsirogiannis, C., Mortensen, P.B. & Svenning, J.C. (2019) Residential green space in childhood is associated with lower risk of psychiatric disorders from adolescence into adulthood. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 116(11) 5188–5193. <https://doi.org/10.1073/pnas.1807504116>
- European Commission (2022) Commission announces 100 cities participating in EU Mission for climate-neutral and smart cities by 2030. Press release 28.04.2022. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2591 (Luettu 12.01.2024)
- Faehnle, M.E. (2014) *Collaborative planning of urban green infrastructure: need, quality, evaluation, and design*. Department of Geosciences and Geography A26. University of Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9464-4>
- Grotenfelt-Enegren, M., Holmström, C. & Lai, J. (2023) Planetaarinen terveys toimii siltana ihmisen terveyden ja kestävyiden edistämisen välillä. *Duodecim* 139 835–842. <https://www.duodecimlehti.fi/xmedia/duo/duo17695.pdf>
- Haahtela, T. (2019) A biodiversity hypothesis. *Allergy* 74 1445–1456. <https://doi.org/10.1186/1939-4551-6-3>
- Hälonen, J.I., Erhola, M., Furman, E., Haahtela, T., Jousilahti, P., Barouki, R., ... & Antó, J. M. (2021) A call for urgent action to safeguard our planet and our health in line with the Helsinki declaration. *Environmental Research* 193 110600. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2020.110600>
- Hämäläinen, R-M., Hälonen, J.I., Haveri, H., Prass, M., Virtanen S.M., Salomaa M-M., Sieppi, P. & Haahtela T. (2023) Nature step to health 2022–2032: interorganizational collaboration to prevent human disease, nature loss, and climate crisis. *The Journal of Climate Change and Health* 10 100194. <https://doi.org/10.1016/j.joclim.2022.100194>
- Innes, J.E. & Booher, D.E. (2018) *Planning with Complexity: An Introduction to Collaborative Rationality for Public Policy*. Routledge, New York.
- Iyer, H.S., DeVille, N.V., Stoddard, O., Cole, J., Myers, S.S., Li, H., Elliott, E.G., Jimenez, M.P., James, P. & Golden, C.D. (2021) Sustaining planetary health through systems thinking: public health's critical role. *SSM - Population Health* 15 100844. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100844>
- Kaipainen, S. (2021) *Nuorten luonnossa virkistyttyminen ja sen hyvinvointivaikutukset: tutkimus Lahden yläkoululaisten luontosuhteesta*. Pro gradu -tutkielma. Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-202110263921>
- Kangas, J., Majasalmi, T., Juva K., Kotiaho J. & Ahlviik L. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – skenaariotarkastelu luontokadon pysäyttämiseksi vaadittavista toimista. *Suomen luontopaneelin julkaisuja*, Raportti 4b/2023. <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2023/12/suomen-luontopaneelin-julkaisuja-4b-2023-suomen-luonnon-tila-ja-tulevaisuus-skenaariotarkastelu.pdf>
- Konijnendijk, C. (2022) The 3-30-300 rule for urban forestry and greener cities. *Biophilic Cities Journal* 4(2) 13–15. <https://static1.squarespace.com/static/5bbd32d6e66669016a6af7e2/t/628cf2a63c72137b152e1b0c/1653404328423/3-30-300+Rule.pdf>
- Kuntalaki (410/2015) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150410>
- Lahden kaupunki (2022a) Lahden kaupungin hyvinvointisuunnitelma 2022–2025. Lahti 2030 – tehty kestäväksi. <https://www.lahti.fi/tiedostot/lahden-kaupungin-hyvinvointisuunnitelma-2022-2025/>
- Lahden kaupunki (2022b) Osallistumis- ja arviointisuunnitelma (OAS). Lahden suunta -työ 2021–2025. Lahden yleiskaava 2035 (Y-205) ja Kestävän kaupunkiliikkumisen ohjelma 2021–2025. OAS Y-205 2 (16) D/8726/10.02.00.00/2021. <https://www.lahti.fi/tiedostot/y-205-lahden-suunta-tyon-osallistumis-ja-arviointisuunnitelma-paivitetty-10-4-2024/>
- Lahden kaupunki (2023a) Lahti 2030 – tehty kestäväksi. Lahden kaupungin strategia 2030. <https://www.lahti.fi/tiedostot/lahden-kaupungin-strategia-lahti-tehty-kestavaksi-2030/>
- Lahden kaupunki (2023b) Lahden suunta -työ, 2021–2025 selostus. 6.6.2023 luonnos. <https://lahti-prod.oncloudos.com/kokous/2023748-3-222544.PDF>
- Lahden kaupunki (2023c) Lahti 2030 – tehty kestäväksi. Lahden kaupungin strategia 2030. Liite 2. Lahden

- kaupunkistrategian mittarit.
- Lahden kaupunki (2024a) Lahti's mayor presents declaration for planetary health. 2.10.2024. <https://www.lahti.fi/en/news/lahtis-mayor-presents-declaration-for-planetary-health/> (Luettu 28.11.2024)
- Lahden kaupunki (2024b) Luontopositiivinen Lahti 2030 -tavoite ja MM2029-kisojen järjestelysopimus hyväksyttiin kaupunginhallituksessa. 7.10.2024. <https://www.lahti.fi/uutiset/luontopositiivinen-lahti-2030-tavoite-ja-mm2029-kisojen-jarjestelysopimus-hyvakstyttiin-kaupunginhallituksessa/> (Luettu 16.11.2024)
- Lahden kaupunki (2024c) Renkomäki, Näkkimistön länsipuoli. <https://www.lahti.fi/asuminen-ja-ymparisto/kaupunkiympariston-suunnittelu/asemakaavoitus/kaavatyokohteet/renkomaki-nakkimiston-lansipuoli> (Luettu 10.4.2025)
- Laki kuntien ympäristönsuojelun hallinnosta (64/1986) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860064>
- Lee, A.C.K., Jordan, H.C. & Horsley, J. (2015) Value of urban green spaces in promoting healthy living and wellbeing: prospects for planning. *Risk Management and Healthcare Policy* 8 131–137. <https://doi.org/10.2147/RMHP.S61654>
- Lumiaro, R., Uddström, A., Eskelinen, H., Jäppinen, J.-P., Riiipinen, M. & Kallio, P. (2020) Luontoviisaat kunnat -esiselvitys. Vaihtoehtoiset toimintamallit Luontoviisaat kunnat -toiminnan käynnistämiseksi. Suomen ympäristökeskus & Kuntaliitto. <https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Luontoviisaat%20kunnat%20esiselvitys.pdf>
- Lwasa, S., Seto, K.C., Bai, X., Blanco, H., Gurney, K.R., Kilic, S., Lucon, O., Murakami, J., Pan, J., Sharifi, A. & Yamagata, Y. (2022) Urban systems and other settlements. Teoksessa Shukla, P.R., Skea, J., Slade, R., Al Khourdajie, A., van Diemen, R., McCollum, D., Pathak, M., Some, S., Vyas, P., Fradera, R., Belkacemi, M., Hasija, A., Lisboa, G., Luz, S. & Malley, J. (toim.) *Climate Change 2022: Mitigation of Climate Change* 861–952. Contribution of Working Group III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press, Cambridge ja New York. <https://doi.org/10.1017/9781009157926.010>
- Malinen, H., Finel, N., Tiitu, M., Vierikko, K., Tuhkanen, E.M., Sinkkonen, A., Matila, A. & Lahti, E. (2020) Elämänmittainen lähivihreäpolku: tietopaketti lähiluonnon hyvinvointivaikutuksista. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20230915127436>
- Mattila, R. (2020) *Karttapohjaisten osallistumismenetelmien hyödyntäminen kaavoituksessa: Case Karistonmäen kaavarunko*. Opinnäytetyö. LAB-ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2020061518823>
- McDonald, R.I., Aronson, M.F.J., Beatley, T., Beller, E., Bazo, M., Grossinger, R., Jessup, K., Mansur, A.V., Puppim De Oliveira, J.A., Panlasigui, S., Burg, J., Pevzner, N., Shanahan, D., Stoneburner, L., Rudd, A. & Spotswood, E. (2023) Denser and greener cities: green interventions to achieve both urban density and nature. *People and Nature* 5 84–102. <https://doi.org/10.1002/pan3.10423>
- Meadows, D.H. (2008) *Thinking in Systems: A Primer*. Chelsea Green Publishing, Vermont.
- Murtagh, N., Odeleye, N.D. & Maidment, C. (2019) Identities as enabling conditions of sustainability practices in urban planning: a critical realist exploration with planners in England. *Urban Planning* 4(4) 86–97. <https://doi.org/10.17645/up.v4i4.2263>
- Mäntysalo, R., Kanninen, V., Purkarthofer, E. & Koste, O.W. (2019) Kaupunkiseudut: Ristiinvalituksia ja rajanylityksiä. BEMINE-hankkeen loppuraportti. *Aalto-yliopiston julkaisusarja* 3/2019. Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-8615-6>
- Neuvonen, M., Lankia, T., Kangas, K., Koivula, J., Nieminen, M., Sepponen, A.M., Store, R. & Tyrväinen, L. (2022) Luonnon virkistyskäyttö 2020. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 41/2022. Luonnonvarakeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-429-6>
- Oosterbroek, B., De Kraker, J., Akkermans, S., Esser, P. & Martens, P. (2024) Participatory design of urban green spaces to improve residents' health. *Land* 13(1) 88. <https://doi.org/10.3390/land13010088>
- Palomäki, J. (2018) Lahden yleiskaava on strategian kuva. Teoksessa Hastio, P., Korkala, P., Laitio, M., Manninen, R., Paajanen, P. & Palomäki, J. (toim.) Yleiskaavoituksen uusimpia tuulia Lahdessa, Oulussa, Tampereella ja Helsingissä vuonna 2017 14–23. *Ympäristöministeriön raportteja* 2/2018. Ympäristöministeriö.
- Pongsiri, M.J., Gatzweiler, F.W., Bassi, A.M., Haines, A. & Demassieux, F. (2017) The need for a systems approach to planetary health. *The Lancet Planetary Health* 1(7) e257–e259. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30116-X](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30116-X)
- Pongsiri, M.J., Bickersteth, S., Colón, C., DeFries, R., Dhaliwal, M., Georgeson, L., ... & Ungvari, J. (2019) Planetary health: from concept to decisive action. *The Lancet Planetary Health* 3(10) e402–e404. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(19\)30190-1](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(19)30190-1)
- Prior, J.H., Connon, I.L., McIntyre, E., Jon, A., Capon, A., Kent, J., Rissel, C., Thomas L.E., Thompson, S.M. & Westcott, H. (2018) Built environment interventions for human and planetary health: integrating health in climate change adaption and mitigation. *Public Health Research and Practice* 28(4) 1–5. <https://doi.org/10.17061/phrp2841831>
- Puhakka, R., Pitkänen, K. & Oinonen, I. (2021) Maahanmuuttajataustaisten nuorten luontosuhde ja luonnon virkistyskäyttö – tutkimus Lahden yläkoululaisista. *Terra* 133(4) 173–187. <https://doi.org/10.30677/terra.110808>

- Puhakka, R., Ojala, A., Neuvonen, M. & Manner, J. (2023) Lasten ja nuorten luonnossa virkistäytyminen ja yhteys luontoon. Teoksessa Aapola-Kari, S. (toim.) *Vaihteleva vapaa-aika: Lasten ja nuorten vapaa-aikatuutkimus 2022* 143–161. Opetus- ja kulttuuriministeriö, Valtion nuorisoneuvosto, Valtion liikuntaneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Pykä, R., Neuvonen, M., Kangas, K., Ojala, A., Lanki, T., Borodulin, K. & Tyrväinen, L. (2019) Individual and environmental factors associated with green exercise in urban and suburban areas. *Health & Place* 55 20–28. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2018.11.001>
- Rajaniemi, J., Uimonen, L. & Tuomisaari, J. (tulossa) Kaupunkien suunnittelu elonkirjolle. Teoksessa Hiedanpää, J., Kotiaho, J., Sinkkonen, A. & Unkila, M. (toim.) *Luonnon ehdyttäjä: ihmisen käsikirja*.
- Rakentamislaki (751/2023) <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230751>
- Reyes-Riveros, R., Altamirano, A., De La Barrera, F., Rozas-Vásquez, D., Vieli, L. & Meli, P. (2021) Linking public urban green spaces and human well-being: a systematic review. *Urban Forestry & Urban Greening* 61 127105. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2021.127105>
- Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., Cornell, S.E., Donges, J.F. ... & Rockström, J. (2023) Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances* 9(37) eadh 2458. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- Rönkkö, E., Eklund, D., Enwald, H., Fritze, H., Hakosalo, H., Hentilä, H-L. ... Velmala, S. (2024) Pandemiakestävä kaupunkisuunnittelu osana yhteiskunnan kokonaisturvallisuutta: RECIPE Policy Brief. Oulun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202411256888>
- Sarkar, C., Webster, C. & Gallacher, J. (2017) Association between adiposity outcomes and residential density: a full-data, cross-sectional analysis of 419 562 UK Biobank adult participants. *The Lancet Planetary Health* 1(7) 277–288. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30119-5](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30119-5)
- Shanahan, D., Bush, R., Gaston, K., Lin, B.B., Dean, J., Barber, E. & Fuller, R.A. (2016) Health benefits from nature experiences depend on dose. *Scientific Reports* 6 28551. <https://doi.org/10.1038/srep28551>
- Siltanen, U., Prass, M., Puhakka, R., Lehtimäki, J. & Haveri, H. (2024) Promoting planetary health at regional level: a qualitative analysis of a multisectoral health and environment program. *One Health Cases*. <https://doi.org/10.1079/onehealthcases.2024.0005>
- Sitra (2024) Lahti Living Lab – Luontoposiitiivinen elämä. <https://www.sitra.fi/hankkeet/lahti-living-lab-luontoposiitiivinen-elama/> (Luettu 29.2.2024)
- Swann, W.L., McMullen, S., Graeve, D. & Kim, S. (2019) Community resistance and discretionary strategies in planning sustainable development: the case of Colorado cities. *Urban Planning* 4(4) 98–110. <https://doi.org/10.17645/up.v4i4.2384>
- Söderman, T., Yli-Pelkonen, V., Kopperoinen, L., Saarela, S.R., Väre, S., Shemeikka, P., Oinonen, K. & Niemelä, J. (2012) Kestävät kaupunkiseudut – taustamateriaalia ekosysteemipalveluja ja viherrakennetta koskeville kriteereille ja mittareille. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja* 27/2012. Suomen ympäristökeskus. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/f15493fc-ee3d-46ce-8ac2-3cf1544c566a/content>
- Tuomisaari, J. (2015) Lahden yleiskaava strategisen maankäytön suunnittelun työkaluna. *Yhdyskuntasuunnittelu* 53(2) 40–57.
- Tuomisaari, J. (2019) *Epävarmuuden edessä: kuntien strateginen kaavoitus joustavana käytäntönä*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 150. Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1296-1>
- Tyrväinen, L., Silvennoinen, H., Korpela, K. & Ylén, M. (2007) Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. Teoksessa Tyrväinen, L. & Tuulentie, S. (toim.) *Luontomatkailla, metsät ja hyvinvointi* 57–77. Metlan työraportteja 52. Metsätutkimuslaitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-40-2045-2>
- Tyrväinen, L., Halonen, J.I., Pasanen, T., Ojala, A., Täubel, M., Kivelä, S., Leskelä, R-L., Pennanen, P., Manninen, J., Sinkkonen, A., Haahela, T., Haveri, H., Grotenfelt-Enegren, M., Lankia, T. & Neuvonen, M. (2024) Luontoympäristön terveysvaikutukset ja niiden taloudellinen merkitys. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 76/2024. Luonnonvarakeskus. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-380-963-5>
- United Nations (2019) World urbanization prospects: the 2018 revision. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. <https://doi.org/10.18356/b9e995fe-en>
- Varumo, L., Kangas, J., Kotilainen, J., Kullberg, P., Ojala, E., Pekkonen, M., Suokas, S. & Ollikainen, M. (2023) Oppeja Suomen ensimmäisestä kunnan ekologisesta kompensatiosta Lahdessa. *Alue ja Ympäristö* 52(1) 128–137. <https://doi.org/10.30663/ay.127325>
- Vierikko, K., Gonçalves, P., Haase, D., Elands, B., Ioja, C., Jaatsi, M., Pieniniemi, M., Lindgren, J., Grilo, F., Santos-Reis, M., Niemelä, J. & Yli-Pelkonen, V. (2020) Biocultural diversity (BCD) in European cities – interactions between motivations, experiences and environment in public parks. *Urban Forestry & Urban Greening* 48 126501. <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2019.126501>
- ViherKARA-verkosto (2013) Kaupunkiseutujen vihreän infrastruktuurin käsitteitä. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja* 39/2013. Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/42483>
- Viinikka, A., Tiitu, M., Heikinheimo, V., Halonen, J., Nyberg, E. & Vierikko, K. (2023) Associations of neighborhood-level socioeconomic status, accessibility, and quality of green spaces in Finnish urban regions.

- Applied Geography* 157 102973. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.102973>
- Väisänen, P. (2017) Lahden koulujen lähiluontoalueiden kartoitus. Teoksessa Laakso, H. & Kuhlampi, A. (toim.) *Tässä mä olen: tuloksia ja kokemuksia Mun juttu – meidän tulevaisuus -hankkeen toiminnasta* 77–86. Tutkimusraportit – Research Reports 72. Lappeenranta teknillinen yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-335-168-4>
- Whitmee, S., Haines, A., Beyrer, C., Boltz, F., Capon, A.G., de Souza Dias, B.F. ... & Yach, D. (2015) Safeguarding human health in the Anthropocene epoch: report of The Rockefeller Foundation–Lancet Commission on planetary health. *The Lancet* 386(10007) 1973–2028. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(15\)60901-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(15)60901-1)
- WHO (2016a) Health as the pulse of the new urban agenda. United Nations Conference on Housing and Sustainable Urban Development, Quito October 2016. World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241511445>
- WHO (2016b) Global report on urban health: equitable healthier cities for sustainable development. World Health Organization & UN-Habitat. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565271>
- WHO (2017) Urban green spaces: a brief for action. World Health Organization, Regional Office for Europe. <https://www.who.int/europe/publications/i/item/9789289052498>

Artikkeli

Anni Niemi^a, Lassi Similä^b, Hanna Pihkola^b & Tiina Koljonen^b

”Kyllähän se vähän yllätti” – Tiedontarpeet ja oikeudenmukaisuuden kokemukset tuulivoimasta kahdessa suomalaisessa kunnassa

”It Was a Bit of a Surprise” – Information Needs and Experiences of Justice Regarding Wind Power in Two Finnish Municipalities

Wind power has grown rapidly in Finland, driven by goals of carbon neutrality and energy security. However, efforts to streamline permitting and improve local consultation can lead to conflicting objectives. This study examines decision-making and resident experiences in two northern municipalities, Simo and Pyhäntä, where large wind power projects have been developed. Based on resident interviews, the analysis applies a justice framework—distributive, recognitive, and procedural. Many residents felt unclear about the broader impacts of wind power, such as land use after turbines are decommissioned. Concerns also included effects on landscapes, wildlife, traffic, and hunting, especially as turbine size and land use needs grow. Interviewees found information fragmented and hard to access. The results highlight how projects often affect small local communities with deep ties to specific areas. Reaching these groups is key to acceptance and fairness. Distributive justice issues emerged around imbalances between developers and residents, and between owners of turbine and transmission line land areas. Recognitive justice concerns were raised by residents who felt overshadowed by developers and landowners in decisions. Improving communication and participation can help reduce conflicts and support the fair and successful development of wind power in Finland.

Keywords: decision-making, justice, participation, wind power

Johdanto

Tuulivoimatuotanto ja tuulivoimaloiden määrä ovat kasvaneet Suomessa nopeasti. Vuosien 2010–2022 välillä tuulivoimantuotanto kasvoi 0,3 terawattitunnista (TWh) 11,6

^a Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy, anni.niemi@vtt.fi

^b Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy

terawattituntiin (TWh), saavuttaen yli 14 prosentin osuuden sähkön kokonaiskulutuksesta (Tilastokeskus 2024). Vuonna 2022 julkaistun ilmasto- ja energiastrategian (Huttunen ym. 2022) politiikkaskenaariossa arvioidaan, että hiilineutraalia Suomea tavoitellessa tuulivoimakapasiteetti kolminkertaistuisi nykyisestä vuoteen 2035 mennessä. Uusiutuva energia ja erityisesti tuulivoima ovatkin keskeisessä roolissa Euroopan ja Suomen tavoitellessa hiilineutraaliutta. Euroopan unioni on asettanut hiilineutraalisuustavoitteen vuodelle 2050 ja maaliskuussa 2023 EU sopi entistä tiukemmasta lainsäädännöstä, jolla nopeutetaan uusiutuvan energian käyttöönottoa ja nostetaan EU:n sitova, uusiutuvan energian osuutta koskeva vuoden 2030 tavoite vähintään 42,5 prosenttiin (European Commission 2022).

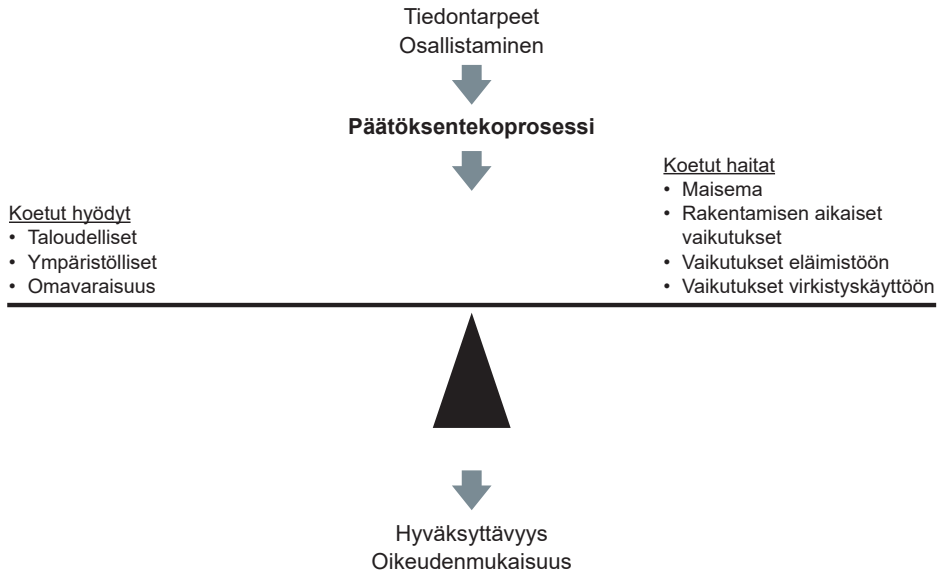
Lokakuussa 2023 Euroopan komissio julkaisi tuulivoimaa koskevan toimenpideohjelman (European Commission 2023). Ohjelman yksi pilari tavoittelee lupaprosessien nopeuttamista tuulivoiman kapasiteetin kasvattamiseksi. Lupaprosessien sujuvoittaminen on kirjattu myös pääministeri Petteri Orpon hallitusohjelmaan, jossa tavoitteena on kaksinkertaistaa puhtaan sähköntuotannon määrä Suomessa. Toisaalta hallitusohjelmassa esitetään, että tuulivoimalle lisätään velvoitteita sosiaalisen hyväksyttävyyden lisäämiseksi. Hallitusohjelmaan on kirjattu myös useita toimenpiteitä tuulivoimarakentamisen oikeudenmukaisuuden vahvistamiseksi, kuten purku- ja ennallistamisvelvoitteen käyttöönotto kattavasti, YVA:n (ympäristövaikutusten arviointimenettelyn) laskeminen kattamaan kaikki teolliset hankkeet ja maisema-arvioinnin vahvistaminen, niin sanottujen johtokäytävien (noin 20–100 metriä leveä maa-alue sähkövoimalinjojen alla) lunastuskorvauksien nosto sekä kansallisten etäisyysääntöjen määrittely ja käyttöönotto.

Vaikka tulevaan kehitykseen liittyy aina epävarmuuksia, ilmastonmuutoksen hillintä yhdessä Ukrainan sodan myötä korostuneiden huoltovarmuus- ja energiaturvallisuustavoitteiden kanssa kasvattaa tarvetta vähäpäästöiselle kotimaiselle sähköntuotannolle. Ilmastopolitiikan ja teknologian kehityksen myötä tuulivoimasta on tullut markkinaehtoisesti yhä kannattavampaa ja siten merkittävä kysymys yhä useammassa Suomen kunnassa, myös sisämaassa. Samaan aikaan tekninen kehitys on mahdollistanut yhä suurempien voimaloiden rakentamisen.

Viimeaikaisen kehityksen myötä tuulivoimahankkeiden vaikutukset ulottuvat entistä laajemmalle ja jakautuvat taloudellisesti eri tavalla kuin useissa aiemmissa tutkimusasetelmissa (esim. Janhunen 2018). Aiemmin tuulivoimahankkeet edellyttivät tyypillisesti tukimekanismeja, joista uusiutuvan sähkön tuotantotukijärjestelmä, jota maksettiin Suomessa uusille tuulivoimaloille 2011–2017 niin sanottuna syöttötariffina, oli ensisijainen (Työ- ja elinkeinoministeriö 2016). Muuttuneen asetelman huomioiminen tekee tuulivoimaan liittyvistä päätöksentekoprosesseista ajankohtaisen ja relevantin aiheen, joka koskettaa yhä useampia kuntia ja asukkaita.

Tuulivoiman hyväksyttävyys Suomessa on yleisesti ottaen hyvä (Energiategollisuus ry 2023). Hankkeiden oikeudenmukaisuutta ja hyväksyttävyyttä pyritään vahvistamaan päätöksentekoprosesseja koskevilla toimenpiteillä ja velvoitteilla, mutta samaan aikaan tavoitteena on lupaprosessien nopeuttaminen, sillä investointeja tarvitaan lisää, jotta ilmastotavoitteet olisi mahdollista saavuttaa. Lisäksi monet pienet kunnat tarvitsevat tuulivoiman tuomia verotuloja. Ilmastonmuutoksen hillinnän lisäksi tavoitteena on reilu ja oikeudenmukainen siirtymä, mutta miten mahdollistetaan näiden tavoitteiden toteutuminen käytännössä yksittäisten hankkeiden kohdalla?

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme tuulivoimahankkeiden ympärillä ilmeneviä paikallisia tiedontarpeita ja ristiriitoja (kuva 1). Pohdimme havaintoja erikseen oikeudenmukaisuuden kolmijaon – jako-oikeudenmukaisuuden, tunnustavan oikeudenmukaisuuden ja menettelytapojen oikeudenmukaisuuden – viitekehityksessä. Selvitämme, millaisia tiedontarpeita ja kokemuksia kuntalaisilla on tuulivoimahankkeisiin liittyen ja miten oikeudenmukaisuuden eri ulottuvuudet tulevat esiin heidän näkemyksissään. Pohdimme erityisesti, miten esiin tulleet huolet ja konfliktit liittyvät tiedontarpeisiin ja käytännön kokemuksiin, ja esittelemme suosituksia siitä, miten kuntalaisten näkökulmat voitaisiin ottaa paremmin

Kuva 1. Tuulivoimahankkeiden päätöksentekoprosessien ja asukkaiden kokemusten välinen asetelma tutkimuksessa. Päätöksentekoprosessin tulee huomioida osallisten tiedontarpeet ja huolet ja toisaalta punnita hyötyjä ja koettuja haittoja hankkeiden suunnittelussa ja päätöksissä. Tutkimus heijastelee käytännön kokemuksia prosesseista ja tuo uutta tietoa osallisten tiedontarpeista ja oikeudenmukaisuuden kokemuksista.

Figure 1. The setting between the decision-making processes of wind power projects and the experiences of residents in the study. The decision-making process must consider the information needs and concerns of local stakeholders, while weighing the benefits and perceived disadvantages in project planning and decision-making. The study reflects practical experience of the processes and provides new insights into the information needs of local stakeholders and their experiences of justice.

huomioon tuulivoimahankkeiden suunnittelussa ja toteutuksessa. Tavoitteenamme on syventää kuntien, hankekehittäjien, tuulivoimayhtiöiden ja muiden toimijoiden tietopohjaa paikallisten näkemysten huomioimiseksi ja avoimen vuoropuhelun vahvistamiseksi tuulivoimahankkeiden ympärillä. Tutkimuksessa etsimmeikin vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten kuntalaisten tiedontarpeet ja tiedon saatavuus vaikuttavat heidän kokemukseensa tuulivoimahankkeiden oikeudenmukaisuudesta?
- Miten oikeudenmukaisuuden kolmijako selittää tuulivoimahankkeisiin liittyviä ristiriitoja ja kuntalaisten osallistumiskokemuksia?

Tuulivoimatuotannon alueellinen merkitys Pyhännällä ja Simossa

Tarkastelemme kahta pientä tuulivoimakuntaa pohjoisessa Suomessa: Pyhää Pohjois-Pohjanmaalla ja Simoa lounaisessa Lapissa (kuva 2). Tutkimusasetelmassa kunnilla on yhteistä muun muassa väestönkehityksen kautta talouteen liittyvät haasteet. Toisaalta kunnat sijoittuvat eroavasti rannikolle (Simo) ja sisämaahan (Pyhäntä), niillä on eri pituinen historia tuulivoimakuntina sekä erilainen elinkeinorakenne.

Simo on ollut tuulivoimakuntana edelläkävijöitä Suomessa. Ensimmäiset tuulivoimalat kunnan alueelle valmistuivat vuonna 2011, ja Simo piti aiemmin hallussaan asemaa Suomen tuulivoimavaltaisimpana kuntana. Nykytilastoissa se sijoittuu kuudenneksi (Suomen

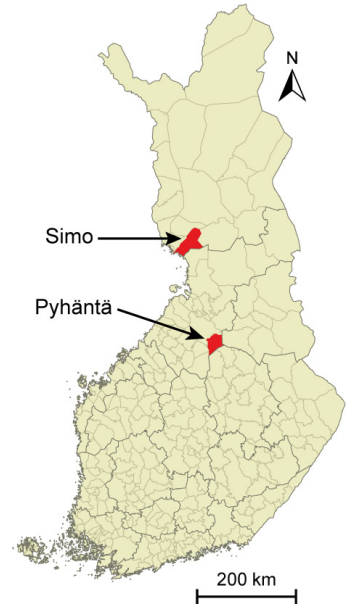
Tuulivoimayhdistys 2023a). Vuoden 2023 kesäkuussa Simossa oli eri puolille kuntaa asennettuna 64 tuulivoimalaa yhteisteholtaan 280 megawattia (MW; Suomen Tuulivoimayhdistys 2023b). Pyhännällä tuulivoima on uudempi asia. Kunnan alueen ensimmäinen, Piiparinmäen tuulivoimapuisto, oli valmistuessaan vuonna 2021 Suomen suurin käsittäen yhteensä 41 tuulivoimalaa yhteisteholtaan 211 MW (Suomen Tuulivoimayhdistys 2023b). Piiparinmäen tuulivoimapuisto sijaitsee osittain Kajaanissa (9 voimalaa yhteisteholtaan 50 MW) ja osittain Pyhännän puolella (32 voimalaa yhteisteholtaan 161 MW).

Vuoden 2022 lopussa Pyhännällä oli 1635 ja Simossa 2877 asukasta (Tilastokeskus 2022a). Kunnat sijoittuvat Suomen kuntien joukossa väestötiheydeltään alhaisimpaan kymmenykseen (Tilastokeskus 2022b). Molempien kuntien väestömäärä on laskenut 1990-luvulta alkaen ja samalla aikavälillä työikäisen väestön osuus kunnissa on laskenut. Pyhännän työpaikkaomavaraisuus on ollut suurta elintarviketeollisuuden ja puutuoteteollisuuden vetämänä. Asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus työllisistä vuonna 2021 oli 75,3 prosenttia (Tilastokeskus 2022a). Simossa asuinkunnassaan työssäkäyvien osuus työllisistä oli verrattain alhainen, 40 prosenttia. Simossa matkailu on ollut nousussa, ja elinkeinoista maa- ja metsätalous sekä turvetuotanto ovat olleet merkittävässä asemassa. Alueellista merkitystä on muun muassa naapurikunta Kemin huomattavalla selluteollisuudella. Simon kunta kuuluu poronhoitoalueeseen, kun Iso-Sydänmaan paliskunta sijaitsee osittain kunnan alueella. Täten myös tuulivoimarakentamisen hankealueita sijoittuu Simossa poronhoitoalueelle. (FCG 2022.) Tutkimusalueella sijaitsevat poronhoitoalueet eivät kuitenkaan kuulu saamelaiden kotiseutualueeseen, emmekä tässä tutkimuksessa siksi käsittele erikseen tuulivoimahankkeiden vaikutuksia saamelaiden oikeuksiin, kulttuuriin ja elinkeinoihin.

Molemmille kunnille tuulivoimalat ovat merkittävä tulonlähde. Simon kunnassa tuuli- ja aurinkovoimaloiden osuus kunnan kiinteistöverotuloista oli 68,9 prosenttia vuonna 2023. Osuus oli suurin Suomen kaikkiin kuntiin verrattuna. Pyhännällä vastaava osuus oli 59,2 prosenttia, joka oli kolmanneksi suurin osuus muihin kuntiin verrattuna. Vuonna 2023 Simon kunta sai 1,65 miljoonaa euroa kiinteistöveroja tuulivoimaloista. Tämä summa muodostaa noin viidenneksen kunnan kokonaisverotuloista. (Verohallinto 2023.)

Simo liittyi kuntien ilmastomuutoksen hillinnän Hinku-verkostoon vuonna 2022. Kaikista Suomen kunnista Simo on saavuttanut suurimmat päästövähennykset pitkälti juuri tuulivoiman ansioista. Tuulivoimatuotannosta laskettujen päästövähennysten kera Simon kasvihuonekaasupäästöt ovat laskennallisesti negatiiviset. (Hiilineutraalisuomi.fi 2022.) Pyhäntä ei kuulu Hinku-verkostoon.

Kummassakin tarkasteltavassa kunnassa oli tutkimuksen aineistoa kerättyäessä ja analysoitaessa vuosina 2022–23 vireillä jo asennetun tuulivoimakapasiteetin lisäksi useampia uusia tuulivoimahankkeita. Lisäksi Simoon on luvitettu myös 70 MW maa-asenteinen aurinkovoimala, joka tarvitsee 80 hehtaarin pinta-alan (Simon kunta 2023). Jo asennettujen tuulipuistojen lisäksi uusiutuvan energian hankkeet ovat siis edelleen ajankohtaisia paitsi näissä kunnissa, myös useissa muissa Suomen kunnissa.

Kuva 2. Simon (Lapissa) ja Pyhännän (Pohjois-Pohjanmaalla) sijainnit kartalla. Hallintoraja-aineisto on Maanmittauslaitokselta (MML 2024).

Figure 2. Map showing the locations of Simo (in Lapland) and Pyhäntä (in North Ostrobothnia). Administrative border data is from the National Land Survey of Finland (MML 2024).

Hyväksyttävyys ja oikeudenmukaisuus tuulivoimahankkeissa

Tuulivoiman hyväksyttävyyttä ja siihen liittyviä oikeudenmukaisuuden kokemuksia on tutkittu Suomessa aiemminkin (mm. Korjonen-Kuusipuro & Janhunen 2015; Janhunen ym. 2018; Heiskanen ym. 2021; Kivimaa ym. 2023; Lyytimäki ym. 2023; Sorvali ym. 2023). Tuulivoimaan suhtaudutaan Suomessa yleensä melko myönteisesti. Vuonna 2023 Energiategollisuuden teettämässä kyselyssä 77 prosenttia vastaajista oli sitä mieltä, että tuulivoiman käyttöä sähköntuotannossa tulisi lisätä ja vain 5 prosenttia vastaajista vähentäisi tuulivoiman käyttöä (Energiategollisuus ry 2023). Paikallisella tasolla tuulivoima kohtaa silti vastustusta: yleinen suotuinen asenne saattaa muuttua, kun paikallinen tuulivoimahankesuunnitelma julkaistaan (Aitken 2010). Tämän vaiheen aikana asukkaiden keskuudessa saattaa nousta esiin erilaisia pelkoja ja huolia. Onnistuneen asennuksen jälkeen hyväksyntä usein taas lisääntyy. Paikallinen vastustus saattaa yleisen tuulivoima-asenteen sijaan riippua enemmän paikallisista tekijöistä, kuten mahdollisuuksista osallistua päätöksentekoprosessiin tai kokemuksesta, että päätöksentekoprosessissa asetetaan etusijalle ulkoiset taloudelliset intressit tai globaalit ympäristötavoitteet ja jätetään huomiotta paikalliset harmit. Siksi yleiset asenteiden mittaukset, kuten asukaskyselyt, saattavat olla riittämättömiä tunnistamaan vivahteikkaampia näkemyksiä. (Moore 2012; Janhunen ym. 2018.)

Jos asukkaat kokevat, että heillä on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä osallistumisprosessin aikana ja heidän kysymyksiinsä vastataan, hyväksyttävyyssaste on todennäköisesti korkea (Aitken 2010). Pahimmassa tapauksessa yhteisöön voi kehittyä konflikti. Konfliktiin johtavat tekijät ovat moninaisia, kuten epäonnistunut alkuvaiheen sitoutuminen, puolueettoman fasilitaattorin puuttuminen tai se, ettei paikalliselle vastustukselle ole tilaa virallisessa prosessissa. Erilaiset intressit olisi otettava vakavasti, mutta niiden huomioon ottaminen vie aikaa ja energiaa. (Korjonen-Kuusipuro & Janhunen 2015; Janhunen ym. 2018; Langer ym. 2018.)

Ympäristöperusoikeuden mukaan jokaisella on oikeus terveelliseen ympäristöön sekä mahdollisuus vaikuttaa elinympäristöönsä koskevaan päätöksentekoon. Kaavoitusprosessin tarkoitus on ratkaista alueiden käyttö oikeudenmukaisesti ja päättää, miten elinkeinot alueelle sijoittuvat. Tuulivoimala tarvitsee kaavan lisäksi rakennusluvan kunnan rakennusvalvontaviranomaiselta. YVA-menettelyn tarve riippuu voimaloiden koosta tai ELY-keskuksen päätöksestä. Alueellisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta kaavan tulee olla oikeudenmukainen myös naapurikunnille, luonnolle sekä tuleville sukupolville. (Sorvali ym. 2023.)

Sekä kaavoitus- että YVA-prosesseihin liittyy kuulemismenettelyjä, mutta paikallista hyväksyttävyyttä tavoiteltaessa vuorovaikutuksen vähimmäisedellytykset eivät lakisääteisillä osallistamismenettelyillä välttämättä täyty. Oikeudenmukaisuuden kannalta keskeisiä kysymyksiä ovat muun muassa, kuka hyöttyy sähköntuotantokapasiteetin kasvamisesta ja miten haitat jakautuvat alueellisesti. (Janhunen 2018; Heiskanen ym. 2021.)

Oikeudenmukaisuuden kolmijako sisältää jako-oikeudenmukaisuuden, tunnustavan oikeudenmukaisuuden ja menettelytapojen oikeudenmukaisuuden. Energiasiiirtymän oikeudenmukaisuuskysymyksissä kyse on usein jako-oikeudenmukaisuudesta, erityisesti politiikkatoimien vaikutusten oikeudenmukaisessa jakautumisessa alueiden välillä. (Heffron & McCauley 2017; Kivimaa ym. 2023.) Ilmastonmuutoksen hillintätoimilla, kuten tuulivoimatuotannon lisäämisellä, voi olla paikkaan sidottuja vaikutuksia, jotka jakautuvat epätaisisesti (Lyytimäki ym. 2023). Menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen kuuluu esimerkiksi paikallisten asukkaiden tasavertaisuus, kuulluksi tuleminen ja osallistumismahdollisuudet tuulivoimaloiden sijoittumista koskevassa päätöksenteossa. Tunnustava oikeudenmukaisuus puolestaan liittyy siihen, miten eri ryhmät nähdään politiikan osapuolina ja saavatko he tarvittavaa huomiota ja tukea päätöksenteossa. Tuulivoimahankkeiden oikeudenmukaisuusarvioinnissa on myös otettava huomioon ympäristöperusoikeuteen perustuvat näkökulmat

ja tarvittaessa harkittava hyvittäviä keinoja esimerkiksi ekologisten kompensatioiden muodossa. (Janhunen ym. 2018; Heiskanen ym. 2021.)

Sorvalin ja kumppaneiden (2023) tutkimuksessa alueellinen oikeudenmukaisuus nousi esiin kritiikkinä ulkopuolisten liiallisesta määräysvallasta paikallisyhteisöön. Ylikansallisilla tuulivoimayhtiöillä on merkittävä näkyvyys ja vaikutusvalta paikallisissa päätöksentekoprosesseissa. Maanomistajan, kunnan, valtion ja EU:n tavoitteet ja tehtävät liittyen alueiden käyttöön voivat olla ristiriitaisia. Riskinä on myös paikallisten kiistojen jääminen avoimesti ja rakentavasti kokonaan käsittelemättä. Tuulivoiman tarvitsemien maa-alueiden vuokriin ja niiden määrittymiseen tarvitaankin lisää läpinäkyvyyttä ja sähkölinjamaa-alueiden lunastuskorvauksiin uudelleentarkastelua. (Sorvali ym. 2023.)

Poronhoitoalueilla tuulivoiman rakentamiseen liittyy merkittäviä huolenaiheita elinkeinon säilymisestä jälkipolville. Paliskunnilla on erityisoikeuksia alueiden käyttöön nähdessä. Tuulivoimahankkeiden menettelyssä tarvitaankin keinoja myös konfliktien hallintaan. Luoma ja kumppanit (2023) esittelevät yhteistoiminnallisen mallin, jonka avulla erilaisia näkökulmia on mahdollista sovittaa yhteen. Katsauksessa korostetaan, että jatkuvuus on keskeinen tekijä paikallisen hyväksyttävyyden rakentamisessa yhteydenpidon ja luottamuksen näkökulmasta.

Myös Winter ja kumppanit (2022) toteavat, että asenteet tuulipuistoja kohtaan näyttävät olevan riippuvaisia luottamuksesta. Tuulipuistojen kannatus määräytyy ensisijaisesti eheyteen perustuvan luottamuksen, oikeudenmukaisuuden ja tasapuolisuuden perusteella. Käsitykset oikeudenmukaisuudesta voivat vaikuttaa lopputuloksen onnistumiseen, kuten tuulipuiston rakentamiseen (Janhunen 2018).

Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tutkimuksen aineisto koostuu 14 haastattelusta, joista seitsemään osallistui simolaisia ja seitsemään pyhäntäläisiä. Haastatteluihin osallistui yhteensä 16 henkilöä, sillä kahdessa haastattelussa osallistujina oli kaksi saman perheen jäsentä. Haastatteluista 9 oli miehiä ja 7 naisia. Toteutimme haastattelut etänä Teams-sovelluksella vuoden 2022 aikana. Etähaastattelumenetelmän valintaan vaikutti pitkien etäisyyksien tuomien käytännön haasteiden vuoksi myös tutkimuksen aikana merkittävästi erilaisia tapahtumia ja kohtaamisia rajoittanut COVID-19-pandemia.

Haastattelut olivat puolistrukturoituja teemahaastatteluja, eli etukäteen määriteltyjen haastatteluteemojen ja apukysymysten pohjalta käsitelimme myös haastatteluissa esiin tulleita keskustelunaiheita. Haastatteluissa käsitellyt teemat koskivat haastateltavien omia kokemuksia ja näkemyksiä tuulivoimahankkeiden vaikutuksista omaan arkeen ja lähiympäristöön, osallistumista tuulivoimahankkeisiin, naapurustossa ja kunnassa käytyä tuulivoimakeskustelua sekä kiinnostusta ilmastomuutokseen ja sen hillintään omassa asuinympäristössä. Lisäksi keskustelimme ilmastomuutokseen liittyvistä paikallisista kokemuksista ja näkemyksistä.

Haastattelut nauhoitettiin, litteroitiin ja analysoitiin NVivo-ohjelmistolla (Bazeley & Jackson 2013). Analyysi toteutettiin aluksi puhtaan aineistolähtöisesti (luku 4), jonka jälkeen sitä syvennettiin havaintojen ohjaamana aiempaan kirjallisuuteen tukeutuen (luku 5 tukeutuen luvun 2 katsaukseen). Ensi vaiheessa koodasimme aineiston avoimesti luokkiin, jotka muistuttivat pitkälti teemahaastattelujen teemoja. Aineistosta nousivat erityisesti kuntalaisten tiedontarpeet liittyen tuulivoimaan, osallistuminen tuulivoimahankkeissa sekä tuulivoimaan liittyvät ristiriidat ja konfliktit paikallisissa yhteisöissä. Analyysin edetessä oikeudenmukaisuuden kysymykset nousivat keskeiseksi teemaksi ja tarkastelimmekin aineistoa oikeudenmukaisuuden kolmijaon viitekehyksessä. Oikeudenmukaisuuden viitekehys ei kuitenkaan ohjannut alkuperäistä koodausta, vaan rakentui aineistolähtöisesti havaittujen kokemusten pohjalta. Tämä lähestymistapa mahdollisti tutkittavien kokemusten syvällisen

tarkastelun paikallisissa kontekstissa samalla, kun tulkintoja jäsennettiin aiemman tutkimustiedon valossa.

Ennen varsinaisia tutkimushaastatteluja toteutettiin esihaastatteluja kuntien ja tuulivoimamahankkeiden toimijoiden kanssa keskeisten haasteiden tunnistamiseksi. Esihaastatteluihin osallistui yhteensä seitsemän eri henkilöä. Niistä tehdyt alustavat havainnot vaikuttivat literoitujen teemahaastattelujen sisältöön. Ensimmäiset varsinaiset haastattelut tavoitimme julkisista lähteistä tapauksiin liittyvien toimijoiden verkkosivuilta, ja yhteydenotoissa käytimme sähköpostia ja puhelinta. Lisähaastattelujen valintaan ja löytämiseen käytettiin lumipallo-otantaa. Menettelyssä kysimme haastateltavilta, keitä muita aiheesta kiinnostuneita paikallisia voisimme kutsua samanlaiseen haastatteluun mahdollisimman monipuolisten näkökulmien tavoittamiseksi, ja samalla pyysimme luvan mainita haastateltavan nimi hänen ehdottamilleen henkilöille haastattelukutsuja lähetettäessä. Lumipallo-otanta mahdollisti tutkimuksen teemoille relevanttien paikallisten löytymisen etänä.

Haastattelujen lisäksi tutkimustiimi oli kummallakin paikkakunnalla läsnä vuosien 2022–23 aikana kolmena päivänä. Näiden aikana järjestimme erikseen suunniteltuja tapahtumia, joiden tavoitteena oli edesauttaa paikallisten kohtaamisia ja keskusteluja osana tutkimushanketta. Tutkimushankkeesta ja tapahtumista myös tiedotettiin monipuolisesti eri kanavilla, kuten paikallislehdissä, kuntien verkkosivuilla, sosiaalisessa mediassa ja paikkakunnille levitetyillä ilmoituksilla. Tapahtumien ja uutisten avulla löysimme muutaman haastateltavan. Haastateltavien joukossa oli muun muassa kunnanhallitusten ja -valtuustojen entisiä ja nykyisiä jäseniä, porotalouselinkeinon harjoittajia, kyläyhdistysten jäseniä, paikallisia yrittäjiä ja metsästysseuran jäseniä.

Haastateltavien asuinpaikat sijoituivat eri puolille kuntia, ja osin myös lähelle jo toiminnassa olevia tai suunnitteilla olevia tuulivoimaloita. Haastateltavat edustivat monia eri ammattiryhmiä, ja he olivat tyypillisesti jo työurallaan pitkälle edenneitä tai eläkeiän saavuttaneita. Nuorimpien aikuisikäluokkien vähäinen edustus haastateltavien joukossa täten rajaa tutkimuksen näkökulmaa tiettyihin väestöryhmiin.

Haastatteluaineiston rajallisuus on huomioitava tutkimuksen tulkinnessa. Pienilläkin aineistomäärillä voidaan saavuttaa merkittävä teemoittainen saturaatio, erityisesti homogeenisissa tutkittavissa ryhmissä (Hennink ym. 2016; Hagaman & Wutich 2017). Esimerkiksi Hennink ja Kaiser (2022) totesivat, että aineiston saturaatio tapahtui 9–17 haastattelun kohdalla, ja Francisin ja kumppaneiden (2010) mukaan suurin osa teemoista voi nousta esiin jo ensimmäisen kuuden haastattelun aikana. Vaikka tutkimuksemme aineisto tarjoaa monipuolisia näkökulmia tuulivoimamahankkeisiin liittyviin kokemuksiin, se on määrällisesti melko niukka, mikä vaikuttaa tulosten yleistettävyyteen ja mahdollisiin lisäselvitystarpeisiin. Laadullisen tutkimuksen näkökulmasta tutkimus ei pyrikään yleistettävyyteen eikä aineiston arvo perustu sen laajuuteen, vaan syvällisiin ja kontekstisidonnaisiin vastauksiin, jotka valaisevat tutkittavaa ilmiötä paikallisesta näkökulmasta. Pienestä otoskoosta huolimatta aineisto tuokin esiin yksilöllisiä kokemuksia ja näkemyksiä, jotka auttavat ymmärtämään tuulivoimamahankkeisiin liittyviä tuntemuksia ja niiden vaikutuksia paikallisyhteisöissä.

Paikallisia näkemyksiä ja kokemuksia tuulivoimamahankkeista

Tässä luvussa esitellään, millaisia teemoja ja kokemuksia haastatteluissa nousi esiin tuulivoimaan liittyen. Käsiteltäviä teemoja ovat tiedontarpeet tuulivoimaan liittyen, paikallisten osallistuminen tuulivoimamahankkeisiin sekä tuulivoimamahankkeiden aiheuttamat ristiriidat ja konfliktit paikallisissa yhteisöissä ja omassa arjessa.

Epäselvyydet ja tiedontarpeet tuulivoimaan liittyen

Useimmat haastateltavat toivat esiin erilaisia lisätiedon tarpeita tuulivoimamahankkeisiin ja tuulipuistojen toimintaan sekä niiden elinkaareen liittyen. Kysymykset kumpusivat

useimmiten omista kokemuksista liittyen lähistöllä toimiviin tuulipuistoihin tai niiden rakennusprojekteihin. Vain yksittäiset haastateltavat kertoivat oma-aloitteisesti olleensa täysin tyytyväisiä tuulivoimahankkeista tai tuulivoimasta yleisemminkin saamaansa tietoon ja sen laatuun. Tiedontarpeet jaettiin kolmeen luokkaan: kokonaisvaltaisen tiedon tarve, tuulivoiman vaikutukset sekä hyötyjen ja haittojen jakautuminen erityisesti taloudellisista näkökohdista.

Useita vastaajia kiinnostivat tuulivoimahankkeiden elinkaareen liittyvät kysymykset ja erityisesti se, mitä tuulivoimaloille ja tuulivoima-alueille tapahtuu voimaloiden käyttöään päätyttyä. Esimerkiksi kiinnosti se, kenelle mahdolliset purkukustannukset lankeavat ja ovatko tuulivoimaloiden osat kierrätettäviä. Useampia vastaajia mietitytti, jäävätkö betonirakenteet paikalleen luontoon ja miten alueiden ennallistaminen tapahtuu vuosikymmeniä kestävä tuulivoimakäytön jälkeen. Rakentamisen aikaisista vaikutuksista haastateltavat toivat esiin erityisesti liikennehäiriöt sekä odottamattoman suuren kuljetusmäärän tuulivoimapuiston rakennusaikana. Tämä lienee korostunut tuulivoimaloiden koon kasvaessa ja niiden siirtyessä enenevästi sisämaahan, mikä vaatii monesti massiivisempia maanrakennustöitä. Osa haastateltavista oli kiinnostunut tuulivoimasta osana laajempaa energiajärjestelmää. Tähän liittyi myös muu kuin suoraan tuulivoimalaitosten rakentamiseen liittyvä tieto, kuten tuulipuistojen vaatimien voimalinjojen sijoittuminen ja toisaalta vaihtelevaan tuotantoon liittyvä varavoiman tarve. Esiin tuotiin myös se, että kokonaiskuvan saaminen samanaikaisesti käynnissä olevista tuulivoimahankkeista on hankalaa.

”[...] Tiedätkö ihan ja ehkä semmoinen mikä suurin huolenaihe ni on noussut siitä, että mitäs sitten kun nämä myllyt on elinkaarensa päässä, mitenkä sitten se loppukäsittely näiden osalta?” (H05)

”[...] Se tieto tulee sitten siinä vaiheessa kun mylly pyörii. Se [ei] tuu silloin kun sitä ruvetaan rakentamaan, ei sitä näytetä kuoppia ja sitä rautamäärää ja betonimäärää mitä sinne menee. No se on vähän semmoista että hyshys. Että sitten kun se on kaikki on upotettu ja havaittu ja betonit ei näy siellä.” (H08)

”[...] Se elinkaari niillä tuulipuistolla ei ole pitkä ja koska ei voi tuulivoiman varaan täysin luottaa, koska etenkin talvella kovalla pakkasella ne ei hirveästi tuota energiaa. Sitä ei pystytty vielä oikein varastoimaan, että kuitenkin tarvitsee sitten sitä vesi- ja ydinvoimaa, jossa kaikessa on sitten omat ongelmansa.” (H12)

Tuulivoiman hiilidioksidipäästöttömyys sähköntuotannon osalta on laajalti kiistatonta ja tunnettua myös haastateltujen joukossa. Kuitenkin tuulivoimaloiden laajempiin vaikutuksiin, kuten materiaalien päästö- ja ympäristövaikutuksiin, ja hankkeiden biodiversiteetti-, eläimistö- sekä kasvillisuusvaikutuksiin kohdistui paljon mielenkiintoa ja tiedontarpeita. Myös tuulivoiman tieltä kaadetun metsän vaikutuksen huomiointi arvelutti. Tärkeänä pidettiin myös seurantatiedon keräämistä tuulivoimaloiden paikallisista vaikutuksista niiden asennusten jälkeen. Yksittäisiä vastaajia mietityttivät myös tuulivoimaan liitettyjen infraäänten ja SF6-kaasujen mahdolliset terveysvaikutukset. Myös tuulivoimaloiden suurentunut koko nähdään tarpeellisenä huomioida hankkeiden suunnittelussa ja asukkaiden osallistamisessa. Vaikka tuulivoiman maisemavaikutukset on sinällään hyvin tunnettu tekijä, monet vastaajat toivat esiin, etteivät kuitenkaan olleet osanneet täysin hahmottaa lopputulosta etukäteen:

”[...] Että itsellekin tuli yllätyksenä, että tuli noinkin lähelle sitten myllyt. Tiesin kyllä kun [edellistä tuulipuistoa tehtiin], mutta ei hahmottanut, että ne on niin isoja ja näkyy noin kauas.” (H04)

”[...] Ne on ollut niitä pikkumyllyjä ja nyt alkaa olla 10 MW, lähes kolminkertaisia, niin se matka on sama, vaikka sitten puhutaan korkeudesta ja sitten välkeyongelmasta ja ääniongelma. Niin se

olisi pitänyt kyllä viedä kauemmas niillä isommilla myllyillä, että se ei ole millään tavalla linjassa [sen kanssa] mitä on ennen ollut.” (H08)

Useampi pohti taloudellisten hyötyjen ja toiminnan haitallisena pidettyjen vaikutusten jakautumista: Millaisia työllisyysvaikutuksia hankkeilla on niiden toiminta-aikana, ja miten tuotot jaetaan kunnan asukkaiden ja ulkoisten toimijoiden välillä. Erityistä huolta herätti, mikäli taloudelliset hyödyt vaikuttivat valuvat ulkomaille kuntalaisten jäädessä osattomiksi. Taloudellisiin hyötyihin liittyvä tiedontarve saattaa olla viime vuosien aikana korostunut tuulivoimarakentamisen muututtua kannattavaksi liiketoiminnaksi aiemman tukien varassa toimimisen sijasta. Myös mökkien arvon alenema hankkeiden vaikutuksesta tuotiin esiin.

”[...] Kun niitä sähkölinjoja ja kaikkia muita joutuu nyt rakentamaan uusia, vähän sitä kulurakennetta olisi kiva avata, että miksi se kaatuu sitten peruskuluttajan niskaan se lasku? Undet linjat on rakennettu ja me maksetaan sitten siitä. Sähkömaksut nousee. Kaikkeaa muuta, että kenelle se on ilmaista se tuulisähkö sitten? Kuka hyöttyy siitä että ne pyörii siellä?” (H04)

”[...] Ne on ulkomaisia yhtiöitä, joille sitten myydään nämä tuulivoimapuistot. [Tämä tuulipuisto] on nyt tulossa Metsähallituksen valtion metsille, mutta [on muita tuulipuistoja, jotka ovat] yksityisten maille tulossa ja ne omistajat asuu jossakin Etelä-Suomessa itse, että ne vaan ottaa sinne vuokratulot vai mitä tuloja ne maanomistajina saa, ilman sitten että edes ovat paikallisia, että sitten paikalliset kärsii siitä omista kodeissaan.” (H09)

Sisällöllisten huomioiden lisäksi aineistosta tunnistettiin myös tiedon muotoon ja jakelutapaan liittyviä ehdotuksia ja huomioita. Nämä saivat hieman vähemmän mainintoja. Useissa viittauksia korostettiin kunnan dokumenttien saatavuutta tai saavutettavuutta esimerkiksi kunnan internet-sivuilla, tiedotuslehdissä tai paikallislehdissä. Myös tiedon luotettavuuden ja puolueettomuuden suhteen esitettiin joitain huomioita. Tiedon sirpaleisuutta ja sen jakautumista moniin paikkoihin pidettiin haasteellisena. Yksi konkreettinen parannusehdotus oli perinteinen kirje, josta olisi yhdellä silmäyksellä nähtävissä olennainen tieto. Myös keskustelu- ja yleisötilaisuudet saivat mainintoja, joskin tieto jo järjestetyistä tilaisuuksista ei ollut tavoittanut kaikkia haastateltuja. Yksittäisissä kommentteissa esimerkiksi hankkekehittäjien tai tuulivoima-alan etujärjestöjen tuottamaa tietoa ei pidetty luotettavana, ja muun muassa terveysvaikutuksiin liittyviä tutkimuksia kritisoitiin.

Ongelmallisena koettiin tiedon epätasainen jakautuminen eri sidosryhmien välille. Erään kommentin mukaan maanomistajat ovat hyvin perillä hankkeista, mutta muille kuntalaisille tiedon saatavuutta ei pidetty yhtäläisenä. Maanomistajien kautta tietoa oli toisaalta kulkenut myös muille. Samankaltainen ongelma nähtiin myös mökkiläisten ja vakinaisten asukkaiden välillä. Eräs haastateltu tunnisti myös, että tuulivoimaan liittyvä tiedon omaksuminen edellyttää monesti varsin syvällistä perehtymistä. Toiveena olikin ”kansantajuinen esitys elinkaarivaikutuksista”.

Kokemus kuulluksi tulemisesta ja asukaskyselyiden vaikutuksen osoittaminen nähtiin useammissa kommentteissa tärkeäksi. Nämä näkemykset alleviivaavat, että ainoastaan yksisuuntaista tiedon jakamista ei pidetä tyydyttävänä tapana. Sosiaalisen median keskusteluihin, erityisesti Facebook-ryhmiin viitattiin myös useassa kommentissa aktiivisina ja runsassisältöisinä keskustelukanavina, ja eräs vastaaja kertoi käyttävänsä paljon aikaa virheellisenä pitamiensä argumenttien kumoamiseen.

”Ilmasto- ja tuulivoimakeskustelussa kunnan johto on erittäin aktiivinen, kuten kuuluu heidän tehtävänsäkin. Luottamushenkilöissä on myös erittäin aktiivisia mm. hiilineutraalisuuden suhteen. Keskustelua käydään myös somessa, mutta esim. [naapurikunnassa] huomattavasti kovempaa keskustelua ja kaikki valituksen kautta. Paikallislehden kautta tulee [kuntalaistenkin] ulottuville tietoa ja keskustelua.” (H03)

”Kuinka paljon sitten jollain asukaskyselyllä on vaikutusta, niin se onkin sitten eri asia. Sitä voisikin joku vähän tarkastella, että miten ne oikeasti on vaikuttanut ne asukaskyselyitten tulokset sitten siihen, mitä niissä kaavoissa muuttuu.” (H11)

Osallistuminen

Etenkin tuulivoimaan kielteisemmin suhtautuvat kokivat, että tietoa tuulivoimahankkeiden osallistumismahdollisuuksista ja -tilaisuuksista on ollut vaikea löytää. Eräs haastateltu kertoo, että kutsut tilaisuuksiin tai asukaskyselyihin ovat usein rajoittuneet vain maanomistajiin, ja muuten tietoa on jaettu vähän. Toisaalta myös yksi maanomistaja kertoi, että kuuli tuulivoimahankkeesta ensimmäisen kerran vasta, kun postitse tuli sopimus allekirjoitettavaksi maanvuokrasta.

”Olen saanu jotain tietoa vain, kun [sukulainen] ainakin joitain maita omistaa, joille ehkä olisi tulossa tuulivoimaa, mutta minusta se ei ole ollut missään vaiheessa julkista. Hirveän työn joutuu tekemään, että sä löydät ne käsitellyt asiat tuolta kunnan [valtuuston] jostakin.” (H04)

Eräs tuulivoimalle myönteisempi haastateltu sen sijaan nimesi useita tilaisuuksia, joita eri tahot (Metsähallitus, tuulivoimayhtiöt, YVA-tilaisuus, kunta) olivat järjestäneet tuulivoimahankkeisiin liittyen monessa eri prosessin vaiheessa. Asukkaat kokivat erityisesti kyläillat mielekkäinä tilaisuuksina osallistua. YVA-prosessin viralliset tilaisuudet sen sijaan eivät välttämättä kohtaa asukkaita.

Tarve lainsäädännöllisiä minimivaatimuksia laajemmalle osallistamiselle ja tiedottamiselle on kunnissa tiedostettu, ja erilaisia tapahtumia pyritty järjestämään. Muun muassa Pyhännällä järjestyt kunnanjohtajan kyläkierrokset ovat olleet yksi tätä tarkoitusta palveleva tapahtumamuoto. Tapahtumat eivät välttämättä ole kuitenkaan tavoittaneet kaikkia kiinnostuneita. Toisaalta osa haastatelluista toi esiin myös, että ehkä he olisivat myös itse voineet olla asian suhteen aktiivisempia.

Monet kokevat, ettei ole vaikutusvaltaa, ellei ole maanomistaja, joka myös johtaa passiivittomiseen eli tilaisuuksiin ei osallistuta tai tietoa ei oma-aloitteisesti etsitä:

”En ole itse niin aktiivinen ollut, koska just ei omista maata niin se tuntuu, että ei sillä ei ole merkitystä [...]” (H12)

Tietoon törmätään lähinnä paikallislehdissä, ja esimerkiksi eräs tuulivoimaan kriittisemmin suhtautuva haastateltu kertoi, ettei ollut lehtiutisten lisäksi perehtynyt miten esimerkiksi YVA-prosessi etenee tai mitä paikallisia ympäristövaikutuksia tutkitaan.

”[...] Ja sitten että siellä voisi olisi myös monenlaisia ääniä, että tuolla kylätalollakin niin nehan vain lobbasivat sitä tuulivoimaa, että minusta se oli aika yksipuolista se tieto sitten mitä siellä oli tarjolla ja ihan kaikkiin kysymyksiin ei osattu vastata.” (H12)

”[...] Pitäisi vaan sitten keskustella ja olla tällaisissa tilaisuuksissa [mukana], vaikka jossain pitäjäpäivillä esimerkiksi. Niin että olis tavallaan esillä se tieto ja mahdollisuus keskusteluun. Mahdollisuus esittää se mielipide, joka ei välttämättä ole yleisen tai virallisen linjan mukainen. Mutta että se on kuitenkin oma mielipide. Enemmänhan se on sitten se, että jos tavallaan sitä ei kuunnella ollenkaan, niin sehän aiheuttaa sen katkeruden.” (H14)

Toisaalta osallistamismenettelyistä oli myös positiivisia kokemuksia, kuten tilanne, jossa alueen asukkaita otettiin mukaan hankesuunnitteluun varhaisessa vaiheessa, minkä koettiin vähentävän ristiriitoja hankkeen edetessä. Tunnistettiin myös, että tilaisuuksissa käyvät useimmiten vain ne, jotka ovat valmiiksi kiinnostuneita aiheesta.

Ristiriidat ja konfliktit

Tuulivoima on aiheuttanut myös jonkin verran paikallisia ristiriitoja ja konflikteja asukkaiden ja toimijoiden välillä. Osa haastatelluista koki, että keskustelu tuulivoimasta on kunnassa ollut hyvin maltillista, ja että suurimmaksi osaksi tuulivoimaan suhtaudutaan myönteisesti. Toisaalta osa henkilöistä, jotka kertoivat joko vastustavansa tuulivoimaa omassa lähipiirissään tai kokeneensa tuulivoimahankkeiden aiheuttaneen haasteita tai harmia, kokivat että tuulivoiman vastustajia kunnassa olisi enemmänkin. Toisaalta harvaan asutuissa kunnissa yksittäisen tuulipuiston merkittävimmät maisema- ja liikennevaikutukset saattavat kohdistua hyvin pieneen joukkoon suunnitellun puiston lähialueella asuvia ihmisiä ja vapaa-ajan asukkaita.

Haittaa koettiin tuulivoimaloiden rakennusvaiheesta, maiseman muuttumisesta, äänistä, valoista, vaikutuksista metsästykseseen ja poronhoitoon, ja jopa elämänlaadun heikentymisestä. Rakentamisvaiheen aikaiset ongelmat, kuten liikennehäiriöt, tihtynyt liikenne ja odottamattomat vaikutukset arkielämään, olivat herättäneet pettymystä ja epäluottamusta tuulivoimahankkeisiin sekä niihin liittyviin toimijoihin.

”Omalta kohdalta [tuulipuiston rakennusvaihe] vaikutti aika radikaalistikin. Kun isoja raskaita ajoneuvoja tuosta pörräsi, kun ne ajoivat biekkaa ja mitä nyt ajoivatkaan [...]. Ensin ne kaatoivat mehtää sieltä, niin ajoi puurekat ja sitten kun puurekat loppuivat, niin ajoi biekkarekat ja näin. Siinä oli melkonen rekkaliikenne kyllä, näillä pikkuteilläkin. Se ensimmäisenä siitä pisti silmään. Ei ne onneksi niitä tuulivoimaloiden osia kuljettanut näitä [pikkuteitä] pitkin, mutta kun töihin ajoin, niin [kaupunkiin vievällä tiellä] oli milloin mitäkin liikennehäiriötä. Siinä piti monesti soitella töihin, että en tiedä kuinka pitkään [tässä] nyt menee.” (H04)

Jotkut asukkaat ilmaisivat myös pettymyksensä siitä, ettei heidän huoliaan ole kuunneltu, ja he kokevat, ettei heidän mielipiteitään oteta vakavasti päätöksenteossa. Lisäksi nousi esiin närkästys puolin ja toisin erimielisiä kohtaan – tuulivoimaan kriittisemmin suhtautuvat kokivat, että heitä ei kuunnella eikä heidän huoliansa oteta tosissaan. Toisaalta tuulivoiman selkeät kannattajat usein vähätelivät tuulivoimaa vastustavien huolia ja argumentteja. Äärimmillään tuulivoimahankkeet voivat vaikuttaa myös asukkaiden päätöksiin pysyä alueella, mikä puolestaan vaikuttaa paikallisiin yhteisöihin.

”[Tuulivoima] on oikeasti tosi paljon aiheuttanut ahdistusta ja siihen samaan aikaan, kun me saatiin tieto, että tänne on suunniteltu ne tuulivoimalat niin oltiin juuri ostettu täältä talo ja oltiin ajateltu, että ihanaa nyt meillä on loppuelämän koti ja me oltiin tehty iso [remontti], johon meni tosi paljon meidän varoja. Heti sen päälle tuli se päätös [tuulipuistosta] niin sitten [tuli] vähän semmoinen olo, että ei me haluta enää sijoittaa tähän yhtään rahaa. Se koko ajan leimaa sitä meidän elämää, että mietitään, halutaanko me edes asua täällä.” (H09)

Paljon kysymyksiä ja jonkin verran ristiriitoja herätti tuulivoimaan liittyvien hyötyjen ja haittojen jakautuminen. Asukkaat eivät kokeneet saavansa tarpeeksi tietoa hankkeiden suunnittelusta. Toisaalta koettiin epäreiluna, että tuulivoimaloissa tuotettu puhdas ja halpa sähkö ei hyödytä paikallisia. Monet pohtivat myös tuulivoimaloiden määrän kohtuullisuutta – koettiin, että vaikka tuulivoima olikin kannatettavaa, rakentamisen ja tuotannon pitäisi jakautua tasaisemmin eri alueille.

”Tuulivoima menee yli meikäläisen käsityskyn. [...] ymmärrän että se on hyvää energiaa ja varmaan halpaakin, koska tuuli ei sinällään maksa mitään. Mutta vähän häiritsee se asia, että meidän metsämme miinoitetaan ja hirveät tieverkostot ja sähkötyöt tehty. Ja siitä energiasta mitä tuottaa ne myllyt, minun käsittääkseni meidän alueellemme jää ihan naurettava määrä vai jääkö ollenkaan.

Olisi hyväksyttävämpää, että se myllyarmeija jaubaa omalle alueelle sähköä, eikä silleen että anteeksi ruma sana, mutta paskotaan meidän metsät ja sitten se menee se energia jonnekin muualle.” (H04)

”Kyllä mä itse olen ollut aikanaan aktiivisesti sitä tuulivoimaa tänne [kuntaankin] innostamassa, mutta nyt siitä on tullut jo vähän semmoinen punainen vaate, että jossain se pitäisi mennä se raja että tarviiiko yhden kunnan miinoittaa koko aluettaan niillä myllyillä.” (H06)

”[...] [Toisessa kunnassa] on perheen kotitila ja siellä on sitten sama tilanne, että siksiikin tämä tympäisee, että aikaisemmin kotitalalta avautui näkymä peltomaisemaan tosi kauas. Nyt siellä näkyy tuulimyllyt ja tuli lappu, että kohta metsien läpi menee sähkölinja, koska sinne kanssa rakennetaan lisää. Ja eihän mulla ei ole mitään vaikutusmahdollisuuksia näihin asioihin, että se joko vuokrataan tai pakkolunastetaan maat sitten näitä hommia varten, että ei tässä ole mitään mahdollisuuksia, että voimaton tunne.” (H12)

Maanomistajille jaettavaa taloudellista hyötyä ei myöskään aina koettu oikeudenmukaiseksi. Monet toivat esille, että myönteisimmin tuulivoimaan suhtautuvat ovat useimmiten niistä taloudellisesti hyötyviä maanomistajia. Maanomistaja, jonka maalle tuulivoimala rakennetaan, saa usein merkittävät korvaukset. Toisaalta läheisin naapuri, jonka omistama maa ei ole tuulivoima-aluetta, kokee silti kärsivänsä yhtä lailla rakennusvaiheen haitat ja maiseman muuttumisen, mutta ei saa mitään rahallista korvausta tai kompensatiota. Lisäksi monissa haastatteluissa nostettiin esille maa, jolle rakennetaan uusia sähkölinjoja. Näistä saatujen korvausten ei koeta olevan linjassa tuulivoimalamaista saatavien korvausten kanssa. Muutosta korvauksiin kuitenkin selvitetään, sillä Petteri Orpon hallitusohjelman mukaan voimalinjamaiden lunastuskorvauksia nostetaan.

”[...] linjaa on erittäin, sanotaanko, että siitä ei paljoa makseta. Siitä on aina riitaa, että kenen alueelle sähkölinja tehdään. Ja kyllä 50 metriä leveä kaistale on kuin moottoritie sitten. Jos tuulivoimahinnan saa toinen isäntä ja sitten se metsämaa menee siltä toiselta isännältä niin se ei tunnu hyvältä eikä varmaan lisää yhteistyötä.” (H02)

Lisäksi pohdittiin metsänomistuksen muuttumisen vaikutusta halukkuuteen vuokrata maata tuulivoimahankkeille. Muuttoliikkeen seurauksena maaseudulla on entistä enemmän muualla asuvia maanomistajia. Jos hakkuutuloja ei ole tulossa vuosikymmeniin, vuokraamalla maansa tuulivoimalalle tuloja saa kerrytettyä oikein hyvin, minkä osa koki huolestuttavana kehityksenä nimenomaan paikallisten kokemien mahdollisten haittojen vuoksi. Toisaalta maanomistajat saattoivat kokea vastustuksen epäoikeudenmukaisena ja ainakin osittaisena naapurikateutena.

”[...] Toisaalta taas kun minä ajattelen yksityisen maanomistuksen siinä mielessä, että maanomistaja voi tehdä maallaan lakien ja asetusten puitteissa mitä haluaa ja se määrittely sitten, että onko se sopivaa, niin siihen on sitten se viranomaiskanava. [...] Minua siinä kiusaa eniten se, että tavallaan siinä kovimpien vastustajien retoriikassa ne puhuvat ’ihmiset kärsivät’ ja ihmisen tai kyläläisen arvon saavat ne, jotka kokee sen haitalliseksi ja siinä tavallaan siinä retoriikassa ihmiseksi ei lueta maanvuokraajia, joille se vuokratulo olisi aika merkittävä tulolisä vaikka jobonkin pieneen eläkkeeseen tai lapsiperheille.” (H14)

Lisäksi koettiin epäreiluna, että paikallisten asukkaiden on käytettävä merkittävästi vapaa-aikaa ja energiaa vaikuttaakseen päätöksiin, kun taas muilla toimijoilla ja viranomaisilla on mahdollisuus jäädä etäisiksi asukkaiden huolista ja kokemuksista.

Kunnan motiivin tuulivoimahankkeissa koettiin selkeästi olevan kiinteistövero-tuotto. Vaikka puhtaasta energiasta onkin joskus hankkeiden yhteydessä puhuttu, ei asukkaille ole jäänyt kuvaa, että tuulivoimahankkeissa olisi ollut kyse ilmastostrategisesta valinnasta.

Haastateltavien mukaan kunta nosti esiin tuulivoimaloiden merkityksen kunnan taloudelle aina perustellessaan uusia hankkeita asukkaille tai vastatessaan tuulivoimaan kriittisemmin suhtautuvien huoliin. Toisaalta myös kunnan saamia tuloja pidettiin yleisesti tärkeinä. Paikalliset kuitenkin asuvat syrjäseuduilla syystä – aineistosta heijastui halu elää luonnon keskellä, ei rakennetun ympäristön tai voimalaitosten keskellä. Eräs haastateltu kertoi suunnitellun tuulipuiston pilaavan heidän asuinympäristönsä. Vaikka etäisyydet tuulivoimaloista asuintaloihin saattavat paperilla kuulostaa riittävältä, haastatellut korostivat, että alueiden käyttö ja kiinnostus on etenkin syrjäseuduilla omaa kotipihaa paljon laajempaa. Luonnon puolesta kannettiin huolta ja luonnon monimuotoisuuden heikkenemisestä oltiin huolissaan.

”[...] Osa ihmisistä haluaisi ne varmasti sinne korpeen missä ei mitään muuta ole. Mutta se ei ole oma lähtökohhta asioihin. Tää on silleen vähän ehkä ristiriitaista siihen, mitä normaalisti ihmiset ajattelee tai kun ajatellaan sitä, että niistä on ihmisille haittaa, mutta en mä pysty olemaan ajattelematta, että jos niistä on ihmisille haittaa, niin miksi niistä ei ole haittaa myös kaikille muille eläimille ja elävälle.” (H11)

”[...] Mä aika skeptisesti suhtaudun, [koska] vaikka löydettäisiin jotain harvinaisia kasveja tai sammalia tai puita niin eihän ne useinkaan estä sen hankkeen toteutumista. Vasta oli joku kaviomasimal mikä löydettiin, niin sehän vaan kaivettiin kantokuormakauhaajalla ja vetein jonnekin pois että se saa siellä jatkaa kasvuaan, niin kun se suhtautuminen on Suomessa tämä, niin se on ihan sama mitä sieltä löytyy.” (H12)

”[...] Minua itseäni järkytti, että sitten kun jos itse koettaa jotain tällaisilla luontoon liittyvillä asioilla perustella sitä omaa vastustamista niin tuntuu, että ei se kiinnosta sitten oikein ketään.” (H11)

Lisäksi tuulivoiman markkinoiminen puhtaana energiana koettiin ristiriitaisena. Etenkin rakennusvaiheessa useampi haastateltu koki voimakkaasti, että paikallista luontoa muokataan massiivisesti muun muassa kallioiden räjäytyksillä, metsän raivaamisella ja soiden täyttämällä betonilla. Myös tuulivoiman vaikutusta kunnan hiilineutraaliustavoitteisiin kyseenalaistettiin – varsinkin, jos tuulivoimasta saatavilla laskennallisilla kompensatioilla kuitataan kaikki tarvittavat päästövähennykset.

”[...] Jos katsoo niitä hiilineutraalikäyriä niin, jos ne perustuu vaan siihen, että lisätään tuulivoimaa, niin kannattaako sillä oikeasti markkinoida kuntaa? Jos kuitenkin kaikki ymmärtää sen, että jos mitään muuta ei tehdä, niin kuinka aitoa se hiilineutraalius silloin on... Tämä on ehkä se oma näkemys, että ongelma ei ole se, että meidän täytyy korvata [fossiilista] energiaa puhtailla, se ei ole se kokonaisongelma. Ongelma on kuitenkin se, että me käytetään liikaa energiaa. Me käytetään liikaa kaikkea, me tuhlataan luonnonvaroja, ihan järjettömästi. Niin sitten semmoinen, että 'me ollaan hiilineutraalikulunta ja me ollaan nyt oma osamme tehty', niin se saattaa vähän tökkä.” (H11)

Molemmissa kunnissa metsästys, kalastus ja marjastus ovat monelle asukkaalle harrastuksia. Simossa on lisäksi porotalouselinkeinoon harjoittajia. Tuulivoimapuistoa varten rakennettu tieverkosto sekä pirstoo maastoa, supistaa metsästysmaita ja laidunalueita, mutta toisaalta lisää myös liikkumismahdollisuuksia ihmisille.

”[...] Ja nyt kun tuota [hanketta] siinä kaavoitetaan niin se on iso ja suosittu alue, jossa kulkee lintumetsästäjiä, hirvimiehet on siellä ja voisi sanoa että siellä on yli 100 ulkopaikkakuntalaista metsästäjää ja marjastajaa. No siinä on toinenkin puoli metsästäjille ja marjastajille: ne tiet belpottaa sitä kulkua - sä päätet belpommin sinne marjapaikoille ja jos hirven kaadat, niin sä voit belpommalla saada sen hirven sieltä pois. Siinä on nämä plussat ja miinukset ja ne pitäisi vain saada sitten semmoiseen asentoon, että ne ei loukkaisi jotain erityistä.” (H02)

Eräs haastateltu poronhoitoalan toimija toi esiin, että tuulivoimahankkeiden maankäytöratkaisut alkavat laajentuessaan todella vaikeuttaa poronhoitoelinkeinoja. Haastateltu toi esiin harmituksensa vaikeuksista markkinoida nuorille poronhoitoalaa, jos sillä ei ole toimintaedellytyksiä. Myös alueen sivutoimisten poronhoitajien, jotka työskentelevät pääsääntöisesti muilla alueilla toimivien ammattiporomiesten mukana, saatavuus voi hankaloitua, mikäli poronhoidon toimintaedellytykset heikkenevät tuulivoimahankkeen alueella. Haastatellun mukaan muualla paliskuntia on jopa yhdistynyt työvoimapulan takia. Hän näkee omalla alueellaan työvoiman saatavuuden sinällään hyvänä, mikäli toimintaympäristö vain on porotaloudelle suotuisa.

Haastatellut kokivat, että tuulivoima jakaa porukkaa. Mielipiteiden välisten kuilujen kasvaessa myös sosiaaliset suhteet voivat kärsiä. Toisaalta vastustus oli myös yhdistänyt paikallisia toimijoita ja koonnut esimerkiksi ennestään tosille tuntemattomia naapureita yhteen asuinalueelle suunniteltavaa tuulipuistoa vastustavan adressin kokoamiseksi. Osa koki myös, että tuulivoima on niin arka aihe, että siitä ei haluta kertoa julkisesti omaa mieltä – parempi olla hiljainen hyväksyjä kuin riitautua oman yhteisön jäsenten kanssa. Myös kunnan päättäjillä oli kokemus, että on raskasta päättää yksityisten ihmisten maista tietäen millaisia mahdollisia konflikteja se voi naapurisuhteissakin aiheuttaa, ja sen sijaan toivottiin, että tuulivoimayhtiöt saisivat suoraan sovittua maanomistajien kanssa.

”[...] Moni haluaisi siihen keskusteluun osallistua, koska tällä hetkellä ainakin tavallaan semmoinen vastustajien päällekkäisyys asenne on pikekuisen kiusallinen. Sitten toisaalta, jos on tavallaan näiden samojen henkilöiden kanssa, vaikka lapset koulussa samanikäisiä ja on muuten tekemisissä niin jotenkin ei halua siihen koskea. Toivon tietysti, että tämä tällainen vähän myrkyllinen ilmapiiri tästä laantuisi ja päästäis sitten keskustelemaan.” (H14)

”[...] Sitten on näitä yhteisiä juttuja, että on jossain vanhempainyhdistyksessä tai lapset on samoilla luokilla niin eihän siinä tee mieli sanoa mielipiteitä ja repiä pelihousuja niin, että tulee vaikeuksia sitten ihan turhaan.” (H14)

Pohdinta: oikeudenmukaisuuden kokemukset

Aineistosta nousi esiin monta oikeudenmukaisuusnäkökulmaa. Ryhmittelimme tunnistetut kokemukset oikeudenmukaisuuden kolmijaon mukaisesti jako-oikeudenmukaisuuteen, tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen ja menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen.

Jako-oikeudenmukaisuusnäkökulma korostui tuulivoimahankkeisiin negatiivisemmin suhtautuneiden haastatteluvastauksissa. Haastattelujen mukaan hyödyt jakautuvat epätasaisesti etenkin paikallisten ja ulkoisten hanketoimijoiden välillä, sillä paikalliset kokivat muun muassa, että heidän kotikuntansa ympäristö ja luonto muuttuu ja kärsii tuulivoimahankkeiden vuoksi merkittävästi, asukkaat kärsivät etenkin rakennusvaiheen liikennehäiriöistä ja maanrakennustöistä ja heidän kiinteistöjensä arvot romahtavat, samalla kun tuulivoimasta saatavat hyödyt valuvat ulkopuolisille toimijoille. Hyötyjä ovat sekä taloudelliset hyödyt tuulivoimayhtiöille ja muille hankekehittäjille että ympäristöhyödyt päästöttömän tuulisähkön nimissä. Haastatellut kokivat epäreiluttua siitä, että heidän kuntansa alueelle rakennetuissa tuulivoimaloissa tuotettu päästötön ja halpa sähkö ei jäänyt kuntaan eikä näkynyt heidän sähkölaskuissaan, vaan siitä hyötyivät kunnan tai jopa maan ulkopuoliset yritykset ja kuluttajat.

Osa haastatelluista koki epäreiluna, että tuulivoiman rakentaminen on keskittynyt tiettyihin kuntiin ja he pyysivät pohtimaan, mihin voisi asettaa kohtuullisuuden rajan, ettei kunnan jokaisesta ikkunasta näkyisi tuulivoimala, kun toisissa kunnissa ei ole ollenkaan tuulivoimaa. Samaan aikaan kunnat olivat myös tietoisesti rajanneet käsiteltävien

hanke-ehdotusten määrää, mutta tämä ei välttämättä ollut kaikkien asukkaiden tiedossa, tai määrä tuntui tästä huolimatta liian suurelta.

Jako-oikeudenmukaisuuteen liittyviä puutteita koettiin tiettyjen alueiden maanomistajien ja tavallisten kuntalaisten välillä. Maasta, jolle tuulivoimala rakennetaan, maanomistaja saa merkittävää vuokratuottoa, kun taas maasta, jolle tuulivoimalan tarvitsema sähkölinja rakennetaan, maanomistaja saa vain nimellisen korvauksen, vaikka tämäkin maa on käytännössä käyttökelvoton sen omistajalle sähkölinjan rakentamisen jälkeen. Lisäksi haastatteluissa nousi esiin, että taloudellisesti hyötyvät maanomistajat eivät välttämättä itse asu hankealueella, kun taas hankealueen lähellä olevat vakituiset ja vapaa-ajan asukkaat kärsivät tuulivoimalasta saamatta siitä vuokraa, muita korvauksia tai edes yhtä paljon tietoa hankkeista. Kärjistyneimmissä tapauksissa merkittävää taloudellista hyötyä saava maanomistaja ja nimellistä korvausta tai ei ollenkaan korvausta saava maanomistaja olivat aivan naapureita. Poronhoitajille tuulivoimalat vaikeuttavat elinkeinon harjoittamista ja aiheuttavat taloudellisia haittoja, kun poronhoitoalueet kutistuvat ja vasoma-alueiden välinen siirtyminen vaikeutuu tuulivoimaloiden vuoksi.

Tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen kuuluvat kokemukset toimijoiden yhtäläisestä arvokkuudesta. Osa haastatelluista koki, ettei heidän huoliaan esimerkiksi tuulivoimaloiden mahdollisista terveysvaikutuksista otettu tosissaan. Myös tässä kategoriassa toistui vastakkainasettelu maanomistajien ja muiden kuntalaisten välillä: osa koki, että tietoa jaettiin maanomistajille enemmän ja aikaisemmin, kun taas muille kuntalaisille ei tullut kirjeitä kotiin, vaan tietoa piti etsimällä etsiä. Toisaalta osa tuulivoimasta taloudellisesti hyötyvien maanomistajien joukosta koki, etteivät muiden kuntalaisten valitukset tai kateus heitä ja heidän maitaan kohtaan olleet reiluja. Paikoin keskusteluilmapiiri oli kärjistynyt jopa niin pahoin, ettei konfliktien tai turhien sanaharkkojen pelossa haluttu omaa mielipidettä tuulivoimasta tuoda ollenkaan esille.

Tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen tulisi ottaa huomioon myös toimijoiden aiemmin kohtaamat epäoikeudenmukaisuudet. Tämän vuoksi tulisi huomioda poronhoitajien kokemus siitä, että he ovat antaneet aikaisempien tuulivoimaloiden ja muiden teollisuushankkeiden edessä niin paljon periksi poronhoitoalueen maankäytöstä, että yhä lisääntyvät tuulivoiman maankäyttötarpeet alkavat todella olla vaaraksi heidän elinkeinonsa jatkumiseksi. Haastateltujen joukossa oli myös henkilöitä, jotka kokivat tuulivoiman ympäröivän heitä joka suunnasta: sekä vanhan kotitilan että nykyisen kotipaikan naapuriin oli joko suunniteltu tai rakennettu tuulipuisto.

Menettelytapojen oikeudenmukaisuuteen liittyvät erityisesti kokemukset, joissa haastatellut kyseenalaistivat oman vaikutusvaltansa ja mielipiteensä merkityksen päätöksentekoprosessissa. Vaikka lainmukaiset lausuntokierrokset ja tilaisuudet järjestettäisiinkin, monet haastatellut kokivat, että hankkeisiin liittyvät raportit ja kutsut tilaisuuksiin olivat vaikeasti saatavilla ja moni asia, kuten tuulivoimalan koko tai läheisyys, selvisi vasta, kun tuulivoimala oli jo rakennettu.

Koettu vastakkainasettelu maanomistajien ja muiden kuntalaisten välillä korostui jälleen: monet kokivat, että oikeaa vaikutusvaltaa on vain maanomistajilla. Osa koki, ettei mahdollisuuksia tavallisten kuntalaisten mielipiteiden kuulemiselle ollut tarjolla ja toisaalta monet epäilivät, onko heidän antamallaan mielipiteillä tai vastauksilla asukaskyselyihin oikeasti merkitystä päätöksenteossa. Osa haastatelluista piti epäreiluna, että tavallisten kuntalaisten äänen kuuluviin saamiseksi ja päätöksentekoon vaikuttavaksi tarvittiin kohtuuttoman paljon resursseja esimerkiksi tutkimustietoon tutustumiseksi, adressien kirjoittamiseksi ja yhteisön kokoamiseksi. Lisäksi osa haastatelluista oli huolissaan, miten nykyisen päätöksentekojärjestelmän ulkopuoliset toimijat, etenkin luonto ja tulevat sukupolvet, otetaan huomioon.

Haastatelluista poimitut oikeudenmukaisuuden kokemukset vahvistavat aikaisemmassa tutkimuksessa tehtyjä havaintoja (vrt. Janhunen 2018; Heiskanen ym. 2021; Kivimaa ym. 2023; Sorvali ym. 2023). Kuten esimerkiksi Janhunen ja kumppanit (2018) tuovat esille, paikallisten huomioiminen ja mahdollisuudet osallistua päätöksentekoprosessiin riittävässä

laajuudessa ja tarpeeksi aikaisessa vaiheessa ovat merkittävässä asemassa tuulivoimahankkeiden paikallisen hyväksyttävyyden ja onnistumisen kannalta, vaikka kaikkia ei voi tavoittaa eikä kaikkia osapuolia miellyttävää ratkaisua löytaa.

Voidaan myös pohtia, voidaanko kritiikkiä tiedon puutteista tai tiedon laadun kyseenalaistamista käyttää oman, jo lukitun mielipiteen tukemiseksi. Tällainen taipumus valikoida ja tulkita tietoa, joka tukee omia uskomuksia, ja jättää huomiotta tai vääristellä tietoa, joka on ristiriidassa omien uskomusten kanssa, on vahvistusharhaa (mm. Klayman 1995). Onkin hyvin mahdollista, että todellisuudessa ei aina olla aidosti ja avoimin mielin kiinnostuneita uudesta tiedosta. Tällöin koetunkaan tiedonpuutteen korjaaminen tuskin vaikuttaisi koettuun oikeudenmukaisuuteen tai tuulivoiman hyväksyntään. Winter ja kumppanit (2022) tutkivat, miten tuulivoimaloista liikkuvat salaliittoteoriat aiheuttavat tuulivoimahankkeiden vastustusta ja toivat esiin, että vaikka kymmenet akateemiset tutkimukset osoittavat, etteivät tuulivoimalat aiheuta uhkaa ihmisten terveydelle, on edelleen olemassa salaliittoteorioita, joiden mukaan tuulivoimalat aiheuttavat synnynnäisiä epämuodostumia, väsymystä ja syöpää. Esimerkiksi yksityiskohtaisten selitysten antaminen asiasta ennen kuin salaliittoteoriat leviävät voi lisätä ihmisten vastustuskykyä vääriä uskomuksia vastaan. (Winter ym. 2022.)

Tässä tutkimuksessa esiin tulleiden, konflikteihin asti kehittyneiden ristiriitojen taustalla oli muun muassa liian vähäistä tiedonjakoa, asukkaiden kokemaa huolenaiheiden vähättelyä, vähäisiä tai myöhäisiä osallistumismahdollisuuksia ja taloudellisten hyötyjen epätasaista jakautumista maanomistajien välillä. Myös Sorvalin ja kumppaneiden (2023) löydöksissä esiintyneet maanomistajien koettu huomiointi prosessissa, taloudelliset jako-oikeudenmukaisuusnäkökulmat, poronhoitoelinkeinon erityiskysymykset ja ylikansallisten tuulivoimayritysten saamat hyödyt suhteessa paikallisesti koettuihin haittoihin olivat tunnistettavissa myös tämän tutkimuksen aineistossa. Matkailunäkökulma ei ollut yhtä korostunut tämän tutkimuksen aineistossa, mikä voi kummuta kuntien erilaisista elinkeinorakenteista. Vaikutusta voi olla myös sillä, ettei haastateltujen joukossa ollut matkailusta elinkeinonsa saavaa henkilöä.

Tutkimuksen haastatteluissa esiin tulleet oikeudenmukaisuuden kokemukset on koottu taulukkoon 1 oikeudenmukaisuuden kolmijaon mukaisesti.

Johtopäätökset

Tuulivoima on lisääntynyt Suomessa nopeasti viimeisten reilun 10 vuoden aikana. Samaan aikaan tuulivoimaloissa käytettävä tekniikka, voimaloiden koko ja taloudellinen kannattavuus ovat muuttuneet paljon suhteellisen lyhyessä ajassa. Muutokset tuulivoimaloiden ja tuulipuistojen koossa ovat lisänneet myös paikallisesti koettuja vaikutuksia. Tuulipuistot tuovat arvokkaita tuloja pienille kunnille ja yksityisille maanomistajille. On selvää, että tuulivoimalla tuotettua sähköä tarvitaan Suomen ilmastotavoitteiden saavuttamiseksi. Tuulivoimalat ovat myös merkittävästi vähentäneet yksittäisten kuntien laskennallisia kasvihuonekaasupäästöjä. Maisemavaikutusten lisäksi tuulivoimaloilla on kuitenkin useita paikallisia ympäristövaikutuksia, jotka ovat lisääntyneet voimaloiden koon kasvaessa. Vaikka tuulivoima on paikallisissa keskusteluissa harvoin esillä erityisesti ympäristökysymyksenä, puistojen paikalliset ympäristövaikutukset (rakentamisvaiheen lisäksi myös käytöstä poistoon ja mahdolliseen voimalan osien kierrätykseen sekä alueen ennallistamiseen liittyen) ovat lähialueen ihmisille tärkeää tietoa, jonka saatavuutta tulisi edelleen parantaa.

Ilmastotavoitteiden, energiaomavaraisuuspyrkimysten sekä teollisuuden vihreän siirtymän vuoksi paineet tuulivoiman osuuden kasvattamiseksi jatkuvat. Kansallisella tasolla luvituksen sujuvoittaminen on tärkeää päästöttömän sähköntuotannon varmistamiseksi ja ilmastotavoitteiden saavuttamiseksi. Samanaikaisesti tulisi kuitenkin varmistaa, että oikeudenmukaiseen siirtymään liittyvät tavoitteet toteutuvat paikallisesti niillä alueilla,

Taulukko 1. Haastatteluissa esille tulleet oikeudenmukaisuuden kokemukset.

Table 1. Experiences of justice that emerged from the interviews.

	Jako-oikeudenmukaisuus	Tunnustava oikeudenmukaisuus	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus
Päätöksen- tekoprosessi ja tiedon- tarpeet	• Tuulivoiman rakentamisen keskittyminen tiettyihin kuntiin	• Huolta ja epävarmuutta mm. tuulivoiman mahdollisista terveysvaikutuksista vähätellään • Tiedon epäyhtäläinen saatavuus: maanomistajille jaetaan tietoa, muille myöhemmin, vähemmän tai ei ollenkaan	• Raporttien ja tilaisuuskutsujen vaikea saatavuus ja saavutettavuus • Jaettua tietoa mm. hyödyistä ja haitoista ei koeta läpinäkyväksi • Asukaskyselyiden vaikutusta päätöksenteossa epäillään • Vaikutusvaltaa lähinnä vain maanomistajilla • Vähäinen mahdollisuus oman mielipiteen esittämiseen • Kuntalaisilta vaaditaan merkittäviä resursseja, jopa kansalaisaktivismia, jotta äänen saa kuuluviin • Tuulivoiman kokoluokka ja läheisyys monelle yllätys ja selvinnyt vasta tuulivoimalan valmistuessa
Talous	• Paikallisten kiinteistöjen arvon aleneminen ja hyötyjen valuminen muualle • Taloudelliset hyödyt ulkopaikkakuntalaisille tai jopa ulkomaisille yhtiöille • Halpa ja päästötön tuulisähkö ei tule suoraan kuntaan, jonka alueella voimalat sijaitsevat • Tuulivoimala-alueiden ja sähkölinjamaa-alueiden maanomistajien saamissa vuokrissa merkittävä ero • Poronhoitoalueiden kutistuminen ja poronhoitoelinkeinon harjoittamisen vaikeutuminen	• Poronhoito elinkeinona antanut jo aikaisemminkin paljon periksi teollisuus-hankkeiden edessä	
Ympäristö	• Paikallinen maisema- ja ympäristöhaitta ja hyötyjen valuminen muualle • Paikalliset vaikutukset arkeen etenkin rakennusvaiheessa (liikennehäiriöt, maanrakennus) ja hyötyjen valuminen muualle		• Luonnon ja tulevien sukupolvien huomioiminen vähäistä päätöksentekoprosessissa

Taulukko 1. jatkuu.

Table 1. continues.

	Jako-oikeudenmukaisuus	Tunnustava oikeudenmukaisuus	Menettelytapojen oikeudenmukaisuus
Sosiaaliset suhteet	Vastakkainasettelu hankkeesta kauempana asuvien, mutta siitä taloudellisesti hyötyvien maanomistajien ja hankealueen lähellä olevien vakituisten ja vapaa-ajan asukkaiden välillä	- Tuulivoimasta taloudellisesti hyötyvät maanomistajat kokevat saavansa kohtuuttomastikin valitusta ja kateutta ei-maanomistajilta - Keskusteluilmapiiirin kärjistyessä syntyy jopa sosiaalisia konflikteja ja konfliktien pelossa mielipiteitä jätetään kertomatta	

joilla siirtymän vaikutukset konkreettisesti tapahtuvat. Kuten tässä tutkimuksessa olemme todenneet, tämä edellyttää paikallisten asukkaiden kuulemista ja osallistamista. Harvaan asutulla alueella yksittäisen tuulipuiston merkittävimmät vaikutukset voivat kohdistua hyvin pieneen joukkoon ihmisiä, joita nykyiset kuulemisprosessit eivät yrityksistä huolimatta välttämättä tavoita. Paikallisten konfliktien välttämiseksi olisi tärkeää, että prosessissa tulevat kuulluksi myös muut kuin maanomistajat.

Tässä tutkimuksessa tunnistimme useita tiedontarpeita, joihin huomiota kiinnittämällä paikallista hyväksyttävyyttä ja oikeudenmukaisuuden kokemuksia voidaan yrittää parantaa, ja tuulivoimaan liittyviä huolenaiheita käsitellä. Tutkimuksessa esiin nousseet tiedontarpeet olivat enimmäkseen tuulivoimaloihin ja niiden rakentamiseen, käyttöön ja käytöstä poistamiseen liittyviä perustietoja, joiden pitäisi olla suhteellisen hyvin saatavilla. Siten parannukset voivat olla mahdollisia verrattain pienillä muutoksilla. Toisaalta erityisesti taloudellisten vaikutusten osalta kaivattiin parempaa läpinäkyvyyttä sekä arvokeskustelua paikallisten hyötyjen ja haittojen tasapainottamisesta.

Taloudellisten tulovirtojen lisäksi kuntalaisten tiedontarpeissa toistuu kysymys tuulivoimaloiden tuottaman sähkön loppukäyttäjistä. Erityisesti ulkomaisten toimijoiden rooli ja mahdollisesti saadut hyödyt aiheuttavat epäoikeudenmukaisuuden tunteita, sillä osa kuntalaisista kokee voimakkaita uusiin voimala-alueisiin liitettyjä haittavaikutuksia ilman vaikutusta omaan sähkölaskuunsa. Tämä koettu epäkohta korostuu pienissä kunnissa, kun tuulivoimaloiden tuottama sähkö voi olla moninkertainen kunnan omaan sähkönkäyttöön verrattuna. Hankkeiden talousvaikutusten ketjut koskettavat kuitenkin monia toimijoita, kuten kuntia, paikallisia yrityksiä ja hankkeen omistajia. Kokonaisuus on usein vaikeasti hahmotettava, joten läpinäkyvästi viestitty hyötyjen jakautuminen kunkin hankkeen yhteydessä voi vähentää asiaan liittyviä epäluuloja.

Tässä tutkimuksessa tarkastelluissa kunnissa asutus keskittyy pääosin pieniin, toisistaan etäällä sijaitseviin kyliin. Ihmiset identifioituvat kuntansa tiettyyn kolkkaan, kuten meren läheisyyteen, jokivarteen tai erämaahan. Tuulivoimahankkeiden suurimmat vaikutukset voivat siten kohdistua lopulta hyvin pieneen ihmisryhmään, jonka tavoittaminen on hyväksyttävyyden ja oikeudenmukaisuuden kannalta keskeistä. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten hankkeiden vaikutukset tulisi arvioida, jotta ne huomioisivat paremmin juuri ne pienet ihmisryhmät, joihin vaikutukset kohdistuvat voimakkaimmin.

Koska tarkastellut kunnat ovat harvaan asuttuja, yleinen kanta kunnassa voi kuitenkin olla neutraali ja ei-dramaattinen. Vastustusta perustellaan monesta eri syystä, kuten maisemavaikutukset, vaikutukset virkistyskäyttöön, rakentamisen aikaiset liikennehaitat,

epäselviksi koetut ennallistamisvastuut ja taloudellisen hyödyn jakautuminen. Vastustus voi myös yhdistää paikallisia toimijoita (naapureihin tutustuminen). Suurimmat vaikutukset kohtaavat kuntalaiset voivat kuitenkin kokea epäselvänä, kuka neuvottelee hankkeista heidän puolestaan päätöksentekoprosesseissa, jotka on luotu huomiomaan etenkin kunnan, hankekehittäjien ja muiden virallisessa prosessissa tunnustettujen toimijoiden tarpeita. Kiinnostavana jatkokysymyksenä nouseekin, miten asukkaiden osallistumisprosessia voisi kehittää niin, että se huomioi paremmin myös pienet paikalliset yhteisöt koko kunnan tason korostumisen sijasta.

Tuulivoima työntyy yhä uusille alueille Suomessa myös sisämaassa, voimat ovat aiempaa suurempia ja tuulivoimapuistojen tarvitsemat alueet aiempaa laajempia. Alueiden vakiintuneita käyttäjiä mietityttää, miten muutokset vaikuttavat virkistyskäyttöön, kuten metsästyksen. Koska voimat koetaan massiivisiksi ja ne aiheuttavat merkittävää maanrakennusta, olisi tärkeä tehdä näkyväksi myös niiden tuottamat ympäristöhyödyt paikallisesti. Ilmastomuutoksen hillintä ei vaikuta olevan kuntalaisille tärkein tuulivoimahankkeiden perustelu, eikä ilmastomuutos ollut paikallisten kesken arkinen puheenaihe, mutta haastatteluista kävi silti ilmi, että nimenomaan tuulivoimaloiden ympäristö-, ilmasto- ja luontovaikutuksista toivottaisiin lisätietoa paikallisten keskuudessa. Esimerkiksi kuntakohtainen tieto asukkaiden hiihtälänsijasta voisi palvella tuulivoimaloiden ympäristöhyötyjen kokoluokan havainnollistajana. Tietoja on jo saatavilla, mutta niitä olisi hyvä hyödyntää myös tuulivoimaan liittyvässä viestinnässä.

Hankekehittäjien kannalta olennaista on viestiä mahdollisimman avoimesti sekä paikallisista hyödyistä että haitoista käsittäen taloudellisen puolen lisäksi myös ympäristö- ja ilmastohaitat sekä -hyödyt. Tärkeää olisi myös konkretisoida rakennusvaiheen päästöt osaksi koko elinkaaren päästöjen mittakaavaa, sillä rakennusvaiheen vaikutukset koettuaan moni kuntalainen kertoi tuulivoimaloiden ympäristöystävällisyyden käytännössä romuttuneen mielessään. Puolueettoman ja luotettavan tiedon tarjonnan parantaminen vaikutuksista voisi täten joissain tapauksissa vähentää hankkeisiin liittyvää tarpeetonta huolta. Toisaalta se voi tuoda esiin ongelmia, jotka jäävät helposti näkymättömiin paikallisten tuulivoimahankkeiden tarkastelussa, kuten laajemmat elinkaari-vaikutukset tai rakentamiseen tarvittavien metallien louhinta ja tuotanto. Tiedontarpeiden parantaminen voi siten palvella myös kriittisiä ja oikeutettuja huomioita energiantuotannon ja kasvavan kulutuksen laajemmista vaikutuksista, jotka voivat haastaa yksinkertaistavia käsityksiä uusiutuvan energian ongelmattomuudesta. Lisäksi olennaista on kiinnittää huomiota siihen, missä vaiheessa tieto on käytettävissä. Mikäli kuntalaiset kokevat hankkeen olevan jo ”putkessa”, vaikutusmahdollisuuksia keskustelutilaisuuksissa ei koeta aidoiksi eikä kuulluksi tulemistä hyödylliseksi.

Prosessien osallistavuuden kehittämiseksi ihmisten tavoittamisen haasteellisuus korostuu harvaan asutuissa kunnissa. Pienten kuntien matalat hierarkiat ja avainhenkilöiden pieni määrä toisaalta helpottavat päätöksentekijöiden ja kuntalaisten välistä tiedonkulkua, toisaalta yksittäisille päätöksentekijöille saattaa kertyä paljon vaikutusvaltaa ja ristiriitaisiakin rooleja. Oikeudenmukaisen siirtymän edistämiseksi paikallisten erityispiirteiden huomioiminen ja avoin viestintä voi syventää ja monipuolistaa näkökulmia myös muissa maankäyttöä ja maisemaa muuttavissa hankkeissa, esimerkiksi lisääntyvissä aurinkovoimahankkeissa, joista on toistaiseksi hyvin vähän aiempaa kokemusta ja joiden osalta myös lupakäytännöt ovat vasta kehittyvässä.

Kiitokset

Tutkimus on tehty osana Suomen Akatemian osittain rahoittamaa kansainvälistä JPI Climate SOLSTICE -hanketta CLEANcultures (338128). Haluamme kiittää Suomen Akatemiaa rahoituksesta ja hankeconsortiota sekä ulkoisia partnereita hyvästä yhteistyöstä hankkeen toteutuksessa. Kiitämme Simon ja Pyhännän kuntien henkilökuntaa ystävällisestä avusta. Kiitämme lämpimästi kaikkia haastateltuja ja hankkeen tapahtumiin osallistuneita.

Kiitämme aineiston keruuseen osallistuneita tutkijakollegoita Laura Sokkaa ja Suvisanna Correiaa, kahta nimeätöntä arvioijaa sekä Alue ja Ympäristö -lehden toimitusta rakentavasta ja artikkeleita eteenpäin vievästä palautteesta ja yhteistyöstä.

Lähteet

- Aitken, M. (2010) Why we still don't understand the social aspects of wind power: A critique of key assumptions within the literature. *Energy Policy* 38(4) 1834–1841. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.11.060>
- Bazeley, P. & Jackson, K. (toim.) (2013) *Qualitative Data Analysis with NVivo*. Sage Publications Limited, Lontoo.
- Energiateollisuus ry (2023) Suomalaisten energia-asenteet 2023. Lokakuu 2023. <https://energia.fi/wp-content/uploads/2023/11/energia-asenteet-2023-koko-aineisto.pdf>
- European Commission, Directorate-General for Communication (2022) REPowerEU, joint European action for more affordable, secure and sustainable energy. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2775/076377> (Luettu 5.3.2024)
- European Commission, Wind Power Action Plan (2023) COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Wind Power Action Plan, Document 52023DC0669, Bryssel, 24.10.2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0669> (Luettu 5.3.2024)
- FCG Finnish Consulting Group OY (2022) Lyypäkin tuulivoimapuisto ja hankkeen voimajohdot, Simon kunta Ympäristövaikutusten arviointiohjelma. https://www.ymparisto.fi/sites/default/files/documents/MH_Lyypakki_YVAohj_05042022_SAAVUTETTAVA.pdf
- Francis, J.J., Johnston, M., Robertson, C., Glidewell, L., Entwistle, V., Eccles, M.P. & Grimshaw, J.M. (2010) What is an adequate sample size? Operationalising data saturation for theory-based interview studies. *Psychology and Health* 25(10) 1229–1245. <https://doi.org/10.1080/08870440903194015>
- Hagaman, A.K. & Wutich, A. (2017) How Many Interviews Are Enough to Identify Metathemes in Multisited and Cross-cultural Research? Another Perspective on Guest, Bunce, and Johnson's (2006) Landmark Study. *Field Methods* 29(1) 23–41. <https://doi.org/10.1177/1525822X16640447>
- Heffron, R.J. & McCauley, D. (2017) The concept of energy justice across disciplines. *Energy Policy* 105(2017) 658–667. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.018>
- Heiskanen, E., Matschoss, K., Laakso, S., Rinkinen, J. & Apajalahti, E.-L. (2021) Energiamurroksen jännitteet kansalaisten arjessa. *Alue ja Ympäristö* 50(1) 124–138. <https://doi.org/10.30663/ay.102992>
- Hennink, M.M., Kaiser, B.N. & Marconi, V.C. (2016) Code saturation versus meaning saturation: How many interviews are enough? *Qualitative Health Research* 27(4) 591–608. <https://doi.org/10.1177/1049732316665344>
- Hennink, M.M. & Kaiser, B.N. (2022) Sample sizes for saturation in qualitative research: A systematic review of empirical tests. *Social science & medicine* 292 114523. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114523>
- Hiilineutraalisuomi.fi (2022) Suomessa kunnista eniten hiilipäästöjään vähentänyt Simo liittyy mukaan Hinkuverkostoon. 22.6.2022. [https://www.hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset/Suomessa_kunnista_eniten_hiilipaastojaan\(63417\)](https://www.hiilineutraalisuomi.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Uutiset/Suomessa_kunnista_eniten_hiilipaastojaan(63417)) (Luettu 5.3.2024)
- Huttunen, R., Kuuva, P., Kinnunen, M., Lemström, B. & Hirvonen, P. (2022) Hiilineutraali Suomi 2035 – kansallinen ilmasto- ja energiastrategia. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 2022:53. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-811-0>
- Janhunen, S. (2018) *Determinants of the local acceptability of wind power in Finland*. Acta Universitatis Lappeenrantaensis 796. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-335-230-8>
- Janhunen, S., Hujala, M. & Pätäri, S. (2018) The acceptability of wind farms: the impact of public participation. *Journal of Environmental Policy & Planning* 20(2) 214–235. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2018100837794>
- Kivimaa, P., Heikkinen, M., Huttunen, S., Jaakkola, J.J.K., Juhola, S., Juntunen, S., Kaljonen, M., Käyhkö, J., Leino, M., Loivaranta, T., Lundberg, P., Lähtenmäki-Uutela, A., Näkkäläjärvi, K., Sivonen, M.H. & Vainio, A. (2023) Ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuuden arviointi. *Suomen ilmastopaneelin raportti 1/2023*. <https://doi.org/10.31885/9789527457184>
- Klayman, J. (1995) Varieties of confirmation bias. *Psychology of learning and motivation* 32 385–418. [https://doi.org/10.1016/S0079-7421\(08\)60315-1](https://doi.org/10.1016/S0079-7421(08)60315-1)
- Korjonen-Kuusipuro, K. & Janhunen, S. (2015) Tyyntä ja myrskyä: Tunteet osana tuulivoiman sosiaalista hyväksyttävyyttä. *Alue ja Ympäristö* 44(2) 15–29. <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64864>
- Langer, K., Decker, T., Roosen, J. & Menrad, K. (2018) Factors influencing citizens' acceptance and non-acceptance of wind energy in Germany. *Journal of Cleaner Production* 175(2018) 133–144. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.11.221>
- Luoma, E., Hast, S. & Kangasoja, J. (2023) Luonnonvarahallinnan uudet tuulet: tuulivoiman ja poronhoidon

- välinen yhteistoiminta rakentaa oikeudenmukaisempaa energiasäilytystä. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 121–132. <https://doi.org/10.30663/ay.130496>
- Lyytimäki, J., Huttunen, S., Lonkila, A., Lähteenmäki-Uutela, A., Sorvali, J. & Weckroth, M. (2023) Miten ympäristöoikeudenmukaisuuden moninaisuutta voisi kuvata ymmärrettävästi? *Alue ja Ympäristö* 52(2) 133–138. <https://doi.org/10.30663/ay.140869>
- MMI, Maanmittauslaitos (2024) Kuntajako 1:1 000 000. Hallintorajat, teemakartoille, ei merialueita. <https://paituli.csc.fi/download.html> (Luettu 15.5.2025)
- Moore, S. (2012) Renewable Energy and the Public: from NIMBY to Participation. *The Review of Policy Research* 29(3) 440–443. https://doi.org/10.1111/j.1541-1338.2012.00568_2.x
- Simon kunta (2023) Simon kunnan kannanotto tuulivoiman kiinteistöverotuloihin ja valtionosuusjärjestelmän verotulojen tasausjärjestelmään. 27.12.2023. <https://www.simo.fi/ajankohtaista/simon-kunnan-kannanotto-tuulivoiman-kiinteistoverotuloihin-ja-valtionosuusjarjestelman-verotulojen-tasausjarjestelmaan> (Luettu 5.3.2024)
- Sorvali, J., Lyytimäki, J., Lähteenmäki-Uutela, A., Huttunen, S., Inkilä, E., Weckroth, M. & Tuulentie, S. (2023) Reilu puntarissa: Kuusamon tuulivoima- ja kaivossuunnitelmat alueellisina kestävyyskiistoina oikeudessa, mediassa ja mielipiteissä. *Alue ja Ympäristö* 52(2) 67–88. <https://doi.org/10.30663/ay.137810>
- Suomen Tuulivoimayhdistys ry (2023a) Tuulivoima Suomessa 30.6.2023. https://tuulivoimayhdistys.fi/media/tuulivoima_vuositilastot_1_6_2023-1.pdf (Luettu 5.3.2024)
- Suomen Tuulivoimayhdistys ry (2023b) Tuulivoimatilastot 2023, Toiminnassa olevat ja puretut voimalat, excel. <https://tuulivoimayhdistys.fi/ajankohtaista/tilastot-2/tuulivoimatilastot-2023> (Luettu 5.3.2024)
- Tilastokeskus (2022a) Kuntien avainluvut. (<https://www.stat.fi/tup/alue/kuntienavainluvut.html?active1=KU751&active2=KU630&year=2023>) (Luettu 5.3.2024)
- Tilastokeskus (2022b) Tunnuslukuja väestöstä alueittain, 1990–2022. Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestörakenne ISSN=1797–5379. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11ra.px/ (Luettu 5.3.2024)
- Tilastokeskus (2024) Energian kokonaiskulutus energialähteittäin 2010Q1–2023Q3. Suomen virallinen tilasto (SVT): Energian hankinta ja kulutus ISSN=1799795X. https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__chk/statfin_chk_pxt_12st.px/ (Luettu 5.3.2024)
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2016) Uusiutuvan energian tukijärjestelmien kehittämistyöryhmän loppuraportti. *Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja* 16/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-327-111-1>
- Verohallinto (2023) Verohallinnon tilastoja: Kiinteistöveroitus verovuonna 2023. <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/tilastot/kiinteistoverotilastot/kiinteistoverotus-verovuonna-2023/> (Luettu 5.3.2024)
- Winter, K., Hornsey, M.J., Pummerer, L. & Sassenberg, K. (2022) Anticipating and defusing the role of conspiracy beliefs in shaping opposition to wind farms. *Nature Energy* 7 1200–1207. <https://doi.org/10.1038/s41560-022-01164-w>

Artikkeli

Mira Välimaa^a & Kati Turtiainen^b

Paikallisten asukkaiden turvapaikanhakijoita ulossulkeva ja hyväksyvä toimijuus vastaanottokeskuksen toiminnan aikana

The Excluding and Accepting Agency of Local Residents Towards Asylum Seekers During the Operation of a Reception Centre

This research is localized in the city of Kauhava where an asylum seekers' reception center operated from 2015 to 2019. Kauhava is considered as new immigrant destination (NID). The study examines the agency of local residents. The data consists of individual and group interviews. Conceptual content analysis was employed as the method of analyzing the data. The results revealed that the establishment of the reception center in the place where "Training Air Wing" military flight school operated earlier caused opposition because the place was significant for the residents. The arrival of asylum seekers caused opposition among locals. Some locals volunteered through organizations or churches. After the closure of the reception center, some locals expressed that the asylum seekers who remained in the town were welcome as new residents and workers in a municipality facing decline of population. However, some of those who initially opposed the reception center still felt bitterness towards the decision-makers of the center and the organizations and churches that assisted asylum seekers. The analysis revealed the nimby (Not In My Backyard) phenomenon. In conclusion, it is emphasized that local features should be considered when establishing reception centers, involving local residents in the planning process and taking into account their potential concerns.

Keywords: agency, asylum seeker, locality, rural

^a Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto, mira.j.valimaa@jyu.fi

^b Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto

Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme paikallisten asukkaiden suhtautumista turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukseen Etelä-Pohjanmaalla sijaitsevassa Kauhavan kaupungissa vuosina 2015–2019. Tarkastelemme paikallisten ihmisten toimintaa vastaanottokeskuksen olemassaolon eri vaiheissa toimijuuden käsitteen avulla. Ymmärrämme toimijuuden konkretisoituvan erilaisena toimintana. Vastaanottokeskuksen perustaminen herätti Kauhavalla runsaasti vastustusta ja kiivasta keskustelua (Välimaa 2021). Maaseutu voi määrittyä vaikeana, ja jopa soveltumattomana ympäristönä turvapaikanhakijoille. Vaikka maaseutuympäristö voi olla uusille muuttajille ulossulkeva, tutkijat ovat myös todenneet, että maaseudulla voi esiintyä tiiviiden verkostojen myötä poikkeuksellisen vahvaa halua toivottaa turvapaikanhakijat tervetulleiksi ja auttaa heitä. Tämä voi näyttäytyä esimerkiksi kiinnostuksena vapaaehtoistyöhön, jonka merkitys turvapaikanhakijoiden vastaanottovaiheessa vuonna 2015 oli Suomessakin suuri (Krifors 2022; Pirkkalainen 2022; Pirkkalainen & Pöyhtäri 2022).

Tiina Sotkasiiran (2021) mukaan mielikuvat maaseudun soveltumattomuudesta turvapaikanhakijoiden vastaanottoon liittyvät osittain tutkimusten ongelmakeskeisiin rajauksiin, kysymyksenasetteluihin ja käytettyihin aineistoihin. Tämän lisäksi maaseutu mielletään usein kaupungin vastakohtaksi, mikä saattaa korostaa maaseudun erityisyyttä ja soveltumattomuutta esimerkiksi turvapaikanhakijoita vastaanottavana paikkana. Vaikka kaupunkiympäristöt mielletään avoimiksi ja suojaa tarjoaviksi paikoiksi, myös siellä esiintyy rasismia (Ojanen 2018). Pyrimme välttämään liian kapeaa tai ongelmakeskeistä lähestymistapaa luomalla artikkelissamme ajallista kuvaa siitä, mitä paikallisten asukkaiden toimijuudelle ja konkreettiselle toiminnalle tapahtui vastaanottokeskuksen perusamisvaiheessa ja sen jälkeen.

Tutkimus sijoittuu uusien maahanmuuttopaikkakuntien (engl. *New Immigrant Destinations*) tutkimustraditioon, jossa tarkastellaan maaseutupaikkakuntien erityispiirteitä maahanmuuttajia vastaanottavina paikkoina. Maaseutupaikkakunnalla tulijat saattavat helpommin erottua katukuvasta kuin monimuotoisissa kaupunkiympäristöissä (mm. Sotkasiira & Haverinen 2016; Maasilta 2018; McAreavey & Argent 2018). Näemme myös, että maaseutu paikkana on erityinen, sillä sosiaaliset verkostot tiivistyvät pienissä yhteisöissä (ks. Välimaa ym. 2023). Tarkastelemme Kauhavaa uutena maahanmuuttopaikkakuntana. Kauhava on mielenkiintoinen esimerkki uudesta maahanmuuttopaikkakunnasta, koska se on jo vuosia kärsinyt väestön kadosta ja kohdannut monia suuria muutoksia, kuten lentosotakoulun toiminnan päättymisen ja vuonna 2009 tapahtunut kuntaliitos. Nämä muutokset vaikuttivat Kauhavan elinvoimaisuuteen ja julkisten palveluiden heikentymiseen. Suuria muutoksia kokenut paikkakunta ja sen asukkaat olivat uudenlaisessa tilanteessa, kun vastaanottokeskus perustettiin Kauhavalle.

Toisena tutkimuksellisenä paikannuksena on nimby-ilmiöön liittyvä tutkimus. Nimby on kirjainyhdistelmä englanninkielen sanoista *Not In My Back Yard*, eli ”ei minun takapihaleni”. Käsitteen avulla on tarkasteltu tilanteita, joissa asukkaat kokevat tietyn vastustuksen kohteen soveltumattomaksi juuri omalle asuinalueelleen. (Kopomaa & Peltonen 2008, 9–10; Kuparinen 2008; Rissanen ym. 2024.) Tarkastelemme sitä, voiko nimbyn käsitteellä jäsentää ja ymmärtää vastaanottokeskukseen liittyvää toimijuutta. Erityisesti turvapaikanhakijoihin kohdentuvana nimby-ilmiö saattaa saada myös rasistisia piirteitä (Ngo 2017). Vaikka nimby-ilmiö ja rasismi ovat erillisiä ilmiöitä, voivat ne Helen Ngon (2017) mukaan esiintyä samanaikaisesti. Rasismi voi ilmetä esimerkiksi rodullistamisena, jolla tarkoitetaan sitä, että rodullistettuja ihmisiä kategorisoidaan hierarkkisesti ihonvärin ja oletetun etnisen taustan sekä niihin kytkeytyvien ennakkoluulojen ja oletusten kautta. Rodullistaminen perustuu valkoisuuden normiin, johon nähden rodullistetut ryhmät määrittävät poikkeaviksi. (Keskinen ym. 2021, 56.)

Maaseudulle asettuvien maahanmuuttajien tutkimus on keskittynyt pääosin maahanmuuttoon ja kotoutumiseen (Sotkasiira 2016; 2023; Pöllänen 2020; Pirkkalainen & Pöyhtäri

2022; Sireni 2022). Suomalaisessa tutkimuksessa ei ole tarkasteltu vastaanottokeskuksiin tai maahanmuuttajiin liittyvää paikallisten asukkaiden vastustusta nimby-ilmiönä. Sen sijaan sosiaalipalveluihin liittyvää nimby-ilmiötä on tutkittu esimerkiksi mielenterveyskuntoutujien (Rissanen ym. 2024), kehitysvammaisten asuntolan (Kuparinen 2008) ja asunnottomien miesten asuntolan perustamisen yhteydessä (Sihvonen 2008). Rissanen ja kumppaneiden (2024) mukaan suhtautuminen alueen asukkaista poikkeaviin mielenterveyskuntoutujiin oli yhteydessä sosioekonomisiin tekijöihin, elämäntilanteeseen, elinympäristöön ja arvoihin, minkä lisäksi henkilön arvot ja aiempi kokemus vaikuttivat asenteeseen.

Tutkimuksen kontekstina on Kauhavan kaupunki. Vaikka Kauhavalle on tullut eri syistä maahanmuuttajia, turvapaikanhakijoiden vastaanottokuntana Kauhava on uusi. Nykyisin muuttotappioisella Kauhavalla alle 2,7 prosenttia väestöstä on ulkomaan kansalaisia ja suurin osa heistä on taustaltaan eurooppalaisia (Tilastokeskus 2023). Kauhavalaisissa yrityksissä työskentelee ihmisiä, jotka ovat muuttaneet paikkakunnalle työperustaisella oleskeluluvalla. Ympäristökeskuksen kaupunki-maaseutuluokituksen mukaisesti Kauhava määrittyy ydinmaaseudeksi (Ymparisto.fi 2023).

Paikannamme seuraavassa tutkimuksemme uusien maahanmuuttopaikkakuntien tutkimukseen. Tämän jälkeen kuvaamme toimijuutta tutkimuksemme analyyttisenä työkaluna. Seuraavaksi siirrymme tutkimusaineiston ja menetelmien kuvaukseen ennen aineiston analyysia, tuloksia ja loppupohdintaa.

Uusien maahanmuuttopaikkakuntien tutkimus

Uusien maahanmuuttopaikkakuntien tutkimus on lähtöisin Yhdysvalloista, missä 1990-luvulla maaseudulle ja pienille paikkakunnille asettui Pohjois- ja Länsi-Euroopasta saapuneita maahanmuuttajia. Kasvukeskusten ulkopuolisilla alueilla tunnistettiin maahanmuuttoon liittyviä ongelmia (mm. Winders 2014; McAreavey & Argent 2018; Woods 2018). Viime vuosikymmeninä uusia maahanmuuttopaikkakuntia on tutkittu myös Euroopassa globaalien kriisien ja konfliktien lisääntyessä (mm. Shah 2005; Carneiro ym. 2012; Berg-Nordlie 2018; Carson & Carson 2018; Woods 2018).

Aiemman tutkimuksen mukaan turvapaikanhakijat saattavat kohdata maaseutumaisilla ja pienillä paikkakunnilla ongelmia, koska paikallisilla asukkailla ei välttämättä ole kokemusta maahanmuuttotilanteista ihmisistä. Erityisesti maaseutuyhteisöt voivat olla tiiviitä ja sulkeutuneita, mikä voi asettaa turvapaikanhakijat ulkopuolisiksi paikallisväestöön nähden, jos he erottuvat maaseudun kontekstissa paikallisväestöstä esimerkiksi erilaisen ulkonäön ja puhumansa kielen vuoksi. Alueen asukkaat saattavat esimerkiksi vältellä kohtaamisia, koska pelkäävät turvallisuuden lisääntymistä. (Oropesa 2012; Berg-Nordlie 2018.) Haasteita turvapaikanhakijoiden vastaanottamisessa voi ilmetä erityisesti silloin, kun paikallinen väestö on kulttuurisesti homogeenistä (Woods 2018). Ngon (2017) mukaan rodullistettuihin ihmisiin kohdistuva vastustaminen ei liity siihen, että muuttaneet aiheuttaisivat häiriöitä asuinalueella, vaan rodullistamisen kautta syntyneisiin ennakkoluuloihin ja syrjintään. Muun muassa sen takia maaseutupaikallisuus saattaa muuntua ulossulkeväksi yhteisöllisyydeksi, mikäli maahanmuuttajataustaiset ihmiset mielletään ulkopuolisiksi ja suljetaan ulos paikallisyhteisöistä (Berg-Nordlie 2018; McAreavey & Argent 2018; Søholt ym. 2018).

Maahanmuuttajien uusilla maahanmuuttopaikkakunnilla kohtaamia ongelmia ei voida kuitenkaan selittää pelkästään paikallisten asukkaiden asenteilla ja ennakkoluuloilla. Maahanmuuttajien hyväksymisen ja avoimen suhtautumisen esteeksi uusilla maahanmuuttopaikkakunnilla on tunnistettu myös maahanmuuttoa määrittelevät poliittiset rakenteet ja julkisten palveluiden säästötoimenpiteet, jotka vaikuttavat laajemmin kotoutumisen mahdollisuuksiin (Woods 2018). Maahanmuuttajat jäävät pienillä ja maaseutumaisilla paikkakunnilla myös valtaväestöä useammin vaille tarvitsemiaan sosiaalipalveluja, koska luottamuksen rakentaminen palveluiden tarjoajiin saattaa olla vaikeaa (Roth & Grace 2018).

Aiemmissa tutkimuksissa on toisaalta havaittu, että maahanmuuttajat voidaan nähdä tärkeänä resurssina alueilla, joilla väestö vähenee. Tällöin maahanmuuttajien toivotaan lisäävän paikallista työvoimaa ja mahdollistavan julkisten palveluiden säilymisen alueella. (Stenbacka 2013; Hedberg & Haandrikman 2014.) Maahanmuuttajat hyväksytäänkin useimmiten silloin, kun heidän katsotaan olevan jollain tavalla hyödyksi paikallisen elinvoimaisuuden säilyttämiseksi (Berg-Nordlie 2018). Maahanmuuttajien työllistyminen saatikka liiketoiminnan harjoittaminen ei ole ongelmatonta, koska heillä ei välttämättä ole työllistymistä edistäviä verkostoja (Carson & Carson 2018). Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään maahanmuuttajien näkemisestä työvoimana. Aiempi tutkimus osoittaa, että maaseudulla on myös antirasistista aktivismia, jota ohjaa solidaarisuus ja halu ottaa vastaan turvapaikanhakijoita (Wilding & Nunn 2018; Välimaa 2021; Krifors 2022; Välimaa, Vähä-Savo & Hiitola 2023).

Maahanmuuton vastustamista on aiemmissa tutkimuksissa tarkasteltu myös nimby-käsitteen avulla. Solodochin (2024) nimby-ilmiötä koskeva tutkimus Norjassa ja Israelissa osoitti, että maahanmuuttopolitiikka muovaa merkittävästi yhteisön asenteita ja vastaanottokeskusten perustamiseen liittyvää suhtautumista. Dekkerin, Oliverin ja Geuijenin (2021) nimby-ilmiötä Alankomaissa tarkasteleva tutkimus osoitti, että paikallisyhteisön osallistaminen vastaanottokeskuksen toimintaan ja turvapaikanhakijoihin tutustuminen lisäsi myönteisiä asenteita. Horiuchin ja Onon (2023) mukaan paikalliset asukkaat reagoivat voimakkaasti maahanmuuttoon Japanissa. Tutkijoiden mukaan paikallisilla asuinalueilla tapahtuva vastustus nimby-ilmiönä oli yhteydessä maahanmuuttopolitiittisiin linjauksiin ja paikallisten ihmisten kollektiivisesti jakamiin maahanmuuttoon liittyviin uhkakuviiin. Samoin Fabben ja kumppaneiden (2023) tutkimustulokset Kreikassa korostavat paikallispolitiikan merkitystä sille, miten paikalliset asukkaat suhtautuvat muualta muuttaneisiin. Paikallispolitiikkajien suhtautumiseen puolestaan vaikuttaa se, ovatko he mukana vastaanottokeskuksen suunnittelussa. Mitä enemmän on valtaa vaikuttaa asioihin, sitä myönteisemmin maahanmuuttoon suhtaudutaan. Weng-Wai kumppaneineen (2023) puolestaan havaitsivat, että paikalliset asukkaat hyväksyivät todennäköisemmin maahanmuuttajat asuinalueelleen, kun heidän huolenaiheensa huomioitiin ja mahdollisiin ongelmiin reagoitiin.

Eri puolille maailmaa sijoittuva uusien maahanmuuttopaikkakuntien tutkimus osoittaa, että paikallisten asukkaiden suhtautuminen uusiin muuttajiin on rodullistavaa ja se liittyy eri tavoin nimby-ilmiöön tai rakenteelliseen syrjintään. Toisaalta paikkakunnat ovat löytäneet erilaisia keinoja vahvistaa turvapaikanhakijoiden vastaanottavuutta. Tarkastelussamme aiemmissa tutkimuksissa esille tulleet havainnot niin poliittisten päättäjien kuin paikallisten asukkaiden suhtautumisesta uusiin tulijoihin ovat läsnä.

Toimijuus tutkimuksen analyttisenä käsitteenä

Paikallisten asukkaiden toimintaa tarkastellaan tässä tutkimuksessa toimijuuden käsitteen avulla. Toimijuudella ymmärretään tässä sitä, pystyykö henkilö toimimaan tietyssä tilanteessa haluamallaan tavalla ja saamaan aikaiseksi tietyn asian tai lopputuloksen. Tällöin henkilö eli toimija voidaan ymmärtää tavoitteellisenä määrätietoisesti oman asiansa eteen toimivana yksilönä. (Hokkanen 2013, 68.) Toimijuutta voidaan käsitteellistää toiminnan ennakoitavuuden, itseohjautuvuuden ja reflektiivisyyden kautta. Toimintaa ohjaavat myös motiivit, jotka muotoutuvat yksilön oman arvomaailman pohjalta. Toiminnan ennakoitavuus tarkoittaa suunnitelmallisuutta, jolla tavoitteet ovat saavutettavissa. Tavoitteet taas muotoutuvat itseohjautuvuuden ansiosta omiin arvoihin sopiviksi. Jos henkilö ei saavuta toiminnallaan sille asetettuja tavoitteita, saattaa syntyä kokemus siitä, ettei asioihin ole mahdollista vaikuttaa. Reflektiivisyyden avulla toimijat lopulta arvioivat toimintaansa. (Bandura 2001, 6–11.) Reflektointi vaatii toimijoilta esimerkiksi oman kokemuksen problematisointia reaktionä erilaisiin tilanteisiin.

Toimijuus voi olla yksilöllistä tai yhteisöllistä eli kollektiivista. Toimijoita yhdistää toisiinsa symbolisille yhteisöille ominaisella tavalla esimerkiksi asuinpaikka. Toiminnallista yhteisöä kuvaavat esimerkiksi yhteisön jäsenten väliset vuorovaikutussuhteet ja toiminta yhteisten päämäärien toteuttamiseksi. Toimijuuteen vaikuttaa paikallinen konteksti ja muut toimijat. (Lehtonen 1990, 17, 24–26; Hokkanen 2013, 60.) Näin ollen toimijuus ei muodostu pelkästään yksilöllisesti vaan suhteessa muihin ihmisiin, jolloin se voidaan myös tunnistaa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Renko 2018). Toimijuus on Rannan (2020) mukaan suhteellista silloin, kun henkilön kyky ja valta toimia on riippuvainen suhteesta muihin ihmisiin ja laajempiin sosiaalisiin verkostoihin. Ihmisten ohjautuessa yhteiseen vuorovaikutukseen kyse on kollektiivisesta toimijuudesta. Tällaista vuorovaikutusta on esimerkiksi neuvottelu yhteisistä arvoista, toiminnan tavoitteista ja mahdollisuuksista. Kollektiivinen toimijuus voi olla mukaan ottavaa tai ulossulkevaa ja erilaisuutta hylkivää. Mukaan ottavassakin kollektiivisessa toimijuudessa tavoitteet ovat kuitenkin useimmiten vain osittain jaettu ja siten vain osa yksilöiden toimijuutta. (Hokkanen 2013, 68.)

Toimijuus voidaan ymmärtää yksilön tahdonvapauden ilmentymänä ja sitä määrittää kyky toimia rationaalisesti (Kotiranta & Virkki 2011, 114). Toisaalta, koska toimijuus ilmenee aina sosiaalisesti muodostuneessa maailmassa, yksilön toiminta ei voi koskaan olla täysin rationaalista. Siksi tunteita ja järkeä ei nähdä toisilleen vastakkaisina toiminnan perusteina (Virkki 2004), vaan toimijuutta tarkastellaan pikemminkin toiminnan mahdollisuuksien kartoittamisen kautta. Tällöin toimijuus voi olla aktiiviseen kansalaisuuteen liittyvää yhteiskunnallista vaikuttamista. Näin ymmärrettynä toimijuus voi olla hyve, jota myös yhteiskunta pyrkii tukemaan erilaisten toimenpiteiden avulla. (Eteläpelto ym. 2011.) Toimijuuden perusta jäsenyyteen kuitenkin yhteiskunnallisissa suhteissa resurssien ja mahdollisuuksien varassa. Se juontaa juurensa henkilön elämänhistoriasta, yhteiskunnallisista rakenteista sekä omista kyvyistä ja osaamisesta (Jyrkämä 2014, 123; Vanhalakka-Ruoho 2015, 50) ja se on osa valtasuhteiden järjestelmää (Virkki 2004). Valta on kuitenkin useimmiten suhteellista (Hokkanen 2013, 63), jolloin yksilö voi jossain yhteydessä olla valankäyttäjäksi ja toisessa vallan kohteena.

Toimijuus on tilannesidonnaista, ja siksi tilanteesta ja toiminnan määrittelijästä riippuen toimija voi määrittyä esimerkiksi ihmisoikeuksien ajajaksi, oman edun tavoittelijaksi tai vaikka rasistiksi. Toimijuus muodostuu intensiiviseksi silloin, kun toimija on valmis panostamaan päämääränsä toteutumiseksi. Toisaalta toimijuus voi olla rajoittunutta silloin, kun omat vaikutusmahdollisuudet ovat vähäiset. (Hokkanen 2013, 61.) Ihmisen arkielämässä ja toiminnassa toimijuus tulee usein näkyväksi silloin, kun se koetaan kiistanlaiseksi.

Tässä artikkelissa määrittelemme toimijuuden siten, että siihen sisältyvät toiminnan motiivit ja sen taustalla olevat arvot sekä omien motiivien ja arvojen mahdollinen reflektointi ja reflektoinnin seurauksena niissä mahdollisesti tapahtuva muutos. Lisäksi ymmärrämme toimijuuden sisältävän yksilölliset ja yhteisölliset konkreettiset toimintamahdollisuudet esimerkiksi suhteessa asuinympäristön muutoksiin, paikallisiin yhteisöihin ja päättäjiin. Toiminnalla puolestaan tarkoitamme sitä, miten toimijuuden mahdollisuudet konkretisoituvat tekoina.

Tutkimusaineisto ja analyysi

Analyysimme perustuu 19 haastatteluun, jotka on toteutettu vuoden 2020 aikana. Haastattelut olivat pääosin yksilöhaastatteluja, mutta kuusi haastattelua tehtiin useamman ihmisen kanssa ryhmähaastatteluina. Haastateltavia oli yhteensä 27. Kaikki haastateltavat olivat osa kauhavalasta yhteisöä. Osa haastateltavista liittyi turvapaikanhakijoiden vastaanottamiseen vapaaehtois- tai asiantuntijarooleissa ja osaa yhdisti turvapaikanhakijoiden kanssa sama asuinympäristö. Ymmärrämme, että kaikki haastateltavat puhuivat ja toimivat paikallisina henkilöinä riippumatta mahdollisista asiantuntija- tai aktivistirooleistaan. Koska analysoimme haastateltavien kertomia tapahtumia Kauhavalla toimijuuden käsitteen avulla,

emmekä siis erittele esimerkiksi diskursseja, ei eri toimijoiden institutionaalisilla rooleilla ole oleellista merkitystä tulosten kannalta.

Ajattelemme, että haastateltavien erilaiset positiot Kauhavalla rikastavat analyysiamme. Haastateltavien taustojen erittely voisi vaarantaa heidän anonymiteettinsa pienellä paikkakunnalla, joten tutkimuseettisistä syistä jätämme heidät yksilöimättä. Tutkimuksen aineistossa ei ole turvapaikanhakijoiden haastatteluja, koska heitä jäi paikkakunnalle vain muutama ja siksi heidät olisi helppo tunnistaa aineistosta. Turvapaikanhakijoiden mukaan ottaminen olisi tuonut esille uusien tulijoiden toimijuutta paikkakunnalla, mutta tutkimuskysymyksemme fokusoituu vastaanottavaan paikallisyhteisöön.

Aineistoa voidaan pitää haastateltavien muistitietona, koska haastateltavat kuvaavat vastaanottokeskuksen perustamiseen ja toimintaan liittyviä aiempia tapahtumia. Vastaanottokeskuksen toiminta oli jo päättynyt haastattelujen tekemisen aikaan. Muistitiedon avulla tavoitetaan kokemuksellinen ja tulkinnallinen taso, jota ei muunlaisten aineistojen avulla ole mahdollista tutkia (ks. Koivunen 2020). Tässä tutkimuksessa haastateltavat pystyivät kuvailemaan aiempien tapahtumien ja kokemustensa kautta toimintaansa ja sen motiiveja sekä pohtimaan laajemmin vastaanottokeskukseen liittyviä tapahtumia paikkakunnalla. Haastattelutilanteissa tutkijan ja tutkittavien vuorovaikutuksessa syntyvä tieto (Savolainen & Taavetti 2022, 19) vaikutti kokemuksen kautta pohditulta ja jätti tunteen, että tutkijalle ei haluttu antaa esimerkiksi korrektia kuvaa omista ajatuksista vaan se, mitä todella oli mielessä.

Tämän tutkimuksen ensimmäinen kirjoittaja Mira Välimaa toteutti haastattelut puolistrukturoituina teemahaastatteluina. Haastattelujen teemat olivat (1) Kauhava ja yhteisösuhteet, (2) vastaanottokeskus sekä (3) vastaanottotoiminta. Haastattelut tallennettiin digitaalisesti ja ne litteroitiin sanatarkasti. Haastateltavien informoinnissa ja aineiston käsitelyssä on seurattu eurooppalaisen tietosuoja-asetuksen vaatimuksia. Analysoimme aineistoa teoriaohjaavan sisällönanalyysin menetelmin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 127–132) keskittyen paikallistoimijuuteen ja siihen, mitä se voi kertoa maaseutupaikallisuudesta. Sekä yksilö- että ryhmähaastatteluissa analyysiyksikkö on oman tai toisten toiminnan kuvaus vastaanottokeskukseen liittyen. Ryhmähaastatteluissa kerrotut asiat olivat yksilön näkemyksiä omasta tai muiden toimijuudesta, sillä ne kerrottiin tutkijalle (ks. Valtonen 2005), eikä haastattelutilanteissa muodostunut ryhmäkeskustelulle tyypillistä jaettua ymmärrystä käsiteltävästä aiheesta (Pietilä 2017). Analyysin ensimmäisessä vaiheessa etsimme aineistosta kuvauksia toimijuudesta. Toisessa vaiheessa tarkastelimme sitä, miten toiminta liittyy toimijuuteen.

Jäsenämme tulokset kahteen toimijuutta kuvaavaan ja ajalliselle jatkumolle sijoittuvaan alalukuun. Ensimmäisessä tulosluvussa analysoimme ulossulkevaa toimijuutta vastaanottokeskuksen perustamisvaiheessa ja sen jälkeen. Toisessa tulosluvussa puolestaan kuvaamme turvapaikanhakijat hyväksyvää toimijuutta ja konkreettista toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Haastateltavien anonymiteetin suojaamiseksi emme merkitse aineistolainauksiin pseudonymmeja tai numerointia. Pienellä paikkakunnalla tunnistettavuus korostuu. Tämän takia esimerkiksi aineistolaisten yhdisteleminen voisi lisätä tunnistettavuutta. Nimeämme toimijuustyyppit sen hetken mukaan millaiseen konkreettiseen toimintaan toimijuus ohjautui vastaanottokeskuksen perustamisen jälkeen.

Ulossulkeva toimijuus

Turvapaikanhakijoita ulossulkeva toiminta näyttäytyi ennen vastaanottokeskuksen perustamista monin eri tavoin. Vastaanottokeskuksen perustaminen oli suunniteltu lakkautetun lentosotakoulun tiloihin. Lentosotakoulun toiminta alkoi vuonna 1927 Kauhavalla ja sen toiminta päättyi vuonna 2014 puolustusvoimien organisaatiomuutosten vuoksi. Lentosotakoulu oli kauhavalaisille merkittävä monella tapaa. Se oli merkittävä alueellinen työllistäjä ja sen toiminnan päättyessä Kauhavan kaupunki menetti noin 270 puolustusvoimien työpaikkaa, mikä tarkoitti noin 3,5 prosenttia työikäisestä työvoimasta.

Lentosotakoulun tiloissa opiskeli vuonna 2015 Kauhavan koulukeskuksen remontin vuoksi vuonna yläkoulun oppilaita. Lentosotakoulu oli paikallisille asukkaille myös tärkeä osa paikallisidentiteettiä.

Vastaanottokeskuksen perustamista ryhdyttiin suunnittelemaan vuonna 2015. Kun tieto vastaanottokeskuksen perustamissuunnitelmista saavutti paikalliset asukkaat, päättivät he järjestää mielenosoituksen.

”Mehän järjestimme alun perin mielenosoituksen vastaanottokeskusta vastaan. Ja siellä ihan oikeasti, kyllä siellä kuntalaiset purki huoliaan ja tuntojaan ja vastaus oli niinku kanta oli, että ehdoton ei. Että me emme halua sitä tänne. Niin ei meidän päättäjät edes kunnioittanu sitä kuntalaisten mielipidettä millään lailla. Että se tuntu alun perinkin tosi pahalta ja sitte että tuota meillä on kuitenkin tollanen alue keskellä kylää, jota olis pystytty hyödyntämään moneen asiaan ni sinne laitetaan kylän parhaalle paikalle vastaanottokeskus.”

Paikallisten asukkaiden toiminta aktivoitui, koska he halusivat vaikuttaa elinympäristönsä koskevaan päätöksentekoon. Toimijuus konkretisoitui kollektiivisena mielenilmauksena vastaanottokeskuksen perustamista vastaan. Aineistolainauksessa puhuja kertoo, että paikkaa olisi haluttu hyödyntää kyläläisten omiin käyttötarkoituksiin. Paikkaan liittyä vastustus on tyypillistä nimby-ilmiölle (mm. Kuparinen 2008).

Turvapaikanhakijat ulossulkeva vastustus liittyi myös paikan historialliseen merkitykseen:

”Sillä paikallakin on ollut iso merkitys sille. Että se tavallaan häpäistiin se koko paikka. Sieltä haluttiin laittaa varuskunta pois ja laittaa vastaanottokeskus. Ja siitähän oli seurauksena se, että asuntojen hinnat laski huomattavasti. Ei täältä kukaan halunnu ostaa asuntoa. Että tavallaan tuollanen, tuo on kauhavalaisille pyhä paikka tuo lentosotakoulu. Sehän on niinku se koko paikkakunnan sielu. Niin se pilataan tuollasella vastaanottokeskuksella.”

Suunnitelmiin perustaa vastaanottokeskus paikallisidentiteetille tärkeän lentosotakoulun tiloihin, ”paikkakunnan sieluun”, on vahva ilmaus vastustuksen motiivina. Aineistolainaukseen tiivistyy myös ajatus siitä, että turvapaikanhakijoiden saapuminen häpäisee paikan. Paikan häpäisemiseen liittyvä vastustaminen saa rasistisia merkityksiä, koska se kohdistuu nimenomaan turvapaikanhakijoihin liittyviin negatiivisiin mielikuviiin. Aineisto-otteesta ulossulkeva toimijuus liitettiin myös asuntojen arvon laskuun, mikä on tyypillinen nimby-ilmiöön kuuluva vastustamisen peruste (Kopomaa & Peltonen 2008).

Ulossulkevaa toimijuutta synnytti myös paikallisten ajatus pienen paikkakunnan soveltumattomuudesta turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukselle:

”Tää on ensinnäkin liian pieni paikka perustaa tuommonen vastaanottokeskus. Jos niitä perustetaan, niin niiden pitää olla niin isoissa paikoissa, että tavallaan bääpää sinne väkimäärään, eikä niin, että ne yltäkekkää täyttää sen kylän raitin.”

Ulossulkemisen motiivit näyttäytyivät siten, että turvapaikanhakijoiden määrä koettiin liian suureksi suhteessa paikalliseen väestöön. Huolta ilmeni lisäksi siitä, että turvapaikanhakijoista tulee vastaanottokeskuksen perustamisen myötä liian näkyvä osa paikallisuutta. Siksi Kauhavaa pidettiin liian pienenä paikkakuntana vastaanottokeskuksen toiminnalle. Turvapaikanhakijoiden paikallisiin asukkaisiin nähden erilaiseen ulkonäköön liittyvä ulossulkeminen perustuu turvapaikanhakijoiden rodullistamiseen (Keskinen ym. 2021) ja siksi vastustus on motivoitunut rasistisesti. Perustelu liittyy nimby-ilmiöön siltä osin, että omaa asuinaluetta pyritään ikään kuin ”suojelemaan” liian isoilta kielteisiksi koetuilta muutoksilta (Kopomaa & Peltonen 2008).

Lisäksi ulossulkeva toimijuus liitettiin paikkakunnan julkisiin resursseihin ja muualta muuttaneisiin:

”Olihan siellä semmonenkin aibentti kaupunkilaisissa närää, että tullaanko tuonne terveyskeskukseen samaan jonoon. Ni me ei päästä kukaan koskaan enää lääkäriin. Tuossakin on se oman aseman huononeminen. Se pelkotila tai omien lasten aseman huononeminen on se pelkotila. Ne tulee tänne ja vie meidän naiset. Voisi kysyä, että koska oot saanut omistussuhteen naisiin. Sehän on ympäri Suomea, että ne tulee Suomeen ja vie meidän naiset. Niinhän se oli aikanaan tansseissa, että kun vieraspaikkakuntalaiset tulee ja vie meidän naiset, niin turpaan vaan. Jos puhutaan miehistä, niillä on helposti tuommonen näkemys. Sama asia on, kun puhutaan, että ne vie meidän lääkärin vastaanottoajatkin. Että ne vie meiltä jotakin.”

Kuvauksessa ulossulkevan toimijuuden motiivit tulivat esille pelkoina paikkakunnan niukkenevista resursseista. Resursseihin liittyvän vastustuksen motiivit ovat tyypillistä nimby-ilmiölle siltä osin, että jo aiemmin kuntaliitoksen myötä niukkenevat resurssit palveluihin pääsemisestä saattaisivat heikentyä entisestään. Aineisto-otteessa toimintaan liittyi myös rasistisia motiiveja turvapaikanhakijoihin kytkeytyvinä sukupuolittuneina uhkakuvina. Nämä uhkakuvat eivät liity Kauhavaan, vaan paikannetaan yleisesti Suomeen muuttaviin turvapaikanhakijoihin (myös Aalberg ym. 2011; Välimaa 2021).

Ulossulkevan toimijuuden motiivit paikantuvat myös paikalliseen historiaan ja identiteettiin.

”Se [vastaanottokeskuksen perustaminen] oli historiallisesti tälle kaubavalaiselle sakille se oli todellakin suolakivistä vuoltu puukko suoraan sydämeen. Lentosotakoulu lähti täältä kumminkin täällä suurin osa porukasta on ollu siellä töissä. Se on ollu Suomen puolustukselle merkittävä kenttä. Sotilaallisesti ja näin. Ja yks kaks sinne tuodaan vieraan vallan ihmisiä strategisesti tärkeälle alueelle. Niin kyllähän tää herätti paikallisissa, entisissä sotilaissakin ihmetystä.”

Kuvauksessa tiivistyy turvapaikanhakijoita ulossulkeva toimijuuden motiivit, jotka liittyvät paikan merkitykseen ja paikalliseen identiteettiin. Nämä motiivit ovat tyypillisiä myös nimby-ilmiölle (Kopomaa & Peltonen 2008; Kuparinen 2008). Lisäksi lentosotakoululle annetaan symbolisia merkityksiä sotilaallisena maanpuolustukseen liittyvänä institutiona, jonka ”vieraan vallan ihmiset” nyt täyttäisivät. Lentosotakoululla oli taloudellista merkitystä paikkakunnalle ja erityisesti niille ihmisille, jotka kävivät siellä töissä. ”Suolakivistä vuoltu puukko” viittaa myös paikallisidentiteetille merkittävään puukkoja valmistavaan yritykseen.

Päätös vastaanottokeskuksen perustamisesta tehtiin vastustavasta toiminnasta huolimatta 14.9.2015. Kaupunginhallituksen puoltava päätös tehtiin tasaaänin 6–6 puheenjohtajan äänen ratkaistessa. Vastaanottokeskuksen perustamisen jälkeen ulossulkevan toimijuuden muodot muuttuivat. Ulossulkeva toimijuus ilmeni rasistisina tekoina turvapaikanhakijoita kohtaan. Heitä yritettiin leimata epärehellisiksi ja rikollisiksi sekä heitä myös uhkailtiin ja nimiteltiin (Välimaa 2021).

Ulossulkeva toimijuus näyttäytyi esimerkiksi turvapaikanhakijoista levitettyinä vääristyneinä ja provosoivina käsityksinä:

”Kyllähän ne tiedotti tosi hyvin niinku paikallislehdessä ja oli juttua niistä että toimittajat kävi tekemässä juttua. Mutta sitte oli paljon semmosta huhupuhetta, että siellä jatkuvasti käy poliisit ja siellä jatkuvasti käy ambulanssit ja niitä ne sitte aina korjaili ne työntekijät, ettei täällä nyt jatkuvasti käy poliisit ja et kyllä sitä tietoa tuli, mutta ne huhut meni tietysti välillä yli sen tiedotuksen.”

Aineisto-otteessa tulee esille, että huhupuheita levitettiin ja niitä uskottiin enemmän kuin virallista mediaa. Huhut kohdistuivat esimerkiksi paikallisen kulttuurihistoriallisesti arvokkaan muistomerkin häpäisemiseen. Huhupuheisiin uskomisen saattoi liittyä siihen, että paikallisyhteisössä ihmisten väliset verkostot ja luottamus oli vahvaa, jolloin huhujen oikeellisuutta ei kyseenalaistettu (vrt. Maasilta 2018, 70). Aineistossa muun muassa

kuvattiin, miten paikallislehden vastaanottokeskuksen toimintaa käsittelevään liitteeseen suhtauduttiin kriittisesti ja monet uhkasivat jopa lopettaa lehden tilaamisen.

Ulossulkeva toimijuus näyttäytyi myös siten, että paikallisten asukkaiden ja turvapaikanhakijoiden keskinäistä vuorovaikutusta haluttiin rajoittaa.

”Kyllähän nämä hyysäs joka puolelta. Jopa meidän nuorisoseura niin rupes semmosta monikulttuurillisuutta. Mun on esivanhemmat on ollu perustamassa nuorisoseuraliikettä niin mä koin sen todella härskinä nuorisoseuraliike on tarkotettu suomalaisen nuorison kulttuurin kehdoksi niin nyt ruvettiin vetämään maahanmuuttajia sinne ku se kuuluu kaikille. Että niinku romutetaan kaikki semmoset vanhat arvot. Nimenomaan tässä palataan siihen, että meillä ei ois saanu olla mitään omaa. Kaikki olis pitäny olla monikulttuurillisuutta. [...] Siis ihan oikeasti siellä olis voinu olla sellanen monikulttuurisuusilla tuolla ja antaa nuorisoseuran pitää nuorisojuhlansa tuolla. Eikä viedä väkisin näitä sinne suomalaisen kulttuurin kehtoon ja sanottu että niin näille kans, nämä tulee kans. Että muuttakaas arvojanne.”

Turvapaikanhakijoiden osallistumista erityisesti paikallista kulttuuria ja historiaa ylläpitäviin ja toteuttaviin tilaisuuksiin vastustettiin. Kohtaamisten pelättiin muuttavan paikallisia arvoja ja perinteistä kulttuuria. Samoin kirkko, seurakunnat ja paikallinen toiminta ymmärrettiin siten, että turvapaikanhakijat eivät olleet tervetulleita. Myös paikallisten vapaaehtoisten apu ei saisi kohdistua turvapaikanhakijoihin. Ulossulkemiseen kietoutui pettymyksen tunteita ja osa paikallisista asukkaista koki pelkoa oman kulttuurinsa menettämisestä. Osa koki, että turvapaikanhakijoiden tarpeet asetettiin paikallisten asukkaiden edelle. Kokemus oman aseman heikentymisestä ei rajoittunut ainoastaan turvapaikanhakijoihin, vaan kohdistui myös paikallisiin vapaaehtoistyöntekijöihin, joiden koettiin ohjaavan tukeaan ”väärrään” suuntaan.

”Ja sekin meni ihan sekaisin. Se kuskas tuolta vastaanottokeskuksesta väkiä meidän kirkkoon. Ku se ei oo saanu ensimmäistäkään eläkeläistä vietyä sinne kirkkoon. Muslimilapsia kuskattiin uimaan ja niitten kanssa leikittiin, ikänä ei oo meidän omien lasten kans, jos on iso perhe, niin koskaan aikasemmin se ei oo käyny hakemassa uimaan niitä. Siis se oli ihan, meni ihan sekasin ihmiset siinä.”

Näkemyks heijastaa syvään juurtunutta käsitystä siitä, että paikalliset resurssit ja huomio tulisi ensisijaisesti suunnata ”paikallisille asukkaalle”. Turvapaikanhakijoiden auttaminen näyttäytyi paikallisten asukkaiden laiminlyöntinä ja välinpitämättömyytenä heitä kohtaan. Näin tarkasteltuna toimijuuden ja yhteisöjen toiminnan voidaan nähdä muotoutuvan arvojen ja sosiaalisten normien pohjalta. Turvapaikanhakijoiden auttamista ei nähty pelkästään uhaksi paikalliselle identiteetille ja yhteisön koheesiolle, vaan se oli myös auttajien resurssien väärinkäyttönä. Turvapaikanhakijoiden kanssa vuorovaikutuksessa olevien moralisointi on tapa ylläpitää sosiaalista järjestystä, jolloin toimijuus oli pyrkimystä säilyttää yhteisön koettu arvopohja ja identiteetti. Resurssien väärinkäyttö ja pelko sosiaalisen järjestyksen horjumisesta heijastaa myös nimby-ilmiötä (Wexler 1996).

Turvapaikanhakijoiden vältteleminen menee niin pitkälle, että omien lastenkaan ei haluttu olevan tekemisissä turvapaikanhakijoiden kanssa:

”Kun oli näitä päiväkerholaisia siellä laulamassa nii tämän jälkeeen seurakuntaan tuli tulikivenkatkuista tekstiä ku nää turvapaikanhakijat pilas heidän lapsensa ku oli laulamas että turvapaikanhakijat pilas heidän lapsensa perhekirkkojuhlan ku ne tuli katsomaan ku hänen lapsensa siellä laulaa niin pois päin. Että he nyt harkittoo kirkosta eroamista tämän takia.”

Kannanotto siitä, että turvapaikanhakijat pilaavat omien lasten perhekirkkokokemuksen osallistumisellaan samaan tilanteeseen on rasistisesti motivoitunut. Toimijuudella pyritään säilyttämään mahdolliset yhteisön arvot ja sen homogeenisuus estämällä ulkopuolisten

pääsy mukaan yhteisön toimintaan. Tällainen kollektiivinen toimijuus ilmenee konkreettisine tekoina, joiden tarkoituksena on pyrkiä vahvistamaan yhteisöjen rajoja ja estää yhteisön monimuotoistuminen. Aineisto-otteessa viitataan siihen, että yhteisön monimuotoistumisen myötä oma toimijuus säilyy mahdollisena kirkosta eroamalla.

Seuraavassa toimijuus näyttäytyy vetäytymisenä aiemmasta toiminnasta järjestöjen ja kirkon kanssa:

”No SPRlle en oo verta luovuttanu sen jälkeen niin tikkunnuin ku tämmönen SPR bullaantu ihan täysin, eikä ne nähny mitään muuta ku bisnestä bisnestä [...] Ja jokainen pyrki siihen bisnekseen mukaan sillon et siinä kaikki ihmiset oli valmiita antamaan rahan edestä. Niin se oli minun mielestä ihan uskomatonta.... Erosin kirkostaki siinä samassa että. Ku kirkon on pitäny aina olla sen heikomman puolella niin suomalaiset unohdettiin täysin.”

Muita paikallisia toimijoita ei nähty ainoastaan auttajina vaan myös oman edun tavoittelijoina. Kirkon toiminnan motiivit kyseenalaistettiin siten, että he eivät ole paikallisten heikoimpien puolella. Järjestöjen, kuten SPR:n toiminnan motiivit nähtiin oman edun tavoitteluna. Ulossulkeva toimijuus saa muotonsa kirkosta eroamisena tai lopettamalla verenluovutus SPR:lle.

Turvapaikanhakijoita ulossulkeva toimijuus näyttäytyi vielä vastaanottokeskuksen lakauttamisen jälkeen seuraavasti:

”Ja se että että kyllä mä ainakin edelleen oon katkera vastaanottokeskuksen tulosta, että mä en tuu ikinä antamaan anteeksi sitä. En koskaan. En meidän silloiselle hallitukselle, enkä hallituspuolueille, enkä meidän kaupungin päättäjille, enkä varsinkaan sille puheenjohtajalle. Ku sillon Kaupavalla oli vielä viimeinen mahdollisuus valita, ottaako vai ei, niin äänet meni tasan ni puheenjohtajan ääni ratkasi. Ikänä en tuu antamaan sille puheenjohtajalle kepualaiselle sitä anteeksi, en koskaan.”

Aineisto-otteessa tiivistyy vastaanottokeskuksen perustamisen estämisen konkreettinen epäonnistuminen, joka näyttäytyi katkeruutena paikallisia päättäjiä ja erityisesti asian ratkaissutta kaupunginhallituksen puheenjohtajaa kohtaan. Oma toimijuuden kokemus säilyi anteeksiantamattomuutena ja voimakkainakin negatiivisina tunteina. Vaikka toimijuudella pyrittiin vaikuttamaan oman asuinalueen tapahtumiin, tässä tilanteessa vaikuttamista ei voida pitää hyveenä (Eteläpelto ym. 2011), koska toimijuus oli rasistisesti motivoitunutta.

Ennen vastaanottokeskuksen perustamista turvapaikanhakijat ulossulkeva toimijuus näyttäytyi kollektiivisena mielenilmauksena ja muun muassa yksilöllisinä lehtikirjoituksina. Ulossulkevuutta motivoi nimby-ilmiö, jota perusteltiin lentosotakoululla paikkana, jota haluttiin käyttää paikallisten asukkaiden omiin tarkoituksiin. Lisäksi nimby-ilmiöön liittyvää turvapaikanhakijoiden ulossulkemista motivoi pelko niukkenevista julkisista resursseista ja lentosotakoulun symbolinen merkitys paikalliselle identiteetille. Ulossulkeva toimijuus oli lisäksi motivoitunut rasistisesti, jolloin turvapaikanhakijoita rodullistettiin ulkonäön perusteella, sukupuolittuneina uhkakuvina ja ajatuksena, että turvapaikanhakijoiden tulo häpäisee paikalliselle identiteetille merkittävän lentosotakoulun instituutiona. Vastaanottokeskuksen perustamisen jälkeen ulossulkeva toimijuus näyttäytyi turvapaikanhakijoihin kohdistuneina tekoina, joilla yritettiin leimata heidät rikollisiksi. Ulossulkeminen näyttäytyi myös siten, että olemassa olevat resurssit olisi pitänyt suunnata ensisijaisesti paikallisten asukkaiden hyväksi, ei turvapaikanhakijoille. Lisäksi turvapaikanhakijoita auttaneiden ihmisten ja yhteisöjen motiiveja kyseenalaistettiin. Omaa toimijuutta pidettiin yllä eroamalla kirkosta tai lopettamalla veren luovuttaminen SPR:lle. Lisäksi turvapaikanhakijat ja paikalliset yhteisöt haluttiin pitää erossa toisistaan. Ulossulkevasta toimijuudesta jäi jäljelle anteeksiantamattomuus ja katkeruus paikallispoliitikkoja kohtaan.

Hyväksyvä toimijuus

Lähtökohtaisesti turvapaikanhakijat hyväksyneillä paikallisilla asukkailla on samanlaisia huolenaiheita vastaanottokeskuksen perustamisvaiheessa kuin turvapaikanhakijat ulosulkevilla toimijoilla. Heidän toimijuutensa sai kuitenkin uudenlaisia muotoja turvapaikanhakijoiden saavuttua Kauhavalle.

”Kun minä kuulin, että näitä turvapaikanhakijoita on tulos paljon sieltä Lähi-Idästä läpi Euroopan, ni mähän olin kauhuissani. [...] Sitte oli että Kauhavallakki tulee vastaanottokeskus ni enhän minä tykänny asiasta yhtään, en yhtään tykänny. Mua peljätti niinku peljätti monta muutaki Kauhavalla. Olin kovasti sitä vastaan ja kirjoitin facebookissa siitä ja laitoin jonku julkisen postauksenki ja sitte mua haukuttiin rasistiksi ja joku tuiki tuntematon haukku mua rasistiksi. [...] Niitä rupes tulemaan linja-autolasteittain. Niin mä ajattelin, että siellä ne nyt on ja mä ajattelin, että mitäs nyt sitte teherään. Sitte mä ajattelin, että ainut konsti, että sopu säilyis meidän ja heidän kans ja he ei aiheuttais meille ongelmia, ainut konsti on niinku tutustua heihin ja osottaa hyväksymistä ja tutustua ja sillä tavalla osottaa heille ystävällisyyttä ja rakkautta. Sitte mä ajattelin, että mä meen sinne vapaaehtoiseksi.”

Aineisto-otteessa puhuja kuvaa, miten pelot, ennakkoluulot ja yksilöllinen toimijuus on samankaltaista kuin turvapaikanhakijat ulkosulkevassa toimijuudessa. Toiminta on myös rasistisesti motivoitunutta, mutta saamansa palautteen perusteella henkilö päätyi arvioimaan toimintaansa uudelleen ja lopulta muutti sitä. Toiminnan motiivina oli kuitenkin sovun säilyttäminen paikallisten asukkaiden ja turvapaikanhakijoiden välillä, ei niinkään auttaminen, vaikka keinona on välittämisen osoittaminen. Sovun säilyttämisen lisäksi aineistossa tulee esille velvollisuudentunto auttamisen motiivina, että *”ehkä se oli vaan se velvollisuudentunto, joka vaan pani menemään auttamaan niitä.”*

Omien ennakkoluulojen ja -asenteiden reflektointi voi muuttaa toiminnan motiiveja, kuten seuraavassa aineisto-otteessa tulee näkyväksi.

”Sitte kun ihmisten luona niinku kävi siel kodeissa ja sai niinku kuljettaa jonnekki ja näki sitä ilahdumista, niin se ilon kokemus, mikä siitä tuli itelle, niin se on ihan käsittämätön. Et semmonen niinku koki että se oli niin valtava kontrasti sille alkutuntemukselle, et kovinkaan moni äkkiä, oma työ, toimii ihmisten eduksi, et se ei tuo niinku samanlaista, samaa kokemusta ku siinä, et sai jonku pienen asian eteenpäin, tuettua ja autettua ja tehtyy olon helpommaksi. Se, että koki, että he arvosti sitä tai ilahtu siitä, et kävi, ni se toi suunnatonta iloa.”

Oman toiminnan reflektointi kanavoituu vapaaehtoistoiminnaksi. Hyväksyvän toimijuuden alkuvaiheen ennakkoluulojen hälvetessä toiminnan motiivit muuttuvat sovun säilyttämisestä keskinäiseksi iloksi ja tyytyväisyydeksi, joka kumpuaa konkreettisen avun ja ilon tuottamisesta turvapaikanhakijoille. Aineistossa on runsaasti kuvauksia konkreettisesta toiminnasta järjestöissä ja seurakunnissa. Vapaaehtoistoiminta saattoi olla hyvin sitoutunutta ja pitkäaikaista.

”Oli miesten saunailtoja ja naisten saunailtoja, läksyhelppiä, metsäretkiä, käsityökerboja, suomen kielen kursseja sekä tukiperhetoimintaa – semmoista äidin mallia. Siinäki vierähti kaks vuotta niin että hurahdi, joka maanantai oltiin kaitsemassa niiden äitien lapsia, että ne sai opetella suomea. Et siinä tuli tuntemaan paljon sit niitä äitiä ja isiäkin.”

Aineistolainauksessa kuvatus *järjestöjen ja kirkkojen* kautta kanavoituneen kollektiivisen toiminnan lisäksi turvapaikanhakijoiden hyväksyntä *näyttäyty* spontaanina auttamisena arkisissa kohtaamisissa. Spontaaneista kohtaamisista syntyi myös pitkäaikaisia vuorovaikutussuhteita:

”Sitte mä hänen kanssansa juttelin ja hän pyysi mua, että jos mä tulisin käymään heidän kotiinsa, kutsu mua hänen kotiinsa ja hänellä on toinen sisarus, vähän nuorempi ja pikkuveli ja äiti. Mä sitte kysyin että missä te asuitte ja sain sen osoitteen ja menin heidän työksensä käymään varmaan samalla viikolla ja ystäväystyin heidän kanssaan. Oli tosi fiksuja ihmisiä, todella fiksuja... Sitte mä vähitellen tutustuin usempiin ja uusiempiin ihmisiin ja sitte mulle sateli sieltä kutsuja että tuu käymään syömään.”

Kuvaus osoittaa, että toiminnan motiivit muuttuivat merkittävästi myös turvapaikanhakijoiden kanssa syntyneiden spontaanien kohtaamisten ja heihin tutustumisen myötä. Vuorovaikutus ei kanavoitunut ainoastaan vapaaehtoistyönä järjestöjen tai kirkkojen kautta, vaan arjessa tapahtuvina kohtaamisina ja uudelleen muotoutuvana yhteisöllisyytenä turvapaikanhakijoiden kanssa. Myös turvapaikanhakijat olivat aloitteellisia vuorovaikutuksen syntymisessä. Hyväksyvä toimijuus vahvistui, koska kohtaamiset olivat merkityksellisiä myös paikallisille asukkaille. Toimijuus perustui aitoon haluun olla vuorovaikutuksessa turvapaikanhakijoiden kanssa.

Hyväksyvää toimintaa yritettiin kuitenkin kaventaa ulossulkevien toimijoiden taholta, kuten seuraavassa kuvataan:

”[...] ihan suoraan tuliin sanomaan lähiympäristöstä, että ei niitä kotia saa päästää ja että täällä Kauhavalla on niin paljon ihmisiä, jotka vihaa niitä, että teitäkin ruvetaan vihaamaan. Sitte pidettiin jatkoski mutta pidettiin matalampaa profiilia, etten kaubeesti mainostanu sitä että meillä on semmonen tyttö. Toki nyt työpaikka tiesivät ja siellä uskalsi sanoa, mutta sitte johonaki sukujuhlissa en kyllä kertonu. Sitä nousi aina kauhia rähinä ja turba sanaalu että mä aattelin että ihan sama sitte, että aateltelkaa mitä tekkäätte, mutta se on ny meidän tukilapsi.”

Paikallisyhteisössä vihamieliset asenteet vapaaehtoistyössä mukana olleita kohtaan saattoivat rajoittaa tietyiltä osin toimijuutta, koska auttamista jouduttiin piilottamaan lähiyhteisöltä turhien sanailujen välttämiseksi. Vihamielisten asenteiden ei annettu kuitenkaan rajoittaa hyväksyvää toimijuutta, vaikka sitä pidettiinkin piilossa.

Hyväksyvä toimijuus suuntautuu myös siihen, että turvapaikanhakijoita autetaan jäämään Kauhavalle ja ”tehdään” heistä paikallisia asukkaita.

Haastateltava: *”Tehdään niistä kauhavalaisia,”*

Haastattelija: *”Mitä se tarkoittaa?”*

Haastateltava: *”Se tarkoittaa sitä, että paikallisia asukkaita. En mä nyt tarkota, että tarvittee olla joku jääräpää, mitä me paikalliset ollaan mutta voi niinku, saatas asukkaita ehtyvään maasentuu. Saatat ihmisiä lisää, saatat ihmisiä työpaikoille, meidän ollaan työpaikka yliomavarainen eli meillähän pendelöidään. Kyllähän mun ajatus oli, että saatais ihmisiä monenlaiseen työhön sieltä. Kenties ammattitaitosiakin. Että kyllä siinä oli tämmönen että Kauhavan väkiluku säilyis, kenties lisääntyis betkellisesti ja saatat työntekijöitä ja elämää paikkakunnalle.”*

Aineistolainaus osoittaa, että turvapaikanhakijat hyväksytään paikkakuntalaisiksi, mikäli he tekevät työtä ja ovat osaltaan resurssi hiljenevällä maaseudulla. Merkitys saattaa olla osin turvapaikanhakijoita välineellistävä, mutta kuvauksen sävy liittyy hyväksyvään toimijuuteen toiveena nähdä uudet muuttajat tavallisina paikallisina asukkaina. Perusteluna tälle oli muun muassa se, että paikallisissa yrityksissä käy työntekijöitä paikkakunnan ulkopuolelta. Erityisen tyytyväisiä oltiin uusista paikallisista, jotka olivat onnistuneet saavuttamaan paikallisen yritteliään elämäntavan. (Myös Stenbacka 2013; Hedberg & Haandrikman 2014; Berg-Nordlie 2018.)

Analyysi osoittaa, että Kauhava ei ole sosiaalisesti yhtenäinen paikkakunta, jossa kaikki asukkaat jakavat samanlaiset arvot ja elämäntavat. Erityisesti muilta paikkakunnilta muuttaneet paikalliset asukkaat kuvaavat, että yhteisöihin oli vaikeaa päästä osalliseksi, vaikka he olisivat osuneet paikkakunnalla vuosikymmeniä: *”ei tänne kukaan pääse*

kauhavalaiseksi. Jos esi-isät eivät oo syntyneet täällä 1700-luvulla, ei pääse kauhavalaiseksi kauhavalalaisten mielestä.”

Vastaanottokeskus lakkautettiin vuoden 2019 lopussa. Seuraavassa kuvauksessa tiivistyy se, miten asenteiden muutos näyttäytyi paikallisille asukkailla vastaanottokeskuksen lakkauttamisen jälkeen.

”Kokonaisuutena ajattelen, että tää on muuttanut mua ihmisenä, kun on joutunut kohtaamaan semmosia puolii itsessään, joita ei oo tiennyt olevan olemassakaan. Ja törmäämään ajatuksiin, että itsellä on ennakkoluuloja, on stereotypioita, mitä on aktiivisesti joutunut kumoamaan. Niissä on tietysti se riski, että käyttää sellasta hyväksensä. Että kohtais kuitenkin ihmisenä. Mä koen, että [vastaanottokeskuksen tulo] on tuonu omia asenteita, jotka on ollu aika piilossakin, ni esiin. On joutunu toteamaan semmosia, niinku omia pimeitä puolia, joita on sitte, ku on tiedostanu, ni koittanu muuttaa.”

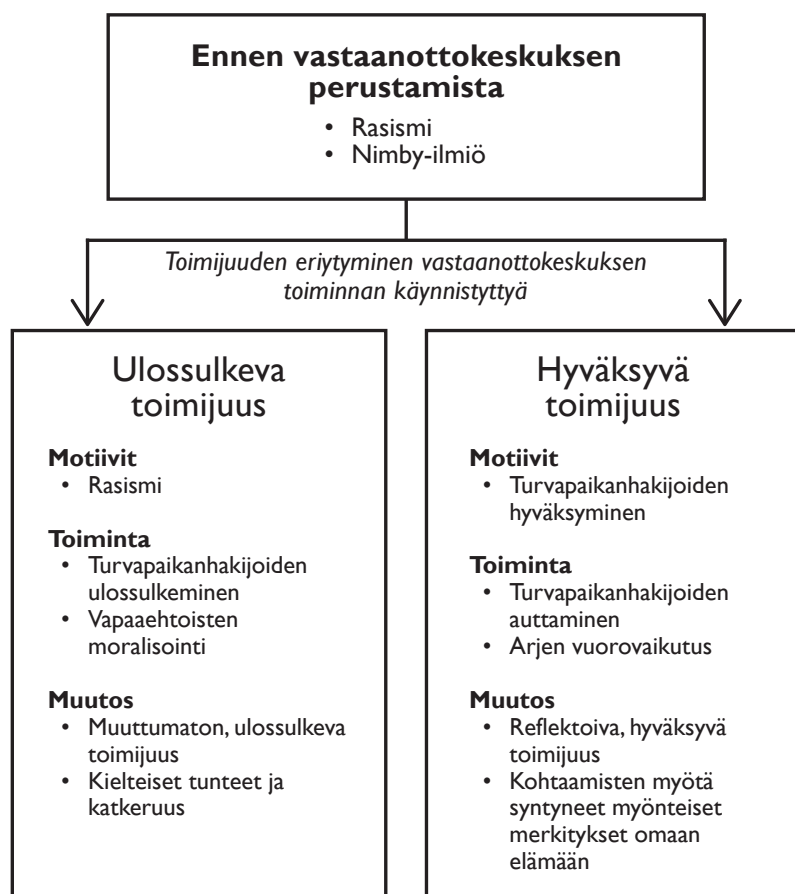
Kuvaus osoittaa, että turvapaikanhakijoiden kanssa syntyneet kohtaamiset ja pitempikainen vuorovaikutus tarjosi mahdollisuuden omien ennakkoluulojen uudelleen arvioimiselle ja lopulta asenteiden muutokselle. Kohtaamisten myötä turvapaikanhakijoita ulossulkevan toiminnan motiivit väistyvät ja heistä piirtyi kuva ihmisinä, joita autetaan ja joiden kanssa ollaan arjen vuorovaikutuksessa. Reflektiivisen pohdinnan lopputuloksena on kuvaus omien negatiivisten asenteiden näkyväksi tulemisesta ja muutoksesta.

Osalle paikallisista asukkaista ulossulkeva toimijuus muuttui hyväksyväksi turvapaikanhakijoiden tullessa paikkakunnalle. Hyväksynnän motiiveina oli tarve säilyttää sopu paikallisten asukkaiden ja turvapaikanhakijoiden välillä sekä velvollisuudentunne ja arjessa tapahtuva spontaani avun tarjoaminen. Ajan myötä spontaanit kohtaamiset muuttuivat keskinäiseksi vuorovaikutukseksi. Toimijuus konkretisoitui järjestöjen ja kirkkojen kautta tapahtuvaksi auttamiseksi ja pyrkimykseksi järjestää keskinäistä tutustumista erilaisissa paikallisissa tapahtumissa. Ulossulkevat toimijat pyrkivät rajoittamaan kohtaamisia, mikä aiheuttaa auttamisen pitämisen piilossa heiltä. Lopputuloksena vastaanottavan toimijuuden merkitykset muuttuivat vuorovaikutukseen liittyväksi iloksi ja aidoksi haluiksi olla vuorovaikutuksessa turvapaikanhakijoiden kanssa.

Yhteenveto ja johtopäätökset

Ennen vastaanottokeskuksen perustamista toimijuus näyttäytyi selkeästi konkreettisena vastustavana toimintana, jossa toiminnan motiivit kytkeytyivät nimby-ilmiöön ja rasismiin. Turvapaikanhakijoiden Kauhavalle saapumisen jälkeen toimijuus jakaantui aineistossamme kahtaalle. Yhtäältä vastustus jatkui eri muodoissa ja toisaalta yksilöllisen arvojen ja asenteiden uudelleen reflektoinnin jälkeen toimijuus muuttui turvapaikanhakijoita vastaanottavaksi. Vastaanottavassa toimijuudessa toiminnan motiivit muuntuivat vielä turvapaikanhakijoihin tutustumisen jälkeen. Kuvaamme analyysin lopputuloksena saatuja tuloksia kuvassa 1.

Tutkimustulostemme perusteella vastaanottokeskuksen perustamiseen liittyvä suunnittelu käynnisti paikallisissa asukkaissa turvapaikanhakijoita ulossulkevaa kollektiivista ja yksilöllistä toimijuutta, joka konkretisoitui mielenosoituksena. Yksilöllinen toimijuus sai muotonsa mielipide- ja sosiaalisen median kirjoituksina (myös Johnson & Scicchitano 2012; Devine-Wright 2013; Välimaa 2021). Tutkimuksemme ensimmäinen johtopäätös on, että nimby-ilmiönä näyttäytyvä vastaanottokeskuksen perustamiseen liittyvä turvapaikanhakijoihin kohdistuva ulossulkeva toimijuus liittyi paikkakunnalla tapahtuneisiin aiempiin muutoksiin ja lentosotakouluun paikkana. Kuntaliitoksen ohella lentosotakoulun lakkauttaminen oli herättänyt paikallisissa asukkaissa vastustusta ja tunteen kuulematta jäämisestä (Virkki 2004; Hokkanen 2013). Aiempi tutkimus maahanmuuttajista kuvaa, että päättäjien mielipiteillä on merkitystä paikallisten asukkaiden mielipiteisiin (Fabbe ym. 2023; Horiuchi

Kuva 1. Toimijuus ja sen muutos ennen vastaanottokeskuksen perustamista ja sen jälkeen.

Figure 1. Agency and its changes before and after the establishment of the reception centre.

& Ono 2023). Tässä tutkimuksessa paikalliset asukkaat vastustivat päättäjien positiivisia kantoja vastaanottokeskuksen perustamisesta. Tutkimustuloksemme antavat viitteitä siitä, että paikallisten asukkaiden osallistuminen vastaanottokeskuksen päätöksentekoprosessiin olisi ollut suotavaa. Tutkimustulokset eivät kuitenkaan kerro siitä, olisiko se muuttanut ulkosulkevaa toimijuutta turvapaikanhakijoita hyväksyvään suuntaan.

Tulostemme perusteella ulossulkeva toimijuus perustui pitkälti nimby-ilmiöön ja rasismiin. Tutkimuksemme toinen johtopäätös on, että nimby-ilmiö selittää osittain vastaanottokeskuksen perustamiseen liittyvää turvapaikanhakijoiden ulossulkevuutta esimerkiksi lentosotakouluun paikkana (kts. Kuparinen 2008), mutta ulossulkeminen saa myös rasistisia merkityksiä. Rasismi ilmenee muun muassa siten, että juuri turvapaikanhakijoiden tulon lentosotakoulun tiloihin ajateltiin häpäisevän paikan. Nimby-ilmiön ja rasismin yhteen kietoutuneisuus näyttäytyy myös Ngon (2017) tutkimuksissa rodullistettuihin ihmisiin kohdistuvana vastustamisena, joka perustuu ennakkoluuloihin ja syrjintään.

Kolmantena johtopäätöksenä on se, että vastaanottokeskuksen perustamisvaiheessa vastaanottavasti turvapaikanhakijoihin suhtautuneet paikalliset asukkaat jakoivat samanlaisia uhkakuvia ja ennakkoluuloja kuin turvapaikanhakijoita ulossulkevat toimijat, mutta toimijuuden motiivit muuttuivat turvapaikanhakijoiden saapuessa paikkakunnalle. Paikallisten asukkaiden ja turvapaikanhakijoiden välisen sovun säilyttämisen motiivin lisäksi

velvollisuuden tunne ja aito halu tutustua turvapaikanhakijoihin näyttäytyi auttamisena ja arjen ystävyytenä (myös McAreavey & Argent 2018). Tulostemme perusteella omien arvojen kriittinen reflektio mahdollisti toimijuuden motiivien muutoksen, mikä kanavoitui turvapaikanhakijat hyväksyväksi konkreettiseksi toiminnaksi. Tutkimukssamme toimijuutta suuntaava päätöksenteko näyttäytyy monisyydenä yksilöllisiin arvoihin perustuvana prosessina (kts. Kamppinen ym. 1995, 104–105; Bandura 2001; Hokkanen 2013).

Tutkimuksemme neljäntenä johtopäätöksenä on se, että pienissä yhteisöissä yhteisöön kuulumiseen ja yhteisön sosiaalisiin normeihin sitoutumiseen liittyi myös paineita (ks. Holmila 2001), jotka näyttäytyivät siten, ettei turvapaikanhakijoiden auttamisesta puhuttu lähipiirissä. Ilmiö saattaa olla vahvempi pienissä paikallisyhteisöissä kuin kaupungeissa, koska pienissä yhteisöissä ihmisten ajatellaan olevan samankaltaisia ja toimivan ”yhteiseksi hyväksi” (Cairns 2013). Sosiaalisiin normeihin liittyvä paine yhdenmukaisuuteen saattaa heijastaa syvälle juurtuneita sosiaalisia ja kulttuurisia normeja, jotka vaikuttavat yhteisön reaktioihin ja toimintaan. Vihamieliset asenteet ja uhkaukset osoittavat, miten voimakkaasti osa toimijoista halusi säilyttää kuvitellun paikallisen yhteisöllisyyden ja siksi estää turvapaikanhakijoiden pääsyn osaksi sitä.

Vastaanottokeskuksen eri vaiheissa toimijuus näyttäytyy paikallisena aktiivisena kansalaisuutena, jota voidaan usein pitää hyveenä (Eteläpelto ym. 2011). Tutkimuksemme viides johtopäätös onkin, että samalla kun ennakkoluuloihin ja rasismiin liittyvä yhteiskunnallinen toimijuus rodullistaa turvapaikanhakijat, vahingoittaa se paikallista yhteisöllisyyttä aiheuttamalla vihaa ja katkeruutta paikallisia poliitikkoja, järjestöjä ja seurakuntia kohtaan (mm. Kuparinen 2008; Sihvola 2008; Krifors 2022). Näkyvästi esillä oleva ulossulkeva toimijuus voi myös luoda vääristyneen vaikutelman yhtenäisestä yhteisöstä, jonka kaikki jäsenet olisivat samaa mieltä. Maaseudun yhteisöissä näyttäytyvä toimijuus voidaan nähdä osana laajempia verkostoja (Rannikko 2016; Krifors 2022). Näissä verkostoissa toimijuuteen vaikuttavat esimerkiksi mediassa käytävät maahanmuuttovastaiset ja rasiset keskustelut (Välimaa 2021; Törnberg ym. 2022) sekä turvapaikanhakijoista kielteistä kuvaa rakentavat poliittiset maahanmuuttodiskurssit (Herneaho 2018). Vaikka ulossulkevan toimijuuden logiikkaa voi jossain määrin ymmärtää, vakavasti otettava kysymys on se, miten rasismiin ja erilaisuuden torjumiseen liittyvä toimijuus voisi muuttua yhteisöjen monimuotoistumista hyväksyväksi siten, että sen ei koeta uhkaavan omaa identiteettiä. Vaikka tämän tutkimuksen aineisto on rajallinen, tulostemme viimeinen johtopäätös on toivoa herättävä näköala siitä, että turvapaikanhakijoihin tutustumisen myötä lähtökohtaisesta ulossulkevuudesta sovun säilyttämisen ja velvollisuudentunteen motiivien kautta voidaan päästä keskinäiseen arjen yhteisöllisyyteen.

Lähteet

- Aalberg, T., Iyengar, S. & Messing, S. (2011) Who is a 'Deserving' Immigrant? An Experimental Study of Norwegian Attitudes. *Scandinavian political studies* 35(2) 97–116. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9477.2011.00280.x>
- Bandura, A. (2001) Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology* 52(1) 1–26. <https://doi.org/10.1146/annurevpsych.52.1.1>
- Berg-Nordlie, M. (2018) New in town. Small-town media discourses on immigrants and immigration. *Journal of Rural Studies* 64 210–219. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.05.007>
- Cairns, K. (2013) Youth, Dirth, and the Spatialization of Subjectivity: An Intersectional Approach to White Rural Imaginaries. *Canadian Journal of Sociology* 38(4) 623–646. <https://doi.org/10.29173/cjs21199>
- Carneiro, A., Fortuna, N. & Varejão, J. (2012) Immigrants at New Destinations: How They Fare and Why. *Journal of Population Economics* 25(3) 1165–1185. <https://doi.org/10.1007/s00148-011-0387-3>
- Carson, D.A. & Carson D.B. (2018) International Lifestyle Immigrants and Their Contributions to Rural Tourism Innovation: Experiences from Sweden's Far North. *Journal of Rural Studies* 64 230–240. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.08.004>

- Dekker, R., Oliver, C. & Geuijen, K. (2021) Can Community Involvement Policies Mitigate NIMBYism and Local Opposition to Asylum Seeker Centres? *Policy and Politics* 49(4) 553–571. <https://doi.org/10.1332/030557321X16305840835010>
- Devine-Wright, P. (2013) Explaining ”NIMBY” Objections to a Power Line: The Role of Personal, Place Attachment and Project-Related Factors. *Environment and behavior* 45(6) 761–781. <https://doi.org/10.1177/001391651244043>
- Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (2011) Vallan ja toimijuuden monisäikeisyys. Teoksessa Eteläpelto, A., Heiskanen, T. & Collin, K. (toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa* 11–32. Kansanvalistusseura, Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Fabbe, K., Kyrkopoulou, E., Matakos, K. & Unan, A. (2023) Control and Fairness: What Determines Elected Local Leaders’ Support for Hosting Refugees in Their Community? *The Journal of politics* 85(2) 778–783. <https://doi.org/10.1086/723809>
- Hedberg, C. & Haandrikman, K. (2014) Repopulation of the Sweden countryside: globalization by international migration. *Journal of Rural Studies* 34 128–138. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.005>
- Herneaho, I. (2018) Maahanmuuttodiskurssit eduskuntapuolueiden vuoden 2015 vaalimateriaaleissa. *Virtittäjä* 122(2) 187–223. <https://doi.org/10.23982/vir.66907>
- Hokkanen, L. (2013) Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityössä. Teoksessa Laitinen, M., Niskala, A. (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä* 55–86. Vastapaino, Tampere.
- Holmila, M. (2001) *Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Stakes, Helsinki.
- Horiuchi, Y. & Ono, Y. (2023) Susceptibility to Threatening Information and Attitudes Toward Refugee Resettlement: The Case of Japan. *Journal of Peace Research* 60(3) 459–473. <https://doi.org/10.1177/00223433221079455>
- Johnson, R.J. & Scicchitano, M.J. (2012) Don’t Call Me NIMBY: Public Attitudes Toward Solid Waste Facilities. *Environment and behavior* 44(3) 410–426. <https://doi.org/10.1177/0013916511435354>
- Jyrkämä, J. (2014) Asuminen, koti, toimijuus. Teoksessa Laapio, M.-L., Hänninen, K. (toim.) *Kaikki hyvin kotona? Ikääntyneiden arjen hallinta tuetun asumisen yksiköissä* 116–127. Sininauhaliitto, Helsinki.
- Kamppinen, M., Raivola, P., Jokinen, P. & Karlsson, H. (1995) *Riskit yhteiskunnassa. Maallikot ja asiantuntijat päätösten tekijöinä*. Gaudeamus, Tampere
- Keskinen, S., Mkvesha, F. & Seikkula, M.K. (2021) Teoreettisen keskustelun avaimet - rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen. Teoksessa Keskinen, S., Seikkula, M., Mkvesha, F. (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa* 45–68. Gaudeamus, Helsinki.
- Koivunen, P. (2020) *Rauhanuskovaiset. Suomalaiset maailman nuorisofestivaaleilla 1940–1950-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kotiranta, T. & Virkki, T. (2011) Toimijuus ja sosiaalisen toiminnan teoria. Teoksessa Kotiranta, T., Niemi, P. & Haaki, R. (toim.) *Sosiaalisen toiminnan perusta* 113–134. Gaudeamus, Helsinki.
- Kopomaa, T. & Peltonen, L. (2008) Johdanto. Teoksessa Kopomaa, T., Peltonen, L. & Litmanen, T. (toim.) *Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta* 9–27. Gaudeamus, Helsinki.
- Krifors, K. (2022) Rural multiculturalism? Migrants, antiracism, and convivial cultures in provincial Sweden. *Ethnic and Racial Studies* 45(16) 72–92. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1998567>
- Kuparinen, R. (2008) NIMBY-ilmiö ”tapaus Marjaniemen” valossa ” Teoksessa Kopomaa, T., Peltonen, L. & Litmanen, T. (toim.) *Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta* 56–94. Gaudeamus, Helsinki.
- Lehtonen, H. (1990) *Yhteisö*. Vastapaino, Tampere.
- Maasilta, M. (2018) Maailma tulee kylään: vastaanottokeskuksen aikaansaama tunnekeskustelu. Teoksessa Maasilta, M. & Nikunen, K. (toim.) *Pakolaisuus, tunteet ja media* 48–70. Vastapaino, Tampere.
- McAreevey, R. & Argent, N. (2018) Migrant integration in rural New Immigration Destinations: An institutional and triangular perspective. *Journal of Rural Studies* 64 267–275. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.08.001>
- Ngo, H. (2017) *The Habits of Racism: A Phenomenology of Racism and Racialized Embodiment*. Lexington Books.
- Ojanen, K. (2018) Erojen yhdenkätevyydestä jokapäiväiseen rasismiin: Monikulttuurisia kohtaamisia Helsingin lähiöissä. *Alue ja Ympäristö* 47(1) 17–30. <https://doi.org/10.30663/ay.73015>
- Oropesa, R.S. (2012) Neighbourhood Disorder and Social Cohesiveness among Immigrants in a New Destination: Dominicans in Reading, PA. *Urban Studies* 49 (1) 115–132. <https://doi.org/10.1177/0042098011403014>
- Pietilä, I. (2017) Ryhmäkeskustelu. Teoksessa Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvoori, J. (toim.) *Tutkimusbaastattelun käsikirja* 111–130. Vastapaino, Tampere.
- Pirkkalainen, P. (2022) Kansalaisyhteiskuntaan osallistumisesta osallisuuteen? Vuonna 2015 Suomeen saapuneiden turvapaikanhakijoiden näkökulmia. Teoksessa Kettunen, P. (toim.) *Näkökulmia maahanmuuttaneiden poliittiseen osallistumiseen* 19–34. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Pirkkalainen, P. & Pöyhkä, R. (2022) Paikallisten ja turvapaikanhakijoiden kohtaamiset pienessä maaseutukunnassa

- ja mediassa: tapaus Kyyjärvi. *Sosiologia* 59(3) 229–246.
- Pöllänen, P. (2020) ”Veran” ja ”Husseinin” arki ja asettuminen raja-alueen maaseudulle. Etnografinen tutkimus kahdesta maahanmuuttajataustaisesta väestöryhmästä Pohjois-Karjalassa. *Maaseutututkimus* 28(2) 32–60.
- Rannikko, P. (2016) Täytyy syrjäseutu. Teoksessa Rannikko, P. & Sireni, M. (toim.) *Kotona, kylässä, liikkeellä. Sivakka ja Rasimäki arjen ja mielen tiloina* 209–239. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Ranta, J. (2020) *Suhteellinen toimijuus huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa. Tutkimus institutionaalisesta vuorovaikutuksesta*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 279. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1627-3>
- Renko, E. (2018) *Pyhä toimijuus. Miten sosiaalityön asiakkaita ja ammattilaiset asennoituvat alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan?* Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2018:76. Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/234646>
- Rissanen, P., Jurvansuu, S. & Jalava, J. (2024) Mielenferveys ja nimby: Suomalaisen väestön suhtautuminen mielenferveysongelmiin. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 61(1). <https://doi.org/10.23990/sa.125924>
- Roth, B. & Grace, B. (2018) Structural barriers to inclusion in a Latino immigrant new destination: Exploring the adaptive strategies of social service organizations in South Carolina. *Journal of International Migration and Integration* 19 1075–1093. <https://10.1007/s12134-018-0587-8>
- Savolainen, U. & Taavetti, R. (2022) Muistitietotutkimus: Paikantumisia, eettisiä kysymyksiä ja tulevia suuntia. Teoksessa Savolainen, U. & Taavetti, R. (toim.) *Muistitietotutkimuksen paikka: Teoriat, käytännöt ja muutokset* 10–43. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia Nro 1478. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/skst.1478>
- Shah, N.M. (2005) Pakistani labour emigration: New destinations in Europe. *Revista CIDOB d'afers internacionals* 68 89–96.
- Sihvonen, S. (2008) Ei meidän teollisuusalueellemme! Asunnottomien miesten asuntolan vastustus paikallisisidentiteetin tiivistymisenä. Teoksessa Kopomaa, T., Peltonen, L. & Litmanen, T. (toim.) *Ei meidän pihallemme! Paikalliset kiistat tilasta* 28–55. Gaudeamus, Helsinki.
- Sireni, M. (2022) Muualta meille: Maahanmuuttajat ja me maaseudun maailmankansalaisina. *Maaseutututkimus* 30(1) 36–60. <https://doi.org/10.51807/maaseutututkimus.119772>
- Sotkasiira, T. (2016) Maahanmuuttajanuoret - suomalaisen syrjäseudun toiveiden tynnyri? Teoksessa Kivijärvi, A. & Peltola, M. (toim.) *Lapset ja nuoret muuttoliikkeessä* 181–194. Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Sotkasiira, T. (2021) Maahanmuuttajien maaseutumielikuvat ja niiden vaikutus asuinpaikkavalintoihin. Teoksessa Kotilainen, N. & Laine, J. (toim.) *Muuttoliike murroksessa: Metaforat, mielikuvat, merkitykset* 194–212. Into, Helsinki.
- Sotkasiira, T. (2023) Should I Stay or Should I Go? Developing Migrant-led Understandings of Welcoming Rural Communities. Teoksessa Kerrigan, N. & de Lima, P. (toim.) *The Rural-Migration Nexus: Global Problems, Rural Issues*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-18042-2_2
- Sotkasiira, T. & Haverinen, V.-S. (2016) Battling for citizenship. A case study of Somali settlement in Lieksa, Finland. *Nordic Journal of Migration Research* 6(2) 115–123. <http://doi.org/10.1515/njmr-2016-0014>
- Solodoch, O. (2024) Overburdened? How refugee dispersal policies can mitigate NIMBYism and public backlash. *Journal of European Public Policy* 31(9) 2455–2482. <http://doi.org/10.1080/13501763.2023.2191271>
- Stenbacka, S. (2013) International migration and resilience. Rural introductory spaces and refugee immigration as a resource. Teoksessa Tamásy, C. & Revilla Diez, J. (toim.) *Regional Resilience, Economy and Society. Globalizing Rural Places* 75–93. Ashgate, Farnham.
- Soholt, S., Stenbacka, S. & Nørgaard, H. (2018) Conditioned receptiveness: Nordic rural elite perceptions of immigrant contributions to local resilience. *Journal of Rural Studies* 64 220–229. <http://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.05.004>
- Tilastokeskus (2023) Kuntien avainluvut. <https://www.stat.fi/tup/alue/kuntienavainluvut.html#?year=2023&active1=KU233> (Luettu 23.2.2024)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki.
- Törnberg, A., Wahlström, M., Lundstedt, M. & Ekbrand, H. (2022) Local Conditions for Anti-immigrant Violence: A Qualitative Comparative Analysis (QCA) of Asylum Housing Attacks in Sweden. *Terrorism and Political Violence* 1–20. <https://doi.org/10.1080/09546553.2022.2042268>
- Vanhalakka-Ruoho, M. (2015) Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa Kauppila, P.A., Silvonen, J. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntiekku* 39–56. Itä-Suomen yliopisto.
- Valtonen, A. (2005) Ryhmäkeskustelut: millainen metodi? Teoksessa Ruusuvaara, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu: Tutkimus, Tilanteet Ja Vuorovaikutus* 223–241. Vastapaino, Tampere.
- Virkki, T. (2004) *Vihan voima: Toimijuus ja muutokset vihakertomuksissa*. University of Jyväskylä.
- Välimä, M. (2021) Eronteikoja meidän ja muiden välillä. Turvapaikanhakijoihin kohdistuva vastarinta maaseudun kontekstissa. *Maaseutututkimus* 29(1) 6–31. <https://journal.fi/maaseutututkimus/article/view/109032>
- Välimä, M., Vähä-Savo V. & Hiitola, J. (2023) Enroling around—Reconfiguring place and space in the wake of a new reception centre in a small rural town. *Population, space and place*. <https://doi.org/10.1002/psp.2623>

- Weng-Wai, C., Siaw-Chui, W., Sheau-Ting, L., Hon-Choong, C. & Izhar, A.I. (2023) Community Acceptance Towards Migrant Settlements in a Sustainable City: What Contributes to the Not in My Backyard Social Phenomenon? *Journal of International Migration and Integration* 24(2) 611–636. <https://doi.org/10.1007/s12134-022-00969-8>
- Wexler, M. (1996) A sociological framing of the NIMBY (not in my backyard) syndrome. *International Review of Modern Sociology* 26(1) 91–110.
- Wilding, R. & Nunn, C. (2018) Non-metropolitan Productions of Multiculturalism: Refugee Settlement in Rural Australia. *Ethnic and Racial Studies* 41(14) 2542–2560. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1394479>
- Winders, J. (2014) New Immigrant Destinations in Global Context. *International Migration Review* 48(1) 149–179. <https://doi.org/10.1111/imre.12140>
- Woods, M. (2018) Precarious rural cosmopolitanism: Negotiating globalization, migration and diversity in Irish small towns. *Journal of Rural Studies* 64 164–176. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2018.03.014>
- Ymparisto.fi (2023) Kaupunki-maaseutuluokitus. <https://www.ymparisto.fi/fi/rakennettu-ymparisto/kaupunkiseudut-ja-kaupungistuminen/kaupunki-maaseutuluokitus#Ydinmaaseutu> (Luettu 23.2.2024)

Artikkeli

Kaisu Kumpulainen^a, Mervi Luonila^b, Olli Ruokolainen^b, Aino Leppänen^b & Eerika Koskinen-Koivisto^c

Kulttuurin rooli asukkaiden koetulle hyvinvoinnille lähiöissä

The Role of Culture in Residents' Perceived Well-being in Suburbs

The aim of the article is to understand the role of culture in the experienced well-being of people living in suburbs. The data was collected in the research project Forms and Meanings of Cultural Activities in the Suburbs of the 2020s and consists of a survey and ethnographic interviews, workshops and observation data. In the article, we apply the concept of perceived well-being based on Erik Allardt's theory. Through the classification of different dimensions of well-being, we highlight the role of culture in constructing meaningful lives in suburbs. The research is based on a broad definition of culture. In addition to actual cultural and artistic activities, it refers to community, attachment to a place and meaningful leisure activities. According to the results, Finnish suburbs have potential to serve as living environments that support the well-being of residents in the 2020s. The role of non-governmental organizations and voluntary work in cultural activities is particularly significant. The importance of culture for experienced well-being is especially emphasized for people that spend a lot of time in their area of residence, such as the elderly, children and young people, immigrants and those outside of working life.

Keywords: community planning, culture, perceived well-being, suburb

Johdanto

Suomalaiset lähiöt ovat olleet tutkijoiden, poliitikkojen ja kaupunkikehittäjien kiinnostuksen kohteena jo niiden syntyajoista eli 1960–1970-luvulta lähtien (Kortteinen 1982; Junnilainen 2019, 19; Ruoppila & Turtiainen 2023). Lähiöitä on tutkittu esimerkiksi elämäntavan (Kortteinen 1982; Kokkonen 2002), segregation (Stjernberg 2015; Vaattovaara & Kortteinen 2015), demokratian ja osallisuuden (Lehtonen 2021; Kymäläinen 2023) sekä laajemmin yhteiskuntarakenteiden näkökulmasta (Vaattovaara & Kortteinen

^a Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto, kaisu.kumpulainen@jyu.fi

^b Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore

^c Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto

2015; Junnilainen 2019). Aikaisemman tutkimuksen mukaan lähiöt ovat kärsineet huonosta maineesta niiden rakentamisesta lähtien (Kortteinen 1982). Ruoppilan ja Turtiaisen (2023) kattava katsaus suomalaiseen lähiötutkimukseen osoittaa, että 2000-luvulla ilmenyneitä tutkimuksia ovat leimanneet segregaatian ja huono-osaisuuden näkökulmat, kun taas lähiöiden moninaisuuteen tai mahdollisuuksiin keskittyvät näkökulmat ovat olleet marginaalisia.

Käyttämällä tutkimuksessa sanaa lähiö asuinalueen tai kaupunginosan sijaan rakennetaan lukijalle mielikuva keskimääräistä huono-osaisemmasta alueesta sosiaalisine ongelmineen (Junnilainen 2019). Yleisesti asukkaat tuntuvat kuitenkin viihtyvän lähiöissä hyvin (Kempainen 2017, 9), ja erityisesti asukkaiden näkökulmat ovat tuoneet esiin vahvan henkilökohtaisen suhteen asuinalueisiin (Berger & Savolainen 2022, 6; Ojalampi & Koskinen-Koivisto 2023). Lähiöitä puolustavat puheenvuorot ovatkin viime vuosina lisääntyneet. Viimeaikaisessa tutkimuksessa on osoitettu, että väitteet ongelmalähiöistä ovat olleet liioiteltuja (Kempainen 2017; Junnilainen 2019), erityisesti silloin kun lähiöitä koskevassa julkisessa keskustelussa on katsottu lähiöitä niiden ulkopuolelta (Berger & Savolainen 2022).

Kulttuurin merkitys kaupunkien kehitykselle tunnustetaan kaupunkisuunnittelussa (Pyykkönen 2022) sekä tutkimuksessa (esim. Kainulainen 2005; Ruokolainen 2017). Lähiöt puolestaan ovat merkittävä osa suomalaista kaupunkirakennetta, ja arvioiden mukaan noin viidennes suomalaisista asuu lähiöissä (Stjernberg 2019; Berger & Savolainen 2022). Ympäristöministeriön (2020) Lähiöohjelmassa vuosille 2020–2022 taide- ja kulttuuripalveluiden tehtäväksi nähtiin lähiöiden elävöittäminen ja ihmisten tuominen yhteen. Kulttuuritoiminnalla on nähty olevan tärkeä rooli esimerkiksi asuinalueiden välisen segregaatian loiventamisessa ja asukkaiden hyvinvoinnin edistämisessä (esim. Unesco 2016). Liliuksen (2016) mukaan alueellisten kulttuuriprojektien positiiviset vaikutukset ovat pikemmin henkilökohtaisia kuin alueellisia. (ks. myös Sokka ym. 2014; Blessi ym. 2016). Kulttuurin on todettu lisäävän asukkaiden hyvinvointia rakentamalla paikallista viihtyvyyttä, alueellista identiteettiä ja yhteisöllisyyttä (Kumpulainen 2016) sekä tarjoamalla mahdollisuuksia toteuttaa itseään (esim. Verkasalo 2012; Crossick & Kaszynska 2016). Viihtyvyyden on taas todettu olevan yhteydessä ihmisten koettuun hyvinvointiin, turvallisuuteen ja paikkoihin kiinnittymiseen (Koistinen ym. 2017). Aikaisempi tutkimus ei kuitenkaan ole tuottanut tietoa kulttuurin roolista ja merkityksestä osana lähiöasukkaiden arkea ja vapaa-aikaa. Siinä ei myöskään ole tarkasteltu kulttuurin näkökulmasta tekijöitä, joilla on merkitystä lähiöiden viihtyvyyden ja hyvinvoinnin rakentumisessa (Kangas ym. 2018).

Tutkimuksessamme painotamme vapaa-ajan merkitystä hyvinvoinnille, emmekä tarkastele esimerkiksi asukkaiden terveyttä, toimeentuloa tai peruspalvelujen toimivuutta. Tavoitteenamme on tunnistaa, millainen rooli kulttuurilla on lähiöasukkaiden hyvinvointiin vaikuttavana tekijänä. Tutkimuksessa tarkastellaan kahdessa jyvaskyläläisessä lähiössä, Huhtasuolla ja Keltinmäessä, tapahtuvaa kulttuuritoimintaa paikallisten asukkaiden arjen näkökulmasta.

Kulttuuriin liittyvä hyvinvointi on monimuotoinen ja vaikeasti mitattava ilmiö. Tällöin korostuu subjektiivinen näkökulma (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf 2019). Siksi otimme Erik Allardtin (Allardt 1976; Helne ym. 2012) koetun hyvinvoinnin teorian analyttiseksi linssiksi, jonka kautta olemme rakentaneet tarkemman tutkimuskysymyksen: Miten kulttuurin merkitys lähiöissä rakentuu koetun hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien kautta? Teoria auttaa analysoimaan kulttuurin roolia ja merkitystä lähiössä asuvien arjessa eri näkökulmista. Hyvinvointia tai hyvää elämää edistävä elinympäristö koetaan eri tavoin riippuen esimerkiksi asukkaiden elämäntilanteesta (Moilanen 2023), minkä takia on tärkeää monimuotoistaa näkemystä hyvinvoinnin merkityksestä yhdyskuntasuunnittelussa.

Kulttuurin merkitys lähiön asukkaiden hyvinvoinnin rakentumiselle

2000-luvulla hyvinvoinnin tutkimuksessa on vahvistunut subjektiivinen näkökulma, jossa painopiste on ulkoapäin arvioitujen resurssien sijaan yksilöiden koetussa hyvinvoinnissa. Hyvinvoinnin määritelmät vaihtelevat, mutta yhteistä määritelmille on hyvinvoinnin näkeminen moniulotteisena ilmiönä, joka kattaa elämän eri ulottuvuudet, elintason ja terveyden lisäksi myös yksilöiden kokemukset ja tunteet. (Bardy 2009, 228.) Tällöin korostuvat aineellisen hyvinvoinnin sijaan niin sanotut laadulliset tekijät, kuten sosiaaliset suhteet sekä elämän merkityksellisyyden ja onnellisuuden kokemukset. (Helne ym. 2012; Kattilakoski & Sireni 2020.) Lehikoinen ja Rautiainen (2016, 3) puhuvat laajentuneesta hyvinvointiajattelusta, jossa esimerkiksi terveyttä ei nähdä pelkästään sairauden puuttumisena, vaan yksilön kykenä ”ylläpitää henkilökohtaista eheyttä, tasapainoa ja koettua hyvinvointia”. Tämä monimutkaistaa myös sellaisten vakiintuneiden hyvinvoinnin ulottuvuuksien, kuten toimeentulo ja terveys, mittaamista ja vertailua.

Laajasti ymmärrettynä kulttuuri muistuttaa käsitteenä hyvinvointia; sekin on moniulotteista ja vaikeasti mitattavaa. Kulttuurin merkityksestä hyvinvoinnille on laajasti tutkimusnäyttöä, mutta usein tutkimukset perustuvat suppeaan kulttuurin määritelmään eli taidetoimintaan ja taidetoimintaan osallistumiseen (esim. Laitinen 2017; Lehikoinen & Vanhanen 2017). Määrittelemme tässä tutkimuksessa kulttuurin merkitysjärjestelmiksi (Mercer 2006, 8; Stevenson 2014; Häyrynen 2017). Kulttuuri on ihmistä ja yhteisöjä ympäröivä jaettu merkitysten järjestelmä, joka läpäisee kaiken ihmisen arjesta siihen, miten olemme yhteydessä materiaaliseen todellisuuteen (Geertz 1973; Lehtonen 2014). Kulttuuritoimintoihin kuuluu näin erilaisia vapaa-aikaan liittyviä merkityksellisiä ja yhteisöllisiä toiminnan tapoja ja muotoja. Näitä ei välttämättä tunnisteta, jos tukeudutaan yksinomaan suppeampaan, taideperusteiseen kulttuurin määritelmään (vrt. esim. Häyrynen 2017). Näkökulmamme on lähellä Lilja-Viherlammen (2021) ajatusta arjen kulttuurisuudesta, joka tarkoittaa sitä, miten ”ihmiset voivat arkielämässään kokea ja tehdä elämänsä merkitykselliseksi ja mielekkääksi” (mt., 74; ks. myös Liikanen 2010, 16). Asukkaille merkitykselliset toiminnot ovat luonteeltaan kulttuurisia, vaikka ne eivät virallisissa määritelmissä luokituisikaan kulttuuritoiminnaksi.

Kulttuurin hyvinvointivaikutuksia on tutkittu esimerkiksi fyysisen ja koetun terveyden, sosiaalisten vaikutusten sekä elämänlaadun näkökulmasta (esim. Nummelin 2011; Jakonen & Lahtinen 2019), ja esimerkiksi taidetoiminnan merkitys terveydelle on kiistaton (esim. Warran ym. 2022). Toisaalta kulttuurin hyvinvointivaikutuksista on myös kriittisiä tutkimuksia (Nummelin 2011), ja onkin tärkeää välttää liiallista yleistämistä esimerkiksi syy-seuraussuhteiden vaikutuksista. Erityisesti korkeakulttuurin harrastaminen ja kuluttaminen painottuvat ylempiin yhteiskuntaluokkiin (Bennett ym. 2009; Heikkilä 2016). Kulttuurihyvinvoinnin käsitteellä kulttuuri ja taide yhdistetään hyvään elämään ja yksilöiden henkiseen, fyysiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin (Lilja-Viherlampi 2021). Suomessa on viime vuosikymmeninä tunnistettu taiteen ja terveyden yhteys myös kansallisen politiikan tasolla (Laitinen ym. 2022). Toisaalta esimerkiksi viimeisimmissä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raporteissa *Suomalaisten hyvinvointi 2018* tai *Suomalaisten hyvinvointi 2022* ei käsitellä erikseen kulttuuria tai kulttuuriin liittyvää toimintaa (Kestilä & Karvonen 2019; Karvonen ym. 2022).

Allardtin koettu hyvinvointi lähiöiden kulttuurin näkökulmasta

Sovellamme tässä artikkelissa Erik Allardtin koetun hyvinvoinnin teoriaa, jossa hyvinvointi koostuu kolmesta toisiinsa yhteyksissä olevasta ulottuvuudesta – englanniksi *having*, *loving* ja *being* (Allardt 1976; 1993; Helne ym. 2012). Eri ulottuvuudet auttavat tunnistamaan ja avaavat kulttuurin moniulotteista merkitystä hyvinvoinnin rakentumiselle ihmisten arjessa. Yksinkertaistettuna *having* tarkoittaa

konkreettisia terveyteen ja elintasoon liittyviä tekijöitä, kun taas *loving* ja *being* korostavat enemmän hyvinvoinnin ei-materiaalisia tekijöitä, kuten ihmissuhteita ja elämän merkityksellisyyttä. Helne ja kumppanit (2012) lisäsivät määritelmään mukaan *doing*-ulottuvuuden, joka alkuperäisessä teoriassa on osa *being*-ulottuvuutta. Tämä nelijaottelu on vakiinnuttanut paikkansa suomalaisessa hyvinvointitutkimuksessa (esim. Kattilakoski & Sireni 2020).

Having-ulottuvuus tarkoittaa Allardtin (1976, 32) mukaan ”*aineellisia ja persoonattomia resursseja, joiden mukaan yksilö voi ohjailla elinehtojaan*”. Tämä tarkoittaa usein taloudellisia resursseja mutta myös laajemmin fyysistä ympäristöä (Helne ym. 2012). Lähiöt muodostavat lähiympäristöinä yksilöiden toiminnalle rakenteellisia reunaehtoja. Rakennettu ja luonnonympäristö tilallisina resursseina voivat joko edistää hyvinvoinnin muita ulottuvuuksia tai estää niitä. Tässä tutkimuksessa lähiöiden tilallisia resursseja tarkastellaan kulttuuriin liittyvän toiminnan näkökulmasta. Esimerkiksi yhteisöllisen toiminnan tai tapahtumien järjestämisen edellytyksenä on tila toiminnalle.

Loving-ulottuvuus tarkoittaa ”*ihmisten tarvetta liittyä toisiinsa ja muodostaa sosiaalisia identiteettejä*” (Allardt 1976; Helne ym. 2012, 80). Tähän kuuluvat perhe-, ystävyys- ja työsuhteiden lisäksi myös paikallisyhteisöt ja yhteisöllisyyden kokemuksen tarve. Lähiöitä asuinalueina tarkasteltaessa huomio kiinnittyy yksityistä elämää laajempiin sosiaalisiin yhteyksiin eli yhteyksiin naapureiden ja muiden alueella asuvien kesken sekä kokemukseen yhteisöllisyydestä. Yhteisöllisyyden kokeminen ja paikkaan kiinnittyminen ovat kulttuurisia ilmiöitä. Yksilöiden ajatukset, mielikuvat ja tulkinnat ympäröivästä maailmasta kohtaavat muiden ihmisten muodostamat ja paikkoihin liittyvät merkitykset (vrt. Hannerz 1992). Paikkojen ja yhteisöjen välinen sidos on kuitenkin heikentynyt. Traditionaalsiin yhteisöihin verrattuna paikalliselle yhteisöllisyydelle on ominaista väliaikaisuus ja siteiden heikkous (Delanty 2003; Junnilainen 2019). On monia limittäisiä ja päällekkäisiä yhteisöjä, joihin kuulua, ja asuinpaikat ovat vain yksi niistä. Lähiöiden yhteisöllisyys ilmenee erityisesti asukkaiden välisenä solidaarisuutena ja naapuriapuna (Junnilainen 2019).

Being-ulottuvuus tarkoittaa itsen toteuttamisen muotoja ja toimijuutta suhteessa ympäröivään maailmaan, ihmisiin ja fyysiseen ympäristöön (Allardt 1976; Kivipelto & Saikkonen 2018). Tähän liittyvät identiteettiin, kiinnittymiseen ja merkityksellisyyden kokemiseen liittyvät asiat. Paikkaan kiinnittymisen käsite kuvaa yksilön emotionaalista suhdetta paikkaan (Hidalgo & Hernandez 2001), kun taas *loving*-ulottuvuus kertoo kiinnittymisestä toisiin ihmisiin. Hyvinvoinnin *doing*-ulottuvuus on lähellä *being*-ulottuvuutta: siinä on kyse osallisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksia tuottavasta sekä identiteettejä vahvistavasta toiminnasta (Helne ym. 2012), ei mistä tahansa toiminnallisuudesta. Kulttuurin näkökulmasta *being*-ulottuvuudessa mielenkiintoista on, miten asuinpaikka, tässä tapauksessa lähiö, voi tukea yksilön mahdollisuuksia toteuttaa itseään. Toisaalta on kyse mielekkästä toiminnasta (*doing*-ulottuvuus), mutta myös paikallisesta identiteetistä ja paikkaan kiinnittymisestä. Koetun hyvinvoinnin *doing*-ulottuvuudessa kulttuurilla on keskeinen rooli. Mahdollisuus luovaan toimintaan sekä harrastaa ja käyttää vapaa-aikaansa mielekkäällä tavalla on tärkeää koetun hyvinvoinnin rakentumisessa (Kangas ym. 2018; Houni ym. 2020).

Hyvinvoinnin eri ulottuvuudet ovat yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi paikkaan kiinnittyminen liittyy myös yhteisöön kiinnittymiseen, ja päinvastoin, sosiaaliset suhteet ja päivittäinen vuorovaikutus lisäävät myös paikkaan kiinnittymistä (ks. esim. Ma 2021). Lisäksi hyvinvoinnin kokemus on aina yksilöllistä ja myös paikkaan kiinnittymisen merkitys hyvinvoinnin kannalta vaihtelee. Toisille ihmisille asuintalo sijaitsee asuinalueella, mutta sosiaalinen elämä tapahtuu joko kotona tai muulla alueella. Toisille taas lähiympäristön merkitys on suurempi, jolloin korostuvat esimerkiksi lähiluonto ja aktiiviset sosiaaliset vuorovaikutussuhteet asuinalueella. (Ks. Koistinen ym. 2017.)

Metodologia

Tutkimus perustuu Kulttuuritoiminnan muodot ja merkitykset 2020-luvun lähiössä -tutkimushankkeen (2021–2022) aikana monimenetelmällisesti kerättyyn laadulliseen ja määrälliseen aineistoon. Tutkimuksen aineistoa kerättyä hyvinvoinnin tarkastelu ei ollut hankkeen tavoitteissa. Aineistoa analysoidessa kuitenkin havaitsimme hyvinvoinnin teeman merkittävyyden, ja se nousi esille erityisesti laadullisessa aineistossa useassa kohtaa.

Tutkimus kohdistuu Jyväskylän kaupungin Huhtasuon ja Keltinmäen lähiöihin, joissa on Jyväskylässä sosioekonomisilla mittareilla tarkasteltuna eniten kehityshaasteita. Esimerkiksi työttömien määrä on tutkittavilla alueilla korkeampi kuin muilla Jyväskylän asuinalueilla (Tilastokeskus 2021). Jyväskylän kaupungin selvityksessä sosiaalisesta kestäväyydestä ja asuntopolitiikasta todetaan, että alueiden väliset sosioekonomiset (tulotasot, koulutusaste, työttömyysaste, kahden vanhemman perheiden osuus) erot ovat kasvaneet vuosien 2005 ja 2015 välillä, mikä kertoo asuinalueiden eriytymisen lisääntymisestä (Jyväskylän kaupunki 2018).

Molemmilla tutkittavilla alueilla on haasteista huolimatta aktiivista asukastoimintaa (esimerkiksi Huhtasuon asukasyhdistys ry ja Keltinmäen ja Myllyjärven asukasyhdistys ry) sekä julkisia palveluja, kuten kirjastot. Alueet ovat laajoja, ja niihin kuuluu eri-ikäisiä omakoti- ja kerrostalokeskittyymiä. Selvittääksemme kulttuurin merkitystä lähiöasukkaiden arjessa olemme kiinnostuneet erityisesti siitä, mitä tapahtuu kohdelähiöiden keskusten liepeillä. Emme määrittele tarkkoja rajoja tutkittavista alueista. Olemme enemmänkin kiinnostuneita asukkaiden koetusta suhteesta lähiympäristöönsä ja sen toimintoihin.

Sovelsimme tutkimushankkeessamme useita erilaisia menetelmiä ja työkaluja, joilla pyrimme tavoittamaan erilaisia ryhmiä ja kuulemaan eri toimijoita. Hanke käynnistyi keväällä 2021 keskellä koronapandemiaa. Tuolloin lähes kaikki kokoontumispaikat olivat suljettuna ja tapahtumat peruttuja. Emme siis päässeet osallistumaan alueiden yhteisölliseen kulttuuritoimintaan. Sen sijaan kartoitimme verkko-, media- ja asiakirja-aineiston perusteella, millaista kulttuuritoimintaa ja toiminnan mahdollistavia taloudellisia, tilallisia ja sosiaalisia resursseja tutkittavissa lähiöissä on. Lisäksi hankkeen etnografi teki toukokuusta 2021 alkaen asiantuntija- ja avainhenkilöhaastatteluita lähiöissä työskentelevien yhteisötoimijoiden parissa (yhteensä 14 haastattelua, joissa kuultiin 22 avainhenkilöä). Haastateltavat olivat alueella aktiivisesti toimivien kansalaisjärjestöjen vapaaehtoistoimijoita, luottamushenkilöitä tai projektityöntekijöitä, jotka tuntevat tehtävänsä kautta lähiöiden nykytilanteen, toimijakentän ja asuinalueiden haasteet ja toimintaympäristön. Mukana oli muun muassa Jyväskylän kaupungin eri alojen työntekijöitä (opettajia ja koulujen harrastusohjaajia, nuorisotyöntekijöitä ja projektityöntekijöitä), yhdistysten, erityisesti asukasyhdistysten työntekijöitä ja vapaaehtoisia aktiiveja, sekä kansalaisopiston ja seurakuntien työntekijöitä. Lisäksi haastattelimme myös alueilla toimivia Jyväskylän kaupungin (nuorisopalvelut, varhaiskasvatus- ja perusopetus sekä kulttuuri- ja osallisuuspalvelut) ja evankelis-luterilaisen kirkon alue seurakunnan työntekijöitä.¹ Haastatteluista saatiin pohjatietoa hankkeen pääaineistoksi muodostuneeseen vapaa-ajan viettoon ja yhteisöllistä kulttuuritoimintaa lähiöissä koskevaan kyselyyn, jonka toteutimme molemmissa lähiöissä.

Kyselyn tarkoituksena oli selvittää kohdelähiöiden asukkaiden näkemyksiä oman alueen harrastusmahdollisuuksista, vapaa-ajan vietosta ja kulttuuripalveluista. Siihen oli mahdollista vastata sekä sähköisesti että paperilomakkeella. Kyselylinkkiä jaettiin lähiöiden asukasyhteisöiden ja Jyväskylän kaupungin sähköisten jakelukanavien kautta. Kyselyä markkinoitiin myös julistemainontana, jossa jaettiin sähköisen vastaamisen mahdollistavaa QR-koodia. Paperisia kyselylomakkeita jaettiin erilaisiin asukaskokoontumisten paikkoihin. Näitä olivat esimerkiksi Huhtasuon ja Keltinmäen sivukirjastot, Keltinmäen kylätalo

¹ Kaikki haastatellut työntekijät eivät itse asu tutkittavilla alueilla, mutta monet heistä kuitenkin usein liikkuvat arjessaan ja työtehtävissään myös työpisteensä ulkopuolella.

Keidas, Huhtasuon kylätoimisto ja alueseudakuntien tilat. Saimme vastauksia yhteensä 189 kappaletta. Vastauksista 97 koski Huhtasuota ja 92 Keltinmäki-Myllyjärveä. Huhtasuota koskevista vastauksista 17 kappaletta ja Keltinmäkeä koskevista vastauksista 9 kappaletta saatiin vastaajilta, jotka asuivat tällä hetkellä muualla Jyväskylässä tai muualla kuin Jyväskylässä. Vastaajista noin 70 prosenttia on naisia. Alle 25-vuotiaita vastaajissa on vähän, 10 prosenttia. 25–54-vuotiaat kattavat aineistossa 59 prosenttia vastauksista. Suurimpina ryhminä 41 prosenttia vastaajista on yksinasuvia, 32 prosenttia kuuluu lapsiperheisiin. 42 prosenttia vastaajista on aineistossa elämäntilanteensa osalta palkansaajia, 24 prosenttia eläkeläisiä. Aineistomme muodostui siis niin sanotusti itse valikoituneeksi näytteeksi edustavan otoksen sijasta, mikä on tunnusomaista verkkokyselyille. Huomionarvoista kuitenkin on, että kyselyn jakelupaikat ja -kanavat ovat voineet vaikuttaa siihen, minkälaisia vastaajia on tavoitettu.

Hankkeen etnografinen osuus koostui vierailuista asuinalueiden keskeisten toimijoiden luona ja heidän järjestämissä tapahtumissa sekä toiminnallisista työpajoista. Varsinaisten haastatteluiden lisäksi kävimme useita keskusteluja erityisesti asukasyhdistysten toimijoiden kanssa ja teimme etnografista havainnointia asukasyhdistysten tiloissa (Huhtasuon asukasyhdistys ry ja Keltinmäen asukasyhdistys ry) sekä muissa julkisissa tiloissa kuten Huhtasuon ostoskeskuksen ja Keltinmäen koulun alueella, Huhtasuon nuorisotalo Perttulassa ja paikallisissa kirjastoissa sekä ulkoilualueilla kuten puistoissa ja liikuntapaikoilla. Osallistuimme myös joihinkin pandemiarajoitusten puitteissa toteutettuihin paikallisiin yleisötapahtumiin. Varsinaista osallistuvaa havainnointia ei kuitenkaan päästy juurikaan tekemään. Havainnoinnista tehtiin muistiinpanoja ja kirjoitettiin kenttäpäiväkirjaa (6 kertaa). Havainnoinnin yhteydessä lähiöiden keskeisiä julkisia paikkoja ja tiloja valokuvattiin.

Etnografiseen aineistoon kuuluu myös yhdessä Jyväskylän yliopiston Kulttuurit ja yhteisöt muuttuvassa maailmassa (KUMU) -tutkinto-ohjelman opiskelijoiden kanssa syksyllä 2021 järjestetyt työpajat lähiöissä asuville erityisryhmille, joita oli vaikeaa tavoittaa muiden hankkeessa käytettyjen menetelmien avulla. Avainhenkilöhaastatteluiden ja havainnointiaineiston perusteella saimme ymmärrystä siitä, mitä erityisiä ryhmiä kuten vanhuksia ja maahanmuuttajia voi osallistaa tutkimukseen ja miten. Tavoitteena oli saavuttaa erityisesti niitä ryhmiä, jotka eivät todennäköisesti vastaa kyselyyn tai pysty vastaamaan itsenäisesti joko puutteellisen kielitaidon tai muiden käytännön syiden takia. Työpajoja järjestettiin yhteensä viisi: kaksi Huhtasuolla ja kolme Keltinmäessä. Ne oli suunnattu 3-luokkalaisten ja 5-luokkalaisten koululaisille, nuorisotalon kävijöille, venäjänkielille maahanmuuttajille sekä ikäihmisille. Opiskelijat kartoittivat työpajojen keskustelunomaisissa ryhmähaastatteluissa ja toiminnallisten tehtävien, kuten piirtämisen ja draamaharjoitusten, kautta lasten, nuorten ja vanhusten näkemyksiä lähiöiden asuinalueiden viihtyisyydestä ja toiveita mielekkästä toiminnasta.

Aineiston keruussa tavoitteena oli huomioida molemmat näkökulmat: kulttuuria kuluttavien ja kokevien asukkaiden näkökulma (kysely, työpajat) ja toimintaa tuottavien ja sen järjestämiseen osallistuvien näkökulmat (avainhenkilöhaastattelut). Siinä missä kyselyllä pyrimme saamaan yleiskuva vapaa-ajan vietosta alueilla, oli työpajojen sekä asiantuntija- ja avainhenkilöhaastattelujen tarkoitus kartoittaa alueiden vahvuuksia ja kehittämistarpeita sekä tietoa osallistumiseen liittyvistä haasteista ja esteistä (ks. Kumpulainen ym. 2024). Havainnointi toi tärkeää tietoa alueiden yhteisöllisistä tiloista kuten ulkoalueista ja niiden käytöstä. Mitä useammasta näkökulmasta kulttuuritoimintaa tutkitaan, sitä kattavampaa ja moniäänisempää kerätty aineisto on (ks. Koskinen-Koivisto ym. 2024).

Monimenetelmällisesti tuotetun aineiston analyysimenetelmänä on teoriaohjaava sisälönanalyysi (Tuomi & Sarajarvi 2009), jossa on yhdistetty sekä määrällisen aineiston kuvailevia tuloksia että laadullista analyysia. Pyrimme kiinnittämään huomiota subjektiivisen hyvinvoinnin ilmenemiseen eri aineistoissa sekä aineistojen tuottamaan moniäänisyyteen. Olemme luokitelleet analyysissa kulttuurin roolia koetun hyvinvoinnin teorian kautta eli etsineet aineistoistamme kohtia, joissa käsitellään hyvinvoinnin eri ulottuvuuksiin

(*having, loving, being, doing*) liittyviä kulttuurisia tekijöitä. Kiinnitimme huomiota eri aineistoissa esiintyviin luonnehdintoihin kulttuurista ja sen erilaisista merkityksistä lähiöiden arjessa ja yhdistimme näitä havaintoja valittuun teoreettiseen viitekehykseen.

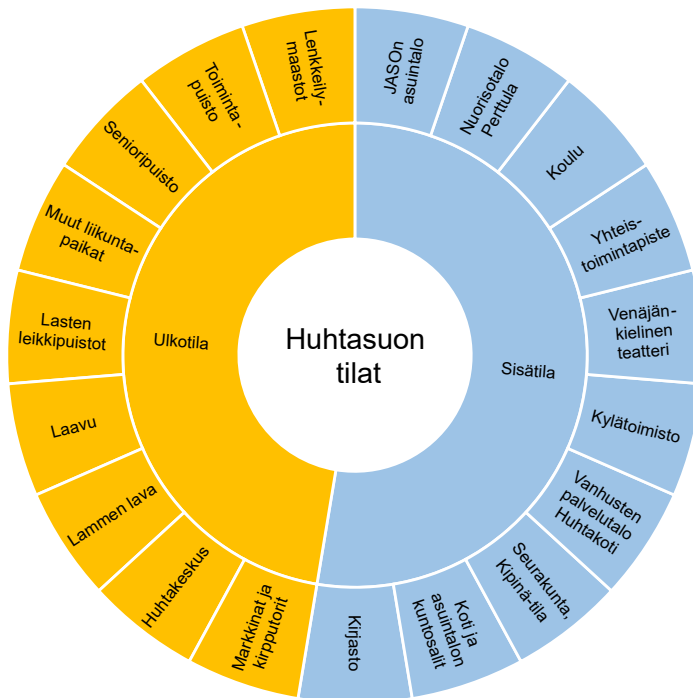
Kulttuurin rooli koetun hyvinvoinnin rakentumisessa Huhtasuon ja Keltinmäen lähiöissä

Lähiöiden tilalliset resurssit vapaa-ajan toimintaan

Ensimmäinen tulosluku keskittyy koetun hyvinvoinnin *having*-ulottuvuuteen. Tähän ulottuvuuteen keräämämme aineistot taipuivat huonoiten, ja esimerkiksi taloudellisista ja fyysiseen terveyteen liittyvistä tekijöistä ei kerätty kattavasti tietoa. Aineistoistamme tähän kategoriaan kuuluu lähinnä tieto erilaisista asukkaiden tavoitettavissa olevista tiloista, jotka mahdollistavat vapaa-ajan toimintaa, eli lähiöiden tilalliset resurssit, jotka toimivat sosiaalisen ja mielekkään toiminnan (*loving*- ja *doing*-ulottuvuus) *mahdollistajina* eli ne tukevat koetun hyvinvoinnin muita ulottuvuuksia.

Kulttuurin laajan määritelmän mukaisesti tavoitteenamme on kartoittaa mahdollisimman monipuolisesti erilaisia vapaa-ajan viettoon liittyviä tiloja ja paikkoja. Kuvissa 1 ja 2 havainnollistetaan haastattelu- ja kyselyaineiston avulla kartoitetut tilat. Molemmissa lähiöissä on tarjolla runsaasti erilaisia tiloja ja paikkoja vapaa-ajan toimintaan.

Vapaa-ajan toimintaan löytyy useita erilaisia tiloja, joilla on erilaisia omistaja- ja toimijatahoja. Tässä yhteydessä on myös syytä huomata, että kyselyaineistossa toiminnan tiloiksi nimetään myös erilaiset ulkotilat. Asukkaiden kokemuksellisesta tai toiminnan mahdollistamisen näkökulmasta ei ole välttämättä mielekästä eritellä toiminnallisia tiloja omistamis- tai toimijatahojen mukaan. Esimerkiksi kaupunkien omistamissa tiloissa järjestöt ovat usein

Kuva 1. Aineiston toiminnalliset tilat Huhtasuolla.

Figure 1. Places of activity in Huhtasuon.

Kuva 2. Aineiston toiminnalliset tilat Keltinmäessä.

Figure 2. Places of activity in Keltinmäki.

toimijoina, ja lisäksi esimerkiksi seurakunta taipuu heikosti julkisen ja kolmannen sektorin luokitteluihin. Lisäksi jos olisimme kartoittaneet tiukasti ainoastaan kulttuuri- ja taidetoimintaan liittyviä tiloja ja paikkoja, olisivat monet kulttuurin muodot, erityisesti asukkaiden omaehtoinen toiminta, jääneet tunnistamatta. Esimerkiksi luontokohteissa järjestetään kulttuuritoimintaa (laavun joululaulut, Kotalampi-rock puistossa) ja kylätaloissa kulttuuriin liittyvällä toiminnalla on tärkeä merkitys yhteisöllisenä toimintana (esimerkiksi hyvinvointi-, käsityö- ja kirjoitusryhmät).

Asukasyhdistysten tiloista ja niihin liittyvästä toiminnasta puhutaan molemmissa lähiöissä kylän käsitteellä. Huhtasuolla on Kylätoimisto ja Keltinmäessä Keltinmäen keidas, josta puhutaan haastatteluissa ja kyselyssä usein kylätalona. Käyttämekin kylätalo-käsitettä yleisenä terminä alueiden asukasyhdistysten ylläpitämistä tiloista. Kylätalojen rooli yhteisöllisen toiminnan tiloina on aineistojen mukaan molemmissa lähiöissä merkittävä. ”Alueen kylätoimiston kautta on mahdollisuus uskomattoman moniin tekemisiin sekä yhdessä olemiseen. Kylätoimistolla melkein asun, matka sinne lyhyt.” (Kysely, Huhtasuo). ”Keltinmäen Kylätalo Keitaalla bingo, käsityökerho, joulujuhla, muut tapahtumat ja esittelyt. Kirpputori. Kirjasto on tärkeä vapaa-ajan paikka, omatoimijat hyvät!” (Kysely, Keltinmäki).

Molempien lähiöiden kylätaloja yhdistää se, että ne toimivat tiloissa, joille ei ole ollut muuta käyttöä. Huhtasuon kylätalo toimii vanhan ostoskeskuksen vapaana olevissa tiloissa ja Keltinmäessä taas aikanaan koulun väliaikaiseksi väistötilaksi rakennetussa talossa. Vanhoissa tiloissa on haasteensa. Rakennuksia uhkaa todennäköisesti tulevaisuudessa purkaminen, ja esimerkiksi ränsistynyt ulkonäkö saa helposti kritiikkiä osakseen. Toisaalta vuokrat ovat edullisia ja toimijoilla on enemmän vapauksia tehdä tiloista ”oman näköisiä”. Tilat ovat kuitenkin neliöiltään niukkoja, eikä niissä voi toteuttaa kaikenlaista toivottua ohjelmaa tai aktiviteetteja. Opiskelijaryhmän venäläistäustaisille ikäihmisille suunnattu työpaja nosti esiin toiveita yhteisestä monitoimitilasta, jossa pystyisi järjestämään niin

liikuntavuoroja, myyjäisiä kuin konserttejakin. Myöskään miesten nikkarointiharrastuksille ei löytynyt sopivaa tilaa (Ryhmä 3:n kenttäpäiväkirja Huhtasuolla venäläistaustaisille vanhuksille järjestetystä työpajasta).

Huhtasuo ja Keltinmäki eroavat toisistaan selkeästi kaupunkisuunnittelun osalta. Huhtasuolla on paljon uudisrakentamista ja kaupungin kehittämishankkeita, kun taas Keltinmäki ei ole ollut viime vuosina kehittäjien kiinnostuksen kohteena. Keltinmäestä on lisäksi vähennetty julkisia palveluita; esimerkiksi hammashoitola, neuvola ja nuorisotalo on suljettu. Tämä heijastuu informanttien vastauksiin esimerkiksi pelkona siitä, säilyykö alueella riittävästi palveluita tulevaisuudessa vai muuttuuko alue niin sanotuksi nukku-mälähiöksi. Huhtasuolla merkittävänä kaupunkisuunnittelijoiden päänaivana on ollut paikallinen vuonna 1979 rakennettu ja myöhemmin (1988) laajennettu ostoskeskus. Tämä näkyy myös keräämässämme aineistossa: ”*Se, mikä pitäisi räjäyttää, on se ostari. Ja tehdä siitä turvallinen ja hyvä ja laadukkaampi.*” (H11) Sokkeloista ja betonista yksikerroksista ostoskeskusta pidetään rumana ja rauhattomana paikkana, mutta toisaalta osa taas näkee siinä myös positiivisia puolia. Runsaat tilat mahdollistavat erilaisia toimintoja, kuten asukasyhdistyksen kylätoimiston, kirjaston ja nuorisotilat. Aineistoista nousikin osin ristiriitaisia näkemyksiä ja mielipiteitä erilaisista tiloista. Tutkijoina koemme, että keskeistä onkin nostaa esille erilaisten äänien, tarpeiden ja todellisuuden moninaisuus, eikä niinkään ottaa kantaa esimerkiksi siihen minkälaiset tilat toimisivat parhaiten hyvinvointia lisäävinä ja mahdollistavina resursseina.

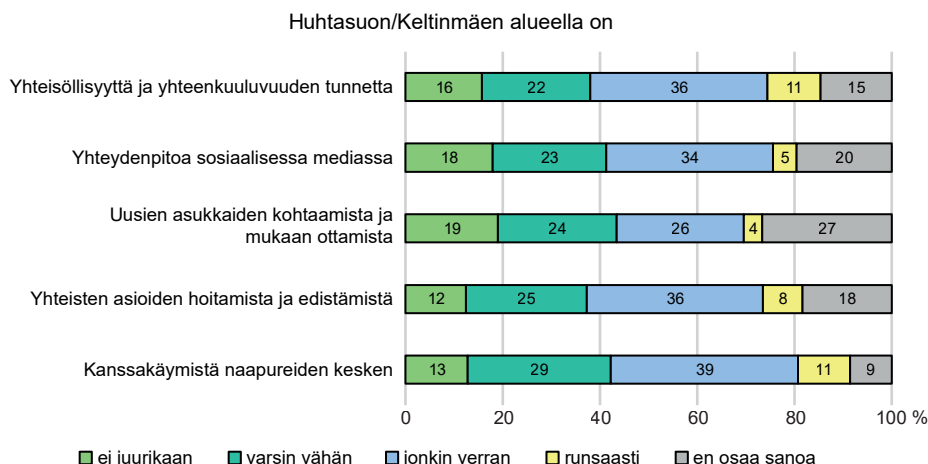
Sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisöllisyys lähiöissä

Tässä luvussa käsittelemme niitä osia aineistoista, jotka antavat tietoa sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja yhteisöllisyydestä (*loving*-ulottuvuus). Lähestymme tutkimuksessamme yhteisöllisyyttä kartoittamalla konkreettisia yhteisöllisyyden ilmentymiä alueella sekä analysoimalla laadullisesti asukkaiden sekä avainhenkilöiden kuvauksia yhteisöllisyydestä. Kyselyssä kysyttiin erilaisia yhteisöllisyyden ilmenemisen muotoja likert-asteikolla. Kategoriat perustuvat lyhyesti jälkimodernin yhteisön määritelmään, jonka mukaan yhteisöllisyys on yhteenkuuluvuutta, joka rakentuu kuulumisesta (yhteisöllisyys ja yhteenkuuluvuuden tunne) ja kommunikaatiosta (yhteydenpito sosiaalisessa mediassa, uusien asukkaiden kohtaaminen, yhteisten asioiden hoitaminen ja edistäminen, kanssakäyminen naapureiden kanssa) (Delanty 2003; Kumpulainen 2018). Kuvassa 3 tunnistetaan erilaisia yhteisöllisyyden ilmenemisen muotoja.

Vastauksista heijastuu yhteisöllisen kokemuksen subjektiivisuus eli vastauksissa oli paljon keskinäistä vaihtelua. Osan mielestä yhteisöllisyyttä löytyy runsaasti, osan mielestä ei juurikaan ja suurimman osan mielestä jotain siltä väliltä. Yli neljäsosa vastaajista ei osannut ottaa lainkaan kantaa siihen, onko alueella uusien asukkaiden kohtaamista ja mukaan ottamista. Avoimessa vastausosiossa sai mainita sellaisia yhteisöllisen toiminnan muotoja, joita ei ollut valmiissa luokittelussa. Esille nousivat seurakunnan ja kylätalojen toiminta.

Haastateltavat avainhenkilöt ovat itse mukana toteuttamassa yhteisöllistä toimintaa, minkä takia heidän näkemyksensä yhteisöllisyydestä ovat luonnollisesti positiivisempia kuin kyselyyn vastanneilla. Kaikki haastateltavat kokivat, että lähiöissä on yhteisöllisyyttä, mikä näkyy esimerkiksi naapuriapuna (vrt. Junnilainen 2019), kuten avainhenkilöhaastattelusta ilmenee.

”Täällä näkyy yhteisöllisyys, ja ’kaveria-autetaan’ mentaliteetti. Täällä on myös paljon ihmisiä, jotka ovat asuneet täällä 1970-luvulta asti, niin ne tuntee pitkältä ajalta niin hyvässä kuin pabassakin.” (H1)

Kuva 3. Yhteisöllisyyden ilmenemisen muodot Huhtasuolla ja Keltinmäessä (n=184–187).

Figure 3. Community spirit in Huhtasuo and in Keltinmäki (n=184–187).

Tutkimissamme lähiöissä asuu paljon maahanmuuttajia, eri-ikäisiä ja eri elämäntilanteissa olevia ihmisiä, mikä myös vaikuttaa yhteisöllisyyteen. Haastattelussa moninaisuus nähtiin rikkautena:

”Kun täällä on erilaisia ihmisiä, täällä siedetään erilaisuutta ja täällä on vähän kylämaista yhteisöllisyyttä ja yhdessä tekemisen meininkiä. Se on tosi kiva.” (H4)

Yhteisöllistä toimintaa on erilaista, ja suhtautuminen siihen vaihtelee. Esimerkiksi kauppakeskukset toimivat usein erityisesti päihdeongelmaisten kokoontumispaikkana eli yhteisöllisinä tiloina. Kyselyaineiston vastauksissa kuvattiin kuinka *”Huumeiden käyttöä näyttää olevan”*; *”Juoppojen kokoontumista Huhtakeskuksella”* (Kysely, Huhtasuo). Toisaalta kauppakeskuksia ajateltiin haastattelussa myös positiivisina tapaamispaikkoina. Avainhenkilöhaastattelussa kuvattiin kuinka ikääntyneet kokoontuvat kauppojen liepeille vaihtamaan kuulumiset.

”Jos käy päivä-aikaan Salessa, niin kylän miehet istuu ärrän edessä [...] Siinä on pieni pöytä. Ne istuu siinä aina kaivilla, ja siinä on niillä ’miitti-paikka’.” (H12)

Erilaisten avointen tilojen lisäksi kylälatot ja seurakunnan tilat mainitaan sekä kyselyssä että haastattelussa merkittävänä kohtaamispaikkoina. Erityisesti niiden rooli osallisuuden ja yhteisöllisyyden rakentamisessa yksinäisille ihmisille nähtiin haastatteluaineistossa tärkeänä.

”Yhteisöllisyys ja osallisuus on myös sitä, että tullaan viettämään tänne aikaa yhdessä muiden alueen ihmisten kanssa. Täällä kohtaa paljon sellaisia ihmisiä, jotka voi istua bussissa vierekkäin eivätkä koskaan, tiedätkö, sanoisi bei toisilleen, mutta he tulevat tänne ja syövät lounasta samaan aikaan ja keskustelevat siinä.” (H14)

Kulttuuri- ja vapaa-ajan toiminta on yhteisöllinen voimavara, joka yhdistää ihmisiä (esim. Kangas & Sokka 2014), erityisesti sellaisia, jotka eivät välttämättä muuten ole vuorovaikutuksessa toistensa kanssa, kuten maahanmuuttajat ja muut asukkaat (vrt. Lilius 2016). Kulttuurin ja yhteisen tekemisen arvo havaittiin myös avainhenkilöhaastattelussa.

”Ois mahtavaa, että barrastaminen nähtäisiin myös, että se ei ole vain minulle, vaan barrastamisen kautta voidaan järjestää yhteiseksi iloksi. Siinä on semmoinen vastavuoroisuus tai sit sen viikon aikana toteutettava intensiivinen juttu tai sit voit valmistaa jotain, vaikka musiikkikerhossa esityksen, ja sä viet sen jonnekin puistojuhlaan. Mä ajattelen, että barrastaminen on muutakin kuin vain itselle saatua hyvinvointia.” (H3)

Kohtaamisten ja yhdessä tekemisen lisäksi vuorovaikutus sosiaalisessa mediassa on yksi yhteisöllisyyden rakentumisen keino. Sosiaalinen media mahdollistaa paikallista sosiaalista vuorovaikutusta ja ajankohtaisista asioista tiedottamista digitaalisilla alustoilla. Keltinmäessä ei ollut tutkimuksen toteuttamisen aikana omaa Facebook-ryhmää, mutta Huhtasuolla on aktiivinen Puskaradio-ryhmä Facebookissa. Avainhenkilöhaastattelussa nousi esiin, että WhatsApp-ryhmiä ja Puskaradiota käyttävät useat alueen asukkaat. Keskustelun äänensävyä arvioitiin olevan paikoin kärkevää. *”Se ei ole aina yhteishengen nostatusta, vaan voi olla toiseenkin suuntaan.” (H1)* Informantti huomioi, että vuorovaikutus sosiaalisessa mediassa ei aina lisää yhteisöllisyyttä vaan pikemminkin vaikuttaa yhteisöllisyyteen negatiivisesti. Samalla kun sosiaalinen media ja digitalisaatio yhdistää joitain asukkaita, se myös syrjäyttää toisia, esimerkiksi ikääntyneitä ja maahanmuuttajia. Asukasyhdistykset ja hanketyöntekijät ovat tunnistanee tämän haasteen: tiedottaminen digitaalisissa kanavissa ei tavoita kaikkia.

Paikallisyhteisöillä voi olla subjektiivisen hyvinvoinnin lisäämisen lisäksi merkittävä rooli eriarvoisuuden kokemusten vähentäjänä (Dickinson & Morrison 2022). Useat kehittämiss Hankkeet lähiöissä pyrkivätkin yhteisöllisyyden lisäämiseen. Huhtasuolla on hanketoiminnalla (Ihmisten ilmoille -hanke 2018–2020) pyritty vahvistamaan paikallisten asukkaiden aktiivista toimijuutta ja lisäämään tätä kautta yhteisöllistä toimintaa.

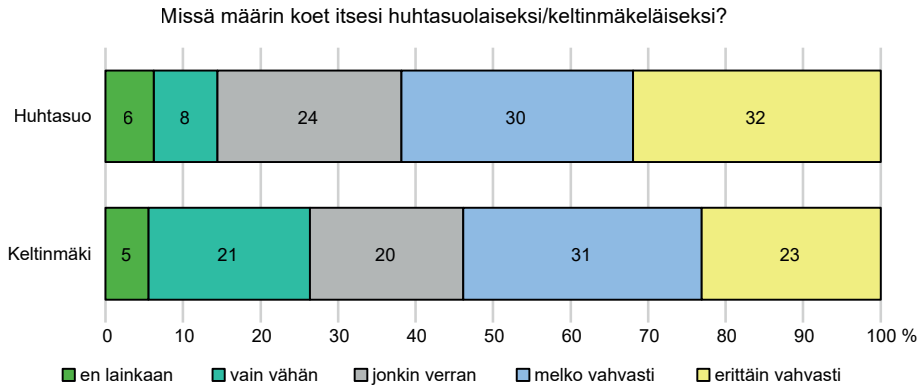
”Siinä kehitettiin vapaaehtoistoimintaa tälle alueelle, ja se pohjautui siihen, että meillä ei ole valmista konseptia mihin ihmisiä haetaan, vaan mietitään, että mitkä on ihmisten vahvuudet ja mitä he haluavat jakaa muille, ja millaista kiinnostusta on vapaa-ajan toimintaa tehdä ja kaikille jotain ettei käännytetä ketään ovelta pois.” (H1)

Erityisesti hanketoiminnassa ja asukasyhdistyksissä tunnistetaan yhteisöllisen toiminnan syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Junnilaisen (2019) mukaan lähiöissä asuvien keskinäiset sosiaaliset siteet ovat usein heikkoja ja väliaikaisia. Ne liittyvät esimerkiksi tiettyyn elämäntilanteeseen, mutta ovat silti merkittäviä tarjoamalla vertaistukea ja arjen turvaa (vrt. Van Aerschot & Salminen 2018). Tuloksemme tukevat Junnilaisen havaintoja. Esimerkiksi avainhenkilöhaastatteluiden ja havainnointiaineiston perusteella kylätaloilla tai yhteisissä tapahtumissa syntyvät kohtaamiset eivät ole välttämättä syviä ihmissuhteita mutta kuitenkin merkittäviä arjen tapahtumia ja yksinäisyyden lievittäjiä.

Paikkaan kiinnittyminen ja paikallinen identiteetti

Koetun hyvinvoinnin *being*-ulottuvuuden itsen toteuttamisen vastakohtana on vieraantumisen (Helne ym. 2012). Lähiöitä tarkasteltaessa keskeistä ovat itsen toteuttamisen mahdollisuudet sekä kiinnittyminen ja vieraantuminen suhteessa omaan asuinalueeseen. *Being*-ulottuvuus on limittäinen hyvinvoinnin *doing*-ulottuvuuden kanssa, koska itsen toteuttaminen tapahtuu pitkälti mielekkään toiminnan kautta, mutta siihen liittyy myös yksilön suhde ympäröivään maailmaan (Kivipelto & Saikkonen 2018). Tarkastelemme tässä luvussa *being*-ulottuvuutta paikkaan kiinnittymisen ja paikallisen identiteetin näkökulmasta. Asuinpaikkaan kiinnittymiseen vaikuttaa, kuinka hyvin siellä viihdytään.

Asukkaille suunnatuissa kyselyissä (kuva 4) selvitettiin paikallisen identiteettiä kysymällä, missä määrin vastaaja kokee itsensä huhtasuolaiseksi tai keltinmäkeläiseksi. Kyselyn vastauksissa asukkaiden paikallisen identiteetin voimakkuus vaihtelee.

Kuva 4. Paikallisen identiteetin kokeminen Huhtasuolla (n=97) ja Keltinmäessä (n=91).

Figure 4. Experiencing local identity in Huhtasuolaisten (n=97) and in Keltinmäessä (n=91).

Yli puolet vastaajista koki olevansa huhtasuolaisia tai keltinmäkeläisiä joko melko tai erittäin vahvasti. Huhtasuolla vain 6 ja Keltinmäessä 5 prosenttia vastasi, että eivät koe paikallisuutta ollenkaan. Haastattelujen vastaukset olivat samansuuntaisia. Yhteisöllisyys on merkittävä tekijä, joka lisää asukkaiden kiinnittymistä asuinpaikkaansa (Kim & Kaplan 2004). Lisäksi paikkoihin liittyvät muistot ovat merkittäviä myös yhteisöön kiinnittymisen kannalta (Rishbeth & Powell 2013; Lewicka 2014). Haastatteluissa paikkaan liittyvä identiteetin rakentuminen tunnistettiin selvästi:

”[...] mun mielestä on huhtasuolaista identiteettiä. Monet nuoret, jotka ovat kasvaneet siellä, he haluaa asua siellä. Siellä saattaa olla sitä, että kun menee käymään kastekodissa [lähiössä, jossa asunut syntyessä], niin että joo, mun äiti asuu tossa ja mun veli asuu siinä viereisessä kerrostalossa. Sinne syntyy niitä yhteisöjä, mutta toisaalta ongelmat periytyy. Kyllä siinä semmoista ylisukupolvista ongelmien siirtymistä on.” (H11)

Lähiöidentiteetti voikin olla ylisukupolvista (Junnilainen 2019, 93–94), mikä vaikuttaa myös yhteisöllisyyden kokemiseen. Pitkäaikaiset asukkaat kokevat usein voimakkaampaa paikkaan kiinnittymistä ja osallistuvat aktiivisemmin yhteiseen toimintaan (Toruńczyk-Ruiz & Martinović 2020). Myös nuoret kiinnittyvät lähiöihin:

”Musta tuntuu, että ovat hyvinkin kiinnittyneet tälle alueelle. Vuosien varrella näkee myös niitä nuoria, jotka lähtee maailmalle, ja aika monet palaa takaisin.” (H5)

Lähiössä asuvien kiinnittyminen paikkaan ei tarkoita sitä, etteikö alueen ongelmia tunnistettaisi (Junnilainen 2019, 271). Haastatteluissa lähiöiden huono maine koettiin kuitenkin pääasiassa liioitteluksi.

”Kyllä tää on mun omien kokemusten mukaan, se luonnonläheisyys ja tää ei oo niin rauhaton, kun sanotaan, että maine on hurjempi kuin todellisuus. Mitä mä oon täällä liikkunut iltaisin ja aiempina vuosina, kun oli vielä koira talossa ja liikuin myös yöllä aika paljon, kun olin yörytminen ihminen, niin ei, ei mulla ollut koskaan semmoista oloa, että mua pelottais, ei.” (H14)

Asuinympäristöt vaikuttavat ihmisten elämän muotoutumiseen. Erityisesti nuorilla lähiöt toimivat yhtenä nuorten identiteetin rakentumisen välineenä ja sosiaalisena pääomana (Van Aerschoot & Salminen 2018.) Haastatteluisia paikan ja identiteetin suhdetta pohdittiin esimerkiksi juuri lähiöiden oletetun huonomaineisuuden näkökulmasta.

”Ehkä voisin sanoa, että mulla ei ole yhtään sellainen olo, että nuoret häpeäisi sitä (Huhtasuota). Nuoret on tottunut siihen meininkiin. Joskus ne ehkä vähän naureskelee Huhtasuon meinigille, mutta ne on jotenkin [...] siinä on jotakin semmoista- se oma ghetto. Kyllä se katu-uskottava paikka on.” (H11)

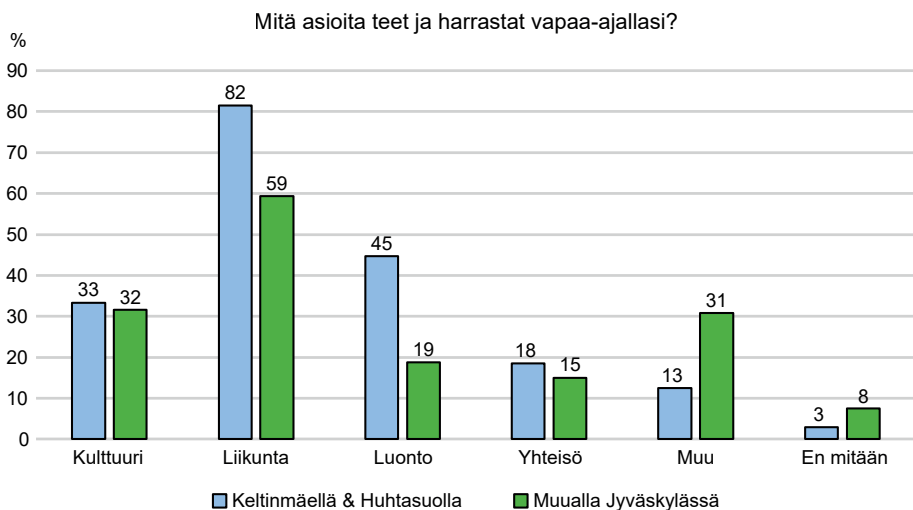
Voidaankin sanoa, että lähiöidentiteetti on osittain ristiriitaista. Lähiöistä ollaan samaan aikaan ylpeitä ja niihin kiinnitytään, sekä tunnustetaan niiden yhteys eriarvoistumiseen ja syrjäytymiseen.

Mielekäs toiminta lähiöissä

Doing-ulottuvuus eli mielekäs tekeminen koostuu vapaa-aikaan liittyvistä toiminnoista, joihin lähiöissä asuvat osallistuvat. Helsen ja kumppaneiden (2012) mukaan mielekkääseen toimintaan kuuluu myös vastuullisuuden ulottuvuus. Mielekäs toiminta sisältää siis myös ajatuksen mahdollisuudesta vaikuttaa toimintaan ja sen kehittämiseen. Siksi tarkastelemme myös sitä, miten asukkaat kokevat pääsevänsä vaikuttamaan lähiössä järjestettävään toimintaan.

Kartoitimme kyselyssä avokysymyksellä (kuva 5), mitä lähiöissä asuvat harrastavat ja tekevät vapaa-ajallaan. Vastauksia luokiteltiin kulttuuri-, liikunta-, luonto-, yhteisöllisiin tai muihin harrastuksiin sekä vastauksiin, joissa vastaaja toi esille sen, ettei aktiviteetteja ollut. Vastauksissa luettiin usein monentyyppisiä aktiviteetteja eivätkä kategoriat ole myöskään täysin toisensa poissulkevia.

Kyselyyn vastanneet mainitsivat useimmin liikuntaan ja luontoon liittyvät toiminnot sellaisiksi, joita tehdään selkeästi eniten lähiöissä, mikä korostaa lähiliikuntapaikkojen

Kuva 5. Vapaa-ajan vietto kyselyvastauksissa Keltinmäessä ja Huhtasuolla (n=168) verrattuna muuhun Jyväskylään (n=133).

Figure 5. Leisure activities in Keltinmäki and in Huhtasuola (n=168) compared to leisure activities in other places in Jyväskylä city (n=133).

merkitystä. Lenkkeily- ja hiihtoreittien lisäksi kaupunki ylläpitää erilaisia liikuntapaikkoja ja -ympäristöjä ja panostaa myös uusien toiminnallisten alueiden ja paikkojen kehittämiseen. Esimerkiksi kaupungin parkouralue on sijoitettu Huhtasuon alueelle, ja sinne on suunnitteilla myös uusi jalkapallohalli. Alueilla on myös vapaaehtoistoimijoiden rakentamia ja ylläpitämiä liikuntapaikkoja, kuten Jyväskylän ensimmäinen pyöräilyrata Huhtasuolla (Kenttäpäiväkirja 27.5.2021).

Lähiöiden sosiaaliset ongelmat ja levottomuus vaikuttavat kuitenkin siihen, halutaanko viettää vapaa-aikaa alueella, kuten eräästä kyselyvastuksesta käy ilmi. ”*No en ole kiinnostunut Huhtasuon toiminnasta. Lähden yleensä pois aktiviteetteihin. Ärsyttää niin paljon narkkarit ja juopot*” (Kysely, Huhtasuo) Osaa vastanneista asukkaista paikallinen toiminta ei kiinnosta ja vapaa-ajalla halutaan pois alueelta. Avovastauksissa on kuitenkin useita positiivisia mainintoja lähikirjastosta sekä kylätalolla tapahtuvasta toiminnasta. Omaehtoista yhteisöllistä toimintaa tapahtuu kylätalojen lisäksi myös kerrostalojen yhteisissä tiloissa ja ulkona esimerkiksi puistoissa. Lisäksi seurakunnan merkitys nousi sekä avainhenkilöiden haastatteluista että kyselystä. Huhtasuolla seurakunnan toimintaa on siirretty kauemmaksi ostoskeskus Seppään, mikä on aiheuttanut paikallisissa asukkaissa kritiikkiä.

Kyselyssä tiedusteltiin, minkälaista kiinnostavaa toimintaa omalla asuinalueella on tarjolla. Kysymykseen vastanneista (n=117) 27 prosenttia koki, että paikallista toimintaa ei ole, ei osannut sanoa tai koki toiminnan epäkiinnostavaksi rauhattomuuden takia. Suurin osa vastaajista siis koki, että lähiöissä on tarjolla kiinnostavaa toimintaa. Näitä vastauksia luokiteltiin toiminnan tunnistetun järjestäjätahon mukaan julkiseen, yksityiseen, kolmannen sektorin sekä omaehtoisen toiminnan kategorioihin. Valtaosa vastaajien kiinnostavaksi kokemasta toiminnasta on yhdistysten järjestämää (48 %). Julkisen sektorin järjestämien palvelujen osuus oli 24 prosenttia, omaehtoisen toiminnan 9 prosenttia ja yksityisen sektorin 6 prosenttia.

Kirjasto on kyselyn mukaan selkeästi lähiöiden tärkein kulttuuripalvelu (vrt. Sokka ym. 2014), muissa kulttuurikohteissa käydään pääasiassa muualla. Osassa vastauksista viitattiin muun muassa siihen, ettei kohdealueilla ole olemassa kyseistä kohdetta, esim. elokuvateattereita. Alueilta löytyvä kulttuuriin liittyvä toiminta (lukuun ottamatta kirjasto) on pääasiassa järjestöjen ja asukasyhdistysten kylätaloissa järjestämää. Myös seurakunta panostaa kulttuuriin.

”Mehän Kipinässä yritetään erityisesti panostaa siihen, että tänne voisi tulla kaikki sellaiset ihmiset, jotka on kiinnostunut samasta asiasta. Se voi olla taide, kirjallisuus tai mikä tahansa, joku yhdistävä asia. Että tää on semmoinen paikka, jonne voisi helposti tulla.” (H11)

Kysyttäessä omaa osallistumista kulttuuritoiminnan järjestämiseen ja kehittämiseen, lähes puolet vastaajista oli toiminut aktiivisessa roolissa, ainakin osallistumalla keskusteluun tai antamalla palautetta. Myös toiminnan järjestämiseen ja ideoimiseen osallistuvien määrä sekä vaikuttaminen äänestämällä toiminnan puolesta oli kyselyssä yli kymmenen prosenttia kummassakin lähiössä. Tuloksista voi päätellä, että lähiöissä tapahtuvassa kulttuuritoiminnassa ei korostu kulttuurin kuluttaminen, kuten elokuvissa, teatterissa tai konserteissa käyminen, vaan kirjastopalvelut ja järjestöjen tuottama sekä omaehtoinen toiminta.

Kun kyselyssä tiedusteltiin, minkälaista kulttuuritoimintaa ja -tiloja alueille toivotaan, vastauksissa korostuu ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta lisäävä toiminta.

”Enemmän kansalaisopistojen kursseja, muutenkin kuin liikuntaa. Tiloja, joissa paikalliset voisivat tavata toisiaan, tutustua maahanmuuttajiin jne.” (Kysely, Keltinmäki)

”Huhtasuo kun on kulttuuririkkaampaa sentua, niin olisi mukava, että olisi joku tila missä eri kulttuurista tulevat voisivat avata hieman omaa kulttuuriaan asiasta kiinnostaville ja ihmisille kenellä

on kysyttävää, sillä olemme kyllä huomanneet, että edelleen löytyy varsinkin täällä alueella eri tavalla ajattelevia ihmisiä.” (Kysely, Huhtasuo)

Toive saada lisää toimintaa, jossa vuorovaikutus ja ihmisten kohtaaminen on keskeistä, viittaa siihen, että juuri yhteisöllinen vapaa-ajan toiminta koetaan merkitykselliseksi, eikä sitä tutkimukseen kerätyn aineiston näkökulmasta ole riittävästi. Asukasyhdistysten ja erilaisten kehittämishankkeiden rooli on merkittävä yhteisöllisyyden vahvistamisessa sekä toiminnan järjestämisessä että asukkaiden aktivoimisessa osallistumaan toimintaan.

”Semmoinen tulee mieleen, että kyllä ihmiset saa tukea omaan toimintaansa ja toimijuuteensa, niin ihmiset ovat aktiivisia ja innostuneita ja luovia. Siellä ihmisissä on paljon voimavaroja ja tekemisen halua. Jotenkin ne tarttee siihen tuen ja jonkinlaisen raamin.” (H4)

Hyvinvoinnin näkökulmasta on luontevaa, että toimintaa kohdistetaan erityisesti niille ryhmille, joiden elämänpiiri keskittyy pääasiassa omalle asuinalueelle ja kynnyks tai esteet lähtee esimerkiksi harrastamaan keskustaan voi nousta liian isoksi (vrt. Virolainen 2015, 51). Kangas ja kumppanit (2018) havaitsivat tutkimuksessaan, että erityisesti pienituloisemmat ovat tyytymättömiä kuntien liikunta- ja kulttuuripalveluihin, ja toivovat enemmän ilmaisia ja edullisia peruspalveluja. Tämä tukee ajatusta lähiöiden vapaa-ajan palvelujen kohdistamisesta tietyille väestöryhmille. Aineistoissa toivottiin enemmän toimintaa erityisesti lapsille ja nuorille. Taustalla on usein huoli syrjäytymisestä.

”No sellainen, että mitä ne lapset tekee iltaisin, siitä olen aika huolissani. Valtavasti kahtiajakautuminen lisääntyy. Itse ajattelen, että meillä on lapsia, jotka harrastaa valtavan paljon ja sillä yhdellä lapsella, joka harrastaa, niin hän harrastaa montaa eri asiaa ja monena eri iltana. Mutta mistä oon huolissani, niin on nää illat täällä toisella puolella menee niin erilaisten pelien ääressä nettimaailmassa, ja mitä siitä seuraa, niin sosiaaliset vuorovaikutustaidot heikkenee.” (H12)

Havainnointi- ja työpaja-aineistoissa tuli esille, miten maahanmuuttajat ja ikäihmiset järjestävät yhteistä toimintaa, jonka kautta voivat toteuttaa omaa kulttuuriaan ja itselleen tärkeitä asioita. Esimerkiksi Huhtasuon kylätalolla on pitkään kokoontunut vapaamuotoinen naisten hyvinvointiryhmä, joka on syntynyt asukkaiden omasta aktiivisuudesta ja jonka toimintaa suunnitellaan yhdessä. Ryhmässä, johon kuuluu eläkeikäisiä naisia, vaihdetaan kuulumisia ja järjestetään monenlaista hyvinvointiin liittyvää toimintaa ja aktiiviteettia, kuten hierontaa, luonnonkosmetiikan valmistusta ja käsitöitä (Kenttäpäiväkirja 18.5.2021).

Erilaisilla kehittämishankkeilla on ollut merkittävä rooli toiminnan järjestämisessä lähiöissä. Huhtasuolla vuonna 2020 päättynyt Ihmisten ilmoille -hanke (Huhtasuon kylätöimisto 2020) pyrki sitouttamaan asukkaita:

”Yks, mitä selvitettiin, että miksi hankkeeseen sitoudutaan. Yksi ihminen, joka asuu täällä ja on ollut kauan hankkeissa, kertoi että te olette tehneet eri lailla sen, että omistajuus on täällä ihmisillä itsellään. Me ei ulkopuolisena tulla kertomaan heille, että mitä he tarvii ja miten ryhmät toimii, vaan se lähtee albaalta ylöspäin. Se pointti kantaa.” (H1)

Merkittävää hankkeessa oli vahvistaa paikallisten aktiivista toimijuutta myös toiminnan järjestäjinä, ei pelkästään osallistujina. Haastatteluaineistossa tunnistettiin yleisesti taiteen ja kulttuurin hyvinvointivaikutuksiin keskittyville hankkeille tyypilliset haasteet. Erilaisten toimintamallien kehittäminen on projektiluonteista, mutta jatkorahoituksen saaminen ja toiminnan vakiinnuttaminen on usein vaikeaa (Virolainen 2015, 51).

”Kylätoimisto on aina ollut liipasimen alla, että onko rahoitusta tarpeeksi ja voiko siellä olla työntekijöitä, vaikka nyt on kohtaamispaikka, niin onko se enää, kuinka kauan se on olemassa, ja yhteistoimintapisteelläkin, vaikka se on kaupungin toimintaa, niin jatkuvuus ei ole varmaa. Ja miten se vaikuttaa ihmisiin, se jatkuva epävarmuus.” (H4)

Doing-ulottuvuudessa mielekäs toiminta korostaa sitä, että toiminnan pitää olla osallistujalle merkityksellistä ja vahvistaa heidän omaa identiteettiään (Helne ym. 2012). Kylätaloissa ja asukasyhdistyksissä järjestetyssä toiminnassa on selkeästi ymmärretty tämä tavoite pyrkimällä vahvistamaan asukkaiden aktiivista osallisuutta myös toiminnan sisältöjen suunnittelemisessa ja organisoimisessa.

Aineistoissamme *doing*-ulottuvuudessa yhdistyvät hyvinvoinnin muut ulottuvuudet. Yhteisöllinen toiminta vahvistaa paikkaan kiinnittymisen lisäksi hyvinvointia tarjoamalla asukkaille mahdollisuuksia itsen toteuttamiseen. Hyvä esimerkki tästä on Huhtasuon ostarin miljöössä toimiva nuorisotila Perttula, joka on toiminut samalla paikalla 1970-luvulta saakka. Se koostuu erilaisista tiloista kuten kahvilasta, oleskelutiloista ja erilaisiin aktiviteetteihin sopivista harrastushuoneista. Tilat ovat avoinna arkisin koulun jälkeen ja illalla, omine alakouluikäisille sekä yläkouluikäisille ja sitä vanhemmille, aina 18-vuotiaisiin saakka suunnattuine vuoroineen. Tilassa nuoret voivat viettää aikaa pelaten, harrastaa itseohjautuvasti musiikkia ja taidetta sekä halutessaan osallistua myös ohjattuun toimintaan. Nuorisotalon seiiniin on tallentunut nuorten taideteoksia ja graffiteja eri vuosikymmeniltä. Talon toiminta on vaikuttanut moneen alueella kasvaneeseen sukupolveen, ja sinne palaa usein jo perheellistyneitä muistelemaan omaa nuoruuttaan. (Kenttäpäiväkirja 27.5.2021; ks. myös Ojalampi & Koskinen-Koivisto 2023.)

Loppukeskustelu ja päätelmät

Artikkelimme tavoitteena oli tunnistaa kulttuurin rooli lähiöissä asuvien hyvinvointiin liittyvänä tekijänä. Olemme käyttäneet koetun hyvinvoinnin teorian eri ulottuvuuksia menetelmällisinä linsseinä, joiden avulla voidaan tunnistaa erilaisia kulttuurisia elementtejä, jotka ovat yhteydessä asukkaiden hyvinvointiin lähiöissä. Allardtin koetun hyvinvoinnin teoria (Allardt 1976; 1993; Helne ym. 2012) korostaa hyvinvoinnin tarkastelua yksilön näkökulmasta; miten asukkaan arki rakentuu niin, että hänellä on mahdollisuuksia toteuttaa itseään sekä riittävästi sosiaalisia kontakteja ja mielekästä tekemistä. Tarkasteltaessa asuin-alueita hyvinvoinnin näkökulmasta korostuvat helposti peruspalveluiden, kuten sosiaali- ja terveyspalvelujen, merkitys, mutta olisi tärkeää ymmärtää myös mielekkään vapaa-ajan tärkeys hyvän arjen rakentumisessa.

Tutkijoiden tehtävänä on yleensä löytää vastauksia yhteiskunnallisiin ongelmiin, kuten segregaatioon tai lähiöiden haasteisiin, mutta tässä tutkimuksessa painotus on ollut enemmänkin lähiöiden vahvuuksien ja mahdollisuuksien sekä todellisuuden monimuotoisuuden tunnistamisessa. Allardtin koetun hyvinvoinnin teoria (Allardt 1976; 1993; Helne ym. 2012) on toiminut analyttisenä työkaluna näiden hyvinvointia rakentavien kulttuuristen elementtien tunnistamisessa. Tämä on tärkeää erityisesti, koska kulttuuriin liittyvää toimintaa on tutkimuksessa tarkasteltu perinteisesti suppean kulttuurin käsitteen kautta, kuten kulttuuripalveluiden ja -laitosten kautta, eikä niinkään ihmisten arjen ja hyvinvoinnin rakentumisena kannalta. Koetun hyvinvoinnin teoria auttaa nostamaan esille kulttuurin monimuotoista, monimutkaista ja osin myös ristiriitaista merkitystä lähiöissä asuvien ihmisten arjessa.

Tutkimissamme lähiöissä voidaan tunnistaa erilaisia kulttuuriin liittyviä tekijöitä, jotka tukevat asukkaiden hyvinvointia. Aineistomme mukaan mielekästä elämää tukevat riittävät tilalliset resurssit, kuten lähiluonto ja yhteisölliset tilat, jotka mahdollistavat monipuolista vapaa-ajan toimintaa. Erityisesti yhteisöllisellä toiminnalla on tärkeä hyvinvointia lisäävä vaikutus, koska se voi vahvistaa myös yhteenkuuluvuuden tunnetta ja paikallista

identiteettiä. Hyvinvoinnin eri ulottuvuuksien rajat ovat häilyviä ja niiden erottelu toisistaan on enemmänkin tutkijoiden analyysin tulosta kuin asukkaiden elämää todellisuutta. Mielekäs toiminta on yhteydessä itsen toteuttamiseen, ja yhteisöllisyys mielekkääseen toimintaan jne.

Tutkimuksemme tulokset vahvistavat Junnilaisen (2019) näkemystä lähiöistä yhteisöllisinä paikkoina. Lisäksi paikkaan kiinnittyminen ja paikallinen identiteetti ovat selkeästi tunnistettavissa (ks. Allardt 1976; Helne ym. 2012). Tämä on ristiriidassa esimerkiksi median luoman mielikuvan kanssa, joka representoi lähiöitä kolkkoina ja epämiellyttävinä paikkoina, joista asukkaat haluavat paeta paremmille asuinalueille (ks. Ojalampi & Koskinen-Koivisto 2023).

Lähiöihin liittyvät tunteet, asenteet ja mielikuvat ovat erittäin subjektiivisia. Toisille asuinalue on rakas ja hyvinvointia tukeva paikka, toiset taas kokevat ympäristön negatiivisesti ja henkilökohtaista hyvinvointia vähentäväksi tekijäksi. Lisäksi kulttuurin rooli ihmisten elämässä vaihtelee elämäntilanteen mukaan, samoin kulttuurin yhteys koettuun hyvinvointiin. Tutkimukssamme kulttuurin merkitys koetulle hyvinvoinnille lähiössä korostuu erityisesti sellaisten väestöryhmien kohdalla, joille liikkuminen lähiön ulkopuolelle harrastamaan on haastavampaa, ja jotka viettävät paljon aikaa asuinalueellaan, kuten ikääntyneet, lapset ja nuoret, maahanmuuttajat ja työelämän ulkopuolella olevat. Tutkimuksemme tulosten mukaan asukkaille miellyttävä paikallinen vapaa-ajan toiminta vaatii saavutettavia tiloja ja tarkoittaa erityisesti yhteisöllistä toimintaa, joka on usein kolmannen sektorin tai omaehtoisten ryhmien tuottamaa. Kaupungin rooli on tällöin toimia mahdollistajana tarjoamalla tiloja ja/tai osallistumalla kustannuksiin. Haastatteluiden, kyselyn ja työpaja-aineiston perusteella eri asukasryhmille tärkeitä olivat edulliset ja helposti saavutettavat sekä eri ryhmien, kuten nuorten, omiksi kokemat tilat, joita toimijat saivat muokata omiin tarpeisiinsa.

Lähiöitä tutkittaessa on tärkeää ymmärtää lähiöiden moninainen ja rikas luonne. Erityisesti kyselyissä haasteena voi olla aineiston vinouma paitsi demografisten tekijöiden osalta myös sen takia, että vastaajat voivat olla keskimääräistä aktiivisempia asukkaita ja asukkaita, jotka saattavat kokea kyselyn vaikuttamismahdollisuutena tärkeänä kokemaansa toimintaan. Siksi määrälliset ja laadulliset sekä eri tavoin ja eri kanavien kautta kerätyt aineistot täydentävät toisiaan ja tuottavat monipuolisemman kuvan todellisuudesta, vaikka aineistoja on lähtökohtaisesti vaikeaa tarkastella yhdessä. Erityisryhmät, joilla on saavutettavuushaasteita (esim. venäläistaustaisten vanhusten kohdalla kielitaito) voi tavoittaa vain räätälöimällä heille sopivan lähestymistavan (opiskelijoiden järjestämä työpaja). Joidenkin haavoittuvien ryhmien kohdalla on puolestaan tärkeää kuulla heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten näkemyksiä. Vaikka taiteen ja kulttuuritoiminnan merkitys hyvinvoinnille on jo tunnistettu useissa tutkimuksissa ja poliittisissa ohjelmissa, tämän tutkimuksen valossa on kiistatonta, että kaupunkien kulttuuripolitiikan näkökulmasta tarvitaan lisää tietoa kulttuurista laajasti osana arjen hyvinvoinnin rakentumista monen ikäisten ja moninaisten, erilaisia tarpeita omaavien asukasryhmien kohdalla ja erityisesti ominaispiirteiltään erilaisilla kaupungin alueilla.

Suomessa on pyritty ehkäisemään asuinalueiden segregatiokehitystä esimerkiksi hallitusten lähiöohjelmilla. Tarkasteltaessa asukkaiden koettua hyvinvointia kulttuurin näkökulmasta tilanne näyttyy ainakin Jyväskylässä toiveikkaana. Vaikka valitsimme tutkimuksemme kohteiksi kaksi kaupungin sosioekonomisin mittarein heikointa aluetta, koettua hyvinvointia tukevia positiivisia tekijöitä löytyi huomattavasti enemmän kuin pahoinvointia ja syrjäytymistä aiheuttavia. Voidaankin todeta, että tutkimuksemme tulosten mukaan 2020-luvun suomalaisilla lähiöillä on hyvät edellytykset toimia asukkaiden hyvinvointia tukevinä asuinympäristöinä.

Kulttuuripolitiikan näkökulmasta kulttuurin harrastamisen ja toteuttamisen saavutettavuus on keskeistä asuinalueesta riippumatta. Vaikka julkisten kulttuuripalveluiden saavutettavuus on tärkeää, on kulttuurilla kuitenkin paljon moninaisempi rooli ihmisten arjessa. Erityisesti omaehtoisen kulttuuri- ja yhteisöllisen toiminnan merkitys ja eri asukasryhmien

tarpeet ja mielenkiinnon kohteet lähiöissä tulee tunnistaa entistä paremmin. Tässä monimenetelmäinen tutkimusote on hyödyksi, sillä esimerkiksi kyselyiden avulla ei tavoiteta kaikkia asukasryhmiä eikä omaehtoista toimintaa (ks. myös Koskinen-Koivisto ym. 2024). Lisäksi tutkimuksemme osoittaa kolmannen sektorin merkittävän roolin kulttuuritoiminnan järjestämisessä ja toimintaan osallistumisen vaikutukset lähiöasukkaiden hyvinvointiin yhteisöllisyyden kokemuksen kautta.

Kaupunkisuunnittelussa on pyritty lisäämään asukkaiden ja yhteisöjen osallisuutta suunnitteluprosesseihin (Häyrynen 2017), mikä on nähtävissä myös Jyväskylässä esimerkiksi kaupungin järjestäminä asuinalueiltoina. Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta keskeistä on tunnistaa sekä lähiöiden vapaa-ajan toiminnan järjestäjien että siihen osallistuvien tarpeita. Tutkimuksemme mukaan omaehtoista ja yhteisöllistä toimintaa on jonkin verran myös kuntien ja järjestöjen toiminnan ulkopuolella, ja riskinä on, ettei tämä tieto välity suunnittelijoille. Tämä taas edellyttää toimivaa ja jatkuvaa dialogia kaupungin ja paikallisten toimijoiden välillä. Avainhenkilöhaastattelut toivat tutkimuksessamme tietoa yhteistyön haasteista. Yhteistyötä ja vuoropuhelua vaikeutti erityisesti se, että kunnissa erilaiset vapaa-ajan toiminnot jakautuvat kuntahallinnon sektorien mukaan, osa kuuluu liikuntatoimelle, osa kulttuuritoimelle ja osa taas opetus- tai sosiaalipuolelle. Tämä monimutkaistaa kokonaiskuvan saamista alue- tai paikallistason toiminnoista ja yhteistyön kehittämistä kunnan viranomaisten ja paikallisjärjestöjen, kuten asukasyhdistysten, välillä.

Vaikka pyrimme tavoittamaan tutkimuksessamme monimenetelmällisellä otteella monipuolisesti eri väestöryhmiä, on väistämätöntä, että joidenkin ryhmien ääni ei tule tarpeeksi kuulluksi. Esimerkiksi nuoret miehet ovat ryhmä, joiden näkökulma jäi tutkimuksessamme vähemmälle huomiolle. Jatkotutkimuksessa olisikin tärkeää pohtia tarkkaan, mitä ovat ne ryhmät, joiden tarpeita pitäisi kartoittaa enemmän, ja millä menetelmillä. Sama haaste koskee yhdyskuntasuunnittelua ja kaupungin kehittäjiä. Monipuolisen ja moniäänisen näkemyksen muodostaminen lähiöiden, tai minkään muunkaan asuinalueen, kehittämistarpeista ja vahvuuksista vaatii moniammatillista ja monikanavaista yhteistyötä.

Lähteet

- Allardt, E. (1976) *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. WSOY, Helsinki.
- Allardt, E. (1993) Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. Teoksessa Nussbaum, M. & Sen, A. (toim.) *The Quality of Life* 88–94. Clarendon, Oxford.
- Bardy, M. (2009) Hyvinvoinnin ulottuvuudet – perheen ja yhteiskunnan suhteissa. Teoksessa Lammi-Taskula, J., Karvonen, S. & Ahlström, S. (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009* 226–242. Terveystieteiden tutkimuslaitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085156>
- Bennett, T., Savage, M., Silva, E., Warde, A., Gayo-Cal, M. & Wright, D. (2009) *Culture, Class, Distinction*. Routledge, Lontoo.
- Berger, L. & Savolainen, P. (2022) Betonia, metsää, mielikuvia. Lähiöiden perintötytymisen monet kasvot. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60(3) 6–25. <https://doi.org/10.33357/ys.125840>
- Blessi, G.T., Grossi, E., Sacco, P.L., Pieretti, G. & Ferilli, G. (2016) The contribution of cultural participation to urban well-being. A comparative study in Bolzano/Bozen and Siracusa, Italy. *Cities* 50 216–226. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.10.009>
- Crossick, G. & Kaszynska, P. (2016) *Understanding the value of arts & culture. The AHRC Cultural Value Project*. Arts and Humanities Research Council. <https://ahrc.ukri.org/research/fundedthemesandprogrammes/culturalvalueproject/>
- Delanty, G. (2003) *Community*. Routledge, Lontoo.
- Dickinson, P. & Morrison, P. (2022) Aversion to Local Wellbeing Inequality is Moderated by Social Engagement and Sense of Community. *Social Indicators Research* 159 907–926. <https://doi.org/10.1007/s11205-021-02778-5>
- Geertz, C. (1973) *The Interpretation of Cultures: Selected essays*. Basic Books, New York.
- Hannerz, U. (1992) *Cultural Complexity. Studies in the Social Organization on Meaning*. Columbia University Press, New York.
- Heikkilä, R. (2016) Suomalainen kulttuuriosallistuminen ja eriarvoisuus: Ei-osallistujien jäljillä. *Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja* 6–19. <https://doi.org/10.17409/kpt.60095>

- Helne, T., Hirvilampi, T. & Laatu, M. (2012) Sosiaalipoliittikka rajallisella maapallolla. Kelan tutkimusosasto, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10138/34643>
- Hidalgo, M.C. & Hernandez, B. (2001) Place Attachment: Conceptual and Empirical Questions. *Journal of Environmental Psychology* 21(3) 273–281. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221>
- Houini, P., Turpeinen, I. & Vuolasto, J. (2020) Taidetta! Kulttuurihyvinvoinnin käsikirja. Taiteen edistämiskeskus, Helsinki. <https://www.taike.fi/fi/julkaisut/taidetta-kulttuurihyvinvoinnin-kasikirja>
- Huhtasuon kylätoimisto (2020) Ihmisten Ilmoille. <https://www.huhtasuonkylatoimisto.org/hankkeet/ihmisten-ilmoille> (Luettu 2.4.2024)
- Häyrynen, M. (2017) Kulttuurisuunnittelu, kulttuurikartoitus ja suomalainen kaupunkikehittäminen. Teoksessa Häyrynen, M. & Wallin, A. (toim.) *Kulttuurisuunnittelu. Kaupunkikehittämisen uusi näkökulma* 7–28. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jakonen, O. & Lahtinen, E. (2019) Taide, kulttuuri ja hyvinvointi. Hallitusohjelman kulttuurin kärkihankkeen arviointi: prosenttitaiteen periaatteen laajentaminen yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa. *Cuporen verkkojulkaisuja* 53. Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cupore, Helsinki. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2019/karkihankeraportti_final.pdf Luettu 4.9.2021
- Junnilainen, L. (2019) *Lähiökylä: Tutkimus yhteisöllisyydestä ja eriarvoisuudesta*. Vastapaino, Tampere.
- Jyväskylän kaupunki (2018) Asuinalueiden sosiaalinen kestävyys ja asuntopoliittikka 2018. Kaupunkisuunnittelu ja maankäyttö 22.5.2018. https://www2.jkl.fi/kaavakartat/kymppir2018/JKL_sosiaalinen_kestavyys.pdf
- Kainulainen, K. (2005) *Kunta ja kulttuurin talous. Tulkintoja kulttuuripääoman ja festivaalien aluetaloudellisista merkityksistä*. Tampereen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Kangas, A. & Sokka, S. (2014) Cultural access and activation: Civic participation in local sustainable communities. Teoksessa Hristova, S., Dragičević Šešić, M. & Duxbury, N. (toim.) *Culture and Sustainability in European Cities: Imagining Europolis 141–153*. Routledge, New York. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201506152322>
- Kangas, A., Sokka, S., Itkonen, H. & Jakonen, O. (2018) Aktiiviset osallistujat: Kuntalaiset kulttuuri- ja liikuntapalvelujen kehittäjinä. *Cuporen verkkojulkaisuja* 46. Kulttuuripoliittikan tutkimuskeskus Cupore, Helsinki. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/2018/cupore_kupli_final.pdf
- Karvonen, S., Kestilä, L., Saikkonen, P. & Aalto, A. (2022) Suomalaisten hyvinvointi 2022. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-996-2>
- Kattilakoski, M. & Sireni, M. (2020) Koettu arjen hyvinvointi ja sen murtumat maaseudun naisten kertomuksissa. *Maaseutututkimus* 28(1) 7–28. <https://journal.fi/maaseutututkimus/article/view/94368>
- Kempainen, T. (2017) Disorder and insecurity in a residential context: A study focusing on Finnish suburban housing estates built in the 1960s and 1970s. Helsingin kaupunki, kaupunginkanslia, kaupunkitutkimus ja -tilastot, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/185903/disorder.pdf>
- Kestilä, L. & Karvonen, S. (toim.) (2019) Suomalaisten hyvinvointi 2018. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-256-7>
- Kim, J. & Kaplan, R. (2004) Physical and Psychological Factors in Sense of Community: New Urbanist Kentlands and Nearby Orchard Village. *Environment and Behavior* 36(3) 313–340. <https://doi.org/10.1177/0013916503260236>
- Kivipelto, M. & Saikkonen, P. (2018) Hyvinvointia niukuudessa? Ekososiaalisen sosiaalityön mahdollisuus. *Janus* 26(1) 57–72. <https://doi.org/10.30668/janus.65291>
- Koistinen, K., Peura-Kapanen, L., Honkanen, K. & Poikolainen, J. (2017) Asumisen arvostukset ja paikkaan kiinnittyminen – Asuinaluekokemuksia Espoosta ja Lahdesta. *Yhdyskuntasuunnittelu* 55(1)33–51. <http://www.yss.fi/journal/asumisen-arvostukset-ja-paikkaan-kiinnittyminen-asuinaluekokemuksia-espoosta-ja-lahdesta/>
- Kokkonen, J. (toim.) (2002) *Kontula. Elämää lähiössä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kortteinen, M. (1982) *Lähiö: tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Otava, Helsinki.
- Koskinen-Koivisto, E., Ruokolainen, O., Leppänen, A., Luonila, M. & Kumpulainen, K. (2024) Monimenetelmäinen kulttuurikartoitus lähiötutkimuksessa. Teoksessa Koskinen-Koivisto, E. & Kumpulainen, K. (toim.) *Kestävä kulttuurisuunnittelu* 148–165. SoPhi 155. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9870-7>
- Kumpulainen, K. (2016) Kulttuuri elinvoimaisten maaseutuyhteisöjen rakentajana. *Janus* 24(4) 384–400 <https://journal.fi/janus/article/view/60255>
- Kumpulainen, K. (2018) Kylät tulevaisuuden paikallisyhteisöinä. *Maaseutututkimus* 26(2) 55–65. <http://www.mua-lehti.fi/wp-content/uploads/2018/10/kumpulainen.pdf>
- Kumpulainen, K., Luonila, M., Ruokolainen, O., Leppänen, A. & Koskinen-Koivisto, E. (2024) Kulttuuriset resurssit ja yhteisölliseen toimintaan osallistumisen esteet. Teoksessa Koskinen-Koivisto, E. & Kumpulainen, K. (toim.) *Kestävä kulttuurisuunnittelu* 68–85. SoPhi 155. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9870-7>
- Kymäläinen, P. (2023) Kestävä arki ja oikeus kaupunkitilaan. Teoksessa Värtö, A. (toim.) *Avaimia kestävään kaupunkikehitykseen – Tutkijoiden puheenvuoroja* 97–105. Ympäristöministeriö, Helsinki. <https://lnkd.in/>

- dGZp6DnE
- Laitinen, L. (2017) Taide, taiteellinen toiminta ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Laitinen, K. & Vanhanen, E. (toim.) *Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen* 31–45. Taideyliopisto, Kokos-julkaisusarja 1/2017. https://taju.uniarts.fi/bitstream/handle/10024/7104/Kokos_1_2017.pdf
- Laitinen, L., Jakonen, O., Lahtinen, E. & Lilja-Viherlampi, L.-M. (2022) From grass-roots activities to national policies – the state of arts and health in Finland. *Arts & Health* 14(1) 14–31. <https://doi.org/10.1080/17533015.2020.1827275>
- Laitinen, K. & Rautiainen, P. (2016) Kulttuuristen oikeuksien toteuttaminen osaksi sote-palveluja. *Arts Equal Policy brief* 1/2016. <https://www.artsequal.fi/documents/14230/26193/Sote-sektori+suositus/df5a3d5e-ae2-413d-baca-cedce6db2575>
- Laitinen, K. & Vanhanen, E. (2017) Taide ja hyvinvointi. Katsauksia kansainväliseen tutkimukseen. *Kokos-julkaisusarja* 1/2017. Taideyliopisto, Helsinki. https://taju.uniarts.fi/bitstream/handle/10024/7104/Kokos_1_2017.pdf
- Lehtonen, M. (2014) *Maa-ilma: Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohdat*. Vastapaino, Tampere.
- Lehtonen, P. (2021) Osallisuuden muodot, tilat ja mahdollisuudet tiedon yhteistuottamisessa: Näkökulmia osallistuvasta budjetoinnista ja lähiön yhteiskehittämisestä. *Media & Viestintä* 44(1) 25–49. <https://doi.org/10.23983/mv.107299>
- Lewicka, M. (2014) In search of roots: memory as enabler of place attachment. Teoksessa Manzo, L.M. & Devine-Wright, P. (toim.) *Place Attachment: Advances in Theory, Methods and Applications* 49–60. Routledge, New York.
- Liikanen, H.-L. (2010) Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia: ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. *Opetusministeriön julkaisuja 2010: 1*. Opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-826-7>
- Liljus, J. (2016) Mitä kulttuuri tuottaa paikallisesti? Teoksessa Ilmonen, M. & Liljus, J. (toim.) *Kulttuurin paikka? Kulttuuri asuinalueiden kehittämisessä. Tapaus Suomen Kansallisteatteri Kontulassa*. 33–82. Aalto-yliopisto, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-6815-2>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. & Rosenlöf, A.-M. (2019) Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa Tanskanen, I. (toim.) *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetuksen sekä taiteilijan rooliin yhteisöissä* 20–39. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. Turun ammattikorkeakoulu, Turku. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019082124994>
- Lilja-Viherlampi, L.-M. (2021) Mitä on kulttuurihyvinvointi? *Musiikki* 51 (4) 73–89. <https://doi.org/10.51816/musiikki.113252>
- Ma, G. (2021) Community attachment: perceptions of context matter. *Community Development* 52 (1) 77–94. <https://doi.org/10.1080/15575330.2020.1836009>
- Mercer, C. (2006) *Cultural Planning for Urban Development and Creative Cities*. http://www.kulturplan-oresund.dk/pdf/Shanghai_cultural_planning_paper.pdf
- Moilanen, H. (2023) Näkökulmia hyvinvointiin aluesuunnittelussa: Kestävä aluesuunnittelu hyvinvoinnin edistäjänä. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60(4) 54–59. <https://doi.org/10.33357/ys.122374>
- Nummelin, S. (2011) Kulttuurin hyvinvointivaikutukset: onnea, elämyksiä, terveyttä. *Tutkimuskatsauksia* 1/2011. Turun kaupunki, Turku. https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/tutkimuskatsauksia_2011-1.pdf
- Ojalampi, S. & Koskinen-Koivisto, E. (2023) Attachment to place and community bonds in two suburbs of Jyväskylä, Central Finland. *Geographical Review* 114(1) 51–69. <https://doi.org/10.1080/00167428.2022.2161383>
- Pyykkönen, M. (2022) Häilyvää strategistumista: kulttuuriperinnön eri merkitykset Suomen kymmenen suurimman kaupungin kulttuuristrategioissa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 60(1) 55–80. <https://doi.org/10.33357/ys.119919>
- Rishbeth, C. & Powell, M. (2013) Place Attachment and Memory: Landscapes of Belonging as Experienced Post-migration. *Landscape Research* 38(2) 160–178. <https://doi.org/10.1080/01426397.2011.642344>
- Ruokolainen, O. (2017) *Suunniteltu luovuus. Kulttuuritoiminnot ja strateginen aluekehittäminen*. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 2245. Tampereen yliopistopaino. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0312-9>
- Ruoppila, S. & Turtiainen, P. (2024) Lähiö suomalaisessa lähiötutkimuksessa. *Yhdyskuntasuunnittelu* 61(2) 45–72. <https://journal.fi/yhdyskuntasuunnittelu/article/view/129151>
- Sokka, S., Kangas, A., Itkonen, H., Matilainen, P. & Räisänen, P. (2014) Hyvinvointia myös kulttuuri- ja liikuntapalveluista. *Tutkimusjulkaisusarjan julkaisu* 77. KAKS - Kunnallisanalan kehittämissäätiö, Helsinki. <https://kaks.fi/wp-content/uploads/2014/02/Hyvinvointia-my%C3%B6s-kulttuuri-ja-liikuntapalveluista.pdf>
- Stevenson, D. (2014) *Cities of Culture. A Global Perspective*. Routledge, Lontoo.
- Stjernberg, M. (2015) Suomalaisten 1960- ja 1970-lukujen lähiöiden sosioekonominen kehitys ja alueellinen eriytyminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 80(6) 547–561. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121023619>

- Stjernberg, M. (2019) *Concrete Suburbia, Suburban housing estates and socio-spatial differentiation in Finland*. Academic dissertation. University of Helsinki. Department of Geosciences and geography A77. <http://hdl.handle.net/10138/301865>
- Tilastokeskus (2021) StatFin-tilastotietokanta, Väestörakenne. <https://pxdata.stat.fi/PxWeb/pxweb/fi/StatFin>
- Toruńczyk-Ruiz, S. & Martinović, B. (2020) The bright and dark sides of length of residence in the neighbourhood: Consequences for local participation and openness to newcomers. *Journal of Environmental Psychology* 67. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.101383>
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki.
- Unesco (2016) Culture, Urban, Future. Global Report on Culture for Sustainable Urban Development. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245999> (Luettu 10.9.2021)
- Vaattovaara, M. & Kortteinen, M. (2015) Segregation aika. *Yhteiskuntapolitiikka* 80 (6) 562–574. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2015121023620>
- Van Aerschoot, L. & Salminen, J. (2018) Hyvä, paha lähiö: nuoret ja asuinalueella syntyvä sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 55(3) 248–262. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jjyu-201904162195>
- Verkasalo, A. (2012) Amatöörien elinympäristötaide lähiöissä. *Alue ja Ympäristö* 41(1) 14–26. <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/64713>
- Virolainen, J. (2015) Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset: Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. *Cuporen verkkojulkaisuja* 26. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö, Helsinki. https://www.cupore.fi/images/tiedostot/kulttuuriosallistumisenmuuttuvatmerkitykset_000.pdf
- Warren, K., Burton, A. & Fancourt D. (2022) What are the active ingredients of ‘arts in health’ activities? Development of the INgredients iN ArTs in hEalth (INNATE) Framework. *Wellcome Open Research* vol. 7. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.17414.2>
- Ympäristöministeriö (2020) Lähiöohjelma 2020–2022. Hyvinvoivat, vetovoimaiset lähiöt. https://ym.fi/documents/1410903/38439968/Lahiohjelma_2020-2022-3B1828A2_FB2B_4C4D_9D13_BE21A27F26F3-155188.pdf/44f93e8a-3f53-dfb4-39a0-e08f08b8c70b/Lahiohjelma_2020-2022-3B1828A2_FB2B_4C4D_9D13_BE21A27F26F3-155188.pdf?t=1603259591934

Epifyytti

Janne S. Kotiaho^a, Panu Halme^b, Joel Jalkanen^c, Heini Kujala^c,
Atte Moilanen^d & Eini Nieminen^b

Suojeluhyvityksen vaikuttava käyttö ekologisessa kompensaatiossa vaatii muutoksia luonnonsuojelulakiin

Ekologisen kompensaation menettelyistä säädettiin Suomessa kesäkuussa 2023 voimaan tulleessa luonnonsuojelulaissa (9/2023). Lakia täsmennettiin syyskuussa 2023 ympäristöministeriön asetuksella (933/2023), jonka keskeisenä sisältönä oli säännökset heikennysten ja hyvitysten vastaavuudesta ja vapaaehtoisella ekologisella kompensaatilla tuotettavien luonnonarvohehtaarien laskennasta. Uuden lain ja asetuksen myötä luotiin siis pelisäännöt sille, kuinka ekologistia kompensaatioita on Suomessa mahdollista toteuttaa. Laissa ja asetuksessa on useita säännöksiä, joita voidaan pitää erityisen onnistuneina. Näistä yksi on hyvitysalueiden pysyvä heikennyskielto ja toinen selkeästi määritelty viranomaisvarmennus tuotettujen luonnonarvohehtaareiden määrälle. Kaiken kaikkiaan säädöstyössä käytettiin kiitettävästi tieteellisiä neuvonantajia ja tutkittua tietoa ja sen myötä onnistuttiin välttämään useita ekologista kompensaatiota maailmalla tyypillisesti vaivaavia ongelmia.

Mutta kuten Alue ja Ympäristössä 1/2024 julkaistussa katsauksessa totesimme, parannettavaakin jäi, erityisesti niin kutsutun *suojeluhyvityksen* osalta (Kujala ym. 2024). Ongelma suojeluhyvityssäädöksessä on, että suojelusta saatava hyöty rajataan koskemaan ainoastaan luontaista palautumista, eikä hyödyksi saa laskea suojelun mahdollistamaa alueen luonnonarvojen säilymistä. Koska suojeluhyvitys on lisäksi rajattu vain luonnonarvojen edustaviin esiintymiin, joissa luontaista palautumista ei juuri tapahdu, laki tekee luonnonsuojelusta hyödytöntä osana ekologista kompensaatiota. Huoli siitä, että luonnonarvojen säilyttämisen laskeminen hyödyksi voi mahdollistaa luontokadon jatkumisen kompensaatista huolimatta (Suvantola 2024) on kansainvälisten huonojen kokemuksen valossa perusteltu. Huoli kuitenkin toteutuu vain, jos sallimme epäpätevän häviämishukan taustatrendin arvioinnin. Ympäristöministeriö pohtii kevään 2025 aikana lain uudistamista. Tämä kannanotomme tuo aiempia kirjoituksia (Kujala ym. 2024; Pappila ym. 2024) yksityiskohtaisempia ratkaisuehdotuksia suojeluhyvityksen korjaamiseksi laissa ja asetuksessa.

^a Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto, janne.kotiaho@jyu.fi

^b Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto

^c Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto

^d Luonnontieteellinen keskusmuseo & Geotieteiden ja maantieteiden osasto, Helsingin yliopisto

Ekologinen kompensaatio pähkinäkuoressa

Ekologisen kompensaaation tavoitteena on hyvittää luonnolle ihmistoiminnan aiheuttamat haitat (Gardner ym. 2013; Bull & Strange 2018; Moilanen & Kotiaho 2018). Luonnonsuojelulaissa vähimmäistavoitteeksi ekologiselle kompensaatiolle asetetaan luonnon kokonaisheikentymättömyys. Tavoitteeksi voidaan ottaa myös luonnon kokonaisparanema. Toisin sanoen lain mukaan kompensaatitoimenpiteiden tuottaman luontohyödyn tulee olla määrällisesti vähintään yhtä suuri tai suurempi kuin aiheutetun luontohaitan. Luonnonarvohehtaari on luonnonarvon (luontotyypin tai lajin elinympäristön esiintymä) ekologisen tilan mittari, jota käytetään luontohaitan eli heikennysten ja luontohyödyn eli hyvitysten vastaavuuden arvioinnin yksikkönä ja joka tarkoittaa samaa kuin ekologisen kompensaaation kirjallisuudessa käytetyt luontotyyppihehtaari ja habitaattihehtaari (esim. Quétier & Lavorel 2011; Moilanen & Kotiaho 2017). Ekologisessa kompensaatiossa tarvittavia luontohyötyjä voidaan tuottaa ennallistamalla jo aiemmin heikennettyä luontoa, hoitamalla hoidon tarpeessa olevaa luontoa tai suojelemalla käyttöpaineen alla olevaa luontoa (O'Brien & Gordon 2024; Jalkanen ym. 2025). Suojelu eroaa ennallistamisesta ja luonnonhoidosta siten, että siinä ei suojelun lisäksi tehdä muita luonnon tilan parantumista mahdollistavia toimenpiteitä.

Ekologista kompensaatia kohtaan esitetään toisinaan hyvinkin kriittisiä näkemyksiä (Spash 2015; Maron ym. 2016; Corbera ym. 2021; Ghosh & Wolf 2024). Kriitiikin perusteena vaikuttaa olevan pelko siitä, että kompensaatiodien käytön voidaan ajatella antavan luvan tuhota luontoa, koska tuhottu luonto voidaan korvata toisaalla. Kaikkia luontoa heikentäviä toimia ei kuitenkaan voitane reaali maailmassa koskaan kokonaan estää. Suomen Luontopaneelin analyysin mukaan (Kangas ym. 2023; Kotiaho ym. 2023) merkittävätkään lisäpanostukset luonnon turvaamiseksi eivät riitä pysäyttämään luontokatoa Suomessa, jos emme puutu yhteiskunnassa jatkuvasti tapahtuvaan luonnon tilan heikentämiseen. Tästä syystä luonnon tilan kielteinen kehitys tulisi hyväksyä realistiseksi oletus-tilaksi ja pohtia vakavissaan toimia heikennyksen estämiseksi (ks. myös Maron ym. 2025).

Luonnonsuojelun hyödyt

Tarve estää olemassa olevien luonnonarvojen heikentyminen vie keskustelun luonnonsuojeluun ja sen kautta saataviin luontohyötyihin. Suojelualueiden perustamisen, EU:n ennallistamisasetuksen turvaamisvelvoitteen (EU 2024, artikla 4, kohta 12) tai esimerkiksi luonnonsuojelulain 104 §:n mukaisen hyvitysalueiden hävitys- ja heikennyskiellon tarkoitus on kohteen luonnonarvojen turvaaminen eli niiden heikentämisen estäminen. Jos luonnonarvot eivät olisi vaarassa hävitä ihmistoiminnan seurauksena, ei meillä olisi perusteita käyttää resursseja luonnonsuojelualueiden perustamiseen. Koska kuitenkin käytämme, olemme pohjimmiltaan jo sitoutuneet ajatukseen, että luonnon suojelusta koituu luonnolle hyötyä.

Suojelusta voi syntyä hyötyä kahden erilaisen mekanismin kautta. Asettamalla alue suojeluun vältetään ihmisen toiminnan haitallinen vaikutus ja mahdollistetaan luonnonarvojen säilyminen alueella. Tämän niin kutsutun *vältetyn haitan* (engl. *avoided/averted loss*) kautta saavutettava hyöty perustuu siihen, että alueeseen kohdistuu käyttöpaineita, jotka hävittäisivät alueen luonnonarvot ilman suojelua (IUCN 2016; Buschke 2017; Maseyk ym. 2021). Jos käyttöpaineita ei olisi, ei suojelusta olisi luonnolle vallitsevaan tilaan nähden mitään lisäistä hyötyä.

Vältetyn haitan lisäksi suojelu voi mahdollistaa luonnon *luontaisen palautumisen*. Tämän hyödyn olemassaolo perustuu siihen, että suojeltava alue on ollut aiemmin käyttöpaineiden kohteena ja sen luonnon tilaa on jo heikennetty. Jos luontoa ei ole heikennetty, ei tämän mekanismin kautta saavuteta luonnolle vallitsevaan tilaan nähden mitään lisäistä hyötyä; heikentämätöntä eli luonnontilassa olevaa aluetta ei voi suojelemalla enää

luonnontilaisemmaksi muuttaa. Kaikissa luontotyypeissä tai kaikkien heikentävien toimien jälkeen luontaista palautumista ei tapahdu, jolloin kyseistä suojelun hyötyä ei luonnollisesti myöskään synny.

Luonnonsuojelulain 99 § määrittelee hyvittävät toimenpiteet, joilla luonnonarvoille aiheutuvia heikennyksiä hyvitetään. Pykälä on oivaltavasti laadittu siten, että se määrittää hyvittävät toimenpiteet sitä kautta, mitä toimenpiteillä tavoitellaan, sen sijaan, että se luettelisi yksittäisiä toimenpiteitä. 100 § määrittelee suojeluhyvityksen niin, että sillä tarkoitetaan uhanalaisen luonnonarvon edustavan esiintymän pysyvää suojelua, joka estää luonnon tilan heikentämisen.

Luonnonsuojelulaissa ja asetuksessa sana suojeluhyvitys kätkee sisäänsä sekä vältetyn haitan että luontaisen palautumisen mekanismit. Niiden erilaisuuden vuoksi mekanismeja olisi kuitenkin syytä tarkastella toisistaan erillisinä. Suojelun seurauksena luontaisen palautumisen kautta saavutettavat hyödyt voisivat tulla huomioiduksi luonnonsuojelulain 99 §:n mukaisesti, jolloin 100 § koskisi yksinomaan vältetyn haitan ja siihen oleellisesti liittyvän käyttöpaineiden vuodon pelisääntöjä. Ratkaisuna esitämme, että sana suojeluhyvitys korvataan lainsäädännössä luontaisen palautumisen ja vältetyn haitan käsitteillä ja niistä säädetään erikseen.

Kun luontaista palautumista tavoittelevaa suojelua ja haitan välttämistä tavoittelevaa suojelua tarkastellaan erikseen, kuten seuraavaksi teemme, vaikuttaa siltä, että varsin maltilliset muutokset voimassa olevaan lakiin saattaisivat olla riittäviä, jotta molempien mekanismien käyttö luonnon kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla mahdollistuu.

Luontainen palautuminen

Lakia, asetusta ja hallituksen esityksen pykäläkohtaisia perusteluita (HE 76/2022) tulkitessa käy selväksi, että 99 §:n tarkoittamien hyvittävien toimenpiteiden laadulla ei ole merkitystä, vaan sillä, mitä hyvittävällä toimenpiteellä tavoitellaan. Voi siis ajatella, että hyvittävä toimenpide voi olla esimerkiksi jatkuvan käyttöpaineen alaisuudessa olevan alueen suojelu, jos tavoitteeksi on asetettu käyttöpaineen poistaminen ja siten luontaisen palautumisen kautta luontotyypille tyypillisen lajiston palautumisen mahdollistaminen. Laki itsessään ei estä alueen suojelun tulkitsemista 99 §:n mukaiseksi hyvittäväksi toimenpiteeksi, mutta hallituksen esityksen perusteluiden sanamuotojen vuoksi asia jää kuitenkin hieman epäselväksi. Epäselvyys johtuu siitä, että perusteluissa hyvittävien toimenpiteiden todetaan olevan luonteeltaan aktiivisia. Tässä yhteydessä sana aktiivinen viittaa tyypillisesti luonnonarvojen aktiiviseen parantamiseen ennallistamalla, sanan passiivinen viitatessa luonnonarvojen passiiviseen luontaiseen palautumiseen suojelun seurauksena (Chazdon ym. 2024). Ratkaisuna esitämme, että lain uudistuksessa luontaista palautumista tavoitteleva suojelu toimenpiteenä tulkittaisiin yksiselitteisesti luonnonsuojelulain 99 §:n mukaiseksi hyvittäväksi toimenpiteeksi. Tällä mahdollistettaisiin suojelun seurauksena luontaisen palautumisen kautta syntyvien luonnonarvojen laskeminen hyvitykseksi sekä heikennetyillä kohteilla, joilla ennallistamistoimenpiteitä ei ole luonnon kannalta perusteltua tehdä, että heikennetyillä kohteilla, joilla tehdään lisäksi muita hyvittäviä toimenpiteitä, kuten ennallistamista.

Tämän suuntainen tulkinta on jo tehty ensimmäisessä hyvityssuunnitelmassa koskevassa ELY-keskuksen lausunnossa (POSELY 2024, 7):

”ELY-keskus katsoo, että hyvittävien toimenpiteiden hyvityssuunnitelma voi sisältää yksittäisiä kuviota, joilla aktiivisia toimenpiteitä ei ole luonnonarvojen tuottamisen näkökulmasta tarpeellista tehdä. Näiden kuvioiden osalta tuotettavat hyvitykset perustuvat passiiviseen ennallistumiseen.”

Passiivinen ennallistuminen tarkoittaa tässä yhteydessä luontaista palautumista luonnonsuojelulain 104 §:n mukaisen korvaavuuspäätöksen myötä hyvitysalueella voimaan tulevan hävittämis- ja heikentämiskiellon seurauksena. Ratkaisuehdotuksemme ei mahdollisesti

edellyttä varsinaista lakimuutosta ensinkään, vaan ainoastaan sen, että kirjoitetaan auki tulkinta, jonka mukaan kohteen luontaiseen palautumiseen tähtäävä suojelu voidaan laskea 99 §:n mukaiseksi hyvittäväksi toimenpiteeksi. Tämä myös poistaisi tulkinnanvaraisuuden siitä, mitä ELY-keskuksen lausunnossa tarkoitetaan yksittäisillä kuvioilla.

Vältetty haitta

Luonnonsuojelulaki tunnistaa jo nyt vältetyn haitan mekanismin eli luonnon tilan heikentymisen estämisen, mutta käytännössä jättää siitä syntyvän hyödyn huomiotta. Lain 100 § säättää suojeluhuvelyksestä seuraavaa:

”Suojeluhuvelyksellä tarkoitetaan ubanalaisen luontotyyppin luonnontilaltaan edustavan esiintymän pysyvää suojelua, joka: 1) ylläpitää tai parantaa luonnontilaa tai luonnon monimuotoisuuden kannalta tavoiteltua tilaa estämällä luonnontilan heikentymistä aiheuttavan toiminnan; ja 2) tuottaa paremman ekologisen lopputuloksen kuin 99 §:ssä tarkoitetut hyvittävät toimenpiteet.”

Kompensaatioasetuksen 4 §:ssä suojelun tuottama hyöty rajataan kuitenkin tilan parantamiseen eli käytännössä luontaiseen palautumiseen: *”Hyvitysalueella tuotettavien luonnonarvojen laatu ja määrä arvioidaan luonnonarvobehtaareina kertomalla kunkin luonnonarvon hyvittävillä toimenpiteillä ja suojeluhuvelyksellä tuotettavan tilan muutos sen pinta-alalla.”* Laskentatavassa termi ”tilan muutos” viittaa siihen, että vältettyä haittaa, jossa tila nimenomaan ei muutu vaan sen muuttuminen estetään, ei voida laskea hyödyksi. Näin ollen kompensatioasetus ei mahdollista vältetyn haitan kautta syntyvien hyötyjen huomioimista ollenkaan. Hallituksen esityksen pykäläkohtaisessa perustelussa suojeluhuöty niin ikään rajataan koskemaan vain luontaista palautumista.

Samaan asiaan kiinnittää huomiota ympäristöministeriön tilaama suojeluhuvelyyslainsäädäntötyötä tukeva selvitys, jossa on tämän lisäksi useita muitakin hyviä huomioita lain ja asetuksen yksityiskohdista (Kullberg ym. 2025, 8):

”hyvittävillä toimenpiteillä tai suojeluhuvelyksellä tuotettujen luonnonarvojen suuruus määritellään ennen toimenpiteitä arvioidun tilan ja toimenpiteellä tavoiteltavan tilan erotukseksi. Vertailupisteeksi asetetaan siis luonnonarvon lähtötilanne hyvitystoimenpiteen toteutuksen hetkenä, mikä ei mahdollista vältetyn haitan huomioimista.”

Molemmat suojelun tuottamat hyödyt, luontainen palautuminen ja haitan välttäminen, nojaavat käyttöpaineiden poistamiseen kyseiseltä alueelta. Suojelualueiden perustaminen tai luonnonsuojelulaissa määrätty hyvitysalueiden luonnonarvojen hävittämis- ja heikentämiskielto, joka käytännössä tarkoittaa luonnonarvojen pysyvää suojelua, eivät kuitenkaan täysin poista käyttöpaineita laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Suojelun ja heikennyskiellon seurauksena käyttöpaineet todennäköisesti kohdistuvat vähintään osin toisaalle eli vuotavat (engl. *leakage*) (Ewers & Rodrigues 2008; Gardner ym. 2013; Virah-Sawmy ym. 2014; Moilanen & Laitila 2016; Kallio & Solberg 2018). Vuoto pienentää haitan välttämisestä syntyvää hyötyä lähes väistämättä. Voimassa olevassa luonnonsuojelulaissa ei velvoiteta huomioimaan vuotoa. Ratkaisuna esitämme, että uudistuksessa mahdollistetaan vältetyn haitan kautta saatavien hyötyjen huomioiminen ja velvoitetaan samalla huomioimaan vuoto.

On hyvä huomata, että käyttöpaine ja vuoto kulkevat tyypillisesti käsi kädessä: mitä suurempi käyttöpaine, sitä suurempi vuoto ja päinvastoin (Maseyk ym. 2021; Moilanen & Lehtinen 2025). Suhde ei kuitenkaan ole yhden suhde yhteen, vaan vuoto on todennäköisesti alle sata prosenttia. Joka tapauksessa on aivan keskeistä, että tilanteessa, jossa vältetty haitta lasketaan suojelun hyödyksi, huomioidaan myös muualle kohdistuva vuoto.

Kuolleen pykälän elvyttäminen

Voimassa oleva luonnonsuojelulaki ja kompensatioasetus rajaavat suojeluhyvityksen käyttämisen vain luonnontilaltaan edustaviin esiintymiin ja samalla suojelun tuottamana hyötynä sallitaan vain luontainen palautuminen. Kuten edellä todettiin, luonnontilassa tai lähellä luonnontilaa olevien edustavien kohteiden tila ei voi juurikaan parantua. Näin ollen hyötyä luonnolle luontaisen palautumisen mekanismin kautta ei lain asettamilla reunaehdoilla synny. Tämä yhdistelmä tekee nykyisestä luonnonsuojelulain 100 §:stä kuolleen pykälän siinä mielessä, että suojeluhyvityksen käyttö ekologisessa kompensaatiossa on käytännössä hyödytöntä. Ratkaisu tähän ongelmaan on sama, jonka esitimme edellisessä kohdassa: että uudistuksessa mahdollistetaan vältetyn haitan kautta saatavien hyötyjen huomioiminen ja velvoitetaan samalla huomioimaan vuoto.

Sen lisäksi, että 100 §:n nykyinen muotoilu estää vältetyn haitan huomioimisen osana hyötyjä, rajausta uhanalaisiin luontotyyppisiin estää uhanalaisten lajien ja kaikkien ei-uhanalaisten luonnonarvojen edustavien esiintymien suojelun, vaikka niiden suojelu osana ekologista kompensatiota olisi ekologisesti järkevää. Suomen luonnon kokonaistila heikkenee kohtuullisen voimakkaasti (Kangas ym. 2023; Kotiaho ym. 2023). Myös monen aiemmin varsin yleisen lajin populaatiot ovat laskevia (Hyvärinen ym. 2019). Ihmistoiminnan kielteinen vaikutus kaikkeen luontoon on kiistaton emmekä pysty aukottomasti osoittamaan, että mitkään luonnonarvot olisivat varmasti turvassa yhteiskuntamme jatkuvasti kasvavalta jalanjäljeltä. Jotta sukupuuttoja saadaan tehokkaasti estettyä, tulisi varmistaa, etteivät nyt elinvoimaiset luonnonarvot pääse uhanalaistumaan. Vaikka jo uhanalaisten luonnonarvojen palauttaminen elinvoimaiseksi vaatii usein lajin tai luontotyyppien esiintymien pinta-alan kasvattamista ja laadun parantamista ennallistamalla, saattaa elinvoimaisten luonnonarvojen turvaaminen olla kustannustehokkaimmin saavutettavissa suojelemalla eli estämällä edustavien kohteiden häviäminen ja heikennys (Kujala ym. 2015; Simmonds ym. 2020).

Haittojen estämisen ja edustavassa tilassa olevien kohteiden turvaaminen ekologisen kompensaaion kautta pitäisi olla mahdollista myös muulle kuin uhanalaiselle luonnolle, koska elinvoimaistenkin luonnonarvojen edustavassa tilassa olevien esiintymien säästäminen ehkäisee tulevaa mahdollista uhanalaistumiskehitystä. Ratkaisuna esitämme, että uudistuksessa poistetaan vältetyn haitan kautta saatavan hyödyn rajausta uhanalaisiin luontotyyppisiin.

Luonnonsuojelulain 100 § rajaa suojeluhyvityksen käyttämisen niin ikään vain luonnontilaltaan edustaviin luontotyyppien esiintymiin. Tällä hetkellä jää epäselväksi, onko tämä rajausta luonnon kannalta täysin perusteltu vai ei. Toisaalta suojeluhyvityksen rajaaminen vain edustaviin kohteisiin saattaa estää ekologisen kompensaaion järkevän käytön esimerkiksi metsissä, jotka ovat Suomessa voimakkaan metsätalouden takia laajasti heikennettyjä, eivätkä siis edustavassa tilassa. Heikommassa kuin edustavassa tilassa olevien suojelu kuitenkin tuottaisi aidosti hyötyä sekä vältetyn haitan että luontaisen palautumisen kautta (Kotiaho & Mönkkönen 2017; Moilanen & Kotiaho 2020; Moilanen & Lehtinen 2025). Toisaalta pelkän vältetyn haitan käytön laajentaminen myös muihin kuin edustavassa tilassa oleviin luontotyyppien esiintymiin poikkeaisi ekologisen kompensaaion kansainvälisesti vallitsevasta käytännöstä (BBOP 2012; IUCN 2016; Maron ym. 2018). Erona kuitenkin on, että kansainväliset käytännöt perustuvat ensisijaisesti kokemuksiin sellaisista luonnonarvoista, joissa luontaista palautumista ei pääsääntöisesti tapahdu (Quétier & Lavorel 2011; Bull ym. 2013; Bull & Strange 2018). Metsätalouden heikennyspaineesta vapautettujen metsien kyky palautua itseksensä kohti luonnontilaa voikin olla erikoistapaus, ja lisätutkimus siitä, missä ja millä reunaehdoilla vältettyä haittaa voitaisiin hyödyntää myös heikommassa kuin edustavassa tilassa olevissa kohteissa olisi paikallaan.

Lopuksi

Esitys luonnonsuojelulain muuttamiseksi on menossa eduskuntaan mahdollisesti huhtitoukokuussa 2025. Ekologisen kompensaation lainsäädännön uudelleentarkastelun yhteydessä sekä luontaista palautumista, vältettyä haittaa että vuotoa koskevat huomiomme olisi hyvä korjata lakiin yhtäaikaaisesti tasapainoisen lopputuloksen varmistamiseksi. Vaikuttaa varsin selvältä, että esittämämme muutosten tekeminen lainsäädäntöön mahdollistaisi ekologisen kompensaation entistä laajemman hyödyntämisen luonnon tilan heikentämisen estämisessä, edesauttaisi luonnonarvomarkkinoiden syntymistä ja sitä kautta myös yksityisen rahan vivuttamista luontokadon vastaiseen työhön.

Lähteet

- BBOP (2012) Standard on Biodiversity Offsets. Washington, D.C., USA: Business and Biodiversity Offsets Programme. https://www.forest-trends.org/wp-content/uploads/imported/BBOP_Standard_on_Biodiversity_Offsets_1_Feb_2013.pdf
- Bull, J.W., Suttle, K.B., Gordon, A., Singh, N.J. & Milner-Gulland, E. J. (2013) Biodiversity Offsets in Theory and Practice. *Oryx* 47 369–80. <https://doi.org/10.1017/S003060531200172X>
- Bull, J.W. & Strange, N. (2018) The global extent of biodiversity offset implementation under no net loss policies. *Nature Sustainability* 1 790–798. <https://doi.org/10.1038/s41893-018-0176-z>
- Buschke, F.T. (2017) Biodiversity trajectories and the time needed to achieve no net loss through averted-loss biodiversity offsets. *Ecological Modelling* 352 54–57. <https://doi.org/10.1016/j.ecolmodel.2017.02.021>
- Chazdon, R.L., Falk, D.A., Banin, L.F., Wagner, M., Wilson, S.J., Grabowski, R.C. & Suding, K.N. (2024) The intervention continuum in restoration ecology: rethinking the active–passive dichotomy. *Restoration Ecology* 32 e13535. <https://doi.org/10.1111/rec.13535>
- Corbera, E., Lave, R., Robertson, M. & Maestre-Andrés, S. (2021) Neoliberal policy refugia: The death and life of biodiversity offsetting in the European Union and its member states. *Transactions of the Institute of British Geographers* 46 255–269. <https://doi.org/10.1111/tran.12434>
- Ewers, R.M. & Rodrigues, A.S. (2008) Estimates of reserve effectiveness are confounded by leakage. *Trends in ecology & evolution* 27 113–116. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2007.11.008>
- EU (2024) Euroopan parlamentin kanta, vahvistettu ensimmäisessä käsittelyssä 27. helmikuuta 2024, Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen (EU) 2024/... antamiseksi luonnon ennallistamisesta ja asetuksen (EU) 2022/869 muuttamisesta. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TC1-COD-2022-0195_FI.pdf
- Gardner, T.A., Von Hase, A., Brownlie, S., Ekstrom, J.M., Pilgrim, J.D., Savy, C.E., Stephens, R.T.T, Treweek, J., Ussher, G.T., Ward, G. & Ten Kate, K. (2013) Biodiversity offsets and the challenge of achieving no net loss. *Conservation Biology* 27 1254–1264. <https://doi.org/10.1111/cobi.12118>
- Ghosh, R. & Wolf, S. (2024) Evaluating offsetting as a component of biodiversity governance. *Environmental Policy and Governance* 34 598–609. <https://doi.org/10.1002/eet.2103>
- Hallituksen esitys eduskunnalle luonnonsuojelulaiksi ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta (HE 76/2022) <https://www.finlex.fi/fi/hallituksen-esitykset/2022/76>
- Hyvärinen, E., Juslén, A.K., Kemppainen, E., Uddström, A. & Liukko, U.M. (2019) Suomen lajien uhanalaisuus. Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus. <https://punainenkirja.laji.fi/>
- IUCN (2016) IUCN Policy on Biodiversity Offsets. International Union for Conservation of Nature. https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/resrecfiles/WCC_2016_RES_059_EN.pdf
- Jalkanen, J., Nieminen, E., Ahola, A., Salo, P., Pekkonen, M., Luoma, E., Kettunen, A., Halme, P., Pappila, M., Kotiaho, J. & Kujala, H. (2025) Heikennys- ja hyvitysalueiden luonnonarvohehtaarien laskeminen luonnonsuojelulain mukaisessa ekologisessa kompensaatioissa. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 1/2025*. <http://hdl.handle.net/10138/591139>
- Kallio, A.M.I. & Solberg, B. (2018) Leakage of forest harvest changes in a small open economy: case Norway. *Scandinavian Journal of Forest Research* 33 502–510. <https://doi.org/10.1080/02827581.2018.1427787>
- Kangas, J., Majasalmi, T., Juva, K., Kotiaho, J.S. & Ahlvik, L. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – skenaariotarkastelu luontokadon pysäyttämiseksi vaadittavista toiminnoista. *Suomen Luontopaneelin julkaisuja* 4B/2023. Suomen Luontopaneeli. <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2023/12/suomenluontopaneelin-julkaisuja-4b-2023-suomen-luonnon-tila-ja-tulevaisuus-skenaariotarkastelu.pdf>
- Kotiaho, J.S. & Mönkkönen, M. (2017) From a crisis discipline towards prognostic conservation practise: an argument for setting aside degraded habitats. *Annales Zoologici Fennici* 54 27–37. <https://www.jstor.org/stable/44685824>

- Kotiaho, J.S., Bäck, J., Herzon, I., Häyrynen, S., Jokimäki, J., Kallio, K.P., Kulmala, L., Laine, I., Lehtikoinen, A., Nieminen, T.M., Oksanen, E., Onkila, T., Pappila, M., Silfverberg, O., Sinkkonen, A., Sääksjärvi, I. & Kangas, J. (2023) Suomen luonnon tila ja tulevaisuus – toimenpidekuilun analyysi ja ratkaisuja luontokadon pysäyttämiseksi. *Suomen Luontopaneelin julkaisuja* 4A/2023. Suomen Luontopaneeli. <https://luontopaneeli.fi/wp-content/uploads/2023/12/suomen-luontopaneelin-julkaisuja-4a-2023-suomen-luonnon-tila-ja-tulevaisuus-toimenpidekuilun-analyysi.pdf>
- Kujala, H., Whitehead, A.L., Morris, W.K. & Wintle, B.A. (2015) Towards Strategic Offsetting of Biodiversity Loss Using Spatial Prioritization Concepts and Tools: A Case Study on Mining Impacts in Australia. *Biological Conservation* 192 513–21. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2015.08.017>
- Kujala, H., Pappila, M., Leskinen, P., Tuomisaari, J., Jalkanen, J., Salokannel, V., Moilanen, A., Halme, P., Aula, M., Pykäläinen, E., Mustajärvi, L., Oinonen, I., Kotilainen, J. & Kotiaho, J. (2024) Ekologinen kompensatio Suomessa: analyysi sääntelyn vahvuuksista, heikkouksista ja kehitysmahdollisuuksista. *Alue ja Ympäristö* 53 112–135. <https://doi.org/10.30663/ay.141917>
- Kullberg, P., Raunio, A., Pekkonen, M., Huttunen, S., Koljonen, S., Lähteenmäki-Uutela, A., Pappila, M., Pihlainen, S., Varumo, L. & Pykäläinen E. (2025) Suojeluhvitys ekologisen kompensaaion keinona Suomessa. Julkaisematon.
- Luonnonsuojelulaki (9/2023) <https://www.finlex.fi/fi/lainsaadanto/saaduskokoelma/2023/9>
- Maron, M., Ives, C.D., Kujala, H., Bull, J.W., Maseyk, F.J.F., Bekessy, S., Gordon, A., Watson, J.E.M., Lentini, P.E., Gibbons, P., Possingham, H.P., Hobbs, R.J., Keith, D.A., Wintle, B.A. & Evans, M.C. (2016) Taming a Wicked Problem: Resolving Controversies in Biodiversity Offsetting. *BioScience* 66 489–498. <https://doi.org/10.1093/biosci/biw038>
- Maron, M., Brownlie, S., Bull, J.W., Evans, M.C., von Hase, A., Quétier, F., Watson, J.E.M. & Gordon, A. (2018) The many meanings of no net loss in environmental policy. *Nature Sustainability* 1 19–27. <https://doi.org/10.1038/s41893-017-0007-7>
- Maron, M., von Hase, A., Quétier, F., Sonter, L.J., Theis, S. & zu Ermgassen, S.O.S.E. (2025) Biodiversity offsets, their effectiveness and their role in a nature positive future. *Nature Reviews Biodiversity* 1 1–14. <https://doi.org/10.1038/s44358-025-00023-2>
- Maseyk, F.J.F., Maron, M., Gordon, A., Bull, J.W. & Evans, M.C. (2021) Improving averted loss estimates for better biodiversity outcomes from offset exchanges. *Oryx* 55 393–403. <https://doi.org/10.1017/S0030605319000528>
- Moilanen, A. & Laitila, J. (2016) FORUM: Indirect leakage leads to a failure of avoided loss biodiversity offsetting. *Journal of Applied Ecology* 53 106–111. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12565>
- Moilanen, A. & Kotiaho, J.S. (2017) Ekologisen kompensaaion määrittämisen tärkeät operatiiviset päätökset. *Suomen ympäristö* 5/2017. Ympäristöministeriö, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4754-8>
- Moilanen, A. & Kotiaho, J.S. (2018) Fifteen operationally important decisions in the planning of biodiversity offsets. *Biological conservation* 227 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2018.09.002>
- Moilanen A. & Kotiaho J.S. (2020) Vapaaehtoinen ekologinen kompensatio AA Sakatti Mining Oy:n mahdolliselle Sakatti kaivokselle. Liite ympäristövaikutusten arviointiin. https://www.ymparisto.fi/sites/default/files/documents/LAPPI_Liite_18_Ekologinen_kompensatio.pdf
- Moilanen, A. & Lehtinen, P. (2025) Simple analysis of biodiversity response functions and multipliers for biodiversity offsetting and other applications. *Environmental Modelling & Software* 106322. <https://doi.org/10.1016/j.envsoft.2025.106322>
- O'Brien, A. & Gordon, A. (2024) Evaluation of averted loss gains under Victorian biodiversity offset policy. *Conservation Science and Practice* 6 e13070. <https://doi.org/10.1111/csp2.13070>
- Pappila, M., Kujala, H., Mustajärvi, L., Tuomisaari, J., Nieminen, E., Leskinen, P. & Kotiaho, J.S. (2024) Ekologinen kompensatio ja suojeluhvityksen vaikeus. *Versus tiededebatti* 2.7.2024. <https://www.versuslehti.fi/tiededebatti/ekologinen-kompensatio-ja-suojeluhvityksen-vaikeus/>
- POSELY (2024) Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen lausunto luonnonarvojen tuottamista koskevasta hyvityssuunnitelmasta, 19.12.2024 (POSELY/3541/2023). Dokumentti saatavissa tietopyynnöllä <https://asiointipalvelu.ahtp.fi/forms/1254005>
- Quétier, F. & Lavorel, S. (2011) Assessing Ecological Equivalence in Biodiversity Offset Schemes: Key Issues and Solutions. *Biological Conservation* 144 2991–99. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2011.09.002>
- Simmonds, J.S., Sonter, L.J., Watson, J.E.M., Bennun, L., Costa, H.M., Dutson, G., Edwards, S., Grantham, S., Griffiths, V.F., Jones, J.P.G., Kiesecker, J., Possingham, H.P., Puydarrieux, P., Quétier, F., Rainer, H., Rainey, H., Roe, D., Savy, C.E., Souquet, M., ten Kate, K., Victorine, R., von Hase, A. & Maron, M. (2020) Moving from Biodiversity Offsets to a Target-Based Approach for Ecological Compensation. *Conservation Letters* 13 e12695. <https://doi.org/10.1111/conl.12695>
- Spash, C.L. (2015) Bulldozing biodiversity: The economics of offsets and trading-in Nature. *Biological Conservation* 192 541–551. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2015.07.037>

- Suvantola L. (2024) Ekologinen kompensatio ja suojeluhyvityksen vaikeus – Suojeluhyvityksen tuottama hyöty ja kompensatiomarkkinoiden viriäminen. *Versus tiededebatti* 2.7.2024. <https://www.versuslehti.fi/tiededebatti/ekologinen-kompensatio-ja-suojeluhyvityksen-vaikeus/>
- Virah-Sawmy, M., Ebeling, J. & Taplin, R. (2014) Mining and biodiversity offsets: A transparent and science-based approach to measure "no-net-loss". *Journal of Environmental Management* 143 61–70. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.03.027>
- Ympäristöministeriön asetus vapaaehtoisesta ekologisesta kompensatiosta (933/2023) <https://finlex.fi/eli?uri=http://data.finlex.fi/eli/sd/2023/933/ajantasa/2023-09-01/fin>

Kirjoita Alue ja Ympäristö -lehteen

Alue ja Ympäristön vuoden 2026 ensimmäinen numero julkaistaan kesäkuussa. Tähän numeroon voi lähettää käsikirjoituksia, jotka käsittelevät laajasti alue- ja ympäristötutkimusta. Käsikirjoituksia otetaan vastaan jatkuvasti. Viitteellinen määräaika vertaisarvioituille käsikirjoituksille (artikkelit ja katsaukset) on tammikuun loppu ja muille kirjoituksille huhtikuun loppu. Useat arviointikierrokset voivat kuitenkin viivästyttää julkaisua. Kaikki tekstit julkaistaan ennakoon verkossa Tulevat artikkelit -osiossa toimitusprosessin valmistuttua, eli julkaiseminen ei ole riippuvainen toimitetun numeron julkaisuajankohdasta.

Käsikirjoitukset lähetetään toimitukseen Journal.fi-portaalin kautta. Ennen lähettämistä tutustu huolellisesti lehden kirjoittajaohjeisiin: <https://aluejaymparisto.journal.fi/about/beforeSubmission>.

Alue ja Ympäristö -lehden ensi vuoden toinen numero julkaistaan joulukuussa 2026. Joulukuun numero on yleensä teemanumero, ja sen kirjoituskutsu julkaistaan erikseen lehden kotisivuilla. Otamme vastaan ehdotuksia teemanumeroksi. Ehdotukset voi lähettää suoraan päätoimittajille. Vuoden 2025 teemanumero on ”Pohjoinen H₂O antroposeenin aikakaudella.”

 Kirjoittajat tässä numerossa

Panu Halme	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Eva Heiskanen	<i>Kulttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto</i>
Joel Jalkanen	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto</i>
Minna Kanerva	<i>Sustainability Research Center (artec), University of Bremen</i>
Tiina Koljonen	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy</i>
Eerika Koskinen-Koivisto	<i>Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto</i>
Janne S. Kotiaho	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Heini Kujala	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo, Helsingin yliopisto</i>
Kaisu Kumpulainen	<i>Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto</i>
Senja Laakso	<i>Kulttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto</i>
Taina Lahtinen	<i>Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Abo Akademi</i>
Tuija Lankia	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Aino Leppänen	<i>Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore</i>
Mervi Luonila	<i>Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore</i>
Kaisa Matschoss	<i>Kulttajatutkimuskeskus, Helsingin yliopisto</i>
Atte Moilanen	<i>Luonnontieteellinen keskusmuseo & Geotieteiden ja maantieteiden osasto, Helsingin yliopisto</i>
Anni Niemi	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy</i>
Eini Nieminen	<i>Bio- ja ympäristötieteiden laitos & Resurssiväisäisyhteisö JYU.Wisdom, Jyväskylän yliopisto</i>
Tina Nyfors	<i>Kestävyystieteen instituutti, Helsingin yliopisto</i>
Tapio Nykänen	<i>Humanistinen tiedekunta, Oulun yliopisto</i>
Ossi Ollinaho	<i>Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Globaali kehitystutkimus, Helsingin yliopisto</i>
Riikka Paloniemi	<i>Yhteiskunnan muutos -yksikkö, Suomen ympäristökeskus (Syke)</i>
Tiia-Lotta Pekkanen	<i>LUT-kauppakorkeakoulu, LUT-yliopisto</i>
Lasse Peltonen	<i>Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto</i>
Annu Perälä	<i>Markkinoinnin ja viestinnän yksikkö, Vaasan yliopisto,</i>
Hanna Pihkola	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy</i>
Seriina Posio	<i>Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto,</i>
Eija Pouta	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Riikka Puhakka	<i>Bio- ja ympäristötieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto & Hyvinvointiyksikkö, LAB ammattikorkeakoulu</i>
Olli Ruokolainen	<i>Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore</i>
Pekka Salmi	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Laura Salmivaara	<i>Metsätieteiden osasto, Kestävyystieteen instituutti, Helsingin yliopisto</i>
Minna Santaoja	<i>Alue ja Ympäristö -lehden päätoimittaja & Ympäristöpolitiikka, Tampereen yliopisto</i>
Lassi Similä	<i>Teknologian tutkimuskeskus VTT Oy</i>
Matias Sivonen	<i>Historia- ja maantieteiden laitos, Itä-Suomen yliopisto,</i>
Kirsi Sonck-Rautio	<i>Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Abo Akademi & humanistinen tiedekunta, Turun yliopisto</i>
Annika Tienhaara	<i>Luonnonvarakeskus</i>
Kati Turttiainen	<i>Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto</i>
Nina Tynkkynen	<i>Yhteiskuntatieteiden, kauppatieteiden ja oikeustieteiden tiedekunta, Abo Akademi,</i>
Mira Välimaa	<i>Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto</i>

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura (YHYS) on perustettu 1994. Seuran tarkoitus on edistää alan tutkimusta ja koulutusta sekä tutkimuksen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon välistä vuoropuhelua. Alue ja Ympäristö -lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa ja lehdessä ilmestyvät artikkelit julkaistaan verkossa [<https://aluejaymparisto.journal.fi>] avoimesti, Creative Commons Attribution 4.0 -lisenssiä noudattaen [<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>]

JULKAISIJA

Yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen seura ry
www.yhys.net

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

TOIMITUS

Minna Santaola, päätoimittaja
Tampereen yliopisto

Ossi Ollinaho, päätoimittaja
Helsingin yliopisto

Iina Sankala, toimitussihteeri (toimitussihteeri@ays.fi)
Tampereen yliopisto

TAITTO

Maija Toivanen
Oulun yliopisto

TOIMITUSNEUVOSTO

Eeva Berglund (Aalto yliopisto), Salla Jokela (Tampereen yliopisto), Helka Kalliomäki (Vaasan yliopisto), Veera Kinnunen (Lapin yliopisto), Juha Kotilainen (Itä-Suomen yliopisto), Hannu Linkola (Turun yliopisto)

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

www.yhys.net/alue-ja-ymparisto

LEHDEN TILAUSMAKSU

Vuosikerta YHYS:n jäsenille 20 euroa vuodessa, yhteisötilaajille ja muille 30 euroa vuodessa, irtonumero 15 euroa

YHYS-JÄSENMAKSU

25 euroa, opiskelijat ja työttömät 12 euroa, kannatusjäsenyys 50 euroa
yhys.net/jasenyy

LEHTIMYYNTI

Alue ja Ympäristö -lehteä myy Tiedekirja Helsingissä

OHJEET KIRJOITTAJILLE

aluejaymparisto.journal.fi/about/submissions

ALUE JA YMPÄRISTÖ -LEHTI

1/2025

54. vuosikerta

Alue ja Ympäristö on tärkein monitieteisen suomalaisen alue- ja ympäristötutkimuksen foorumi. Lehti sai 2022 Vuoden tiedelehti -palkinnon. Lehdessä julkaistaan korkeatasoisia vertaisarvioituja artikkeleita ja katsauksia sekä muita kirjoituksia muun muassa aluetieteen, ihmismaantieteen ja yhteiskuntatieteellisen ympäristötutkimuksen aloilta. Lehti ilmestyy kahdesti vuodessa.

Alue ja Ympäristö on ilmestynyt säännöllisesti vuodesta 1971 alkaen, ensimmäiset 20 vuotta Aluesuunnittelu-nimisenä ja vuodesta 1991 lähtien nykyisellä nimellään. Alue ja Ympäristö on suomenkielinen, mutta julkaisee myös muun kielisiä suomalaiseseen tieteelliseen keskusteluun kiinnittyviä tekstejä harkinnanvaraisesti.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

JULKAISIJA:

YHTEISKUNTATIEETEELLISEN
YMPÄRISTÖTUTKIMUKSEN
SEURA RY.
WWW.YHYS.NET